

ყავი
ბაქრაძე

დაწუნებულნი
გზა

სრულიად საქართველოს რუსთაველის საზოგადოების
გამომცემლობა „სარანგი“

უ.პ.ს. „კერა-XXI“

თბილისი

1995

63. 3ქ.
ბ 325

ამ წიგნში თავმოყრილია სხვადასხვა დროს დაწერილი პუბლიცისტური წერილები. მკითხველი იმასაც მიხვდება, რატომ ვუწოდებ წიგნს „დაწუნებული გზა“. არც ერთი ის პრობლემა, რის გარშემოც ლაპარაკია წიგნში, ჯერჯერობით მოგვარებული არ არის. დღესაც აუცილებლად მიმანია ამ პრობლემათა მოწესრიგება-გადაწყვეტა.

რა ელის სპარტელოს?

დამეხსენი, ჩრდილოელო..
რა მაქვს შენთან საზიარო?
თვით ოხერო, მოუვლელი,
როგორ უნდა მომიარო?..

შენი ტყუე ვარ, მაგრამ ჩემ გულს
ანუგეშებს ის იმედი,
რომ ოდესმე შენს ცხრაკლიტულს
მთლად დალენაეს ჩემი ბედი!

აკაკი წერეთელი.

XX საუკუნის უკანასკნელი მეოთხედი დგას. უკან თუ მივიხედოდავთ, დავინახავთ, რომ XX საუკუნე დაჩაგრულ, დამონებულ ზრთა განთავისუფლების, დამოუკიდებლობის მოპოვების ასწლეული ყოფილა. ყველგან, მთელ მსოფლიოში კოლონიურმა ხალხებმა გამოიღვიძეს, განთავისუფლდნენ. საკუთარი, თავისუფალი, ეროვნული სახელმწიფოები შექმნეს. ხალხთა განთავისუფლების ეს პროცესი მსოფლიოს საერთო პრინციპად იქცა და გაეროს (გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის) პროგრამა გახდა. ახლა მსოფლიოში არ არის სახელმწიფო, არ არის პოლიტიკური მოღვაწე, რომელიც ამ პროცესს ებრძოდეს, კოლონიალიზმს იცავდეს და ერთა თავისუფლების წინააღმდეგ გამოდიოდეს. არც შეიძლება იყოს. ეს პროცესი განუხრელად მიდის წინ და მისი უკუქცევა შეუძლებელია. ეს არის XX საუკუნის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზრის უდიდესი მიღწევა და გამარჯვება.

ერთადერთი სახელმწიფო, რომელიც ჭერჭერობით ინარჩუნებს კოლონიებს, რუსეთია. რუსმა კომუნისტებმა ოსტატურად გამოძებნეს ნილაბი — სსრკ, — რომლის საშუალებით რუსეთი ჭერკიდევ ახერხებს გულუბრყვილო, მიაშიტი ადამიანების მოტყუებას, თითქოს სსრკ მართლაც თავისუფალი ერების თანასწორუფლებიანი კავშირი იყოს. გონებაფხიზელმა, საქმის მცოდნე ადამიანებმა რუსეთშიაც და უცხოეთშიც კარგად იციან, რომ სსრკ არის რუსეთის კომუნისტური იმპერია, სადაც არც ერთ ხალხს, გარდა რუსებისა, ეროვნული თავისუფლება არა აქვს.

თვითონ რუსმა კომუნისტებმა უწოდეს რუსეთს ხალხთა საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა. მართალია, ეს საშინელი სახელი მეფის რუსეთს დაარქვეს, მაგრამ მსაზღვრელი „მეფის“ მოვლენის არსს არ ცვლის. მას აქვთ, რაც რუსეთმა მონღოლთა უღელი გადაადგო, იგი მხოლოდ და მხოლოდ სხვათა დამპყრობი და მზავრელია. ამ ძველ გზას ადგას იგი დღესაც. შემთხვევითი არ ყოფილა, რომ მეფის რუსეთს ევროპის ჟანდარმს ეძახდნენ. როგორც ცერბერი იდგა იგი აღმოსავლეთ ევროპის კართან და თუ სადმე თავისუფლების გამოვლენას დაინახავდა, მაშინვე სისხლში ახრჩობდა. თავად ლენინი აღიარებდა — Никто так не угнетал поляков, как русский народ. Русский народ служил в руках царей палачом польской свободы.* მართალია, ლენინი ცარიზმს აბრალებდა რუსეთის ევროპის ჟანდარმად გადაქცევას — проклятый царизм превращал великороссов в палачей украинского народа.** მაგრამ ეს მარტო ცარიზმის ბრალი არ იყო. განა ცარიზმმა შელება სისხლით 1956 წელს უნგრეთი და 1968 წელს ჩეხოსლოვაკია? განა სსრკ-ის ტანკები არ სრესდნენ უდანამაულო ბევრებს, ქალებს და მოხუცებს ბუდაპეშტის და პრაღის ქუჩებში? განა კომკავშირელმა და კომუნისტმა სალდათებმა და ოფიცრებმა არ გაელიტეს მიამიტი ქართული ბევრები 1956 წლის 9 მარტს თბილისში? რა შუაშია აქ ცარიზმი? იგი დიდი ხანია უკვე აღარ არსებობდა. მაგრამ ცარიზმს არ გაჰყოლია თან დიდმპყრობელური შოვინიზმი. იგი დარჩა. უფრო გაიზარდა და გაძლიერდა. დღეს რუსეთი ევროპის ჟანდარმიდან მსოფლიოს ჟანდარმად გადაიქცა. ეს მოხდა სწორედ ლენინის პარტიის წყალობით, სხვაგვარად არც შეიძლებოდა, რაკი ბოლშევიკური გადატრიალების ერთ-ერთი მიზანი რუსეთის იმპერიის გადარჩენა და შენარჩუნება იყო. მსოფლიო რევოლუციის იდეა, რასაც ბოლშევიკები ქადაგებდნენ, ქვეტექსტით გულისხმობდა რუსეთის მსოფლიო იმპერიის შექმნას. კაცმა რომ თქვას შექმნეს კიდევ. მთელი აღმოსავლეთ ევროპა, ვიეტნამი, კამბოჯა, ჩრდილოეთ კორეა, კუბა, რუსეთის ყურმოქრილი ყმაა.

ვის არ წაუკითხავს საბჭოთა პრესაში წამდაუწუმ ნახსენები ფორმულა — საბჭოთა მოქალაქეების ინტერნაციონალური და პატრიოტული ვალი. რას გულისხმობს ამ ფორმულის ნამდვილი შინაარსი? ინტერნაციონალური ვალი ნიშნავს დიდმპყრობელი რუსის უფლებას ჩაერიოს ყველა ქვეყნის საშინაო საქმეში და იქაური ამბები გადაწყვიტოს რუსეთის სასარგებლოდ. ინტერნაციონალისტია ის არარუსი (სადაც უნდა ცხოვრობდეს იგი), ვინც კომუნისტური იმპერიის საკეთილდღეოდ იბრძვის. პატრიო-

* Ленин, Сочинения, т. 24, 4-ое изд. стр. 264.

Ленин, Сочинения, т. 25, 4-ое изд. стр. 74.

ტიც ის არარუსთა, ვინც სსრკ-ის ერთგულია და თავის სამშობლოს ინტერესებს სსრკ-ს ანაცვალებს. თორემ სხვა ეროვნული სურვილიც თუ გამოამჟღავნე, მაშინვე ბოროტმოქმედი გახდები. აღარც ინტერნაციონალისტი იქნები და აღარც პატრიოტი, მაშინვე დაკარგავ ყველა ადამიანურ თვისებას. იმრე ნადი გონებაშეზღუდული შოკონისტი, ინტერნაციონალიზმის მტერი და ბოროტმოქმედი იყო, რაკი არ უნდოდა უნგრეთში საბჭოთა იმპერიის ბატონობა. იანოშ კადარი ინტერნაციონალისტი და პატრიოტია, რადგან 1956 წელს სსრკ-ის ჯარს შეუძღვა უნგრეთში და უნგრელთა ამბოხი სისხლში ჩაახრჩო. დუბჩეკიც უტვინო ნაციონალისტი იყო, რაკი რუსეთისაგან თავისუფალ ჩეხოსლოვაკიაზე ოცნებობდა. ჰუსაკი კი პატრიოტი და ინტერნაციონალისტი, რადგან კომუნისტურ იმპერიას ერთგულებას ეფიცება და პირდება, ჩეხოსლოვაკია სამუდამოდ სსრკ-ის ყმა იქნებაო (სხვათა შორის, სსრკ-ის შიში იმდენად ფანტიკურია, რომ ზოგჯერ ადამიანს ამსურდს ალაპარაკებს. მაგალითად, ჩეხოსლოვაკიის კპ ცკ მდივანი ფოტიკი ერთ თავის წერილში ჰყვება გასული საუკუნის 70-იან წლებში ჩეხი მუშა-რევოლუციონერების მოღვაწეობაზე და ამბობს, ისინი ქადაგებდნენო მარქსიზმ-ლენინიზმის იდეებს.* ლენინი კი ამ დროს აკვანში კოტრილობდა არხენად).

ინტერნაციონალისტობის და პატრიოტობის ამგვარ გაგებაში არათერია მოულოდნელი და გასაკვირი. რუს კომუნისტებს არასოდეს უფიქრიათ რუსეთის იმპერიის დანგრევა. პირიქით, მისი გაძლიერებისათვის და განმტკიცებისათვის იბრძოდნენ მუდამ. რუს კომუნისტებს ორი ამოცანა ჰქონდათ დასახული — რუსეთში სოციალისტური სისტემის შეცვლა და რუსეთის იმპერიის განმტკიცება სოციალისტური სისტემის საშუალებით. მათდა სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ ორივე ამოცანა ზედმიწევნით ზუსტად შეასრულეს. მარქსიზმსა და სოციალიზმს რუსეთში იგივე როლი უნდა შეესრულებინა, რაც ქრისტიანობას — რომის იმპერიაში. რომის იმპერიაში ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადება ნაჯარახუი იყო იმპერიის მძიმე მდგომარეობით. ამით ფიქრობდა კონსტანტინე კელსარი. დარღვეული იმპერიის იდეოლოგიურად შეკავშირებას, განმტკიცებას. ეს ამოცანა ქრისტიანობამ მთლიანად ვერ შეასრულა. რომის იმპერია მაინც გაიყო და დაიშალა. დულაბი სკირდებოდა რღვევის გზაზე დამღვარ რუსეთის იმპერიასაც. ეს დულაბი აღმოჩნდა სოციალიზმი და მარქსიზმი. რუსმა კომუნისტებმა კევიანურად გამოიყენეს მარქსიზმიც და სოციალიზმიც. რუსეთის იმპერია არა მარტო დაშლას გადაარჩინეს, არამედ გააძლიერეს კიდევ. დღეს სსრკ-ად მონათლული რუსეთი მსოფლიოს თავზარს სცემს. კომუნისტების ეს დამსახურება დაადასტურა ცნო-

* ჟურნ. Социалистическая Чехословакия, 1979, № 6, стр. 2.

ბილმა მონარქისტმა და პროლეტარული რევოლუციის დაუძინებელმა მტერმა შულგინმა. ხრუმშოვის მოწვევით იგი უცხოეთიდან რუსეთში დაბრუნდა და რაზეც ოცნებობდა, განხორციელებული ნახა. რუსეთის კომუნისტური იმპერიის აღორძინებამ დაუძინებელი მტრები შეარჩია. ორივესთვის ნათელი გახდა, რომ ერთი მიზნისაკენ მიდიოდნენ, ოღონდ სხვადასხვა გზით.

მკითხველმა უთუოდ იცის, რომ რუსებს ერთი თოჯინა აქვთ. „მატრიოშკას“ ეძახიან. მისი თავისებურება ის არის, რომ ერთი დიდი თოჯინის მუცელში რამდენიმე პატარა ტიკინა ზის. ტიკინები ბევრია, მაგრამ, გარდა ზომისა, ისინი ერთმანეთისაგან არაფრით განსხვავდებიან. ყველაფერი ერთნაირი აქვთ და ზედმიწევნით ჰგვანან ერთმანეთს. „მატრიოშკა“ ძალიან პოპულარულია და უცხოელები რუსეთის სიმბოლოდაც კი აღიქვამენ. სწორედ ამ თოჯინის პრინციპით არის მოწყობილი სსრკ. რუსეთი ყველაზე დიდი „მატრიოშკაა“, რომელსაც მუცელში უზის თოთხმეტი სხვადასხვა ზომის ტიკინა-რესპუბლიკა — უკრაინით დაწყებული სომხეთით დამთავრებული (არაფერს ვამბობთ უფრო პატარა ავტონომიურ რესპუბლიკებსა და ოლქებზე).

სსრკ ყოველგვარად ცდილობს, ყველა ღონეს ხმარობს, რომ სხვადასხვა ეთნიკური წარმომავლობის, სარწმუნოების, ენის, ისტორიის, კულტურის, ზნე-ჩვეულების ერები რუსეთსა და რუსებს დაამსგავსოს. მოსპოს მათ შორის განსხვავება. უნდა საქმე იქამდე მიიყვანოს, რომ თუ ვინმე სსრკ-ის მუცლიდან რომელიმე ე.წ. მოკავშირე რესპუბლიკას ამოიღებს, პაწია „მატრიოშკას“ მსგავსად ხელთ პატარა რუსეთი შერჩეს. სსრკ-ის ეს დაუოკებელი სურვილი ყველგან და ყველაფრით ვლინდება. სსრკ შექმნის 50-ე წლისთავისადმი მიძღვნილ სხდომაზე ბრეჯნევი ამბობდა:

„რაც უფრო ინტენსიურია თვითეული რესპუბლიკის ეკონომიური და სოციალური განვითარება, მით უფრო მკაფიოდ ვლინდება იქ მთელი ჩვენი ცხოვრების ინტერნაციონალიზაციის პროცესი. ავილოთ, მაგალითად, სწრაფად მზარდი საბჭოთა ყაზახეთი. ახლა იქ ყაზახებთან ერთად ცხოვრობს მილიონობით რუსი, ასიათასობით უკრაინელი, უზბეკი, ბელორუსი და ა.შ. ყაზახეთის კულტურა ვითარდება და მდიდრდება, სულ უფრო და უფრო მეტად ითვისებს რუსული, უკრაინული და სხვა კულტურებიდან ყოველივე საუკეთესოს. ცუდია ეს თუ კარგი? ჩვენ, კომუნისტები, გულდაჭერებით ვპასუხობთ: „კარგია, ძალიან კარგი!“*

იქნებ გავებდოთ და ვიკითხოთ — ვისთვის არის კარგი? რა თქმა უნდა — კომუნისტური იმპერიისათვის.

ყაზახეთი თავისი ენითა და კულტურით ვერ მოერევა რუსულ

ენასა და კულტურას. სხვადასხვა ენისა და კულტურის მექანიკური შერწყმა არ ხდება და რაღაც მესამე არ მიიღება. ამის მაგალითი კაცობრიობამ არ იცის. ხდება მხოლოდ ერთის გამარჯვება და მეორის დამარცხება. ამ კონკრეტულ შემთხვევაში მოხდება ყაზახურის, როგორც სუსტის, დამარცხება და რუსულის, როგორც უფრო ღონიერის, გამარჯვება. ეს გამარჯვება კი ყაზახეთის გარუსებას ნიშნავს, რაც რუსი ბრეჟნევისათვის, ცხადია, „კარგია, ძალიან კარგი!“

თუ ეს „ძალიან კარგი“ მხოლოდ კომუნისტური იმპერიის სარგებელს არ გულისხმობს, მაშინ რატომ არ უშვებენ ციმბირის უზარმაზარ დაუსახლებელ ტერიტორიაზე ჩინელებს? ჩინელებიც ხომ მოიტანენ თავიანთ უძველეს და უმაღლეს კულტურას? ვითომ ჩინურ კულტურასთან კონტაქტი რუსულს არ გაამდიდრებს? თუ რუსულ კულტურასთან ურთიერთობა ყაზახურისათვის მაცოცხლებელი წყაროა, ჩინურს რა ღმერთი გაუწყობდა, რუსულს ვერაფერი შესძინოს? თუ მილიონობით რუსის ყაზახეთში ცხოვრება აუწყურელი ბედნიერებაა, რატომ არის მილიონობით ჩინელის რუსეთში ცხოვრება გაუგონარი უბედურება? შეიძლება ხმამაღლა თქმა არ უნდათ, მაგრამ გულში ხომ იცის რუსეთმა, რომ იგი ვერასოდეს აითვისებს, დაასახლებს ციმბირს. ამისათვის მოსახლეობის რაოდენობა არ ეყოფა. BAM-ის აშენება ამას ვერ უშველის. როცა საქმე ჩინეთს ეხება, მაშინ სად დაიკარგა და გაიპარა რუსი კომუნისტების აკვიატებული „პროლეტარული ინტერნაციონალიზმი“ ან „ხალხთა ურთიერთდაახლოება“? ეს ცნებები ჩინეთის თანაგრძნობას რატომ არ გულისხმობს? ვინ არ იცის, როგორ იხრჩობა ჩინეთის მოსახლეობა ტერიტორიის სივიწროვის გამო! თუ ეროვნულად აღრეული მოსახლეობა დიდი ბედნიერება და ინტერნაციონალიზმია, რატომ არ ეგებება რუსეთი ხელგაშლილი ჩინელების ციმბირში მოსვლას და ცხელი ტყვიით უმასპინძლდება მათ? საქმე ის გახლავთ, რომ რუსეთ-ჩინეთის ურთიერთობის დროს „პროლეტარული ინტერნაციონალიზმი“ და „ხალხთა ურთიერთდაახლოება“ საკითხს ჩინეთის სასარგებლოდ გადაწყვეტს.

ამჟამად რუსეთს სსრკ-ში დიდი უპირატესობა აქვს. იგი უფრო დიდი და მრავალრიცხოვანია, ვიდრე სხვა რესპუბლიკები. რუსული ენაც უფრო ძლიერია, ვიდრე სხვა ენები. ყველა ერი, რომელიც დღეს სსრკ-ში ცხოვრობს, რუსეთის დაპყრობილია. ამის გამო რუსეთი მათ ბატონად გრძნობს თავს. როგორც კი რუსეთი გზას გაუხსნის ჩინეთს და მას ციმბირის ტერიტორიაზე შემოუშვებს, ერთბაშად დაკარგავს ყველა უპირატესობას. მოგეხსენებათ, ჩინეთი ბევრად უფრო მრავალრიცხოვანია და ამდენად ბევრად უფრო ღონიერი, ვიდრე რუსეთი. ჩინური ენაც უფრო ძველია, კულტურისანი და უზარმაზარი ლიტერატურის მქონე, მრავალსაუკუნოვანი. ჩინური კულტურაც მაშინვე გადაყლაპავს რუსულ კულტურ-

რას. დადგება რუსების გაჩინელების პრობლემა. რუსეთს სხვების გარუსება ეოცნებებათ, თორემ რუსეთის გაჩინელების შავი ქირივით ემინიათ. აი, რატომ ივიწყებს რუსეთი ჩინეთთან დაკავშირებით პროლეტარული ინტერნაციონალიზმისა და ხალხთა დაახლოების „მომხიბლავ იდეებს“.

მაშასადამე,

ცნებებით — „პროლეტარული ინტერნაციონალიზმი“ და „ხალხთა ურთიერთდაახლოება“ — შენიღბულია ველიკოდერჟავნიკული რუსული შოვინიზმი.

ეს ცნებები რუსეთს არსად, არც ერთხელ არ გამოუყენებია სხვა ხალხის სასარგებლოდ.

1945 წლის გამარჯვების შემდეგ რუსეთმა გერმანიას წაართვა აღმოსავლეთ პრუსია. კანტის მშობლიურ ქალაქს — კენიგსბერგს კალინინგრადი უწოდა და მიითვისა. თუ რუსები მართლა არიან ინტერნაციონალისტები, მაშინ რატომ არ უბრუნებენ სოციალისტური გერმანიის დემოკრატიულ რესპუბლიკას აღმოსავლეთ პრუსიას კენიგსბერგითურთ. აღმოსავლეთ პრუსია ხომ უძველესი გერმანული ტერიტორიაა!

მაგრამ რუსი კომუნისტების ლოგიკით, თუ გერმანელები საკუთარ ტერიტორიას დაუბრუნდნენ, ეს იქნება ნაციონალიზმის აღორძინება, ხოლო, თუ აღმოსავლეთ პრუსიას რუსეთი ჩაიფიბავს, ეს — პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის გამოვლენა.

მოლდავეთი უთნიკურად, ენით, კულტურით რუმინეთის ნაწილია. არც სოციალისტურ რუმინეთს უბრუნებენ რუსები მოლდავეთს. თუმცა მოლდაველებს უნდათ ეს. რატომ? ისევ რუსი კომუნისტების ლოგიკით, თუ მოლდავეთი რუმინეთს შეუერთდება, ეს იქნება რუმინული ნაციონალიზმის გამაგრება, ხოლო, თუ მოლდაველებს გაარუსებენ, ეს — პროლეტარული ინტერნაციონალიზმი და ხალხთა ურთიერთდაახლოება.

იაპონიის კომუნისტურ პარტიას ღია წერილით მიუმართავს სკკპ-სთვის, იაპონელი კომუნისტები ითხოვენ, დაუბრუნოს რუსეთმა იაპონიას ძალით წართმეული კურილიის კუნძულები. ამის პასუხად რუსმა „ინტერნაციონალისტებმა“ დატუქსეს იაპონელი კლასობრივი ძმები და პარტიული თანამოაზრეები — როგორ ბედავთ და ითხოვთ, სოციალისტურ სახელმწიფოს ჩამოერთვას ტერიტორია და კაპიტალისტურ სახელმწიფოს გადაეცესო. ეს ხომ პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის საშინელი დარღვევააო.*

* „Правда“, 1977 წ., 12 ივნისი, № 163. იხ. წერილი „Вопреки интересам мира и добрососедства“. იმ ქვეყანაში, სადაც ეთომ კონსტიტუციით გარანტირებულია სიტყვის თავისუფლება, სხვა ქვეყნის კომუნისტების წერილი არ დაბეჭდეს. მხოლოდ რუსების პასუხით თუ გაიგებ კაცი, რა სურთ იაპონელ კომუნისტებს.

ასე თვალთმაქცურად იყენებს რუსული კომუნისტური შოვინიზმი ცნებებს — „პროლეტარული ინტერნაციონალიზმი“ და „ხალხთა ურთიერთდაახლოება“.

საერთოდ, თვალთმაქცობა რუსი კომუნისტების ერთ-ერთი ქმედითი იარაღია. მაგალითად, თუ რომელიმე აფრიკელი ზანგი ან ამერიკელი ინდიელი გაფრანგდება ან გაინგლისელებდა, რუსები ერთ ვაი-უშველებელს და დავიდარაბას ასტეხენ. დაარქმევენ ამას რასობრივ დისკრიმინაციას, ეროვნულ ჩაგვრას, თავისუფლების დათრგუნვას და ა.შ. ხოლო ქართველი, სომეხი ან უზბეკი თუ გარუსდება, ეს კაცობრიობის ბედნიერი მომავალია და ეროვნული საკითხის ერთადერთი საუკეთესო გადაწყვეტა. სად არის აქ ლოგიკა? არსად. სამაგიეროდ უხვად არის თვალთმაქცობა და ორპირობა.

ეს ორპირობა მკაფიოდ გამოავლინეს სსრკ-ის კონსტიტუციასა და პიმნში.

კონსტიტუციაში ნათქვამია:

„ყოველ მოკავშირე რესპუბლიკას დატოვებული აქვს სსრ კავშირიდან გასვლის უფლება“ (თავი III, მუხლი 72).

პიმნში მღერიათ:

Союз нерушимый республик свободных

Сплотила навеки Великая Русь.

თუ სსრკ *нерушимый*-ა და *навеки* შეკრული, მაშინ რალა გასვლაზე შეიძლება ლაპარაკი? ცხადია, არავეთარზე. ვერც ვერავინ ფიქრობს ამ გასვლაზე. ქართველი მარქსისტ-ლენინელი თუთიყუშივით იმეორებს — „დიდმა რუსმა ხალხმა სამუდამოდ შექმნა „თავისუფალ ერთა მძლე კავშირი ძმური.“* კონსტიტუციის ციტირებული მუხლი მორიგი სიცრუეა. უფრო გულახდილ რუსებს უთქვამთ კიდევ, ეს ცრუ მუხლი გაეაუქმეთო. ამას ბრეჟნემა უპასუხა, ნაადრევიაო, „ურღვევია საბჭოთა ხალხების შეგობრობა. კომუნისტური მშენებლობის პროცესში განუხრელად მიმდინარეობს მათი დაახლოება, მათი სულიერი ცხოვრების ურთიერთგამდიდრება. მაგრამ ჩვენ საშიშ გზას დავადგებოდით, ხელოვნურად რომ დაგვეწყო ერების დაახლოების ამ ობიექტური პროცესის დაჩქარება. ამის თაობაზე ჩვენ დაჟინებით გვაფრთხილებდა ვ.ი. ლენინი და მის ანდერძს ჩვენ არ გადავალთ.“**

შესაშური გულახდილობაა. ბრეჟნევს არ უთქვამს, ამ მუხლის გაუქმება უკანონოა და სხვა ერების ნაციონალური ინტერესის უგულვებელყოფააო. მან ნათლად თქვა, ერების დაახლოების (წა-

* ვლ. მერკვილაძე, „ერთიანი, მძლავრი“. ვაზ. „კომუნისტი“, 1977 წ., 1 სექტემბერი, № 204.

ვაზ. „კომუნისტი“, 1977 წ., 5 ოქტომბერი, № 233

იკითხეთ — გარუსების) პროცესის დაჩქარება საშიშიაო. მოვიცადოთ, სულერთია, ვერსად გაგვექცევინ და მაინც რუსების კერძი გახდებიანო. თუ აჩქარდით, ხომ შეიძლება ეროვნულმა თავმოყვარეობამ გაიღვიძოს და მაშინ საქმე გართულდება. ლენინიც ამას გვასწავლიდა ნუ იჩქარებთ, რამდენადაც ფრთხილად ვიმოქმედებთ, იმდენად ზუსტად მივალწევთ საწადელს.

ეს აზრი უფრო ადრე გაცილებით მკვეთრად გამოთქვა ბრეჟნემა „ეროვნული საკითხი გადაწყდა მთლიანად, გადაწყდა საბოლოოდ და შემოუბრუნებლად“.* ამით ყველა არარუსს გადაქრით უთხრა — ნურაფრის იმედი გექნებათ, სამუდამოდ რუსების ყმები ხართო.

ესეც შენი „პროლეტარული ინტერნაციონალიზმი“!

ყოველივე ზემოთქმულიდან ერთადერთი დასკვნა გამომდინარეობს: საქართველოს გარდაუვალი გარუსება ელის, თუ იგი არ იზრუნებს თავისთავზე და ბრმად მიენდობა ბედისწერას.

ნუთუ ქართველი ხალხი იმდენად გულუბრყვილოა, იმდენად უზრუნველი და უღარდელი, რომ გარუსებისათვის გასწირავს თავის სამიათასწლიან ისტორიას, უძველეს ენას და კულტურას, მისი საუკეთესო შეილები და საუკუნეების მანძილზე დაღვრილ სისხლს?

ნუთუ ქართველი ხალხის ეროვნული შეგნება ზანგების და პაპუასების ეროვნულ შეგნებაზე დაბალია? ნუთუ ეს შესაძლებელია? თუ შეუძლებელია, მაშინ რად ვდუმვართ და მიცვალებულის მოთმინებით ველოდებით გაურკვეველ მომავალს? „რა უნუგეშო ყოფნაა წელთა სელა მხოლოდ მზერაში“ (ვაჟა-ფშაველა).

ნუთუ ქართველმა ხალხმა დღემდე ვერ გაიგო და ვერ ირწმუნა, რომ რუსეთს საქართველოში, ქართველთა გარუსების გარდა, სხვა მიზანი და ამოცანა არ ჰქონია? ნუთუ არ ახსოვს კლასიკური სიცხადით ჩამოყალიბებული ფორმულა — „Люблю Грузию, только под властью России!“**

მე-19 საუკუნის რუს მოღვაწეებს ვერ დავემდურებთ. მათ არასოდეს დაუმაღლავთ თავიანთი ნაშედეგი მიზანი. ისინი ამას საქვეყნოდ წერდნენ, საკმარისია გავიხსენოთ „ქართველთა მეგობრად“ ცნობილ ველიჩკოს ოცნება — разумное обрусение края, რადგან საქართველო რუსეთს присоединился добровольно, безусловно и навсегда.***

ნუთუ კიდევ არის რაიმე საკოკმანო? თუ საქართველო რევაზ

* გაზ. „კომუნისტი“, 1972 წ., 29 დეკემბერი, № 298.

წ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. III, 1966 წ., გვ. № 342.

დააკვირდით, როგორ ჰგავს მონარქისტ ველიჩკოს *на всегда* საბჭოთა ჰიმნის *навсегда*-ს.

ინანიშვილის მოთხრობის -- „ერეკლე მეფე და ანანურელი ულა-
მაზოები“ -- პერსონაჟს მზევინარის ბიქსს დაემსგავსა?

— კრწანისში დამარცხებულ ერეკლე მეორეს ანანურის ციხეში
ერთი ქაბუკი ეახლება. ამ ყმაწვილს „მზევინარის ბიქს“ ეძახდა
მთელი სოფელი. მზევინარის ბიქს არ სჯერა, რომ სპარსელებს
ქართველების დამარცხება შეუძლიათ და მეფეს ევედრება, ბრძო-
ლად მოგვიხმეო. მეფე ბიქსს დაამშვიდებს, დაუყვავებს და დაპირ-
დება — დრო მოვა და ლაშქრად აუცილებლად დაგიძახებო.

ეს მოთხრობა ასე მთავრდება:

„ოთხმოცი წლის შემდეგ კი ანანურზე გამავეალი სამხედრო გზის
პირას ხშირად იდგა ხოლმე ვეებათავიან კომბალზე დაყრდნობილი,
მთლად გათეთრებული უსინათლო მოხუცი, რომელიც ყოველ ზე-
მოთამებულს ეკითხებოდა, დამძახებელი ხომ არა ხარ ქალაქიდანო.
ვინც მოხუცს არ იცნობდა, ვერ ხვდებოდა, ვინ დამძახებელი უნდა
ყოფილიყო, მაგრამ ვინც იცნობდა, ეტყოდა — არა, დამძახებელი
არა ვარ, მზევინარის ბიქოო, — და თავჩაღუნული, სევდაშემო-
წოლილი განაგრძობდა გზას.

მოხუცს ქინთა-ქინთად ქცეული ახალუხის ჯიბის პირზე სამი
რუსული ძველი მედალი ეკიდა — გამურულ ქვაბზე დაღვენთილი
წმინდა სანთლის ფერისა“.

ამ უსაშველოდ მიამიტ კაცს ოთხმოცი წელი ისე გაეპარა, რომ
ვერ მიხვდა, როგორ შექამა ცარისტულმა იმპერიამ მისი დამძახე-
ბელნიც და ის ქვეყანაც, რომლის დასაცავად ასე მიისწრაფვის.
შექამა იმ იმპერიამ, რომლის სამსახურში, როგორც ჩანს, სისხლი
დაუღვრია და, მაღლიერების თუ დაცინვის ნიშნად, სამი ჟანგირი
ჟეტონიც დაუმსახურებია.

მზევინარის ბიქვიით ნუთუ ქართველმა ხალხმა თითქმის ორი
საუკუნის მანძილზე ვერ გაიგო — სად არის მტერი და სად
მოყვარე? ნუთუ იგი მზევინარის ბიქვიით ნამდვილ მტერს ერთ-
გულად ემსახურება და თან დამძახებელს ელის არარსებული დუშ-
მანის წინააღმდეგ სალაშქროდ?

დაუჭერებელია, რომ რუსთაველის ერი ასე დაჩლუნგდა. მაშ
რამ დაამუნჯა იგი? ტოტალურმა შიშმა, თორემ კეჟათემყოფელ
ქართველთა შორის არავინ იქნება, ვისაც საქართველოს დამოუ-
კიდებლობა არ უნდოდეს, მისი თავისუფლება არ ენატრებოდეს.
მაგრამ ეს ფიქრი აშკარად ვერ უთქვამს, ვერ გაუბედავს. ბევრი
ეკვობს კიდევ, სულ ერთია, რუსეთს მაინც ვერ დაველწევთ თავს
და ამიტომ უკეთესია ჩუმად ვიყოთ. თავი მოვიკატუნოთ, რუსეთის
მამობრივ მზრუნველობაზე ვილაყბოთ. ამით მოვეუქნოთ თავი და
ეს წუთისოფელი როგორმე გავათრიოთო. ასეთი აზრის პატრონებს
ავიწყდებათ, რომ მარადიული ნიღბის ტარება სპობს ქართველში
ეროვნულ ღირსებას, სიამაყეს. უქმნის მონის ფსიქოლოგიას. აკარ-

გვინებს ადამიანის სახეს. და ბოლოს, ისიც საკითხავია, რა სჯობს — ერთხელ შექმა თუ შექმის დაუსრულებელი მოლოდინი.

„ერთხელ პირუტყვიც კი დაიბლავლებს, როცა ბოსელს მოაშორებენ და გაყიდიან. ჩვენ კი სამშობლო დაეკარგეთ... ადამიანობა თუ აღარ შეგწევთ, მაშინ პირუტყვობა მაინც შეძელით და ერთხელ მაინც დაიბლავლეთ“ (ე.ლორთქიფანიძე. ასე ეწერა „ძირს სიმინდის რესპუბლიკის“ პირველ ვარიანტში).

დაფიქრდით, ხალხო, რა დღეში ვართ და რას დავემსგავსეთ! განუკითხავად და დაუზოგველად გაგველიტეს 1924 წელს! გაგვალატაკეს და გადაგვასახლეს კოლექტივიზაციის პერიოდში. 1936-38 წლებში ციხეებსა და ციმბირის კატორღაში ამოწყვეტეს ქართველი ხალხის დიდი ნაწილი.

1941-45 წლების ომის დროს კავკასიონის ხეივანი ამოავსო ქართველთა გვამებმა. ყირიმთან ზღვა შეადედა და აღმოსავლეთ ევროპის ველები დაფარა ჩვენი ბიჭების ცხედრებმა.

ომის მერე დაქერების და გადასახლების ახალმა ტალღამ წაგვკლეს.

1953 წლის შემდგომ ხრუშჩოვმა ციმბირში ქართველთა მთლიანი გადასახლების გეგმა შეადგინა. მაგრამ იმდენად გიჟური იყო ეს განზრახვა, რომ მისი განხორციელება ველარ გაბედეს. სამაგიეროდ შინ მოგვიგზავნეს აგენტები, რომელნიც დაულალავად გვიქადაგებდნენ გარუსდითო.

სხვათა შორის, ხრუშჩოვის ეს გეგმა პირდაპირი გაგრძელება იყო მეფის რუსეთის განზრახვის. მეფის რუსეთის და რუსი კომუნისტების სურვილები აქაც დაემთხვა ერთმანეთს. ცნობილი სოციალ-დემოკრატი პ.გელეიშვილი გვიამბობს ერთი ბარათის შესახებ, რომელიც გიორგი წერეთელს მიუწერია ეგნატე ნინოშვილისათვის:

„თუ ჩვენ ჩვენს პოლიტიკურად დაჩაგრულ გარემოებას არ მივაქციეთ ყურადღება და ვიყვირეთ, საქართველოსა და რუსეთს შუა საზღვარი არ უნდა იყოსო, ქართველი და რუსი ერთიანო, ამით ძალმომრეობაზე დამდგარი რუსეთი ისარგებლებს და გვეტყვიან, როგორც ახლა კიდევ გვეუბნებიან: თქვენ ადგილთ და ციმბირში გადასახლდით, იქ ბევრი ადგილებია და ფართოდ, გაშლილად იცხოვრებთო. რას აკედებთ მაგ საქართველოს ხრიოკ ადგილებს, როცა თქვენ სამ დესეტინაზე მეტი არ მოგდითო. სოციალური პრინციპი მოითხოვს, რომ ყველას თანასწორი ადგილ-მამული მიეცეს. მაშასადამე, თქვენ მანდედან აიყარეთ და ციმბირში გაფართოდით, თქვენ მაგიერად გადმოვიყვანთ და დაეასახლებთ მანდ ველიკორუსის ხალხს, გაფართოებულად და მაშინ ყველანი ბედნიერად იცხოვრებთ, რადგანაც ყველას თანაბარი საკმაო ადგილ-მამული გექნებათ განაწილებული; რას მიქვია ეროვნება, რა საჭიროა ქართველობა, თქვენც რუსები ხართ, ჩვენც

რუსები, მხოლოდ თანასწორად გავინაწილოთ ადგილ-მამული, ასე რომ, იმ სოციალურ პრინციპს რომ გავყვეთ, როგორც თქვენ მიზრძანეთ, რუსები ჩვენ ადგილ-მამულს დაგვატოვებინებენ და თვითონ მოიკალათებენ ზედ“.*

უკვე მე-19 საუკუნის ბოლოს მიმხედარა გ.წერეთელი, რომ ეროვნული პოლიტიკის თვალსაზრისით, მეფის რუსეთსა და კომუნისტურ რუსეთს შორის განსხვავება არ იქნებოდა. ქართველთა გარუსებას რუსი კომუნისტები ისევე მოისურვებდნენ, როგორც რუსი მონარქისტები.

ნუთუ დღეს ჩვენ იმდენად დაეჩლუნგდით, რომ იმის დანახეაც არ შეგვიძლია, რაც ასე ნათლად დაინახა გ.წერეთელმა რუსული კომუნისტური მოძრაობის დასაწყისში?

დღეს სიტყვა „ქართველიც“ კი იღვენება. დააკვირდით სულ უბრალო რამეს, ჟურნალების სახელს — „საქართველოს კომუნისტი“ (და არა „ქართველი კომუნისტი“), „საქართველოს ქალი“ (და არა „ქართველი ქალი“) და ა.შ. საქართველოს სსრ კონსტიტუციასაც საქართველოს ხალხი აცხადებს და არა ქართველი ხალხი. თითქოს უბრალო გრამატიკული შეცდომაა. არ მოტყუვდეთ. აქ უფრო ღრმა აზრია ჩაფლული. ამით მტკიცედ გვეუბნებიან, რომ „საქართველო“ მხოლოდ გეოგრაფიული ტერმინია. ამ ტერმინით აღინიშნება კრედი ხალხი, რომელიც აქ მოსახლეობს, სულ ერთია, რუსი იქნება იგი, სომეხი, აზერბაიჯანელი თუ ქართველი. არავითარი ქართველი ერი არ არსებობს. „საქართველოს“ სახელით არსებობს გეოგრაფიული სივრცე, სადაც ნაირ-ნაირი ხალხი სახლობს.

ფეხბურთის სტადიონიც კი არ კადრულობს დღეს ქართულად საუბარს. თბილისის „დინამოს“ სტადიონის ელექტროტაბლოზე ერთი სიტყვაც არ იწერება ქართულად. საქმე იქამდე მივიდა, რომ ამ სტადიონის გახსნის დღეს 75 ათასმა კაცმა ერთხმად უსტვინა ოფიციალური ხელისუფლების წარმომადგენელს, როცა მან რუსულად დაიწყო ლაპარაკი, ხოლო ტაშის გრიალით შეხვდა აკად. ვ.კუპრაძეს, რაკი მან ქართულად წარმოთქვა სიტყვა. თუ ხედავთ, რა დღე დაგვდგომაა ჩვენს სამშობლოში, ჩვენს დედაენაზე მეტყველება ოფიციალურ კრებებსა და მიტინგებზე იმდენად სანატრელი გამხდარა, რომ ქართულად მოლაპარაკეს ტაშით ვეგებებით.

გადაათვალისწინებთ ჩვენი სამეცნიერო ლიტერატურა, განსაკუთრებით ბუნებისმეტყველებისა და ტექნიკური დარგების, ძირითადად რუსულად იწერება. ასში ერთ წიგნს თუ შეხვდები ქართულად დაწერილს. როცა იკითხავ, რატომ ხდებოა ეს, ტერმინოლოგიის უქონლობას მოიმიზეზებენ. სასაცილო თავისმართლებაა. რა მეც-

* ჟურნ. „მნათობი“, 1926 წ., № 8-9, გვ. 252.

ნიერებაა ის მეცნიერება, რომელიც მშობლიურ ენაზე ტერმინოლოგიას ვერ შექმნის! ქართული მეცნიერება იმიტომ კი არ არის ქართული, რომ ამა თუ იმ მეცნიერს ქართული გვარი აქვს, არამედ იმიტომ, რომ ქართულ ენაზე იქმნება სამეცნიერო ლიტერატურა.

(ქართველ კომუნისტთა ელიტა ხომ არ კადრულობს და არ კადრულობს ქართულად ლაპარაკს, თუმცა ვაი ამ უკადრისობას! თუ ქალაქი არ უჭირავს ხელში, არ კითხულობს, ორ სიტყვასაც ვერ მიაბამს ერთმანეთს. საკმარისია თავი ასწიოს, ქალაქს თვალი აარიდოს, რომ საცოდავად ალულლულდეს. იძულებულია ისევ დაწუნებულ ქართულს მიმართოს, რომ ვინმეს რაიმე გააგებინოს.)

რა ქნას? დიდმპყრობელმა რუსმა უბრძანა, ქართულად კრინტი არ დასძრავ და ქართველი კომუნისტიც ოფლში იწურება, რომ ბატონის განკარგულება ერთგულად შეასრულოს. თუ არ შეასრულებს, „ინტერნაციონალისტი“ რუსი მაშინვე ჰიტლას ამოკრავს და გააგდებს. პოსტი რომ შეინარჩუნოს (არადა პოსტი თავს ურჩევნია), იძულებულია სხვისი დაწერილი ტექსტი სახლში გაიზუთხოს და მერე ტრიბუნაზე თავადაც ეწამოს და სხვაც დატანჯოს.

გვატყუებენ, ქართული ენა სახელმწიფო ენააო. თუმცა ამ ფორმალური უფლების, რომელსაც პრაქტიკულად არაფერ ახორციელებს, მოცემაც არ უნდათ. მხოლოდ ქართველი ახალგაზრდების უმაგალითო თავგანწირვამ შეგვინარჩუნა ეს ცრუ უფლება. აქაც მკაფიოდ გამოჩნდა ქართველთა გარუსების მკაფიო პოლიტიკა. ქართველი ახალგაზრდობის დემონსტრაციამ 1978 წლის 14 აპრილს ნათლად გასცა პასუხი რუსიფიკატორებს — ჩვენ ვიცით რუსეთის ნამდვილი მიზანი და იმიტომ არ გაძლევთ საშუალებას ჩამოართვათ ქართულ ენას სახელმწიფო ენის ფუნქცია, თორემ ვინ არ იცის საბჭოთა კონსტიტუციის ლიტონი მუხლების ჰემმარიტი აზრი. გინდ ყოფილა 75-ე მუხლი კონსტიტუციაში, გინდ არა.

თორემ შეიძლება სახელმწიფო ენად ითვლებოდეს ენა, რომელზეც არც საქართველოს კვ-ში, არც საქართველოს მინისტრთა საბჭოში არც ერთი დოკუმენტი არ იწერება? არც ერთი მოხსენება არ იკითხება?

განა შეიძლება სახელმწიფო ენად მიიჩნიო ენა, რომელზეც ბანკი ოპერაციებს არ აწარმოებს, ფოსტა-ტელეგრაფი არ მუშაობს, რომელსაც რკინიგზა, ფაბრიკა-ქარხნები არ იყენებს?

საქართველოს ფოსტა-ტელეგრაფს ქართული ასოები არა აქვს და ქართულად დაწერილ დეპეშებს რუსული ასოებით ბეჭდავს. ამის გამო გამოდის რაღაც ჩიქორთული ტექსტი, რომელსაც ვერც გამგზავნი და ვერც მიმღები ვერ იგებს. განა ამაზე სასაცილო და სატირელი მდგომარეობა შეიძლება არსებობდეს? ნუთუ ნახევარი საუკუნის მანძილზე სატელეგრაფო აპარატურის ქართული ასოებით აღჭურვა ვერ მოხერხდა? მოხერხდებოდა, მაგრამ ეს ხომ

ქართული ენის პატივისცემა იქნებოდა, მისი განმტკიცება გამოვიდოდა. ამას როგორ გააკეთებენ, როცა მიზანი ქართული ენის გაძევება და დაკნინებაა.

საქართველოს არ გააჩნია უბრალო, ელემენტური საბეჭდი მანქანების მრეწველობა. აუცილებლად რუსული მანქანა უნდა იყიდო. მერე რუსული ასოები ქართულით შეცვალო და ასე ვაივარგახით კუსტარულად გამართო მანქანა. ის, რაც დღეს მსოფლიოში ყოველი ადამიანისათვის იოლად ხელმისაწვდომია, ქართველებისათვის ოცნების და წვალების საგანია.

უამრავი ქართველით საესე უზარმაზარ აუდიტორიაში ერთი რუსიც რომ შემოვიდეს, ორატორი მაშინვე რუსულად უნდა ალაპარაკდეს, რათა უკმაყოფილო არაივნ დაჩხეს. თვითონ იმ დიდმპყრობელ რუსს კი არც აღზრდა, არც შეგნება არ ეყოფა იმისა, რომ განაცხადოს — ერთი კაცის გულისათვის ნუ შეურაცხყოფთ საზოგადოებას, ნუ დაიმცირებთ თავს, ნუ დაკნინდებით. გააგრძელეთ ლაპარაკი ქართულად და მე მოვახერხებ აქ ნათქვამის გაგებასო. გაგიგონიათ! უდიდესი სიამოვნებით უყურებს ჩვენს დამცირებას და ირონიული ლიმილით უგდებს ყურს, როგორ ამტკრევს ქართველი რუსულს.

რა თავისუფლებაზე და რა სახელმწიფო ენაზე შეიძლება ლაპარაკი, როცა ქართულ პრესას, რადიოს, ტელევიზიას არც ერთი კორესპონდენტი არ ჰყავს საზღვარგარეთ! არც აქვს უფლება ჰყავდეს. მხოლოდ მოსკოვის გაზეთებში გამოქვეყნებული ცნობების გადმობეჭდვაა ნებადართული.

რამდენი ენაც იცი, იმდენი კაცი ხარო, ამბობს ანდაზა. იმას რა სჯობს, როცა რამდენიმე ენას ფლობს კაცი, მაგრამ უდიდეს პროტესტს იწვევს, როცა ჩაგჩიჩინებენ, რუსული მეორე მშობლიური ენააო. როგორც არ შეიძლება ადამიანს ორი დედა ჰყავდეს, ასე არ შეიძლება ორი დედაენა ჰქონდეს. ეს ანბანური კემშარიტებაა, მაგრამ ორი დედაენის გამო იმიტომ ლაყბობენ, რომ მონიარებით გვეუბნებიან — ქართული დაივიწყეთ და რუსული ისწავლეთო, დედას ხელი ჰკარით და დედინაცვალი იწამეთო. 1977 წლის სექტემბერში, ახალი სასწავლო წლის დაწყების წინ, ქართულმა გაზეთებმა პლაკატები და სურათები გამოაქვეყნეს. პაწია გოგო და ბიჭი ეხატა. ერთს „დედაენა“ ეყარა ხელში, მეორეს — „Русское слово“. პროპაგანდისტებმა ასე გაათანაბრეს ქართული და რუსული. ამ გაათანაბრების მომავალი ამოცანა ის არის, რომ „დედაენა“ გააძევიონ და მარტო „Русское слово“ დატოვიონ. მერე იტყვიან, საქართველოში განათლებამ ისეთ მაღალ დონეს მიაღწია, რომ ქართული აღარ გვეკირდება და რუსულად ვისწავლოთო. არავის ეგონოს, რომ ეს ჩვენი ნაადრევი დასკვნაა. ამის საფუძველს ზემოთ მოხსენიებულ პლაკატებს გარდა, ვეაძლევს წიგნი — „Прогнани

„двуязычия и многоязычия“, რომელიც 1972 წელს გამოცა სსრკ აკადემიამ (წიგნი მიძღვნილია სსრკ შექმნის 50-ე წლისთავისადმი). იქ ნათქვამია, რომ 3.245 ათასი ქართველიდან ქართული მშობლიურ ენად მიაჩნია 98,4%, ხოლო რუსულს თავისუფლად ფლობს 21,3%. 4.380 ათასი აზერბაიჯანელიდან მშობლიურ ენად აზერბაიჯანული მიაჩნია 98,2%, ხოლო რუსულად თავისუფლად ლაპარაკობს 16,6%. 3.559 ათასი სომეხიდან სომხურს მშობლიურ ენად თვლის 91,4%, ხოლო რუსული თავისუფლად იცის 30,1%. ამ ცნობებით, ე.წ. მოკავშირე რესპუბლიკებში ჭერჭერობით მშობლიური ენის მდგომარეობას თითქოს არა უშავს რა. მაგრამ გაცილებით ცუდად არის საქმე ე.წ. ავტონომიურ რესპუბლიკებში. მაგალითად, 83 ათასი აფხაზიდან აფხაზურს მშობლიურ ენად მიიჩნევს 95,9%, რუსულად თავისუფლად ლაპარაკობს 59,2%. 60 ათასი ბალყარელიდან ბალყარული მშობლიურ ენად მიაჩნია 97,2%, ხოლო რუსული თავისუფლად იცის 71,5%. 158 ათასი ინგუშიდან ინგუშურს მშობლიურ ენად თვლის 97,4%, ხოლო რუსულს თავისუფლად ფლობს 71,2%. ასეა სხვაგანაც.

როგორც ხედავთ, ავტონომიურ რესპუბლიკებში რუსულის ცოდნა თითქმის გათანაბრებია მშობლიური ენის ცოდნას. ლიტერატურული ტრადიცია კი ამ რესპუბლიკებში ძველი არ არის, ახალგაზრდაა და უღონო. აბა, ბაგრატ შინკუბას ან ყაისინ ყულიევს როგორ შეუძლიათ ებრძოლონ პუშკინის, დოსტოვესკის, ტოლსტოის ან სხვათა გავლენას. ძალები მეტიმეტად უთანაბროა. თანამედროვე რთული სამეცნიერო ლიტერატურა ხომ არსებითად არ არსებობს ამ მცირერიცხოვანი ხალხების ენაზე. ისინი იძულებული არიან მეცნიერების ამა თუ იმ დარგს მხოლოდ რუსული ენის საშუალებით დაეუფლონ. ამრიგად, კულტურული თვალსაზრისით, ავტონომიურ რესპუბლიკებში გარუსება უკვე მომხდარა. ისინი ჭერჭერობით მხოლოდ ეთნიკურად ინარჩუნებენ ეროვნულ სახეს. ახლა მოსკოვის ამოცანა ის არის, რომ ეს გარუსება (კულტურული თვალსაზრისით) მოხდეს მოკავშირე რესპუბლიკებშიც. სწორედ აქეთკენ მოწოდებაა პლაკატები, რომლებზეც გათანაბრებულია „დედაენა“ და „Русское слово“. როგორც კი მშობლიურ ენას გაუთანაბრდება რუსული, მოკავშირე რესპუბლიკებშიც დამთავრდება გარუსების პირველი ეტაპი — კულტურული თვალსაზრისით გარუსება და დაიწყება მეორე ეტაპი — ეთნიკური თვალსაზრისით გარუსება. აქეთკენ მოწოდებაა შერეული ქორწინების ქადაგება. საქმეს აადვილებს ის, რომ კულტურულად გარუსებული ერი ეთნიკური გარუსების ანკესზე უფრო იოლად წამოივება.

ეს დასკვნა რომ სწორია. გაზეთმა „კომუნისტმაც“* დაადასტურა. იგი წერდა - „1936 წელს ჩვენს ქვეყანაში (სსრკ-ში) 22 ავტონომიური რესპუბლიკა იყო, ახლა ოცია. ავტონომიური ოლქების რიცხვი 9-დან 8-მდე შემცირდა“.

როგორც ხედავთ, 40 წლის მანძილზე სრულიად გამქრალა ორი ავტონომიური რესპუბლიკა და ერთი ავტონომიური ოლქი. კითხვის დაუსმელადაც გასაგებია — რატომ. გარუსებულან და იმიტომ. რაკი გარუსდნენ, ცხადია, მათი ავტონომიურობაც საჭირო აღარ იყო. ასევე გამქრალა რამდენიმე ეროვნული ოკრუგი, ოღონდ სტატიაში არ აღუნიშნავთ — რამდენი...

სხვათა შორის, ეს ტენდენცია და მიმართულება სომხის ფიზიკელმა კკუამ მაშინვე შეამჩნია და 1968 წელს ტოკიოში საერთაშორისო ეთნოგრაფიულ კონგრესზე წინადადება შეიტანა, საერთაშორისო ენად სომხური ენა გამოეცხადათო**. მიაშიტ მკითხველს შეიძლება გაეცინოს, სომხებს ეს რა უქნიათო, მაგრამ ნუ შეხედავთ ამას ასე ზერელედ. ვინც ეს წინადადება შეიტანა, კარგად იცოდა, რომ ამას არაეინ დაეთანხმებოდა, მაგრამ ამით ყველას გასაგონად თქვა — თუ სომხური ისეთი ენაა, რომ საერთაშორისოდაც კი გამოდგება, მაშინ რატომ უნდა მოსპოს იგი რუსულმა? თან სომეხ ხალხს მოუწოდა, ამ ძვირფას ენას მოუარეთო.

ქართული ენის დამცირების ფაქტია ისიც, რომ, როცა ვინმეს რაიმე თანამდებობაზე უპირებენ დანიშნენას, უპირველესად ეკითხებიან, რუსული იცი თუ არაო. თუ ქართველმა რუსული არ იცის, ის საქართველოში თანამდებობას ვერ მიიღებს. მაგრამ ჯერ არ ყოფილა შემთხვევა, როცა საქართველოში რუსს ნიშნავენ რაიმე თანამდებობაზე, ეკითხოთ, ქართული იცი თუ არაო. ყოველგვარ თანამდებობას მიიღებს რუსი. თუნდაც ქართულის ინჩიბინჩი არ ეყურებოდეს. როგორი ბრიყვი უნდა იყოს კაცი, რომ ამის მერე დაიჯეროს, ქართული სახელმწიფო ენააო.

ეს მდგომარეობა სხვა მხრითაც დიდი უბედურებაა. ვთქვათ, რაიმე თანამდებობაზე დასანიშნად ორი კაცის კანდიდატურაა. ერთი კკეიანი და გონიერია, მაგრამ აღზრდის ისეთი პირობები არ ჰქონდა, რომ რუსულიც კარგად ესწავლა. მეორე ბრიყვი და სულელია, მაგრამ ისეთ გარემოში მოხვდა, რომ რუსულად ლაპარაკი ემარჯვება. ვის დანიშნავენ თანამდებობაზე? ამ კითხვას ყველა ერთხმად უპასუხებს — რა თქმა უნდა, რუსულად მოლაპარაკე ბრიყვს. ვის სკირდება კკუა და გონება, თუ ბატონის ენა არ იცი! ძალიან ხშირად ასე უღობავენ გზას გონიერ აღამიანებს თანამდებ-

* „ზრდის სტატისტიკა“, ვაზ. „კომუნისტი“, 1977 წ. 24 სექტემბერი, № 244.

Проблемы двуязычия и многоязычия. 1972 г. стр. 23.

ბობისაყენ და ხელთ უგდებენ ღუტარებს.

რას შეუძლია დაუბრუნოს ქართულ ენას ღირსება და პატივისცემა? როდის შეიძლება გახდეს იგი ქვეყნისთვის სახელმწიფო ენა? მხოლოდ საქართველოს დამოუკიდებლობა მიანიჭებს მას ნამდვილ ღირსებას, მხოლოდ დამოუკიდებელ საქართველოში იქნება იგი სახელმწიფო ენა.

ჩვენდა სავალალოდ მთლიანად დაკარგეთ ეროვნული თავმოყვარეობაც. ყველა საკითხს ვუყურებთ არა საქართველოს ნაციონალური ინტერესის თვალსაზრისით, არამედ რუსეთის. ყველა ქართველ მოღვაწეს (წარსულში ცხოვრობდა ის თუ აწმყოში, სულ ერთია) მოლაღატეს ვეძახით, თუ რუსეთის მონობა არ უნდოდა. სოლომონ ლიონიძის ხსენებისაც გვეშინია, რადგან იგი არ იყო მომხრე რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობისა. სამაგიეროდ გუნდრუკს ვუკმევთ გარსევან ჭავჭავაძეს, რაკი რუსების ერთგული იყო. თუმცა ნიჭიერებითაც, საქმითაც, დამსახურებითაც სოლომონ ლიონიძე ასგზის დიდია, ვიდრე გარსევან ჭავჭავაძე. სოლომონ მეორეს ლამის მივაფურთხოთ, რადგან რუსებს ებრძოდა, ხოლო ერეკლე მეორე მზად ვართ დავით აღმაშენებელს მივუსვათ გვერდით, რაკი რუსების მასპინძელი იყო.

ნაირ-ნაირი საპოზი და ფერ-უმარლი გვიკირავს ხელში და ყოველგვარად ვცდილობთ გავბანოთ, გავათეთროთ და გავალამაზოთ იური ბოგოლუბსკი, თამარის პირველი ქმარი. აბა, რა ვქნათ, რუსი იყო და რუსს სხვანაირი დამოკიდებულება ვით ეკადრება. თუმცა დიდებულად ვიცი, რომ უსახლკარო ავანტიურისტი, საკუთარი ქვეყნიდან გამოძევებული მამათმავალი, გახრწნილი და ზნედაცემული პიროვნება იყო.

~~შალვა~~ დადიანი კინალამ ჩამოვახრჩვეთ, როგორ გაბედე და „უბედური რუსი“ დაწერეო. ამ რომანს ხან „გიორგი რუსი“ დავარქვით, ხან „იური ბოგოლუბსკი“, რომ როგორმე სიტყვა უბედური გადაგვეგდო.

ილია ჭავჭავაძეს თან ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის ბელადად ვთვლით, თან ვამტკიცებთ, რუსეთთან სამუდამო კავშირის მომხრე იყოო. იმას კი აღარ ვფიქრობთ, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის ბელადი როგორღა შეიძლებოდა ეროვნული მონობის მომხრეც ყოფილიყო! განა „მგზავრის წერილების“ ავტორი რუსეთის მეტრფე იყო? წაიკითხეთ მაინც და დაინახეთ, როგორ არის იქ მთელი რუსეთი გამასხარავებელი! სწორედ ამ მოთხრობაში დასვა ილიამ საქართველოს დამოუკიდებლობის საკითხი.

~~აღუქსანდრე~~ ფოზბუგის „ელისოს“ და „მამის მკვლელს“ სკოლებში არ ვასწავლით, რადგან ამ მოთხრობებში მხილებულია რუსთა მხეცობა კავკასიაში.

ქართული საბჭოთა ისტორიული მეცნიერება ქართველ თავადაზნაურობას აძაგებდა, 1901 წელს საქართველოს რუსეთთან შეერთება რატომ იზეიმაო. „ცარიზმის პენსიონერად ქცეულმა ქართველმა თავადაზნაურობამ 1901 წელს საკუთარ პანაშვიდში ცხოველი მონაწილეობა მიიღო: საქართველოს პატივყარილობის ასი წლისთავი „კეთილშობილთა“ წოდებამ საქართველოს მესაფლავე ცარიზმსა და მის მოხელეებთან ერთად იღლესასწაულა“*.

დღეს კი კრემლის პენსიონერი ქართველი კომუნისტები, სირცხვილის გრძობის გარეშე, დღესასწაულობენ საქართველოს პატივყარილობის 175-ე წლისთავს. ამას „დიდ ისტორიულ მოვლენას“ უწოდებენ და რუსებს ევედრებიან, „ჩვენს მეგობრობას, რუსი და ქართველი ხალხების მეგობრობის ისტორიას არ უხდება სიტყვა „ბოროტება“**.

აქვე უნდა ითქვას, რომ საქართველო რუსეთს ნებაყოფლობით არ შეერთებია. ეს ვერსია რუსეთის აგენტების მოგონილია. ჯერ ერთი, ერეკლე II მიერ გეორგიევსკში დადებული ტრაქტატი არ ითვალისწინებდა ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმებას. საშინაო საქმეებში ქართლ-კახეთის სამეფოს სრული ავტონომია უნდა ჰქონოდა. მაგრამ ამ ტრაქტატის პირობები ურცხვად დაარღვიეს პავლე I და ალექსანდრე I. მათ მუხანათურად გააუქმეს ქართლ-კახეთის სამეფო და იგი რუსეთის გუბერნიად გამოაცხადეს. მეორეც, როცა ეს ვერაგობა შეიტყვეს, დასაეღეთ საქართველო, იმერეთის მეფის სოლომონ II და სოლომონ ლიონიძის მეთაურობით, მთელი ათი წელიწადი ებრძოდა რუსეთის იმპერიას. მხოლოდ სისხლის ღვრით, იარაღით და ღალატით შეძლო რუსეთმა იმერეთის სამეფოს დაპყრობა. ასე რომ, საქართველოს რუსეთთან „ნებაყოფლობით შეერთება“ უტიფარი ტყუილია.

რატომ ებუქნაობთ ასე სხვადასხვა პანჯზე? იმიტომ, რომ ყველაფერი დიდმპყრობელი რუსის გუნება-განწყობილებაზეა დამოკიდებული. გვეტყვის, ბოროტება იყო, ჩვენც ვიყვირებთ, ბოროტება იყო. გვეტყვის, მცირე ბოროტებად ჩათვალეთო, ჩვენც ასე გავიმეორებთ. ახლა გვითხრა, საერთოდ არავითარი ბოროტება არ იყო და ჩვენც მყისვე კვერი დავეუქარით -- როგორ გეკადრებათ, რას ბრძანებთ, რის ბოროტება, რა ბოროტება, ამაზე დიდი სიკეთე, ამაზე დიდი ბედნიერება არც ნახულა და არც გაგონილაო. რა მნიშვნელობა აქვს ობიექტურ ფაქტს, მის მეცნიერულ შეფასებას! მთავარია, რა გუნებაზეა დიდმპყრობელი და რა ესიამოვნება მას.

* ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. III, 1966წ., გვ. 340.
გახ. „კომუნისტი“, 1976 წ., 4 დეკემბერი, № 285.

ასე გასწორდა მიწასთან და მტკრად იქცა ჩვენი ეროვნული თავმოყვარეობა და სიამაყე. იგი დაიმარხა და საფლავის ქვაზე წარწერილია — „...ჩვენი ქვემარტი მზე აღმოსავლეთიდან კი არა, ჩრდილოეთიდან, რუსეთიდან ამობრწყინდა“*.

კოტნე დადიანის ერი ისე დაეცა და დაკნინდა, რომ მოყვარის დასაცავად ხმა ვერავის ამოუღოა. შიშით, ჩვენც ციხეში არ გვიკრან თავიო, ყველა დამუნჯებული და დადუმებულია. სადღაა კაცი, ვინც წამებულ მოყვასს გვერდით მიუწეება და ანუგეშებს. სამაგიეროდ, თუ ფეხბურთის მატჩის დროს მსაჯმა თბილისის „დინამოს“ სასარგებლოდ პენალტი არ დანიშნავ, შეგვიძლია სტადიონზე გადავცივდეთ და უზროდ და უგონოდ მკერდი ტყვიას შევეუშვიროთ. კომუნისტები წამდაუწუმ იკევენნიან — საბჭოთა ხელისუფლების პირობებში „ახალი ადამიანი“ ჩამოყალიბდაო. მართალს ამბობენ. ჩამოყალიბდა ლაჩრისა და სულიერი მათხოვრის კლასიკური ტიპი!

სხვანაირად ვერც მოხდებოდა. ნახევარ საუკუნეზე მეტია ვართ ქალტაში შერევილი ჯოგით და გვესმის მხოლოდ ის, რასაც ბატონი ამბობს. ვაკეთებთ იმას, რაც ბატონს სურს. საკუთარი ყველაფერი გადაგვაიწყდა. ასეთ პირობებში თავისუფალი ადამიანი ვერ გაიზრდებოდა და არც გაზრდილა.

პოლონელი მწერალი მეჩისლავ იასტრუნი წერდა: „უნდა ითქვას, ჰუმანისტური ზნეობის ღრმა დაცემას ადასტურებს ის ფაქტი, რომ იმ ქვეყნებში, რომელიც ტოტალურად იმართება, მწერლები დგანან არა სუსტის და დაჩაგრულის მხარეს, არამედ ძლიერისა და გამარჯვებულის. ეს დღესაც გრძელდება. ეს აუტანელი სანახაობაა“.

სანამდე გვინდა გავუძლოთ ამ აუტანელ სანახაობას?

ზნეობრივად დავეციოთ, მატერიალურად გავლატაკდით.

მართალია, ხალხს ყველაფერს უმალავენ და მას წარმოდგენა არ გააჩნია საქართველოს ნაქდვილ ეკონომიურ მდგომარეობაზე, მაგრამ ხანდახან აქა-იქ მაინც გაიპარება ნამდვილი ცნობა და გასაგები ხდება, რა დღეშია ჩვენი ქვეყანა. საქართველო გალატაკებულ საბჭოთა რესპუბლიკებს შორისაც კი ჩამორჩენილია და ბოლოში მიჩანჩალვებს. აღმანახი „განთიადი“ იუწყებოდა: „ჩვენი რესპუბლიკა ამჟამად ერთ-ერთ უკანასკნელ ადგილზეა საბჭოთა კავშირში ელექტროენერგეტიკის განვითარების მხრივ“**.

კომუნისტებს ძალიან უყვართ თავიანთი „წარმატების“ შედარება 1913 წლის დონესთან. თავისთავად ხომ სასაცილოა ეს შედარება: დიდი საქმე, თუ 60 წლის მანძილზე 1913 წლის დონეს

* გაზ. „კომუნისტი“, 1976 წ., 27 თებერვალი, № 48.
1976 წ., № 2, გვ. 167.

წააქარბე! სად, რომელ ქვეყანაში ვერ გადაამეტეს 1913 წლის დონეს? მაგრამ მთავარი ახლა სხვაა: კომუნისტების ჟონგლიორობა: ციფრებით. თუ ამ ჟონგლიორობას დააკვირდებით, მაშინვე აღმოაჩენთ სიცრუეს. ამის საბუთად ისევ კომუნისტური პრესა მოვიშველიოთ.

1971 წლის 25 თებერვლის „კომუნისტში“ ეწერა, რომ 1913 წელს საქართველოში ვენახს ეკირა 52.000 ჰა.

1939 წლის 21 მარტის „კომუნისტში“ კი ნათქვამია — საქართველოში 1937 წელს ვენახი 43.000 ჰა. მოიცავდაო.

ე.ი. კომუნისტების ბატონობის 24 წლის მანძილზე ჩვენში ვენახების ფართობი 9.000 ჰა შემცირებულა.

წიგნში „საქართველოს ისტორიის ნარკვევები“ (ტ. VII) იკვებნიან — 1940 წლისათვის ვენახის საერთო ფართობმა მიაღწია 48.381 ჰა (გვ. 782).

მაშასადამე, ვენახების ფართობი საქართველოში 1940 წელსაც ნაკლები ყოფილა, ვიდრე 1913 წელს.

რა გარანტია გვაქვს, რომ ღლესაც არ ჩამორჩება ვენახების რაოდენობა 1913 წლის დონეს?

საკ. კპ(ბ) XVII ყრილობაზე საქართველოს მინისტრთა საბჭოს მაშინდელი თავმჯდომარე ტრაბახობდა — „1938 წლის პირველი იანვრისათვის საქართველოში მსხვილფეხა რქიანი პირუტყვი იყო 1.752.000 სული“*.

„საქართველოს ისტორიის ნარკვევები“ (ტ. VII) კი გვარწმუნებს — 1941 წლის პირველი იანვრისათვის მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვი იყო 1.607.000 სული (გვ. 788).

კი, მაგრამ სამ წელიწადში სად გაქრა 145.000 სული პირუტყვი? ციფრებით ჟონგლიორობის დროს გაეფანტათ?

ციფრების ასეთი ჟონგლიორობით უნდათ შეგვაყარონ თვალში ნაცარი. ნამდვილად კი გაჩანაგებულია საქონელიც, ტყეც, სახნავსათესიც, წიაღისეულიც. ჰკითხეთ, რომელ სპეციალისტსაც გნებავთ და გიპასუხებთ, რა მძიმე და სავეალალო მდგომარეობაშია ყველაფერი. ისინი შიშით ხმამაღლა ვერ ბედავენ ლაპარაკს, თორემ ჩუმად ყველა გაგიზიარებთ უსაზღვრო გულისტკივილს. ამ სერიოზულ და მტკივნეულ საკითხზე ვინ მოგცემს მსჯელობის უფლებას, როცა იმასაც კი გვატყუებენ, რამდენი კაცია საქართველოში სპორტით დაკავებული. ჟურნალისტი ვ.მღივანი წერდა: „ოფიციალური მონაცემებით 1971 წელს საქართველოში იყო 1.170.206 ფიზკულტურელი“. გაკვირვებული მდივანი კითხულობდა — „ვინ დაიჭირებს, რომ ყოველი მეხუთე ადამიანი რესპუბლიკაში, ძუძუთა

* გაზ. „კომუნისტი“, 1939 წ., 21 მარტი, № 65.

ბავშვების და ღრმა მოხუცების ჩათვლით, სისტემატურად მეცადინეობს სპორტულ სექციაში**.

ასე გვატყუებენ და გვატყუარავენ.

ჩვენი ქვეყნის ამ უსაზღვრო ჩამორჩენის მიზეზი „ახლო წარსულის ნეგატიური მოვლენები“ კი არ არის, როგორც ახლა გვიჩიჩინებენ, არამედ რუსეთის „უანგარო დახმარება და ზრუნვა“. საქართველოს ესოდენი დაბეჩალება პირდაპირი შედეგია იმ უზომო ექსპლუატაციისა, რომელსაც რუსეთი გვიწევს. ამ ექსპლუატაციის ხასიათზე კარგად მეტყველებს ერთი ფაქტი:

1976 წლის 3 სექტემბერს ქ. ალმა-ათაში ჩატარდა ყაზახეთის პარტიულ-სამეურნეო აქტივის თათბირი**. აქ სიტყვით გამოსულმა ყაზახეთის კპ ცკ-ის მდივანმა კუნაევმა თქვა:

„პარტიული, საბჭოთა, პროფკავშირული, სამეურნეო ორგანოები, ყაზახეთის მთელი მშრომლები ყოველ ღონეს ხმარობდნენ, რომ წელს კარგი მოსავალი მოეწიათ და სამშობლოსათვის რაც შეიძლება მეტი ყაზახური პური მიეცათ.

ამის შედეგად შესაძლებლობა შეიქმნა სახელმწიფოსათვის მიგვეყიდა 16,4 მილიონი ტონა ანუ მილიარდი ფუთი მარცვლეული. უზრუნველგვეყო მეურნეობანი თესლითა და ფურაჟით, ძირითადად დაგვეფარა სესხი“.

კუნაევის ამ სიტყვიდან კარგად ჩანს, რომ წელში გამწყდარან, ცხრაეცი ტყავი გაუძვრიათ, რომ როგორმე მილიარდი ფუთი მარცვლეული ჩაებარებინათ. ამისათვის კუნაევი მადლობას მოელოდა, მაგრამ მოტყუდა. სკკპ ცკ-ის მდივანმა ბრეჟნევმა იმ წუთსავე, იქვე თათბირზე მოითხოვა:

„ყაზახეთი წლეულსაც, მეათე ხუთწლედის პირველ წელს, გაახარებს სამშობლოს — სახელმწიფოს მიჰყიდის სულ ცოტა მილიარდ ას მილიონ ფუთ მარცვალს“.

დამატებით ასი მილიონი ფუთი! ასეთი უტიფარი და ურცხვი მოთხოვნა არც ერთ კოლონიზატორს არ წაუყენებია კოლონიისათვის. ამ სიტყვებმა ყაზახებს თავზარი დასცა. როცა რეტდასხმულ დარბაზს შეხედა ბრეჟნევმა, გაოგნებულ ყაზახებს დაუყვირა — ტაშ რატომ არ მიკრავთო (ეს სიტყვები მერე გაზეთში არ ყოფილა დაბეჭდილი). შემინებულმა დარბაზმა მაშინვე ტაში დასცხო.

ასე იძარცვება ყველა ე.წ. მოკავშირე რესპუბლიკა.

ფორმულა — „სამშობლოს მისცა...“ — ნიშნავს, კომუნისტურ იმპერიას გადაუხადა ბეგარა.

ამ ბეგარის წყალობით, უჩუროხელოდ და უთათაროდ არის

* გაზ. „კომუნისტი“, 1973 წ., 7 იანვარი, № 6

გაზ. „კომუნისტი“, 1976 წ., 4 სექტემბერი, № 208.

დატოვებული ქართველი ბავშვები. ეს თემურლენგსაც კი არ გაუკეთებია. რა საკარმიდამო ნაკვეთი (რალაც ერთი ციდა მიწის ნაგლეჯი) დღეს ქართველ გლეხს აქვს, რომ იქ მოწეული და მოკრეფილი ყურძენი წაართვა? ისე დაიკარგა სირცხვილის გრძნობა, რომ გადახიდულ გზებზე ღვანან ქართველი მილიციელები (თითოეული მათგანი ერთ ჯერზე კამეჩს შეთქვლევს) და შვილიშვილებთან მიმავალ მოხუცებს კალათებს უჩხრეკენ, საცოდავ თითო მტევან ყურძენს ართმევენ. არც ერთ თურქს და არც ერთ სპარსელს ეს არ უკადრებია.

თუმცა სხვაგვარად როგორ მოიქცევა ხელისუფლება, რომელსაც ე.წ. „დახურული მალაზიები“ აქვს პარტიული ელიტისათვის. კომუნისტებმა კარგად იციან, რომ მათი ხელფასით ადამიანი ვერ იცხოვრებს. ამიტომ არსებობა რომ გაიადვილონ, „დახურული მალაზიები“ შემოიღეს, სადაც „რჩეულ“ პარტმუშაეებს შელავათიან ფასებით შეუძლიათ შეიძინონ ის სურსათი, რასაც ვერც ბაზარში და ვერც სოციალისტურ მალაზიაში ვერ იშოვოთ. ამას ეძახიან „საყოველთაო თანასწორობის დამყარებას“ და „სოციალისტური მეურნეობის გაუგონარ წარმატებას“. იმას ვერ გრძნობენ, რომ „დახურული მალაზიები“ გამათსოვრების პირველი და უმტკიცესი საბუთია. სიდუხჭირის და სიღარიბის მეტი რა გაიძულებს „დახურული მალაზიების“ შექმნას?

ანეკდოტური მდგომარეობაა. თუ წელიწადში ერთხელ ორისამი საბარგო მანქანით ქალაქში კარტოფილი ან ხახვი შემოიტანეს, ატყდება ერთი აურზაური, დაიწყება რადიო-ტელევიზიის ყვირილი, დროშების ფრიალი, პრესის ბაქიბუქი. უკვირთ, ეს რას მოვესწარით, ეს რას მივალწიეთ, ერთი ავტომანქანა კარტოფილი შევაგროვეთო, ვითომ ეს მდგომარეობა „სოციალისტური მეურნეობის გაუგონარ წარმატებას“ ნიშნავს?

სიონის გლახასავით მთელი წელიწადი აგროვებენ სურსათს, რომ ერთადერთ დღეს, 7 ნოემბერს, მოიტანონ მალაზიაში და, ბრეჟნევის სურათთან ერთად, ვიტრინაში გამოაწყონ. იმას აღარ კითხულობენ, დანარჩენი დღეების განმავლობაში რა ჰქნას ხალხმა. ალბათ „გაუგონარი წარმატებების“ შესახებ მითები შეთხზას.

რუსული კომუნისტური მითების რიგს ეკუთვნის აგრეთვე სსრკ-ში უფასო მკურნალობის ზღაპარიც. ყოველმა მოქალაქემ იცის, რომ საბჭოთა საავადმყოფოში მომავკვდავს ქიქა წყალს არავინ მიაწვდის, თუ ფული არ გადაიხადა. საოპერაციო მაგიდაზე გათანგულ სნეულს ექიმი არც დახედავს, თუ ფული წინასწარ არა აქვს ავადმყოფს გადახდილი. უუასო მკურნალობის ზღაპარი ექიმთა უსაზღვრო თვითნებობის საფუძველი გახდა. ექიმი აკეთებს იმას, რაც უნდა. შეიძლება უკანასკნელი პერანგი გააყიდვინოს ავადმყოფს, ოღონდ ჯიბე გაისქელოს. ექიმთა ამ მორალურ გახრ-

წნას ემატება ის, რომ საავადმყოფოებს წამლები არ გააჩნიათ. ექიმები თავად ეუბნებიან სნეულებს: ეს წამლები არ გვაქვს, უნდა წახვიდეთ ებრაელთა უბანში და იქ ქორვაქრებისაგან სპეკულანტურ ფასებით იყიდოთ (ეს იმდენად გავრცელებული ამბავია, რომ მხატვრულ ლიტერატურაშიც კი აისახა. იხ. მაგალითად, ნ. დუმბაძის „თეთრი ბაირალები“). ქორვაქრები კი მამასისხლად ჰყრიან ყოველ წამალს. ყოველი ავადმყოფობა საბჭოთა მოქალაქის ოჯახს დაქცევით ემუქრება, არა იმიტომ, რომ სნეული შეიძლება მოკვდეს, არამედ იმიტომ, რომ ავადმყოფის მკურნალობის პერიოდში ჰიროსუფალმა ყველაფერი უნდა გაყიდოს, რათა წამლების ღირებულება და ექიმის ჰონორარი გადაიხადოს.

ეს ყველას საკუთარ ზურგზე გაქვთ გადატანილი და იცით, მაგრამ იმას თუ ხართ მიმხვდარი, ასეთ სიტუაციაში რა სიკეთეს უნდა ელოდეს საქართველო?

საქართველოს ეკონომიკა საერთო საკავშირო ეკონომიკის ნაწილია. საქართველოს ეკონომიკა იგეგმება იმისდა მიხედვით, რა მდგომარეობაა სსრკ-ში, რა სჭირდება სსრკ-ს.

ახლა საქართველო რუსეთს არც პოლიტიკურად, არც ეკონომიურად აღარ აინტერესებს. კავკასიის მხრიდან რუსეთს საფრთხე აღარ ემუქრება. საშიშროება ციმბირისა და შუა აზიის მხრიდან არის მოსალოდნელი. ამიტომ მოსკოვის მთელი მატერიალური შესაძლებლობა დღეს ამ მხარეს იხარჯება. ეს მხარე უნდა იქნეს ათვისებული დემოგრაფიულადაც და მეურნეობრივადაც. იმდენი შესაძლებლობა რუსეთს ვინ მისცა, რომ იგი მთელ ციმბირს, შუა აზიას გაწვდეს და საქართველოსაც მოუაროს. ამიტომ ჩვენი ქვეყანა ღვთის ანაბარა დარჩა. საკუთარი მეურნეობის საკუთარი ქუით მოწყობის უფლება არ გვაქვს. აუცილებლად რუსის დულუკზე უნდა ვიბტუნოთ.

რაც დრო გავა, რუსეთის ყურადღება უფრო მეტად და მეტად მიეჯაჭვება აღმოსავლეთს. ეს რუსეთის ეროვნული ბედით არის განპირობებული. ციმბირის აურაცხელი მოუხმარელი სიმდიდრე ანდამატივით იზიდავს ჩინეთს. თუკი რაიმე გააჩნია რუსეთს, ციმბირის შესანარჩუნებლად უნდა დახარჯოს. რაღას გაიმეტებს იგი საცოდავი საქართველოსათვის? საკუთარი ინიციატივის უფლებას კი არ მოგვეცემს რუსეთი, რომ თავისუფლება არ იგრძნო და რაიმე სურვილი არ გაგინდეს. არ მიხვდე, რომ დამოუკიდებელი ეკონომიური არსებობა შეგიძლია. ასე ხელებშებოქილი, ყოველგვარ საშუალებას მოკლებული საქართველო თანდათან გადაიქცევა მივარდნილ და უდაბურ კუთხედ.

ვერც ნავთობის აღმოჩენა უშველის საქართველოს. მართალია, ირანი და არაბული ქვეყნები ნავთობმა ზღაპრულ სამოთხედ აქცია, მაგრამ ისინი დამოუკიდებელი ქვეყნებია. მათი სიმდიდრე მათე-

ხმარდება. საქართველო კი რუსეთის ყმაა და სიმდიდრეს, რომელსაც ნავთობი მოიტანს, პირწმინდად რუსეთი წაიღებს. ამის მკაფიო მაგალითი აზერბაიჯანია. ბაქოს ნავთობის წყალობით, აზერბაიჯანი დამოუკიდებელი რომ ყოფილიყო, მსოფლიოს ერთ-ერთი უმდიდრესი ქვეყანა იქნებოდა. ახლა კითხვით აზერბაიჯანელებს, რა რჩებათ მათ ბაქოს ნავთობისაგან და ნათელი გახდება, რა ბედი ელის ქართულ ნავთობს. რალა შორს მივიღივართ, განა კიათურის მარგანეცი საბოლოოდ არ გააჩანავეს?

ამ მდგომარეობიდან ერთადერთი გამოსავალი მხოლოდ დამოუკიდებლობაა. საკუთარ თავს თვითონ უნდა მოვეუაროთ. თვითონ უნდა ვუპატრონოთ. უნდა გამოიძებნოს საქართველოს განვითარების საკუთარი გზები, საკუთარი პროგრამა, საკუთარი სისტემა. უამისოდ ჩვენი გადარჩენა შეუძლებელია.

ვეუყურებთ ჩვენს უბედურებას და ვითმენთ. მართალია, ადამიანს ყველაფრის მოთმენა, ყველაფრის ატანა შეუძლია და თან ხანგრძლივად, მაგრამ რა არის ამ მოთმინების შედეგი? საზოგადოების, მთელი საზოგადოების სულიერი სიკვდილი. როცა მთელ ხალხს ყველაფრის მიმართ გულგრილი, სულერთია დამოკიდებულება გაუჩნდება, ეს უკვე ქვეყნის დაქცევაა. ახლა მთელ საბჭოთა ხალხს, და მათ შორის ქართველებს, სწორედ ასეთი დამოკიდებულება აქვს ყოველი მოვლენისადმი.

ავიღოთ ერთი მაგალითი — არჩევნები. საბჭოთა ამომრჩეველი არც კითხულობს, ვინ არის დეპუტატობის კანდიდატი, ვის ირჩევს. ბრმად აძლევს ხმას. არ აინტერესებს და არ კითხულობს იმიტომ, რომ იცის, დარწმუნებულია, მნიშვნელობა არა აქვს, ვის აირჩევს. იცის, ვინც უნდა აირჩიოს სულ ერთია: იმ დეპუტატს არაფრის უფლება აქვს, არაფრის გაკეთება შეუძლია. დეპუტატი მხოლოდ ტაშის დამკვრელი მანქანაა. სხვა ფუნქცია მას არ გააჩნია. რა მნიშვნელობა აქვს, ვინ შეასრულებს ტაშის დამკვრელი მანქანის როლს? ამიტომ ამომრჩეველიც სრულიად გულგრილია მის მიმართ.

ასევეა პარტიული ორგანოების არჩევნების დროსაც. კრებებზე, კონფერენციებზე, ყრილობებზე დაასახელებენ ასარჩევ კანდიდატებს. კენჭისყრაში ხშირად 600-700 (ზოგჯერ ბევრად მეტიც) კაცი მონაწილეობს. არჩევნები ჩაივლის ისე, რომ ასარჩევი კანდიდატი არცერთ შავ კენჭს არ მიიღებს, არავინ არის, მისი წინააღმდეგი. განა ეს სრული გულგრილობის დადასტურება არ არის? განა დაცინვა არ არის? ხუთსულიან ოჯახშიც კი ვერ ნახავთ სრულ ერთსულოვნებას. ყველას თავისი პოზიცია აქვს, ყველა თავის სიმპათია-ანტიპათიას ავლენს. კომუნისტების კრებებსა, კონფერენციებსა და ყრილობებზე კი უთვალავ ადამიანს, განსხვავებული ეროვნების, სქესის, ასაკის, განათლების, ისეთი ერთსულოვნება ეუფლებათ, რომ ასარჩევი კანდიდატები ერთხმად გადიან. ერთ

მოწინააღმდეგესაც ვერ იპოვით. ეს ხომ სრული ინდიფერენტიზმია! ეს ხომ სასაფლაოს ერთსულოვნებაა, ეს ხომ იმის უტყუარი საბუთია, რომ ყველას ყველაფერი ფეხებზე ჰკილია, არავის არაფერი აინტერესებს და არავის არაფრის იმედი აქვს!

ერთი წუთით დაფიქრდით, განა დასაშვებია, განა წარმოსადგენია, რომ 250-მილიონიან სახელმწიფოში არ არსებობდეს სოციალისტურისაგან განსხვავებული პოლიტიკური, სოციალური, ეკონომიური, იურიდიული, ფილოსოფიური, ლიტერატურული და ა.შ. შეხედულებანი? ეს ხომ ყოველად წარმოუდგენელია, ეს ხომ ანტიბუნებრივი მოვლენაა, ეს ხომ ეწინააღმდეგება გონების, აზროვნების ყველა კანონს! მაშასადამე, „ერთსულოვნება“ შექმნილია პირში ბურთის ჩაჩრის გზით. ასე ხომ ყველა მოაზროვნეს, ხანდაზმული იქნება იგი თუ ახალგაზრდა, ძალდატანებით ვერეკებით საბჭოთა საზოგადოებიდან. ძალად ვხდით დისიდენტებად. მერე ვსჯით, ციხეებსა და საგიჟეში ვამწყვდევთ, სხვაგვარად რატომ აზროვნებო. ყველა უფლებას ვართმევთ მოაზროვნეებს და ვაძლევთ კრეტილებს. შემდეგ ეს კრეტილები უდიდესი სიამოვნებით და მონდომებით ანადგურებენ მოაზროვნეებს, რადგან კრეტინიზმს სძულს აზროვნება და ჰკუთ. ამიტომ არის იგი კრეტინიზმი.

ამ რამდენიმე წლის წინათ კიბერნეტიკა გამოცხადებული იყო ბნელეთის მოციქულების მეცნიერებად, რომელიც თურმე მუშათა კლასის მოსატყუებლად სკირდება კაპიტალიზმს (იხილეთ თუნდაც Большая Советская энциклопедия-ს მეორე გამოცემა), მაგრამ მერე კომუნისტებმა გაიგეს, რომ კიბერნეტიკა საჭირო მეცნიერებაა სამხედრო თვალსაზრისით. მაშინ კიბერნეტიკოსებს ამოუღეს პირიდან ბურთი. საცოდავი კიბერნეტიკოსები გათავისუფლდნენ და თვალსაჩინო წარმატებებსაც მიაღწიეს. მაგრამ რა ეშველება იმათ, ვინც სამხედრო მიზნით არ სკირდებათ კომუნისტებს? არაფერი. ისინი რკინის სალტეებით არიან შეკრული და პირამოკერილი.

კომუნისტებმა ვერ შეძლეს ვერც ქურდობის, ვერც ბოზობის, ვერც კაცისკელის, ვერც მფლანგველობის, ვერც შექრთამეობის, ვერც აფერისტობის, ვერც ბანდიტიზმის ლიკვიდაცია. ერთადერთი, რაც შეძლეს, ეს არის აზროვნების ლიკვიდაცია. ამიტომ არავინ ისე მძიმე პირობებში არ ცხოვრობს სსრკ-ში, როგორც მოაზროვნე. რა ჰქნას ასეთ სიტუაციაში ახალგაზრდა მოაზროვნე ადამიანმა? უნდა დაეშვას მოლიპულ გზაზე: ან გალოთდეს ან თავი მოიკლას. უნებისყოფონი კლავენ თავიანთ თავში ადამიანურ ღირსებას და ქედღადრეკილნი მუნჯურად, უხმოდ, უსიტყვოდ, მონურად ემსახურებიან კომუნისტებს.

კომუნისტებს ღირსების გრძნობა არა აქვთ, თორემ სასაფლაოს ერთსულოვნება თავზარდამცემ შთაბეჭდილებას უნდა ახდენდეს მათზე. ასეთ „ერთსულოვნებით“ ხომ ხალხი სრულ ზიზღს უცხა-

დებს მათ! მართალია, ჯერ ეს ზიზლი პასიურია. მაგრამ ხომ დადგება დრო, როცა იგი აქტიური ძალა გახდება? მაშინ? სასტიკი და შეუბრალებელი იქნება შერისძიება. სამსუხაროდ, კომუნისტებს ამის შეგნება არ გააჩნიათ. ამიტომაც არ ფიქრობენ საქმის გასწორებაზე. პირიქით, ამ „ერთსულოვნებაში“ ხალხის სრულ დამონებას ხედავენ და უხარიათ, ჩვენი შიშით კრინტსაც ვერ სძრავნო. მაშასადამე, სრული და განუყოფელი ბატონები ვართ და რასაც მოვისურვებთ, იმას ვიზამთო. ამით დაბრმავებულნი, ველარ ხედავენ, რომ საზოგადოება დაილუპა. დღეს კომუნისტები მკვდარი საზოგადოების, სასაფლაოს ბატონები არიან. ეს საშიშია, ძალიან საშიში! შურისგება მკვდარმაც იცის. შემზარავია მკვდრის შურისძიება.

(სრულმა ზნეობრივმა დაცემამ საქართველო გადააქცია ქურდების, კომბინატორების, გამფლანგველების, მექრთამეების, გამომძალველების ერად. გაკიცხვისა და განკითხვის მაგიერ ასეთი ადამიანების მიმართ გაგვიჩნდა სიმპათია. გაჩნდა ცნება „შროიანი კაცი“. ამით ვგულისხმობთ ყველა ზნედაცემულს და მოწიწებით ეუხრიოთ თავს. პატიოსნება გახდა დაცინვისა და ცხვირამრეზილი დამოკიდებულების ობიექტი) გაეწირეთ თავისთავი და ვწირავთ შთამომავლობასაც. წუთით არ ვუფიქრდებით. რა საზოგადოებაში ვტოვებთ ჩვენს შვილებს. რატომ გეგონია, რომ ყველა არამზადად გაიზრდება და სიხარულით, კმაყოფილებით მიიღებს ჩვენგან დღეს დამკვიდრებულ უზნეობას? რა გვეშველება მაშინ, თუ ისინი პატიოსანი ადამიანები გახდნენ და ჩვენი აშენებული საზოგადოების მთელი საშინელება დაინახეს? ყოველი მათგანი ხომ შეაგინებს ჩვენს საფლავებს! ამქვეყნიური ცხოვრება გავატარეთ უზნეო საზოგადოებაში. იმქვეყნიური — შეგინებულ საფლავში? თუ ათეისტები ვართ და ამ წუთისოფლის მოქმის მეტი არა გვაინტერესებს რა? თავს ნუ მოვიტყუებთ. დიდი განკითხვის დღე მოახლოებულია. ღვთის სამართალს ვერავინ გაექცევა. სანამ დროა იფიქრეთ ამაზე!

მართალია, ტოტალური ქურდობა, კომბინატორობა, გამფლანგველობა, გამომძალველობა სოციალიზმის უშუალო ნაყოფია, მაგრამ ამით თავს ნუ ვინუგეშებთ. ეს თავისმართლებად არ გამოგვადგება. ბოლოს და ბოლოს, ხომ უნდა დაეინახოთ, რა სოციალური სინამდვილე შეექმენით და ვალდებულნი ვართ ჩვენვე ვიზრუნოთ მის გარდასაქმნელად.

ქვეყანმა ადამიანებმა მაშინვე დაინახეს და მიხედნენ, საით მიჰყავდათ კომუნისტებს საზოგადოება, მაგრამ, სამსუხაროდ, გონების ხმას არავინ უგდო ყური. 1937 წელს წერდა ნ.ბერდიაევი:

„თუ დავუშვებთ, რომ ანტირელიგიური პროპაგანდა საბოლოოდ მოსპობს რუსი ადამიანის სულში ქრისტიანობის კვალს, თუ იგი გაანადგურებს ყოველგვარ რელიგიურ გრძნობას, მაშინ კო-

მუნიციპლის განხორციელება გახდება შეუძლებელი, რადგან არავინ მოისურვებს მსხვერპლის გაღებას, არავინ გაიგებს ცხოვრებას, როგორც ზეპიროვნული მიზნის მსახურებას და საბოლოოდ გაიმარჯვებს шакурник-ის ტიპი, რომელიც მხოლოდ საკუთარ ინტერესზე ფიქრობს. ახლა ეს ტიპი უკვე ასრულებს მნიშვნელოვან როლს და მისგან მოდის გაბურჯუაზიულების პროცესი. იდეის თანახმად, კომუნიზმს უნდა განეხორციელებინა არამართო სამართლიანობა, არამედ ძმობაც ადამიანთა ურთიერთობაში, ადამიანთა შორის „კომუნიონი“. მაგრამ მიაპიტობაა და სასაცილოა ვიფიქროთ, რომ ადამიანთა ძმობა შეიძლება განხორციელდეს გარეგნული, იძულებითი სოციალური მუშტრით, ჩვევის გზით, როგორც ლენინი ამბობდა. ამისათვის საჭიროა ღრმა სულიერი ძალების მოქმედება. მატერიალისტური და ათეისტური კომუნიზმი ან მარცხისა და დაღუპვისათვის არის განწირული ან მექანიზმს მიმსგავსებული საზოგადოების შექმნისათვის; სადაც შეუძლებელი იქნება გაარჩიო ადამიანის სახე“.*

ბერდიევის შემზარავი წინასწარმეტყველება აღსრულდა. შექმნილია მექანიზმს მიმსგავსებული საზოგადოება, სადაც «нельзя уже различить человеческого образа».

ამიტომ დღეს აღარ გვაქვს ამის უფლება, რომ გულუბრყვილო ბავშვებით იმედი ვიქონიოთ, რომ რუსული სოციალიზმი გაუმჯობესდება და მდგომარეობა უკეთესისაკენ შეიცვლება.

არ შეიცვლება თუნდაც იმიტომ, რომ სოციალიზმი არ არის რუსული მოვლენა. იგი არ აღმოცენებულა რუსული კულტურის წიაღიდან, როგორც მისი ორგანული ნაწილი, სოციალიზმი ხელოვნურად არის გადმოტანილი რუსეთში. როგორც გულის ტრანსპლანტაციის დროს არსებობს შეუთვისებლობის პრობლემა და ერთი ორგანიზმი არ ითვისებს მეორე ორგანიზმიდან გადმონერგილ გულს, ასევეა ერის სოციალურ და კულტურულ ბუნებაში. ეს ბუნებაც ვერ ითვისებს უცხოსა და ნაძალადევად გადმონერგილს. ამიტომ იყო, რომ, როგორც პეტრე I ნერგავდა რუსეთში ევროპეიზმს ცეცხლითა და მახვილით, ასევე ცეცხლითა და მახვილით ამკვიდრებდნენ რუსეთში სოციალიზმს ლენინი და სტალინი. არც ის არის შემთხვევითი, რომ, საექვო წარმომავლობის პეტრე I ერთად, არც ლენინი ყოფილა რუსი და არც სტალინი. ლენინი დედით მართლმადიდებლად მონათლული შვედი ებრაელი იყო, მამით კი — ყალმუხი, ხალხ სტალინი ვინც იყო, ეს ცნობილია. უცხო ბუნების, ცეცხლისა და მახვილის ბრალია ის, რომ ევროპულმა მოძღვრებამ მოგვცა გონჯი და მახინჯი მოვლენა — რუსული სოციალიზმი. კუზიანს სამარე

* Н.Бердяев. Истоки и смысл русского коммунизма, стр. 13

გაასწორებსო, ამბობს ანდაზა და ეს ზედგამოჭრილია რუსულ სოციალიზმზე.

რუსული სოციალიზმი არ გაუმჯობესდება კიდევ იმიტომ, რომ თვითონ სკკპ წარმოადგენს ბოროტმოქმედთა კრებულს. ვნახოთ, მართალია თუ არა ეს.

სსრკ-ში არ ყოფილა კომუნისტური პარტიის ცკ-ს მდივანი, რომელსაც მისი წინამორბედი მდივანი ბოროტმოქმედად არ გამოეცხადებინოს. სტალინმა თითქმის ყველა (იმათ გარდა, ვინც ბუნებრივი სიკვდილი მოასწრო), ვის სახელთანაც დაკავშირებული იყო ოქტომბრის რევოლუცია, ხალხის მტრად გამოაცხადა და დახოცა. ტროცკები, ზინოვიევი, რიკოვი, რადეკები, ბუხარინები, კამენევი, ტუხაჩევსკები და ძმანი მათი ისტორიის ასპარეზიდან წავიდნენ, როგორც მოღალატენი და მტრები. მათი ხსენებაც არ შეიძლებოდა და, თუ ახსენებდნენ, მხოლოდ ლანძღვა-გინებით. მერე, როცა სტალინი მოკვდა, აღმოჩნდა, რომ ისიც ბოროტმოქმედი ყოფილა. მისმა მოწაფეებმა საფლავიდან ამოაგდეს და თავს ლაფი დაასხეს. მთელი ყრილობა მიუძღვნეს მისი დანაშაულის მხილებას. ოცზე მეტი წელიწადი სსრკ-ის ჰიმნი არ იმღერებოდა მხოლოდ იმიტომ, რომ შიგ სტალინი იხსენიებოდა. როგორც იქნა სიტყვები — партия Лснина, партия Сталина, შეცვალეს партия Лснина, сила народная-თი. მკვდრისაც კი იმდენად ეშინოდათ, რომ ამ ორი სიტყვის რედაქციას 20-ზე მეტი წელიწადი მოანდომეს.*

მერე 10 წელი ხრუშჩოვს აქებდნენ და აღიღებდნენ. პარტიის სიბრძნეს ეძახდნენ. ბოლოს ისიც გადააგდეს და კლინიკურ გიჟად გამოაცხადეს.

ახლა ბრეჟნევს აღუვლენენ ხოტბას, მაგრამ დარწმუნებული იყავით, როცა ბრეჟნევს მოიცილებენ, მასაც ბოროტმოქმედად გამოაცხადებენ. ეს გარდაუვალია, რადგან რუსული კომუნისმის კანონზომიერებაა.

ის, რაც რუსეთში ხდება, ზუსტად მეორდება ე.წ. მოკავშირე

---

* სტალინისადმი დამოკიდებულება აშკარადემონსტრაციაა რუსული შოვინიზმისა. მიუხედავად იმისა, რომ სტალინი რუსეთის ძალიერით ერთგული იყო და, პეტრე I გარდა, რუსეთისათვის მისოდენი არც ერთ ხელისუფალს არ გაუკეთებია, მანც ვერ აიტანეს. არ დაინდეს. ცოცხალს რომ ვერა დააქლეს რა, მკვლარზე იძიეს შური. ეს მოხდა მხოლოდ იმიტომ, რომ სტალინი რუსი არ იყო. თორემ ე.წ. პიროვნების კულტის გარეშე რუსულ სოციალიზმს არსებობა არ შეუძლია. ხომ ხედავთ, ბრეჟნევის რა ქება-ღიღობაა გაჩაღებული სტალინის ბედი იშვიათი გაკვეთილია ყველა ქართველისათვის, ვინც რუსეთს მიჰყიდა სული. დიდმკვირობელი რუსის დაუნდობლობაზე მეტყველებს ისიც, რომ ქართველ კაცს — ჭავჭავიძელს, საქართველოს მინისტრთა საბჭოს მაშინდელ თავმჯდომარეს, — ათქმევინეს, სტალინი მუჯოლუღშიდან გამოვასვენოთო. ამით კიდევ ერთხელ დაგვამცირეს და დავეცინეს.

რესპუბლიკებში. საქართველოშიც პირწმინდად გაანადგურეს ორახელაშვილები, ელიაეები, ლოლობერიძეები, კახიანები, ტოროშელიძეები, ლომინაძეები, მდიენები და მათი ამფსონები. სწორედ მათზე ამბობდა საკ. კვ (ბ) XVIII ყრილობაზე საქართველოს კვ ცკ მაშინდელი მდივანი ჩარკვიანი — „ამხანაგ სტალინის ბრძნული მითითებით შეიარაღებულმა საქართველოს ბოლშევიკებმა გამოამყლან და დაუნდობლად გაანადგურეს ჩაშუშებისა და გამცემლების გველური ბუდეები. ეს დიდი მუშაობა მათ ჩაატარეს დიდი სტალინის ერთგული მოწაფის ამხანაგ ლავრენტი ბერიას უშუალო ხელმძღვანელობით, რომელიც მრავალი წლის განმავლობაში ხელმძღვანელობდა საქართველოს და ამიერკავკასიის პარტორგანიზაციებს“.*

გავიდა დრო და „ქართველი ხალხის ერთგული და საამაყო შვილი“ ბერიაც მოკლეს.** როგორც წესი, ისიც ხალხის მტრად გამოცხადდა.

ბოროტმოქმედის სახელით გადაეცეს ჩარკვიანიც და მგელაძეც. მერე წლების მანძილზე მკეფანაძეს უტყაპუნებდნენ „ერთსულოვან“ ტაშს, მაგრამ აღმოჩნდა, რომ ქვეყნის დამქცევი ყოფილა. მერე შეეარღნაძე გამოჩნდა და ახლა მისი სადიდებელი ტაში დავცხეთ. მაგრამ, როცა თანამდებობა აღარ ექნება, გავიგებთ, რომ ისიც დანაშაულს სჩადიოდა. ასეთია კომუნისტური წესი და ადათი. მან ვერაფერს გაექცევა.

ამრიგად, სკკპ-ის ელიტა ბოროტმოქმედთა გუნდია. მადლობა ღმერთს, ეს კომუნისტებისათვის მტრებს არ დაუბრალებიათ. თვითონ წერენ და აღიარებენ ამას. ერთმანეთიც თავად გაჟუჟეს და ამოწყვეტეს.

იქნებ რიგითი წევრებია მართალი და პატიოსანი ხალხი? წაიკითხეთ პარტიული გაზეთები და ნახავთ, რომ ქურდების, გამფლანგველების, კომბინატორების, მექრთამეების, გამომძალველების, აფერისტების დიდი უმრავლესობა სწორედ პარტიის წევრებია. უპარტიო მეტად იშვიათად თუ ურევია. ისიც იმიტომ, რომ პარტიული ამხანაგის წაქეზებით გარეულა უკეთურ საქმეში.

* გაზ. „კომუნისტი“, 1939 წ., 16 მარტი, № 61.

ამ შემთხვევაზე რუსული ჟურნალი სახელწოდებით — „Новый журнал“. ამ ჟურნალის 95-ე წიგნში (1969 წლისა) დასტამბულია იური კროტკოვის „Пачканы и мушкетеры“, სადაც ნაამბობია, როგორ მოკლეს იგი. მოსკოვის ახლოს ბერიას აგარაკს, ხრუშჩოვისა და მალენკოვის დასტურით, თავს დასხმია ბრძალ კონვეის ოფიცრობა. ოფიცრებს და ბერიას მცველებს შორის გამართულა სასტიკი ბრძოლა. თავად ბერია ხელუშვებარებითა და ორი მალხურით უკანასკნელ ვაზნამდე იბრძოდა თურმე. ბრძოლის ბედი ჩასაფრებულ სნაიპერს გადაუწყვეტია: მას შიგ შუბლში მოურტყამს ბერიასათვის ტყვია. ბერიას გასამართლებისა და დახვერტის ამბავი მორიგი სიცრუე ყოფილა.

გამოდის, რომ ბელადებს არც რიგითი წევრები ჩამორჩებიან. როგორ უნდა დაიჯერო ამ სისხლის სამართლის დამნაშავეთა შემყურემ, რომ ოდესმე რუსული სოციალიზმის საქმე გამოსწორდება და უკეთესად წარიმართება? როგორი ბრიყვი უნდა იყო, ეს რომ იწამო!

იქნებ ვინმე წყალწალებული მაინც ეკიდება ხავსს და ფიქრობს, რომ კომუნისტური პარტიის რიგებში ოდესმე აღიზრდება ჰქვიანი, გონიერი კაცი, იგი დადგება ხელისუფლების სათავეში და წამხდარ საქმეს უშველისო. არც ამისი იმედი უნდა ჰქონდეს ვინმეს.

ყოველმა საბჭოთა მოქალაქემ იცის, რომ სსრკ-ში ხელისუფლების სათავეში ე.წ. პარტმუშაკები დგებიან. ყველამ, ვისაც უნდა პოლიტიკური მოღვაწე გახდეს, ჯერ პარტმუშაკის სკოლა უნდა გაიაროს. თუ პარტიის წევრი არ ხარ, კომუნისტები არავითარ თანამდებობაზე არ დაგნიშნავენ. ივიწყებენ სიბრძნეს — ნიქს აძლევს ზენა მალლით კაცს და არა პარტიულობა. რაკი პარტიულობა თანამდებობის მიღების პირობად იქცა, სკკპ გაიჭედა თაღლითებითა და აფერისტებით. ყოველგვარი გზით მიძვრებიან პარტიაში. ფულითაც კი. მაგალითად, ვაქრები, ნოქრები, დახლიდარები პარტიის წევრობას ყიდულობენ.

ვინ არის ეს ყბადღებული პარტმუშაკი? ის, ვინც ბავშვობიდანვე კომკავშირში დაცუნცულებს და ბაღობიდანვე ეჩვევა ერთი საფეხურით მაღლა მდგომის ბრმა მორჩილებას, მისთვის გუნდრუქის კმევას, თუთიყუშივით იმის გამეორებას, რასაც უბრძანებენ, და დასმენას. მას ეკრძალება ჰქონდეს საკუთარი აზრი, რადგან ეს მოსალოდნელია დაუპირისპირდეს ზედა საფეხურზე მდგომის აზრს. ეს კი ყოველად გამორიცხულია. მომავალი პარტმუშაკი მხოლოდ მაშინ გაიკვლევს გზას ცკ-სკენ, როცა ჩაკლავს საკუთარ აზრს და უფროსის ყოველ ბრძანებას ბრმად გაიმეორებს და აღასრულებს. მომავალი პარტმუშაკი კომკავშირში ყოფნისას საბოლოოდ იფიტება, ყოველივე ცოცხალი კვდება მასში და უკვე სამუდამოდ გამომხმარ-გამომშრალი იწყებს პარტიულ და სახელმწიფო მოღვაწეობას. პარტმუშაკი ცკ-ის თანამშრომლად არ ივარგებს, თუ დაავადებული არ არის ქრონიკული თავის კანტურით. რასაც უფროსი ეტყვის, ყველაფერზე დასტურის ნიშნად თავი უნდა დაუკანტუროს.

სახელმწიფო მოღვაწის ასპარეზზე გამოსასვლელ ასეთ გზას ვერც ერთი მოაზროვნე და ნიჭიერი ახალგაზრდა ვერ გაუძლებს (ნიჭიერება უპირველესად თავისუფალ აზროვნებას ეტრფის). ამიტომ ნიჭიერი ყოველთვის ტოვებს ამ გზას და სხვა საქმეს ჰკიდებს ხელს. თუ იფიქრა, გავუძლებო და ბოლომდე დარჩა, ეს იმას ნიშნავს, რომ იგი თანდათანობით სულიერად დაცარიელდება და გამოყრუვდება, რადგან იძულებულია მორჩილად უცადოს, როდის

მიიხრწნება და მოკვდება არსებული ხელისუფალი. ამ მოლოდინში დაკარგავს შემორჩენილ ენერჯიას, ახლის გარძობას, ოღნაე მბჟუტავ სალი აზროვნების უნარს. თუ როგორმე პირველი პოსტიერგო, უკვე აღარათრის თავი აღარ აქვს. ამდენი ტანჯვით გაბოროტებული ქვეყნის ბედზე კი აღარ ფიქრობს, არამედ შურისძიებაზე — როგორ გადაუხადოს სამაგიერო იმათ, ვინც აწყენინა პირველი პოსტისაკენ მიმავალ გზაზე.

ხრუშჩოვს თურმე სტალინი კირის დღესავით სძულდა, მაგრამ ითმენდა. წლების მანძილზე ერთგულებას ეფიცებოდა, უკანალს ულოკავდა და თვალებში შესცივინებდა. ასე ელოდა თავის საათს, ამდენი მოთმინება და მოლოდინი გენიოსს გამოატვინებდა. რალას უზამდა ხრუშჩოვს, რომლის გონებრივი ავლა-დიდება ბატის ქკუას არ აღემატებოდა. ისტორიის ირონიამ ეს კაცი 250-მილიონიანი უზარმაზარი სახელმწიფოს ერთპიროვნული გამგებელი გახადა. რა გააკეთა მერე მან? შურისძიებით სიგიჟემდე მისული ანგრევდა ყველაფერს, რაც კომუნისტური ტოტალური სახელმწიფოს სიმტკიცე იყო. ეგონა, სტალინს სამაგიეროს ვუხდიო და ფარდა ახადა, ნილაბი ჩამოხსნა კომუნიზმს. რუსული სოციალიზმის ნამდვილი სახე დაანახვა მსოფლიოს. ამით მან უნებლიედ უზარმაზარი სასიკეთო საქმე გააკეთა. ასეთი პარადოქსიცი იცის ცხოვრებამ — სიმართლეს გიჟის ენით ლაპარაკობს. როგორც ჩანს, ასე უცნაურად მელავენდება ისტორიის სიმართლე.

ამა თუ იმ ფორმით ყველა კომუნისტ ხელისუფალს ხრუშჩოვის გზა აქვს გავლილი, გულში დაგუბებული სიძულვილით და შურისგებით. ესეც რუსული სოციალიზმის კანონზომიერებაა.

კომუნისტ ხელისუფალს არა აქვს საშუალება მოისმინოს სიმართლე, ტყუილი სახელმწიფო პრინციპია. მთავრობა და პარტია ატყუებს ხალხს, ხალხი — პარტიას და მთავრობას. უფრო მეტიც, თვითმოტყუებასაც ეწევიან. კრებებზე, კონფერენციებზე, პლენუმებზე, ყრილობებზე ყველა ტყუის. პოსტზე მყოფ ხელისუფალს აქებს და აღიდებს. ეძახის გენიოსს და უცდომელს. შეიძლება მხოლოდ მოხსნილი ხელისუფალის კრიტიკა. მართალია, ამას მნიშვნელობა აღარ აქვს, რაკი საქმე უკვე წამხდარია, მაგრამ ეს დემაგოგიისათვის არის საჭირო: აქაოდა სიმართლეს ვამბობთ და პრინციპულ ბრძოლას ვეწევიითო. ეს ეშმაკობა ყველამ ისწავლა — დიდმა თუ პატარამ, გამოცდილმა თუ გამოუცდილმა და სუუველა აღვირახსნილი ტყუის.

სიმართლეს ხომ ვერ მოისმენს და ვერ მოისმენს კომუნისტი ხელისუფალი, ვერც ნიკიერ თანამშრომელს აირჩევს. ესეც გამორიცხულია, რადგან საქმეში პარტმუშაკი პირად ინიციატივას ვერ გამოიჩენს. როგორც უკვე ითქვა, უნდა აკეთოს ის, რასაც უბრძანებენ. უნდა თქვას ის, რაც ოფიციალური მოდელით არის გათ-

ვალისწინებული. ამიტომ ყველა პარტმუშაკი ერთმანეთს ჰგავს, ინკუბატორში გამოჩეკილი თეთრი ქათმებივით. მათ ვერ განასხვავებ, ვერ გაარჩევ. ვინ არის უნიკო და ვინ -- ნიკიერი. ამდენად კომუნისტი ხელისუფალი იძულებულია თანამშრომელი ნაცნობების წრიდან აირჩიოს. ჯერ ერთი, ნაცნობების წრე ყოველთვის ვიწროა და მეორეც, სად გინახავთ კაცი, რომელსაც მხოლოდ ნიკიერი ნაცნობები ჰყავდეს? საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ასპარეზზე კი ავტორიტეტის და სახელის მოპოვება გამორიცხულია, რაკი არავის აქვს საშუალება დამოუკიდებლად და თავისუფლად იაზროვნოს. ამ მდგომარეობამ გამოიწვია ის, რომ ყოველი საბჭოთა მოქალაქე გაორებულია. ერთია საბჭოთა მოქალაქე შინ და მეორეა ტრიბუნაზე. შინ იგა წყევლა-კრულვას უგზავნის კომუნისტებს, ტრიბუნაზე ასული კი აქებს და ადიდებს. ამ გზით შოულობს ლუკმაპურს. ღირსებადაკარგული, ზნეობადაკარგული თავს იმით იმართლებს, რომ ამტკიცებს — ყველა ასე აკეთებს და მე რალა გამონაკლისი ვარო. როცა ზნეობრივად ასეა ადამიანი გახრწნილი, რა თანამდებობაზეც უნდა დანიშნო იგი, სულ ერთია, ვერაფერს გზიანს და საქმიანს ვერ გააკეთებს. მისი. არც ნღობა შეიძლება და არც პატივისცემა.

ამრიგად, გულუბრყვილო ოცნება — სკკპ-ში გაიზრდება გონიერი და ნიკიერი კაცი, მერე ის ხელისუფალი გახდება და ქვეყანას უშველისო — ფუქია და უნიადაგო.

ახლა თუ საბოლოო დასკვნას გავაკეთებთ, გამოდის, რომ

1. გველის გარდაუვალი გარუსება და,
2. გარუსებულებს რუსული სოციალიზმის ჯოჯოხეთურ პირობებში ცხოვრება.

ნუთუ ქართველი ხალხი ორივეზე თანახმაა?

ნუთუ მართალია აკაკის ტკივილით ამონაკენესი „ფურთხის ღირსი ხარ შენ, საქართველო!“

თუ თანახმა არ ხართ, იცოდეთ, ერთადერთი ხსნა დამოუკიდებლობაა.

როცა ქართველ ხალხს მიეცემა ეროვნული ენერჯის სრული და თავისუფალი გამოვლენის საშუალება, ის თვითონ მოძებნის გზას და ფორმას, როგორ სოციალ-პოლიტიკურ სისტემაში იცხოვროს.

ზოგიერთი ქართველი რუსულმა პროპაგანდამ ისე გააბრუა, რომ გულმხურვალედ ამტკიცებს, ურუსეთოდ შიმშილით ამოვწყდებითო.

რუსების მიერ საქართველოს დაპყრობამდე ჩვენი ქვეყანა თითქმის სამი ათასი წელიწადი არსებობდა და საკვებად არც რუსული პური დასკირვებია და არც რუსული კარტოფილი. თუმცა ახლა კომუნისტებმა სოფლის მეურნეობას ისე შესანიშნავად მოუარეს,

რომ მსოფლიოს ხორბლის ბელელი რუსეთი უპუროდ დატრევა. იძულებულნი არიან პური უცხოეთში იყიდონ, თორემ შიმშილით დაიხოცებიან. მერედა, თუ საქირო გახდა, რუსეთის შუამავლობის გარეშე, საქართველო ვერ იყიდის პურს უცხოეთში? ფინეთიც რუსეთის კოლონია იყო. ახლა დამოუკიდებელია. მერედა როგორ გგონიათ, ვინ ცხოვრობს უკეთესად — რუსეთს თავდალწეული ფინეთი თუ რუსეთის ერთგული საქართველო? ვინც, თუნდაც ზერელებდ, იცნობს ფინეთის მდგომარეობას, დაადასტურებს, რომ შედარებაც წარმოუდგენელია, იმდენად უკეთ არის ფინელების საქმე. თუმცა სად ფინეთის კლიმატური პირობები და სად საქართველოსი! საქართველო სამხრეთის ქვეყანაა და, წამლად რომ გინდოდეს, ყვავილს ვერ იშოვი. ჩრდილოეთში მდებარე პოლანდია კი ყვავილებით გახდა უმდიდრესი ქვეყანა. თქვენ წარმოიდგინეთ, რუსების ზრუნვის გარეშე მოახერხეს ეს პოლანდიელებმა. არც დანიას და ნორვეგიას სჭირდება რუსეთის ძიძობა. ისინიც ურუსეთოდ იქცნენ მსოფლიოს უმდიდრეს და უგანათლებულეს ქვეყნებად. არც ნორვეგია, არც დანია, არც ფინეთი საქართველოზე მრავალრიცხოვანი არ არის. მაშ საქართველოს რა ღმერთი გაუწყრება, რუსი ვადიას გარეშე ცხოვრება ვერ მოახერხოს? ფსიქოლოგიურად წაგვანდინეს. გამუდმებული პროპაგანდით ჩავვიქედეს თავში, ურუსეთოდ ვერ იარსებებთო და ბევრმა ეს მიამიტად დაიჭერა. თუ დამოუკიდებლობას ველირსეთ, მაშინ ნახავთ, რა შეუძლია თავისუფალი ქართველი კაცის ენერჯიას. ერთ ფაქტს გაგახსენებთ საქართველოს ისტორიიდან. 1122 წელს აიღო დავით აღმაშენებელმა თბილისი და საქართველოს სრული გათავისუფლება დამთავრდა. 1225 წელს თბილისი ხვარაზმელებმა დააქციეს და თავისუფალი საქართველო დაეცა. სულ 103 წელიწადი იყო საქართველო თავისთავის პატრონი და ბატონი. ამ 103 წლის მანძილზე აშენდა გელათი, იკორთა, ფიტარეთი, ქვათახევი, ბერთუბანი, ბეთანია, სამთავრო, ვარძია, გეგუთი, ყინწვისი, წულრულაშენი, თიღვა, წინარეხი, ტიმოთეს უბანი და... რომელი ერთი ჩამოვთვალო. მოღვაწეობდნენ არსენ იყალთოელი, იოანე პეტრიწი, შავთელი, ჩახრუხაძე, ბექა და ბექენ ოპიზარნი და სხვები. დაიწერა „ვეფხისტყაოსანი“! 175 წელიწადზე მეტია ბატონობს რუსი საქართველოში და დასახელებით რუსის დანმარებით გაკეთებული თუნდაც ერთი რამ, რაც შეიდ საუკუნეს გაუძლებს...

აი, რას ნიშნავს ეროვნული თავისუფლება და დამოუკიდებლობა.

მაგრამ თავისთავის იმედი იმდენად დაეკარგეთ, რომ ზოგჯერ ვერ მიმხვდარვართ იმ მსხვერპლის ძალას, რაც მეორე მსოფლიო ომის დროს გავბოდეთ. საბჭოთა პრესის მიერ აღიარებულია, რომ ე.წ. სამამულო ომში „მონაწილეობა მიიღო ჩვენი რესპუბლიკის 700 ათასამდე წარმომადგენელმა, ე.ი. საქართველოს მოსახლეობის

მეხუთედმა. აქედან თითქმის ნახევარი გმირულად დაიღუპა ბრძოლაში.* გაიარეთ საქართველოს სოფლებსა და დაბებში და ნახეთ შინმოსუსვლელთა ძეგლებზე წარწერილი. არსებითად ამოვწყვეტილვართ ამ ომში. ვერც კი წარმოიდგენს კაცი, რომ ერთ ციციქნა საქართველოს ასეთი ზეარაკის გაღება შეეძლო: 300 ათასზე მეტი დახოცილა! ახლა ერთი წუთით დავფიქრდეთ და ვიკითხოთ — 1921 წლის თებერვალში რომ 5 ათას ქართველს თავი გაეწირა, იქნებოდა საჭირო ეს უზარმაზარი მსხვერპლი? ცხადია, არა. არც 1924 წლის აგვისტოს ხოცვა-ჟლეტა იქნებოდა, არც განკულაქების პერიოდის გადასახლებანი, არც 1937 წლის დახვრეტები და კატორღა. არც 1949 წელს გაგვრეკავდნენ შუა აზიაში და არც 1956 წლის მარტში შეღებავდა თბილისის ქუჩებს ქართველი ბავშვების სისხლი. მაგრამ, ჩვენდა სავალალოდ, სხვისთვის ვიციტ თავის განწირვა, საკუთარი ცროვნული ინტერესებისათვის -- არა.

— 1921 წლის თებერვალში მე-11 არმიის დამარცხება არ იყო ძნელი. ჩრდილოეთ კავკასიაში ყოფნისას ეს არმია არსებითად ბრძოდ იქცა. თავად ს.ორჯონიკიძე ატყობინებდა ლენინს: „მეთერთმეტე არმია აღარ არის. იგი საბოლოოდ გაიხრწნა. მოწინააღმდეგე ქალაქებსა და სტანციებს თითქმის წინააღმდეგობის გაუწევლად იკავებს. ღამით იღვასაკითხი იმის შესახებ, რომ დავტოვოთ თერგის მთელი ოლქი და წავიდეთ ასტრახანისაკენ. არა გვაქვს ყუბნარები და ვაზნები. არა გვაქვს ფული“.** მერე ეს გახრწნილი არმია საქართველოსაკენ შემობრუნდა და სრულიად იოლად მოახერხა მისი დახობა. რატომ? იმიტომ, რომ მთავრობამ ბრძოლა არ ისურვა. გენერალი მაზნიაშვილი სინანულით წერს მემუარებში, ჟორდანიას მთავრობას უფლება რომ მოეცა, მე-11 არმიას ელვის სისწრაფით გავანადგურებდითო. მიუხედავად მენშევიკობისა, მარქსისტ ჟორდანიას მაინც უჭირდა და ეზნელებოდა რუს მარქსისტებთან ბრძოლა, რადგან მენშევიკების გაზეთ „ერთობას“ ისევე ამშვენებდა ლოზუნგი „პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა, შეერთდით!“, როგორც დღეს გაზეთ „კომუნისტს“ ამშვენებს. მე-11 არმიაც ამ შეერთებისათვის მოდიოდა. მენშევიკური ჟურნალი „მომავალი“ (1920 წ. № 1) მოითხოვდა, რომ საქართველომ „ევროპის მუშათა კლასთან ერთად ხელიხელჩაკიდებულმა გასწიოს თავის საბოლოო მიზნის მისაღწევით — სოციალიზმის დასამყარებლათ“.

მე-11 არმიაც სოციალიზმის დასამყარებლად მოდიოდა. ასეთი პროპაგანდით გაბრუებულმა ქართველმა ერმა არ გასწირა თავი საკუთარი ნაციონალური თავისუფლებისათვის. ამას დაერთო ისიც, რომ არ გვაქვს საკუთარი ძალის რწმენა, არ ვენდობით საკუთარ შესაძლებლობას და გვგონია, რომ, თუ დიდმპყრობელი რუსის კალთაში არ

* გაზ. „კომუნისტი“, 1971 წ., 21 მარტი, № 67.

** გაზ. „კომუნისტი“, 1939 წ., 18 თებერვალი, № 40.

ვიქნებით ჩაგორებული, დავიქცევით და დავილუპებით.

ერთხელ ერთმა ქართველმა ინტელიგენტმა მითხრა, დამოუკიდებლობა რომ მივიღოთ, სად გვეყოლება ხალხი, რომელიც უმოსკოვოდ შეძლებს ქვეყნის მართვასო. დაავიწყდა, რომ სამი ათეული წლის მანძილზე მართავდნენ ქართველები მთელ სსრკ (სხვათა შორის, დღევანდელი ევროკომუნიზმი სხვა არაფერია თუ არა ბუღუ მდივნის „ნაციონალური უკლონიზმი“).

სავალალო და სამწუხარო ის არის, რომ სტალინმა, ენუქიძემ, ორჯონიკიძემ და ბერიაშ თავიანთი პოლიტიკური ნიჭი, ენერჯია, ალლო სსრკ-ს საკეთილდღეოდ დახარჯეს და საკუთარ მამულისაკენ ერთხელაც არ მოიხედეს.

ნუთუ ქართველი ხალხის ეროვნული პოტენცია ამით ამოიწურა და მეტს ველარ წარმოშობს იგი დიდი მასშტაბის პოლიტიკოსებს? ნუთუ ყველა ნიჭიერი ქართველი პოლიტიკოსი საქართველოს ზურგს შეაქცევს და თავის ნიქსა და ენერჯიას უცხო ერის სამსახურში დახარჯავს?

ეს არ მჯერა და ვერც ვერასოდეს დავიჯერებ.

ნურავინ იფიქრებს, რომ დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის მთელი სირთულე და სიძნელე არ გაგვითვალისწინებია. არასოდეს ასეთ მძიმე პირობებში საქართველოს არ უცხოვრია. არასოდეს ასე ძნელი არ ყოფილა დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლა.

მრავალგზის უცდიათ ქართველთა გაარაბება, გასპარსელება, გათურქება, მაგრამ ქართველმა ხალხმა გაუძლო ყველაფერს. გაუძლო იმიტომ, რომ ყოველთვის იყვნენ ადამიანები, რომელნიც თავდაუზოგველად ემსახურებოდნენ ერს. ახლა არავინ არის, ვინც თავს გაიმეტებს ერისათვის, გარდა მკირერიცხოვანი ახალგაზრდებისა, რომელნიც მარტოდმარტო არიან შინაური და გარეშე მტრების ზღვაში. იყო ქართული ეკლესია, რომელიც ინახავდა ქართველ ხალხს, ქართულ სულს. დღეს ეკლესია განადგურებულია და რაც ბოგინობს, ისიც სუკ-ის (სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტი) აგენტების ხელშია.

უცხოვრობთ სრული იზოლაციის პირობებში. პრესა, რადიო, ტელევიზია, წიგნი კომუნისტების ხელშია და ცენზურა ცოცხალ აზრს არ აჰკანანებს. ერთმანეთს ვერაფერს ვაგებინებთ. თბილისში არ იციან, რას ფიქრობს დანარჩენი საქართველო. რა სურს, საით ილტვის. თბილისს გარეთ საქართველომ არ იცის, რას ფიქრობენ დედაქალაქში, რა სურთ, რისთვის ემზადებიან. ადამიანთა შორის დაკარგულია კონტაქტი. ერთი მიზნისათვის შეკავშირება ურთულესი (თითქმის შეუძლებელი) საქმე გამხდარა.

შიგნით ვერ ვაგებინებთ ერთმანეთს, რა გვინდა და თავდაგოზილ ქურში მსხდომნი დანარჩენ მსოფლიოს როგორღა მივაწვდით ხმას? ვიცი თუ ყველაფერი ეს, მაგრამ, დამოუკიდებლობისათვის ბრძო-

ლის გარდა, საქართველოს გადარჩენის სხვა გზა არ არსებობს.

არჩილ ჯორჯაძე წერდა — „დემოკრატიული ავტონომია მეცხრამეტე საუკუნის ისტორიის ნაყოფია“. ეს ნაყოფი ჩვენ ვერ მოვწყვეტით ვერც მე-19 საუკუნეში და ვერც მე-20 საუკუნის დასაწყისში.

ეროვნული თავისუფლება და დამოუკიდებლობა მე-20 საუკუნის მონაპოვარია. ჩვენ ეს ნაყოფიც ვერ მოვწყვეტით და 1921 წლის თებერვალში ტანჯვით ნაპოვნი თავისუფლება დავეკარგეთ. თუ ამ საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედშიც მსოფლიო საერთო პროცესმა გვერდი აგვიარა, დამოუკიდებლობა ვერ მოვიპოვეთ, საქართველო დაღუპულია სამარადეთამოდ. აღარასოდეს დარეკავს მისი თავისუფლების საათი. „თუ ეს წუთი გაეუშვით, რა პასუხი გაეცეთ იმათ, ვინც ჩვენს შემდეგ მოვა! ნუთუ ეს ხალხი დაბადებულია მხოლოდ მონობისათვის, მორჩილებისათვის და იგი უნდა გადაიქცეს „ეთნოგრაფიულ მასალად“, რომლიდანაც, პირობებისდა მიხედვით, გამოდიან ხან სპარსელები, ხან ოსმალები, ხან რუსები!“ (ზურაბ ავალიშვილი).

დამოუკიდებლობის გარდა, ერის თავისუფლების სხვა ფორმა არასოდეს არსებულა და არც იარსებებს.

ისეთი მიაზიტი ქართველი არ მეგულება, რომელსაც სჯეროდეს საქართველოს სსრ კონსტიტუციის დებულება -- „საქართველოს სსრ არის სუვერენული საბჭოთა სოციალისტური სახელმწიფო“ (მუხლი 68). რა სუვერენიტეტზე შეიძლება ლაპარაკი, როცა საქართველოს არ ჰყავს არმია, არა აქვს საელჩოები სხვა ქვეყანაში და არ შეუძლია აწარმოოს უშუალო დიპლომატიური ურთიერთობანი. არა აქვს ეროვნული ვალუტა და ა.შ. თუმცა, ბევრი ლაპარაკი არც არის საჭირო, 68-ე მუხლი იქვეა გაუქმებული 78-ე მუხლით. სადაც წერია -- „სსრ კავშირის კონსტიტუციის შესაბამისად საქართველოს სსრ სუვერენულ უფლებებს იცავს სსრ კავშირი“. რა ვუთხარი იმ სუვერენულ სახელმწიფოს, რომლის სუვერენიტეტს სხვა იცავს! ასეთი აბსურდი კონსტიტუციაში ეწეროს მხოლოდ იმ სახელმწიფოში შეიძლება, სადაც საერთოდ, ძალმომრეობის გარდა, სხვა უფლება არ არსებობს.

დღეს საქართველოს სხვა ალტერნატივა აღარ აქვს — ან უნდა გარუსდეს ან დამოუკიდებელი გახდეს. მესამე გზა არ არსებობს.

უნდა თუ არა დამოუკიდებლობა ქართველ ხალხს, ამ კითხვას ვერ უპასუხებს ვერც ერთი პარტია მარტო. მას უნდა უპასუხოს მთელმა ქართველმა ერმა. ამ კითხვას ვერ უპასუხებს ვერც ერთი პიროვნება მარტო, რარიც სახელმძღვანელო და ავტორიტეტუანი იყოს იგი. ამ კითხვას უნდა უპასუხოს მთელმა ქართველმა ხალხმა.

დღეს სიტყვა ეკუთვნის ქართველ ერს. როგორც იქნება ეს სიტყვა, ისეთივე იქნება საქართველოს ბედიც.

ეს იქნებოდა სამართლიანი გადაწყვეტა

საქართველოს ისტორიაში ორი საბედისწერო თარიღია — 1801 წელი და 1921 წელი. ორივეჯერ ქართველმა ხალხმა არსებითად ნებაყოფლობით დათმო ეროვნული თავისუფლება და სხვისი ქვეშევრდომობა ამჯობინა. ორივეჯერ როგორც ერმა, ისე ქვეყნის თავკაცებმა უსაშველო პოლიტიკური გულუბრყვილობა გამოამჟღავნა.

დღეს საქართველოში რუსთა ბატონობის მომხრეები დაჟინებით ავრცელებენ აზრს, თითქოს მე-18 საუკუნის ბოლოს ქართველ ხალხს ეროვნული გადაშენება ემუქრებოდა, თუ საქართველო რუსეთის კალთას არ ამოეფარებოდა. ეს მტკნარი სიცრუეა და იმათი მოგონილია, ვისაც სურს ქართველმა ხალხმა სიმართლე არ იცოდეს. თუ მეფის რუსეთის ბატონობის დროს ქართველ და რუს მეცნიერებს იმის უფლება მაინც ჰქონდათ, რომ ობიექტურად შეესწავლათ ისტორიული საბუთები, განეხილათ ისინი და რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსიის მართალი სურათი დაეხატათ, კომუნისტურმა რუსეთმა ისტორიკოსებს ამის უფლებაც ჩამოართვა. ახლა მხოლოდ იმის თქმაღა შეიძლება, რომ რუსეთმა უანგაროდ* შეერთა საქართველო და ამით ქართველი ხალხი არა მარტო იხსნა თურქეთისა და სპარსეთისაგან, არამედ ფიზიკურად განადგურებასაც გადაარჩინა. ამ აზრის ქადაგებას რუსეთისათვის მკაფიო იდეოლოგიური მიზანი აქვს: არ გაიღვიძოს ქართველ ერში ეროვნული თავისუფლების აზრმა. დღევანდელი ქართველი ისტორიკოსები ვაივარდნით სტრიქონსა და სტრიქონს შუა თუ გააპარებენ ნახევარ სიმართლეს, თორემ სხვა საშუალება მათ არა აქვთ. ამიტომ, ვისაც სიმართლის შეტყობა სურს, ან უშუალოდ ისტორიულ დოკუმენტებს უნდა მიმართოს ან იმ მეცნიერთა შრომებს, ვინც ოქტომბრის რევოლუციამდე მოღვაწეობდნენ. როცა ამ მასალას გაეცნობით, დაინახავთ, რომ მე-18 საუკუნის ბოლოს საქართველოში გაცილებით უკეთესი მდგომარეობა იყო, ვიდრე ერეკლე მეორისა და სოლომონ პირველის გამეფების წინა პერიოდში. მე-18 საუკუნის პირველ ნახევარში საქართველოში სრული ანარქია სუფევდა. თურ-

* აქ კომუნისტებისა და ალექსანდრე პირველის მანიფესტის დამოკიდებულება 1801 წელს მომხდარი ფაქტისადმი ერთნაირია.

ქეთი და სპარსეთი თავისუფლად დაპარპაშებდნენ როგორც ამერეთში, ისე იმერეთში, შინაფეოდალური აშლილობა აჩანაგებდა ქვეყანას და ანადგურებდა მოსახლეობას. პატრონი და გამკითხავი არსაიდან ჩანდა. მაგრამ ქართველმა ხალხმა მისი ისტორიის ამ უმძიმეს პერიოდს მედგრად გაუძლო და გაცილებით წელში გამართული შეხვდა მე-18 საუკუნის დასასრულს. საქართველოს ფეხზე წამოდგომაში უდიდესი ღვაწლი მიუძღვით ერეკლე მეორესა და სოლომონ პირველს. მათი ენერგიული მოღვაწეობის შედეგად შესუსტდა თურქეთისა და ირანის აგრესია. მოწესრიგდა ქვეყნის საშინაო საქმეები. გაერთიანდა ქართლისა და კახეთის სამეფოები. სიმშვიდემ და წესრიგმა დაისადგურა იმერეთის სამეფოში. აღორძინდა ერთიანობის ეროვნული იდეაც. 1773 წელს ერეკლე მეორესა და სოლომონ პირველს შორის დაიდო მეგობრობის დადგინებულობა. 1790 წელს დაიწერა ერთობის ტრაქტატი ივერიელთა მეფეთა და მთავართა. ქართლის, კახეთის, იმერეთის, ოდიშის და გურიის მეფენი და მთავრები ფიცს დებდნენ საუკუნოდ ერთად ყოფილიყვნენ და არასოდეს მომხდარიყო მათ შორის შინაგანხეთქილება. ეროვნული ერთიანობის თვალსაზრისით, ეს უდიდესი მიღწევა იყო. თუ აღრე ერთმანეთის მტრობასა და შულღში ამოსდიოდათ სული და გარეშე მტერს საქართველოს დაქვევას უადვილებდნენ, როგორც იქნა მე-18 საუკუნის ბოლოს მიხედნენ, რომ „... არიან ძენი ერთისა კათოლიკე ეკლესიისაგან შობილნი და ერთისა ენისა მქონებელნი, აქვსთ მავასხებლობითაცა სიყვარული, ვითარცა სისხლით ნათესავთა და მოყვრობით შეკრულთა ურთიერთთა შორის...“ ეროვნული ერთიანობის შეგნებამ იმ დროს მიაღწია, რომ 1792 წელს ერეკლე მეორეს ეახლა დასავლეთ საქართველოს დელეგაცია თხოვნით: იმერეთის სამეფო შეიერთეთ.* დადგა საუკუნეებით ნანატრი წუთი — ამერეთი და იმერეთი ერთიანდებოდა. მაგრამ, სამწუხაროდ, არ გასკრა არც იმიერ საქართველოს დელეგაციის თხოვნამ, არც ამიერ საქართველოს ბრძენთა მკვერმეტყველებამ, არც ჯანსაღმა პოლიტიკურმა აზრმა: ერეკლე მეორემ უარი თქვა შეერთებაზე და გამოუსწორებელი შეცდომა ჩაიდინა. აღმავალი გზით მიმავალი საქართველო იმ დღიდან ისევ თავკვე დაეშვა უფსკრულისაკენ.

მე-18 საუკუნის ბოლოს საქართველოს საგარეო მდგომარეობაც უკეთესი იყო. კავკასიაში რუსეთის გავლენის გაძლიერებით შემინებული თურქეთი და სპარსეთი საქართველოს მიმართ უფრო მეგობრობის მომხრენი იყვნენ, ვიდრე აშკარა მტრობისა. ორივე მამამლიანური ქვეყანა კარგად ხედავდა, თუ ქრისტიანული რუსეთი კავკასიონს გადმოაბიჯებდა, მათი პოლიტიკური და სამხედრო ძლიერების აღსასრულიც დადგებოდა.

მეტად საინტერესოა ის ფაქტი, რომ 1786 წლის 23 დეკემბერს

* პ. იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, 1978 წ., გვ. 15-17.

აღმოსავლეთ საქართველოს ელჩი პეტერბურგში გარსევან ჰავკა-
ვაძე რუსეთის იმპერატორიკას ატყობინებდა: ალა-მაჰმად-ხანი ერეკ-
ლე მეორეს ემუდარება, ოღონდ რუსეთმა მე დამიჭიროს მხარი და
სანაცვლოდ აზერბაიჯანის პროვინციებს დაგითმობთო. საქმე ის
გახლდათ, რომ ირანში შინა-პოლიტიკური არეულობა სუფევდა.
ალა-მაჰმად-ხანი ტახტზე მყარად ვერ გრძნობდა თავს. აბარბაყე-
ბულ მის ხელისუფლებას დაქვევა ემუქრებოდა. შეშინებული ალა-
მაჰმადი მოკავშირესა და მხარდამჭერს ეძებდა. სპარსეთის შაჰი
იძულებული გამხდარა რუსეთისათვის მიემართა, შუამავლად კი
ერეკლე მეორე აერჩია. როცა რუსეთის სამეფო კარმა ეს ამბავი
შეიტყო, აღტაცებულმა ალა-მაჰმად-ხანს მაშინვე მეგობრობის
რწმუნებანი და მაღლიერების წერილი აახლა.*

ამ მდგომარეობით თავისუფლად შეეძლოთ ესარგებლათ ქარ-
თველ პოლიტიკოსებს, მით უმეტეს, რომ, როგორც ზურაბ ავა-
ლიშვილი აღნიშნავს, ალა-მაჰმად-ხანი „делал предложения
Ираклию и очень для него выгодные“. მაგრამ, სამწუხაროდ,
მაშინ ქართველ პოლიტიკოსებს ამ სიტუაციის საქართველოს სა-
სარგებლოდ გამოყენების ნიჭი და ალღო არ აღმოაჩნდათ.

უფრო გვიან კი თურქეთის ხონთქარმა სელიმმა გიორგი XIII-ს
აღუთქვა, თუ საქართველო რუსეთს ჩამოსცილდება, თურქეთის
მფარველობას დასჯერდება, დაგიბრუნებთ ახალციხის საფაშოს და
სრულიად სამცხეს ისე, როგორც ეს ძველად ყოფილაო.** ვერც
ეს წინადადება გამოიყენეს. იმის მაგიერ, რომ დიპლომატიური
მოქნილობა გამოეჩინათ და საქმე ქართველთა საკეთილდღეოდ
წარემართათ, გიორგი XIII-მ უარი შეუთვალა სულთანს, რა თქმა
უნდა, თურქეთის ხონთქარს და სპარსეთის შაჰს ქართველების
სიყვარული არ გაღვიძებიათ. ისინი, უბრალოდ, ნათლად ხედავდნენ
შექმნილ სიტუაციას და საღად აფასებდნენ ვითარებას. ეძებდნენ
მდგომარეობიდან გამოსავალს. დიპლომატიური და პოლიტიკური
გამჭირაბობა ითხოვდა ქართველთაგან ხელსაყრელი სიტუაციის
გამოყენებას ქვეყნის სასარგებლოდ.

ქართველმა პოლიტიკოსებმა (თუმცა ეს ყველაზე არ ითქმის)
ვერც მაშინდელი დიდი საერთაშორისო სიტუაცია გაითვალისწინეს.

მე-18 საუკუნის ბოლოს ევროპაში საფრანგეთის დიდი ბურჟუ-
აზიული რევოლუციის დანთებული ცეცხლი გიზგიზებს. იმპერიები
ირყევიან. ყველა საკუთარი ტყავის გადარჩენაზე ფიქრობს. ძლე-
ვამოსილი ნაპოლეონი ხან ეგვიპტეშია, ხან იტალიაში, ხან პრუ-
სიაში და ყველას თვალი მას მისჩერებია. არავინ უწყის, რას
მოიმოქმედებს ეს კაცი, რომლის წინაშე სახელმწიფოები იმსხვრევა,

* Авазов З. Присоединение Грузии к России, 1906 г., стр. 153, 158.

პ. ბოხელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, 1978 წ., გვ. 116.

როგორც თიხის ქოთნები. საერთაშორისო პოლიტიკის წყალი ამღვრეულია და სწორედ ახლაა შესაძლებელი თევზის დაქერა. თურქეთის ყურადღება ხმელთაშუა ზღვის აუზისკენ არის მიპყრობილი. რუსეთი მიჭაქვეულია ცენტრალურ ევროპაზე. ინგლისი ცდილობს ინდოეთისაკენ მიმავალი გზები გადაკეტოს. ვისღა სცალია ახლა საქართველოსათვის. ამ სიტუაციაში ორიენტირების ნაკლებად და დროის შესაფერი პოლიტიკური მოდელის გამოძებნის მაგიერ, ერთმორწმუნეობის დოგმით დაბრმავებული ქართველი ელჩები პეტერბურგში იმპერატორის კარს ატალახებენ.

ევროპაში მომხდარი ამბებით დაკავებული ალექსანდრე პირველი აღმოსავლეთ საქართველოს რუსეთთან შეერთების მანიფესტზე ხელის მოწერას აკიანურებს.

კარგად არის ცნობილი, რომ გიორგი XIII ვარდაიკვალა 1800 წლის 28 დეკემბერს. 1801 წლის 18 იანვარს პეტერბურგში უკვე გამოაქვეყნეს პავლე პირველის ხელმოწერილი მანიფესტი აღმოსავლეთ საქართველოს რუსეთთან შეერთებისა. მაგრამ, ვიდრე ამ მანიფესტმა საქართველომდე მოაღწია, მდგომარეობა შეიცვალა: 1801 წლის 12 მარტს პავლე პირველი დაახრჩვეს. შეერთების მანიფესტი ახალ იმპერატორს ალექსანდრე პირველს უნდა დაედასტურებინა. აქ უცნაური ამბავი მოხდა: ალექსანდრე პირველი გაჩიქდა და უარი თქვა მოეწერა ხელი მანიფესტზე. თითქმის რვა თვე მიმდინარეობდა ეს დავა.

ალექსანდრე პირველს უცნაური ზნე სჭირდა: თავი ცოდვილად და დამნაშავედ მიაჩნდა. რაკი მამის დახრჩობაში მონაწილეობდა, მუდამღლე ცოდვის გამოსყიდვაზე ფიქრობდა და ღმერთს ვევედრებოდა, მომიტვეო დანაშაული. ათასგვარ რელიგიურ სექტასთან ჰქონდა გაბმული კავშირი და სულის სახსნელ გზას დაედებდა. მანიფესტის ხელმოწერის დროსაც ეს დაიჩემა: ცოდვას ვერ ჩაეიღენ და ღვთით მირონცხებულ დინასტიას სამეფოს ვერ წაევართმეო. დაიწყო პაექრობა. სახელმწიფო საბჭომ საქართველოს საკითხი ორჯერ განიხილა — 1801 წლის 11 და 15 აპრილს. საბჭოს აზრით, აუცილებელი იყო აღმოსავლეთ საქართველოს შეერთება. მაგრამ ალექსანდრე პირველს მომხრეებიც გამოუჩნდნენ: გრაფი ვორონცოვი და გრაფი-კოხჩბეი. მათ საჯანგებო მოხსენებით ბარათი წარუდგინეს იმპერატორს. ისინი ამტკიცებდნენ, აღმოსავლეთ საქართველოს შეერთება რუსეთის იმპერიისათვის ხელსაყრელი არ არის არც პოლიტიკური და არც ეკონომიური თვალსაზრისით. პოლიტიკურად ამ ფაქტმა შეიძლება რუსეთის საგარეო მდგომარეობა გაართულოს, რადგან ეს გააღიზიანებს თურქეთსა და სპარსეთს, მათთან ერთად ინგლისსაც (მაშინ ევროპა აღმოსავლეთ საქართველოს სპარსეთის ნაწილად თვლიდა). ისედაც უარესად არეულ საერთაშორისო სიტუაციაში ამგვარი დაძაბული და გაღიზიანებული მდგომარეობის

შექმნა სრულიადაც არ არისო რუსეთისათვის სასარგებლო. ეკონომიკურად კი რა უნდა მისცესო პაწია და ლატაკმა საქართველომ თვალუწვდენელი ტერიტორიისა და ამოურწყავი რესურსების პატრონ რუსეთს? ერთი სიტყვით, ასკვნიდნენ ვორონცოვი და კოჩუბეი, ჩიტი ბრძღენად არ ღირსო.

ეს გონივრული აზრი მაინც არ გაიზიარეს სხვისი მიწა-წყლის მითვისებას დახარბებულმა რუსმა მოხელეებმა. სახელმწიფო საბჭოს 1801 წლის 8 აგვისტოს სხდომაზე დიდმა უმრავლესობამ ხმა მისცა აღმოსავლეთ საქართველოს რუსეთთან შეერთებას. 12 სექტემბერს ალექსანდრე პირველმა ხელი მოაწერა შეერთების მანიფესტს, რომელიც დაწერილი იყო პლატონ ზუბოვის მიერ.*

ქართველმა დიპლომატებმა არც ალექსანდრე პირველის ყოყმანი გამოიყენეს. პირიქით, გიორგი XIII-ის ელჩებმა ყოველი ღონე იხმარეს, რათა იმპერატორს აზრი შეეცვალა. უკიდურესი დაპირების, ხევწნა-მუდარის გზით ცდილობდნენ მიეღწიათ იმისათვის, რომ სახელმწიფო საბჭოს შეერთების გადაწყვეტილება მიეღო.

რაშია საქმე? რატომ მოხდა ეს? ნუთუ იმდროინდელ საქართველოში არავინ იყო, რომელიც პოლიტიკურ სიტუაციას ალღოს აუღებდა და ეროვნული თავისუფლების დაკარგვის წინააღმდეგ იბრძოლებდა? რა თქმა უნდა, იყვნენ. ქართველნიც და არაქართველნიც. პლატონ იოსელიანი გვიამბობს, როგორ ემუდარებოდა პატრი ნიკოლა (ეროვნებით იტალიელი) გიორგი XIII არ დათანხმებულყო მუფუს აღმოსავლეთ საქართველოს რუსეთთან შეერთებას.

პატრი ნიკოლას უთქვამს: „დამონებული სხვათაგან მეფობა არის უბედური და მარადის სამწუხარო. სხვათაგან დამოკიდებული ქვეყანა იქნება დაცინებული და საკიცხველი. უცხო ნათესავი, პატრონად ქვეყნისა მოყვანილი, შეექმნება ერსა მტრად და მღვენელად, და სამწუხაროდ... რუსნი შემოიტანენ პირველადვე მძიმესა ურღოსა და დასდებენ ქვეყანასა კისერსა...“ როცა იტალიელი მისიონერის ეს სიტყვები ყურად არ უღია გიორგი XIII, ჭვრის მამა ათანასეს ბიბლია მოუტანია და მუფუს წაუკითხა თურმე ისაია წინასწარმეტყველის სიტყვები (თავი მესამე):

„... დროთა ამათ უფალი მოუღებს სამკაულთა, და სარკეთა და შემოსავს საგლოველსა სამოსსა; მოხსნის სარტყელთა, მოხდის ქუდთა და ქაჩლად სახილველპყოფს თავისა მათისა თხემთა; გაასწორებს მათ მიწასთან...“

ეროვნული დამოუკიდებლობის შესანარჩუნებლად იღვწოდა მე-

* შავალიშვილის წიგნი Присоединение Грузии к России.

18 საუკუნის საქართველოს დიდი სახელმწიფო მოღვაწე სოლომონ ლიონიძე. იგი პიოსელიანის სიტყვით, „ვითარცა ლომი, გარემოცული მტერთაგან, იბრძოდა ქვეყნისათვის, მეფობის დაუქარგველობისათვის“. მაგრამ სოლომონ ლიონიძის მოწოდება — „ბატონებო, იყენით ფხიზლად! ჭვარცმულსა მადლმა, იღუპება ქვეყანა უშველებლად!“ — რჩებოდა ხმად მალაღებლისა უდაბნოსა შინა. — ერთხელ დავით ჩერქეზიშვილს ირონიული, გონივრული და შორსმჭვრეტელოური კითხვაც კი დაუსვამს გიორგი XIII-ისათვის: ბატონო მეფე, კავკასიის კარს რომ ალებ, მოახერხებ მერე მის დახშვასო? ამას გიორგი XIII-მ მიაშიტად უპასუხა თურმე — კარს ქრისტიანობას ვუღებ და თუ საჭირო გახდება, თვით ჭვარცმული დაკეტავსო ამ კარებს.*

მწარედ მოტყუედა გიორგი XIII. ჭვარცმულს არ დაუბშავს დარიალის კარი არც ქართველთა და არც ბაგრატიონთა დასაცავად. როგორც ჩანს, გიორგი XIII-მ არ იცოდა, რომ პოლიტიკაში არათერს ნიშნავს „ერთმორწმუნეობა“, „მართლმადიდებლობა“, „ურწმუნოთა უღელი“, „ქრისტეს მტრებთან ბრძოლა“ და სხვა ამგვარი პათეტიკური ცნებანი. და საერთოდ, „სხვისი იმედი რას არგებს თავისუფლების მძებნელსა“ (აკაკი წერეთელი).

უცნაური სურათი იხატება ამ სქემატური მიმოხილვითაც კი. იმდროინდელი პოლიტიკური სიტუაცია როგორც საქართველოში, ისე საერთაშორისო ასპარეზზე ხელს უწყობს უფრო ჩვენი ქვეყნის ეროვნული თავისუფლების შენარჩუნებას, ვიდრე დაკარგვას.

არიან ადამიანები, რომლებიც სრულიად მკაფიოდ ანალიზს უკეთებენ შექმნილ მდგომარეობას და იბრძვიან ეროვნული თავისუფლების შესანარჩუნებლად.**

და მიუხედავად ამისა, მაინც იმარჯვებს შეერთების აზრი.

რატომ? ნუთუ იმდროინდელი აღმოსავლეთ საქართველოს სამეფო კარი იმდენად გულუბრყვილო იყო, რომ ვერ დაენახა რუსეთის ნამდვილი მიზანი საქართველოში? დაუჯერებელია, რადგან ეს მიზანი რუსეთს არასოდეს დაუმალავს.

რუსეთი ჯერ კიდევ შორს იყო და იმდროინდელი სიტუაციის მიხედვით არავითარი იმედი არ უნდა ჰქონოდა საქართველოს ხელში საბოლოო ჩაგდებისა, მაგრამ ოცნების შეტი რეალურობისათვის მოსკოვის მეფემ თელორე ივანეს ძემ თავის ტიტულს მიუმატა სიტყვები — „ივერიის ქვეყნისა-და ქართველთა მეფეების

* პიოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, 1978 წ., გვ. 116, 152-53, 208.

მაგ. სოლომონ ლიონიძე. პიოსელიანი მას „უბრძნეს და ნათლად მხედველს მყოობადისა და მომავლისას“ უწოდებს („ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა“, 1978 წ., გვ. 212, 208).

ხელმწიფე. ეს მოხდა 1586 წელს. განა ამ ფაქტში მიზანი არ ჩანს? განა პეტრე პირველის მიერ ვახტანგ მეექვსის მოტყუება და გაცუპურაება ქართველ მეფეებს არაფერს ეუბნებოდა? განა 1724 წელს პეტრე პირველმა არ სცნო კანონიერად თურქთაგან საქართველოს დაპყრობა?

ყოველმა ქართველმა იცის, რა მზაკვრულად მიატოვა ერეკლე მეორე რუსის ჯარმა ასპინძაში 1770 წელს. რუსები მიტოვებით არ დაკმაყოფილებულან. თბილისისაკენ მომავალნი გზადაგზა კორებს ავრცელებდნენ, ქართველები დამარცხდნენ, ერეკლე მოკლულია და ახლა ყველამ რუსეთის იმპერატორის ერთგულების ფიცი უნდა მიიღოსო. განა ამაზე უფრო დიდი ვერაგობა შესაძლებელია? მადლობა ღმერთს, იმ ბრძოლაში ქართველებმა გაიმარჯვეს და ეკატერინე მეორის აგენტს გენერალ ტოტლებენს კოვზი ნაცარში ჩაუვარდა, მაგრამ ამ ფაქტიდან სწორი დასკვნა არ გაკეთებულა. დღესაც კი საბჭოთა ისტორიკოსები ცდილობენ მოგვატყუონ და ეს მზაკვრული ღალატი მხოლოდ ტოტლებენის თვითნებობას მიაწერონ.

გენერალ ტოტლებენს რუსეთის საიმპერატორო კარისაგან საგანგებო დავალება ჰქონდა მიცემული: ერეკლე მეორისათვის ზურგში ჩაეცა მახვილი. თუ ეს ვერაგობა გასჭრიდა, უმეფოდ დარჩენილ აღმოსავლეთ საქართველოს რუსები „პატრონად“ მოველინებოდნენ და ქვეყანას იოლად ჩაიგდებდნენ ხელში. რაკი ვარაუდმა არ გაუმართლათ, რუსები იძულებულნი გახდნენ აღმოსავლეთ საქართველოდან პირში ჩალაგამოვლებული გაპარულიყვნენ.

ტოტლებენი რომ პეტერბურგის დავალებით მოქმედებდა, ცხადია, ამას ერეკლე მეორეც მიხვდა. ეს მკაფიოდ ჩანს იმ წერილებში, რომლითაც აღმოსავლეთ საქართველოს პატრონი პეტერბურგს ატყობინებდა ტოტლებენის საქციელის შესახებ. თუმცა ერეკლე მეორე პირდაპირ ბრალს არ დებს პეტერბურგს და მაინც ერთგულებას ეფიცება. თან მიამიტი ბავშვივით იმართლებს თავს — „მე რომ ეს ბრძანება გამეშვა და ქრისტიანების სისხლი დამედვარა და დამეტყუევენბინა (ტოტლებენი — ა.ბ.), — უსინდისობა მეგონა ჩემგან“.* და მიუხედავად ამისა, პეტერბურგს თავი არ შეუწუხებია დაესაჯა ტოტლებენი ღალატისათვის.

განა ყველაფერი ეს მკაფიოდ არ მეტყველებს, რომ ტოტლებენს თვითნებურად ნაბიჯიც არ გადაუდგამს და პირნათლად ასრულებდა პეტერბურგის დავალებას? პასუხი თავისთავად ცხადია.

* Грамоты и другие исторические документы, относящиеся к Грузии. т. II. выпуск I, 1898 г., г.С-Петербург, стр. 51.

ასეთსავე მზაკერობას მოგვიანებითაც გაიმეორებენ რუსები. 1783 წელს დადებული ტრაქტატის თანახმად, რუსეთი ვალდებული იყო დახმარებოდა ერეკლე მეორეს გარეშე მტრებთან ბრძოლაში. მაგრამ, როცა ალა-შაჰმად-ხანი შემოესია თბილისს, რუსებს ხელიც არ გაუწმენდათ და მოხუცი ერეკლე მარტომ-მარტო შეატოვეს ხელში სპარსელებს. ალა-შაჰმად-ხანმა თბილისი 1795 წლის 12 სექტემბერს ააოხრა, ხოლო გენერალმა გუდოვიჩმა ბრძანება, შემოეყვანა ჩარი აღმოსავლეთ საქართველოში, მხოლოდ პირველ ოქტომბერს მიიღო, როცა უკვე ყველაფერი წაგებული იყო. ყველა ნორმალურად მოაზროვნე ადამიანისათვის გასაგებია, რომ რუსეთი განგებ აყენებდა აღმოსავლეთ საქართველოს მძიმე და გამოუყვალ მდგომარეობაში. ქართველთა ხელისუფლებას იძულებულს ხდიდა მხსნელად და გადამჩინად მხოლოდ რუსეთი მიეჩნია. გაუმართლა კიდეც ამ ხერხმა. მთლად დაჩაჩანაკებული და წამხდარი გიორგი მეცამეტე მუხლმოდრეკილი ევედრებოდა რუსეთს, ოღონდ საქართველოს ბატონად გაუხსნი და აღარც მეფის ტიტული მინდა, საქართველოს გამგის სახელიც მეყოფაო.*

რუსეთი რომ ურცხვად ატყუებდა საქართველოს, ეს იქიდანაც ჩანდა, რომ გეორგიევსკში დადებული ტრაქტატის არც ერთი პუნქტი არ შეუსრულებია პეტერბურგს. აღმოსავლეთ საქართველოს ხელისუფლებას ყველა იურიდიული უფლება ჰქონდა ეს ტრაქტატი გაეუქმებინა, რამეთუ იგი რეალურად ფარატიანა ქალაღდი აღმოჩნდა.**

ისიც მრავლისმეტყველია, რომ ქართველ ხელისუფალთა თხოვნაზე პეტერბურგში დაციწვით ამზობდნენ, ეს ეპისტოლეები იწვევისო „всликая докука“-ს.

და ბოლოს გავიხსენოთ ეკატერინე მეორის კარისკაცის გრაფი პანინის ფორმულა — Душа русская, тело тамошнее (სული რუსული, სხეული ადგილობრივი), — რაც ასე ნათლად გამოხატავს საქართველოში რუსეთის გაბატონების ერთადერთ და საბოლოო მიზანს და რასაც ასე თანამიმდევრულად ახორციელებს რუსეთი 1801 წლიდან დღემდე. არც ის იქნებოდა ურიგო, დღევანდელ მკითხველს პანინის ფორმულისათვის შეეღარებინა რუსი კომუნისტების მრავალგზის გამეორებული ლოზუნგი — ფორმით ეროვნული და შინაარსით სოციალისტური — თუ გავითვალისწინებთ, რომ სიტყვით „სოციალისტური“ შენიღბულია სიტყვა „რუსული“ (რად-

* პ.ოხელაიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, 1978 წ., გვ. 93-94.

** იხ. ზავალიშვილის დასახელებული წიგნი, სადაც მკათიოდ წერია, 1783 წლის ტრაქტატი — „в самых главных своих частях оказался сочтанием слов и желаний, не увидевших своего осуществления.“

გან „სოციალისტური“ უფრო იოლად და მარჯვედ ატყუებს გულუბრყვილო ადამიანებს), ცხადი უნდა გახდეს, რაოდენ მტკიცედ ეჯაჭვება ერთმანეთს რუსი იმპერატორებისა და რუსი კომუნისტების ეროვნული პოლიტიკა.

რუსეთის ეროვნული პოლიტიკის თვალსაზრისით მეტად საინტერესოა შეერთების ფორმაც. მაგალითად, როცა დიდი ბრიტანეთის სამეფომ ირლანდიის სამეფო შეიერთა, ამ აქტს ასეთი ფორმულირება გაუკეთა — „1801 წლის პირველი იანვრიდან დიდი ბრიტანეთისა და ირლანდიის სამეფოები ერთიანდებიან სახელწოდებით დიდი ბრიტანეთისა და ირლანდიის შეერთებული სამეფო“.* როგორც ხედავთ დიდ ბრიტანეთს არ წაუშლია ირლანდიის სახელი და არ გაუქრია იგი პოლიტიკური ასპარეზიდან. პირიქით, იურიდიული აქტით გამოიხატა მათი თანაბარუფლებიანობა. იმავე 1801 წელს კი რუსეთმა პირწმინდად გააუქმა საქართველოს სამეფო, მისი სახელწოდებაც მოსპო და თბილისის და ქუთაისის გუბერნიები უწოდა, რათა ფორმალურადაც არ დარჩენილიყო საქართველოს სახსენებელი. არც ის უნდა დაივიწყოს დღევანდელმა ქართველმა, რომ ირლანდია დიდი ხანია დამრუჯიდებელი და თავისუფალია, საქართველო კი დღესაც წელში ოთხადმოკეცილი მიათრევს რუსეთის უღელს.

ასე რომ, ყველაფერი მკაფიო და ნათელი ყოფილა. არც რუსეთს დაუმალავს რისთვის მოდიოდა საქართველოში და არც ქართველებისათვის ყოფილა ეს უცნობი. მაგრამ ქართველები მე-18 საუკუნის ბოლოსაც ისევე იქცეოდნენ, როგორც დღეს ვიქცევით: ვხედავთ რა ხდება ჩვენს თავს და ჩვენს გარშემო, მაგრამ მაინც ვიბრძალებთ და ვიყრუებთ თავს.

როგორც დღეს ეუბრით თავს მორჩილად და მდაბლად ყველა ღონისძიებას, მიმართულს ჩვენი ეროვნული არსებობის წინააღმდეგ, ასევე ქედმოდრეკილი შეეგებნენ მე-18 საუკუნის ბოლოსაც. თითო-ორიოლა თავგამეტებულისა და ნათელმხილველის ბრძოლამ კი ნაყოფი ვერ გამოიღო.

ეროვნული თავისთავადობისა და დამოუკიდებლობისათვის ასეთი ნიპილისტური დამოკიდებულება ქართველ ერში ისტორიულმა სიღუბეებმა და ავბედითობამ გააჩინა. თვალი გავადევნოთ ჩვენი ეროვნული შეგნების კვდომის პროცესს.

1443 წელს გარდაიცვალა ერთობილი საქართველოს უკანასკნელი მეფე ალექსანდრე პირველი. იმ დღიდან უკვე საბოლოოდ დაქუცმაცებულმა საქართველომ 438 წელიწადი იჯახირა, ვიდრე 1801 წელს რუსეთის იმპერიას არ ჩააბარა დაღლილ-დაქანცული

სული და სხეული. ამ ოთხი გრძელი საუკუნის მანძილზე თანდა-
თანობით კედებოდა ქართველთა ეროვნული შეგნება. საქმე იქამ-
დისაც მივიდა, რომ ქართველებს დაავიწყდათ მათი მამულის სა-
ერთო ეროვნული სახელი. აბა, დააკვირდით, როგორ აზროვნებენ
და წერენ!

„თუ იმერელმან კაცმან მოიყვანოს ტყვე, თუ საქართვე-
ლოს კაცმან სამოსამსახუროთ, შესანახავად დაიხსნას“...*

ჩვენ, საქართველოს და კახეთის დედოფალთ-დედოფალი
და დადიანის ასული დარეჯან...“**

ჩვენ, მეფემან კახეთისამან ირაკლიმ, ძემან ღმრთივეცხებუ-
ლის საქართველოს მეფის თეიმურაზისაგან ესე განაჩენი გავარი-
გეთ...“***

„ლეკთა გააოხრეს კახეთი და საქართველო...“ ****
ვახტანგ მეექვსე რუსეთს წავიდა და ბევრი ვინმე წარყვინს
საქართველოსი და კახეთის დარბაისელნი...“†

ასეთი ურიცხვი მაგალითის მოტანა შეიძლება და ყველა
მათგანი ერთს მოწმობს: ერთობილი ეროვნული სახელი — სა-
ქართველო — გაუთანაბრდა ერთ-ერთი პროვინციის სახელს
— ქართლს. ეს კი ჩვენი ეროვნული თვითშეგნების აშკარა
დაკნინების ნიშანია. საქართველო დაშლილა არა მარტო პოლი-
ტიკურად, არამედ იდეოლოგიურადაც. მართალია, თითო-ორი
მოღვაწეს შერჩენილი ჰქონდა ერთობლიობის გრძობა და შეგ-
ნება (მაგალითად, ვახუშტის თავისი „აღწერით სამეფოსა საქარ-
თველოსა“), მაგრამ ეს წვეთი იყო ზღვაში და სათანადო ზეგავ-
ლენას ვეღარ ახდენდა.

ასეთი რამ ალბათ არ განუცდია არცერთ ქვეყანას: იტალი-
ელებისათვის საერთო ეროვნული სახელი არასოდეს გათანაბრე-
ბია რომელიმე პროვინციის სახელს. ტოსკანა ყოველთვის იყო
ტოსკანა, ლიგურია — ლიგურია, ლომბარდია — ლომბარდია
და ა.შ. მათი საერთო სახელი იყო და ისევე რჩებოდა იტალია.
თუმცა დაშლილ-დარღვეულა კიდეც, უცხოელების საჩიჯგნ ას-
პარეზადაც ქცეულა, ერთმანეთის სისხლიც უხვად უღვრიათ,
მაგრამ არასოდეს დაუვიწყებიათ, რომ მათი სამშობლოს საერთო
სახელი იტალია იყო. ეროვნული ერთიანობის შეგნება ვერაფერმა
ამოძირკვა.

* საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტის მოამ-
ბე“, ტ. I., 1959 წ., გვ. 82-83.

იქვე, გვ. 89.

„ქართული სამართლის ძეგლები“, ტ. II, 1965 წ., გვ. 410.

თ.გორდანია, ქრონიკები. ტ. 3, გვ. 89.

† იქვე, გვ. 106.

დაშლილ რუსეთშიაც არსებობდა Новгородская Русь, Киевская Русь, Ростовская Русь, მაგრამ საერთო ეროვნული სახელი Русь ყველგან და ყოველთვის ფიგურირებდა.

ცხადია, ეგ ზომ დაკნინებული ეროვნული შეგნებით ქართველი ხალხი ვერ აღუდგებოდა რუსეთის საქართველოში მოსვლას.

ქართულ პოლიტიკურ-რელიგიურ რუსიზმს კიდევ ერთი გარემოება უწყობდა ხელს.

საუკუნეების მანძილზე საქართველოს ახლო პოლიტიკური, რელიგიური და კულტურული ურთიერთობა ჰქონდა ბიზანტიასთან. ბიზანტია აკავშირებდა საქართველოს ევროპულ სამყაროსთან. საქართველო ანტიკურ ეპოქაში ხმელთაშუა ზღვის აუზის კულტურას ეკუთვნოდა—ხმელთაშუა ზღვის კულტურა და სულიერი ცხოვრება იყო ევროპული კულტურისა და სულიერი ცხოვრების საფუძველი. ამიტომ ქართველს არასოდეს უგრძენია თავი ევროპიდან მოწყვეტილად. როცა ძალით უკეტავდნენ ამ გზას, საქართველო ყოველნაირად ცდილობდა გაწყვეტილი ურთიერთობის აღდგენას და კავშირის განახლებას. სანამ ბიზანტიის იმპერია არსებობდა, იგი იყო ხიდი, რომლითაც საქართველო ევროპულ სულიერ სამყაროს უკავშირდებოდა. როცა ბიზანტიის იმპერია მოისპო და მაჰმადიანურმა თურქეთმა საქართველო ევროპას მოსწყვიტა, ჩიხში მომწყვდეული საქართველო აქეთ-იქით აწყდებოდა და გასასვლელს ეძებდა. ამ გასასვლელად მან რუსეთი მიიჩნია.

ამ არჩევანში გადამწყვეტი როლი ითამაშა ერთმა გარემოებათ. კარგად ცნობილია, რომ საუკუნეების მანძილზე რუსეთი ბიზანტიის შემკვიდრეობას იჩემებდა,* ყველაფერს აკეთებდა ამ მისწრაფების ფაქტად ქცევისათვის. მოახერხა კიდევ ეს: ბიზანტიის დაცემის მერე მართლმადიდებლური ქრისტიანული სამყაროს ცენტრი რუსეთი გახდა. ეს შეიძლო რუსეთმა იმით, რომ რუსულმა ეკლესიამ და პოლიტიკურმა აზრმა ბიზანტიის შემკვიდრეობა საერთო სახალხო რუსულ შეგნებად აქცია. ამის დასადასტურებლად დოკუმენტები არ არის საჭირო, კმარა ანდრეი ბელის სიტყვებიც:

„Град первопрестольный — Москва, и мать градов русских есть Кисв. Пстербург или Санкт-Петербург или Питер (что то же) подлинно принадлежит Российской Империи. А Царьград, Константиноград (или, как говорят, Константинополь) принад-

* შემთხვევით კი არ გაუხდიათ რუსეთის სახელმწიფო გერბად ორთავიანი არწივი. ორთავიანი არწივი ბიზანტიის გერბი იყო და შიითვისა რუსეთმა. არც ბიზანტიის იმპერატორის კონსტანტინე მონომაქისის ქული დაუხურავთ შემთხვევით რუსეთის შეფეებს. ამით ისინი ბიზანტიის უშუალო შემკვიდრებად აცხადებდნენ თავს.

лежит по праву наследия" (რომანი „პეტერბურგი“). ანდრეი ბელის ამ სიტყვებში მკაფიოდ ჩანს, რისი პრეტენზია კქონდა რუსეთს. მაგრამ საქმე ის გახლავთ, რომ რუსეთის ამ პრეტენზიას ქართველებიც ცნობდნენ და ადასტურებდნენ კიდევ. მაგალითად, დასავლეთ საქართველოს მეფე ალექსანდრე 1723 წელს იმპერატრიცა ანა იოანეს ასულისადმი მიწერილ ეპისტოლეში რუსეთს ახალ ბიზანტიად აღიარებდა.* ამ შეგნების შედეგია ქართული კულტურული ცენტრების შექმნა რუსეთში (ისე, როგორც ადრე ბიზანტიაში იყო), რუსულიდან წიგნების თარგმნა (ადრე ბერძნულიდან ითარგმნებოდა), ქართული ბიბლიის შესწორება რუსულის მიხედვით; საერთოდ, საეკლესიო ცხოვრების მოწყობა რუსული ეკლესიის წაბაძვით და ამდაგვარები. თუ ადრე ქართველისათვის უმაღლესის ეტალონი ბერძნული იყო, მე-18 საუკუნეში ეს ეტალონი უკვე რუსულია.

რაკი ქართველებიც იზიარებენ რწმენას — რუსეთი ახალი ბიზანტიაა, — მაშინ „მემკვიდრეობით“ რუსეთს მარტო კონსტანტინოპოლი კი არ ეკუთვნოდა, არამედ საქართველოც. სწორედ ამ „მემკვიდრეობის“ თვალთ უყურებს რუსეთი ამიერკავკასიას და, რაც მთავარია, ამას ქართველებიც ეთანხმებიან. ამგვარ სიტუაციაში იკარგება ეროვნული ინტერესი და პირველ რიგში დგება რელიგიური. ბატონდება ერთმორწმუნეობის დოგმა.

ერთმორწმუნეობის დოგმის განმტკიცებას ხელს უწყობს ისიც, რომ ბიზანტიის იმპერიის მოსაპობის შერე საქართველოს განუწყვეტელი ბრძოლა აქვს მხოლოდ მაჰმადიანურ სამყაროსთან, ამის გამო საუკუნეების მანძილზე ქართველთა ბრძოლა თანდათანობით იღებს რელიგიურ ხასიათს. რელიგიური ინტერესი ნთქავს ეროვნულ ინტერესს. თურქეთის ან სპარსეთის წინააღმდეგ ხმალშემართულ ქრისტიან ქართველს თავი ქრისტიანობის ქომაგად და დამცველად მიაჩნია. მაჰმადიანი ქართველი კი თავგამეტებული იბრძვის ისლამისათვის. ამ შეგნების წყალობით, პირველი, ქრისტიანი და მაჰმადიანი ქართველები ვეღარ პოულობენ საერთო ენას და მოყვრობის მაგიერ ერთმანეთს მტრობენ; მეორე, რუსეთის იმპერატორებს ქართველები თავს აწონებენ, როგორც ქრისტიანობის გუშაგნი, და გულუბრყვილოდ მიაჩნიათ, რომ რუსეთის მართლმადიდებელი მეფე ქრისტიანობის დამცველ ქართველებს უპატრონოდ არ დატოვებს.

საუკუნეების მანძილზე დაქუცმაცებული საქართველოს ბრძოლა მაჰმადიანური სამყაროს წინააღმდეგ ქართველთა პოლიტიკური მარცხით დამთავრდა. ქართულმა სამეფო-სამთავროებმა თურქეთისა და ირანის პროტექტორატი აღიარეს, რის გამო ქართველ მეფეს

* ზ. ავალიშვილის დასახელებული წიგნი, გვ. 121.

ხან ხანი ეწოდებოდა და ხან ვალი. ხან სუნიტი მაჰმადიანია და ხან შიიტი. თუ ადრე, ქართული სახელმწიფო თვალსაზრისით, ქართველი მეფე ღვთის ნებით იყო ხელმწიფე. მერე, განსაკუთრებით მე-17-18 საუკუნეებში, ქართველი მაჰმადიანური რენეგატების თვალსაზრისით, ქართველი მეფე ტახტზე ზის ღვთის ნებით და შაჰის ან ხონთქარის წყალობით. არის დოკუმენტები, სადაც ღმერთი და შაჰი ან სულთანი გათანაბრებულია და ერთად არიან მოხსენიებულნი. ქართველი მეფე უკვე ველარ ბედავს თავისთავს ხელმწიფე უწოდოს. ხელმწიფე მისთვის ან ირანის შაჰია, ან თურქეთის სულთანი.

დიდი ხნის განმავლობაში ამგვარმა მდგომარეობამ ქართულ სამეფო კარს დამოუკიდებლობის, თავისთავადობის შეგნება მოუსპო და მისთვის სულერთი გახდა, ვის მფარველობას აღიარებდა. რაკი მთელი სიცოცხლე ესა თუ ის ქრისტიანი ქართველი მეფე მაჰმადიანობას ებრძოდა, განა უკეთესი არ იქნებოდა ქრისტიანი რუსი მეფის პროტექტორატი ელიარებინა და ტახტზე ისპაჰანის ან სტამბოლის წყალობით კი არ დამჭდარიყო, არამედ პეტერბურგის. ბუნებრივია, რაკი სხვა გამოსავალი ქერ მოძებნა, პეტერბურგი და ქრისტიანი იმპერატორი ამჯობინა მაჰმადიან შაჰსა და სულთანს. თავი მორჩილებით რუსეთის ხელმწიფეს დაუქრა და მისი უზენაესობა აღიარა.

ეროვნული ინტერესი?

სადღა იყო ეს ინტერესი. ზემორე ჩამოთვლილ მიზეზთა გამო იგი უკვე ჩანავლებულიყო და ზევიდან სქელი ნაცარი ეყარა. ამ ნაცრის გაქექვას მთელი მე-19 საუკუნე დასჭირდება, მაგრამ ეროვნული ცეცხლის აგიზგიზება მაინც ვერ მოხერხდება. მაქსიმუმი, რასაც მე-19 საუკუნის ქართული პოლიტიკური აზრი მიღწევს, ეროვნული ავტონომიის მოთხოვნაა რუსეთის სახელმწიფოს ფარგლებში (იღია ჭავჭავაძე, არჩილ ჯორჯაძე). მაგრამ ეროვნული ავტონომიის იდეის განვითარება აღარ მოხერხდება, რადგან ამას წინ გადაეღობება სოციალიზმის იდეა, რომელიც ქართველი მარქსისტების პირით, ყოველგვარ ეროვნულს უარყოფს. სტალინი, ნ. ჟორდანია, ფ. მახარაძე, ირ. წერეთელი, ალ. წულუკიძე და სხვანი სამკედრო-სასიცოცხლო ბრძოლას გამოუცხადებენ ეროვნულ იდეას და „ინტერნაციონალური ძმობის“ ქადაგად დავარდებიან. გერმანიას, რუსეთს, საფრანგეთს, იაპონიას, ჩინეთს არ ესირცხვილებათ ეროვნული იდეების პროპაგანდა, დაცვა, პატივისცემა. მხოლოდ ქართველ მარქსისტებს მიაჩნიათ ეს სასირცხვოდ და ჩამორჩენილობად. მაგრამ ყველაზე ანეკდოტური ის იყო, რომ, როცა სათანადო პოლიტიკური სიტუაცია შეიქმნა და 1918 წლის 26 მაისს საქართველოს დამოუკიდებლობა გამოცხადდა, დამოუკიდებელი საქართველოს მმართველი პარტია

გახდა რსდმპ მენშევიკური ფრთა, ხოლო მთავრობის თავმჯდომარე — ნოე ჟორდანიას.* ქართველი მენშევიკები, მთელი მათი მოღვაწეობის მანძილზე, ხელაღებით უარყოფდნენ საქართველოს დამოუკიდებლობას, ხოლო ნ. ჟორდანიას მიაჩნდა, რომ ქართველი ხალხის დამოუკიდებელი სახელმწიფო არა მარტო შეუძლებელია, არამედ არც არის საჭირო**.

ქართველი მენშევიკები რომ საქართველოს დამოუკიდებლობის წინააღმდეგნი იყვნენ, ამას ადასტურებს დამოუკიდებელი სომხეთის პრემიერ-მინისტრი ხატისოვიც. თავის „მემუარებში“***. იგი წერს, რომ სომხური პარტია დაშნაკუტრიუნი კავკასიისათვის ითხოვდა შევიცარიის მსგავს ფედერაციას, რადგან ითვალისწინებდა სომხების გაფანტულობას მთელ კავკასიაში, ქართველი მენშევიკები კი იცავდნენ რუსეთთან სრული ერთიანობის თვალსაზრისს (ხაზი ჩემია — ა.ბ.), რაც შეეხება აზერბაიჯანელებს, მათ მკაფიოდ გამოხატული პოლიტიკური იდეალი არ ჰქონიათ.

ისიც გასახსენებელია, რომ 1918 წლის 25 სექტემბერს თეთრგვარდიელ გენერლებს დენიკინს, ალექსეევს, შულგინს და სხვებს დამოუკიდებელი საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრი ევგენი გეგეკჯორი ბოდიშს უხდიდა და ახსნა-განმარტებას აძლევდა — რატომ გამოაცხადა საქართველომ დამოუკიდებლობა. მერედა ვის ეძლეოდა ახსნა-განმარტება? გენერლებს, რომელთაც წითელი არმია პანლურის ცემით მიერეკებოდა რუსეთიდან.

„უპირველესად ჩემს მოვალეობად მიმაჩნია მივაპყრო თქვენი ყურადღება იმ გარწმობებს, რომ საქართველომ დამოუკიდებლობა გამოაცხადა 26 მაისს მხოლოდ იმის შემდეგ, რაც საბოლოოდ დაიშალა რუსეთი, როცა მის ტერიტორიაზე შეიქმნა თითქმის 200 დამოუკიდებელი რესპუბლიკა. მხოლოდ მაშინ, როცა საბოლოოდ დაიკარგა იმედი, რომ უახლოეს დროში აღორძინდება რუსეთის ერთიანი ფრონტი, ექვსი თვის ტანჯვის შემდეგ, საგარეო

* 1991 წელს მინაწერი: თურმე ისიც კი არ გეცოდნია, რა თანამდებობა ეკირა ნ. ჟორდანიას, სანამ აკაკი რამიშვილმა არ განგვიმარტა. ნოე რამიშვილის ძე გვაუწყებს, რომ 1918-21 წლებში საქართველოში არ ყოფილა პრეზიდენტი პოსტი. ნ. ჟორდანიას იყო მთავრობის თავმჯდომარე, ანუ პრემიერ-მინისტრი. ვაუგებრობა ვამოიწვიო, — დასძინს აკ. რამიშვილი, — ფრანგული „პრეზიდენტი“ და ქართული „თავმჯდომარის“ აღრევამო (ვახ. „თბილისი“, 1990 წ., 5 ნოემბერი).

** მე არ შევუდგები აქ გრძელი ციტატების მოტანას, მაგრამ თუ ვინმეს ეეკვება ეს, მას ვთხოვ წაიკითხოს ნ. ჟორდანიას „ქართველი ხალხი და ნაციონალიზმი“ (ვაშლიკეშვილი ქუთაისში 1908წ.), ირ. წერეთლის „ისტორიული წერილები“ (ესეც ქუთაისში გამოცემული 1907 წ.), ივ. გომართელის — „ჩემი პასუხი“ (დაბეჭდილი 1913 წ. ნოემბრის ვახ. „თემში“) და სხვანი. ვახ. „ზარია ვოსტოკა“, 1925 წ., 4. იანვარი, №770.

ფრონტზე დამარცხების შედეგად, ყველასაგან მიტოვებულმა საქართველომ, ფიზიკური არსებობა რომ შეენარჩუნებინა და თავი გადაერჩინა, იძულებით გადადგა ეს ნაბიჯი.*

ხედავთ, როგორი გულისტკივილი და სინანულია ამ სიტყვებში იმის გამო, რომ საქართველომ დამოუკიდებლობა გამოაცხადა! ალბათ ამგვარი ეროვნული პოზიციის გამო დასცინოდა აკაკი წერეთელი 1909 წელს ევ.გეგეპკორს:

ნეტაე, დარჩა ჩვენში კიდევ
იმისთანა ერთი-ორი,
როგორც არის დალოცვილი
დეპუტატი გეგეპკორი?

...
რას მიქვიან ეროვნება?
სჯობს მოისპოს ნაციოაო
და დამუარდეს ქვეყნად მხოლოდ
პროლეტარიზაციოაო!

პურიშკევიჩ და მარკოვის
მოაზრე და თანასწორი,
ხომ ხედავთ, თუ რა კაცია
დეპუტატი გეგეპკორი?

(„ვაშა დეპუტატს“)

სხვათა შორის, დამოუკიდებელ საქართველოში გაზეტებს ისევე ეწერა ლოზუნგი — „პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა, შეერთდით!“ — როგორც დღეს აწერია გაზეთ „კომუნისტს“. ხოლო მენშევიკური მთავრობის ოფიციალურ გაზეთ „ერთობა“-ს ამშვენებდა წარწერა — „რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია“. დამოუკიდებელ საქართველოს მართავდა პარტია, რომელიც თავისთავს რუსეთის პარტიად თვლიდა. ამის მერე სრულიად სამართლიანია დასკვნა, რომელიც ზურაბ ავალიშვილმა გააკეთა — „... საქართველოს დემოკრატია 1918-1921 წ. იყო დიქტატურა სოციალ-დემოკრატიისა, ე.ი. მარქსიზმის მემარჯვენე ფრთისა და იგი იყო საქართველოში საბჭოთა დიქტატურის გამარჯვების მომამზადებელი ხანა... როცა 1921 წელს, თებერვალ-მარტის მძიმე დღეებში, საქართველო გააწვინეს მაგიდაზე და გამოცდილმა ქირურგმა — საბჭოთა ხელისუფლებამ — სასტიკი ოპერაცია გაუქეთა, მან იცოდა, რომ ავადმყოფი გააბრუა და ოპერაციისათვის უკვე მოამზადა მასზე არა ნაკლებ გამოცდილმა, თუმცა არა მასავით გამბედავმა ქართველმა სოციალ-დემოკრატიამ“.**

თუ 1801 წელს ქართველი ხალხის ეროვნული შეგნების დამწლუნგებელი ოპიუმის როლი შეასრულა ერთმორწმუნეობის დოგ-

* Документы и материалы по внешней политике Закавказья и Грузии, 1919г., с. 395.

ზ. ავალიშვილი, „საქართველოს დამოუკიდებლობა...“, 1929 წ., გვ. 6, 7.

მამ, 1921 წელს ეს როლი ერთპარტიულობის დოგმამ ითამაშა. ამიტომ იყო, რომ ქართველ ხალხს 1921 წელს ეროვნული დამოუკიდებლობის გამო თავი არ შეუწუხებია. წითელმა არმიამ ისე დაიკავე საქართველო, რომ მას არსებითად არავითარი წინააღმდეგობა არ შეხვედრია. მართალია, დიდად ტრაგიკულია, მაგრამ ბრძოლად ვერ ჩაითვლება ის წინააღმდეგობა, რაც კოჭორთან გაუწია წითელ არმიას სტუდენტების და ახალგაზრდა ოფიცრების მკირე ჭკუფმა. ისინი მიწაში ჩაწვენენ, როგორც სისხლიანი საყვედური ქართველი ხალხის მიმართ, რომელმაც გულმშვიდად დათმო ეროვნული თავისუფლება. ეს კი მოხდა იმის გამო, რომ ვერც 1918-1921 წლებში მომზადდა ქართველი ხალხის მტკიცე ეროვნული შეგნება.

თუ ეს შეგნება არ გვაქვს, ვერავითარი ხელშეკრულება ვერ დაგიფარავს. 1920 წლის 7 მაისსაც დაიდო ხელშეკრულება საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკასა და რუსეთის სოციალისტურ ფედერაციულ საბჭოთა რესპუბლიკას შორის, მაგრამ ამას მოსკოვში არავისთვის შეუშლია ხელი დაერღვია იგი და წითელი არმია საქართველოში შემოსულიყო. თუმცა ამ ხელშეკრულების პირველი მუხლი დადადებდა:

„გამოდის რა რუსეთის სოციალისტური ფედერაციული საბჭოთა რესპუბლიკის მიერ ყველა ერთა თავისუფალი თვითგამორკვევის უფლების აღიარებიდან სრულ გამოყოფის უფლებამდე იმ სახელმწიფოებიდან, რომლის შემადგენლობაშიც ეს ერები შედიან, რუსეთი ყოველ პირობების გარეშე სცნობს საქართველოს სახელმწიფოს დამოუკიდებლობას და თავისუფლებას (ხაზი ჩემია — ა.ბ.), და თავის ნებით იღებს ხელს ყოველგვარ სუვერენულ უფლებებზე, რომელიც ეკუთვნოდა რუსეთს საქართველოს ხალხისა და ქვეყნის მიმართ“.

ამ ხელშეკრულებამაც იმიტომ ვერ დაგვიფარა, რომ აქაც სამი ფაქტორი მოქმედებდა, ისევე როგორც 1801 წელს:

1. რუსი შოვინისტები,
2. ქართველი რენეგატები და
3. ეროვნული თვითშეგნების უქონლობა.

თუ 1801 წელს ეროვნული თვითშეგნება შეცვლილი იქნა ერთმორწმუნეობის დოგმით, 1921 წელს ეროვნული თვითშეგნება შეეწირა ერთპარტიულობის დოგმას. ამას პირდაპირ ადასტურებს ლენინის წერტილი, რომელიც მან გამოუგზავნა ორჯონიკიძეს 1921 წლის 2 მარტს:

„უაღრესად დიდი მნიშვნელობა აქვს იმას, რომ გამოინახოს მისაღები კომპროპისი ბლოკისათვის უორდანიასთან ან მის მსგავს ქართველ მენშევიკებთან, რომლებიც ჭერ კიდევ აჯანყებამდე აბსოლუტურად მტრულად არ იყვნენ განწყობილი გარკვეული პი-

რობებით საქართველოში საბჭოთა წყობილების დამყარების აზრისადმი“.*

თუ ამ დოკუმენტს დაუფერებთ, დამოუკიდებელი საქართველოს მთავრობის თავმჯდომარე არ ყოფილა წინააღმდეგი საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებისა. ალბათ, „თანხმობის“ საფუძველი ერთპარტიულობის დოგმა იყო.

საქართველოში მოსულმა რუსეთმა ბაგრატიონების დინასტიაც ძირფესვიანად ამოძირკვა და მენშევიკებიც. საქართველო დარჩა ისევ რუსეთის უღელქვეშ.

საქართველოს სახელმწიფო ჰქვია და ეროვნული არმია არ ჰყავს. არმია, რომელიც დაიცავს ქართველი ხალხის ღირსებას და თავისუფლებას! ახლა ქართველი ჯარისკაცები, სადღაც ვიეტნამსა და ეთიოპიაში უნდა დაიხოცნონ, რადგან რუსეთს. მსოფლიოს დაპყრობის ამბიცია აქვს და ეს უნდა ქართველების, სომხების, აზერბაიჯანელების, ლიტველების, ესტონელების, უზბეკების, ტაჯიკების და სხვათა სისხლით მოიპოვოს. ვიციტ ეს და ამაზე გული არ გვტკივა, არ ვწუხვართ.

საქართველოს სახელმწიფო ჰქვია და საგარეო საქმეთა სამინისტრო არა აქვს. ის საგარეო საქმეთა სამინისტრო, დღეს რომ გვაქვს, ერის აბუჩად აგდებაა. ელაპარაკობ საგარეო საქმეთა სამინისტროზე. რომელიც ქართველი ხალხის ინტერესებისათვის იბრძოლებს, რომელიც ქართველი ხალხის სახელით ილაპარაკებს, საქმეებს ჩვენი ქვეყნის სასარგებლოდ წარმართავს. უნდა გვქონდეს საგარეო საქმეთა სამინისტრო, რომელსაც უცხოეთში ელჩები ეყოლება და სხვადასხვა ქვეყნის დედაქალაქებში საქართველოს დროშაც იფრიალებს.

საქართველოს სახელმწიფო ჰქვია და იგი არ არის გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წევრი. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ქართველებს არაფერ თვის ხალხად, ერად. საქართველოს არ შეუძლია კაცობრიობის ცხოვრებას თავისი ხმაც შეუერთოს და თავადაც მონაწილეობდეს კაცობრიობის ქირსა და ღვინში. მსოფლიოს ყველა ქვეყანაში მართლმსაჯულება ხმის მიცემის უფლების ჩამორთმევას სასჯელად თვის. ჩვენ, მთელ ერს, ჩამორთმეული გვაქვს ეს უფლება და მთელი ერი დასჯილია. რატომ?

საქართველოს სახელმწიფო ჰქვია და არა აქვს ეროვნული ბანკი, ეროვნული ვალუტა. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ საქართველო ჰგავს უსახლკარო ბოგანოს, რომელსაც სამადლოდ ინახავენ და სუფრაზე მორჩენილ ნამცეცებს უყრიან. რატომ უნდა იყოს საქართველო რუსეთის ნასუფრალის შემყურე?

* ლენინი, თხზულებანი, ტ. 32 მე-4 გამ., 1952 წ., გვ. 189-190.

საქართველოს ეკონომიკა არ იმართება ჩვენი ქვეყნის გეოგრაფიის, მისი ბუნებრივი მონაცემების, ჩვენი ხალხის მოთხოვნილებების, ხასიათის, ზნე-ჩვეულებებისა და ისტორიული ტრადიციის გათვალისწინებით. იგი იმართება იმის შესაბამისად, რუსებს რა სჭირდებათ.

როცა არ გყავს ეროვნული არმია, არ გაქვს საგარეო საქმეთა სამინისტრო, არ ხარ გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წევრი, არ გაქვს ეროვნული ბანკი და ეროვნული ვალუტა, ეკონომიკა სხვის ნება-სურვილს ემორჩილება და ამას არ განიცდი, არ სწუხარ, არ გინდა მისი შეცვლა და ამისათვის არ იბრძვი, ამას ჰქვია ეროვნული შეგნების უქონლობა.

ეს ეროვნული შეგნება თუ გაიღვიძებს, ქართველ ხალხს ყველა იურიდიული უფლება აქვს მოითხოვოს დამოუკიდებლობა:

1. 1783 წელს გეორგიევსკში დადებული ტრაქტატი არ ითვალისწინებდა საქართველოს რუსეთთან შეერთებას. პირიქით, რუსეთი ვალდებულია კისრულობდა დაეცვა საქართველო, თუ მის თავისუფლებას და დამოუკიდებლობას ვინმე (ძირითადად იგულისხმებოდა სპარსეთი და თურქეთი) დაემუქრებოდა.

2. 1920 წლის 7 მაისის ხელშეკრულებით რუსეთი ცნობდა საქართველოს დამოუკიდებლობას და ეროვნულ თავისუფლებას.

3. სსრკ-ის კონსტიტუციის 72-ე მუხლი ყველა მოკავშირე რესპუბლიკას უტოვებს სსრკ-დან თავისუფალი გასვლის უფლებას.

და თუ სიცრუე და თვალთმაქცობა არ იყო 1801 წლის 12 სექტემბრის მანიფესტის სიტყვები — „განღვიძებული იმედი თქვენი არ იქნების მოტყუებული ამ გზის. არა აღორძინებისათვის ძალთა, არა ნივთათათვის, არა განვრცელებისათვის საზღვართა, და ესრეთა უკვე ვრცელსა ქვეყანასა ზედა იმპერიასა შინა, მივიღებთ ჩვენთვის ზედა ტვირთსა საქართველოს სამეფოსა მართებლობასა, მხოლოდ პატივი და კაცობრიობა სდებენ ჩვენზედა საღმრთოსა ვალსა“.

და თუ სიცრუე და თვალთმაქცობა არ იყო, ლენინის ინიციატივით, 1920 წლის 7 მაისს დადებული ხელშეკრულების სიტყვები — რუსეთი „თავისი ნებით იღებს ხელს ყოველგვარ სუვერენულ უფლებებზე, რომელიც ეკუთვნოდა რუსეთს საქართველოს ხალხისა და ქვეყნის მიმართ“.

და თუ სიცრუე და თვალთმაქცობა არ არის სსრკ-ის კონსტიტუციის 72-ე მუხლი, მაშინ მიეცეს საქართველოს დამოუკიდებლობა ისე, როგორც ამას გაერთიანებული ერების გადაწყვეტილება ითვალისწინებს დეკოლონიზაციის შესახებ.

წაიკითხოს ქართველმა ხალხმა ეს მიმართვა და ჩატარდეს

საერთო-სახალხო რეფერენდუმი. რეფერენდუმმა პასუხი გასცეს ერთ კითხვას — უკერს თუ არა მხარს ქართველი ხალხი საქართველოს ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ დამოუკიდებლობას.

თუ ქართველი ხალხი არ დაუკერს მხარს საქართველოს დამოუკიდებლობას, დე, იყოს ნება მისი. ნათქვამია, ხმა ღეთისა და ხმა ერისაო. გასაგები ვახდება, რომ დამოუკიდებლობა მხოლოდ ინტელიგენტთა ერთ ვიწრო ჯგუფს აინტერესებს და, ცხადია, ერის ნების წინაშე მათი დაინტერესება ყურადღებამისაქცევი არ იქნება.

თუ ქართველი ხალხი მხარს დაუკერს საქართველოს დამოუკიდებლობას, მაშინ აღსრულდეს ნება მისი და ქართველ ერს მიეცეს ის უფლება, რისი უფლებაც ყოველ ერს აქვს მსოფლიოში. აქაც ხმა ღეთისა და ხმა ერისა.

თუ ეს მოხდება, ეს იქნება კემმარტი დღესასწაული, რომელიც დაამშვენებს გეორგიევსკის ტრაქტატის 200 წლისთავს და საქმით დაანახვენს ყველას რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ნამდვილ არსს.

1979 წ.

კვიცი გვარზე ხტის

უცნაურია, მაგრამ ფაქტია. ერთ წიგნს აწერია: Григорий Христофорович Вермишев, Амирспасалар. გამოცემულია 1968 წელს მოსკოვში „კონიზდატის“ მიერ. მეორე წიგნი უფრო ძველია. დაბეჭდილია სანკტ-პეტერბურგში 1904 წელს და ყდაზე აღნიშნულია: Х.А. Вермишев, Материалы для истории грузино-армянских отношений. „ამირსპასალარი“ ისტორიულ რომანად მიაჩნია ავტორს. მეორე თბულება კი გულდათუთქული პატრიოტის დაწერილია და ქვესათაურად უხის: Ответ на книжку кн. И.Г. Чавчавадзе — Армянские учёные и вопиющие камни.

მამის სახელი Христофорович და ინიციალი Х. ღმერთო, გვიხსენი ცდუნებისაგან!.. რას არ იფიქრებს ექვიანი გონება კაცის. თუმცა, ცოდვა გამხელილი სჯობსო, და უნდა მოვახსენოთ, რომ მათ შორის სულიერი ნათესაობა უეჭველად არსებობს. არ შეიძლება ამის დამადასტურებელი ზოგიერთი საბუთი არ გაგაცნოთ.

ვერმიშევი-უფროსი, როგორც წესი, საკუთარ აზრს არ გამოთქვამს (მხოლოდ материалы-ს ჰკრებს). იგი სხვების ნათქვამით ემაყოფილდება. თავად მარტო კვერს უკრავს და ეთანხმება.

ვერმიშევი-უფროსის материалы-ს მიხედვით, თურმე სომხითის საერთო სახელით ცნობილი ყოფილა ცხრა სომხური პროვინცია. მათ შორის სამხრეთ თრიალეთი, ბოლნისის ხეობა, ჭავჭავეთი და კლარჯეთი.

ვერმიშევი-უმცროსს არა აქვს უფლება უფროსის ნაანდერძებს არ დაეთანხმოს და ამიტომ „ამირსპასალარში“ სომხითი სომხეთია და სომხითარი — სომეხი.

ისტორიული კლარჯეთი და სომხითი რომ კარგა დიდი მანძილით არის ერთმანეთს დაშორებული, ამან ცოტა უხერხულობა შეუქმნა ვერმიშევი-უმცროსს, თუმცა, მისდა სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ გამოსავალი მაინც მოძებნა: გუზან ტაოსკარელი სომხად გამოაცხადა, პასპორტში არწერუნის გვარი ჩაუწერა და კლარჯეთი უბოძა საპატრონოდ. ასე რომ, უმცროსმა უფროსი ვერმიშევის ანდერძ-ნამაგი წყალში არ ჩაყარა. პირიქით, მეტიც გააკეთა, გულდაწყვეტილმა მკითხველს ჩუმად შეაპარა: სამწუხაროდ, დავით აღმაშენებელმა სომეხთა მეფეებს კიურიკიანებს სომხითი და კახეთი

წაართვაო (გვ. 279). ვერმიშევი-უფროსი აქამდე არ მისულა: რაც მართალია, მართალია, არ უთქვამს კახეთიც სომხეთიაო. ეს უკვე ვერმიშევი-უმცროსის დამსახურებაა. ხუმრობა ხომ არ არის: 64 წლის მანძილზე ნაბიჯი ხომ უნდა გადაედგათ წინ!

როგორც მკითხველმა იცის, ვერმიშევი-უმცროსი თამარს ქართლის მეფეს უწოდებს. აქაც წინაპრისადმი ერთგულებაა გამომჟღავნებული. ისიც ქართლს ეძახის საქართველოს.

პატკანოვთან ერთად, ვერმიშევი-უფროსი ფიქრობს, რომ „ქართლის ცხოვრება“ ან სომხის შედგენილია ან სომხურ სკოლაში გაზრდილი კაცისაო (გვ. 85). ეს XI-XII ს.ს. მომხდარა, რადგან ბაგრატიონთა საგვარეულოს სადიდებლად და მათი მეფობის უფლების გასამტკიცებლად საჭირო იყო ისტორიის დაწერაო (გვ. 86). ამ უღრმესი მეცნიერული მოსაზრების მხატვრული უკუფენისათვის ვერმიშევი-უმცროსმა რომანში აღწერა მხითარ გომის სტუმრობა გიორგი მესამესთან. მხითარ გომმა აუხსნა და განუმარტა გიორგი მესამეს ვინ არიან ბაგრატიონები, საიდან მოვიდნენ და რა უფლებანი აქვთ (გვ. 80). ამის გამო მადლობისა და თაყვანისცემის მეტი რა გვეთქმის. მაგრამ დიდია ადამიანის უმადურება და ვერმიშევი-უმცროსის ამ ძვირფას აღმოჩენას სათანადოდ ვერ ვაფასებთ. არა უშავს, კეშმარიტი ღვაწლი არასოდეს დაკარგულა და არც ეს დაიკარგება.

მარტო ამ აღმოჩენით არ კმაყოფილდება ვერმიშევი-უმცროსი. იგი, ცხელ-ცხელი მიგნებებით ამღიდრებს ძველ მონაპოვარს. მაგალითად, მან დაადგინა, რომ გიორგი მესამის დროს საქართველოში არ იყო სამართლის წიგნი (გვ. 79, 81). მაგრამ იქვე გვანუგეშა, მხითარ გომში წერს სამართალს და ეს უშველისო სომხეთსაც და საქართველოსაც. თუმცა აქ რომანისტი რატომღაც დაიბნა: რამდენიმე გვერდის შემდეგ უნებლიეთ დასწერა: საქართველოში (უკაცურავად, ქართლში!) სააჯო კარი არსებობდაო. სააჯო კარი ხომ სასამართლო ორგანო იყო და, თუ სამართლის კრებული არ იყო, როგორღა სჯიდნენ? ყოველი სასამართლო პროცესის წასამართავად მხითარ გომში ხომ არ ჩამოვიდოდა ნორგეტიკიდან? (ისე ჩვენში რომ ვთქვათ, სააჯო კარი საქართველოში მხითარ გომის დაბადებამდეც არსებობდა თურმე).

მხითარ გომმა გიორგი მესამეს ისიც აუხსნა. და განუმარტა, რომ ქალის სამეფო ტახტზე დასმის შემთხვევები ყოფილაო. ასე რომ, გიორგისაც შეეძლო თამარი გაემეფებინა. მრავალი თვალსაზრისით, განუზომლად დიდია გრიგორი ბაგრატიონის ამ აღმოჩენის მნიშვნელობა. ჯერ ერთი, მხითარ გომში რომ არა, შეიძლება თამარი მეფე ვერ გამხდარიყო. ე.ი. საქართველო მოაკლდებოდა თამარის დიდ ეპოქას. უფრო მეტიც, შეიძლება „ვეფხისტყაოსანიც“ არ დაწერილიყო. ქალის გამეფების იდეა, ქალისა და მამაკაცის

თანასწორობის აზრი საიდან დაებადებოდა შოთა რუსთაველს, თუ თამარი არ გამეფდებოდა? ასე რომ, გ.ვერმიშევმა მრავალ რთულ და ბნელ საკითხს მოჰქონა თავისი მძლავრი გენიის შუქი და ზეერი პრობლემა დღესაკვირ ნათელყო.

მოვლენების ასეთი ღრმა გაანალიზება გ.ვერმიშევს იმიტომ შეუძლია, რომ იგი XII ს. საქართველოს ისტორიას კარგად იცნობს. იცის, რომ გელათში აკადემია არსებობდა. არც ის არის უცნობი მისთვის, გელათი „მეორე ათენად“ რომ იწოდებოდა. იოანე პეტრიწს კი ზნალი ფილოსოფიის ვარსკვლავს ეძახის. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მაინც ღრმად არის დარწმუნებული, რომ ჩვენში სამართლის წიგნი არ იყო, დაცაჰკარგოდა ქართველთა. მართალია აქ ულოგიკობამ გამოჟონა, მაგრამ რა მოხდა: ყველაფერს ვერ დაალაგებს კაცი ლოგიკურად. წამოსცდა გ.ვერმიშევს, სააჯო კარიც არსებობდა, აკადემიაც იყო და იოანე პეტრიწიცო. ხომ შეიძლება დაეწერა, არაფერი ეს არ ყოფილა, ყველაფერი მოგონილიაო. შეუშლიდა ვინმე ხელს, თუ რა! თუ, მე შენ გეტყვი, წიგნს არ გამოუტყემდნენ! ხომ ფიქრობდა, ვინმე სენკოვსკისთან ერთად, ვერმიშევი-უფროსი — ქართველები საქართველოში დავით აღმაშენებლის დროს მოვიდნენ აფხაზეთიდანო? მაგრამ არ იკადრა ეს. ამიტომ კეთილ ინებეთ და ნუ უკირკიტებთ უნებლიე ლაფსუსის გამო.

მკითხველი არ უნდა შეცდეს და არც ის უნდა იფიქროს, რომ გრიგორივ ვერმიშევი ქართულ საისტორიო წყაროებს არ იცნობსო. იცნობს, ზედმიწევნით იცნობს. ზოგჯერ მთელი ეპიზოდები სიტყვისიტყვით გადმოაქვს რომანში როგორც „ისტორიანი და აზმანი მარავანდელთანიდან“, ისე ბასილი ეზოსმოდღერის თხზულებიდან. ოღონდ დეტალების შეცვლის მეთოდს იყენებს საკუთარი კონცეფციისა და ზაქარია მხარგრძელის სასარგებლოდ.

როგორც ცნობილია, თამარის ორივე ისტორიკოსი ძმებს ზაქარია და ივანე მხარგრძელებს თანაბრად აქებს და ერთმანეთისაგან თითქმის არ გამოარჩევს. გ.ვერმიშევს რატომღაც ეს არ მოსწონს. იგი ზაქარიას აიღვალებს, ივანეს კი აღმაცერად უყურებს. რომანისტიწის წარმოდგენით ზაქარია ფრთაშესხმული ანგელოსია, უბადლო სარდალი (რომანისტი ხან აღექსანდრე მაკედონელს ადარებს მას და ხან ომის ღმერთ მარსს), ხალხზე მზრუნველი (ანისის მოსახლეობა ორი წლით ბეგარისაგან გაათავისუფლა), უერთგულები მიჯნური (თამარიც უყვარს და აშენდაც), პროგრესული მოაზროვნე (მხითარ გოშს ემზრობა და ფანატიკოს კლერიკალებს ებრძვის). რატომღაც ივანე მხარგრძელი არ სარგებლობს გ.ვერმიშევის ასეთი თავდავიწყებული სიყვარულით. გ.ვერმიშევის დახატული ივანე კარიერისტია, დამოუკიდებელი სარდლობა არ შეუძლია, უსამართლოა ქვეშევრდომთა მიმართ (მკედელ პეტროსის

მეთაურობით აჯანყდნენ მისი ქვეშევრდომები), უღმობელია (საკუთარი ხელით გამოკრა ყელი მასხარა ორკანს). რა არის ამის მიზეზი? რატომ გაემიჯნა გ.ვერმიშევი ივანე მხარგრძელს? იქნებ იმიტომ, რომ ივანე მხარგრძელი სარწმუნოებითაც ქართველი იყო და გ.ვერმიშევს ამით ხელიდან ეცლება მხარგრძელების სომხობის საბუთი? სულს ცოდვილო, ისევ ეკვი, ისევ უნდობლობა. რა ქნას რომანისტმა, უყვარს ზაქარია მხარგრძელი და მოკალი ახლა. სიყვარული კი ტენდენციურია და გ.ვერმიშევიც ხანდახან ზაქარია მხარგრძელს იმას მიაწერს, რაც მას არ გაუკეთებია. გავეცნოთ ამ ფაქტებს და მკითხველი თავად დაინახავს და დაიჯერებს, რომ სიყვარული ბრმაა.

„ისტორიანი და აზმანი შარაევანდელთანის“ ავტორი გვიამბობს: თამარს სტუმრად ეწვივნენ ამირ-მირმანი და აღსართან შარევანშაო. სტუმრების პატივსაცემად გაიმართა დიდი ნადიმი და შემდეგ მეგობრული ბრძოლა-ჭირითი. ამ შეჯიბრში, მემატიაანის სიტყვით, „ისლიმნი, დაჯერებულნი მეცნიერობისანი და მძლე-მბრძოლნი, მსწრაფლ იძლივნეს დავით მეფისა და მისთა მოყმეთაგან“. ამ ამბავს გ.ვერმიშევიც მემატიაანის მიბაძვით ზუსტად აღწერს რომანში, მაგრამ დავით მეფე შეუუცვლია ზაქარია მხარგრძელით.

თამარის ორივე ისტორიკოსი გვიამბობს, რომ შამქორის ომში ქართველებს დავით მეფე (ე.ი. დავით სოსლანი) მეთაურობდა, ხოლო დანარჩენი სარდლები, მათ შორის ზაქარია და ივანე მხარგრძელებიც, მას ემორჩილებოდნენო, მაგრამ გ.ვერმიშევი გვარწმუნებს — ამ ომში პირველი კაცი ზაქარია მხარგრძელი იყო, ხოლო დავით სოსლანი, მორბედი ბიკივით, სადაც ზაქარიას უნდოდა, იქ გაიქცეოდაო. მართალია, თამარის ისტორიკოსების გარდა, სხვა წყარო გ.ვერმიშევს არა აქვს, მაგრამ ამ საკითხში იგი ვერასგზით ვერ დაეთანხმება მემატიაანებს. როგორ: სომხეთის უგვირგვინო მეფე ზაქარია მხარგრძელი დაემორჩილებოდა საქართველოს გვირგვინოსან მეფეს? როგორ გეკადრებათ ამის ფიქრი (სხვათა შორის, გ.ვერმიშევი მარტო მწერალი არაა. იგი ტიტულებსაც არიგებს. სომხეთის უგვირგვინო მეფის ტიტული მან მიანიჭა ერთბიროვნულად ზაქარია მხარგრძელს).

ბასიანის ომშიც, ნუქარდინის წინააღმდეგ, თამარის ბრძანებით, ქართველთა ჯარს დავით სოსლანი სარდლობდა. ზაქარია მხარგრძელი კი წინამბრძოლად იყო. ასე ამბობენ მემატიაანები. მაგრამ ქართველთა მეფის ამ უსამართლო გადაწყვეტილებამ საშინლად აღაშფოთა გრიგორიძე ვერმიშევი. მან გააუქმა თამარის ბრძანება: ბასიანის ომის სარდლად ზაქარია მხარგრძელი დანიშნა, დავით სოსლანი არიერგარდში ჩააყენა და უბრძანა — თითი არ გაანძროო, თვინიერ სომხეთის უგვირგვინო მეფის განკარგულებისა. ასე წერია გ.ვერმიშევის რომანში.

საცოდავი დავით სოსლანი! დატუქსული ბავშვივით სულ კუთ-

ხეში დგას, აცახცახებული მისჩერებია რას გაიმეტებს მისთვის გ.ვერმიშევი. რა უნდა გაიმეტოს. დავით სოსლანისათვის ისიც დიდი ბედნიერებაა, რომ გ.ვერმიშევმა ლამაზ ბიჭად მიიჩნია და ხანდახან, ზაქარია ამირსპასალარის პირით, კეჟუაც დააროვა.

გ.ვერმიშევმა ეს არ იკმარა: შოთა რუსთაველი ზაქარია მხარგრძელის ყმად და ვასალად გამოაცხადა. რა ქნას, ხალხთა მეგობრობის ნიღაბს ამოფარებულმა ხომ უნდა უთავეზოს კიტლაყი ქართველ ძმებს. ეს რომ არ ექნა, აბა, რისი ვერმიშევი იქნებოდა!

გ.ვერმიშევი დეტალებსაც კი უსწორებს მემატთანეს, ისე ზუსტად იცის, რა მოხდა 1204 წელს ბასიანის ომში. ბასილი ეზოსმოდღვარი, რომელიც გ.ვერმიშევის რომანის პერსონაჟიც არის, წერს, რომ ცხარე და უღმობელ ბრძოლაში ცხენები მოუკლეს ივანე მსახურთუხუცესს, ზაქარია გაგელს, შალვა და ივანე ახალციხელებს და სხვებსო. როგორც ვხედავთ, ზაქარია მხარგრძელი არაა ნახსენები. სამაგიეროდ, გ.ვერმიშევი ამბობს, რომ ნუქარდინის მეისრეთა მიერ გამოსროლილი ისრები პირველად სწორედ ზაქარია მხარგრძელის ცხენს მოხვდა და მოკლაო. ეს უვენებელი ტყუილი, ცხადია, ეპატიება რომანისტს, ამის უკან ავტორის უფრო სერიოზული განზრახვა რომ არ იმალებოდეს. საქმე ის არის, რომ გ.ვერმიშევს უნდა დაგვაჭეროს — ბასიანის ომში ზაქარია მხარგრძელი რომ მოეკლათ, ქართველები ვერა რა საშუალებით ვერ გაიმარჯვებდნენო. ეს ნუქარდინმა კარგად იცოდა (გ.ვერმიშევთან ერთად) და ამიტომ სწორედ ზაქარიას ცხენს ესროლაო პირველი ისარი. მაგრამ მოგვეხმარა ღმერთი და ზაქარია მხარგრძელი გადაარჩა. რაკი გადაარჩა, გამარჯვებას წინ რალა ედგა და ვძლიეთ კიდეც მტერი. გ.ვერმიშევის წარმოდგენით, ზაქარია მხარგრძელი გულთმისანიც არის. იგი წინასწარ არის დარწმუნებული, რომ რუმის სულტანი ნუქარდინი საქართველოს თავს დაესხმის და, თუ სომეხ ცხენოსანთა არმია არ იქნება მზად, თამარის სამეფო უექველად დამარცხდება. ამიტომ გ.ვერმიშევი გულმოდგინედ აგვიწერს ზაქარია მხარგრძელის მიერ სომეხ ცხენოსანთა არმიის შექმნას (მართალია, ეს არც ერთ მატთანეში არ წერია, მაგრამ მწერალს ხომ აქვს გამოგონების უფლება): ჰოდა, გ.ვერმიშევმაც მოხსნა გუდას თავი და გადმოალაგა და გადმოალაგა ტყუილები. ზაქარია მხარგრძელმა შექმნა (უფრო სწორედ, აღადგინა), რომანისტის სიტყვით, ასეთი არმია. სწორედ ამ არმიამ გადაწყვიტა ბასიანის ომის ბედი. დავით სოსლანი, ახალციხელები შალვა და ივანე, თავად ზაქარიას ძმა ივანე მხარგრძელი, ზაქარია გაგელი და სხვები სად იყვნენ? ისინიც იბრძოდნენ, მაგრამ მათ ბრძოლას არავითარი მნიშვნელობა არ ჰქონდა. უმთავრესი და ძირითადი მანევ სომეხთა ცხენოსანი არმია იყო.

დავით სოსლანი ხომ საცოდავი, საწყალი და უბედური ჩანჩუ-

რაა, უარეს მდგომარეობაშია თამარი. ჯერ ერთი, მას არავინ არაფერს ეკითხება, მეორეც, არც თვითონ იჩენს რაიმე ინიციატივას. მკითხველს ალბათ ახსოვს: ამ რამდენიმე წლის წინათ უჩვენებდნენ ფილმს „მექსიკელი ქალიშვილი“. ამ ფილმში იყო ერთი დაჩაგრული, უპატრონო, სოფლისაგან მოკვეთილი ქალი პალომა. სატრფოს ყოველ კითხვაზე იგი ერთ პასუხს იძლეოდა — *Как ты скажешь, Аурельо*. ალბათ გვერმიშევს უნახავს ეს ფილმი და მოსწონებია კიდევ, რადგან მისი დახატული თამარიც ძალიან ჰგავს პალომას. საქართველოს დედოფალიც მხოლოდ ერთ ფრაზას ენაღის — *Как ты хочешь, Закарэ*. თამარის პირველი გათხოვებაც თურმე ორი სომხური ოჯახის ქიშპის შედეგად მომხდარა: ამ ორ ოჯახს პირველობა სურს საქართველოს სამეფოში. იბრძვიან იმისათვის, რომ თამარის მომავალი ქმარი ხელში ჩაიგდონ. ამით ზეგავლენა იქონიონ დედოფალზე (თუმცა გაუგებარია, რა საჭიროა ეს ზეგავლენა, რადგან თამარი ლამაზი თოჯინაა და სადაც დადგამ, იქ გაჩერდება). მაინც ვინ არიან ამ ორი ოჯახის წარმომადგენლები? ერთი მხრივ — ამირქურდი არწრუნი და მეორე მხრივ — სარგის მხარგრძელი. თუ სარგის მხარგრძელი საქართველოს ისტორიაში დიდად ცნობილი პიროვნებაა; ამირქურდი არწრუნი სრულიად უცნობია. მაშინ საიდან მოიგონა გვერმიშევმა ამირქურდი არწრუნი? თურმე, ნუ იტყვი, ქართველი ფეოდალი, თბილისის ამირა და „რუმსთავისა და შვიდთა მთეულთა პატრონი“ აბულასანი — სომეხი ამირქურდი არწრუნი ყოფილა. მერე და საიდან გაიგო ეს საიდუმლო გვერმიშევმა? სომხის პროფესორს ს.ერემიანს უთქვამს ჩუმად ყურში. მართალია, საბუთი არ გვაქვს, მაგრამ პროფესორსა და მწერალს უსაბუთოდაც დაგვეჭერებაო. უსაბუთო განცხადებანი გვერმიშევისათვის უცხო ხილი არაა. თბილისის ლურჯი მონასტერი თურმე дядя Барсег-ს აუშენებია (გვ. 292). ლურჯი მონასტრის წარწერა კი ამბობს — ქართლის მთავარეპისკოპოსმა ბასილიმ ამაშენაო. ბასილი და ბარსეგ, კაცმა რომ თქვას, კი ჰგავს ერთმანეთს. მეტი საბუთი მეცნიერული დასკვნისათვის არც არის საჭირო.

ახლა კი ისევ პირველსავე სიტყვას მოვიდეთ. მიმდინარეობს ბრძოლა ამირქურდ არწრუნსა და სარგის მხარგრძელს შორის. ამირქურდი არწრუნი მოითხოვს, რომ თამარს რუსი უფლისწული გიორგი (იური) შერთონ. არწრუნი მიაღწევს საწადელს: თამარს შერთავენ იურის. მაგრამ იურიმ ვერ ივარგა. საჭიროა მისი თავიდან მოცილება. მომაკვდავმა სარგის მხარგრძელმა თამარი შინ დაიბარა და ანდერძი დაუტოვა: გიორგი-იურის გაეყარეო. თამარმა აასრულა სარგისის ანდერძი. იური საქართველოდან გააძევეს.

ასე რომ, გვერმიშევის კეთილი ნებით ერთობილი საქართველოს მეფე და პატრონი ორი სომეხი დიდებულის სათამაშო ტი-
ჯინაა.

მერე ყუთლუ-არსლანმა ისნის კარვის გახსნა მოინდომა და პატარა შეთქმულება მოაწყო. იქნებ ყუთლუ-არსლანი მაინც არის ქართველი? გაგიგონიათ! ყუთლუ-არსლანი ყივჩაღი ყოფილა. საბუთი? ისტორიული რომანი ისტორიული გამოკვლევა ხომ არ არის, საბუთებს რომ ითხოვთ. არ არის საბუთი, მაგრამ სამაგიეროდ გ.ვერმიშევის სურვილია აბჯლასანი სომეხი იყოს, ყუთლუ-არსლანი — ყივჩაღი.

ამბები გ.ვერმიშევს ქართული მატინანებიდან აქვს აღებული, ოღონდ ყველგან, ეროვნული თვალსაზრისით, კორექტივებია შეტანილი. აბა, რა უნდა ექნა. არ სცოდნიათ ქართველ მემატინანებს, ვინ იყო ქართველი და ვინ არა. რომანის ავტორი იძულებული გამხდარა თვითონ დაედგინა ეს. თბილისში, საქართველოს სამეფო კარზე ზოგი სომეხია, ზოგი ყივჩაღი, ზოგი ოსი (მხითარ გოშის განმარტებას თუ დავუჯერებთ, თამარიც არ არის ქართველი). ქართველს კი, წამლად რომ გინდოდეს, ვერსად ნახავ. თუმცა აქ არ ვართ მართალი: არის ერთი ქართველი — პაპუნა ჭელიძე, ყუთლუ-არსლანის ყმა (აღბათ ეს იმ ქართველთა შთამომავალია, საქართველოში დავით აღმაშენებლის დროს რომ ჩამოსახლდნენ აფხაზეთიდან. ხომ გახსოვთ სენკოვსკისა. და ვერმიშევი-უფროსის გამოკვლევა!).

რა მოხდა, რა უბედურება დატრიალდა, რამ გაწყვიტა ქართველები თბილისში? დამშვიდდით, დაწყნარდით. არაფერი მომხდარა. ვერმიშევი-უფროსის წიგნი იძლევა ნათელ განმარტებას: „Страна за Куром (sic!), где ныне Тифлис и самая значительная часть Грузии, всегда принадлежала Армении и населена была армянами“ (გვ. 16). ამ ძვირფას ცნობას როგორ გაუშვებდა ხელიდან ვერმიშევი-უფროსი! არც გაუშვია: სწორედ მისი მხატვრული უკუფენა მოახდინა რომანში.

გრიგორიძე ვერმიშევი უხვად სარგებლობს ბასილი ეზოსმოძღვრის თხზულებით. ისტორიულ პირთა სახელების უმრავლესობა იქიდან ამოუწერია. ზოგჯერ სიტყვასიტყვით ციტატებიც მოჰყავს ამ ისტორიული წყაროდან. მაგრამ გ.ვერმიშევს ბასილი ეზოსმოძღვარი მაინცდამაინც არ მოსწონს, ირონიულად უყურებს და ხანდახან კბილსაც გაჰკრავს. მაგრამ სამაგიეროდ რომანისტი ღიდად აფასებს სომეხი მემატინანის იმ პაწია მინაწერს, ბასიანის ომს რომ შეეხება. „Нет цены записи!“ (გვ. 597) — პათეტიკურად ყვირის გ.ვერმიშევი. მართალიც არის. პატარა მინაწერს როგორც გინდა გაიზარებ, გაშლი, გაათვართობ, ტყუილის თქმის უნარს გამოამჟღავნებ. მაგრამ თუ მთელი თხზულება დაწერა მემატინანემ, მაშინ რაღას იზამ? იძულებული ხარ ძველ ნაამბობს დამორჩილდე, სიცრუეს ფრთა შეაქრა და იყო ხელფეხშეკრული. თორემ გამოტყვრება ვინმე შარიანი ისტორიკოსი და დაგიწყებს დავას — ისტორია

ერთს ამბობს, შენ — მეორეს, ვინ მოგცა ამის უფლებაო. გვერ-
მიშევსაც არ აპატიეს. დაიწყეს ისტორიკოსებმა კამათი და თქვეს:
XI-XII სს. საქართველოში მეფის შემდეგ პირველი ხელისუფალი
მწიგნობართუხუცესი იყო და არა ამირსპასალარი. ხალხნო და
ჯამათნო! აბა, როგორ უნდა ათხოვოს ყური ამ შენიშენას გვერ-
მიშევმა? მაშინ ზაქარია მხარგრძელი ხომ ვერ იქნება საქართვე-
ლო-სომხეთის უგვირგვინო მეფე და ბატონ-პატრონი? შედით ადა-
მიანის მღვდობარეობაში, აცალეთ გულის ჰიის გახარება! მაგრამ ვინ
დაგიჯერებს, ვინ გაუწვდის მოყვასს დახმარების ხელს. იმის მაგიერ,
რომ როცა ყბაში გცემენ, მეორე ყბაც მიუშვირო, მოდგნენ ისტო-
რიკოსები და წერენ — მატინათა თანახმად, XII ს. სომხეთი
საქართველოს სამეფოს უშუალოდ შეუერთდაო. ამასაც არ დას-
ჯერდნენ, სადაც ისტორიული დოკუმენტი გამოჩხრიკეს და დაა-
დასტურეს, რომ მონღოლთა დაპყრობის შემდეგაც, როცა სომხეთი
ცალკე სამხედრო-ადმინისტრაციულ ერთეულად გამოიყო, მას
„გურჯისტანის ვილაეთი“ ეწოდა და არა — „პაიასტანის ვილაეთიო“.
მოდო და ირწმუნე ეს? გვერმიშევმაც ვერ ირწმუნა. ადგა და
ისტორიის მიერ მოგონილი ტყუილის გასათანტავად დაწერა რო-
მანი „ამირსპასალარი“ პრინციპით — მელას რაც ენატრებოდა, ის
ესიზმრებოდაო.

უნდა მკითხველს გამოეუტყდეთ და ვუთხრათ, რომ რომანში
არის ადგილები, რომელიც გულის კანკალით უნდა წაიკითხოთ.
მაგალითად, ახსნა იმისა, თუ რატომ არ გამოაცხადა ზაქარია
მხარგრძელმა თავი დამოუკიდებელი სომხეთის მეფედ და არ დაიღვა
თავს სომეხ ბაგრატუნთა გვირგვინი. თურმე ფიცი დაუდვია „до
последнего вздоха защищать покой царства Тамар. И могу ли
оставить её одну, глаз на глаз, со свосвольными князьями
картлийскими?“ (გვ. 352).

სამგზის მადლობა ღმერთს და გვერმიშევს, რომ ზაქარია მხარ-
გრძელს თამარი უყვარდა, თორემ რა ეშველებოდა საქართველოს,
თავად თამარს. ხომ უთუოდ დაილუპებოდა ქართველი კაციქამია
თავადების ხელში? მართალია, აბულასანი, გუზან ტაოსკარელი,
ზაქარია გაგელი, სარგის თმოგველი, ივანე მხარგრძელი (ზაქარიაზე
რომ არაფერი ვთქვათ) სომხები იყვნენ, ყუბასარი, აფირდონი და
ყუთლუ-არსლანი ყივჩაღები, მაგრამ ერთი-ორი ქართველი აქა-იქ
მაინც ერია. თუ არ ვცდებით, ვარდან დადიანი, კახაბერ კახაბერის
ძე და რატი სურამელი ქართველნი უნდა იყვნენ! ამ ვარაუდის
დაშვება იმიტომ შეიძლება, რომ ვერმიშევი-უფროსის წიგნის თა-
ნახმად, პროფესორ სენკოვსკის განუცხადებია — „я готов даже
допустить, что в Имеретии жили какие-нибудь картвельцы“ (გვ.
21). მაგრამ ეს какие-нибудь ქართველნიც საშიში იყვნენ, რადგან
ისინი ქვეყნის დაქვევის მეტს არაფერს ფიქრობდნენ. მაგრამ, რო-

გორც ზაქარია მხარგრძელის ყმა და ვასალი შოთა ივ. რუსთავი ამბობს — „ღმერთი არ გასწირავს კაცსა შენგან განაწირსა“, მართლაც, არ გასწირა განგებამ თამარი და საქართველო. ზაქარია მხარგრძელის სიყვარული მოუვლინა ხსნად და ქვეყანა გადარჩა (თუმცა, ჩვენში დარჩეს და ზაქარიას არ ეპატიება ხანდახან ლამაზობით აშხენასთან რომ დაძვრება და, რაღაც ისე ჩანს, ცხოვრობს კიდევ მასთან. ამაზე უნდა დაფიქრდეს ავტორი და ახალ გამოცემაში გაასწოროს. ახალი გამოცემა უთუოდ საჭიროა, თორემ 65000 ეგზემპლარი ვის ეყოფა! ხალხი წიგნს ერთმანეთს ხელში აბღლენის).

მკითხველს არ უნდა ეგონოს, რომ კონცეფციურად ვერმიშევი-უმცროსი მხოლოდ ვერმიშევი-უფროსის შეგროვილ მასალას ეყრდნობაო. არა, რომანში თანამედროვეობის გრძნობაც დიდი დოზით არის წარმოდგენილი. მაგალითად, ზაქარია მხარგრძელის მსოფლმხედველობაში პაკიფისტური ელემენტიც იგრძნობა. მოწოდებით მშენებელი ვარ, მეომარი უნებლიეთ გაუხდიო (გვ. 364), ამბობს ერთგან მემკვიდრეობით ფეოდალი. უფრო მეტიც, ამირსპასალარი ზაქარია ისეთი მშვიდობისმოყვარეა, რომ ოცნებობს — „Прийдѣтся воинам смснить мечи на орала“ (გვ. 357). ჰო, კინალამ დაგეაიწყდა, ისტორიისა და თანამედროვეობის კავშირს იმდენად ზუსტად გრძნობს რომანისტი, რომ XII საუკუნეში მსტოვრებს პორტრეტებით ეძებს პოლიტია. რა იყო, რა გაგიკვირდათ? სიტყვა-სიტყვით წერია — „Эччелснца, вот его портрст. А на обороте написано по-латыни: Хетумиано — армянский шпион“ (გვ. 541).

რაც არის, არის. შენიშვნები როდის იყო საქმეს შეელოდა. ყოველი წიგნი ავტორის სულის სარკეა. ამ სარკის შეცვლა კი შენიშვნებით არ შეიძლება. რა თქმა უნდა, ზოგიერთი პიროვნების პაშტა სამყაროში ერის სახე ვერ ჩაეტევა. ამიტომაც კეშმარიტად მართალი იყო დიდი ილია, როცა ამბობდა: „მთელი ერი სომხებისა აქ არაფერ შუაშია. იგი, ვითარცა მშვიდობიანად მშრომელი და გამრჩელი, თავის საქმეს აღგია — ვაქრობაა თუ ხენა-თესვა — და ფიქრადაც არ მოსდის და არც ეკირვება პასუხისმგებელი იყოს იმ ზოგიერთთა ცოდვების გამო, რომელნიც არამკითხე მოამბესავით მეტიჩრობენ და გარს დასტრიალებენ, როგორც მუმილი მუხასა. ერმა კარგად იცის, რომ კეშმარიტის ღირსების ქვეყანაში მოსაფენად საჭირო არ არის ბუკი და ნალარა. კარგად იცის, რომ მატრაკევეცობა მისის ერთგვარი გუნდისა ვერაფერი თამასუქია არც ამისათვის, რომ ღირსება მისი ქვეყანაში გაითქვას, არც იმისათვის, რომ სხვისა ავად ხსენებით, სხვა ერის ძაგებით იქ გამოინასკოს, საცა არ არის. კეშმარიტი ღირსება საქმითა თვისთა ჰლალადებს მხოლოდ და არა ყვირილითა და დაფა-ზურნითა. კეშმარიტ ღირსებას ყვირილი არ უნდა. მისი ბუნება და თვისება ის არის, რომ

მით უფრო სასახელოა და საგულებელი, რაც უფრო მდუმარეა".
ბრძენის ამ სიტყვებს ვერაფერს დავუმატებთ და მკითხველსაც
მეტს თავს აღარ შევაწყენთ.

1981 წლის მინაწერი:

ეს წერილი ჟურნალ „ცისკარში“ დაიბეჭდა (1969 წ. № 2). როცა სასიგნალო ეგზემპლარი საქართველოს კპ ცკ-ში მივიდა, მაშინდელმა მდივანმა იდეოლოგიის დარგში და კულტურის განყოფილების გამგემ მისი ამოღება მოითხოვეს ჟურნალიდან. ამოღება შეუძლებელი იყო, რადგან მთელი ტირაჟი უკვე დაესტამბათ. აუცილებელი ხდებოდა მთელი ტირაჟის განადგურება და ჟურნალის თავიდან დაბეჭდვა. „ცისკარის“ რედაქტორმა ჯანსუღ ჩარკვიანმა ღიბხანს იარა სხვადასხვა ინსტანციებში, იწვალა, იდავიდარაბა, ეცადა ჟურნალის და წერილის გადარჩენას. არაფერი გამოუვიდა. ცკ-ის მდივნისა და კულტურის განყოფილების გამგის განკარგულებით „ცისკარის“ ამ ნომრის მთელი ტირაჟი გაანადგურეს. მერე ამ წერილის დაბეჭდვა გადავწყვიტე ჩემი სტატიების პაწია კრებულში „ფიქრი და განსჯა“. აიწყო, წიგნი შეიკრა და მთავლიტში გაიგზავნა დაბეჭდვის ნებართვის მისაღებად. როცა ეს წერილი „ცისკარში“ იბეჭდებოდა, ცენზურა არ წასულა მის წინააღმდეგ. ახლა კი მკაცრად მოითხოვა. მისი წიგნიდან ამოღება. ცენზურის წინააღმდეგ ვინ წავიდოდა და ამოიღეს. ხელნაწერი რომ დაებრუნებინათ ჩემთვის, დავწერე განცხადება. განცხადება გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველოში“ დავტოვე და ხელნაწერი დამიბრუნეს. რამდენიმე დღის შემდეგ გამომცემლობის ერთი თანამშრომელი შემხვდა და მითხრა — შენი განცხადება თავიდან მე გადამაწერინესო. გამიკვირდა, რატომ-მეთქი, ვკითხე. შენს განცხადებაში ეწერაო — რადგან ცენზურა ჩემი წერილის დაბეჭდვის წინააღმდეგია, გთხოვთ დამიბრუნოთო ხელნაწერი. ოფიციალურ დოკუმენტებში ცენზურის ხსენება არ შეიძლება თურმე, რადგან სსრკ-ში ცენზურა არ არსებობს. სიტყვისა და ბეჭდვის სრული თავისუფლებაა. აი, რატომ გადამაწერინესო შენი განცხადება, მითხრა გამომცემლობის თანამშრომელმა სიცილით.

ასე ამბობს მატინანე

სომეხი მოძღვარი დავით ქობაირელი ასე იწყებს თავის „პიშატაკარანს“:

„აქამდე ერთი წლით ადრე, აპრილის ახალი კვირის პირველ საათზე, დაბნელდა მზე და შფოთის ნიშნებიც გამოჩნდა: მეფის კარავი გაიპო. ქართველთა ქვეყნის დიდებულებს დიდი ხანია განზრახული ჰქონდათ მეფისაგან განდგომა და გამოძებნეს კიდევ შესაფერისი დრო თავიანთ ძველ ბოროტზრახვათა განსახორციელებლად. ორბელებმა — ივანე სპასალარმა, მისმა ძმამ ლიპარიტმა, მათმა შვილებმა და ნათესაებმა გადაიბირეს იმავე მეფის ძმისწული, მიიყვანეს აგარაკის სიმაგრეში და გაამეფეს, რათა ვერავის შესძლებოდა მათი საქმისათვის ხელის შეშლა“*.

ეს მეფე გიორგი მესამეა. მის წინააღმდეგ ამხედრებული ძმისწული დემეტრე დავითის ძეა, ივანე ორბელი კი ერთობილი საქართველოს ამირსპასალარი და დემნა ბატონიშვილის სიმამრია.

1178 წელს დემნა ბატონიშვილმა მამის ტახტის დაბრუნება გადაწყვიტა და ბიძას ამბოხი მოუწყო. აჯანყებულ დემნას თავდაპირველად მიმხრობიან ივანე ვარდანის ძე, შოთა ძე ართავაჩოს ძისა, ლიპარიტ სუმბატის ძე, ანანია ღვინელი, ჯაფახი კახაა შვილებითურთ, დიდი გამრეკელი, მემნა ჯაყელი, ჰასან კაენის პატრონი, გრიგოლ ანელი აპირატის ძე და სარგის მხარგრძელი შვილითა და ძმისწულითა.

მეფის ბედი ბეწვზე ეკიდა. იგი მცირე ამალით სახატეს შდგარა. ამბოხებულთ უღონო მეფის დაქერა ეწადათ. მაგრამ გიორგი მესამეს არ უღალატა ნებისყოფამ და სიმშვიდემ. ერთგულ ყუბასარ ყიფჩაღს მოუხმო. სასწრაფოდ თბილისს დაბრუნდა და აჯანყებულთა შესახვედრად მოემზადა. დემნა ბატონიშვილისა და ივანე ორბელის მომხრენი არ ელოდნენ საქმის გაქიანურებას. მათ უნდოდათ, ელვის უსწრაფესად მოემთოთ მეფე. მაგრამ მაინც დაუგვიანდათ. რაკი შეიტყვეს, გიორგი მესამე ცოცხალი თავით არ დათმობსო ტახტს, განდგომილთა ბანაკი გაითიშა. პირველმა დიდმა გამრეკელმა უღალატა დემნას. იგი მეფეს ეახლა და პატიება ითხოვა. გამრეკელს

* მ. შახურაძე, ერთი სომხური წყარო დემნა უფლისწულის აჯანყების შესახებ („საქართველო რუსთაველის ხანაში“, 1966 წ., გვ. 262).

ანანი ღვინელმაც მიბაძა. ასე თანდათან დადნა დემნა ბატონიშვილის ლაშქარი. მაშინ გიორგი მესამემ შეუტია აჯანყებულთ და ზედიზედ წაართვა ციხენი და სიმაგრენი. ბელისწყერის სასწორი მეფის მხარეს გადაიხარა. დემნა ბატონიშვილს ყისმათმა უმტყუნა. და სწორედ მაშინ უიღბლო უფლისწულს უორგულა სარგის მხარგრძელმა. „წამოუვიდა დემეტრეს სარგის მხარგრძელი, შეილითა და ძმისწულითა მისითა...“*

დემნა ბატონიშვილი დამარცხდა. უსასტიკესად იძია შური გიორგი მესამემ: დემნას თვალები ამოწვეს და დაასაკურისეს, ივანე ორბელის ოჯახი ამოწვეიტეს.

გულგრილმა მემატიანემ სხარტად და მშრალად მიაწერა მანუსკრიპტის არშიაზე: „ქკა: ტეღ: დასაბამითგან: ხლპბ: აქა დემეტრე გადაგა და ორბელნი დახოცნეს“. ეს იყო და ეს. ვილაც უსახელო მექრონიკემ უფრო მეტად არ შეიწუხა თავი მემამოხეთა ბედით. სამაგიეროდ გიორგი მესამემ იგულუხვა: თანადგომთა სასარგებლოდ „გასცა უზომო, უანგარიშო, უღვევი“. დაჯილდოებულთა და დაწინაურებულთა შორის იყო სარგის მხარგრძელიც.

ვინ იყო ეს ეშმაკი, წინდახედული და ანგარიშიანი კაცი, რომელიც ღერწამივით მყისვე იქით გადაიხარა, საითაც გამარჯვების ქარმა დაბერა? ვინ იყო ეს კაცი, ვინც მხარგრძელთა სახლის საუკუნენახევრიანი ბრწყინვალე კარიერა დაიწყო? ამის შეტყობა საინტერესოა იმიტომაც, რომ თამარის ეპოქაში მხარგრძელთა საგვარეულოს სამი შტო დაწინაურდა — საკუთრივ მხარგრძელნი, თმოგველნი და გაგელნი.

„... პირველ ქუემოთი სანაპიროი გაგი იყო, რომელნი ჰქონდა ზაქარიას მხარგრძელსავე, ვარამის მამასა, და ესენი მუნ მონაპირობდეს...“

ამოღმართ ძორაკერტი იყო და ტაშირი, სადა ზაქარია და ივანე დაიწყეს პირველად ბრძოლა ლომურად...

და ზემოთ ჯაეახეთი, სადა სარგის მხარგრძელივე თმოგველი და შალვა თორელი მონაპირობდეს...“**

ვარდან დიდი „პატმუთიუნ ტიეზერაკანში“ წერს: მხარგრძელნი ხოეორნიელები აყენენო.**³ ხოეორნი ქვემო ქართლშია (დღეს ეს სოფელი მარნეულის რაიონშია). ქართულ ისტორიულ წყაროებში ქვემო ქართლი „სომხითის“ სახელით იხსენიება. ქართველი მემატიანენი ტოპონიმს „სომხითს“ ორი — ვრცელი და ვიწრო — მნიშვნელობით ხმარობენ. ვრცელი მნიშვნელობით სომხითი აღნიშნავს სომხეთს — არმენიას, ვიწრო მნიშვნელობით კი — ქვემო

* „ქართლის ცხოვრება“, ტ. II, 1959 წ., გვ. 19.

იქვე, გვ. 129.

**³ Всеобщая история, Вардана Великого, перевел И.Эмиш, М., 1861 г., с. 169.

ქართლს. დავით მუსხელიშვილის სიტყვით, „... სომხითად („ქართლის-სომხითად“) ფეოდალური ხანის გვიან საუკუნეებში იწოდებოდა, ჩვეულებრივ, სრულიად გარკვეული ტერიტორია, რომელიც მოიცავდა ბოლნისის (ფოლადაურის) ხეობას, ტალავრის ხეობას (დღ. ტალავერ-ჩაი), მანხუტის ხეობას (დღ. სახზაგანი ჩაი), შულავერის ხეობას (დღ. შულავერ-ჩაი) და დებედას ხეობას ლორე-ტაშირისა და ბამბაკის გამოკლებით“.* ეს ტერიტორია, დღევანდელი ადმინისტრაციული დაყოფით, დაახლოებით უდრის მარნეულის, ბოლნისისა და დმანისის რაიონებს.

თუ ქართული მატრიანე ქვემო ქართლს სომხითად იხსენიებს, სომხური საისტორიო მწერლობა სომხითს „ვრაცდაშტ“-ს — „ქართველთა ველს“ უწოდებს.

სომხითი რომ ყოველთვის ძირეულ ქართულ ტერიტორიად მიიჩნეოდა, ამას, გარდა ტოპონიმისა „ვრაცდაშტ“, ადასტურებს სხვა სომხური ცნობაც. X საუკუნეში ანისის სომხეთის მეფეებმა ქართველებს სომხითი — ვრაცდაშტი წაართვეს და სამეფო ტიტულს — „სომეხთა მეფე“ — „ქართველთა მეფის“ სახელიც მიუმატეს. მრენის ტაძრის 992 წლისა და ალამნის ტაძრის 1001 წლის წარწერებში აშოტ მოწყალის ასული სოფიო მოხსენიებულია „სომეხთა და ქართველთა დედოფლად. ხოლო 1010 წლის ანისის საკათედრო ტაძრის წარწერაში მეფე გაგიკს „სომეხთა და ქართველთა შაჰნშაჰ“ ეწოდება.** ანისის სომხეთის სამეფოში სხვა ქართული ტერიტორია, გარდა ვრაცდაშტისა, არ შედიოდა. მაშასადამე, სომეხი ბაგრატუნები ქართველთა მეფეებად სომხითის დაპყრობის წყალობით გახდნენ.

როცა-ქვემო ქართლი (=სომხითი) ანისის სომხეთის სამეფოში შედიოდა, ამ მხარის ცენტრი სამშვილდე იყო. სომხურ მატრიანეებში სამშვილდე ყოველთვის ქართული სახელით იხსენიება. ესეც იმას მოწმობს, რომ ეს ტერიტორია ქართულია და ძირითადი მოსახლეობაც ქართველებია. ამას სხვა სომხური წყაროებიც ადასტურებენ. ქვემო ქართლის ვრაცდაშტზე ადრინდელი სომხური სახელი „გუგარქ“-ია. V საუკუნის სომეხი ისტორიკოსი მოსე ხორენელი ლაპარაკობს სომხეთის მეზობელი ქვემო ქართლის სამთავროს შესახებ და მის მმართველს ხან „გუგარელთა ბდეშს“, ხან კი „იბერთა დიდ ბდეშს“ ეძახის, — წერს გიორგი მელიქიშვილი.*** გუგარქი

* საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული, ტ. I, 1960 წ., გვ. 117.
დ.მელიქიშვიტ-ბეგა, „ჩრდილო მხარეთა სომეხთა მოძღვარნი და მათი ვინაობა“, 1928 წ., გვ. 25.
გ.მელიქიშვილი, „საქართველოს, კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის უძველესი მოსახლეობის საკითხისათვის“, 1969 წ., გვ. 13.

ქართულ მიწა-წყლად მიაჩნია იოანე დრახსანაკერტელსაც.

„მეთისწული აშოტ მეფე გაემართა, წავიდა და მიაღწია გუგართა მხარეს, დიდი სიმაგრის მახლობლად, რომელსაც ქართულად შამშულდე, ე.ი. სამი მშვილდი ეწოდება“.* მართალია, იოანე აშკარად არ ამბობს, გუგარელები ქართული ტომიაო, მაგრამ ეს თავისთავად იგულისხმება: სამშვილდე გუგარეთშია. სამშვილდე ქართული სახელია (იოანე ცდილობს განმარტოს კიდევ: სამშვილდე, ე.ი. სამი მშვილდიო). გუგარელები, თუ ქართველები არ იყვნენ, რად დაარქმევდნენ გუგარეთის ცენტრსა და დიდ ციხე-სიმაგრეს ქართულ სახელს? ამის გარდა, იოანეს სიტყვით, ქართველებსა და გუგარელებს ერთი მეფე ჰყავთ: „იმდროინდელი დევნის გამო მე, როგორც მწირი, გუგარელთა და ქართველთა შორის ვიმყოფებოდი დიდად ბრძენ ადარნასესთან, რომელიც მეფედ იყო იმ მხარეში“**

ქართველისა და გუგარელის ცალ-ცალკე ხსენება არ უნდა გაგვიკვირდეს. „ქართველი“ ძველ ისტორიულ წყაროებში ორი მნიშვნელობით იხმარება. იგი აღნიშნავს საერთოდ ქართველსაც და ქართლელსაც:

„იხილა რა პირი სიმტკიცისა, ქართველთა, პერ კაცთა განხარნეს...“

„შეიქმნა ომი ძლიერი აქაც ქართველთა და მესხთა ზედა...“

ასეთ შემთხვევაში „ქართველს“ ყოველთვის „ქართლელის“ მნიშვნელობა აქვს. დავით გურამიშვილიც ხომ ასე ამბობს: „ქართველების აღმა ხნული, კახელებმა დაღმა ფარცხესო“? აქ ხომ ქართ-კახეთის უაზრო მტრობაზეა ლაპარაკი. იოანეც ასეთი ვიწრო მნიშვნელობით უნდა ხმარობდეს ეთნონიმს „ქართველი“.

— ძველი გუგარეთი — სომხითი — ვრაცდამტი საფუძვლიანად შეისწავლა ლევან მუსხელიშვილმა და დაასკვნა: „უძველესი მოსახლეობა აქ ქართულია, ალბათ, სომხური ელემენტის მცირე შენარევით“***

ამიტომაც არის, რომ, ნიკო ბერძენიშვილის აზრით, „ქართის კულტურის აკვანი აქ დაირწა, რომ ქვემო ქართლი არის არა მარტო ქრისტიანული (და ფეოდალური) საქართველოს მოწინავე მხარე, არამედ ქვემო ქართლშია სათავე აღმოსავლეთ საქართველოს უძველესი კულტურისა (ქართის კულტურისა)“****

ამრიგად, მხარგზძელნი ტერიტორიულად ძირეული ქართული მიწა-წყლის მკვიდრნი არიან.

* იოანე დრახსანაკერტელი, „სომხეთის ისტორია“ (თარგმნა ე.ცაგარეიშვილმა), 1965 წ., გვ. 224.

იქვე, გვ. 188.

ენიპის მოამბე, III, 1938 წ., ლ.მუსხელიშვილი, ბოლნისი, გვ. 374.

*** „საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული“, ტ. I, 1960 წ., გვ. 21.

ისტორიული სომხეთის (=ქვემო ქართლის) დღევანდელი მოსახლეობა კრელია — ქართველები, სომხები, აზერბაიჯანელები, ბერძნები, რუსები. ხალხთა ეს აღრევა ისტორიული ძნელბედობის შედეგია. ცხადია, თავდაპირველად ასე არ ყოფილა. სომხეთის მკვიდრი მოსახლეობა ყოველთვის ქართველობა იყო. რა თქმა უნდა, ვრაცდაშტში, როგორც სომხეთის (არმენიის) მოსაზღვრე და მეზობელ მხარეში სახლობდნენ სომხებიც. ამას ტოპონიმოლოგიკა მოწმობს. მაგრამ ქართული ისტორიული წყაროები ყოველთვის განასხვავებს სომეხსა (არმიანიხსა) და ქვემოქართლელს. ქვემოქართლელს ქართულ საისტორიო წყაროებში სომხითარი ეწოდება. როგორც ცნობილია, სომხითარი ისევეა ნაწარმოები, როგორც ოპიზარი (ოპიზა — ოპიზ-არ-ი), ოლთისარი (ოლთისი — ოლთის-არ-ი) და სხვანი. -არ, -ელ-ის მსგავსად, სადაურობის აღმნიშვნელი ბოლოსართია. თუ ქართულ მატრიანეში სომხითი ხანდახან სომხეთის (არმენიის) აღსანიშნავად იხმარება, სომხითარი არასოდეს აღნიშნავს სომეხს (არმიანიხს). ქართულ მატრიანეში სომხითარი ყოველთვის მხოლოდ ქვემოქართლელის აღმნიშვნელი ტერმინია. სომხურ წყაროებში სომხითარის შესატყვისი ეთნონიმი არ არის. ქვემოქართლელს სომხური წყაროები საერთოდ ქართველისაგან არასოდეს გამოარჩევენ და, როგორც წესი, ვრაცდაშტელის აღსანიშნავად იხმარება ვრაცი, ვირქ (ქართველი).

— ძველი სომხური საისტორიო წყაროები ასევე არ იცნობენ გვარის — მხარგრძელი — შესატყვისს. დღევანდელი სომეხი ისტორიკოსების მიერ გამოყენებული სიტყვა „ერკაინაბაზუკ“ ჩვენ დროშია შექმნილი და წარმოადგენს ქართული მხარგრძელის სიტყვასიტყვით თარგმანს. თუ მხარგრძელები სომეხ ფეოდალთა სახლი იყო, მაშინ რატომ არ იცნობს ძველი სომხური საისტორიო წყაროები ამ გვარის სომხურ სახელწოდებას? ეს ასახსნელია. ჯერჯერობით ამ კითხვას დუმილით უვლიან გვერდს ისტორიკოსები.

მხარგრძელთა ეროვნულ ვინაობას აღნიშნავს ორი ძველი სომეხი მემატრიანე — ვარდანი და კირაკოს განძაქელი. მაგრამ არც ერთ მათგანს არ უთქვამს, მხარგრძელები ეროვნებით ან წარმოშობით სომხები იყვნენო. ვარდანი ასე ამბობს: „В это время, жили славные князья Закаре и Иване, сыновья Саргиса, Курдские переселенцы, перешедшие к Диорагетским царям из рода Багратуны, принявшие христианскую веру и получившие почести“.*

ამ ციტატის მიხედვით გასაგებია, რომ სარგისი და ძენი მისნი ზაქარია და ივანე ჩამოსახლებული ქურდნი ყოფილან. მაგრამ გაუგებარი რჩება — ტომობრივად ვინ არიან ქურდნი, ვინ გადა-

* ვარდანის დასახელებული წიგნი, გვ. 169.

სახლდა და როდის ძოროგეტელი ბაგრატუნების კარზე (სარგისს, ივანეს და ზაქარიას ეს გადასახლება არ გულისხმობს, რადგან მათ დროს ძოროგეტელ ბაგრატუნთა სამეფო უკვე აღარ არსებობდა), საიდან ჩამოსახლდნენ ქურდნი.

როცა ვარდანი გიორგი მესამის მიერ ანისის ალების ამბავს გვიყვება, ამბობს, რომ ანისის გამგებლად მეფემ „назначил Саргиса, князя из рода Закаре“.* აქ ვიგებთ, რომ სარგისის მამას თუ პაპას ზაქარია ერქვა, მაგრამ რა გვარეულობას ეკუთვნოდა ეს ზაქარია, არ ვიცით. არც მისი ეროვნული ვინაობის გამოა რაიმე თქმული.

ვარდანის მსგავსად, კირაკოს-განძაკელიც ქურდების ტომს აკუთვნებს—მხარგრძელებს.

„ლეონ სომეხთა მეფის მეფობის დროს აღმოსავლეთში იყო ორი ძმა, ძენი კეთილმსახურ მთავრის სარგისისა, ძისა ვაჰრამისა, ძისა ზაქარიასი, რომელიც გამოეყო ქურდებს. პირველის სახელი იყო ზაქარია, მეორესი — ივანე, კაცნი მხნენი, პატივცემულნი ქართველთა დედოფლის თამარისაგან, ასულისა მხნე გიორგისა, ძისა დემეტრესი“.**

ვიდრე „ქურდ“-ის გამო დავიწყებდეთ მსჯელობას, მხარგრძელთა ვინაობის ზოგიერთ არაპირდაპირ მითითებას გავეცნოთ.

1250-იან წლებში ფრანცისკელმა ბერმა რუბრუკვისმა მონღოლეთში იმოგზაურა. სამშობლოში მიბრუნებულმა გზად ამიერ-კავკასიაში გამოიარა. საქართველოსა და სომხეთის ამბების აღწერილობაც დაგვიტოვა. ერთ ალაგას იგი წერს:

„ჩვენ ნაქსუა ნათლიების კვირაში დავტოვეთ, ვინაიდან თოვლმა დიდი ხნით დაგვაგვიანა. ოთხი დღის შემდეგ ჩვენ მივალწიეთ საპენზას (ეს საპენზა შანშე-შაჰანშაჰ მხარგრძელია, ძე ზაქარიასი — ა.ბ.) ქვეყანას. ეს საპენზა წინათ მეტად ძლიერი ქართველი ყოფილა, მაგრამ დღეს ხარკს აძლევს თათრებს, რომელთაც ყველა მისი ციხე-სიმაგრე გაუნადგურებიათ. მამამისს, სახელად ზაქარიას, ეს ქვეყანა სომხებისაგან მიუღია და ის სარკინოზების უღლისაგან გაუთავისუფლებია“***

აქ მკაფიოდ ნათქვამია, შანშე მხარგრძელი ქართველია, ხოლო ქვეყანა, რომელსაც იგი მართავს, სომხეთიაო.

რუბრუკვისის ცნობა სანდოა. იგი მშვენიერად იცნობს შანშე მხარგრძელის ოჯახს. მაგალითად, ფრანცისკელი ბერი შანშეს ერთ-

* ვარდანის დასახელებული წიგნი, გვ. 155.

კ. განძაკელი, „სომხეთის ისტორია“ (სომხურად), 1961 წ., გვ. 162. მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, 1942 წ., ნაქ. V, გვ. 173.

ერთ შვილს ზაქარიას ასე ახასიათებს: „ზაქარია ლამაზი და ჩინებული კაბუკია... ეს ყმაწვილი ისე იტანჯება თათრების ბატონობის გამო, რომ თუმცა ყოველივე უხვად აქვს, ურჩევნია უცხო ქვეყნებში იხეტიალოს, ვიდრე ქედი მოიდრიკოს მათი ულლის ქვეშ“.* ზაქარია შანშეს ძემ ეს დახასიათება გაამართლა. მან მონაწილეობა მიიღო მონღოლთა წინააღმდეგ დაეით ულუს მიერ მოწყობილ აჯანყებაში. აჯანყება დამარცხდა და, სხვებთან ერთად, ზაქარია მხარგრძელი-მცირეც შეიპყრეს. კირაკოს განძაკელის ცნობით, ზაქარია მონღოლებმა ნაკუწ-ნაკუწ აქნეს და მისი სხეულის ნაქრები ძაღლებს მიუგდეს შესაქმელად. როცა ეს ამბავი მამამისმა შანშემ შეიტყო, მელანქოლიამ შეიპყრო და მალე დარდით გარდაიცვალა.

ძველ-სომხურ საისტორიო წყაროებში ზაქარია მხარგრძელი-მცირეს სიკვდილის შესახებ ნათქვამია: 1261 წელს ჰულაგუ ილხანის კარზე მოიკლა იბერიელი მხედართმთავარი ზაქარია, ძე შაჰან-შაჰისა (რუსული თარგმანით: „В 1261 году при дворе Хулаву Элхана был убит иверийский главнокомандующий Закарс, сын Шахан-Шаха“).** ეს ვარდანის სიტყვებია და, როგორც ხედავთ, თვინიერ ყოველგვარი ორქოფობისა, წერია — „иверийский главнокомандующий“.

ძველი სომხური საისტორიო წყაროების თანახმად, ივანე მხარგრძელს ჰყავდა ასული თამთა, რომელიც ხლათის სულთნის ცოლი იყო. სომეხი ისტორიკოსის კ.პატკანოვის სიტყვით, მუსლიმანი მემატრიანეები თამთა მხარგრძელს ქართველ ქალს — gordjict — ეძახიანო.***

როცა ივანე მხარგრძელი გარდაიცვალა, იგი პლნძავანქის ეკლესიაში დაუმარხავთ. კირაკოს განძაკელი წერს: „აღსრულდა ივანეც, ძმა ზაქარიასი, და დატლეს იგი პლნძავანქში. ეკლესიის კარს, რომელიც თვით ააშენა, ჩამოართვა სომხებს და ქართველთა საეანედ დაამტკიცა“**** (რუსული თარგმანით: „Иванс похоронили в Пегесяцананке отнятом им у армян и пререстросном для грузин“).†

მიამიტად უნდა ვიკითხოთ: ეროვნებით ან სარწმუნოებით სომეხი რად წაართმევდა სომხებს ეკლესიას და ქართველებს რად დაუმტკიცებდა?

სხვათა შორის, თუ როგორი სომეხი იყო ივანე მხარგრძელი,

* მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის, 1942 წ., ნაკ. V, გვ. 174 ვარდანის დასახელებული წიგნი, გვ. 187.

История монголов по армянским источникам, вып. II, 1874, стр. 18.

*** კ. განძაკელი, „სომხეთის ისტორია“ (სომხურად), 1961 წ., ერევანი, გვ. 222.

† История монголов по..., стр. 18.

კარგად ჩანს ერთი ამბით. ვარდანი გვიყვება: თურმე ერთი მღვდელი, სახელად პარკეშტი, სომეხ მორწმუნეებს წმინდანად მიუჩნევიათ და მის საფლავზე სალოცავად დადიოდნენ. ამის მხილველი ივანე გაბრაზებულა, მღვდლის გვამი ამოუთხრევენებია, დაუწვევენებია და მორწმუნეთა დასაცინად პარკეშტის საფლავზე ძალი დაუკვლევინებია. ამ ამბით ისე დასწვია ვარდანს გული, რომ იგი გვიმტკიცებს, ამ მკრეხელობისათვის დამარცხდაო ივანე მხარგრძელი გარნისში.*

იმავე ვარდანის გადმოცემით, როცა 1212 წელს ზაქარია მხარგრძელი მიიცვალა, მისი ხუთი წლის ბიჭი შანშე ივანეს ცოლმა ხვაშაქმა მაშინვე ქალკედონიტად მონათლა თურმე.**

ყოველივე უკვე თქმული, თუ ლოგია არ გვალატობს, მხარგრძელთა ქართველობის დამამტკიცებელი საბუთებია.

თუ ასეა, მაშინ ვინ არიან ვარდანისა და კირაკოს განძაკელის მიერ მოხსენიებული ქურდნი?

რატომღაც „ქურდ“-ი ზოგიერთმა მკვლევარმა გაიგო ქურთად. მაგალითად, იოსებ ორბელი წერს: „Каму приходит в голову что причинивший так много огорчений крестоносцам Саладин — курд, что славные в истории Армении и Грузии, славные не только как полководцы, но и как строители культуры князья Долгорукие — Курды по происхождению, что курдами были в соперничавшие с Грузией в борьбе за сложение государственности на Кавказе и правившие в Иране Шеддадины, что наполовину курдом был писавший по-персидски великий поэт Низами“).***

საღვთისმეტყველებისა და შედაღინების შესახებ ვერას მოგახსენებთ, მაგრამ მხარგრძელებისა და ნიზამის მიმართ კი ი. ორბელი უნდა ცდებოდეს.

ჯერ გავიხსენოთ, რომ ქურთების ამიერკავკასიაში დასახლება გვიან იწყება. ეს ამბავი ძირითადად მე-16 საუკუნეში მოხდა. 1555 წელს დაიღო ზავი ამიერკავკასიის განაწილებისათვის მეომარ თურქეთსა და სპარსეთს შორის. ამ ზავის თანახმად, თურქებმა და სპარსებმა სომხეთი შუა გაიყვეს. თურქეთს ერგო ვასპურაკანი, ბაიბუთისა და ალაშკერტის ველი. სპარსეთთან სასაზღვრო ზოლის გასამაგრებლად თურქები სომხეთში დასახლებენ სანდო ქურთებს. დაიწყო ჩრდილო მესოპოტამიიდან ქურთების მასობრივი გადმო-

* Варлан. სრ. 176.

** იქვე, გვ. 172.

*** Памятники эпохи Густавели, Л., 1938 г., стр. 5.

სახლება. ისინი სახლდებიან სასუნის მთებში და ვასპურაკანის სამხრეთ რაიონებში.* მაგრამ, რა თქმა უნდა, ეს მაინც არ ნიშნავს იმას, რომ ქურთებს არ შეეძლოთ, თუნდაც მცირე რაოდენობით, ეცხოვრათ ამიერკავკასიის რომელიმე სახელმწიფოში, ამდენად, ამა თუ იმ სახელმწიფოს სამსახურში დაწინაურებულიყვნენ. გარნა საქმე ის არის, რომ როცა ქართულ წყაროებში „ქურდ“-ებზეა ლაპარაკი, ცხადად და მკაფიოდ ჩანს, რომ რომელიღაც დღეს უცნობი ტომი იგულისხმება. კერძოდ, დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი ამბობს:

„აპრილსა დაესხნეს შაბურანს, დარუბანდელსა და მოსწყვდნეს ქურდნი, ლეკნი და ყიფჩაყნი დარუბანდელისანი“.

„და განაგო მეფემან ყოველი საქმე შარვანისა, აღავსნა კეთილითა და საბოძვარითა ქურდნი, ლეკნი და თარასნი, მოვიდა ქართლად...“**

ამ ციტატების მიხედვით შეიძლება დავასკვნათ, რომ ქურდნი ისტორიული შარვანის ტერიტორიაზე მოსახლეობდნენ („ქართლის ცხოვრების“ თანახმად შარვანში ადგილიც არის „ქურდევეანად“ სახელდებული: დავით აღმაშენებელმა „მსწრაფელ შეკრიბა სპა და შევიდა შარვანს მაისსა შუიღსა არბიალითჳით ვიდრე ქურდევენამდღი...“).*** მაგრამ მარტო შარვანი არ უნდა ყოფილიყო მათი საცხოვრისი. აი, ახლა კი უნდა გავიხსენოთ ნიზამი. „ისქანდერნამეში“ პოეტი ამბობს:

„ღარ აბზახ ქორდისთ აღი ნეყად“ — აბზახეთში ერთი ქორდია აღის შთამომავლობისა.***

აქ აფხაზეთი მთელ საქართველოს ნიშნავს. ეს არავისთვის სადავო არ არის. მაგრამ ვის აღნიშნავს „ქორდ“? ებერტელსი ფიქრობს, რომ „ქორდ“ „ქურთს“ ნიშნავს და სპარსულ ტექსტს ასეც თარგმნის რუსულად. მაგრამ ეს „ქორდი“ საქართველოს მეფეა, რომელსაც სახელად ღუვალ ჰქვია. ნიზამის უეჭველად ეცოდინებოდა, რომ საქართველოს ქურთი მეფე არ ჰყოლია. მაშასადამე: შეუძლებელია „ქორდ“ ნიზამის ტექსტში „ქურთს“ აღნიშნავდეს. მართლაც ასეა. XVII საუკუნეში შედგენილი სპარსული ენის განმარტებითი ლექსიკონი „ბორჰანე ყათე“ გვეუბნება — ქორდი უძველესი ტომის სახელია, რომელიც ზოპაქის ტომზე ადრე ცხოვრობდაო. ქორდის სიძველის თვალსაზრისით, „ბორჰანე ყათეს“ ცნობას ეთანხმება ნიზამიც: აღის შთამომავალნი არიანო ქორდები.

• История армянского народа. 1951 г., стр. 215.
ახსენული „ქართლის ცხოვრება“, 1942 წ., გვ. 220.
იქვე, გვ. 216.

Дилара Алиева, Из истории азербайджанско-грузинских литературных связей, Баку, 1958 г., стр. 19.

ყურანის მიხედვით კი, ად-ი ხალხის სახელია, რომელიც თურმე წინასწარმეტყველს, ე.ი. მუჰამედს, არ დაემორჩილა და გაანადგურეს. აქ შეუძლებელია ჯუანშერი არ გაეიხსენოთ: როცა ვახტანგ გორგასალმა და სპარსთა მეფემ აბაშეთს ილაშქრეს „და წარმოტყუენეს აბაშეთი ყოველი“, მაშინ „განყვნა მეფემან სპარსთამან აბაშნი ორად: და ნახევარნი დაუტევნა ადგილსავე ზედა, და ნახევარნი წამოიყვანნა ვითარ სახლი ათასი, და განყვნა იგინი ადგილითი—ადგილად. და ესენი არიან ქურდნი, ნათესაენი იგი რომელ წარმოტყუენნა აბაშთაგან“.*

ჩემი აზრით, სამივე წყარო ერთსა და იმავეს ამბობს: ქურდნი-ქორდნი უძველესი ტომია, რომელიც სპარსეთიდან ამიერ-კავკასიაში, კერძოდ საქართველოშიც გადმოუსახლებიათ, რალაც ისტორიული ძნელბედობის გამო. იქნებ ამას გულისხმობს „ისტორიანისა და აზმანის“ ცნობაც: მხარგრძელები იყვნენ „ნათესაენი არტაქსერქსი მხარგრძელისაო“.

მაგრამ ამით მაინც ვერ დავეკმაყოფილდებით. როგორც ირკვევა, ქურდ-ქორდს XI-XII საუკუნეებში უკვე „ქართველის“ შესატყვისად ხმარობდნენ. გიორგი წერეთელი „არაბულ-ქართულ ლექსიკონში“ ეთნონიმს „ქურდ-ქორდ“-ს ასე განმარტავს: „1. ქურთები, 2. ქართველები (ტერმინი, რომელსაც ხმარობდნენ გარკვეულ ეპოქაში მუსლიმანები ქართველების აღსანიშნავად)“.** გიორგი წერეთელი „არაბულ ქრესტომათიაში“ იმოწმებს არაბ ისტორიკოსებს ალკალ-კაშანდისა (XII ს.) და ალომარის (XI ს.): „პირველია სახელმწიფო გურჯისა მართმადიდებელ ქრისტიანთაგან, ამბობს „თა-რიფში“ და იწოდება მუსლიმანებში „ქურდ“ და ქრისტიანებში „ქურჯ“ და დედაქალაქი მისი თბილისი“***

აქ უნდა მოვიშველიოთ ალექსანდრე გვახარიას დაკვირვებაც. იგი ნიზამის „ქორდის“ განმარტებისას ამბობს: „ქურდი“ აქ არაფერ შუაშია. მაგრამ შეიძლება ეს „ქორდ“ „ქართველ“-საც ნიშნავდეს“**** ასევე ფიქრობს აზერბაიჯანელი მკვლევარი დილარა ალიევა: „Следует отметить, что Низами говоря о том, что в Абхазии есть курд, имеет в виду грузина“.+ რაკი ასეა, იქნებ სხვა თვალთ შევხედოთ დიდი ნიზამის სიტყვებს:

„გარ მადარე მან რაისეი ქორდჷ — თუ. კი დედაჩემი რაისა

* ანასეული „ქართლის ცხოვრება“, 1942, გვ. 133.

** „მნათობი“, 1953 წ., № 12, გვ. 172.

იქვე.

*** იქვე.

+ დილარა ალიევას დასახელებული წიგნი, გვ. 19.

ქორდი... (მკვლევრები „რაისა ქორდს“ კითხულობენ „ქორდთა ქალბატონად“) და ა.შ.*

სხვათა შორის, საინტერესოა ისიც, რომ „ქურდ“-ებს იცნობს „ვეფხისტყაოსანიც“. ტარიელის ძებნად წასული ავთანდილი სამძმას შეხვდება. ერთ-ერთ მათგანს ტარიელმა მათრახით თავი გაუხეთქა. ეს ძმები ავთანდილს ტარიელის გზა-კვალს მიასწავლიან. მერე ის იყო, ავთანდილმა ტარიელი იპოვა. მათ დიალოგშია სწორედ ქურდნი მოხსენიებულნი.

ავთანდილი:

აქანამდის მნახავიცა კაცი შენი არ მენახა,
ქურდნი ვნახენ, რომე თქვენთვის სიტყვა რამე გაემკვახა.
მათრახითა ჩამოგეგდო ერთი, მკედართა დაგესახა,
მათ მასწავლეს, მძა რომელთა სულ-მობრძავი სამე ვლახა-ა.

ტარიელი:

კაცმან ვერ ასწრას თვალისა დაფახვა, დაწაშაშაშა.
მას გაუქცევი, ვისგანაც ჩემი არა ვცნა აშება,
მათ ქურდთა შილმა გამეგო მე არას არ შეწამება,
ავად ქმეწოდა მორევნა და ჩემი დათამაშება.

ასე წერია „ვეფხისტყაოსნის“ 1937 წლის გამოცემაში (სტროფები 291, 295). პოემის ახალ საიუბილეო გამოცემაში „ქურდნი“ შეცვლილია „თურქნი“-თ. ვიკითხე, რატომ შეიცვალა-მეთქი და მიპასუხეს: ხელნაწერთა უმრავლესობაში „თურქი“ წერიაო. იქნებ არ ღირდა შეცვლა?

„ქურდ“-ებს ქართულ ტოპონიმიკაშიც დაუტოვებიათ კვალი: „მეხუთე მისცა ვარზმანს და მისცა კოტმანითგან ქურდის-ქევამდე...“**

„რამეთუ გააგეს პირველად აღება ჯაეახეთისა, თმოგვისა და ახალქალაქისა, კუალად თრიალეთისა და სომხითისა, ვინათგან ქურდვაკრისა იქით გასდგომიდავე ყოველი სომხითი...“***

ყოველივე ზემოთქმული უფლებას გვანიჭებს დავასკვნათ: ქართულ და სომხურ წყაროებში მოხსენიებული „ქურდ“-ი ქურთი არ არის. ქურდნი ამიერკავკასიაში, და კერძოდ საქართველოში, დასახლებულან ვახტანგ გორგასალის დროს, თუ უფრო ადრე არა. ისინი ისე შერწყმიან ქართის ტომს, რომ ერთ პერიოდში (კერძოდ XI-XII სს.) მუსლიმანებისათვის „ქურდი“ ქართველის აღმნიშვნელი ეთნონიმი გამხდარა. ვარდანის და კირაკოს განძაკელის მიერ მოხსენიებული „ქურდიც“ ამ ტომს გულისხმობს.

* E. Бартольд, Избранные труды, II, 1962 г., стр. 98.

** ანასელი „ქართლის ცხოვრება“, 1942 წ., გვ. 153.

*** „ქართლის ცხოვრება“, ტ. II, 1959 წ., გვ. 51.

XII-XIII ს.ს. საქართველოში მოღვაწე მხარგრძელთა რელიგიური აღმსარებლობა ქართულ მატრიანებში საგანგებოდ არ აღუნიშნავთ. ალბათ, თავისთავად იგულისხმებოდა, რომ ისინი ქალკედონიტები იყვნენ. სხვათა შორის, ამას ადასტურებს ვანის მონასტრის შეწირულების სიგელი, რომელიც რომელიღაც სარგის მხარგრძელს გაუცია. თედო ჟორდანიას ვარაუდით ეს სიგელი 1212-1227 წლებშია დაწერილი. ბუნებრივია, ეს მხარგრძელი ქალკედონიტი. ანტიქალკედონიტი დიოფიზიტურ მონასტერს მამულს არ შესწირავდა, არც წყევლას დააყოლებდა: „ვინცა და რამანც გუარმან ქრისტეანემან კაცმან, გინა უღაბნოსა შინა ჩემსა მყოფმან რამასაცა მიზეზისა მოღუბითა შეცვალოს, შეცვალებულმცა არს სჯულისაგან ქრისტეანეთამსა და განურისხდებისმცა კეშმარიტი ღმერთი“.* ამას უნდა დაუმატოთ კიდევ ერთი დოკუმენტი: დავით მუსხელიშვილმა გამოაქვეყნა ბანუშ-ჩაის ხეობაში ხანძორეკისის ეკლესიის სომხური წარწერა.** იგი თარიღიანია და შესრულებულია 1213 წელს. წარწერაში იხსენიებიან სარგის და ზაქარია მხარგრძელები და ვინმე გრიგოლ და სარგის ძენი ქართველისანი. ამ წარწერის მიხედვით, გაურკვეველია ვინ არიან გრიგოლ და სარგის, მაგრამ მხარგრძელთა საგვარეულოს რომ ეკუთვნიან, ეს ცხადია. ხოლო, რას ნიშნავს „ქართველი“? ორში ერთი: ან სარწმუნოებით ქართველს (ქალკედონიტს) გულისხმობს, ან მამაკაცის სახელია. ჩვენი პოზიციის გასამაგრებლად ორივეს მნიშვნელობა აქვს: მხარგრძელები სარწმუნოებითაც ქართველები ყოფილან. მხარგრძელთა გვარში მამაკაცის სახელიც კი ყოფილა „ქართველ“.

საგანგებოდ მატრიანეში მხოლოდ ძმები მხარგრძელების ანტიქალკედონიტობაა მითითებული. აქ ისიც უნდა გავითვალისწინოთ, რომ დიოფიზიტობის ერთგული და მონოფიზიტობის მოძულე ქართველი მემატრიანე სრულიად არ ბრაზობს ზაქარიასა და ივანეს ანტიქალკედონიტობის გამო. პირიქით, ძმებს ქება-დიდებას ასხამს და მათ სარწმუნოებრივ აღმსარებლობას გაკვირით აღნიშნავს. რამ გამოიწვია მემატრიანის ასეთი ტოლერანტობა ზაქარიას სარწმუნოებრივი ერესის მიმართ? (დაეუშვათ ივანეს აპატიეს ყმაწვილკაცობის ცდუნება, რაკი შერე იგი ქალკედონიტი გახდა). რისთვის მიუტევეს ზაქარიას? ნუთუ მხოლოდ სამეფოს წინაშე დიდი დამსახურების გამო? მაგრამ განა ვახტანგ გორგასალმა მცირე სამსახური გაუწია ერსა და ქვეყანას, რომ დაეკვებულმა მიქაელ ეპისკოპოსმა, მეფე ცეცხლთაყვანისმცემელი ხომ არ გახდაო, „განძრა ფერკი და მიამთხვა პირსა მეფისასა ფანდაკითა და შემუსრა კბილი მისი“. ზაქარიას ანტიქალკედონიტობას უბრალო პირი არ უჩანს.

* თ. ჟორდანიას, ქრონიკები, ტ. II, გვ. 91-92.

** საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული, ტ. I, 1960 წ., გვ. 59.

იგი უფრო რთულ მოვლენას უნდა უკავშირდებოდეს. /

საყოველთაოდ ცნობილია და ამის გამო სიტყვას არ გაეაგრა-
ქელებ, რომ ქართული ეროვნული თვითშეგნება და საქართველოს
სამეფოს გაერთიანება იდეოლოგიურად ქართულმა ეკლესიამ მო-
ამზადა. ეს ეროვნული ერთიანობა გამოიხატა ფორმულით: „ქარ-
თლად ფრიადი ქვეყანაა აღირაცხების, რომელსაცა შინა ქართუ-
ლითა ენითა ეამი შეიწირვის და ლოცვაჲ ყოველი აღესრულების“
(გიორგი მერჩულე).

ერთობილი საქართველოს მეფეებს აწუხებთ ქართველთა და
სომეხთა სარწმუნოებრივი განხეთქილება. ეს რელიგიური შუღლი
ხელს უშლის ქრისტიანული კავკასიის გაერთიანებას მაკმადიანური
აღმოსავლეთის წინააღმდეგ. ქართველი მეფეები ცდილობენ შეა-
რიგონ რელიგიური მტრები. ჯერ იყო და დავით აღმაშენებელმა
მოიწვია საეკლესიო კრება და შესარიგებლად ნიადაგი მოსინჯა.
მედგრად დაუკავთ თავთაიანთი პოზიციები ქალკედონიტებსა და
ანტიქალკედონიტებს. კრებამ მიზანს ვერ მიაღწია. მერე თამარს
გაუმართავეს სიტყვისგება. ვერც ამ პაექრობას უშველია საქმისათ-
ვის: მტრები მტრებად დარჩენილან. თუმცაო, — წერს ქართველი
მემატიანე, — კათოლიკოსმა იოანემ დაუმტკიცა სომხებს, რომ ქეშ-
მარიტია დიოფიზიტური მოძღვრება და არა მონოფიზიტურიო. ამ
სიტყვისგებას ძმები მხარგრძელებიც დასწრებიან. იოანე კათალი-
კოსის სიტყვის შემდეგ, ივანეს უთქვამს ზაქარიასთვის: „ნათელ-
ვილებ სარწმუნოებასა ზედა ქართველთასა“. ზაქარია არ დაუჯე-
რებია ძმის რჩევა-დარიგება და ანტიქალკედონიტად დარჩენილა:
„ზაქარია ეგოვე ურწმუნოებასა ზედა“. * სომეხი მემატიანე ვარდანი
ივანეს ქალკედონიტად გახდომას სხვანაირად გადმოგვცემს: თამარ
დედოფალმა შეაცდინაო (რუსული თარგმანით: „Иванс обольшсн-
ный царицею Тамар, изменил своей вере“). ** მართალია, ზა-
ქარია სიკვდილამდე ანტიქალკედონიტი დარჩა, მაგრამ მაინც გა-
მოსკვივის ვარდანის სიტყვებში საყვედური ამირსპასალარის მი-
მართ: „Старший его брат, Закаре, хотя и остался верен прежней
родной вере своей, однако не смотря на это...“ *** და ა. შ. რა
არის მიზეზი ამ საყვედურისა? საეკლესიო რეფორმა, რომლის
მოხდენაც უნდოდა ზაქარია მხარგრძელს. სწორედ ეს რეფორმა
აგვიხსნის რა აზრითა და რა მიზნით იყო ზაქარია მხარგრძელი
სარწმუნოებით სომეხი.

ვარდანისა და კირაკოს განძაკელის სიტყვით, ზაქარია მხარგ-
რძელს მოუსურვებია ღვთისმშობლის მიძინების დღესასწაული ჩა-

* „ქართლის ცხოვრება“, ტ. II, გვ. 90.

** ვარდანის დასახელებული წიგნი, მპ. 169.

*** იქვე, გვ. 170.

ტარებულოყო 15 აგვისტოს, ხარება — 6 აპრილს, ჯერის ამალღება — 14 სექტემბერს, შობისა და პასექის კვირახალში საღამომღე არაფერი ეკამათ და ხსნილის მიღება მომხდარიყო მხოლოდ თეე-ზითა და ზეთით, ბერებს არ ეკამათ ხორცეული, წირვა ჩაეტარე-ბინათ არა მხოლოდ მიცვალებულთა, არამედ ცოცხალთა მოსახსე-ნებლადაც. და ბოლოს, წირვა შესაძლებელი ყოფილიყო ღია ცის ქვეშაც.*

ვიდრე ზაქარია მხარგრძელი ამ რეფორმის განხორციელებას შეუდგებოდა, წერილი გაუგზავნა კილიკიის სომეხთა მეფეს ლეონ მეორეს. ზაქარია ითხოვდა, აზრი გამოეთქვათ კილიკიის სომეხთა მოძღვრებს, რამდენად იყო მიზანშეწონილი ზემოთ მოხსენიებულ-ლი რეფორმის ჩატარება. ვარდანის სიტყვით, კილიკიელები და-ეთანხმნენ ზაქარიას,** ხოლო კირაკოსის ცნობით, არა თუ მარ-ტო დაეთანხმნენ, არამედ მსგავსი რეფორმა თავადაც ჩაატარეს კილიკიაში.***

კი მაგრამ, რად სკირდებოდა ზაქარია მხარგრძელს კილიკიის სომეხთა მეფის და კათოლიკოსის ნებართვა? საქმე ის გახლავთ, რომ სომხურ ეკლესიაში ორი მიმართულება ებრძოდა ერთმანეთს თავგამეტებით — ქსენოფილური და ქსენოფობური. კილიკიელი საეკლესიო მოღვაწენი ქსენოფილურად იყვნენ განწყობილნი, ხო-ლო ახპატ-სანანიის სკოლის მოძღვარნი — ქსენოფობურად. ახ-პატ-სანანიის სკოლა ჩრდილო სომხეთში არსებობდა. ეს მხარე მაშინ მთლიანად საქართველოს სამეფოს ფარგლებში შემოდიოდა. ახპატ-სანანიის სკოლის კონსერვატიზმი გაპირობებული იყო ში-შით. საქართველოს ფარგლებში მოქცეულ სომხობას ისედაც თავ-ზარი ეცემოდა საზოგადოდ ქალკედონიტთა, ანუ დიოფიზიტთა და კერძოდ ქართველთა და სომეხ-ქალკედონიტთა მხრივ. ასეთ პი-რობებში ანტიქალკედონიტ სომხებს, ისედაც დაშინებულთ და ამა-ვე დროს ყრუ და მიუღღამელ ხეობებში კარჩაკეტილთა და ჩამ-წყვდეულთ, ყოველგვარი ნოვატორობა და წინაპართა ტრადიცი-ების შელახვა, ასიმილაციის მომასწავებელ სიმპტომად მიაჩნდათ, წერს ლეონ მელიქსეთ-ბეგი.**** სულ სხვაგვარი დამოკიდებულება აქვთ სარწმუნოებისადმი კილიკიელ სომხებს. ისინი გრძნობენ, რომ თურქ-სელჯუკთა მაჰმადიანურ ზღვაში თავისუფლებას მხოლოდ ბიზანტიასა და ჯვაროსნებთან კავშირით თუ შეინარჩუნებენ. ამი-ტომ ბერძნული ეკლესიის მოთხოვნებს ანგარიშს უწყევენ და ჯიუ-

* ვარდანის დასახელებული წიგნი, გვ. 170.

** იქვე გვ. 171, შენიშვნა, გვ. 170.

*** იქვე.

**** ლ მელიქეთ-ბეგი, „ჩრდილო მხარეთა სომეხთა მოძღვარნი და მათი ვინაობა“, 1928 წ., გვ. 259.

ტად არ იცავენ ანტიქალკედონიტობას. უფრო მეტიც, ჯვაროსანთა გავლენით, კილიკიელები სახელმწიფოს მართვის სისტემასაც კი ცვლიან. შემოდის ევროპული ტერმინები: ჯანსლერ (ჯანსლერ), გუნდსტაბლ (კონეტაბლ), მარაჟაპტ (მარშალ), სინიჯალ (სენეშალ) და ა.შ. ამით არის გაპირობებული მათი ლიბერალიზმი.

სომხური ეკლესიის ამ ორი მიმდინარეობის შესახებ ასე ლაპარაკობს სომეხი ისტორიკოსი ნ. ადონცი: „Византия и Рим оказывали давлениe на армянскую церковь через Рубснидов (კილიკიის სომხეთის მმართველი დინასტია — ა.ბ.). Они рассчитывали укрепить союз с армянами, который был им дорог в виду крестовых походов, на почве вероисповедной солидарности. Рубснидские же князья, надеясь обеспечить посредством такого союза свое политическое существование среди мусульманских государств, шли навстречу течению, направленному против церковной обособленности. Князь Лсон готов был осуществить унию даже насильственными мерами, лишь бы получить царскую корону. Мысль об унии встречала сочувствие в тех представителях церкви, которые были воспитаны в новой киликийской сфере, проникнутой западным духом. Во главе их стоял Нерсес, епископ ламбронский (ум. в 1198 г.)... Против него и его единомышленника католикаса Григория Отрока (ум. в 1193 г.), вооружились Григорий сын Тутся (Тутсорди) и Давид Кобайрский из ахбат-санаинской школы. Они занимали крайнюю позицию в вопросе учения, либерализму киликийцев противопоставляя преданность санаинской школы завстам старины.*

ვინც რეალურ სიტუაციას ითვალისწინებს, ის კარგად ხედავს, რომ რელიგიური გაერთიანება ერთნაირად ხელსაყრელია ბიზანტიის, კილიკიის სომხეთისა და საქართველოსათვის. რელიგიური უნია დიდი ძალაა მაჰმადიანური რეაქციის წინააღმდეგ. ამასთანავე ჯვაროსნების მოკავშირეობაც ხდება შესაძლებელი. აღმოსავლეთის სამივე ქრისტიანულ სახელმწიფოს (ბიზანტიას, საქართველოს, სომხეთს) შეუძლია ჯვაროსნები გამოიყენოს და თურქ-სელჯუკთა ძლიერება სამუდამოდ გატეხოს წელში. მაგრამ საქართველოს სამეფოს ფარგლებში შემავალი სომხური სამთავროების საეკლესიო მეთაურნი იმასაც ხედავენ, რომ სარწმუნოებრივი ერთობა სომხობას ასიმილაციით ემუქრება. ჩრდილოეთ სომხეთმა სახელმწიფოებრიობა დაკარგა. ერთადერთი, რაც სომხობას ეროვნულ შეს-

* ლ. მელიქიეთ-ბეგა, „ჩრდილო მხარეთა სომეხთა მოძღვარნი და მათი ვინაობა“, 1928 წ., გვ. 8.

უნარჩუნებს, სარწმუნოებაა. ამიტომ ისინი მტკიცედ იცავენ ძველ ორთოდოქსიას. საქართველოსა და სომხეთის ინტერესები გაიყო. ასეთ სიტუაციაში ქართული სამეფოს მოთხოვნილება ფრთხილად უნდა განხორციელდეს. ძალდატანება კიდევ უფრო გაამტკიცებს და გააძლიერებს სომეხთა წინააღმდეგობას. საჭიროა რბილი, შემპარავი პოლიტიკა. ამის განხორციელება შეუძლია კაცს, ვინც ყოველგვარ ნდობას მოიხვეჭს. ამ ნდობის მოსახვეჭად სჭირდება ანტიქალკედონიტობა ზაქარია მხარგრძელს, მხითარ გოშის სულიერი მამობა და კილიკიის სომეხთა სამეფოს მეთაურთა დასტური.

ანტიქალკედონიტი ზაქარია მხარგრძელი სომხური ეკლესიის ქალკედონიტურ რეფორმას მოითხოვს (ეს საქართველოს სამეფო კარის დავალებაა. ეს სჭირდება საქართველოს ქრისტიანული კავკასიის გაერთიანებისათვის). ამ მოთხოვნას კილიკია ეთანხმება (ეს სჭირდება კილიკიას დამოუკიდებლობის შესანარჩუნებლად). არ ეთანხმება მხოლოდ ახპატ-სანაინის სკოლა. ისინი კარგად ხედავენ მოახლოებული ასიმილაციის საფრთხეს.

გამარჯვების მისაღწევად ბეწვის ხიდზე გავლაა აუცილებელი. ზაქარია მხარგრძელმა ვერ გაიარა ბეწვის ხიდზე. სომხური ეკლესიის მოძღვრებმა უარი უთხრეს. რეფორმა არ გატარდა. ჩვენო, — უთქვამთ სომეხ მოძღვართ, — ამის შემდეგ გვაიძულებენ ყველაფერში მივყვეთ ბერძენთა და ქართველთა მოძღვრებასო (რუსული თარგმანით: „Статья может, что после этого нас принудят во всем следовать учению гресков и иверийцев“).*

ეშმაკური ჩანაფიქრი ეშმაკურადვე იქნა ამოცნობილი. თუმცა ზაქარია მხარგრძელს თავგამეტებით უბრძოლია რეფორმის გასატარებლად. ამ მხრივ საყურადღებო დეტალებს გადმოგვცემს კირაკოს განძაკელი. 1207 წელს ანისში მოწვეული კრება კინალამ ჩაშლილა. მხითარ გოშს ავადმყოფობისა და უძლურობის გამო უარი უთქვამს კრებას დასწრებოდა. კრების მონაწილეები აღშფოთებულან: ზაქარიას მიერ წამოყენებულ რიტუალურ და ეროტოლოგიურ საკითხებზე მსჯელობა მხითარის დაუსწრებლად შეუძლებლად მიუჩნევიათ. ხელმეორედ მიუმართავთ თხოვნით: მხედართმთავარს ერთად გავცეთ პასუხიო. ზაქარიას ყველაფერი გაუუკეთებია იმისათვის, რომ ანისში ჩამოსული მხითარ გოში ჭერ მასთან მისულიყო სასახლეში და მერე წასულიყო კრებაზე. ასეც მომხდარა. ამ ამბავმა იმდენად გააბრაზა სომეხთა სამღვდელთა, რომ საშინლად აძაგეს თურმე მხითარი და ისიც კი უთხრეს, რასაც მხედართმთავარი ჩადის ანტიქალკედონისტთა მიმართ, სულ შენი რჩევით იქმსო.**

* ვარდანი, გვ. 171.

ლ. მელაქიეთ-ბეგი, დასახელებული წიგნი, გვ. 219-220.

მაშინდელ სომხეთში მხითარ გოშს უდიდესი ავტორიტეტი ჰქონდა. ზაქარიას და ივანეს თხოვნით, როგორც კირაკოსი ამბობს, მხითარს წიგნიც კი დაუწერია ანტიქალკედონისტთა დასაცავად. ბუნებრივია, ასეთი კაცის მომხრობა ღიდად შეუწყობდა ხელს ზაქარიას გაეტარებინა საეკლესიო რეფორმები. მაგრამ ახპატ-სანაინის სკოლის მოძღვართა კონსერვატიზმი და შიში — არ დაეკარგათ ეროვნული სახე — იმდენად ღიდა იყო, რომ უნიის საქმეს ვერც მხითარ გოშის ავტორიტეტმა უშეელა. ტრადიციის დაცვა და კონსერვატიზმი მათ ძვალ-რბილში ჰქონდათ გამჭდარი. ამიტომ შემთხვევითი არ არის, რომ კილიკიელი ნერსეს ლამბრონელი ახპატ-სანაიანის სკოლის მოღვაწეებს უქკუოებს, უმეცართ, უნიკოთა და საცოდავებს ეძახის, ხოლო გრიგოლ ტუტეორდის და დავით ქობაირელს ლირთ და მყეფარ ძაღლებად მოიხსენიებს.*

საქართველოს სამეფოს მესვეურებს სომხთა ქალკედონიტებად მოქცევაზე ხელი არ აუღიათ. როცა ტკბილი სიტყვით და დაშაქრული ენით არა გამოვიდა რა, გადაუწყვეტიათ, ძალას მიემართათ. ლამა-გიორგისა და ივანე მხარგრძელს, კირაკოს განძაკელის სიტყვით, გადაწყვეტილი ჰქონდათ, ყველა სომხის ქართულ რწმენად მოქცევა, ხოლო მოწინააღმდეგეების ხმლით გაწყვეტა (რუსული თარგმანით: „Обратить в грузинскую веру всех армян, бывших под их властью, а сопротивляющихся истребить мечом“)**

როგორი გაზვიადებულიც უნდა იყოს საქართველოს ხელისუფალთა ეს გადაწყვეტილება, იგი მაინც სინამდვილის ანარეკლია და მკაფიოდ გვეუბნება, რა აზრით და რა მიზნით იყვნენ ძმები მხარგრძელები ანტიქალკედონიტები.

არც ამ განზრახვას ეწერა განხორციელება. მალე ქალაქედინმა და მონღოლებმა დააქციეს საქართველო და სომხეთი. მაჰმადიანური აღმოსავლეთის წინააღმდეგ ქრისტიანული კავკასიის გაერთიანების ცდა საბოლოოდ დამარცხდა.

მონღოლთა ბატონობის დროსაც მხარგრძელები ერთგულად ემსახურებიან საქართველოს სამეფოს. ქართული მატრიანე უკანასკნელ მხარგრძელ გიორგი ბრწყინვალის მეფობის დასაწყისში მოიხსენიებს. მერე მათი ხსენება აღარ გვხვდება. არ ვიცი, რა ბედი ეწია იმ ძლიერ ფეოდალურ გვარს. რა საბედისწერო შემთხვევამ დააღუპა იგი. უამთააღმწერლის თხზულებას აქვს ერთი ჩანართი: „რა დრო დაიკა მეფე გიორგიმ, ჰერ-კახთა და სომხითის ერისთავნი, რომელნიც ჩინგიზთ მიუღდგენ, კახეთს ცივზედ მოაწვიეა და ამოსწყვტა, იმერნი და ამერნი გაემართა, და დაიპყრა ნებისაებრ ყოველი

* ლ.მელიქიეთ-ბეგი, დასახელებული წიგნი, გვ. 259-270.

** История монголов по..., стр. 6-7.

საქართველოს“.* ისტორია არ არის მორალურ კატეგორიათა დემონსტრირების ასპარეზი. აქ სისხლიანი ტრაგედია ხშირად ტრიალებს. ვინ იცის, ამოწყვეტილთა შორის მხარგრძელებიც ერივნენ. ისინი ხომ სომხთათვის ერისთავნი იყვნენ. შეიძლება ამ ხოცვა-ჟლეტას გულისხმობდეს ჟამთააღმწერელი, როცა ამბობს, „ხოლო შენა ვერ მიძრავს საკვრველისა და საშინელის თქმად“. ასეა თუ არა, ერთი ცხადია: გიორგი ბრწყინვალის შემდეგ, მხარგრძელთა გვარი ისტორიის სარბიელზე გაქრა.

გვიან, ერეკლე მეორის დროსა და მე-19 საუკუნეში სომეხ აზნაურთ არღუთიან-არღუთაშვილებს მხარგრძელობის პრეტენზია გაუჩნდათ. მეცხრამეტე საუკუნეში ისინი Агүтинский-Долгоруковებად იწოდებოდნენ. მაგრამ როგორი მხარგრძელები იყვნენ არღუთაშვილები, ამას იოანე ბატონიშვილი გვამცნობს. „კალმასობაში“ აღწერილია, როგორ ჩავიდა მეროქიკე ბერი იონა ხელაშვილი სანაინს და სოლომონ არღუთაშვილს სტუმრად ეწვია. შეხვედრისას იონა ასე მიესალმა სოლომონს — გამარჯობა, მხარგრძელო! — და ხმაში ირონია გაურია. სოლომონი მიხედა იონას ირონიას და ჰკითხა: რაო, მხარგრძელი არა ვარო? მაშინ იონამ ასეთი რამ მოახსენა სოლომონ არღუთაშვილს:

„ნუ გამიწყრებით, თქვენ განჯელი ბრძანდებით, რანიდამ მოსრულნი ანუ ყარაბალიდამ, განჯის არღუთა სომხის შვილნი, რომელიც იყო ბუში ზაქარია მხარგრძელისა, მოსრულნი მის ხანას დროსა როსტომ მეფისასა. ხოლო მიაიარაშმან რა გაურიგა ნადირშასთან მეფეს თეიმურაზის და ირაკლის ქართლი და კახეთი, და აბდულაბეგ გადააყენა, მერეთ მეფემან გიბოძათ აზნაურობისა ხარისხი და სასაფლაავო და სოფელი ესე. გარნა ძველად ეს ადგილი იყო სომეხთა მეფეთა და სასაფლაავოცა, და მერამეთ თამარ მეფის მიერ მიეკათ ესე სასაფლაავოდ მხარგრძელთა, სარდალთა მის მეფისათა, და უკანასკნელ ბიძამან შენმან, იოსებ ვართაპეტმან, სთხოვა მეფესა ირაკლის გვარის მათის დამტკიცება, და გიბოძათ და მან აგრეთვე დაგიმტკიცებინათ ამ მეფის ნაბრძების წიგნის ძალით თავადობა მხარგრძელობისა რუსეთის იმპერატორ პავლე პეტროვიჩის, და სოფელიც გიშოვათ მუნ“.**

ერთი რამ შეეშალა იონა ხელაშვილს: ბუში ჰყავდა არა ზაქარია მხარგრძელს, არამედ ავაგ მხარგრძელს. კირაკოს განძაკელი გვიამბობს, როცა ავაგი გარდაიცვალა, შემკვიდრე ვაჟი არ დარჩაო. ჰყავდა მხოლოდ ერთადერთი ასული. ავაგის გარდაცვალების შემდეგ გამოირკვა, რომ მას უკანონო შვილიც ჰყოლია.*** მაგრამ

* „ქართლის ცხოვრება“, ტ. II, გვ. 325.

** იოანე ბატონიშვილი, „კალმასობა“, ტ. I, 1936 წ., გვ. 223.

*** История монголов по..., стр. 72.

მემატრიანე არას ამბობს, რა ბედი ეწვია ამ ყმაწვილს. ერთი რამ ცხადია, შამის მამულიდან მას არაფერი რგებია. რამეთუ ავაგის მამული მისსავე ცოლს გვანცას დაუტოვეს. მერე გვანცა დავით ულუმ შეირთო. ავაგის მამული სამეფო საკუთრება გახდა. ალბათ, ერთი ვაივაგლახით თავი შაინც შეინახა ავაგის უკანონო ძემ და მთამომავლობას ბრწყინვალე წარმოშობის ლამაზი ლეგენდა დაუტოვა, რითაც ერეკლეს დროს არღუთაშვილებმა ისარგებლეს და მხარგრძელის სახელი დაიმტკიცეს.

ამით დავასრულოთ ეს მოკლე წერილი და ერთხელ კიდევ გავიხსენოთ მხარგრძელთა ღვაწლი. მრავლისაგან მცირედი და კინი წარმოვთქვათ.

როცა ერთობილ საქართველოს მძიმე განსაცდელი, შინაური შუღლი დაემუქრა, სარგის მხარგრძელი მემამბოხე დემნა ბატონიშვილს განუდგა და გიორგი მესამეს ამოუდგა მხარში. ქვეყნის ერთიანობა შეინარჩუნეს და აჩანყებულნი დაამხეს.

ზაქარიასა და ივანეს დამსახურება საყოველთაოდ ცნობილია. ისინი დიდი ქართული საქმის განუხრელად განმზორციელებელნი არიან. როცა კოხტასთავის შეთქმულების მონაწილენი შეიპყრეს, მათ შორის ორი მხარგრძელიც ერია — ვარამ გაგელი და სარგის თმოგველი. ისინი ცოტნე დადიანის, თორღვა პანკელის, ვეარსლან ბაკურციხელის, შოთა კუპარის, ყვარყვარე ჭაყელის და სხვათა გვერდით თაკარა მზის ქვეშ ანისის მოედანზე ეყარნენ. ჩარმაღან ნოინის სასჯელს ვაჟკაცურად უმკლავდებოდნენ. მათ შორის არაქართველი არ ერია.

მონღოლთა წინააღმდეგ აჩანყებულ ულუ დავითს მხარს უმშვენებდა ზაქარია შანშეს ძე მხარგრძელიც. „კაცი ყოველთა სათნოებითა შემკული და საჩინო“. დავით ულუს დამარცხების შემდეგ, იგი მონღოლებმა შეიპყრეს და აკუწეს. ის კაცი, რომელმაც ფრანკისკელ ბერს სილამაზით აღტაცება მოჰგვარა, ძალებს მიუდღეს შესაკმელად.

უკვე დაღუულმა და დამცრობილმა მხარგრძელთა გვარმა საქართველოს ერთი სამსახური კიდევ გაუწია. შანშე მხარგრძელისა და სხვათა მეცადინეობით, მონღოლებმა ნება დართეს დემეტრე თავდადებულისა და ნათელი ბეჟა ათაბაგის ასულის მცირეწლოვანი ვაჟი საქართველოს მეფედ ეკურთხებინათ. მერე ამ პატარა ბიჭს ისტორია გიორგი ბრწყინვალეს უწოდებს. იგი მონღოლებს განდევნის და ერთობილ საქართველოს კვლავ აღადგენს.

მერედა, დაუჭერებელი არ არის დიდ ქართულ ეროვნულ საქმეზე ესოდენ გადაგებული გვარის არაქართველობა? ჰაი, ჰაი, რომ დაუჭერებელია. მაგრამ ნათქვამია, სანთელ-საკმეველი თავის გზას არ დაკარგავსო. ქეშმარიტად.

რეპლიკა

ჩემს წინ დევს ე.კ.ხაჩატრიანის საკანდიდატო დისერტაციის ავტორეფერატი სახელწოდებით — „Армянские народные пляски Джавахка (Джавахети)“. ავტორეფერატი დაბეჭდილია ერევანში 1971 წელს. ეს ნაშრომი ავტორს დაუწერია ისტორიულ მეცნიერებათა დოქტორის სრბუი ლისიციანის ხელმძღვანელობით. სათაურიდანაც ჩანს, რომ დისერტაცია ხალხურ ცეკვებს შეეხება, მაგრამ სათაურიდან სხვა რამეც მოჩანს, რამაც შეუძლებელია ქართველი საზოგადოების ყურადღება არ მიიპყროს. შეიძლება ვინმემ გაიკვიროს კიდევ: მერედა რა მოხდა, ჭავახეთში მართლაც მოსახლეობენ სომხები. დისერტანტს მათი ცეკვები შეუსწავლია და გამოკვლევა დაუწერია, მაგრამ ხაჩატრიანის დისერტაციის სახელწოდება არც ასე უხვებელია. ამაში დაგარწმუნებთ ავტორეფერატის პირველივე გვერდი: „Данная работа посвящена изучению плясок Джавахка — одного из древнейших армянских этнографических районов“. ესეც ასე: ჭავახეთი ყოფილა უძველესი სომხური ეთნოგრაფიული რაიონი.

მართალია, ხაჩატრიანმა გამოგვიცხადა, ჭავახეთი უძველესი სომხური რაიონიაო, მაგრამ თავად კარგად იცის, რომ ჭავახეთში სომხური მოსახლეობა გასული საუკუნის 30-იანი წლებიდან გაჩნდა. „Преобладающее население Джавахка ныне составляют переселенцы из бывшей Каринской (Эрзерумской) области Западной Армении (ე.ი. თურქეთის სომხეთიდან გადმოსახლებულნი — ა.ბ.). Назвав нашу работу „Армянские народные пляски Джавахка (Джавахети)“, мы не ограничились сбором материалов в пределах исторических границ этой территории в связи с тем, что в 1830 (ხაზი ჩემია — ა.ბ.) году туда переселилась большая часть населения Каринского (Эрзерумского) уезда, распространившись на территории области Сямце (ხაჩატრიანს სამცხეც მოწონს და სადოქტორო დისერტაციაში, იმეღია, არ გვაწყენინებს და საქართველოს ამ ნაწილსაც უძველეს სომხურ რაიონად გამოაცხადებს — ა.ბ.) В течение почти полутора столетия лет тут сложился специфический этнографический

облик“ (გვ. 3). როგორც ხედავთ, სომეხთა ეს ეთნოგრაფიული ერთობა ამ უკანასკნელი ასი-ასორმოცდაათი წლის მანძილზე ჩამოყალიბებულია. ასე უარყო თავად დისერტანტმა თავისივე პირველი თეზისი. ეს უარყოფა ხაჩატრიანმა კიდევ ერთი დებულებით გაამაგრა: „Причем нельзя не отметить, что немногочисленное (ხაზი ჩემია — ა.ბ.) местное население слилось с каринским“ (გვ. 4). ე.ი. ჭავახეთში 1830 წლამდე მცირე ყოფილა სომხური მოსახლეობა! თუ ასე იყო, მაშინ ვინლა სახლობდა ადრე ჭავახეთში? ხაჩატრიანს ამის გახსენებაც არ უნდა. მართლაც, მთელ ავტორეფერატში საქართველო და ქართველი ერთხელაც არსად არის ნახსენები. ავტორი წამდაუწუმ ასე წერს: „Как и в других районах Армении, так и в Джавахк...“ (გვ. 8); „В различных этнографических районах Армении в том числе и в Джавахке...“ (გვ. 15); „Тарс-пары были распространены по всей Армении, в том числе и в Джавахк“ (გვ. 17) და ა.შ. ცეკვების სპეციალისტმა შეიძლება ისტორია არ იცოდეს, მაგრამ აწმყოს ცოდნას რაღა თავი უტკივა? მაგრამ ხაჩატრიანის მიერ საქართველოს უგულვებლყოფა უკოდინარობის ბრალი არ არის. იგი მავნე ტენდენციის ნაყოფია. ამ ტენდენციას კი ერთხელ და სამუდამოდ ბოლო უნდა მოეღოს.

1971 წ.

აჭა ამბავი მურადიანის მეცნიერებისა

როგორც კარგად მოგეხსენებათ, საქართველოში უამრავი ტოპონიმი -ის-ით დაბოლოებული: თბილ-ისი, ქუთა-ისი, მანგლ-ისი და ასე შემდეგ. ცხადია, მეცნიერებას აინტერესებს -ის-ის წარმოშობა-სადაურობა. მაგრამ ახლახან გამოიკვია, რომ ეს საკითხი აინტერესებს არა მარტო მეცნიერებას, არამედ თურმე პარული მურადიანსაც. ერთ მშვენიერ დღეს მურადიანს დაუსვამს კითხვა: Как объяснить такое изобилие топонимических названий с окончанием на-ისи-, собственно -ის, в грузинском? (გვ. 31). რაკილა კითხვა დაბადებია, აღარ დაუყოვნებია და დაუწერია „გამოკვლევა“ — Винительные формы в именительном по данным топонимики Армении.

მერე ამდგარა და ეს ნაშრომ-ნაღვაწი დაუბეჭდავს სომხეთის მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა მაცნეში (Академия наук Армянской ССР, Вестник общественных наук, № 4 (340), 1971 წ.) და ახლა აღარ იკითხავთ, რა დასკვნამდე მისულა მურადიანი? „...Часть топонимических названий из Грузии с окончанием -ის-ი имеет одинаковое происхождение, т.е. в них зафиксирована форма винит. падежа по нормам армянского языка (გვ. 35. ხაზი ჩემია — ა.ბ.). კარგად დააკვირდით ამ წინადადების არა მარტო უშუალო აზრს, არამედ ქვეტექსტსაც. მურადიანი წერს არა часть грузинских топонимических названий, არამედ часть топонимических названий из Грузии, ე.ი. ტოპონიმები საქართველოდან არის, მაგრამ ქართული არ გეგონოთ.

ახლა ქართული ტოპონიმების ის часть-ი უნდა გავიცნოთ, რომელიც თურმე სომხურ წარმოშობას ადასტურებს.

აკურისი, არანისი, ბირთვისი, ბოლნისი, გოლისი, დათვისი, დელისი, დმანისი, ეგრისი, ერისი, თუხარისი, ითხვისი, იქცისი, კრწანისი, კუმისი, ლარგვისი, მანგლისი, მარილისი, ნიჩბისი, ოლთისი, პანკისი, რუისი, საცხენისი, ტფილისი, უბისი, ურბნისი, ფაზისი, ფარცხისი, ქვაისი, ქსოვრისი, ქუთათისი, ყინწვისი, ყორნისი, შინდისი, წერონისი, წავკისი, წედისი, ხერთვისი, ხონოგურისი, ჯიხაის/ში (გვ. 30-31).

მართალია, აქ ზოგიერთი ტოპონიმი - ის - ით დაბოლოებული აკლია, მაგრამ მურადიანს ნუ დავემდურებით: ბოლოს და ბოლოს, ზოგიერთ გეოგრაფიულ ადგილს საქართველოში ხომ უნდა ერქვას ქართული წარმომავლობის სახელიც!

რა საბუთით ამტკიცებს მურადიანი ქართული ტოპონიმების სომხურ წარმომავლობას? კარგად მოგეხსენებათ, მურადიანი რისკიანი კაცია. ჭერ იყო და, ერთი სომხური ასოს წყალობით, ჭერის მონასტრის ამშენებლის სახელი და სადაურობა „დაგვიდგინა“. თუკი ერთი ასოთი ასეთი სასწაულის მოხდენა შეიძლო, ვითომ ახლა რაღა დააბრკოლებდა? ცხადია, არაფერი. ამდგარა, მოუხზრეკრა სომხური პირველწყაროები და უნახავს, რომ სომხურ ტოპონიმებსაც კქონიათ ( ) - თი დაბოლოება: მაგალითად, დეგის ( ), ერაზგავორს ( ) და სხვანი.

აქ ერთ გარემოებას უნდა მივაქციოთ ყურადღება: ეს სომხური ს- ბრალდებითი ბრუნვის ნიშანია მრავლობით რიცხვში. სახელობითში იქნება დეგიქ, ( ) ერაზგავორქ ( ).

სომხურ ენაში კი მხოლოდ სახელობითია სუბიექტის ბრუნვა. ზმნა ქვემდებარეს ყოველთვის სახელობითში შეიწყობს. ამ კანონის თანახმად, „ერაზგავორს“ შეუძლებელია იყოს საწყისი ფორმა (იგი ხომ ბრალდებითი ბრუნვაა!). საწყისი ფორმა იქნება „ერაზგავორქ“ (იმიტომ, რომ სახელობითია!). მაგრამ სომხურში ყოფილა თურქმე შემთხვევები, როცა ბრალდებითი სახელობითის ფუნქციას ასრულებს და პირიქით (გვ. 21). მაშასადამე, ნორმალური ლოგიკური დასკვნა აქედან ასეთია: რაღაც მიზეზის გამო წესი ირღვევა და ფუნქციონალურად ბრუნვები ენაცვლებიან ერთმანეთს. ეს ფაქტია, მაგრამ, რამდენადაც ცნობილია, მეცნიერება იმიტომ არის მეცნიერება, რომ ფაქტის კონსტატაციით არ კმაყოფილდება და ფაქტის, მოვლენის ახსნას ცდილობს. ახლა ვიკითხოთ: რატომ ხდება ეს სომხურ ენაში? რამ გამოიწვია იგი? რამდენად კანონზომიერია იგი? თუ შემთხვევითი მოვლენაა? ამ კითხვებს მურადიანი ვერ პასუხობს. ვერ პასუხობენ ისინიც, ვისაც მურადიანი იშველიებს. ე.ი. შემჩნეულია ფაქტი, რომელსაც ჭერჯერობით ახსნა ვერ უპოვეს. და აი, ამ აუხსნელი მოვლენის მოშველიებით მურადიანი ცდილობს განმარტოს როგორც სომხური ისე ქართული ტოპონიმების წარმომავლობა. რამდენად მეცნიერულია ეს? ამ კითხვის პასუხი მურადიანმა საკუთარ მეცნიერულ სინდისს მოჰკითხოს.

უნდა მოგახსენოთ, რომ ფრიად საინტერესოა მურადიანის უტიფრობა. ქართულ წყაროებში ხშირად იხსენიება სომხური ქალაქები ანისი, გარნისი, ბიჯნისი. აქ მეტად საყურადღებოა ის, რომ ამ ქალაქებს ანისი, გარნისი, ბიჯნისი ქართულად ჰქვია, თორემ სომხურად მათ ეწოდება ანი ( ), გარნი ( ), ბჯნი ( ). მოდი და ნუ გაოცდები: მურადიანი ამტკიცებს

-ის-ი სომხური წარმომავლობის ბოლოსართიან და ამ დროს ისტორიაში დიდად ცნობილი სომხური ქალაქები ამ დაბოლოებას სომხურად არ ატარებენ. მაგრამ მურადიანი ხომ მურადიანი აღარ იქნება, ლოგიკის წინაშე თუ უკან დაიხია! თურმე იცით, რა მომხდარა? ის-იანი ფორმა სომხებს დაუკარგავთ და ამიტომ გაჩენილა ანისის მაგიერ ანი, ბაჯნისის მაგიერ ბჯნი, გარნისის მაგიერ გარნი. მაგრამ ის, რაც სომხებს დაუკარგავთ, ქართველებს შეუნახავთ. ამიტომ ყოფილა ქართულად ანისი, ბიჯნისი, გარნისი. Нет сомнений, что в определеннй период (მაინც როდის? — ა.ბ.) и в армянской среде говорилось, что и было воспринято грузинами (გვ. 29-31).

რა ქვა და რკინა უნდა იყო კაცი, რომ ლოგიკური აზროვნების ამ მარგალიტმა არ მოგხიბლოს!

მოდით ჩვენც წაებაძოთ მურადიანს და ვიმსჯელოთ: ქართულად ანისია, სომხურად — ანი, ქართულად გარნისია, სომხურად — გარნი, ქართულად ბიჯნისია, სომხურად — ბჯნი, ხომ არ არის ეს იმის საბუთი, რომ -ის-ი ფორმა ქართულიდან შევიდა სომხურში? და იქ, სადაც მურადიანმა -ის-იანი სომხური ტოპონიმები მოძებნა, სწორედ ქართული გაელენა დასტურდება? სხვათა შორის, ეს მათეკრებიანა შემდეგმა გარემოებამაც: მურადიანმა 53 სომხური ტოპონიმი დაასახელა (ჩუმად ერთი ქართულიც შეურია — თუხარისი), რომელსაც -ს დაბოლოება აქვს (მართალია, აღნიშნა ეს ნუსხა ამომწურავი არ არისო, მაგრამ არა მგონია მურადიანმა კიდევ იცოდეს ასეთი ტოპონიმი და დასახელებისაგან თავი შეიკავოს). ე.ი. ისინი წყაროებში ბრალდებითი ბრუნვის ფორმით არიან წარმოდგენილნი. ზემოთ ითქვა: ხანდახან ბრალდებითი სახელობითის ფუნქციას ასრულებსო. რაკი ფუნქციას ასრულებს და მეტი არაფერი, მაშინ ამ ტოპონიმებს, ბრალდებითი ბრუნვის ფორმასთან ერთად, უნდა ჰქონდეთ სახელობითი ფორმაც. მაგრამ მურადიანმა 37 ტოპონიმს 53-დან წყაროებში ვერ უპოვა სახელობითი ფორმა და იძულებული გამხდარა თავად აღედგინა იგი. სად, რომელ მეცნიერებაში გამოიყენება ვარაუდით აღდგენილი ფორმები საბუთად? არსად. მაგრამ მურადიანი იძულებულია ამ გზას დაადგეს. სხვა გამოსავალი არაა. 37 ტოპონიმს სახელობითი ბრუნვის ფორმა -მ არ ვააჩნა, სომხური ენის ბუნებიდან გამომდინარე კი აუცილებელია ამ ფორმის არსებობა. თორემ საბედისწერო ს-ანის არსებობა სომხურ ტოპონიმში სხვა გზით უნდა აიხსნას. ეს სხვა გზა კი არასომხურია. ამან შეაშინა მურადიანი და გაცხარებით დაიწყო მტკ, კებ: -ის-ი ფორმა სომხური წარმომავლობის არისო. ბუნებრივი ფსიქოლოგიური მდგომარეობაა. ქართული ანდაზა ამბობს: გაღმა შეედავე, გამოღმა დაგრჩებაო. მურადიანი აკად. კორნელი კეკელიძის მოწაფე იყო და იმდენი ქართული ეცოდინება,

ამ ანდაზის სიბრძნე გაიგოს და, შეძლებისდაგვარად, გამოიყენოს კიდევ.

როცა მურადიანმა დაიჭერა, -ის-ი ფორმის სომხური წარმოშობა დავამტკიცო, ისიც ავეიხსნა და გაგვიმარტა, როდის და რა გზით მომხდარა ეს.

Болнис — ბოლნისი был центром области — ბოლნისის ხევი (Болнисского ущелья), резиденция же бдешхов находилась в Цуртаве. Болнисское ущелье являлось центральной областью Гугарского бдешхства (сапитнахшо); Дманис (— დმანისი) находилась между областями (Квсшиское ущелье), но, очевидно (საიღაბ არის ოცვიდნო? — ა.ბ.), входил в состав последней области. Тбилиси и Крцаниси находились на пограничной полосе области, (Паруар), Манглиси же входил в область (მან-

გლისის ხევი — Манглиское ущелье). Все названные области, как свидетельствует „Армянская география VII века“ входил в состав Гугарка. Можно считать установленным (რატომ? ვინ დაამტკიცა? — ა.ბ.), что интересующее нас лингвистическое изменение имело место именно в дописменный период. После IV в. обстоятельства существенно изменились и возникновение этих форм, можно сказать, исключается. Сказанное подтверждается также местонахождением Тухарис-а и Олтис-а. Первый из них находился в Кларджии, на границе с Тайком (Тао), а Олтис — в самом Тайке. Кларджия вместе с Гугарком, девятой областью которого она являлась, в 387 г. вошла в состав Грузии, с Тайком же это произошло в VIII веке (გვ. 37).

ამ აბზაციდან გამოდის ასეთი დასკვნა: ბოლნისი და დმანისი გუგარეთში იყო, თუხარისი — კლარჯეთში, ოლთისი — ტაოში. ეს ოლქები სომხური იყო და ამდენად -ის-იანი ტომონიმების არსებობაც ბუნებრივია. გუგარეთის, კლარჯეთის, ტაოს სომხურობის საბუთი სად არის? „VII საუკუნის სომხური გეოგრაფია“ გახლავთო ამის საბუთი, გვიმტკიცებს მურადიანი. ერთი ეს გვიბრძანეთ: ბერძნული წყაროები, ქართული მატინაეები, სხვა სომხური ისტორიები არაფერს ნიშნავს? თუ მელას რაც ენატრებოდა ის ესიზმრებოდაო და აღარაფერს ვაქცევთ ყურადღებას? საკუთარი გულის ქეიფის მიხედვით, ვჭრით და ვკერავთ ისტორიას?

თბილისსა და კრწანისს კიდევ იმიტომ დარქმევია თურმე ეს სახელები, რომ გუგარეთის საზღვარზე მდებარეობდნენ და, ცხადია, სომხეთიდან მონაბერი სიოს გავლენას (თუ უფრო მეტი

არა) ვერ ასცდნენ.

ასე „მოავგარა“ მურადიანმა აღმოსავლეთ საქართველოს ტოპონიმების საკითხი. მაგრამ დასავლეთ საქართველოს რაღა ვუყოთ? ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, ერთ დროს მთელ დასავლეთ საქართველოს ეგრისი ერქვა და ეს -ის-ი საიდანღა გაჩნდა? ბავშვების პოეტ გიორგი წერეთელს, რომელიც პ.მურადიანმა აკადემიკოს გიორგი წერეთელად მიიჩნია (ვითომ ამგვარი უმეცრება უბრალო რამ არის?), უთქვამს: -ის-ი დაბოლოებიანი ტოპონიმები დასავლეთ საქართველოში ქართლიდან გავრცელდაო (გვ. 31). რა თქმა უნდა, იმის წერა, რაც არ იცის, პოეტმა არ უნდა იკადროს, რომ ზოგიერთი ვაიმეცნიერი არ შეაყდინოს. რა წაიკითხა მურადიანმა პოეტ გ.წერეთლის შემთხვევითი ნათქვამი, ქვა ააგდო თურმე და თავი შეუშვირა: некоторые названия с окончанием на „-ის-и“ в Западной и Юго-Западной Грузии упоминаются еще в IV-III веках до н.э., а в этой период о влиянии Картли (тем более о языковом) на Западную Грузию и речи быть не может (გვ. 31. ხაზი ჩემია — ა.ბ.).

საგონებელში შეიძლება ჩავარდეთ კაცი. ღმერთი არ გაგიწყრეთ და დასავლეთ საქართველოზე ქართლის გავლენის შესახებ კრინტი არ დასძრათო, გვიბრძანა მურადიანმა. კი, ბატონო, გაეჩუმდებით, მაგრამ ეგრისს რა ვუყოთ? აქ მურადიანს „ეაქკაცობა“ აღარ ჰყოფნის და იმის თქმას ვერ ბედავს, ეგრისიც სომხური წარმოშობის არისო და ბერძნულს იშველიებს. თუმცა დაბეჯითებით ვერც ამას ამტკიცებს და ამბობს: Вопрос, на мой взгляд, требует дополнительных объяснений (გვ. 33). რა გამოდის? -ის-ი აღმოსავლეთ საქართველოს ტოპონიმებში სომხური წარმოშობის არის, დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმებში კი — ბერძნულისა. კი მაგრამ, მურადიანმა ის მაინც გაგვაგებინოს, ეს -ის-ი სომხურია თუ ბერძნული? იქნებ ინგლისიც სომხური წარმოშობის ტოპონიმია? როგორ უნდა გაგვაგებინოს, როცა მხოლოდ ერთი სურვილი ამოძრავებს: ოღონდ ქართული ნუ იქნება და გინდა სომხური იყოს და გინდა ბერძნული. ამ სურვილს კარგად ადასტურებს ქუთათისისადმი მურადიანის დამოკიდებულება: ვერც აქ გაბედა მან ეთქვა, სადაურია ქუთათისის -ის-ი. და ბოლოს ესღა ამოიკენესა: Одно только известно, в слове ქუთათისი интересующее нас окончание не древнегрузинского происхождения (გვ. 32).

ვამთავრებ ამ წერილს. მეტს თავს აღარ შეგაწყენთ. მაგრამ, თუ ღმერთი გწამთ, ამიხსენით: -ის-ით დაბოლოებული ტოპონიმები აღმოსავლეთ საქართველოშიც ბევრია და დასავლეთშიც. აღმოსავლეთ საქართველოშიც ქართველები ცხოვრობენ და დასავლეთშიც. ეს -ის-იანი ფორმის მატარებელი სახელები მათი დარ-

ქმეულია. მერედა შეიძლება თბილისის -ის-ი ერთი წარმოშობისა იყოს და ქუთაისის -ის-ი — მეორესი? შეიძლება ბოლნისის -ის-ი სომხური იყოს და ფაზისის -ის-ი — ბერძნული? თუ არ შეიძლება, მაშინ რატომ იბეჭდება ეს აბდაუბდა სოლიდურ მეცნიერულ ჟურნალში? თუმცა სამართლიანობა მოითხოვს ითქვას, რომ ჟურნალის რედაქცია მთლიანად არ იზიარებს მურადიანის თეორიებს და მორცხვად ფრჩხილებში მიუწერია K постановке вопроса. მაგრამ ეს შენიშვნა საქმეს არ შევლის.

მეცნიერული ობიექტურობის შთაბეჭდილება რომ შექმნას, მურადიანი ქართველ მეცნიერებსაც იმოწმებს. წერილში მოხსენიებული არიან ს.ჭანაშია, აკ.შანიძე, ს.ყაუხჩიშვილი, აკ.ურუშაძე, ლ.ჭილაშვილი და ა.შ. ქართველ მეცნიერებს კი პირში წყალი დაუგუბებიათ და სდუმან. რატომ? იმიტომ ხომ არაა, რომ ფიქრობენ, აკადემიური მეცნიერების ლაქვარდში დავეკრევიართ და ზოგ-ზოგებს თავს ვერ გავუყადრებთო? არც ილია ქვეკვაძეს ჰგვრიდა დიდ სიამოვნებას პატკანოვებთან კამათი, მაგრამ, როცა ერის ინტერესები მოითხოვდა ამას, იგი გაალმასებული იბრძოდა. ამის დაეიწყება არაერის მართებს, არც დიდს და არც პატარას.

1971 წ.

შენიშვნა: ფრჩხილებში დარტყვებულ ცარიელ ადგილებში უნდა ყოფილიყო სიტყვები აწყობილი სომხური შრიფტით. მაგრამ, სამწუხაროდ, კომპიუტერში, რომლითაც ეს წიგნია აწყობილი, სომხური შრიფტი არ აღმოჩნდა.

საქურადლებო წიგნი

1978 წელს „მერანმა“ ერთი პატარა წიგნი გამოცა: ილია ალხაზიშვილის — „ჩავახური ლეგენდები“.

ილია ალხაზიშვილი და მისი საქმიანობა დღევანდელი მკითხველისათვის არსებითად უცნობია. არადა, ასეთი უყურადღებობის ღირსი არ არის. ჩვენგან მეტი სიტბო, ხსოვნა და სიყვარული უნდა რგებოდა. გლების ოჯახში დაბადებულმა კაცმა, მამით ობოლმა, უსახსრომ და უქომაგომ მაინც მოახერხა ხარკოვის უნივერსიტეტის სამკურნალო ფაკულტეტის დამთავრება. რუსულის გარდა, ესწავლა ფრანგული, ლათინური, სომხური და თურქული ენები. ერისა და ქვეყნისათვის კალმითა თუ პრაქტიკული საქმიანობით ღირსეული სამსახური გაეწია. მარტო ის რად ღირს, რომ ქართველთაგან უპატრონოდ მიტოვებულ ახალქალაქში თითქმის ოთხი ათეული წელიწადი იმსახურა. ქომაგობდა იქ ქართულ ენას, განათლებას, კულტურას. საერთოდ, მე-19 საუკუნის ბოლოს და მე-20 ასწლეულის დასაწყისის ჩავახეთის შესახებ ძვირფასი ისტორიულ-ეთნოგრაფიული და ფოლკლორული მასალა დაგვიტოვა.

თუმცა ამ მიმართულებით სიტყვას აღარ გაეაგრძელებ. ილია ალხაზიშვილის ვინაობას კარგად გვაცნობს წიგნს დართული წინასიტყვაობა შოთა ძიძიგურისა. რამდენიმე სიტყვას ვიტყვი მხოლოდ თავად წიგნის გამო.

საქართველოში არ არის მეორე კუთხე, რომელსაც იმდენი ქირ-ვარამი გადაეტანოს, რამდენიც ჩავახეთს გადახდომია. როგორ უკულმართად ტრიალებდა ისტორიის ჩარხი, ამის ნათელ სურათს იძლევა ილია ალხაზიშვილის ნაამბობიც. სოფელ წითელ საყდარში (თურქულად ყიზილ-ქილისა) ალხაზიშვილი სტუმრად მისულა სანდაძეების ოჯახში. ერთი ძმა — ალექსი სანდაძე — სომეხი ყოფილა. მეორე ძმა — მოსე სანდაძე — ქართველი. დღევანდელი მკითხველისათვის გასაგებია რაშია საქმე, რადგან კარგად იცის ეროვნებასა და სარწმუნოებას შორის განსხვავება. ძმები სანდაძეები კი ამას ერთმანეთისაგან ვერ არჩევენ. რაკი ერთი გრიგორიანული აღმსარებლობის არის, თავი სომხად მიაჩნია. ხოლო მეორე ქართველად თვლის თავს, რაკი მართლმადიდებელია. ილია ალხაზიშვილს უცდია განემარტა ალექსი სანდაძისათვის რჯულისა და ეროვნ-

ნების განსხვავება, მაგრამ ამაოდ. მოვუსმინოთ მათ დიალოგს:

„ — აი მე ახლა გვარ-ტომობით, ეროვნებით ხომ ქართველი ვარ, ხომ ქართველის სისხლი მიღვია?...

— დიალ, ქართველი ბრძანდები და...

— მოიცა, მოიცა, ალექსი, ხომ ქართველი ვარ ბუნებით, მაგრამ სარწმუნოებით ქრისტეს აღმასრულებელი ვარ ბერძნის კონდაკზე და ამისათვის მართლმადიდებელს შეძახიან.

— პოდა, ქართველი ბრძანდებით!

— კარგი და პატიოსანი. მე რომ ახლა ქრისტიანული წესი, ვთქვათ, კათოლიკე დოღმატით და მათ ტიბიკონზე ვასრულო, მაშინ ვინ ვიქნები?

— ფრანგი...

— რას ამბობ, კაცო! როგორ თუ ფრანგი? სიტყვა ფრანგი ხალხის სახელია და არა სარწმუნოებისა...“ (გვ. 44).

ბნელია უცბათ, ერთბაშად გადააჯერო ადამიანი, რომელიც საუკუნეებით გამტკიცებულ შეგნებას ემსახურება. ამას ხანგრძლივი შრომა და აღზრდა სჭირდება.

ეროვნული თვალსაზრისით, კარგი დღე არც ჯავახეთში მოსახლე ბერძნებსა და სომხებს დასდგომიათ.

ბერძნული მოსახლეობა სამად გაყოფილა: ერთი ნაწილისათვის დედაენად სომხური გამხდარა, მეორესათვის — თურქული, მხოლოდ მესამესთვისლა დარჩენილა ბერძნული ლეიქლ ენად.

თუ ბარალელი სომხისათვის დედაენა ქართულია, 1828-30 წლებში არზრუმიდან ჩამოსახლებულისათვის — სომხურია.

ასე არიან ნაწილებად გათიშული ერთი და იმავე ერის შვილები. თითქოს ვილაცამ თუ რალაცამ დასწყევლაო, ვინც ჯავახეთის ნაწამებ მიწა-წყალზე დასახლდება, ქართველი იქნება, სომეხი თუ ბერძენი, ეროვნული გზა-კვალი ერევა. მაგრამ ი.ახლაზიშვილი მომავალს მაინც რწმენით უყურებდა და მტკიცედ სჯეროდა: „...განათლებლა-ცივილიზაციის სხივი დათრგუნავს რელიგიურ ფანატიზმს და სწავლა, მეცნიერება კაცობრიობას ერთი აზრით შეაერთებს, მშობასა და სიყვარულს განუმტკიცებს...“ (გვ. 41).

ამ ამოცანის პრაქტიკული განხორციელება დღესაც მოითხოვს აქტიურ საგანმანათლებლო მუშაობას.

ისტორიულმა უკულმართობამ ჯავახეთის მოსახლეობა ორად გაჰყო. ერთმა „იერლის“, ანუ ადგილობრივი მკვიდრის, აბორიგენის სახელი მიიღო. მეორემ — „თარაქამას“ ანუ მოსულის, უცხოის. იერლი ქართველი მაჰმადიანია. თარაქამა კი ოსმალეთიდან ჩამოსახლებული თურქული ტომია, ყარაფაფახების სახელით ცნობილი. ერთი ჯავახელი ემუდარება ილია ალხაზიშვილს — „ამ ზემო ქართლში (მესხეთი, ჯავახეთი, კოლა-არტანის, ოლთისი) მოსახლეობენ ან მკვიდრნი ქართველნი ან განგებ დასახლებულნი ყარაფა-

ფახები (თარაქამები). ნუ დაიჭერებთ, რომ ამ მხარეში ოსმალეთიდან ვინმე გადმოსახლებულიყოს. ვიმეორებ, თარაქამების გარდა, აქ მოსახლე ვინც არის, სულ ქართველობაა, მაგრამ დიდი უმრავლესობა გამაჰმადიანებულია...“ (გვ. 151).

ჩვენი ხალხის თავზე დატრიალებული ამ უბედურების ზუსტ ახსნა-განმარტებას იძლევა ავტორი. თუ ერთი მხრით უცხო დამპყრობელი გეაწიოყებდა, მეორე მხრით შინაგამყიდველი გეკვირდა ყელს. მათი ერთობილი მოქმედებით დაიქცა საქართველო. „ახლა როგორ გგონიათ, — დასძინს ი.ალხაზიშვილი, — ვინ გარბოდა სტამბოლს ხონთქართან სხვადასხვა პროექტებით, თუ რა საშუალებით შეიძლება უფრო საჩქაროდ და ადვილად გადაგეარება ქართველობისა? ავტორნი გახლდნენ ქართველთაგანივე, რომელთაც თავის მამა-პაპის რჩული გმეს, მაჰმადიანობა მიიღეს, მაჰმადიანობასთან ჯილდოდ ფაშობა, სანჯახ-ბეგობა, მამულები და სხვა მრავალი პატივი ხორცთა მათთათვის“ (გვ. 103).

კიდევ ერთი საფუძველი ჰქონდა ქართველთა ეროვნულ ტრაგედიას — გულგრილობა.

1829-30 წლებში რუსეთის არმიამ ოსმალეთი დაამარცხა. არტანის სანჯაყის სოფ.ველიდან ჯავახეთში, სოფ. რეხში გამაჰმადიანებული და დედაენადაკარგული ქართველობა ჩამოსახლდა. ეიმედებოდათ: დედასამშობლო თავის წიაღში მიგვიღებს და დაკარგულს დაგვიბრუნებსო. მოტყუებდნენ. გულგრილობის მეტი არაფერი დახვედრიათ. „რეხელებს რა იმედით მოგინაროდათ ქართველი მოძმეებისაკენ გადმოსახლება და რა გულგრილობა დაგხედათ! სა...მო...ცი წე...ლი...წა...დი ცხოვრობთ ჩვენში და ჩვენ სამოცი სიტყვა არ დაგვიხარჯავს თქვენს სასარგებლოდ“ (გვ. 112), — ჩივის ი.ალხაზიშვილი.

რა მწარეა ეს სიტყვები, მაგრამ რა მართალი!

რელიგიური ერთიანობის მიუხედავად, ჯავახეთის ქართველი მოსახლეობა მაინც არ შეერია თურქულს. განსხვავების ნიშნად თავსაბურავი აურჩევიათ (მეტად საგულისხმოა: ქუდი ხომ ღირსების, პატიოსნების, კაცობის სიმბოლოდ აქვს ქართველს მიჩნეული). თურმე იერლი ანუ ქართველი მაჰმადიანი ფაფახს არასდიდებით არ დაიხურავდა. მას სარუხი ეხურა და თარაქამას ამით ემიჯნებოდა. უფრო მეტიც: სოფელ ჩაისის ქართველობას, რჯულთან ერთად, ენაც დაუქარგავს, მაგრამ თავის ქრისტიანულ ეკლესიას მაინც წმინდად ინახავდა თურმე. ერთ ჩაისელს უთქვამს ილია ალხაზიშვილისთვის: „რაცა ვინმე ავად გაგვიხდებდა, აგრეთვე შობას, აღდგომას, გიორგობას, სანთლებს ჩამოვქნით ხოლმე და იმ წმიდა ჯვარს ვუნთებთ, ვეკედრებით“ (გვ. 151).

ასე ებრძვის ეროვნული სული ყოველივე ნაძალადევს, დამპყრობლის მიერ მოტანილს და თოფ-იარაღით თავსმოხვეუტს. ებრ-

ძვის და იმარჯვებს კიდევ, რამეთუ, მადლობა ღმერთს, ერს არასოდეს დაღუვია მიხვილ მურვანიშვილის მსგავსი უბრალო ადამიანები. „რეხელმა ქართველმა მიხვილ მურვანიშვილმა, რომელიც ახალქალაქში ცხოვრობს, შვილი გორის სასწავლებელში გამოზარდა ქართული ენის გულისათვის, რისთვისაც ხელმოკლე კაცი თვეში ორ თუმანს მეტს იხდიდა ვაჟის სადგურ-საკვებში“ (გვ. 101).

მართლაც, ერის ფსიქოლოგიის შეცნობის თვალსაზრისით, ფრიად საინტერესოა როგორ დასძლია ქართველმა ხალხმა რელიგიური ფანატიზმი. ისტორიამ საქართველოს ეროვნული სხეული დაკუწა. ჩვენი ხალხის უმრავლესობამ ქრისტიანობა იწამა. შედარებით უფრო მცირე ნაწილმა ისლამი აღიარა. მესამე ნაწილი კი კათოლიციზმს მიემხრო. როგორც ენახეთ, რჯული და ეროვნება გაიგივებული იყო. ამდენად ქართველი ხალხი ზნეობრივად და ეროვნულად დაიყო და დანაწილდა. მაგრამ მან მაინც დასძლია რელიგიის მიერ აგებული ზღუდენი. სულიერი ერთიანობაც აღიდგინა და ეროვნულ-ზნეობრივი მთლიანობაც შეინარჩუნა. ეს ურთულესი და უძნელესი პროცესი იყო. სამწუხაროა, რომ იგი ჯერჯერობით შესწავლილი არ გვაქვს. ამ პროცესის შესწავლა თვალნათლივ დაგვანახებდა იმ ძალას, რომლის წყალობით საქართველომ ისტორიის ყველა შეტევას გაუძლო.

ი.ალხაზიშვილი ბუნებისმეტყველი იყო და ცდილობდა მეცნიერულად აეხსნა მოვლენები. იგი მტრობას, ბრძოლას, ბუნების კანონზომიერებად აღიარებს, მაგრამ მიაჩნია, რომ რაკი ადამიანი გონიერი არსებაა, სწორედ რუასის ძალით უნდა ებრძოლოს ყოველივეს, რაც უარყოფითი მოვლენაა, თუნდაც იგი ბუნების კანონზომიერების რეზულტატი იყოს. ამ მხრივ ფრიად საინტერესოა ი.ალხაზიშვილის საუბარი ერთ ებრაელთან.

„ — როგორც ადამიანებშია, კიანკველებშიც ერთი გვარისა მეორე გვარს ეომებიან. გამარჯვებულნი ანგრევენ, იკლებენ დამარცხებულთა ბინა-ბუდეს, კამენ მათ კვერცხებს, ხოლო რაც შეუქმელი გადაურჩებათ, მიეზიდებიან შინისაკენ და ბუდეში ინახავენ. როცა ამ ნადავლი კვერცხებიდან კიანკველები გამოიჩეკებიან, მონად ხდებიან. კიანკველა-ბატონები ამუშავებენ მონებს ყველა სამძიმო და ყველა საჭირო საქმეში. აგრეთვე მიჰყავთ მტერ კიანკველებთან საბრძოლველად. დედალი მონა-კიანკველები ახლად გამოჩეკილ ბატონიშვილებს უვლიან, ძიძად ხდებიან“ (გვ. 134).

აქ ბუნებით თანდაყოლილი ინსტინქტი მოქმედებს და არა გონი, რუასი. თუ ადამიანი გონებით ინსტინქტს ვერ აჯობებს, მაშინ რითღა განსხვავდება იგი კიანკველისაგან? მოვა დრო, როცა გონიერება დათრგუნავს უგუნურობას და სიკეთე იზეიმებს. მართალია, ნელა, ტაატიო, შეუმჩნეველად, მაგრამ მაინც რუასის გამარ-

ჯვეების გზის მიდის კაცობრიობა. ამის საბუთად მოაქვს ი.ალხაზიშვილს იმავე ებრაელთან საუბარში იაპონელთა დამოკიდებულება ტყვეებისადმი: „ებლანდელი ადამიანური წესით, ვიდრე მტერი თოფ-იარაღით გებრძვის, იგი მტერია, ხოლო, როცა ხელიდან იარაღი გაუვარდება, ის მტერი აღარ არის, მხოლოდ ტყვეა და მით უფრო დაჭრილ-დაკოდილ ჯარისკაცს რაღა მტრობა შეუძლია, იმას მოვლა უნდა. ტყვე ოფიცრებს იაპონელები ჭერ ხმაღს ართმევდნენ, ხოლო ვინც პატიოსან სიტყვას მისცემდა, აღარ გეომე-ბითო, იმას ხმაღს ისევე უბრუნებდნენ და რუსეთისაკენ ისტუმრებდნენ. აი, ახლა ასეთი დრო დადგა...“ (გვ. 134).

შემთხვევითი არ არის, რომ ამგვარად მასლაათობს ი.ალხაზიშვილი ჯავახეთის მიწა-წყალზე, რამეთუ საქართველოს ამ კუთხის თავგადასაუვალი ნათელი სურათია იმის, რა ბოროტება შეუძლია ჩაიდინოს ბნელი ინსტინქტების მონობამ. ამიტომ თვლის წიგნის ავტორი აუცილებლობად იმას, რომ განმსჯელმა გონებამ დათრგუნოს რელიგიური, პოლიტიკური, სოციალური, შოვინისტური დოგმების ფანატიზმი.

შეიძლება მკითხველმა იფიქროს, რომ ერთი პატარა ბიბლიოგრაფიული წერილისათვის მეტისმეტი ხომ არ არისო ამდენი ციტატი, მაგრამ ეს სრულიად შეგნებულად გაეაკეთე. მინდოდა მკითხველს მკაფიოდ დაენახა როგორი დონის, განათლების, მამულიშვილური შეგნების და რწმენის რიგითი ინტელიგენტები გვყავდნენ. რა ღრმად უყურებდნენ ისინი სამყაროს კანონზომიერებას და იქიდან გამომდინარე აკეთებდნენ ობიექტურ დასკვნას როგორც პიროვნებაზე, ისე მთელ ერზე.

ი.ალხაზიშვილის ოპტიმიზმის წყარო ბუნებაში არსებული წონასწორობაა და კაცობრიობის მისტიკური ერთიანობის რწმენა. ეს ანიკებს მას ძალასა და ღონეს.

ნათქვამის დასტურად კიდევ ორიოდე ციტატას მოვიშველიებ. „ბუნებაში უსარგებლოდ არ იღუპება რა. ვინ უწყის, ჩვენი ზარალი ბუნებისათვის რა დიდი სასარგებლო არის ხოლმე. მართლაცდა, წარმოიდგინეთ თუნდა პატარა ფარა ცხვარი, რომელიც ყოველად უზარლად მრავლდებოდეს. ოციოდ წელიწადში მთელ თრიალეთზე ერთი ფეხის გადადგმა ადგილი აღარ იქნებოდა — სულ ცხვარი დაიქერდა. პოდა, ბუნებაც თავის კანონს ადგია. ცხოველთა შორის თანასწორობა არ უნდა დაირღვეს, ყოველგვარ არსებობას თავისდაგვარი ადგილი და ზომიერება უნდა ექიროს ცხოველების მეჯლისზე“ (გვ. 83).

„უკაცო კაცის წამალია“. ცხოველების ასპარეზზე შრომა განაწილებულია. ჩვენ ყველანი ერთმანეთის მსახურნი ვართ: მღვდელი მსახურია ერისა, ერი მსახურია მღვდლისა. ყველანი ერთ აზრს, არსებობის იდეას ვემსახურებით და არსებობის გასაუმჯობესებლად

ვიბრძვით, ვიღწვით. ხოლო ის, ვინც ყოველად უშრომლად სხვის ოფლსა ჭამს, სხვას იმსახურებს და თვითონ კი სხვას არ ემსახურება, მუქთახორად, პარაზიტად ჩაითვლება“ (გვ. 39).

ასე ფიქრობდა, ცხოვრობდა და ემსახურებოდა საზოგადოებას ერთი უბრალო მებაფთიიაკე, რომლის პიროვნება და საქმე ნათლად აჩვენებს, რა სულიერ პოტენციას ატარებს ყოველი ადამიანი, როცა იგი გარკვეული მიზნით და ამოცანით ერის სამსახურში დგება.

ჩვენ კი გვმართებს ილია ალხაზიშვილის წიგნის დაკვირვებული წაკითხვა და დაფიქრება.

1979 წ.

ჯავახეთო, ჯავახეთო...

შარშან ზაფხულს ჯავახეთი მოვიარე. ვინც ოდნავ მაინც იცის საქართველოს ისტორია, ისიც კარგად ეხსომება, რა დიდი როლი შეასრულა ამ კუთხემ ჩვენი ქვეყნის პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და კულტურულ აღორძინებაში. მარტო ის რად ღირს, რომ ერთ დროს ჯავახეთი საუფლისწულო მამული იყო. მარტო სიტყვა „საუფლისწულოც“ მკაფიოდ მეტყველებს რაოდენ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ ჯავახეთს ისტორიული საქართველოს მესვეურები. სხვანაირად არც შეიძლებოდა. სულ მცირე 2000 წლის მანძილზე მაინც ჯავახეთზე გავლით მოდიოდა საქართველოში მოყვარეც და მტერიც, სინათლეს და სიბნელეს, კარგიც და ავიც. თუ ჯავახეთი ჰყვოდა, ეს საქართველოს ძლიერებას მოწმობდა. თუ ჯავახეთი პარტახდებოდა, ეს საქართველოს უძლურებას ადასტურებდა. ამიტომ იყო იგი განსაკუთრებული ყურადღების საგანი ყოველთვის.

დღეს როგორღაა საქმე? სამწუხაროდ და სავალალოდ დღეს ჯავახეთის მიმართ განსაკუთრებული ყურადღებით ვერ დავიკვივებით. თუნდაც ეს ერთი ფაქტი რად ღირს: თბილისიდან ავტომანქანით ახალქალაქს რომ გაემგზავროთ, აუცილებლად ახალციხის გავლით უნდა წახვიდეთ. შეიძლება ბაკურიანის გავლითაც წასვლა, მაგრამ მაინც ახალციხის გავლით სჯობს, რამეთუ გზაა შედარებით უკეთესი. ახლა დააკვირდით ამ ციფრებს: თბილისიდან ახალქალაქამდე ახალციხის გავლით 289 კმ-ია; ბაკურიანის გავლით კი — 248 კმ; ბოგდანოვკა-წალკის გავლით კი — 190 კმ. ხედავთ რამდენად ახლოა თბილისიდან ახალქალაქი წალკა-ბოგდანოვკის გავლით? მაგრამ ამ გზით თავზებელაღებული კაცის მეტი არავენ დადის. აბა, როგორ უნდა იარონ, როცა წალკა-ბოგდანოვკას შორის არსებული 71 კილომეტრიანი მონაკვეთი გზა კი არა ჯოჯოხეთის შარაა. საკმარისია ამ გზაზე ერთხელ გაიარო კაცმა მანქანით, რომ აღარც კაცი ივარგებს კაცად და ავტომანქანა — ავტომანქანად. კაცს ქვეყნის მეზობელი იმიტომ უყვარს, რომ მისგან კეთილი საქმის სწავლა შეიძლება. აბა, შეადარეთ ბოგდანოვკა-წალკის გზას ლინიან-ახალქალაქის გზატკეცილი და მიხვდებით, როგორ უნდა იზებინ მშენებლობა და მოვლა-პატრონობა. მართალია, ანდაზა აქობს — შორი გზა მოიარე და შინ მშვიდობით მიდიო, — მაგრამ ეს სიბრძნე თბილისსა და ახალქა-

ლაქს შორის უგზობას ვერ გაამართლებს. ღრმად ვარ დარწმუნებული, თბილისსა და ახალქალაქს შორის პირდაპირი ხეირიანი გზატკეცილის გაყვანა ბევრად უფრო იაფი დაჯდება, ვიდრე ის ხარჯებია, რასაც წლითიწლობით, ახალციხის გავლით, თბილის-ახალქალაქს შორის საქონლის გადატანა-გადმოტანასა და მგზავრობის დროს იკარგება. ბოლოს და ბოლოს ამის შემოწმება იოლად შეიძლება. ყოველი სპეციალისტი მოგვცემს ამის გამო გონივრულ დასკვნას.

ჩაეახეთი ეკონომიკურად უმდიდრესი მხარე იყო და არის. ჯერ კიდევ ვახუშტი ბატონიშვილი წერდა: „ცხოვარნი, მროწლენი და ჯოგნი მრავალნი. თევზნი მრავალნი. ფრინველნი, რომელნიც მთათა გუარობენ, მრავალნი. თათლნი მრავალნი“. მეცნიერი მეფისწულის დასკვნას ხალხიც მხარს უჭერს.

მე ჩაეახეთს რა მიშავდა,
მთვარე იყო მზესავითა,
კალმანი და ქერის პური
წინ შეყარა ბზესავითა.

მეორე ლექსი უმატებს — „შენ მირაშხანა (სოფელი ჩაეახეთში — ა.ბ.) ბაღდადო, წალკოტო ყვაეილიანო“. 1933 წელს აკადემიკოს ნიკო ბერძენიშვილისათვის ერთ ჩაეახ ქალს, 70 წლის ლაზრიშვილს უთქვამს — „პაეა აქ მეტად კარგია, გასაძღისი. ადამიანი აქ ოც-ოცდახუთ წელიწადს მეტსა ცოცხლობს, ვიდრე სხვაგან. ავადმყოფობა აქ იშვიათია. კაცი თავის დღით კვდება და ამას რა სჯობს? ჩაეახეთი მდიდარია, საქონელი, პური უხვი იცის“.

წარსული და აწმყო ერთნაირად ლაპარაკობს ჩაეახეთის სიმდიდრეზე. თუ ყველაფერს კარგად ავწონ-დავწონით, ჩაეახეთი შეიძლება გავხადოთ მეცხოველეობის ცენტრად საქართველოში, ბაღჩეულისა და ბოსტნეულის ბელად. ასე რომ მოხდეს, ჩაეახეთმა ჩვენი ავბედითი ისტორიისაგან მიყენებული კრილობები უნდა მოიშუშოს. ზემოთ აკად. ნიკო ბერძენიშვილი ვახსენე. 1933 წელს იგი საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის შესწავლის მიზნით მოგზაურობდა ჩაეახეთში. ნ.ბერძენიშვილს უამრავი ნასოფლარი და ვერანა ადგილი უნახავს — ნაეარძიები, შაშალეთი, გომანერი, საბატე, ხიდიჯვარი, მიმინეთი, კარანთა, ხუნისი, ქერულა, კალთუბანი, ქობარეთი, თეთრობი, ზიარეთი, ვარდციხე, ოდისები და მრავალი სხვა. ეს არც არის გასაკვირი. ყველა ისტორიულმა ქარიშხალმა ჩაეახეთზე გადაიარა და კვალიც შესაფერი დატოვა. მაგრამ ყოფილა დრო, როცა „ჩაეახეთის ისტორიულ წარსულში 240-250 ცოცხალი სოფელი მაინც ითვლებოდაო“, დასძენს ნ.ბერძენიშვილი. დღეს როგორღაა საქმე? დღეს რამდენი ცოცხალი სოფელია ჩაეახეთში? აქ უნდა გავიხსენაოთ, რომ ისტორიული ჩაეახეთი დაახლოებით დღევანდელი წალკის, ბოგდანოვიკისა და

ახალქალაქის რაიონებს მოიცავდა (სხვათა შორის, არ შეიძლება არ შევნიშნო: დიდად სასაცილო ამბავი გვკვირს. ისტორიულად ძვირფასი გეოგრაფიული სახელები — მარტვილი, სენაკი, ხონი და სხვანი შევცვალეთ და ბოგდანოვკას კი ვერ შეველიეთ ვერაფრით. კაცი შეიღმა არ იცის, ვინ იყო ეს დუხაბორი ბოგდანი, მაგრამ მოწიწებით კი ვხრით თავს მის წინაშე).* ახლა ავიღოთ წიგნი — „საქართველოს სსრ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფა“ და ჩაეხედოთ შიგ. აღმოჩნდება, რომ ამჟამად ამ რაიონებში 149 სოფელია. ე.ი. 100-110 სოფლით ნაკლები, ვიდრე ისტორიულად ყოფილა.

დღევანდელი საქართველოს უპირველესი ამოცანა ამ ნასახლარების ისევ დასახლებაა, ამ ნასოფლარების ისევ გააცოცხლებაა. ამის ყველა შესაძლებლობა გვაქვს — პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურულიც. ოღონდ სურვილია საქირო. თუმცა სურვილიც გამოითქვა, მაგრამ არავინ მიაქცია ამას ყურადღება. 1971 წლის მაისში ქართველ მწერალთა ყრილობა მიმდინარეობდა. ამ ყრილობაზე სიტყვით გამოვიდა პოეტო-ფრიდონ ხალვაში. ვიდრე იმას ვიტყვოდე, რა თქვა ფრიდონ ხალვაშმა, უნდა გაგახსენოთ, რომ 1971 წლის ზამთარში მთიანი აჭარის სოფლებში ტრაგედია დატრიალდა — თოვლის ზევეებმა რამდენიმე სოფელი დამარხა. მთელი საქართველო იგლოვდა მაშინ ამ უბედურებას. ეს გაიხსენა ფრიდონ ხალვაშმა მწერალთა ყრილობაზე და განაცხადა — რაკი მთიანი აჭარის სოფლებში, გეოგრაფიული გარემოს გამო, მძიმე საცხოვრებელი პირობებია, იქაური მოსახლეობა მესხეთ-ჯავახეთის ნაყოფიერ, მაგრამ დაუსახლებელ ტერიტორიაზე დაეასახლოთო. ეს ორმაგი სიკეთე იქნებოდა: ისტორიულ კრილობებსაც მოვიშუშებდით და მოსახლეობასაც ცხოვრების უკეთეს პირობებს შევუქმნიდითო. მახსოვს, პოეტის ამ წინადადებას მთელი ყრილობა ტაშის გრიალით შეხვდა, მაგრამ ის ტაში ტაშად დარჩა. იმ დარბაზიდან გასულებმა ეს ფრიად გონიერული, მამულიშვილური სიტყვა ერთ ყურში შეუშვეს და მეორეში გაუშვეს.

ფრიდონ ხალვაშის ეს წინადადება ჩვენი საზოგადოების ფართო მსჯელობის საგანი უნდა გახდეს.

ჯავახეთის ეკონომიური და კულტურული აღორძინება სადღეისო საკითხია და მისი გადაღება არ იქნება.

ამ რამდენიმე წლის წინათ ჩვენ დავიწყეთ მესხეთ-ჯავახეთის კულტურულ აღორძინებაზე ზრუნვა, როცა ახალციხეში მესხეთის თეატრი გაეხსენით, მაგრამ ეს კეთილშობილი საქმე მერე აღარ

* მაღლობა ღმერთს, 1971 წელს უკვე აღდგენილია ისტორიული სახელებიც და ბოგდანოვკასაც ნინოწმინდა ეწოდება.

გავაგრძელებთ. ახლა მესხეთის თეატრი, როგორც კულტურის კერა იმ მხარეში, მართოდმართა. თუ მას კულტურის სხვა დაწესებულებანიც გვერდით არ ამოვუყენებთ, მესხეთის თეატრს დაკისრებული მისიის შესრულება გაუჭირდება.

ახალციხის გვერდით ისტორიული ახალქალაქი ყოველთვის მნიშვნელოვანი და ღონიერი ცენტრი იყო როგორც ეკონომიკურად, ისე კულტურულად. ახლა მისმა ნახვამ არ შეიძლება გული არ დაგწყვიტოთ. პირფერობა რა საჭიროა და ახალქალაქი ახლა ერთი ქუჩიანი, უკულტურო დაბაა.

ჩვენ გვიყვარს ისტორიული წარსულით ტრადიციები. მაგრამ კვებნას მაშინ აქვს ფასი, თუ ისტორიის გაკვეთილებს აწმყოს ასაშენებლად ვიყენებთ. ახალქალაქიდან რამდენიმე კილომეტრზე კუმურდოს კათედრალური ტაძრის ნანგრევებია. კუმურდო იმ ტიპისა და იმ მნიშვნელობის ძეგლია, რაც სვეტიცხოველი (ქართლში), ალავერდი (კახეთში), ბაგრატი (იმერეთში), ბეღია (აფხაზეთში), ოკში და ბანა (ტაო-კლარჯეთში). მე საგანგებოდ მიუვითეთე ტაძრებიც და საქართველოს კუთხეებიც, რომ მეჩვენებინა როგორ თანაბრად ნაწილდებოდა ძველ საქართველოში კულტურული ცენტრები. არც ერთი ზემოთ მოხსენიებული ტაძარი არ ყოფილა მხოლოდ რელიგიური ცენტრი. ისინი დიდი კულტურული კერები იყვნენ უპირველესად. კუმურდოს არსებობა სვეტიცხოვლის, ბაგრატის, ალავერდის, ბედიის გვერდით იმის მიმანიშნებელია, რომ ჭავჭავთში ისევე ღვივოდა დიდი კულტურული ცხოვრება, როგორც საქართველოს სხვა რაიონებში. ეს ისტორიული ტრადიცია უნდა გაცოცხლდეს. ახალციხესა და ახალქალაქს უმაღლესი სასწავლებლები სჭირდება. თუ გორსა, თელავსა, ცხინვალსა და სხვაგან არსებობს უმაღლესი სასწავლებლები, ახალქალაქმა ან ახალციხემ რა დააშავა? ვითომ რა მოხდება, რომელიმე თბილისური უმაღლესი სასწავლებელი სამხრეთ საქართველოში რომ გადავიდეს? ხომ არის საქვეყნოდ ცნობილი ესტონური უნივერსიტეტი პატარა ტარტუში და არა დედაქალაქ ტალინში. ამ სტრიქონების წაკითხვის შემდეგ შეიძლება ზოგიერთმა ქუჩაში ქვა მესროლოს — თბილისიდან მიგვერეკებაო. არსად არავის არ მივერეკები. მხოლოდ მინდა დავფიქრდეთ: ვზრუნავთ თუ არა ჩვენ ჩვენი ქვეყნის აღორძინებაზე ისე, როგორც ამას დღევანდელია მოითხოვს?

საერთოდ, საქართველოს თანაბარი კულტურულ-ეკონომიკური განვითარების საკითხი ახლა არ დასმულა პირველად. ამაზე პრინციპული საუბარი იყო ჯანსუღ ლინჯილიას და რევაზ ჭავჭავაძის წერილებში (იხ. „ლიტერატურული საქართველოს“ 1973 წლის 21 დეკემბრისა და 1974 წლის 1 თებერვლის ნომრები). მაგრამ ამ წერილებში წამოჭრილ საკითხებს სამარისებური დუმილით შევხვდით. უცნაურია, რომელიმე ქართველმა ფეხბურთელმა მეტოქის

კარს ბურთი რომ ააცდინოს, მთელი საქართველო შეიძვრის. ატყდება კამათი, დისკუსია, მსჯელობა, პაექრობა — ეს რა გვეკირს, რა გვემართება, როგორ წაეხდით, მოწინააღმდეგის კარში ბურთი ვერ შევაგდეთო. ყველა — მწერალი თუ მეცნიერი, ინჟინერი თუ ექიმი, მუშა თუ გლეხი — ამ საკითხით დაინტერესდება. გაზეთი არ დარჩება არ გამოეხმაუროს და აზრი არ გამოთქვას. მაგრამ ფრიად საჭირობოროტო პრობლემას, რომელიც მთელ ჩვენ ხალხს ეხება, შეიძლება გულგრილად ავეუაროთ გვერდი. ამ გულგრილობის არავეითარი ობიექტური მიზეზი არ არსებობს. სამწუხაროდ, იგი ჩვენი სუბიექტური თვისებაა და მას დაუნდობელი ბრძოლა უნდა გამოუეცხადოთ.

ბევრი მოუგვარებელი საკითხი რომ ჩვენი გულგრილობის შედეგია, ამას კარგად ადასტურებს ერთი შემთხვევა.

ამ ცოტა ხნის წინათ საქართველოში გერმანელი სტუმრები იყვნენ. მასპინძლებმა სტუმრები საგარეჯოში წაიყვანეს. სტუმრებმა გზად ამდენი ხრიოკი რომ ნახეს, გაიკვირვეს და იკითხეს — რაშია საქმე, ეს მიწები რატომ არ დავიშუშავებითო. შეცბუნებულმა მასპინძლებმა თავი იმართლეს — ჩვენ ისტორიულად მტრები გვაოხრებდნენო და ესეც ამ აოხრების ნიშანიაო. უკანასკნელად როდის მოხდა თქვენი აოხრებაო — იკითხეს დაინტერესებულმა სტუმრებმა. 1795 წელს, ალა-შაჰმად-ხანის დროსო — უპასუხეს მტკიცედ მასპინძლებმა. სტუმრებმა გაკვირებისაგან პირი დააღეს და თქვეს — თქვე კაი ხალხო, მას მერე რომ ყოველ ქართველს თითო ხე დაერგო და მოველო, ახლა ამ ადგილებში უზარმაზარი ორასწლიანი ტყე იშრიალებდაო.

თავის მართლება გვიყვარს, მაგრამ იმას კი ალარ ვუფიქრდებით, არგუმენტი გამოდგება თუ არა თავის გასამართლებლად. მეც ხომ ასე გავეამართლე ზემოთ ჭავახეთის პარტახი.

საუბარმა გამიტაცა და ძირითად გეზს გადაეუხვიე. დაბოლოს ის მინდა ვთქვა, რომ კარგა ხანია დადგა დრო ჭავახეთისაკენ მივიხედოთ. გულგრილობა დაეძლიოთ და სერიოზულად, გულითა და სულით ვუპატრონოთ ამ მხარეს. რა თქმა უნდა, ყველაფერი უცებ, ხელის ერთი დაკვრით არ გაკეთდება, მაგრამ საქმე კი ახლავე უნდა დაიწყოს.

1974 წ.

შეცდობა თუ პროვოკაცია?

წლეულს, 1978 წელს, გამომცემლობა „ისკუსტვოს“ ერთი წიგნი დაუსტამბავს — „В мире архитектурных памятников Абхазии“ და 75.000 ტირაჟით გაუფრცველებია. ავტორი ამ წიგნისა გახლავთ ვორონოვი, იური ნიკოლოზის ძე.

მკითხველი რომ გრძელი წინათქმით არ დავღალო, პირდაპირ შენიშვნებით დავიწყებ.

ძველი ქართული მატრიანე გვატყობინებს:

„და გამოიკითხა კეისარმან საზღვარი საბერძნეთისა, ქუეყანა ზღვს პირისა, რომელ არს აფხაზეთი, და რქუა ესრეთ: „ეგრის წყლითგან ვიდრე მდინარედმდე მცირისა ხაზარეთისა -- ესე საზღვარი არს საბერძნეთისა ალექსანდრობითგან, რომელი აწ შენ მიგიღია მკლავით ჩუენგან. აწ იგი უკუმოგუეც, და ოდეს წარიყვანებდე ცოლსა შენსა, ასულსა ჩემსა, მაშინ მოგცე მისგან ქუეყანა“. და დაუწერა ეგრის წყალსა და კლისურას შუა ქუეყანა ზითვად, და სხუა აფხაზეთი უკუსცა ვახტანგ (გორგასალმა — ა.ბ.) ბერძენთა“ („ქართლის ცხოვრება“, ტ. 1, გვ. 177).

როგორც ხედავთ, დღესავით ნათელი ტექსტია, მაგრამ ვორონოვი რატომღაც აბუნდოვანებს:

„Но и в этом источнике грузинской летописи „Картлис Цховреба“ прямо говорится, что Клейсура служила границей между Грецией (Византией) и Картли (Иберией), то есть находилась в окрестностях Батуми“ (გვ. 103).

ალბათ, მიაშიტი მკითხველი იკითხავს, კი მაგრამ, ხომ წერია ჭუნაშერის ტექსტში, იმ კუთხეს აფხაზეთი ერქვაო? შერედა, როდის ერქვა ბათუმის მხარეს აფხაზეთი? ამასთანავე ეგრისწყალს ხომ დღეს ლალიძვა ჰქვია! ლალიძვა კი სად დის. ეს ვორონოვმაც კი იცის. მატრიანის მიხედვით, კლისურა აშკარად მდინარის სახელია. ბათუმის ახლომახლო კლისურას მსგავსი სახელი კი არც ერთ რუსა და ნაკადულს არ ჰქვია. სოხუმთან კი არის პატარა მდინარე კელასური. გარდა ამისა, ამაზე ჭუნაშერი სხვაგანაც მსჯელობს, სადაც სრულიად ნათლად სჩანს, რომელ კუთხეზეა მატრიანეში საუბარი.

რაკილა კლისურას ადგილმდებარეობა დაადგინა, ვორონოვმა

ერთი ტოპონიმის წარმომავლობაც განგვიმარტა. სოფელ კინდლის ახლო მდებარე ძველი ციხე-სიმაგრის სახელი სათამაშო ნაწარმოებიაო სოფელ ტამიშის სახელიდან.

„...в поселке Новые Киндги, на возвышенном обрывистом берегу моря хорошо сохранились сложенные из булыжника стены крепости Сатамашо, получившей свое название от близлежащего абхазского села Тамыш“ (გვ. 114).

თუმცა სპეციალისტებისათვის ცნობილია, რომ ტამიშის ნამდვილი სახელი სათამაშიაა. სათამაშიას ტამიში მაშინ უწოდეს, როცა ქალა ქლოუ გახდა, ზეგანი — ზეგანი, ტყვარჩელი — ტყვარჩალ...

ნუ იფიქრებს მკითხველი, რომ ეს ქართული ენის უცოდინარობის შედეგია. არა. იგი ნაყოფია ვორონოვის მავნე ტენდენციის: დაარწმუნოს მკითხველი, რომ აფხაზეთს საქართველოსთან არავითარი კავშირი არა აქვს. ამ მიზნით ჟონგლიორობს სიტყვებით. დააკვირდით ამ სტრიქონებს:

„Прежде всего, опираясь на сведения византийского источника того времени Прокопия Кессарийского, который писал, что узкие горные проходы („Клейсуры“) между Иберией (Южная и Восточная Грузия) и Лазикой (Центральная Колхида) укрплялись византийцами с целью не допустить персов в Колхиду“ (გვ. 103).

იბერია სამხრეთი და აღმოსავლეთი საქართველო ყოფილა. ლაზიკა — ცენტრალური კოლხიდა. კოლხიდა რაღაა? ან დასავლეთ საქართველო სადღაა? თუ აღმოსავლეთ საქართველოს იბერია ერქვა, დასავლეთ საქართველოს რაღას ეძახდნენ ძველი ბერძნები და ბიზანტიელები? ამის პასუხს ვორონოვი თავს არიდებს. იცის, თუ ახსენა დასავლეთ საქართველო, მაშინ ისიც უნდა თქვას, რომ ისტორიულად აფხაზეთი დასავლეთ საქართველოს ნაწილია. ეს თუ აღიარა, ნიადაგი ეცლება მის ტენდენციას — მოსწყვიტოს დღევანდელი აფხაზეთის ასსრ ტერიტორიაზე მდებარე ქართული არქიტექტურული ძეგლები ძველქართულ ხუროთმოძღვრებას. ამიტომ ბერძნული ტერმინები მოიშველია და ამით შეაყარა ნაცარი თვალში უბირ მკითხველს.

ვორონოვის სიტყვით, „Наиболсе значительным памятником оборонительного зодчества не только Абхазии, но и всего Черноморского побережья Кавказа является Анакопийская крепость“ (გვ. 38).

„ჩერნომორსკოე პობერეჟიე კავკაზა!“ არც საქართველო საერთოდ, არც დასავლეთ საქართველო კონკრეტულად. „ჩერნომორსკოე პობერეჟიე კავკაზა!“ მორჩა და გათავდა. ასე იცვლება ეროვ-

ნულ-პოლიტიკური ცნება გეოგრაფიული ცნებით.

ვორონოვი გულმოდგინედ ჩამოთვლის იმ ხალხებს, რომელთაც დღევანდელი აფხაზეთის ასსრ ტერიტორიაზე გაუვლიათ -- ბერძნებს, რომაელებს, არაბებს, გენუელებს, რუსებს... აკვიწვრს, რა კვალი დატოვეს მათ. მაგრამ რატომღაც ქართველთა შესახებ ან საერთოდ დუმს, ან ლაპარაკობს მცირესა და კნინზე.

„აფხაზურ ხუროთმოძღვრებაში“ ვორონოვი ორ ნაკადს ამჩნევს. ერთია დიდებული, მონუმენტური, რომელიც სათავეს ბიკვინთის ტაძრიდან იღებს. ეს თურმე ნამდვილი აფხაზური არქიტექტურაა. მეორეა საცოდავი, პაწია, დაკნინებული, დაგლახებული, რომელიც წარმოდგენილია გაგრის პატარა დანგრეული ეკლესიით. აი ამას კი, თქვენ წარმოიდგინეთ, აშკარად ეტყობა მე-10-11 საუკუნეების ქართული ხუროთმოძღვრების გავლენა.

„Однако в сго (გაგრის ეკლესიის -- ა.ბ.) конструкции отсутствуют черты, характерные для раннесредневековой храмовой архитектуры Абхазии, представленной Пицундским, Лыхненским, Бзыбским, Мсыгхвинским и другими храмами. Прямоугольные очертания наружного плана восточной части и другие особенности позволяют отнести Гагрскую церковь к памятникам грузинского храмового зодчества не ранее конца X-XI века“ (გვ. 94).

ვორონოვი ყოველგვარად ცდილობს მკითხველს ცრუ ინფორმაცია მიაწოდოს.

მოქვეში ყოფილა ძვირფასი სახარება 328 ფურცელზე დაწერილი. მორთული იშვიათი ორნამენტითა და მინიატურებით. გადაწერილი და მოხატული მოქველი არქივისკოპოსის დანიელისა და ბერ ეფრემის მიერ 1300 წელს. ეს სახარება „в 1920 году, в период господства в Абхазии меньшевиков, из Мокяского собора было похищено и вывезено за границу“. მერე იგი ვილაძას საქართველოში ჩამოუტანია და „в настоящее время Мокяское свангелие хранится в рукописном отделе Музея искусств Грузии в Тбилиси“ (გვ. 118-119).

როცა კაცი ქართული განძეულობის უცხოეთში გატანის ამბებს ჰყვება, მან მკითხველს ნათლად უნდა უთხრას -- რა მოხდა და როგორ. ამას ითხოვს ელემენტური კეთილსინდისიერება.

ჯერ ერთი, 1921 წელს (და არა 1920-ს), მოქვის სახარებასთან ერთად, ქართული კულტურის სხვა ძეგლებიც გაიტანეს უცხოეთში. მაგრამ ექვთიმე თაყაიშვილის თავგანწირვის და რუდუნების წყალობით ისევ უკან დაბრუნდა საქართველოში, ხელუხლებელი და სათუთად შენახული. ვინც გატანის ფაქტს იხსენებს, მან შენახვის და დაბრუნების ამბავიც არ უნდა დამალოს.

მეორეც, როცა ვორონოვი მოქვის სახარებაზე ლაპარაკობს, მოვალეა მკითხველს უთხრას — რა ენაზეა იგი დაწერილი. ვორონოვის წიგნი მოსკოვშია გამოცემული რუსულად და უპირველესად რუს მკითხველს გულისხმობს, მერე იმათაც, ვისაც რუსულად კითხვა ემარჯვება, ე.ი. მთელ საკავშირო მკითხველს და ბევრ უცხოელს. ამ უამრავ მკითხველთაგან ბევრმა არ იცის, რომ აფხაზური დამწერლობა არსებითად საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ შეიქმნა. ამიტომ მოქვის სახარება 1300 წელს აფხაზურად ვერ დაიწერებოდა. მოქვის სახარება დაწერილია ქართულად და წარმოადგენს ქართული მწიგნობრობისა და ეკლესიის ძეგლს. თუ ეს მკაფიოდ არ ვუთხარით მკითხველს, მაშინ შეიძლება ზოგიერთმა იფიქროს, მოქვის სახარება 1300 წელს აფხაზურად დაუწერიათო და მოტყუვდება. მეცნიერების ამოცანა კი მკითხველის მოტყუება არ არის.

მოქვის სახარება ქართული მწიგნობრობის ძეგლია და სრულიად ბუნებრივია, რომ იგი თბილისში ინახება.

საერთოდ ქართულმა ენამ, დამწერლობამ, მწიგნობრობამ ვორონოვი დიდ გასაქირში ჩააგდო. „ამტიკეებს“ ბიკვინთა, მოქვი, ილორი, ბეღია, ლიხნი და სხვანი აფხაზური არქიტექტურის ძეგლებია და ქართულ ხუროთმოძღვრებასთან საერთო არაფერი აქვთო, მაგრამ არ იცის, რა უყოს ქართულ წარწერებს, რომლებიც ამ ძეგლების უმრავლესობას ამშვენებს. ამ მდგომარეობას რომ თავი დააღწიოს, ეშმაკურად შემოგვაპარა, ილორში „в кладку наружных стен вставлено несколько плит с грузинскими надписями“ (გვ. 120). ხედავთ, „ესტავლენოო!“ როგორც გინდათ, ისე გაიგეთ ეს სიტყვა. კეთილის მოსურნე კარგად გაიგებს, ავის მდომელი — ცუდად. ამგვარი ქარაგმები მაიძულებს უკმებად ვთქვა: ილორის ტაძრის კედლებში არავის არაფერი ჩაუსვამს და არც ჩასვამს. ის წარწერები იმ ტაძრის აგების დღიდან იქ არის და იმისი წარწერილია, ვინც ილორი ააშენა, ვისი ხუროთმოძღვრების ძეგლიც ილორია. ასე რომ, ჩასმის საკითხი ნურავის შეაწუხებს. საშიში და საწუხარი სხვა რამ არის: ვინმემ ის წარწერიანი ქვები იქიდან არ ამოიღოს და წარწერები არ წაშალოს (ამის მწარე გაკვეთილები იცის საქართველოს ისტორიამ!) აი, რას სჭირდება სიფხიზლე და თვალყურის დევნება.

განა კეთილსინდისიერი ავტორი ასე დაწერდა? „... храм (მოქვის — ა.ბ.) был расписан при императоре Алексее Комнинс, при великом абхазском царе Давиде, то есть в конце XI — начале XII век“ (გვ. 117).

ქართველმა მკითხველმა იცის, ვინ არის ეს „ველიკია აფხაზსკია ცარ დავიდ“. კარგად მოეხსენება ის წარწერაც რომელ ენაზეა შესრულებული. მაგრამ არაქართველმა მკითხველმა რა ჰქნას? იმან,

ვინც კარგად ან სულ არ იცნობს დავით აღმაშენებლის მოღვაწეობას?

თუ ვორონოვი განგებ არ ამღვრევს წყალს და პატიოსანი მეცნიერული მოღვაწეობა განუზრახავს, მაშინ ზოგიერთი რამ ნათლად უნდა თქვას. კერძოდ:

1. დღევანდელი აფხაზეთის ასსრ ტერიტორია მოფენილია ქრისტიანული რელიგიის საკულტო ძეგლებით. ეს ვორონოვის წიგნიდანაც ჩანს.

ქრისტიანობა მწიგნობრული რელიგიაა. უწიგნოდ და უდამწერლობოდ ქრისტიანობა არსად არსებულა და არც ახლა არსებობს. აფხაზური დამწერლობის შექმნის პირველი ცდა ეკუთვნის მე-19 საუკუნის 70-იან წლებს. მანამდე აფხაზურად დაწერილი წიგნი ბუნებაში არ არსებულა. ეს ხომ უდავო და მტკიცე ფაქტია! რაკი ასეა, რატომ არ ეუბნება ვორონოვი მკითხველს, რა ენაზე სრულდებოდა წირვა-ლოცვა ბიჭვინთის, მოქვის, ბედიის, ილორის და სხვა ტაძრებში? რა ენაზე ისმენდა ამ ტაძრებში შეკრებილი ხალხი წირვა-ლოცვას?

ამ კითხვის ერთადერთი პასუხი არსებობს — ქართულად. სხვა პასუხი გამორიცხულია.

2. ვორონოვი ვალდებული იყო საბუთების მოშველიებით ლოგიკურად აეხსნა მკითხველისათვის:

ა) როგორ მოხდა, რომ ხალხმა, რომელმაც მე-6 საუკუნეში ბიჭვინთა ააშენა, მე-10-11 საუკუნეებში მოქვი, ბედია, ილორი და ა.შ. პირველი წიგნი მშობლიურ ენაზე მხოლოდ მე-20 საუკუნის დასაწყისში დაწერა?

ბ) როგორ მოხდა, რომ ბიჭვინთის კათედრალის შემქმნელს მშობლიურ ენაში არ მოეპოვება მღვდლის შესატყვისი და ან ქართულ „მამას“ ხმარობს ან, მეგრულ მეტყველებაში ბერძნულიდან დარჩენილი „პაპას“ მიხედვით, „ა-პაპს“? საერთოდ გავრცელებული ბერძნული წარმომავლობის ეპისკოპოსის მაგიერ მეგრულ „კყონდარს“ (კყონდიდელი) იყენებს. საკმეველს ეძახის „ა-საკუმალს“, ბერს (მონაზონს) — „ა-ბერს“, ზარს — „ა-სარკ-მალს“ (სარეკელადან), ჭვარს — „ა-ჭარს“ და ა.შ.

თუ საქმე სხვანაირად არის. ვინც ბიჭვინთა ააშენა, იმან წიგნიც მე-5 საუკუნეში დაწერა? პასუხი ობიექტური მკითხველისათვის მიგვიჩვენებია.

3. შავი ზღვის სანაპიროს იმ ზოლში, რომელსაც დღეს აფხაზეთის ასსრ ეწოდება, არსებობდა ბერძნული კოლონიები, როგორც წინარექრისტიანულ, ისე ქრისტიანულ ხანაში. ეს აღნიშნულია ვორონოვის წიგნშიც. ბუნებრივია, რომ იქ ჩასახლებულ ბერძნებს საქმიანი, სავაჭრო, პოლიტიკური, რელიგიური ურთიერთობა ჰქონდა ადგილობრივ მოსახლეობასთან. ასეთ პირობებში ყოველი

ენა და განსაკუთრებით ბერძნული, როგორც დიდი კულტურის ენა, გავლენას ახდენს ადგილობრივი ხალხის ენაზე. ცნობილია, რომ აფხაზურ ენაში არ არის უშუალოდ ბერძნულიდან შესული სიტყვები. წამლად თუ იპოვით თითო-ოროლას, ისიც ქართულიდან არის გადასული (მაგ., კანდელი — ა-კანდელ). საერთოდ კი აფხაზური უხვად ითვისებს სხვა ენებიდან სიტყვებს. მაგალითად, ქართულიდან არის ათვისებული ა-სამართალ (სამართალი), ა-თაუად (თავადი), ა-კუათან (გუთანი), ა-მაწათა (მოწათე), ა-კარხალ (კარხალი), ა-ბია (კომში, ბია), ანბან (ანბანი) და ა.შ. რუსულიდან არის გადასული ა-უროკ (გაკვეთილი), ა-მელ (ცარცი),* ა-კიტ (ვეშაპი), ა-ნაუკა (მეცნიერება), ა-ნაჩალნიკ (უფროსი), ა-ნადელ (მამული) და ა.შ. (ცნობები აღებულია ბ.ჯანაშიას „აფხაზურ-ქართული ლექსიკონიდან“, 1954 წ.).

როგორ მოხდა, რომ ამ თვისების ენამ არც ერთი სიტყვა არ აიღო ბერძნულიდან, თუ იმ ბერძნულ კოლონიებთან რაიმე ურთიერთობა ჰქონდა აფხაზთა ტომს? თუ აქაც სხვაგვარად არის საქმე?

4. გადმოცემის თანახმად, პირველი ქრისტიანი მქადაგებლები ანდრია პირველწოდებული და სიმონ კანანელი დასავლეთ საქართველოში (კერძოდ, ეგრის-აფხაზეთში) გამოჩნდნენ. ცხადია, პირველი ქრისტიანი მქადაგებლები ბერძნულად ეწეოდნენ პროპაგანდას, მაგრამ ქრისტიანული ეკლესია, როგორც წესი, ცდილობდა მაშინვე შეექმნა დამწერლობა და მწიგნობრობა ადგილობრივ ენაზე. ქრისტიანობის ერთ-ერთი ძირითადი პრინციპია მშობლიურ ენაზე უქადაგოს ხალხს ქრისტეს მოძღვრება. ეს პირდაპირ არის ნათქვამი პავლე მოციქულის ეპისტოლეში კორინთელთა მიმართ.

თავი 14, მუხლი 14: „რამეთუ უკუეთუ ვილოცვიდე ენითა უცხოჲთა, სული ჩემი ილოცავს, ხოლო გონებაჲ ჩემი უნაყოფო არს“.

თავი 14, მუხლი 21: „რამეთუ სჯულსა წერილ არს, ვითარმედ უცხოჲთა, ენითა და ბაგითა უცხოჲთა ვეტყოდი ერსა ამას, და არცალა ესრეთ ისმინონ ჩემი, იტყვს უფალი“.

ამიტომ ქრისტიანობა ზრუნავდა ამა თუ იმ ხალხის მშობლიურ ენაზე მწიგნობრობის ასალორძინებლად. ამიერკავკასიის არც ერთ ქვეყანაში ქრისტიანობას ეს პრინციპი არ დაურღვევია.

ბიკვინთა და ახალი ათონი უძველესი ქრისტიანული ცენტრები. აქ ეკლესიისა და მწიგნობრობის ენა ქართულია. ეს კი იმის უტყუარი საბუთია, რომ ამ რეგიონში ძირითადი მოსახლეობის

* ვორონოვის წიგნში არის სურათი, რომელსაც აქვს წარწერა — Крестоу Оуапуа. ოცარცე! ხალხს მშობლიურ ენაში სიტყვა ცარცი არა აქვს (რუსულ ა-მელს ხმარობს) და როგორღა შექმნა ტომონი-ში ოცარცე! ნეტავ თუ დაფიქრებულა ვორონოვი ამაზე?

მშობლიური ენა ქართულია. სხვანაირად ქართული ვერ გახდებოდა ეკლესიის ენად. თუ ვორონოვს (ანდა სხვას) ეს არ სჯერა, მაშინ მან დოკუმენტურად უნდა დაასაბუთოს, რატომ მაინცადამაინც აფხაზეთში დაარღვია ქრისტიანობამ თავისი პრინციპი და აფხაზურის მაგიერ იქ ქართული გააბატონა? რა მიზნით და რა საფუძველზე გააკეთა ეს?

5. რატომ არ დაფიქრდა ვორონოვი, რას ნიშნავს ეს ფაქტები? ააშენებენ ეს აფხაზი მეფეები და ხუროთმოძღვრები ბესლეთის ხიდს, ქართულ წარწერას გაუკეთებენ.

ააგებენ ბედიის, მოქვის, ილორის ტაძრებს, ქართული წარწერით დაამშვენებენ.

საითაუც გაიხედავ, ქართულ წარწერებს წააწყდები. ლიხნის ტაძარში ახვალ, ფრესკებს დაათვალიერებ, ქართულ წარწერას იპოვი. ბედიის სასახლის ნანგრევებს მოინახულე, ქართული წარწერა შემოგეგებება.

ეს აფხაზი მეფეები წიგნებსაც, სიგელ-გუჯრებსაც ქართულად წერენ. სხვათა შორის, იმ „ველიკია აბხაზსკია ცარ დავიდმა“ ქართულად დაწერა ათასხუთასწლიანი ქართული მწერლობის შედეგრი „გალობანი სინანულისანი“.

ქართული ერთიანი ეროვნული სახელმწიფოს იდეოლოგიური საფუძველი ქართულმა ქრისტიანულმა ეკლესიამ მოამზადა, რაც გამოხატა ფორმულით — „ქართლად ფრიადი ქუეყანაა აღირაცხების, რომელსაცა შინა ქართულითა ენითა ჟამი შეიწირვის და ლოცვაჲ ყოველი აღესრულების“ (გიორგი მერჩულე). ამ იდეის განხორციელებას ემსახურებოდა ის ტაძრები, რომელნიც დღევანდელი აფხაზეთის ასსრ ტერიტორიაზეა. ამ ლოზუნგის განხორციელებისათვის იბრძოდნენ აფხაზთა მთავარნი და მეფეები.

რაშია საქმე? რამ შეაყვარა ასე ამ აფხაზთა მეფეებს ეს ქართული ენა? რატომ იღვწიან ასე თავგამეტებული ისინი საქართველოს სამეფოს ერთიანობისათვის, ქართული ეკლესიისათვის და ქართული ენისათვის? რით აიხსნება აფხაზთა მეფეების ეს ქართული პატრიოტიზმი?

6. ვორონოვის წიგნში სიმპათიით მოხსენიებული აფხაზეთის უკანასკნელი მთავარი მიხეილ შერვაშიძე საბუთებს ქართულად ადგენდა რუსეთის მთავრობასთან მოლაპარაკებისას. მიხეილ შერვაშიძის შვილი, ცნობილი საზოგადო მოღვაწე და მწერალი გიორგი შერვაშიძე თავის თხზულებებს ქართულად წერდა, თუმცა აფხაზურსაც ჩინებულად ფლობდა.

რატომ?

იმიტომ, რომ ქართული მატიანის (სამწუხაროდ, აფხაზური მატიანე არ არსებობს) აფხაზეთის სამეფო დასავლეთ საქართველოს სამეფოს ნიშნავს, აფხაზთა მეფე — დასავლეთ ქართველთა მეფეს,

აფხაზეთის კათალიკოსი — იმიერ საქართველოს კათალიკოსს.

იმიტომ, რომ შუასაუკუნეების არავითარი აფხაზური დამწერლობა, აფხაზური ქრისტიანობა, ე.ი. აფხაზური ფეოდალური კულტურა, ისტორიამ არ იცის. აფხაზთა ცრუ ეროვნული თვითგამორკვევა მოხდა საბჭოთა ხელისუფლების პირობებში და აფხაზური დამწერლობა, მწიგნობრობა, კულტურა იწყება იმ დღიდან, რა დღესაც საბჭოთა ხელისუფლება დამყარდა აფხაზეთში.

იმიტომ, რომ კულტურულ-ისტორიულად აფხაზეთი საქართველოს ორგანული და განუყოფელი ნაწილია.

იმიტომ, რომ ნამდვილ აფხაზს ყოველთვის საერთო ქართული ეროვნული შეგნება ასულდგმულებდა. რისი დიდებული საბუთია გიორგი შერვაშიძის ქვემორეციტირებული სტრიქონები:

„მართალია, ჩვენს სამშობლო ივერიას* ყოველგვარი დიდი კულტურული განცდა გამოუვლია, მაგრამ ჩვენი წარსული ისეთს უამს გაშეშდა, რომ დაგვებნა ბუნებრივი ევოლუციის შარა და კანონი. დიად, ჩვენ შეგვიძლია თამამადაც ვთქვათ, რომ იღბლის უკულმართობას რომ ხელი არ შეეშალა, ევროპის წინათაც ვიქნებოდით ჩვენ დღეს; ვინაიდან, როდესაც ანდრია მოციქული აქ ქრისტეს მცნებას გვიქადაგებდა, მაშინ ევროპაში თვით დუკებსაც კამეჩის ტყავი ეცვათ ტანზე და ფეხშიშველა, შუბებით ხელში, ნადირობდნენ ტყეებში. მას მერე, როგორც იყო, ომით, მუდამ დავიდარაბით მივიტანეთ ჩვენი კულტურის ცხოვრება თამარ დედოფლის დრომდე, რომელიც იყო ივერიის ოქროს ხანა! შემდეგ კი უკულმართად დატრიალდა ერის არსება. შემოსეული მტრები არ გვაძლევდნენ საშველს და ხალხი დაიღალა. ნელ-ნელა ჩაქრა დიდებული გონებრივი და ქონებრივი თანხა ქვეყნისა და დაიშალა ცხოვრება თვითარსებობისა. ენა გაღარიბდა, ზნეობა წაგვიხდა, ღონება-შეძლება დაკარგეთ, რაინდობა და პატიოსნება განვაგდეთ და ბოლოს მოვალწიეთ იმ ხანაში, როცა კეთილდღეობას ეპოვნოდით ჭაშუშობაში და სამშობლოს მტრობაში“ (გ. შერვაშიძე, ლირიკა, ეპოსი, დრამა. 1946 წ., სოხუმი, გვ., 18, 19).

თუმცა გიორგი შერვაშიძის აღარ ეკირა აფხაზეთის მთავრის პოსტი, მაგრამ იგი სისხლით, ჭიშით და სულით იყო აფხაზეთის მთავარი და ამიტომ ყველას გემართებს მისი სიტყვების მტკიცედ დახსოვება.

1978 წ.

* ვორონოვის გასაგონად უნდა ვთქვა, რომ გ. შერვაშიძის ივერია აღმოსავლეთ საქართველოსაც გულისხმობს და დასავლეთ საქართველოსაც აფხაზეთითურთ.

აფხაზთა საკითხი

აფხაზთა კირეულობას კარგა ხანგრძლივი ისტორია აქვს. რაც საბჭოთა ხელისუფლება არსებობს, მათ რამდენჯერმე მოაწყვეს არეულობა, მაგრამ განსაკუთრებული მასშტაბი 1978 წლის აპრილ-მაისში მიიღო. უკვე მკაფიო გახდა, რომ აფხაზთა კირეულობის დაშოშმინება-დაცხრომა იოლად არ მოხერხდება. მომავალში იგი უფრო მწვავე ხასიათს მიიღებს, თუ აფხაზთა მდგომარეობა ახლაც არ იქნა გაანალიზებული ობიექტურად და დაწვრილებით.

როცა აფხაზთა მიერ სხვადასხვა ორგანიზაციებში გაგზავნილ წერილებს გაეცნობით, მათ საუბარს მოისმენთ, მიხვდებით, რომ აფხაზთა კირეულობის საფუძველია გადაშენებისა და გადაგვარების შიში. თუმცა ეს უმრავლესობას გაცნობიერებული არა აქვს. ზ.ანჩაბაძის წიგნში* მოტანილ სტატისტიკურ ცნობებს თუ დაეაკვირდებით, დაინახავთ, რომ აფხაზთა საერთო რაოდენობა, მართალია მატულობს, მაგრამ კლებულობს მათი ხვედრითი წონა. თუ 1926 წლის აღწერით, აფხაზები აფხაზეთის ასსრ მთელი მოსახლეობის 25% შეადგენდნენ, 1970 წლის აღწერით 16% წარმოადგენენ. ჯერჯერობით ტენდენცია მიმართულია მათი გაქრობისაკენ. ბუნებრივია, ეს იწვევს მათ შიშსა და შეშფოთებას. მაგრამ ამ ფაქტიდან ყალბი დასკვნა გამოაქვთ და ნამდვილი მიზეზის მაგიერ ცრუ მიზეზებს ებრძვიან. ისინი აფხაზების ხვედრითი წონის შემცირებას აფხაზეთის ასსრ ქართული მოსახლეობის ზრდას აბრალებენ და მოითხოვენ, შეწყდეს ქართველთა ჩასახლება აფხაზეთში. უფრო აბსურდული მსჯელობა წარმოუდგენელია. დაეაკვირდეთ კიდევ ერთ სტატისტიკურ ცნობას. 1916 წლის აღწერით, აფხაზეთის სოფლის მოსახლეობაში** ქართველები იყვნენ 55,6% ხოლო აფხაზები — 33,3% ორივე ერთად 88,9%. სხვა ერის წარმომადგენლები კი იყო 11,1%. 1970 წლის აღწერით კი მთელ აფხაზეთში ქართველი დაახლოებით 41%-ია, ხოლო აფხაზი — 16%. ორივე ერთად — 57%. მაშასადამე, 1916-70 წლებში აფხაზთა და ქართველთა საერთო რაოდენობა აფხაზეთში 32%-ით შემცირებულია. ამრიგად, აფხაზთა ხვედრითი წონის შემცირება აფხაზეთში

* „Очерки этнической истории абхазского народа“, 1976 წ.

მაშინ აფხაზები ქალაქად თითქმის არ ცხოვრობდნენ. მაგალითად, 1926 წელს სოხუმში 25 ათასი ქართველი ცხოვრობდა, აფხაზი კი — მხოლოდ 400.

ქართველთა ჩასახლების ბრალი კი არ ყოფილა, არამედ არაქართული და არააფხაზური ეროვნული ელემენტის შეუნელებელი ზრდისა.

თუ ეს სწორი დასკვნა არ გაითვალისწინეს აფხაზეზმა, მათი მომავალი კატასტროფით დამთავრდება.

ამიტომ ვისაც სურს აფხაზეთის საკითხის ნამდვილი მოგვარება, აფხაზეთის ისტორია ეტაპობრივად უნდა განიხილოს და მერე გამოიტანოს მართალი დასკვნა.

ერთია აფხაზეთის ისტორია და მდგომარეობა აფხაზეთის სამთავროს გაუქმებამდე, ე.ი. 1864 წლამდე, მეორეა იგი 1864 წლიდან 1921 წლამდე, ე.ი. აფხაზეთში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამდე, და მესამეა საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ.

დღევანდელი ზოგიერთი აფხაზი ისტორიკოსი დაჟინებით ცდილობს დაამტკიცოს, რომ არსებობდა დამოუკიდებელი ფეოდალური აფხაზური სახელმწიფო და კულტურა. ვინც საერთოდ იცნობს ისტორიულ პროცესს, ის ამას ვერა და ვერ დაიჭერებს, იმიტომ, რომ არ არსებობს არავითარი სახელმწიფო, არავითარი კულტურა არც მონათმფლობელური, არც ფეოდალური, არც კაპიტალისტური და არც სოციალისტური დამწერლობისა და მწიგნობრობის თვინიერ. ყველასათვის ცნობილი ფაქტია, რომ აფხაზური დამწერლობის შექმნის პირველი წარუმატებელი ცდა ეკუთვნის მე-19 საუკუნის ბოლო მეოთხედს.

კულტურა ყველაფერს მოიცავს — სახელმწიფო სტრუქტურას, ეკლესიას, განათლებას და ა.შ.

ქართულ მატრიანეში ცნობილი ე.წ. აფხაზთა სამეფო თავისი წეს-წყობილებით, ენით, ეკლესიით, განათლებით, სამეფო კარით ქართული ფეოდალური სახელმწიფოა. ამას ადასტურებს ყველა ისტორიული წყარო და დოკუმენტი. საწინააღმდეგო საბუთს ვერავენ წარმოადგენს.

გარდა ოფიციალური მატრიანის „ქართლის ცხოვრებისა“, აფხაზთა სამეფო რომ ქართული ფეოდალური სახელმწიფოა, ამას მოწმობს:

ა. დღევანდელი აფხაზეთის ტერიტორიაზე მდებარე ისტორიული ძეგლების ქართული წარწერები,

ბ. აფხაზი ფეოდალების ქართული ფორმით წარმოდგენილი გვარები (შარვაშიძე, ანჩაბაძე, ემუხვარი, მარშანია),

გ. ბიჭვინთაში კათალიკოსის რეზიდენციის არსებობა. უმრევლოდ ეკლესია არ არსებობს, უწიგნოდ და უდამწერლობოდ კი — ქრისტიანული რელიგია. დღევანდელი აფხაზეთის ასსრ ტერიტორიაზე მდებარე ტაძრების სამუშაო ენა ქართულია. იქაური მოსახლეობა ქართულად ილოცავს. აფხაზურ ენაზე არ არსებობს არც ძველი და არც ახალი ალთქმის თარგმანი.

დ. ყველა საეკლესიო და კულტურული ცენტრის ქართული სახელი — ბიკვინთა, ცხუმი, მოქვი, ბეღია, ილორი და ა.შ.

ე. აფხაზეთის მთავრების შარვაშიძეთა სახლის ტრადიციული ერთგულება ქართული ენის, ქართული ეკლესიის, ქართული სახელმწიფოებრიობისადმი მაშინაც კი, როცა რომელიმე შარვაშიძე იძულებული იყო მამპადიანობა მიეღო.

ვ. აფხაზები თავისთავს ეძახიან „აფსუას“, აფხაზეთს — „აფსნის“. ამ სახელით მათ არავენ იცნობს. მთელი შსოფლიოსათვის ისინი ცნობილი არიან იმ სახელით, რაც მათ ქართველებმა დაარქვეს, მაშასადამე, გარე სამყაროს აფხაზეთი უკავშირდებოდა, როგორც საქართველოს ნაწილი.

ზ. დღევანდელ გალის რაიონს ისტორიულად ერქვა სამურზაყანო. ეს ტოპონიმი მომდინარეობს მურზაყან შარვაშიძის სახელისაგან. როცა მე-18 საუკუნის დასაწყისში ზევნაყ შარვაშიძის შვილებმა როსტომმა, ჩიქეშიამ და ყვააუმ აფხაზეთი გაიყვეს, ლალიძგასა და ენგურს შორის მდებარე ტერიტორია მიეცა ყვააუ შარვაშიძეს. მერე იგი მემკვიდრეობით ერგო ყვააუს შვილს მურზაყანს. აი, ამ მურზაყანის სახელის მიხედვით, ამ ტერიტორიას სამურზაყანო ეწოდა. ქართულად გაფორმებული ტოპონიმი ს ა - მ უ რ ზ ა ყ ა ნ - ო კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომელი ენა იყო აფხაზეთში სახელმწიფოს და კულტურის ენა.

ამრიგად, კიდევ ერთხელ უნდა გავიმეოროთ, რომ ე.წ. აფხაზთა სამეფო თავისი შინაარსით, ბუნებით, მოსახლეობით, ხასიათით ქართული ფეოდალური სახელმწიფოა. აფხაზი ისტორიულად, კულტურულ-ეროვნულად ქართველია. „საქართველოში აფხაზი“ იმდენადვე (და არა უფრო მეტად) არსებობდა, რამდენადაც ქართი, ჰერი, კახი, მესხი, ჭავახი, კლარჯი, შავში, ეგრი, სვანი, ზანი და სხვა.* ეს კი იმას მეტყველებს, რომ ფეოდალიზმის ეპოქაში აფხაზთა ეროვნული თვითგამორკვევა არ მომხდარა.

ეროვნული თვითგამორკვევის აუცილებელი ელემენტებია მშობლიურ ენაზე დამწერლობისა და მწიგნობრობის შექმნა, მშობლიური ენისათვის სახელმწიფო ფუნქციის მინიჭება, სახელმწიფოს ეროვნული სტრუქტურის ჩამოყალიბება. არაფერი ამდაგვარი ფეოდალურ აფხაზეთში არ ყოფილა. ამიტომ ზოგიერთის მტკიცება, აფხაზეთის ფეოდალური კულტურა არსებობდაო, ერთდროულად არის უმეცრებაც და თავის მოტყუებაც.

აფხაზთა თვითგამორკვევა არ მომხდარა არც აფხაზეთის სამთავროს გაუქმების შემდეგ, როცა თვით სახელი „აფხაზეთიც“ მოსპეს და უწოდეს Сухумский военный отд. Российской империи. მაგრამ აფხაზეთის ცხოვრებაში მაინც მოხდა ძირეული ცვლილება.

* ნ.ბერძენიშვილი, „საქართველოს ისტორიის საკითხები“. ტ. III, 1966წ. გვ. 279.

რუსეთს, საერთოდ კავკასიაში, და კერძოდ საქართველოში, ერთი მიზანი ჰქონდა — მოსახლეობის მთლიანი გარუსება. ამ ამოცანის შესასრულებლად აუცილებელი იყო ქართული ეროვნული სახელმწიფოს დაქუცმაცება, ერთიანი ეროვნული შეგნების მოშლა. ბუნებრივია, ნაქერ-ნაქერ დაყოფილი საქართველოს გარუსება უფრო იოლი იყო. ამ მიზნის განხორციელებას რუსეთი იქ შეუდგა, სადაც ყველაზე სუსტი ადგილი იპოვეს. წარსული ისტორიული პირობების გამო ეს სუსტი ადგილი სწორედ აფხაზეთი აღმოჩნდა. რუსეთზე ადრე თურქეთი ცდილობდა საქართველოს გამაჰმადიანებას და ამ გზით მის გათურქებას. საქართველოს სამეფო-სამთავროების სისუსტის გამო XVII-XVIII საუკუნეებში აფხაზეთში საკმაოდ მძლავრად მოიკიდა ფეხი მაჰმადიანობამ. აფხაზეთის მოსახლეობის ერთმა ნაწილმა აღიარა ისლამი. ისლამის წყალობით აფხაზეთსა და დედა-საქართველოს შორის უკვე გაჩნდა ბზარი. ეს ბზარი ოსტატურად გამოიყენა რუსეთმა, თანდათანობით გაზარდა და გააღრმავა იგი. ისლამის აღმსარებელ აფხაზთა უდიდესი ნაწილი აფხაზეთიდან თურქეთში გააძევა. როგორც დღეს ისტორიულ მეცნიერებაში გარკვეულია,* მაჰაჯირობა იყო შედეგი რუსეთის ცარიზმის კოლონიური პოლიტიკის და თურქეთის პროვოკაციული აქციებისა; რომელსაც მხარს უჭერდა აფხაზი ფეოდალების ნაწილი. თურქეთში გადასახლებულ აფხაზთა უმრავლესობა გათურქდა. დღეს იქ თითო-ოროლა თუ ებლაუქება აფხაზობას. ამ გადასახლების შედეგად დარჩა ცარიელი მიწა-წყალი. ამ ცარიელ ადგილებში დაიწყო რუსების, სომხების, ბერძნების და სხვათა მასობრივი დასახლება. ერთადერთი ხალხი, ვისაც მაშინ აფხაზეთში დასახლება ეკრძალებოდა, იყვნენ ქართველები. ქართველების დასახლებას ცარიზმი იმიტომ ეწინააღმდეგებოდა, რომ აფხაზთა გადასახლება და აფხაზეთში რუსების დასახლება კავკასიის გარუსების გეგმის ნაწილი იყო. ამ გეგმის არსი და მექანიზმი მკაფიოდ არის მხილებული ქვემოთ ციტირებული სტრიქონებით.

„თუ ბარბაროსული ოსმალეთის გავლენით აფხაზეთში ქართული ქრისტიანული კულტურის ათასწლოვანი კერა — ბიკვინთის საკათალიკოზო მონაშალა (ამას მოჰყვა შემდეგ თანდათანობით ყველა ასეთი ცენტრის მოშლა), „კულტუროსანი“ ცარიზმი არანაკლების დაჟინებით ცდილობდა ქართული კულტურის ყოველივე კვალის ამოგდებას ამ მხარეში. საამისოდ ცარიზმს ჰყავდა ამოქმედებული ადმინისტრაცია, ეკლესია, სკოლა, პრესა და ე.წ. „მეცნიერება“. უკანასკნელ ძალ-ღონეს არ ზოგავდა, რათა დაერწმუნებინა, ვისი დარწმუნებაც, მისი აზრით, საჭირო

* Г.Дзидзария, Махаджирство и проблемы истории Абхазии XIX столетия, 1975 წ.

იყო, რომ ამ კუთხეს საქართველოსთან საერთო არაფერი აქვს, რომ, მაშასადამე, საქართველოს მტკიცებანი აფხაზეთ-საქართველოს ერთობის შესახებ მხოლოდ მათი უნიადაგო სურვილების ნაყოფია, რომ ეს მონუმენტური ნაგებობანი — ციხესასახლეები, მონასტერ-ეკლესიები, ხიდები, რომელიც ყველა მოწმობით საქართველოს ფეოდალური კულტურის დროისანია, — ყველა ეს უცხოელ ბერძნებს, დამპყრობელ რომაელებს, მეკობრე-ვაჰარ ვენეციელებს და... ბარბაროს თურქებსაც კი, რომელთა მფლობელობის დროს, გადაჭრით უნდა ითქვას, არც ერთი ღირსშესანიშნავი ძეგლი არ შექმნილა მთელს აფხაზეთში (ისევე, როგორც ოსმალთა ხელში მოყოლილ საქართველოს არც სხვა რომელიმე ნაწილში), ამ თურქებსაც კი მიეწერებოდა ცარიზმის აგენტ მეცნიერთა მიერ, * ოღონდ ქართველები როგორმე გამოერიცხათ, ოღონდ მათი სახსენებელი გაეჭროთ იქ".**

რუსეთის პოლიტიკის შესახებ ამასვე ამბობდა ნ.ლაკობა. „თუ ძველმა მეფის მთავრობამ საბოლოოდ არ აღგავა მიწის პირისგან ეს ეთნოგრაფიული ეროვნება (აფხაზები), რომელსაც არ აქვს არც თავისი კულტურა, არც თავისი დამწერლობა, ეროვნება, რომელიც ცხოვრობს პრიმიტიული, წარღვნამდელი საშუალებებით, ეს აიხსნება პოლიტიკური მოსაზრებით, რაც გამოიხატება სიტყვებით: „დათესე ეროვნული შუღლი“ და „თვითონ კი ნუ იღოყლაპიებ, იბატონე მტკიცედ“. თვითმპყრობელობა ყოველგვარ ღონეს ხმარობდა იმისათვის, რომ ქართველ და აფხაზ ხალხებს შორის გაეთხარა ისეთივე უფსკრული, როგორიც იყო თათრებსა და სომხებს შორის, მაგრამ ეს მას არ გამოუდიოდა“.***

საინტერესოა, რაც ცარიზმმა ვერ მოახერხა, მოახერხა საბჭოთა ხელისუფლებამ.

აფხაზთა გარუსების მიზანს ცარიზმი არ მალავდა და აშკარად, დაუფარავად წერდნენ ამაზე. როცა უსლარი აფხაზური დამწერლობის შექმნას ცდილობდა, გულახდილად აღნიშნავდა: „...ადგილობრივი დამწერლობა უნდა ემსახურებოდეს მხოლოდ

* ახლა პოზიცია შეცვალეს და თავად აფხაზებს მიაწერეს მათი შექმნა.

** ნ.ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. III, 1966წ. გვ. 348.

К истории революционного движения в Абхазии, 1922 г., стр. 4. „Если старое царское правительство окончательно не стерло с лица земли эту этнографическую народность (абхазскую), не имеющую ни св.ей культуры, ни своей письменности, народность, живущую примитивным дополнительным способом, то это объяснилось политическими соображениями, формулировавшимися в словах: „Сей национальную рознь“, и „Сам не зевай и властуй крепко“. Самодержавие прилагало всяческие усилия к тому, чтобы создать между грузинским и абхазским народами такую же пропасть, как между тагарами и армянами, но это ему не удавалось“.

იმას, რომ მათ (აფხაზებს — ა.ბ.) გაუადვილოს რუსული ენის შესწავლა.*

ამის აუცილებლობას ის იწვევდა, რომ „... ამ პერიოდშიც (მე-19 საუკუნის 60-იან წლებში) ქართული ენა კულტურის მთავარი ენაა სამთავროსათვის“ (ს.ჯანაშია).** ამიტომ როგორმე ქართული ენა უნდა შეეცლილიყო რუსულით. ამ ამოცანას კიდევ უფრო მკაფიოდ სახავეს ვეიდენბაუმი: „აფხაზური ენა, რომელსაც არა აქვს დამწერლობა და ლიტერატურა, რა თქმა უნდა, განწირულია ცოტად თუ ბევრად ახლო მომავალში. საკითხავია ის: რომელი ენა შესცვლის მას? ცხადია, რომ მოსახლეობაში კულტურული იდეების და ცნებების გამტარებლის როლი უნდა შეასრულოს არა ქართულმა ენამ, არამედ რუსულმა. ამიტომ მე მგონია, აფხაზური დამწერლობის შექმნა თავისთავად კი არ უნდა იყოს მიზანი, არამედ უნდა გახდეს ქართული ენის მოთხოვნილების შესუსტების საშუალებად ეკლესიისა და სკოლის გზით. იგი (ქართული) თანდათანობით შეიცვალოს სახელმწიფო ენით (ე.ი. რუსულით — ა.ბ.).***

უმაგალითო გულწრფელობით არის განმარტებული აფხაზური დამწერლობის შექმნის ამოცანა და მიზანი. რუსმა მოღვაწეებმა ეს ამოცანა სრულად გადაკრეს და მიზანსაც სრულად მიაღწიეს. ის, რაც ორი საუკუნის მანძილზე ვერ მოახერხა უკულტურო თურქეთმა, სრულიად ადვილად შესძლო კულტურულმა რუსეთმა რაღაც 50 წლის მანძილზე.

ამრიგად, 1864-1921 წწ აფხაზი ხალხის ცხოვრებაში ძირეული ცვლილება მოხდა.

1. აფხაზთა ერთი ნახევარი თურქეთში გადასახლდა და არსებითად გათურქდა.

2. აფხაზთა მეორე ნახევარი, მართალია შინ დარჩა, მაგრამ ცარიზმის გამარუსებელი პოლიტიკის წყალობით, გარუსდა და ქართული ეროვნული სამყაროდან გადავიდა რუსულ ეროვნულ სამყაროში.

აფხაზები მოექცნენ უმძიმეს პირობებში. ტერიტორიით, ისტორიით, წარსულით, ზნე-ჩვეულებებით, ტრადიციით, სისხლით დარ-

* „... туземная грамота должна служить только тому, чтобы... обрисовать для них изучение русского языка“. [3. Личабадзе, Очерки этнической истории абхазского народа, 1976 г., стр. 96.]

გ. შარვაშიძე, ლირიკა, ეპოსი, დრამა. 1946 წ., სოხუმი, გვ. 32.

„Абхазский язык, не имеющий письменности и литературы, обречен, конечно, на исчезновение в более или менее близком будущем. Вопрос в том: какой язык заменит его? Очевидно, что роль проводника и населения культурных идей и понятий должен был бы играть не грузинский, а русский язык. Мне кажется поэтому, что учреждение абхазской письменности должно быть не целью само по себе, а только средством к ослаблению, путем церкви и школы, потребности в грузинском языке и постепенной замене его языком государственным“. იბ. ზანჩაბაძის დასახელებული წიგნი, გვ. 96.

ჩვენ ქართული გარემოთი გარსშემორტყმული, მათი სული კი გადასახლდა რუსულ გარემოში, რადგან აფხაზისთვის განათლების, კულტურის, მწიგნობრობის ენა გახდა რუსული. აფხაზის სულიერი სამყარო ორად გაიხლიჩა. ყველა გონიერმა აფხაზმა დაინახა, რომ აფხაზები კატასტროფულ სიტუაციაში მოექცნენ. თუ ამ მდგომარეობიდან თავს არ დაიხსნიდნენ, ისინი განწირულნი იყვნენ გადაშენებისათვის. ამიტომ აფხაზთა შეგნებულმა ნაწილმა დაიწყო ბრძოლა ისევ ქართულ ეროვნულ სამყაროში დასაბრუნებლად. ამის ერთ-ერთი მკაფიო საბუთია აფხაზთა დეპუტაციის ჩამოსვლა თბილისში და მეფისნაცვალთან მისვლა 1916 წლის აპრილის ბოლოს.* დეპუტაციაში იყვნენ მ.შარვაშიძე, მ.ემუხვარი, მ.ინალიფა, პ.ანჩაბაძე, ბ.ეზუბაია და ა.ჩუქბარი. ისინი ეახლნენ კავკასიის მეფისნაცვალს საქართველოს ეგზარქოსს და სხვა თანამდებობით პირთ და მთელი აფხაზეთის სახელით წარუდგინეს თხოვნა. ამ თხოვნის მრავალ პუნქტთაგან მკითხველს გაეახსენებ დღეისთვის საინტერესო:

1. სწავლა სკოლებში წარმოებდეს მშობლიურ ენაზე — ქართულად და აფხაზურად.

2. სოხუმის ოლქი გამოიყოს ცალკე გუბერნიად და არასგზით არ იქნეს შეერთებული შავი ზღვის გუბერნიასთან.**

3. თუ შეუძლებელია სოხუმის ოლქის ცალკე გუბერნიად გამოყოფა, მაშინ იგი შეუერთდეს ქუთაისის გუბერნიას.

4. სოხუმის ეპარქია, რომელიც მთელი წარსულით და აწმყოთი შესისხლბორცებულია საქართველოს ეკლესიასთან, არავითარ შემთხვევაში არ გამოიყოს საქართველოს საეგზარქოსოდან.

ახლა შევადაროთ ეს აფხაზთა დღევანდელ მოთხოვნებს და დავინახავთ:

თუ 1916 წლის აფხაზთა დეპუტაცია, აფხაზურთან ერთად, ქართულ ენას მშობლიურს უწოდებს და ამ ენაზე ითხოვს სწავლას, 1978 წლის აპრილში აფხაზები ქართული ენის აფხაზეთიდან გაძევებისათვის იბრძვიან და ცდილობენ ამოიღონ იგი აფხაზეთის ასსრ კონსტიტუციიდან.

თუ 1916 წლის აპრილში აფხაზები თავგამეტებული ეწინააღმდეგებიან აფხაზეთის (მაშინდელი სოხუმის ოლქის) შავი ზღვის გუბერნიასთან შეერთებას, 1978 წლის აპრილში თავგადადებული მოითხოვენ აფხაზეთი საქართველოს გამოეყოს და სტავროპოლის მხარეს შეუერთდესო.***

* იხ. ჟურნ. „თეატრი და ცხოვრება“, 1916 წ., № 23, გვ. 4; გაზ. „სამშობლო“, 1916 წ., 20 აპრილი; „საქართველო“, 1916 წ., 30 აპრილი.

შავი ზღვის გუბერნიაში შედიოდა სოქის, ტუაფსეს და ნოვოროსიისკის ოლქები. ე.ი. ექირა დაახლოებით ის ტერიტორია, რასაც დღეს კრასნოდარისა და სტავროპოლის მხარეებს უწოდებენ.

აფხაზთა ახლანდელი მოთხოვნების შესახებ იხ. გაზ. „კომუნისტი“ (1978 წ. 26 მაისი), სკკპ ცკ მდივნის კაპიტონოვის სიტყვა.

რა მოხდა 1916-1978 წლებში ისეთი, რომ ასე ძირფესვიანად შეიცვალა აფხაზთა გუნება-განწყობილება, შეგნება? რატომ გახდა ცარიზმის პოლიტიკა დღეს აფხაზთა ერთი ჯგუფისათვის მოქმედების პროგრამად?

1921 წელს საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლება დამყარდა. რუსმა კომუნისტებმა, ქართველი აგენტების დახმარებით, აფხაზეთი საქართველოდან გამოყვეს და მას „დამოუკიდებელი“ მოკავშირე რესპუბლიკის სტატუსი მიანიჭეს. თუ ცარიზმის დროს აფხაზთა გარუსების პროცესს ქართველი და აფხაზი ინტელიგენცია ასე თუ ისე წინააღმდეგობას უწევდა, საბჭოთა ხელისუფლების პირობებში ველარაფერი მოახერხეს. რუსმა კომუნისტებმა დაასრულეს აფხაზთა გარუსების პროცესი და ამით სულიერად ისინი საქართველოს მოწყვიტეს.

არსებობდა თუ არა საფუძველი აფხაზეთს მიელო მოკავშირე რესპუბლიკის სტატუსი? რა თქმა უნდა, არა. მოკავშირე რესპუბლიკის სტატუსისათვის აფხაზეთს არც ტერიტორიის მოცულობა ჰყოფნიდა, არც მოსახლეობის რაოდენობა და არც მოცემულ ტერიტორიაზე წარმოადგენდნენ აფხაზები უმრავლესობას. მაგრამ ეს მოხდა მაშინ, როცა „ს.ორჯონიკიძე საქართველოს სადაო ტერიტორიებს, ქართველებით დასახლებულ ადგილებს უკამათოდ, უმტკივნეულოდ აძლევდა აზერბაიჯანელებს, სომხებს და ყველა იმათ, ვინც მათზე რაიმე პრეტენზიას აცხადებდნენ“.*

სხვათა შორის, არც სოხუმის გამოცხადება შეიძლებოდა აფხაზეთის მოკავშირე რესპუბლიკის დედაქალაქად. როგორც უკვე ითქვა, 1926 წლის აღწერით სოხუმში ცხოვრობდა 25 ათასი ქართველი, აფხაზი კი მხოლოდ 400. მაგრამ ეს ფაქტი სტალინს არ გახსენებია, სამაგიეროდ არ დაეიწყებია თბილისის საქართველოს დედაქალაქად გამოცხადების წინააღმდეგ გამოსულიყო რკპ(ბ) XII ყრილობაზე 1923 წ. აპრილში.**

მოგვიანებით, როცა მოსკოვს რესპუბლიკების მოჩვენებითი დამოუკიდებლობის თამაში აღარ სჭირდებოდა, გააუქმეს აფხაზეთის მოკავშირეობა და 1931 წლის 19 თებერვალს ავტონომიური რესპუბ-

†

* აკ.იარემაძე, „ბრძოლას ლენინი წარმართავდა“, 1968 წ. გვ. 263

Двести двадцать пять съезд РКП(Б) 17-25 апреля 1923 г. Стенографический отчет. М., 1968 г. სტალინი თვლიდა, რომ თბილისში ქართველები 30% მეტი არ არიან, სხვა ერების წარმომადგენლები კი — რუსები, სომხები, აზერბაიჯანელები და ა. შ. — მოსახლეობის 70% შეადგენენ. ამიტომ არ შეიძლებაო, თბილისი საქართველოს დედაქალაქი იყოს. მაგრამ რატომღაც სტალინს ეს პროცენტები მხედველობაში არ მიუღია, როცა სოხუმს აცხადებდნენ აფხაზეთის დედაქალაქად.

ლიკის სტატუსით შეცვალეს.*

ახლა ისიც ვიკითხოთ — შეიძლება აფხაზეთს ჰქონდეს თუნდაც ავტონომიური რესპუბლიკის სტატუსი?

მართალია, საბჭოთა სახელმწიფოს სამართლის თეორეტიკოსებს საფუძვლიანად და ზედმიწევნით არა აქვთ დამუშავებული როდის, რა პირობებში და რის საფუძველზე შეიძლება მიენიჭოს ამა თუ იმ ხალხს ავტონომიური რესპუბლიკის სტატუსი და აქ გამოარიცხული არ არის თვითნებური გადაწყვეტილებანი, მაგრამ ერთი რამ კი საყოველთაოდ აღიარებულია. კერძოდ ის, რომ თითოეული ავტონომიური ერთეული იწოდება იმ ერის თუ ეთნოგრაფიული ჯგუფის მიხედვით, რომელიც შეადგენს მოსახლეობის ძირითად ნაწილს. მერედა აფხაზები შეადგენენ აფხაზეთის ასსრ მოსახლეობის ძირითად ნაწილს?

1965 წელს სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის მიერ გამოცემული წიგნი „ნასელენიე ზემსოგო შარა“ ასეთ ცნობებს გვაწვდის: აფხაზეთის ასსრ-ში ცხოვრობს

ქართველი — 158,2 ათასი,

რუსი — 86,7 ათასი,

სომეხი — 64,4 ათასი,

აფხაზი — 61,2 ათასი.

როგორც მკაფიოდ ხედავთ, აფხაზეთის ასსრ-ში აფხაზებს მოსახლეობის საერთო რაოდენობის მიხედვით მეოთხე ადგილი უქირავთ.

როგორ არის საქმე აფხაზეთის ასსრ-ში შემავალ თითოეულ რაიონში?

ამჟამად აფხაზეთის ასსრ-ში ხუთი რაიონია — გალის, გუდაუთის, გულრიფშის, ოჩამჩირის და სოხუმის. ჩავიხედოთ 1974 წელს გამოცემულ საქართველოს სსრ რესპუბლიკური დაქვემდებარებისა და აღმინისტრაციული რაიონების ცნობარში:

1. გალის რაიონში ცხოვრობს 73,2 ათასი კაცი. აქედან ქართველია 88,2%, რუსი — 7,0%, სომეხი — 1% აფხაზები გალის

* საერთოდ მკითხველმა უნდა იცოდეს, რომ ვახუშტისა და სხვა ქართული წყაროების მიხედვით (აფხაზური წყაროები აფხაზეთის ტერიტორიის დასადგენად არ არსებობს), საკუთრივ აფხაზეთი იწყება ანაკოფიიდან (ე.ი. დღევანდელი ახალი ათონიდან) და გრძელდება კაპკეტის წყალმდე (ე.ი. დღევანდელ ბზიფამდე). კაპკეტის წყლის (ბზიფის) იქით იწყება ჩიქეთი. ანაკოფიამდე კი ისტორიული ეგრისია. ფეოდალურ ეპოქაში ფეოდალთა შორის კიშპის დროს ტერიტორიის ამა თუ იმ მონაკვეთს ესა თუ ის ფეოდალი ფლობს. ასე იყო ყველგან, ასე იყო საქართველოშიც. ეგრისისა და აფხაზეთის ამა თუ იმ ნაწილს ხან შარვაშიძეები ფლობენ, ხან დადიანები. შარვაშიძეებსა და დადიანებს შორის არსებული ბრძოლა ისეთივე მტრობაა, როგორც არაგვისა და ქსნის ერისთავების, წერეთლების და ამაშიძეების და სხვათა შუალი. სხვა შინაარსი ფეოდალური საქართველოში მას არ ჰქონია. ამიტომ იყო უკანონოა ფეოდალური კიშპის შედეგად მითვისებული მიწა-წყლის მიკუთვნება აფხაზეთის ასსრ-სათვის.

რაიონში 1%-ზე ნაკლები არიან.

2. გულრიფშის რაიონში ცხოვრობს 51,7 ათასი კაცი. აქედან ქართველია 52% აფხაზი 1,2% (დანარჩენია რუსი, სომეხი, ბერძენი და ა.შ.).

2. სოხუმის რაიონში ცხოვრობს 36,5 ათასი კაცი. აქედან ქართველია 43,4% აფხაზი 2,5% (დანარჩენია რუსი, სომეხი, ბერძენი და ა.შ.).

მაშასადამე, ხუთიდან სამ რაიონში აფხაზთა რაოდენობა მინიმალურია.

4. ოჩამჩირის რაიონში ცხოვრობს 70,2 ათასი კაცი. აქედან ქართველია 42,9% აფხაზი — 38,4%. მიუხედავად იმისა, რომ ამ რაიონში აფხაზთა რაოდენობა შედარებით დიდია, ქართველთა რაოდენობას მაინც არ აღემატება. ერთადერთი რაიონი, სადაც აფხაზთა რაოდენობა ქართველთა რაოდენობას ქარბობს, გუდაუთის რაიონია.

5. გუდაუთის რაიონში ცხოვრობს 61,1 ათასი კაცი. აქედან აფხაზია 47,1% ქართველი — 11,6% (დანარჩენი სხვა ეროვნებადია).

თავად სოხუმში, რომელიც ავტონომიური რესპუბლიკის დედაქალაქია, სულ 101,2 ათასი კაცი ცხოვრობს. აქედან ქართველია 34,8% აფხაზი — 7,2%. დანარჩენი სხვა ეროვნებადია. სოხუმშიაც აფხაზობა. სრული უმცირესობაა.

ამრიგად, ეროვნულობის (რაც საბჭოთა ავტონომიურობის ძირითადი პრინციპია) თვალსაზრისით, აფხაზეთს ავტონომიური რესპუბლიკის სტატუსი არ ეკუთვნის.

როგორც მოკავშირე რესპუბლიკის, ისე ავტონომიური რესპუბლიკის სტატუსი თითქოს იმას მეტყველებს, რომ მოხდა აფხაზთა ეროვნული თვითგამორკვევა. მართლაც ფორმალურად აფხაზურმა ენამ შეიძინა სახელმწიფოს, განათლების, კულტურის ენის ფუნქცია, მაგრამ ეს ფუნქცია მხოლოდ ქალაქებზე არსებობს. არაერთარი ფაქტიური გამოყენება არა აქვს.

სინამდვილეში აფხაზური ენა არ არის განათლების ენა. იმ სკოლებშიც კი, რომელთაც ოფიციალურად ეწოდებათ აფხაზური საშუალო სკოლა, აფხაზურ ენაზე სწავლა მხოლოდ პირველ სამ წელიწადს, ე.ი. პირველ, მეორე და მესამე კლასებში მიმდინარეობს. მეოთხე კლასიდან კი ყველა საგანს უკვე რუსულ ენაზე ასწავლიან. მაშასადამე, აფხაზური საშუალო სკოლა ფიქციაა და აფხაზურად მხოლოდ სამკლასიანი სწავლაა.

აფხაზური უმაღლესი სასწავლებელი ხომ არ არსებობს და არ არსებობს. ვერც ვერასოდეს იარსებებს, რადგან აფხაზური ენა არსებითად განუვითარებელი ენაა, რომელზედაც შეუძლებელია თანამედროვე რთული, სამეცნიერო ტერმინოლოგიის შექმნა. ენა-

ზე, რომელზედაც მეოთხე კლასის სახელმძღვანელოც კი ვერ იწერება, როგორ და რანაირად დაიწერება უმაღლესი სასწავლებლის სახელმძღვანელოები? ამას არ ვლაპარაკობ აფხაზური ენის შეურაცხყოფის მიზნით. დამერწმუნეთ, არა! ვალიარებ მხოლოდ მწარე სინამდვილეს. ჩვენ გვიყვარს თავის მოტყუება და ამას არასოდეს მოაქვს სიკეთე. ამიტომ უნდა ვალიაროთ აფხაზური ენის ნამდვილი შესაძლებლობა. ეს ერთი მხარეა საკითხისა. მეორე მხარეა ის, რომ აფხაზთა მეტისმეტი მკირერიცხოვნობის გამო სად უნდა იშოვონ აფხაზური ენის ამდენი მცოდნე, რომ უმაღლესი სასწავლებელი დაკომპლექტდეს აფხაზურად მოლაპარაკე მეცნიერი-პედაგოგებით?

განათლების ენა მარტო სასწავლებლის ენას არ ნიშნავს. განათლების ენა ნიშნავს იმასაც, რომ ამ ენაზე ხელმისაწვდომი უნდა იყოს კულტურული კაცობრიობის ყველა მონაპოვარი. არაფერს ვამბობ იმაზე, რომ აფხაზურად თარგმნილი არ არის უცხოელი მეცნიერების, მოაზროვნეების, ფილოსოფოსების, მწერლების თხზულებანი, აფხაზს მშობლიური ენის საშუალებით არ შეუძლია მეცხრამეტე საუკუნის დიდი რუსი მწერლების თხზულებათა ერთი პროცენტის წაკითხვაც კი. უფრო მეტიც, აფხაზურ ენაზე არ არის თარგმნილი მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსების ძირითადი თხზულებანიც კი. ასე ღარიბია აფხაზური ენა ლიტერატურით, მხატვრული იქნება იგი თუ მეცნიერული.

რა გამოიწვია იმან, რომ აფხაზური ენა არ არის განათლების ენა? აფხაზის, კულტურული თვალსაზრისით, გარუსება. განათლებული, წიგნის მოყვარული აფხაზი დიდი-დიდი ერთ თვეში გადაიკითხავს ყველაფერს, რაც აფხაზურად დაწერილია და თარგმნილია. მერე რა უნდა ჰქნას მან? მას სურვილი აქვს გამუდმებული კონტაქტი ჰქონდეს წიგნთან. ეს მისი-სულიერი მოთხოვნილებაა არის და. პრაქტიკული აუცილებლობაც. რაკი მას აფხაზური ენა ამ მიმართულებით ვერ დააკმაყოფილებს, იგი მიმართავს იმ სხვა ენას, რომელიც მან იცის. დღეს ასეთია რუსული ენა. რუსულ ენაზე, მოგეხსენებათ, ზღვა ლიტერატურა არსებობს, რომლის ამოწურვას აღამიანის რამდენიმე სიცოცხლაც კი არ ეყოფა. ამდენად, რუსული ენა აწვდის აფხაზს უმდიდრეს სულიერ საზრდოს. ასეთ პირობებში აფხაზი თანდათანობით ივიწყებს მშობლიურ ენას და ითვისებს რუსულს.

პროვოკატორი აფხაზები ჩივიან, მართალია აფხაზეთის ოლქკომის მდივნები აფხაზები არიან, მაგრამ აფხაზური ენა არ იციანო. ამას ვერაფერი შეეცლის, ამდენად ეს ამოა ჩივილია. ვინც უნდა დაინიშნოს აქ მდივნად, სულერთია, ცოტა ხნის შემდეგ აფხაზური აღარ ეცოდინება. პრაქტიკულ საქმიანობაში მას აფხაზური არ სჭირდება, კომუნისტური პარტია რუსულად მუშაობს. სულიერად კი მას აფხაზური მწერლობა არაფერს აძლევს. განა ვინმე პუშკინს

ან ბლოკს გვერდზე გადადებს და შინკუბას ან თარბას ლექსებს წაიკითხავს? დოსტოვესკის „დანაშაულსა და სასჯელზე“ უარს იტყვის და დ.გულიას „კამაქიკის“ კითხვით ლამეებს გაათენებს? განა მხატვრული ხარისხის თვალსაზრისით, აფხაზურ ლიტერატურას შეუძლია რაიმე, თუნდაც იოტისოდენა მეტოქეობა გაუწიოს რუსულ ლიტერატურას? რა თქმა უნდა, არა.

ამრიგად, დღეს აფხაზი სულიერ საზრდოს რუსული ენის საშუალებით იღებს და, კულტურული თვალსაზრისით, იგი უკვე რუსია.

ასეთ პირობებში რას ნიშნავს სოხუმში უნივერსიტეტის გახსნის მოთხოვნა? ცხადია, რუსულ უნივერსიტეტს. როგორც ითქვა, აფხაზური ენა მხოლოდ სამკლასიან სასწავლებელში სწავლის საშუალებას იძლევა და აფხაზური უნივერსიტეტი გამორიცხულია. ასევე გამორიცხულია ქართული უნივერსიტეტი, რადგან აფხაზები ყველაფერ ქართულს ფანატიკური სიძულვილით ებრძვიან და გაასკეცებული ძალით გაილაშქრებენ ქართული უნივერსიტეტის წინააღმდეგ. მაშასადამე, დარჩა ერთადერთი ვარიანტი — რუსული უნივერსიტეტი. სოხუმში რუსული უნივერსიტეტი კი შეიქმნება როგორც აფხაზთა, ისე ქართველთა გარუსების მძლავრ კერად.

სოხუმის რუსულ უნივერსიტეტში მუშაობაზე უარს არ იტყვის თითქმის არც ერთი გამოჩენილი რუსი მეცნიერი-პედაგოგი. ამას განაპირობებს თუნდაც სოხუმის დიდებული ადგილმდებარეობა.

სოხუმის რუსულ უნივერსიტეტს მიაშურებს არა მარტო აფხაზეთის ასსრ-ში მოსახლე ქართველობა, არამედ მთელი დასავლეთი საქართველო, თუნდაც იმიტომ, რომ მათთვის სოხუმში ახლოს არის და მგზავრობის საკითხი გაიოლდება. ცხადია ისიც, რომ იმ აბიტურიენტებს, ვისაც ქართული საშუალო სკოლა ექნებათ დამთავრებული, რუსულ უნივერსიტეტში შესვლაც გაუჭირდებათ და სწავლაც. დაიწყება უკვე რუსული საშუალო სკოლისაკენ ლტოლვა. ქართული საშუალო სკოლა თანდათანობით დასუსტდება. სოხუმის რუსულ უნივერსიტეტს დიდი რაოდენობით ეყოლება როგორც იმიერ, ისე ამიერკავკასიიდან არააფხაზი და არაქართველი სტუდენტობა, სწავლა რუსულად, ურთიერთობა რუსულად, რადგან ეროვნულად ქრელი სტუდენტობის ურთიერთობის ენა რუსული იქნება.

ასე გახდება სოხუმის რუსული უნივერსიტეტი რუსიფიკაციის ბურჯი საქართველოში. ასრულდება ცარიზმის მოხელეთა სურვილი, გაეხსნათ თბილისში რუსული უნივერსიტეტი საქართველოს რუსიფიკაციის მიზნით, რასაც ასე თავგამეტებული ებრძოდა მოწინავე ქართველი ინტელიგენცია.

თუ აფხაზურს არ ძალუძს იყოს განათლების ენა, მით უმეტეს არ შეუძლია იყოს სახელმწიფო ენა.

აფხაზური ენის გავრცელების არე მეტად პატარაა. ყველა აფხაზმაც კი არ იცის აფხაზური. არააფხაზზე ხომ ლაპარაკიც ზედმეტია. დღევანდელ აფხაზეთის ასსრ-ში კი მოსახლეობა ქრე-ლია: ქართველები, რუსები, სომხები, ბერძნები, ესტონელები და ა.შ. ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, აფხაზები აფხაზეთის ასსრ-ის მოსახლეობის მხოლოდ 16%-ს შეადგენენ. და განა 16%-ს შეუძლია საკუთარი ენა თავს მოახვიოს არააფხაზი მოსახლეობის 84%-ს? რა უნდა გააწყოს აფხაზურმა ისეთი კულტურული ენების წინააღმდეგ, როგორიც არის რუსული, სომხური, ბერძნული? დღე-ვანდელ აფხაზეთის ასსრ-ში ყველასათვის გასაგები ენა არის რუსული, ამიტომ ყოველგვარი სახელმწიფო-ადმინისტრაციული საქმიანობიდან რუსულმა ადვილად გამოდევნა ქართულიც და აფხა-ზურიც. ამიტომ ტარდება რუსულად ყოველგვარი თავყრილობა-კრება, სხდომა, პლენუმი, კონფერენცია და ა.შ. ყველა საბუთი იწერება რუსულად. ერთმანეთთან პრაქტიკული ურთიერთობის ენაც რუსულია.

ამრიგად, მიუხედავად კონსტიტუციაში ჩაწერისა, აფხაზური აფხაზეთის ასსრ-ის სახელმწიფო ენააო, არსებითად და ნამდვილად აფხაზური ენა ისევ დარჩა პატუა-ენად (შინასახმარ ენად), როგორც ყოველთვის იყო.

აფხაზეთის ასსრ კონსტიტუციაში, რუსულის გვერდით, აფხა-ზურისა და ქართულის სახელმწიფო ენებად ჩაწერა წმინდა წყლის ფორმლობაა და გაკეთებულია აფხაზების და ქართველების ცრუ პატივმოყვარეობის დასაკმაყოფილებლად.

ყოველივე ზემოთაღნიშნულს თუ გავითვალისწინებთ, მაშინ უნდა ვალიაოთ, რომ აფხაზთა ეროვნული თვითგამორკვევა არც საბ-ჭოთა ხელისუფლების დროს მომხდარა. ერთადერთი, რაც აფხა-ზებმა საბჭოთა ხელისუფლებისაგან მიიღეს, არის ნაწილობრივი კულტურული ავტონომია, რადგან აფხაზური ენის მოყვარულთ აქვთ საშუალება აფხაზურად წერონ წიგნები, ბეჭდონ ისინი, გამართონ წარმოდგენები. ამას იქით აფხაზური ენის გამოყენება ვერ წავა. არ არსებობს ობიექტური საფუძველი და იმიტომ.

არანაკლებ მძიმე მდგომარეობაშია აფხაზი სამეურნეო თვალ-საზრისითაც. დღეს მეურნეობრივად აფხაზეთის ასსრ ვითარდება იმავე ტემპით, როგორითაც მთელი სსრკ. ეს ტემპი დღევანდელი სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესით ნაკარნახევი ტემპია და მისი შეჩერება-შენელება შეუძლებელია. აფხაზეთის ასსრ-ში შენდება ფაბრიკა-ქარხნები, ახალი საბჭოთა მეურნეობანი, ახალი საკურორ-ტო კომპლექსები. ყველაფერ ამას სჭირდება მუშახელი, მომსახურე პერსონალი. შეუძლიათ კი აფხაზებს საკუთარი ძალებით, სხვათა მიუშველებლად მათი დაკმაყოფილება? გულახდილად თუ ვიტყვი, არ შეუძლიათ. აუცილებელი მუშახელის მოთხოვნილებას აფხაზე-

თის ასრ აკმაყოფილებს ქართველი, რუსი, სომეხი... ე.ი. არააფხაზი. ამიტომ არააფხაზი ელემენტი აფხაზეთში სწრაფად იზრდება. ამის გამო კლებულობს აფხაზთა ხვედრითი წონა. მათემატიკოსების ერთ რომ ვთქვათ, თუ სამეურნეო თვალსაზრისით აფხაზეთი გეომეტრიული პროგრესიით იზრდება, დემოგრაფიულად აფხაზთა რიცხვი არითმეტიკული პროგრესიით იმატებს. ამ პროცესის შეცვლა შეუძლებელია და ამიტომ აფხაზთა ხვედრითი წონა თანდათანობით კიდევ უფრო შემცირდება.

ეს იმდენად მკაფიო პროცესია, რომ შეუძლებელია იგი აფხაზებს არ დაენახათ. მაგრამ დასკვნა უკულმა გააკეთეს, მოითხოვეს — შეწყდესო აფხაზეთის ასსრ-ში ქართველთა ჩამოსახლება. ერთი წუთით დავუშვათ, რომ საბჭოთა ხელისუფლებამ ყურადილო ეს აბსურდული მოთხოვნა და აუკრძალა ქართველებს აფხაზეთის ასსრ-ში ჩასახლება. მაშინ, მართალია, ქართველების ჩასახლება შეჩერდება, მაგრამ სხვა ხალხების ჩამოსახლება ხომ არ შეწყდება? არააფხაზური ეროვნული ელემენტის ზრდა ხომ მაინც არ შენელებს? თუ მერე აფხაზები მოითხოვენ სხვა ხალხების ჩასახლებაც შეწყვიტეთო? თუ ამას აპირებენ, მაშინ ახლავე აღიარონ, აფხაზებს გვეშინია გადაშენების და ამიტომ გამოყავით აფხაზთა ნაკრძალი, აფხაზთა რეზერვაცია და როგორც გადაშენების გზაზე დამდგარ ცხოველებს უვლით, ისე მოგვიარეთო ჩვენც. ეს უკვე საკითხის სხვაგვარი დასმაა და ამასთანავე ეროვნული სიკვდილის აღიარებაც. ალბათ ამის აღიარება არ სურთ აფხაზებს. ეს ეროვნულ შეურაცხყოფადაც მიიჩნიათ. ისინი ცოცხალ, შემოქმედ ხალხად თვლიან თავის თავს და რა რეზერვაციაზე შეიძლება ლაპარაკი? რაკი ასეა, მოთხოვნა — შეწყდესო აფხაზეთის ასსრ-ში ქართველთა ჩასახლება — სულელური მოთხოვნაა და ამასთანავე ამით (ჩასახლების აკრძალვით) აფხაზთა ეროვნული მდგომარეობა არ შეიცვლება.

საინტერესოა, როცა აფხაზები ითხოვენ ქართველთა ჩასახლების შეწყვეტას, რას ფიქრობენ და რას უპირებენ აფხაზეთის ასსრ-ში მოსახლე 200 000-მდე ქართველს? როგორც ჩანს, ამაზე არ უფიქრიათ, დავუშვათ ჩვენ რამდენიმე ვარიანტი.

1. ვთქვათ, ერთ მშვენიერ დღეს, მოსკოვის (სხვას ამის გაკეთება არ შეუძლია) განკარგულებით, აპყარეს ეს ორასი ათასი ქართველი და სხვაგან გადაასახლეს — მერედა, 200 000 ქართველის ნასახლარს როგორ აითვისებს 80000 აფხაზი? მითუმეტეს, რომ ამ 80000 აფხაზს თავისი სამოსახლო ადგილი უკვე აქვს. თუ აფხაზებს ჰგონიათ, რომ საბჭოთა ხელისუფლება 200 000 ქართველის ნასახლარს გაუღაბურებულს დატოვებს და ცარიელ ადგილას არავის დაასახლებს, აფხაზები არ შევაწუხოთო? 200 000 ქართველის ადგილს დაიკავენ სხვა ერების წარმომადგენლები და თავისუფალი

ადგილებიდან აფხაზებს თხის კუდიც არ დარჩებათ.

რა თქმა უნდა, ქართველთა აყრა-გადასახლების ვარიანტი მსჯელობისთვის არის დაშვებული, თორემ რეალურად ეს ყოველად გამორიცხებულია. ამგვარი რამ გენოციდია და იგი სანსტიკად დაგმობილია კულტურული კაცობრიობის მიერ. რასაც სტალინის დროს აკეთებდა საბჭოთა ხელისუფლება* იმას დღეს მოსკოვი ვერასგზით ვერ გაბედავს.**

2. შეიძლება ზოგიერთი აფხაზი ითვალისწინებს ქართველი კაცის ავადმყოფურ მისწრაფებას მაძლარი ცხოვრებისაკენ და ვარაუდობს: შეეუქმნით აფხაზეთის ასსრ-ში მცხოვრებ ქართველებს ცხოვრების აუტანელ პირობებს და ისინი გააფხაზდებიანო. ცხადია, ასეთი რამ დასაშვებია. შეიძლება ზოგიერთმა სულმდაბალმა ქართველმა მართლა ჩაიწეროს პასპორტში ეროვნებით აფხაზი ვარო, თუნდაც იმიტომ, რომ ლიმიტი მიიღოს და შელავათით შევიდეს სამედიცინო ინსტიტუტში, მაგრამ ასეთი უმსგავსი საქციელი შეიძლება ჩაიდინოს მხოლოდ თითო-ოროლა ნაძირალამ და არა 200 000 კაცმა. ამგვარ თითო-ოროლა რენეგატს კი არაფრის შეცვლა არ შეუძლია.

200 000 ქართველის გააფხაზების დაუჭერებელი ვარიანტიც რომ დავუშვათ, ეს ხომ ნიღაბი იქნება და არა სინამდვილე. „გააფხაზებული“ ქართველი ქართველ ერს მოაკლდება, მაგრამ აფხაზებს არ მიემატება. დღეს აფხაზეთის ასსრ-ში შექმნილი მდგომარეობის გამო „გააფხაზებული“ ქართველი ენით, სულით, შეგნებით, კულტურით რუსი გახდება და არა აფხაზი. რაც მთავარია, ასეთი ქართველი იქნება აფხაზის დაუძინებელი მტერი, რადგან იგი აფხაზთა კირვეულობამ აიძულა დაეგმო თავისი ეროვნება და სხვად ქცეულიყო. ასე „გააფხაზებული“ ქართველის ყველაზე მეტად უნდა ეშინოდეს აფხაზს. საკუთარ ეროვნებას სულმდაბალი ადამიანები გმობენ და სულმდაბლისგან ყოველგვარი სისაძაგლეა მოსალოდნელი.

3. კიდევ ერთი კითხვა: როგორ აპირებენ აფხაზები აფხაზეთის ასსრ-ში მცხოვრები 200 000 ქართველის ბუნებრივი გამრავლების შეჩერებას?

მაშასადამე, იმ მოთხოვნებს, რასაც აფხაზი პროვოკატორები აყენებენ, ქართველთა და აფხაზთა ურთიერთობის მოგვარება არ შეუძლია. ზიანი კი შეიძლება მოიტანოს კატასტროფული, რო-

* გაიხსენეთ ჩეჩენ-ინგუშების, ყირიმელი თათრების და სხვათა აყრა-გადასახლება.

1993 წლის 31 ივლისის მინაწერი: მოვტყუედიო. ქართველთა გენოციდი რუსეთის ხელისუფლებამ აფხაზეთში ჩაატარა. გავრის ზონაში ქართული მოსახლეობის ერთი ნაწილი ამოწყვიტეს, მეორე კი აპყარეს და გააძევეს მშობლიური მიწა-წყლიდან. „კულტურული“ კაცობრიობა თურმე რუსეთის ძალის პირისპირ შეიშით ცახცახებს.

გორც ერთი ხალხის, ისე მეორისთვის.

ვინც საკითხს დაკვირვებით შეისწავლის, მკაფიოდ დაინახავს, რომ აფხაზთა ეროვნულ თვითარსებობას ქართველთა მხრიდან საფრთხე არ ელის. ამას, ყველა ზემოთქმულის გარდა, ადასტურებს ისიც, რომ 1864 წლიდან მოყოლებული დღემდე აფხაზები კი არ გაქართველებულან, არამედ გარუსდნენ. ამ პროცესის არდანახვა ელემენტური სიბრძნეა. მაშინ რამ ააზებდრა ასე სასტიკად აფხაზები ქართველთა წინააღმდეგ? აფხაზი მოსახლეობის ფართო ფენის პოლიტიკური მიაშიტობის გამო, აფხაზები იოლად წამოეგნენ რუსიფიკატორი პროვოკატორების ანკესს.

„აფხაზურ კირეულობას“ რომ მოსკოვი წარმართავს, ამას ადასტურებს შემდეგი:

1. როდის იწყებენ აფხაზები გამოსვლას? როგორც წესი, მაშინ, როცა საქართველოში ეროვნული ღირსება გაიღვიძებს. ასე იყო წინათ, ასე მოხდა 1978 წლის აპრილშიც. ყველამ იცის, რომ 1978 წლის მარტ-აპრილში ქართველი ხალხი იცავდა თავის ეროვნულ ღირსებას. რუსიფიკატორების გადაწყვეტილებით საქართველოს სსრ ახალი კონსტიტუციის პროექტიდან ამოიღეს ქართული, როგორც სახელმწიფო ფუნქციის მატარებელი ენა. ეროვნული ღირსების დასაცავად თბილისში დაიწყო დიდი სახალხო შლეღიარება, რომელიც ქართველი ახალგაზრდობის მძლავრი დემონსტრაციით დამთავრდა, რის შედეგადაც ქართველი ხალხი გადაურჩა გაუგონარ დამკირებას. სწორედ აი ამ კრიტიკულ სიტუაციაში დაიწყეს აფხაზებმა გამოსვლები და წამოაყენეს თავიანთი მოთხოვნები. ამით უნდოდან რუსიფიკატორებს ქართველი ხალხის ყურადღება გადაეტანათ აფხაზეთისაკენ და გაეპარებინათ ქართველი ხალხის დამამკირებელი კონსტიტუცია.

2. როცა „აფხაზური კირეულობის“ გამო სოხუმში სიტყვა თქვა სკკპ ცკ მდივანმა კაპიტონოვმა, აღნიშნა, რომ აფხაზთა მოთხოვნები „ძირფესვიანად ეწინააღმდეგება ჩვენი პარტიის ლენინურ ეროვნულ პოლიტიკას“.*

მკაცრი შეფასებაა, მაგრამ რატომღაც ამ ანტილენინური ეროვნული პოლიტიკის მოთავეთაგან არავენ დაუსჯიათ. როდის აქეთ არის, რომ საბჭოთა ხელისუფლება ასე ალერსიანად ექცევა ანტილენინური პოლიტიკის თავკაცებს? რამ გამოიწვია აფხაზთა მიმართ ასეთი გულჩვილობა და ლმობიერება? თუ კაპიტონოვის სიტყვები ნიღაბი იყო მოვლენის ნამდვილი არსის დასამალავად? ასე იყო. სხვანაირი ახსნა მოსკოვის ალერსს აფხაზთა მიმართ არ ეძებნება.

სხვათა შორის, იმავე კაპიტონოვს, როცა იგი სოხუმში მიტინ-

* გაზ. „კომუნისტი“, 1978 წ., 26 მაისი, № 123.

გებზე გამოდიოდა, აფხაზებმა რადიორეპროდუქტორის ზონარი გადაუქრეს და მიტინგზე თავშეყრილ ხალხს არ ესმოდა რას ლაპარაკობდა სკკპ ცკ მდივანი. არც ამგვარ ხულიგნურ საქციელს გაუბრაზებია „მოსკოველი ამხანაგები“. ესეც გულმშვიდად აიტანეს.

3. „აფხაზური კირვეულობის“ სამი მოთავე კომპარტიიდან გარიცხა და სამსახურიდან მოხსნა აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის მაშინდელმა მდივანმა ხინთბამ. თან თავის მოხსენებაში ხინთბამ აფხაზი პროვოკატორები ასე დაახასიათა:

„არ დასჯერდნენ რა წერილის შედგენას, მისმა ავტორებმა გააჩაღეს „მჩქეფარე საქმიანობა“ ამ წერილზე ხელმოწერის შესაგროვებლად, იყენებდნენ რა ამისათვის მანკიერ მეთოდებს. გააჩაღეს დემაგოგიაც, „პატრიოტული მოწოდებებიც“ და ყველაზე უბრალო მოტყუებაც. მე ვადასტურებ ამ უკანასკნელს, რადგან წერილის შინაარსის შესწავლის პროცესში და ამ წერილზე ხელმომწერ აღამიანებთან საუბრისას გამოირკვა, რომ მისი შემდგენლები იყენებდნენ მთელ რიგ პირებისგან, მათ შორის შრომის და ომის ვეტერანებისგან ხელმოწერის პირდაპირ გამოძალვას, აჩვენებდნენ რა, მათ წერილის სხვადასხვა ვარიანტებს. კიდევ მეტიც, დადგენილია, რომ ზოგიერთი ხელმოწერა უბრალოდ ფალსიფიცირებულია“*

როგორც ხედავთ, პროვოკატორები იმსახურებდნენ სისხლის სამართლის სასჯელს. მაგრამ სინამდვილეში რა მოხდა? საქართველოს კპ ცკ-მა პარტიიდან გარიცხული და სამსახურიდან მოხსნილი პროვოკატორები პარტიამიც აღადგინა და სამსახურშიაც ჩააყენა, ხოლო ხინთბა მოხსნა და მის მაგიერ სხვა დანიშნეს. რატომ? თუ ხინთბას სიტყვები სწორი არ იყო და ცილს სწამებდა პატიოსან აღამიანებს, მაშინ ხინთბას გადმოყვანა საქართველოს კპ ცკ განყოფილების გამგედ შეუძლებელი იყო, რადგან ცილისმწამებელსა და მატყუარას რა უნდა საქართველოს კპ ცკ აპარატში? თუ ხინთბამ ყველაფერი სიმართლე თქვა, მაშინ რას ემართლებოდნენ მას და რატომ მოხსნეს იგი? ამ კითხვას ადვილად გასცემს პასუხს ყველა, ვინც იცის სკკპ ცკ მუშაობის წესი. თუმცა, რომელმაც დაკვირვებულმა საბჭოთა მოქალაქემ არ იცის ეს!

აი, რა მოხდა: როცა აფხაზმა პროვოკატორებმა მუშაობა გააჩაღეს, საქართველოს კპ ცკ გაბრაზდა და აჩქარებულმა ხინთბას უბრძანა — პარტიიდან გაერიცხა ისინი და სამსახურიდანაც მოეხსნათ. ხინთბამ თბილისიდან მიღებული ბრძანება მაშინვე შეასრულა. მაშინ პარტიიდან გარიცხული და სამსახურიდან მოხსნილი აფხაზი პროვოკატორები მოსკოვში გაიქცნენ და კრემლს შესჩივლეს — თქვენს დავალებას ვასრულებთ, იქ კი პარტიიდან გვრიც-

* გაზ. „საბჭოთა აფხაზეთი“, 1978 წ., 21 მარტი, № 55.

ხავენ, სამსახურიდან გეხსნიან და გვაუბედურებენ. გვიშველეთო რამე. მაშინ მოსკოვმა სასწრაფოდ უბრძანა საქართველოს კვ ცკ-ს — ახლავე ყველანი ალაღვინეთ პარტიაში, დააბრუნეთ სამსახურში და თქვენი აჩქარებით გამოწვეული შეცდომა გამოასწორეთო. შიშით თავზარდაცემულმა საქართველოს კვ ცკ-მა აფხაზი პროვოკატორები მაშინვე ალაღვინა პარტიაში, სამსახურში დააბრუნა, ხოლო შერცხვენილი და გაბითურებული ხინთბა თბილისში გადმოიყვანა, რაკი მას აფხაზეთში აღარ დაედგომებოდა.*

ესეც უეჭველად მეტყველებს იმას, რომ აფხაზ პროვოკატორებს მოსკოვის კალთა აფარია.

4. თბილისში პარტიულ კრებებზე წაიკითხეს საქართველოს კვ ცკ ბიუროს 1978 წლის 5 სექტემბრის დადგენილება, რომელიც კრძალავს ყოველგვარ შეკრებას, მიტინგებს, თავყრილობებს, კოლექტიურ წერილებს. მიიხნევს ამათ ანტისაბჭოურ საქმიანობად.

ასეთ დადგენილებას თავისით, მოსკოვის უკითხავად თბილისი ვერ მიიღებს. როგორც ყველასათვის ცნობილია, მოსკოვის ნებართვის გარეშე საქართველოს კვ ცკ ვერ დაამთქნარებს. დადგენილებას როგორღა მიიღებს? ამიტომ იბადება კითხვა — თუ მართლა თვითნებური კრებები და თავყრილობები არ მოსწონთ, რატომ აპრილ-მაისში არ მიიღეს ეს დადგენილება, როცა ყოველი ხის ძირში აფხაზებს მიტინგები ჰქონდათ გამართული და მიიღეს მაინცდამაინც სექტემბერში, როცა ქართველებს მოთმინების ფიალა აევსოთ და მათაც დაიწყეს გამოსვლა? პასუხი ადვილია. აპრილ-მაისში აფხაზთა გამოსვლები მოსკოვისთვის ხელსაყრელი იყო, რადგან ქართველთა წინააღმდეგ იყო მიმართული, ხოლო სექტემბერში ქართველთა გამოსვლა უკვე აღარ იყო მოსკოვისთვის სასურველი, რადგან ეს ქართველთა გამოფხიზლებას მოწმობდა. ამასთანავე გამორიცხული არ იყო, რომ გამოსვლებს უფრო ფართო ხასიათი მიეღო და სოხუმს გარდა საქართველოს სხვა ქალაქებშიც მომხდარიყო. ამიტომ სასწრაფოდ მიიღეს დადგენილება, სადაც ცხელი ტყვიით იმუქრებიან, თუ ქართველები გამოსვლას გაბედავენ.

5. მიუხედავად იმისა, რომ ძირითადად პროვოკაციული გამოხედომები ხდება გუდაუთის რაიონში, გუდაუთის რაიკომის მდივანი არხეინად გრძნობს თავს და ოდნავადაც არ გრძნობს პასუხისმგებლობას. არც არავინ თხოვს. ფორმალურად საბჭოთა იდეოლოგია ხალხთა მეგობრობის ქადაგებაა. გუდაუთის რაიონში სწორედ ხალ-

* დააკვირდით, როგორ ჰგავს ეს ნაწილ-ნაწილ დაქუცმაცებულ ფეოდალურ საქართველოში მომხდარ ამბებს. როცა ირანის შაჰის, ან თურქეთის სულთანის ხელქვეითი ქართველი მეფე ლალატისთვის რომელიმე თავადს დასჯიდა, იგი ირანს ან თურქეთს გარბოდა. იქიდან წყალობით ავსებული ბრუნდებოდა და ქართველი მეფეს იძულებული იყო ეს მოღალატე თავადი უკან პარტივისცემითა და აღერსით მიეღო.

ხთა მეგობრობის საწინააღმდეგო გამოხდომები ხდება: რაიონის ხელმძღვანელობა კი ამ ანტილენინური ეროვნული პოლიტიკისათვის პასუხს არ აგებს. რატომ? იმიტომ, რომ მოსკოვის მითითებით აკეთებენ ამას.

ამრიგად, „აფხაზთა კირვეულობის“ მამოძრავებელი ძალა ცნობილია. იგი მოსკოვია. ამ კირვეულობით მოსკოვი საქართველოში ქმნის დესტაბილურ მდგომარეობას. არსებითად სპობს ქართველთა ეროვნული მიზნით გაერთიანების შესაძლებლობას. აფხაზთა სახით მოსკოვს მომარჯვებული აქვს დანა, რომელსაც მაშინვე ჩასცემს საქართველოს ზურგში, როგორც კი ქართველები დააპირებენ ეროვნულ გამოფხიზლებას.

ასეთი სამარცხვინო მისია დააკისრეს მოსკოვმა და აფხაზმა პროვოკატორებმა აფხაზ ხალხს. ამიტომ მოსკოვის პროვოცირებული „აფხაზური კირვეულობა“ ერთდროულად არის მიმართული როგორც აფხაზი, ისე ქართველი ხალხის წინააღმდეგ. ამიტომ როგორც ქართველებს, ისე აფხაზებს ღრმა დაფიქრება მართებთ, ფხიზელი და ცივი გონებით უნდა განჭვრიტონ რას აკეთებენ.

ქართველმა ხალხმა უნდა გაიგოს, რომ აფხაზეთის საკითხი არ არის მარტო ერთი კუთხის პრობლემა. აფხაზეთის საკითხი საქართველოს მდგომარეობის სასინჯი ქვაა. საკმარისია საქართველომ აფხაზეთის საკითხი წააგოს, რომ ამას მაშინვე მოჰყვება საქართველოს ოსებით, აზერბაიჯანელებით, სომხებით დასახლებული კუთხეების პრობლემა. მაშინვე დაიწყება ოსთა, აზერბაიჯანელთა, სომეხთა გამოსვლები. დარწმუნებული უნდა ვიყოთ, თუ აფხაზეთის საკითხი წავეგეთ, წავეგებთ ოსების, აზერბაიჯანელების, სომხების საკითხსაც. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ისედაც პატარა საქართველოსგან არაფერი დარჩეს; საქართველო დამარცხდეს ისე, როგორადაც არ დამარცხებულა იგი არასოდეს თავისი გრძელი ისტორიის მანძილზე — არსებითად გაქრეს. ამიტომაც აფხაზეთის საკითხი მთელი საქართველოს ფიქრის, ზრუნვის და მოქმედების საკითხი უნდა იყოს.

ყოველი ერის ცხოვრებაში არის პერიოდი, როცა ქვეყნის და ხალხის ბედი თავად მთელმა ერმა უნდა გადაწყვიტოს. იგი არ უნდა ელოდოს რა გადაწყვეტილებას გამოიტანს. ოფიციალური მთავრობა, ოფიციალური ხელმძღვანელები. დღეს საქართველოს კპ ცკ-ს არ შეუძლია აფხაზეთის საკითხის მოსაგვარებლად რაიმე არსებითი და ქმედითი გადაწყვეტილება გამოიტანოს. თბილისმა იცის, რომ „აფხაზური კირვეულობა“ პროვოცირებულია მოსკოვის მიერ და ამიტომ სკკპ ცკ-ს შიშით საქართველოს კპ ცკ ხელფეხშეკრულია. ამიტომ აქ სიტყვა ქართველმა ხალხმა უნდა თქვას.

უკვე ნათელია, რომ აფხაზთა საკითხი არ გადაწყდება საქართველოს სასარგებლოდ, რაკი „აფხაზთა კირვეულობას“ მოსკოვი

წარმართავს. ამიტომ ქართველმა ხალხმა, რომლის ეროვნული და სახელმწიფო ღირსება შეურაცხყოფილი და დამცირებულია, უნდა ერთხმად, ერთსულოვნად მოითხოვოს სსრკ-დან გასვლა. ამის უფლება ყველა მოკავშირე რესპუბლიკას, ცხადია, მათ შორის საქართველოს, მიცემული აქვს სსრკ კონსტიტუციით.

სხვა გამოსავალი არა აქვს საქართველოს. აშკარად და მკაფიოდ ჩანს, რომ მოსკოვი არ იცავს საქართველოს სახელმწიფო სუვერენიტეტს. ასეთი დამოკიდებულების ერთადერთი პასუხია სსრკ-დან გასვლა. მაშინ საქართველო თვითონ მოუვლის თავის თავს და თვითონვე გადაწყვეტს თავის საშინაო საკითხებს. არ დაელოდება სხვის მოწყალებას.

თუ საქართველო, ქართველი ხალხი არ დადგება ასეთ პრინციპულ პოზიციანზე, მას მოელის უდიდესი მარცხი, რომელიც იქნება დასაწყისი ქართული სახელმწიფოს გაქრობისა.

1978 წ.

ბადაუდებელი საქმე

(თითქოს სადავო არაფერია. თითქოს საერთო აზრია, რომ აუცილებელია ჩვენი ქვეყნის ყველა რაიონის თანაბარი კულტურული განვითარება. თითქოს ყველამ ვიცით, რომ არ შეიძლება ყველაფერი თბილისში შევავროვოთ და საქართველო, კულტურული ცენტრების თავმოყრის თვალსაზრისით, თავკომბალას დაეამსგავსოთ) აქი ამ რამდენიმე წლის წინაო ყველამ მიზანშეწონილად მიიჩნია ზოგიერთი უმაღლესი სასწავლებლის თბილისიდან გატანა. და, როგორც კარგად მოგეხსენებათ, გავიტანეთ კიდეც. მაგრამ ნულარ იკითხავთ სად. სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტი წავიღეთ სადღაც თბილისსა და მცხეთას შუა. ახლა იგი აღარც თბილისშია და აღარც მცხეთაში. ასევე მოვექეციეთ ვეტერინარულ ინსტიტუტსაც. ისიც წავიღეთ და მოვათავსეთ თბილისსა და რუსთავს შუა — აღარც თბილისში, აღარც რუსთავში. პრობლემის მოგვარების მაგიერ, ახალი თავსატეხი გავუჩინეთ სტუდენტებსა და მასწავლებლებს — მგზავრობისა და ტრანსპორტის საკითხი. გამოვიდა, რომ თავი მოვიტყუეთ, ვითომც საკირობოროტო საკითხი მოვაწესრიგეთ. ცხადია, კარგია, მეტად კარგი, რომ ამ ინსტიტუტებს ახალი სამყოფი აუშენდათ. ამის საწინააღმდეგო ვის რა უნდა ჰქონდეს, მაგრამ თუ გატანა იყო, მართლაც გაგვეტანა ისინი, ვთქვათ, სასოფლო-სამეურნეო ინსტიტუტი — თელავში, ვეტერინარული — ახალციხეში (ან ახალქალაქში). ხომ შეიძლებოდა ეს ახალი შენობები იქ აგვეგო, რა დაშავდებოდა ამით? რა თქმა უნდა, არაფერი, მოხდებოდა კი დიდად სასიხარულო, სასიკეთო და მნიშვნელოვანი ფაქტი.

სულ ახლახან აშენდა დილომში კინოსტუდია „ქართული ფილმის“ ახალი კომპლექსი. გაკეთდა მეტად აუცილებელი საქმე. მაგრამ, ჩემი აზრით, უფრო მიზანშეწონილი და გონიერული იქნებოდა, შავი ზღვის პირას სადმე შეგვეჩინა შესაფერი ადგილი და კინოსტუდია იქ გადაგვეტანა. ოფიციალურად იყო თუ არა ამაზე ლაპარაკი, არ ვიცი. ჩემად, ერთმანეთს შორის კი ამის გამო ბევრი სჯა-ბაასი ყოფილა. კინოხელოვნებას უსაზღვრო მომავალი აქვს. ქართული კინოწარმოებაც უფრო და უფრო გაიზრდება. სულ მალე აუცილებელი გახდება მთელი კინოქალაქი, ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით. საჭირო იქნება უმაღლესი კინოსასწავლებელი,

რომელიც ყველა დარგის კინომუშაკს მოამზადებს. ასევე საჭირო იქნება კინოსამრეწველო კომბინატები, რომელნიც სხვადასხვა დანიშნულების აპარატურასა და ხელსაწყოებს დაამზადებენ. შორს არ არის ის დღე, როცა ამ საქმეს დავიწყებთ. საქმე კი ბევრად იოლად გაკეთდებოდა, ახალი კინოკომპლექსის მშენებლობა შავი ზღვისპირეთში რომ დაგვეწყო. საფუძველი ჩაეყრებოდა მომავალ დიდ კინოსტუდიას. შავი ზღვის პირას სამუშაო პირობებიც (თუნდაც კლიმატური თვალსაზრისით) ბევრად უკეთესია, ვიდრე თბილისში. აქაც ჩვენი გეოგრაფიული თვალსაწიერი თბილისით აღმოჩნდა შემოფარგლული.

ნუთუ უცნაურად არ გეჩვენებათ, რომ თბილისის უნივერსიტეტში არის უცხო ენების ფაკულტეტი და იქვე, ცოტა მოშორებით, უცხო ენების ინსტიტუტიც? ლაპარაკი არ უნდა, რომ უცხო ენების ფართო სწავლება გეკირდება. ამას მკაცრად ითხოვს დღევანდელი მდგომარეობა. მაგრამ საჭიროა კი ორი, ერთი და იმავე დანიშნულების (ნიუანსების განსხვავებას არსებითი მნიშვნელობა არა აქვს) უმაღლესი სასწავლებელი მაინცდამაინც თბილისში? ვითომ რით იქნებოდა ცუდი, რომ უცხო ენების ინსტიტუტი, მაგალითად, ფოთში იყოს?

ამ სტრიქონების წაკითხვისას ზოგიერთმა, შეიძლება ცინიკურად ჩაიხიზნითოს: მერედა, ვინ წავიღოდა, რომელი მეცნიერი დატოვებდა თბილისს და თელავში, ახალციხეში ან ფოთში გადასახლდებოდა? ყველა, ვისთვისაც ძვირფასია ჩვენი ქვეყნის აწმყო და მომავალი. რამდენიმე ობივატელის ფარისევლურ წუწუნს კი ყურადღება არ უნდა მიექცეს.

საქართველოს თანაბარი კულტურული განვითარების პრობლემა ფრიალდ სერიოზული და საკირბოროტო საკითხია. მას ფორმალურად არ უნდა მოვეკიდოთ. მაგალითად, წმინდა წყლის ფორმალისზმია პოლიტექნიკური ინსტიტუტის არსებობა თბილისშიაც და ქუთაისშიაც. ნუ დავიწყებთ აზნაურულ კულდაბზიკობას და გულახდილად ვთქვათ, რომ ჩვენ არ შეგვიძლია გექონდეს თანაბარი დონის, ღირსების, მნიშვნელობის ორი პოლიტექნიკური ინსტიტუტი. ამის პედაგოგიურ-მეცნიერული პოტენციალი ჩვენ არ გავგაჩნია. ამისათვის საქართველო მცირერიცხოვანი, პატარა ქვეყანაა. ყველასათვის ცხადია, რომ, თუ თბილისშიაც დარჩება პოლიტექნიკური ინსტიტუტი, ქუთაისის პოლიტექნიკური ინსტიტუტი ვერ დაკომპლექტდება მაღალი კვალიფიკაციის პედაგოგებით. ამით თბილისშიაც არ ვართ განებივრებული, აქაც გვაკლია ხალხი. მით უმეტეს, ცუდად იქნება საქმე ქუთაისში. მდგომარეობას ვერ გამოასწორებს გასტროლიორი-ლექტორები. გასტროლიორი მომღერალი შეიძლება იყოს კარგი და არა მეცნიერი და მასწავლებელი. დაბალი კვალიფიკაციის პედაგოგებით დაკომპლექტებული უმაღ-

ლესი სასწავლებელი კულტურულ დაწინაურებას ვერ შეუწყობს ხელს. პირიქით, იგი პროვინციალიზმს გააერცელებს კიდევ უფრო დიდი მასშტაბით. ამოცანა სასწავლებელთა რაოდენობის მატება კი არ არის, არამედ მათი ხარისხის, დონის ამაღლება და ზრდა.

კულტურის ამა თუ იმ დარგის დაწესებულება, თუ იგი მაღალი კვალიფიკაციის კადრებით არ არის დაკომპლექტებული, ზიანის მომტანი უფროა, ვიდრე სიკეთის. მაგალითად, ჩვენ რესპუბლიკის რამდენიმე ქალაქში გვაქვს გამომცემლობა. რატომღაც, ჯერჯერობით ამ გამომცემლობების მიერ დასტამბული წიგნები არ გამხდარა ფართო მსჯელობის საგანი, როცა ეს მოხდება, ყველა კარგად დაინახავს, როგორ უწყობენ ხელს, ნებით თუ უნებლიეთ, ისინი მაკულატურის გავრცელებას. თუმცა რა ქნან გამომცემლობებმა. ცოტად თუ ბევრად ხეირიანი მუშაჰი თბილისში გამორბის სამუშაოდ, ცოტად თუ ბევრად ვარგისი წიგნის გამოცემა ავტორს თბილისში უნდა. თბილისში უკეთესი საგამომცემლო პირობებია და იმიტომ. ასეთ სიტუაციაში პერიფერიის გამომცემლობებს უჭირთ გეგმის შესრულება. ხშირ შემთხვევაში იძულებული ხდებიან თბილისის გამომცემლობებში დაწუნებული წიგნები მიიღონ და გამოსცენ. ე.ი. გზა გაუხსნან მაკულატურას (თუმცა ობიექტურობა მოითხოვს ითქვას, მაკულატურა თბილისშიაც ხელგაშლით იბეჭდება). როგორც არ უნდა მოიწადინონ პერიფერიის გამომცემლობებმა მაღალი კრიტერიუმის შენარჩუნება, მაინც ვერ მოახერხებენ. არ ჰყავთ კადრები, არა აქვთ პირობები, არავის მოაქვს კარგი წიგნი გამოსაცემად. გეგმა კი უნდა შესრულდეს. მაშასადამე, ისინი უპირველესად რაოდენობრიობისათვის არსებობენ. კულტურის უპირველესი გამოვლენა ხარისხია. რაც უხარისხოა, უკულტუროა. თუ ზარისხი არ იქნება, რაოდენობა დამლუპველ ზეგავლენას ახდენს.

ყველა კულტურული დაწესებულების დედაქალაქში თავმოყრამ შექმნა თბილისის კულტი. ახლა თითქმის ვერ შევხვებით კაცს, საქართველოს რომელ კუთხეშიც უნდა ცხოვრობდეს იგი, თბილისში გადმოიახლებოდა არ ოცნებობდეს. ყოველგვარ საშუალებას მიმართავს, რომ სურვილი აისრულოს. იმას კი ნაკლებად ვფიქრობთ, რა დამართება ჩვენს ქვეყანას, თუ ერთ მშვენიერ დღეს მთელი საქართველო თბილისში დასახლდა. არადა, თბილისში დასახლებაზე შეოცნებებებსაც ვერ გაამტყუნებ, ბუნებრივია, რომ ყველას სურს სარგებლობდეს მე-20 საუკუნის ცივილიზაციის ყველა მონაპოვარით. ეს სრულიად გასაგები და ადამიანური მოთხოვნაა. რა პირით უნდა უთხრა, ყაზბეგში ან მესტიაში გაზრდილ კაცს, გინდა თუ არა იქ დარჩი და იცხოვრო. ამ დაბებში ხომ უბრალო კლუბიც არ არის, რუსთაველის ან მარჯანიშვილის თე-

ატრის სპექტაკლის ჩვენება რომ შეეძლოს. თუ შემთხვევამ თბილისში არ ჩამოიყვანა, მესტიაში ან ყაზბეგში დაბადებული კაცი ისე დავაყვაცდებდა, დაცოლშეილდება, რომ მხოლოდ გაზეთებიდან ეცოდინება, რომ მის სამშობლოში რუსთაველის, მარჯანიშვილის, ოპერისა და ბალეტის თეატრები არსებობს. არც ალექსანდრე ყაზბეგის გახსენება კმარა და არც ერთი დღით სტეფანწმინდაში გასეირნება, რომ იქ გემრიელი ხინკლებით ლუარსაბ თათქარიძის კომპლექსი დავიკმაყოფილოთ. უბრალოდ სირცხვილია, რომ სტეფანწმინდაში ყველაზე კარგი შენობა, მე-19 საუკუნეში აგებული, ყაზბეგთა საგვარეულო სახლი იყოს. არც ლექსების წერა კმარა ძველთაძველ მურყვამებზე. მესტიის სასტუმროშიც უნდა შეიხედო კაცმა, იცხოვრო კიდევ, რომ იგრძნო, მკაფიოდ დაინახო, როგორ სჭირდება ამ მხარეს ზრუნვა-პატრონობა. ნურავინ იფიქრებს, რომ ეს მხოლოდ მესტიის ან ყაზბეგის რაიკომის მდივნების და რაილმასკომის თავმჯდომარეების მოვალეობაა. ეს ყველა ჩვენთაგანის მოვალეობაა. ყველა ჩვენთაგანის სინდისის საქმეა. რატომღაც წაყრუების მავნე პოლიტიკას ვაღდავართ. რომელიმე ჩვენთაგანი რაიმე საკითხს დასვამს, დანარჩენები გაიტრუნებიან — აქაო და მე არ მეხებაო. რაც ჩვენს ქვეყანაში ხდება, ყველაფერი გეხება. ყველაფერი ჩვენი საზრუნავია. ამ რამდენიმე თვის წინათ „ლიტერატურულ საქართველოში“ ჯავახეთზე წერილი გამოვაქვეყნე. მეგონა, სერიოზულ და მტკივნეულ საკითხზე ვილაპარაკე. ვფიქრობდი, ამაზე აქტიური სჯა-ბაასი გაიმართება-მეთქი. გაგიგონიათ — ერთი-ორი კაცი შემეხშიანა მორცხვად. ამით დამთავრდა ყველაფერი. განსაკუთრებით საწყენია, რომ ვისაც წერილი უშუალოდ ეხებოდა, იმ დაწესებულებებს, არა უთქვამთ რა. თუ იმ წერილში არაფერი იყო საინტერესო, ის მაინც ეთქვათ — ამ საქმის არაფერი გაგეგება და უკეთესია გაჩუმდეთ. არადა, მართალი ვიყავი. ეს სიმართლე კიდევ უფრო ვირწმუნე, როცა ამას წინათ ახალციხეში თეატრის ახალი შენობის გახსნის ცერემონიალს დავესწარი. ვნახე, როგორ არიან ახალციხელები მოწყურებული დიდ კულტურულ ცხოვრებას, როგორ აკეთებენ ყველაფერს ამისთვის, მაგრამ სიხარულს ძირმწარეც გაერია, როცა გავიხსენე, რომ ერთადერთი თეატრი ემსახურება 5 რაიონს — ადიგენის, ახალციხის, ასპინძის, ახალქალაქის, ბოგდანოვკის. თუ კლუბებს არ ჩავთვლით, სხვა კულტურული კერა ამ რაიონებში არსებითად არ არის. მერედა, როგორ გაწვდეს 5 რაიონს ერთი თეატრი? ახალციხის თეატრის ყველა თანამშრომელმა რომ თავგანწირვით იმუშაოს, მაინც, ვერ მოახერხებენ მარტოდმარტო ამ რაიონების კულტურულ აღორძინებას. ამიტომ აუცილებელია ახალციხის თეატრს გვერდით ამოუდგეს უმაღლესი სასწავლებელიც. მაგრამ ეს არ უნდა იყოს რომელიმე თბილისური უმაღლესი სასწავლებლის ფილიალი. ეს

უნდა იყოს რომელიმე თბილისური უმაღლესი სასწავლებელი გადატანილი ახალციხეში.

როცა ჩვენი რაიონების კულტურულ აღორძინებაზე ვლაპარაკობთ, თბილისის მომავალზე ზრუნეაც იგულისხმება.

ჯერ ერთი: თუ თბილისის გარშემო პროვინციული კულტურა იბატონებს, ჩვენი დედაქალაქი ვერ შეინარჩუნებს კულტურული ცენტრის მდგომარეობას. იგი თავადაც პროვინციად გადაიქცევა. თუ დავაკვირდებით, ამის ნიშნები უკვე ჩანს. დედამდინარე მაშინ არის წყალუხვი, როცა შენაკადებიც წყალუხვია. თუ შენაკადები დაშრა, — დედამდინარეც შზრალ ხევად გადაიქცევა.

მეორეც: თბილისის განტვირთვა სხვა პრობლემების მოსაგვარებლადაც არის აუცილებელი. კარგად მოგეხსენებათ, რომ თბილისის მოსახლეობა გეომეტრიული პროგრესიით იზრდება, ქალაქის კეთილმოწყობა კი — არითმეტიკული პროგრესიით. ეს მდგომარეობა ერთ დღეს გამოუვალ ჩიხში მოგვაქცევს. მოსაგვარებელია საბინაო, სატრანსპორტო, წყალმომარაგების, ქუჩების, გამწვანების, კანალიზაციის საკითხი. შეეჩერდეთ თუნდაც ერთ კონკრეტულ საკითხზე. საყოველთაოდ ცნობილია, რომ მდინარის (საერთოდ წყლის) ნაპირას ქალაქებს იმიტომ აშენებდნენ, რომ წყალი (მდინარე, ტბა, ზღვა) პავის რეგულირებას ემსახურება და მოსახლეობას გაწმენდილ ჰაერს აწვდის. ამ ფუნქციას ასრულებდა მტკვარიც. დღეს, როცა ჰაერის გაკუჭვიანების პრობლემა მთელი კაცობრიობის ყურადღების ცენტრში დგას, წყალს კიდევ უფრო დიდი მნიშვნელობა მიენიჭა. მტკვრის მნიშვნელობაც უნდა გაზრდილიყო ამასთან დაკავშირებით. მაგრამ ასე არ ხდება. დღეს თბილისი იზრდება და იზრდება, მტკვარი კი პატარავდება და პატარავდება. მეტი რომ არ ვთქვა, ჩემს მახსოვრობაშიც კი მოიკლო წყლის დონემ მტკვარში. ამდენად, მტკვარი ოდნავადაც კი ველარ ასრულებს იმ ფუნქციას, რომელიც ყოველთვის ჰქონდა მას. ამისთვის ძალა აღარ ჰყოფნის. თბილისის ზრდის საკითხი მარტო მშენებლებს კი არ უნდა ვკითხოთ, არამედ მტკვარსაც. ამას არ ვაკეთებთ. საერთოდ წყლის პრობლემას უდიერად ვექცევით. არ ვიცი რატომ და, ჩვენი მშენებლები წყალს უგულუბელყოფენ. უზარმაზარი საცხოვრებელი მასივები აშენდა. არსად არც ერთი შადრევანი არ აშენებულა. შადრევანი ქალაქის გარეგნულ სილამაზეს კი არ ემსახურება, არამედ ფრიად პრაქტიკულ საქმეს — ჰაერის გაწმენდას. არა თუ შადრევნები არ შენდება, თუ სადმე ღელე ან ნაკადული ნახეს, მის დაშრობას ან გადახურვას გეგმავენ იმის მაგიერ, რომ წყლის ნაპირების კეთილმოწყობაზე ფიქრობდნენ. სხვათა შორის, ასე ხდება ჩვენს პატარა ქალაქებშიც. მაგალითად, ძველ ოზურგეთში ქუჩების გასწვრივ ნაკადულები მიჩხრიალებდა. ლამაზიც იყო და სასარგებლოც. ახლა ამ ნაკადულებს ამრობენ

და გულმოდგინედ ასფალტს ასხამენ ზედ. ისევ თავდაპირველ საკითხს დაეუბრუნდეთ. თბილისს არა მარტო სასმელი წყალი აკლია, არამედ კლიმატის მარეგულირებელი წყალიც. ადრე თუ გვიან სასმელი წყლის საკითხი მოგვარდება. მაგრამ რა ვუყოთ სხვა წყალს, სასმელ წყალზე არანაკლებ საჭიროს? რა გზით უნდა მოვიყვანოთ იგი დედაქალაქში? თავი რომ დავანებოთ კოლოსალურ თანხებს, რომელიც ამას დასჭირდება, სად არის მეორე მტკვარი? არადა, ახლა თბილისის ტერიტორიას, მოსახლეობას და წყალს შორის ყოველგვარი შეფარდება დარღვეულია.

ამრიგად, თბილისიდან ზოგიერთი დიდი უმაღლესი სასწავლებლისა და კულტურის სხვა დაწესებულებების გატანა ჩვენი რაიონების კულტურულ დაწინაურებასაც შეუწყობს ხელს და თბილისის მდგომარეობასაც დიდად გააუმჯობესებს; რამეთუ ბევრი საჭირობოროტო პრობლემის გადაჭრას დააჩქარებს.

ნურავის გაუკვირდება, რომ ამ წერილში ძირითადი აქცენტი უმაღლეს სასწავლებლებზეა გადატანილი. ეს ბუნებრივია. ყოველივე ახლის, პროგრესულის ამთვისებელიც და წამომწყებიც ახალგაზრდობაა. განსაკუთრებით სტუდენტობა. სიცოცხლის ძარღვიც ძალუმად იქ ფეთქს, სადაც ახალგაზრდობაა.

მე კარგად ვიცი, რომ აქ წამოჭრილი საკითხის მოსაგვარებლად ერთი ან ორი დღე არ კმარა. ისიც ვიცი, რომ პრობლემას ღრმა შესწავლა სჭირდება ეკონომიკური, დემოგრაფიული, ფინანსური და სხვა თვალსაზრისით. ეს დიდ დროსაც მოითხოვს, ღრმა ცოდნასაც და ენერჯიასაც. მაგრამ იგი გადაუდებელი საქმეა და მისი მოგვარება ჩვენი თაობის მოვალეობაა. თუ ჩვენ ამას არ გავაკეთებთ, გააკეთებენ ჩვენი შვილები და შვილიშვილები. მაგრამ რა სინდისით შევხედავთ მომავალ თაობებს თვალებში, თუ გულზე ხელს დავიკრეფთ და დროის სტიქიურ მდინარებას ბრმად გავყვებით?

1975 წ.

რანსა ბოროტთა მოვიკვეთთ?

ახლა ქართულ გაზეთებს რომ გადაიკითხავ, გული გაგინათდება: როგორ კარგად შეუვნია ყველას ქვეყნის სატკივარი, ხმაყ აუმაღლებია და საქმისკენაც მოგვიწოდებს. მაგრამ, როცა ღრმად დაეფიქრდებით, თავდაპირველი სიხარული განელდება. აღმოჩნდება, რომ ლაპარაკით კი გვილაპარაკია, მაგრამ ბევრი საყურადღებო აზრი ისევ ქალღმერთზე დარჩენილა. მის განსახორციელებლად არავის უზრუნვია. სჯა-ბაასით მარტო გული მოგვიფხანია. საქმე კი წინ არ წაწეულა. ზოგჯერ ეს ჩვენი მშვენიერი სიზანტის ბრალია, ზოგჯერ — მოვლენის არასწორი ანალიზისა, ზოგჯერაც — თვალთმაქცობის: ვითომ უფრო სერიოზული საქმეებით ვართ დაკავებული და ვერ მოვიცალეთო. შეიძლება ბევრი ამ სიტყვებით გაღიზიანდეს და არც დამეთანხმოს, მაგრამ ამით ფაქტი არ შეიცვლება. უკეთესია პირველსავე რეაქციას ნუ ავყვებით და ზოგიერთი რამ უფრო ცივი გონებით აეწონ-დაეწონოთ.

ჩემი სიმართლის საბუთად არ დაეასახელებ გადასაწყვეტად რთულ პრობლემებს. შედარებით უფრო იოლად მოსაგვარებელ სარვეზებს გავიხსენებ, რომლებზეც გვიმსჯელია, მაგრამ გასწორებით კი არ გაგვისწორებია. ჩვენს სიტყვასა და საქმეს შორის დიდი ზღვარი აღმოჩენილა და ჯერ არ ჩანს, როდის გადავლახავთ მას.

ახლა რამდენიმე არგუმენტს გავეცნოთ.

1971 წლის 19 თებერვალს „ლიტერატურულმა საქართველომ“ მასწავლებელ ჰაკოფ მიქაელიანის წერილი გამოაქვეყნა. იგი წერდა: „უცხოელთა სისტემატური თავდასხმების შედეგად XVIII საუკუნის მეორე ნახევარში ადგილობრივი (ლაპარაკია ისტორიულ თრიალეთზე ანუ დღევანდელ წალკის რაიონზე — ა.ბ.) ქართული მოსახლეობის ნაწილი გაიეღიტა, ხოლო გადაჩენილებმა მიატოვეს მშობლიური ადგილები და საქართველოს შიდა რაიონებში გადასახლდნენ. წალკის ზეგანი 1830 წლამდე დაუსახლებელი დარჩა.“

1830 წ. კარინის ვილაეთიდან გადმოსახლებულმა სომხებმა და ბერძნებმა თან მოიტანეს თავიანთი წინანდელი სოფლების სახელები. სოფლების ძველი ქართული სახელები შეიცვალნენ. ასე მაგალითად: ფარახეთი გახდა დარაგიულ, თეზი — ავრანლო, ცრიცი — აშყალა, ოლთისი — ოლიანკ, კუკია — სანამერ, თეთრიწყარო — აიაზმა და სხვა. და ეს თურქული სახელები,

რომელთაც არავითარი კავშირი არა აქვთ ძველ ქართულ ისტორიულ სახელებთან, დღემდე ხელუხლებელია... ჩვენი აზრით, ისეთ ისტორიულ რაიონს, როგორცაა თრიალეთი, საჭიროა განსაკუთრებული ყურადღება მიაქციოს საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ივ.ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტმა და აღადგინოს სოფლების ძველი ქართული სახელები“.

პაკოფ მიქაელიანის წერილის გამოქვეყნების მერე ხუთი გრძელი წელიწადი გავიდა, მაგრამ სტატიაში დასმული საკითხის მოსაგვარებლად არაფერი გაკეთებულა. უფრო მეტიც: ისიც არ ვიცით, ფიქრობს თუ არა ვინმე რაიმეს გაკეთებას. თუმცა არ ვარ მთლად მართალი. პ.მიქაელიანს შეეხმინან. მაგალითად, 1975 წლის 11 აპრილს „ლიტერატურულ საქართველოში“ დაიბეჭდა კობა ხარაძის წერილი — „გეოგრაფიულ სახელწოდებათა გამო“. თურმე პ.მიქაელიანს ტოპონიმების დაწერილობაში შეცდომები დაუშვია. საპიტიახშოს მაგიერ საბიდიახშო დაუწერია, საფანაური — საპონაურის ნაცვლად და ა.შ. პ.მიქაელიანი ეროვნული მნიშვნელობის საკითხს სვამს და იმის მაგიერ, რომ მხარი დაეუქიროთ, გვერდით ამოვეუდგეთ, ვუკიჟინებთ, ორთოგრაფიული შეცდომები დაგიშვიათ. პ.მიქაელიანის მიერ დასმულ ძირითად საკითხს რატომ ვხვდებით დუმილით? რატომ ჩავიგუბეთ პირში წყალი? ვის სჭირდება ორთოგრაფიულად სწორად დაწერილი, მაგრამ კართოთეკის გაყვითლებულ და ჩრჩილის შექმულ ბარათებში აღნიშნული ტოპონიმები? ეს ტოპონიმები ცოცხლად უნდა არსებობდნენ თრიალეთში! აი, ეს არის მოსაგვარებელი, თორემ ორთოგრაფიული შეცდომა ყოველთვის გასწორდება. დადგა დრო მთავარი და მეორეხარისხოვანი ერთმანეთისაგან გავარჩიოთ.

| 1980 წელს მინაწერი: ამ სტრიქონებმა კ.ხარაძე გაანაწიყენეს და მან სასწრაფოდ მიპასუხა (იხ. „განთიადი“, 1976 წ., №3). კ.ხარაძემ თავის პასუხში დიდი რაოდენობით დაასახელა წერილები, რომელნიც ამ საკითხს ეხებიან. თურმე დიდი ხანია ვწერთ ამაზე, ვწუხვართ, ვმსჯელობთ და მე ეს ვერ დავაფასე და ზოგიერთს გულგრილობა დავწამე. მართალი რომ გითხრათ, არ ვიცოდი ამ საკითხის გამო ამდენი თუ იყო დაწერილი. მაგრამ ისიც უნდა ვთქვა, რომ ამის გაგება მხნეობის მაგიერ სასოწარკვეთილება უფრო მომგვარა. თუ ამდენი ვილაპარაკეთ, პრაქტიკულად რატომ არ გამოიღო შედეგი? ეს ხომ უშუალოდ ადასტურებს ჩემს წუხილსა და ჩივილს: ჩვენს სიტყვასა და საქმეს შორის დიდი ზღვარი დევს-მეთქი, როცა მოგახსენეთ. რა ფასი აქვს ჩვენს დაწერილს, ჩვენს წინადადებებს, თუ მას არაეინ მიაქცივს ყურადღებას და არასოდეს განხორციელდება? სიტყვისა და საქმის ეს გათიშულობა უფრო მნიშვნელოვანი პრობლემაა დღეს, ვიდრე ბიბლიოგრაფიუ-

ლი სიზუსტით იმის აღწერას, ვინ როდის რა დაწერა].

გონიერი აზრისადმი უყურადღებობის კიდევ ერთი ნიმუში უნდა გავახსენო მკითხველს.

1934 წლის 16 მაისის „ლიტერატურულ გაზეთში“ (№10) გამოქვეყნდა წერილი — „მეტი ყურადღება ტფილისის კეთილმოწყობას“. ამ სტატიას ხელს აწერდნენ ლევან მებრეველი, ალექსანდრე ქუთათელი, სიმონ ჩიქოვანი, გრიგოლ ცეცხლაძე და ირაკლი აბაშიძე. წერილში თბილისის კეთილმოწყობის რამდენიმე მტკივნეული საკითხი იყო დასმული. ახლავე აღვნიშნავ, რომ არც ერთი მათგანი არ მიუღიათ მხედველობაში, არც ერთი მათგანი არ გამხდარა დათქმების საგანი. ამჯერად წერილში დასმულ საკითხთაგან საგანგებოდ უნდა გამოვეყო ერთი.

მაშინ მტკვრის სანაპირო შენდებოდა. წერილის ავტორები ითხოვდნენ, ე.წ. მადათოვის კუნძული დარჩენილიყო კუნძულად. ნუ ამოავესებდნენ მტკვრის მარჯვენა ტოტს და იქ გზატკეცილს ნუ გაიყვანდნენ.

ისინი წერდნენ: „ყველა თანამედროვე კულტურულ ქალაქში ცდილობენ, რაც შეიძლება მეტი ფართობი მისცენ მდინარეებს და არხებს. ჩვენსა კი ერთი საცოდავი ტოტი ქჷონდა მტკვრისა და ისიც დააშრეს. ამგვარად, მადათოვის კუნძულს დაეკარგა მთელი ბუნებრივი სილამაზე“.

ეს აზრიანი და აუცილებლად მისაღები წინადადება დარჩა „ხმად მლაღადებლისა უდაბნოსა შინა“.

ახლა დღევანდელი თვალით შევხედოთ ამ მოთხოვნას და დავინახავთ, რა მართალნი იყვნენ წერილის ავტორები. ესთეტიკური თვალსაზრისით, დაიკარგა ულამაზესი ადგილი, შეიძლებოდა შუა ქალაქში მოწყობილიყო კუნძული-პარკი.

პრაქტიკული თვალსაზრისით, ქალაქს დაეუბნეთ „ფილტვი“ (ამას დღესაც ვაგრძელებთ, კერძოდ, მდ. ვერეს მიმართ). აკადემიკოსი ს. შვარცი ამბობს, მეცნიერთა უმრავლესობის აზრით, დედამიწის ატმოსფეროს ჟანგბადის უმრავლესობას წყალი იძლევა და არა ტყეო. ვთქვათ, ეს ცოტა გადაქარბებულია, მაგრამ ის ხომ ყველასათვის ცხადია, რომ წყლისა და ტყის საშუალებით ესუნთქავთ. განა შეიძლებოდა პარკებით და შადრევნებით ისედაც ღარიბ ქალაქში ბუნებრივად არსებული მდინარის ტოტი ამოგვეშრო? ეს დღეს ხომ განსაკუთრებით მტკივნეულად იგრძნობა! მერე რა იქნება, ეს ადვილად წარმოსადგენია.

დაბოლოს, დღევანდელ თბილელ ახალგაზრდებს ალბათ ბოლომდე ვერ შეუგრძენიათ გალაკტიონის „გადმოფრენას ეს ყორანი მადათოვზე აპირებს...“ აღარც კუნძულია და აღარც უსაზღვრო ნაპირები. სხვათა შორის, ეს არ არის უმნიშვნელო ამბავი: ბევრ ქვეყანაში დიდ პოეზიასთან დაკავშირებულ ადგილებსაც სათუთად ინახავენ.

[1980 წელს მინაწერი: ამ საკითხზე ტელევიზიითაც ვილაპარაკე. მერე ტელევიზიაში ერთი მსმენელის წერილი მოვიდა. ბარათის ავტორს თავის დროზე მონაწილეობა მიუღია მტკვრის მარჯვენა ტოტის დაშრობაში. იგი ამბობდა, რომ იქ მთელი ქალაქი ნაგავს ყრიდა, დაქაობებული იყო იქაურობა და საშინელი ანტისანიტარია ბატონობდაო. ამიტომ მისი ამოშრობა და გზატკეცილის გაყვანა დიდად კეთილ საქმედ უნდა ჩაითვალოსო. აკ.ბაქრაძეს კი გული წუდებდა, რატომ აღარ არისო დღეს თბილისში ანტისანიტარიის ბუდე. შემდეგ ტელევიზიის მესვეურებს საყვედურობდა, რატომ მიეცითო ამის თქმის უფლება.

ღმერთო დიდებულო! ნუთუ სხვისი ნათქვამის გაგების უნარიც აღარ შეგეწივს? ან 1934 წელს ან დღეს ვინ თქვა, ანტისანიტარიის ბუდე უნდა დაეტოვებინათო! ამბობდნენ და ვამბობთ, იმ ანტისანიტარიის ბუდის მოსპობა უფრო გონივრულად შეიძლებოდა. 30-იან წლებში უამრავი საშუალება არსებობდა, რომ ეს საკითხი თანამედროვე მოთხოვნათა შესაბამისად მოგვარებულიყო. ანტისანიტარიაც მოისპობოდა, მტკვრის ტოტიც ცოცხალი იქნებოდა და მადათოვის კუნძულიც კუნძულად დარჩებოდა.

მაშინაც გასუფთავებული წყლის ტოტის აღდგენას მოითხოვდნენ და არა დაქაობებული ადგილის დატოვებას. „ტოტის ხელახლად გამოშვება ეს მეტისმეტად მნიშვნელოვანი საკითხია ქალაქის კეთილმოწყობისა და გამშენიერების თვალსაზრისით. ამიტომ მწერალთა ბრიგადა საგანგებოდ მიაქცევს აღმასკომის -უურადლებას ამ საკითხის საფუძვლიანად განხილვაზე მომავალი პერსპექტივის გათვალისწინებით და მის მოგვარებაზე“].

მადათოვის კუნძულმა ჩვენი კიდევ ერთი უცნაური თვისება გამაჩხენა. ეს კუნძული ორბელიანების მამული იყო საუკუნეთა მანძილზე. მე-19 საუკუნის შუა ხანებში გენერალ მადათოვს მიჰყიდეს. რატომღაც არავინ არ უწოდა ორბელიანების კუნძული. მადათოვის კუნძული კი დაარქვეს. თან მტკიცედ დაიხსომეს და არ ივიწყებენ. ამას ჰქვია, მამა გაეშვა და მამინაცვლის სულს ჰტიცავდაო.

1975 წლის აღმანახ „განთიადის“ მეორე წიგნში ნოდარ მგალობლიშვილი წერდა:

„რელიეფს ყოველნაირად უნდა მოვუაროთ. ტრამალებში გაშენებულ ქალაქს თავისი სილამაზე აქვს, მთა-გორიან ადგილას გაშენებულს — თავისი. მაგრამ საშინელებაა, როდესაც მთა-გორიან მხარეში მშენებლობისათვის აშანდაკებენ რელიეფს, მთას კრიან და მოკრილი მიწით ხეობას ავსებენ. ასეთი მაგალითების მოყვანა მრავლად შეიძლებოდა. ვიკმაროთ თბილისის მაგალითები: თუნდაც ამოვსებული ვარაზის ხევი. იგივე ვარაზის ხევი, თავის

ზედა ნაწილში უმოწყალოდ დაჩეხილი, რელიეფის იგნორირებით გაშენებული...“

ვარაზის ხევის ამოვსების გამო მწარე ჩივილი სხვებისაგანაც გამგონია და დაბეჭდილიც ბევრი წამიკითხაეს. წარსულს რაღას მიეწევი ან რაღას უშველი. მთავარია ის, რომ ამას ყურადღებას ახლაც არავენ აქცევს. რატომღაც დაგვეკვება: ჭერ საქმეს წაეხდნენ და ვაი-ვიშს მერე მოეყვებით. კაციშვილმა არ იცის, რატომ ხდება, რომ გზას მაინცადამაინც ურბის გადაბრუნების მერე ვხედავთ.

ახლა კიდევ შეგახსენებთ უგულისყურო და უღარდელი დამოკიდებულების შემთხვევებს.

კარგად იცით, რომ ბათუმში არის სტეფანე ზუბალაშვილის ხარჭით აშენებული წმ.მარიამის კათოლიკური ტაძარი. ტაძარი დიდი ხნის არ არის, 1898-1902 წწ. აგებული. ალბათ ამიტომ ისტორიულ ძეგლად არ ვთვლით. არც ვარძია ყოფილა ყოველთვის შვიდასი წლის. თანდათან, დროთა განმავლობაში გახდა შეიდასუკუნოვანი. თუ გასულ და მიმდინარე საუკუნეებში აშენებულს არ მოვუვლით, მაშინ მომავლისათვის დღევანდელი კვალს პირწმინდად წაეშლით. ამიტომაც იმსახურებს ბათუმის ტაძარი ყურადღებას. ყველაფერს რომ თავი დაეანებოთ, ბათუმის ტაძარში მშენებლობის ისეთი კულტურაა გამოვლენილი, რომ სანიმუშოდ და სამაგალითოდ გამოდგება ყოველთვის. განსაკუთრებით დღეს!

სიტყვამ მოიტანა და არ შემძლია არ გიამბოთ.

1975 წლის 3 თებერვალს კიბერნეტიკის ინსტიტუტში მიგვიწვიეს სპექტაკლ „ლალატის“ განსახილველად. განხილვის დაწყებამდე ინსტიტუტის დირექტორმა, აკადემიკოსმა ვ.ჭავჭავანიძემ მაგვილო და გვესაუბრა. გაგვაცნო ინსტიტუტის საქმიანობა და მომავალი გეგმები. ისიც გვითხრა — ინსტიტუტის სამუშაო გეგმები ხელოვნური ინტელექტის შექმნას ითვალისწინებსო. ცხადია, ყველაფერი ეს უალრესად საინტერესო იყო, მაგრამ, როცა ვლაპარაკობდით, დირექტორის კაბინეტში ყველა ქუქრუტანიდან ცივი ქარი უბერავდა. თუმცა ოთახში ყოველ ნაბიჯზე რეფლექტორი იდგა, მაინც საშინლად ციოდა. რატომ — იკითხავთ აუცილებლად. იმიტომ, რომ ცუდად, ძალიან ცუდად არის აშენებული კიბერნეტიკის ინსტიტუტის ახალი შენობა. საითაც გაიხედავ, ყველგან ერთსა და იმავეს დაინახავ — საცერივით დახვრეტილ თხელ კედლებს, დაგრეხილ ფანჯრებს და კარების ღრეჩოებს. მართალია, ინსტიტუტის თანამშრომლებს ისინი გაზეუებითა და ბამბებით ამოუჩურთავთ, მაგრამ საბურთალოს ქარს მაინც ვერ აკავებენ. ზამთრის ქარი ლალად და არხეინად დასეირნობს შენობაში. ნუთუ იმათ, ვინც კიბერნეტიკის ინსტიტუტის შენობა ააშენა, სირცხვილი არ წვათ? ასეთი მშენებლებისათვის განა ბათუმის ტაძარი მთელი სკოლა არ

არის? დღევანდელი ტაძრები, სკოლები, ინსტიტუტები, უმაღლესი სასწავლებლებია. მათ მკვიდრად შენება უნდა. ისე შენება, რომ საუკუნეების მერე მოსულ პოეტს შეეძლოს თქვას — „ვინაც ააშენა, კარგად ააშენა და ჭკით დაამშვენა...“

დგას ახლა მკვიდრად აშენებული ბათუმის ტაძარი და მასზე მიკრული აბრა გვაუწყებს — ეკლესიაში ორი დაწესებულებათა ამჟამად მოთავსებული:

1. მენდელეევის სახ. მეტროლოგიის საკავშირო სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის თბილისის ფილიალის მაღალი ძაბვის ლაბორატორია.

2. სახსტანდარტის საქართველოს რესპუბლიკური სამმართველოს აქარის სახელმწიფო ზედამხედველობის ლაბორატორია.

არც ეს დამოკიდებულებაა ახალი. 1897 წელს „ეკალში“ (№ 8) იასონ ციციშვილი წერდა: ისტორიულ საციციანოში სოფელ ტყემლუანს ზემოთ, ვერცხლის მადნის მთის პირდაპირ არის ეკლესია. „თქვენ წარმოიდგინეთ, ამისთანა ძვირფას ხელოვნებით შემკულ ტაძარში, თვით ქრისტიანებს, შიგ საქონელი და ღორ-ხბო ჰყოლიყოთ, რომლის ნაგვითაც მთლად სავსე იყო და მასთან შიგ ცეცხლის ნანთები კომლისაგან ისეთი ძვირფასი მხატვრობა მთლად გამურული და გატრუსული იყო... ამ ტაძრის დასავლეთი კი მთლად ჩამონგრეულა; ეტყობა, რომ უღმერთო და დაუნდობელი ხელისაგან არის მისი ასეთი შეურაცხყოფა“.

ამ სტრიქონების წაკითხვის შემდეგ შეიძლება თავიც ვინუგეშოთ: გამოვსწორებულვართ, ნაბიჯი წინ გადაგვიდგამს. ტაძარში საქონელს კი არ მივერეკებით, არამედ ლაბორატორიებს ვაწყობთ.

[1991 წლის 20 მარტის მინაწერი: ეს პრობლემა დღეს უკვე მოგვარებულია. ბათუმის ტაძარს ქართული ეკლესია პატრონობს. თუმცა, ჩემი აზრით, ემჯობინებოდა ქართველ კათოლიკეთათვის აშენებულ ტაძარში ისევ კათოლიკური მღვდელმსახურება ყოფილიყო].

ეს იმიტომ ხდება, რომ მოვლენის მიმართ დამოკიდებულება საერთო, საზოგადოებრივი ზნეობრივი კრიტერიუმით კი არ არის განსაზღვრული, არამედ ყოველი მოქალაქის პირადი შეხედულებით.

მხოლოდ პირადი შეხედულებით მოქმედება საზოგადოების სულიერ გათიშვას იწვევს. საზოგადოების სულიერი ერთიანობა არ გამოიხატება განურჩევლად ყველაფერზე კოლექტიური ტაშისცემით. ეს ერთიანობის ფორმალური გამოვლენაა, რომელსაც არა აქვს საზოგადოებისათვის სასარგებლო დამოუკიდებელი მოქმედების შინაგანი იმპულსი. ამის ბრალია, რომ რაიმე საზოგადო საქმის გასაკეთებლად ჩვენ ყოველთვის ვილატის გადაწყვეტილებას ველით და ვუცდიით. თუმცა იმ საქმის გასაკეთებლად შეიძლება სრულია-

დაც არ იყოს საჭირო საგანგებო გადაწყვეტილებანი.

აქ შეიძლებოდა შიო-მღვიმე გაგვეხსენებია. კარგად მოგეხსენებათ, შიო-მღვიმის ისტორიული მონასტრის ეზოში არის სახლები, აშენებული თავის დროზე ბერების საცხოვრებლად. ისინი ააგო გასული საუკუნის ბოლოს ეპისკოპოსმა ალექსანდრემ („კვალი“, 1895 წ., №31). ჭერ კიდევ ჩვენი ასწლეულის 50-იან წლებში ეს სახლები ჩინებულად იყო შენახული. ტურისტები ღამესაც ათევდნენ იმ სახლებში. ზოგიერთი თვეობითაც ცხოვრობდა. მერე, 60-იან წლებში, რუსთაველის იუბილის დღეებში (რა გვეშველებოდა, იუბილეები რომ არ მოეგონათ?), საავტომობილო გზა გაიყვანეს. ყველა კმაყოფილი და გახარებული დარჩა ამ კარგი საქმით, მაგრამ მოხდა საოცარი რამ: ამ დღიდან დაიწყო შიო-მღვიმის უბედურება. რაკი მისვლა იოლი გახდა, დაიძრა ხალხი მანქანებით. შიო-მღვიმის ეზო შეიქმნა ლოთობისა და ღრეობის ასპარეზად. იკვლება ცხვრები, გოკები, ხბოები. შეისმის ჩაფებით ღვინო. ველზე ქეიფს „რომანტიკული“ ელფერი რომ მიეცეს, საქონელი იქვე იკვლება, ტყავდება და იწვის. ახლა არ იკითხავენ, რას იყენებენ ცეცხლის დასანთებად? სწორედ იმ სახლების კარ-ფანჯრებს, ქერს, იატაკს. შეესევინა, ატყდება ჩახაჩუხი და ნაფორტებად ქცეული ფიცრები დაუზოგავად ინთქმება ცეცხლში. ეს რომ ძველად მომხდარიყო, დღეს ვიტყოდით, სხვა და სხვა ჭურის დამპყრობლები გვესეოდნენ, ბატონო, და გადაგვიბუცეს ყველაფერი. მაგრამ ჩვენ თვალწინ ჩვენივე ხელით რომ ნადგურდება, ეს ვის დავაბრალოთ? და ეს ხდება იქ, სადაც ტყე სავსეა ფიჩხითა და გამხმარი კუნძებით, მაგრამ ამას ტყეში შესვლა უნდა და პატარა თავის შეწუხებაც, რაც არ გვისიამოვნებს. ანდა რატომ უნდა შეწუხდნენ, როცა აგერ არის უპატრონოდ მიტოვებული სახლები. მე შენ გეტყვი და, ვინმე დაგიშლის, ნუ იზამ ამასო. არც სინდისი დაგამუნათებს, ნუ დააქცევ აშენებულს, წვიმაში თავშესაფარად გამოგადგებაო.

ამ სახლებში შეიძლებოდა (ახლაც შეიძლება, ჭერ კიდევ არ არის მთლად გვიან!) მცხეთის სკოლებისა და საბავშვო ბაღებისათვის საზაფხულო აგარაკის მოწყობა. მცხეთა შორს არ არის: სულ 12 კმ-ია. საავტომობილო გზა გაყვანილია. მონასტერთან არის მშვენიერი წყარო. ე.ი. ყველა საცხოვრებელი პირობა არსებობს. ამ აგარაკს ეყოლებოდა აღმინისტრაცია, რომლის მოვალეობა ისტორიული ძეგლის მოვლა-პატრონობაც იქნებოდა.

მცხეთის რაიონის ხელმძღვანელობამ რომ ეს თავისი ინიციატივით გააკეთოს, რა მოხდება? დავიჭერო, ამისათვის ვინმე მათ საყვედურს ეტყვის?

მაგრამ ზემოთ მოგახსენებდით, არ არსებობს-მეთქი საქმისადმი საზოგადო ზნეობრივი დამოკიდებულება. ამის ბრალია ეს გულგრილობა. ჭილდოს გეგმის შესრულებაში იძლევიან. შიო-მღვიმეში

კი ბავშვებისათვის აგარაკის მოწყობა არავის შეუტანია გეგმაში და არავინ არის გარანტირებული, მოგცემენ თუ არა ამ საქმეში ჩილდოს. მოქმედების იმპულსი კი ჩილდოა. სულიერი კმაყოფილების გრძობას კი ჩვენ არ ვიცნობთ და არც გვინდა ვიცნობდეთ.

1971 წლის 14 აგვისტოს გაზეთ „კომუნისტში“ გამოქვეყნებული იყო წერილი — „ტანძია არ უნდა დაცარიელდეს“. დიდად საყურადღებო და მნიშვნელოვან საკითხზე ლაპარაკობდა ეს სტატია. 1974 წელს ტანძიაში ვიყავი და მაშინვე ნათელი გახდა, რომ არავის, არც იქაურს და არც აქაურს, ყურადღება არ მიუქცევია ამ წერილისათვის. სტატიის ყურადღებას ვინდა ჩივის, როცა სულხან-საბა ორბელიანის ქანდაკისთვისაც ვერ მოუვლიათ. სოფლის თავში, პატარა ეკლესიის ეზოში იდგა იგი. მისულა ვილაც არამზადა და ჩაქუჩით მოუმტვრევია პირისახე სულხან-საბას მარმარილოს ქანდაკისათვის. ცხადია, უხერხული იყო დაღეწილი ქანდაკის დგომა ეკლესიის ეზოში და სულ აულიათ იგი. ზნეობრივი დაცემის რა დონემდე უნდა მივიდეს კაცი, რომ სპეციალურად, ჩაქუჩით შეიარაღებული, ღამით ეკლესიის ეზოში შეიპაროს და სულხან-საბა ორბელიანის ქანდაკი დაამსხვრიოს? ეს ხომ იგივე აქტია, რაც ჰეროსტრატემ ჩაიდინა? ეს ახალი ჰეროსტრატე ალბათ იქვე სოფელში ცხოვრობს (ცხრა მთას იქიდან ამისათვის არავინ ჩამოვა). განა შეიძლება მას და მისთანებს უჩიჩინო, ტანძია არ უნდა დაცარიელდესო? ალბათ ასეთ წერილებს რომ კითხულობენ, ისინი სიცილით იკაპებინან.

ჯერ ზნეობრივი განწმენდა უნდა მოხდეს და მერე შეიძლება პრობლემის დასმა.

ანდა გაიხსენეთ, რამდენი ვწერეთ ქელებების წინააღმდეგ. ყველამ დაინახა, რომ ჩვენში ქელებები მიცვალებულის პატივსაცემად კი აღარ ტარდებოდა, არამედ მერკანტილური ანგარიშით (მიცვალებულით ვაქრობის შემზარავი სურათი აღწერა ნოდარ წულუისკირმა „თუთარჩელაში“). იგი მოკრძალებული, ამაღლებული სამგლოვიარო ცერემონიალიდან ქეიფ-ღრეობად გადაიქცა და ხშირად დანაშაულთა წყაროც გახდა.

გამოსწორდა ამ მიმართულებით რაიმე? გულახდილად რომ ვთქვათ, არაფერი. ისევ ძველებურად გრძელდება. უფრო მეტიც: თავისთავს მაინც გამოვუტყუდეთ და ვაღიაროთ, რომ როგორი ქელების წინააღმდეგაც წერდა ესა თუ ის პიროვნება, თავად ზუსტად ისეთსავე ქელებს უხდიდა თავის მიცვალებულს. თუმცა შეგნებული ჰქონდა, რომ ასე არ ვარგა, მაგრამ საუკუნოვანი ტრადიციის წინააღმდეგ ბრძოლა არც ისე იოლი საქმეა. ამასთან ერთად, მარტოც თუ ხარ. როცა მთელი ოჯახი, ნათესავეები, მეგობრები და ახლობლები აგიჯანყდებიან, თეორიების დაცვა ძნელი ხდება და, გინდა თუ არა, მაინც გონჯი ზნის უღელში გაყოფ თავს.

არადა, ქართული ქელების მახინჯ ფორმასა და შინაარსს შორეული ფესვები აქვს. იგი არ არის ახალი. ასე იყო წინათაც, კერძოდ, მე-19 საუკუნეშიც. მაშინაც ძალიან წუხდნენ და წერდნენ ამაზე. 1896 წელს „მწყემსში“ (№ 17) დეკანოზმა დავით ლამბაშიძემ წერილი დაბეჭდა სათაურით: „ერთი უბედური და ხალხის დამლუპველი ჩვეულება“.

„... მუქთამქამელებისათვის იმერეთში სასიხარულოა რომელიმე გარდაცვალებულის გამოტირილის დღის გაგება. რამდენსაც გამოტირილზე კირისუფალნი დაპატიებენ, იმაზე ორჯერ მეტი მოვა. გაივსება გარდაცვალებულის ეზო ხალხით. შეიქმნება ერთი უშველებელი არეულობა. ერთი პირი ხალხისა გარდაცვალებულს სტირის იმერულათ ზარით. მეორე გროვა ხალხისა პურის საქმელად სხდება და არის ერთი სიცილი, ხუმრობა და დაცინვა ზოგიერთ მომტირალთ ნაკლულევენებისა. მესამე გროვა ხალხისა მიემგზავრება შინ. ქურები თავახდილია და ორმიშობით იღებენ ღვინოს და ეხრაპებიან. ერთი სიტყვით, კარგად რომ ჩააკვირდეთ ხალხის საქციელს გამოტირილზე, იფიქრებთ, რომ ეგ ზეკუცია ჩაუყენებიათ გარდაცვალებულისათვის და მისი ოჯახის აოხრება სურათო...“

... წინეთ გლოვის დღეს სამარხოს, ლობიოს მეტს შესაქმელად არ ხმარობდნენ, დღეს თევზი ერთი სამი მეტი ეხარჯებათ და ზოგან ხარებსა და ძროხებსაც ხოცავენ. ერთი სიტყვით, კაცი გარდაცვლება თუ არა, მისი კირისუფალნი ვალში ვარდებიან და ამ ვალიდან ვეღარ გამოდიან...“

ხომ ჰგავს ეს დღეს დაწერილს? იმასაც ნუ დაივიწყებთ, რომ ამას სასულიერო პირი წერს.

ალმოჩნდა, რომ ქართულ ქელებში ქრისტიანული ზნეობის ნორმებიც ყოფილა დარღვეული. ამას, ცხადია, თავისი ისტორიული მიზეზები აქვს. ჩვენი ხალხი საუკუნეების მანძილზე ცხოვრობდა მაჰმადიანური სამყაროს გარემოცვაში. მიმდინარეობდა როგორც აშკარა, ისე ფარული ბრძოლა. ამ ბრძოლაში ნებით თუ უნებლიეთ ვკარგავდით ქრისტიანულ ზნე-ჩვეულებებს თავისი დახვეწილი სახით. ორი რელიგია ერთმანეთში იჩივოდა და აღარც ქრისტიანული იყო და აღარც მაჰმადიანური. ასეთი ჰიბრიდი, ბუნებრივია, გონჯი და მახინჯი იყო როგორც სულით, ისე ხორკით.

ქართული ქელებიც ასევე ნარევი — წარმართული, ქრისტიანული და მაჰმადიანური ერთმანეთშია ათქვეფილი. არც ეს არევაა შემთხვევითი. მართალია, ქართველები უძველესი ქრისტიანი ხალხია, მაგრამ მონღოლთა შემოსევის შემდეგ, ქრისტიანობა ჩვენში არსებითად შეიარყა. ძალა და ზეგავლენის სიმტკიცე დაკარგა. თუ როგორ იყო დასუსტებული იგი, ამის არგუმენტად ესეც კმარა: როცა, დიდი ხნის მერე, სპარსელებმა ქართველ მეფეებს ნება დართეს ქრისტიანული წესით დაედგათ სამეფო გვირგვინი, საქარ-

თველოში მღვდელი არ აღმოჩნდა, ქრისტიანულად მეფედ კურთხევის წესის მკოდნე. კერძოდ, ეს დაემართა თეიმურაზ მეორეს.

ქრისტიანობა აქ იმიტომ გავიხსენე, რომ ერის ზნეობრივ ტრადიციებს რელიგია განაპირობებს. მიცვალებულის წესის აგება ხალხის ზნეობრივ თვისებათა გამოვლენაა. ამდენად, ქელები მარტო ჩვეულება კი არ არის, არამედ ზნეობის ამრეკლავი სარკეც. ამიტომაც იყო მნიშვნელოვანი ქელებების გარშემო გამართული სჯაბაასი. მაგრამ აქ ერთი რამ შეგვეშალა ყველას: ცხადია, ამა თუ იმ მავნე ჩვეულებას ესა თუ ის სიტუაცია წარმოშობს, მაგრამ თუ ამ ჩვეულებას ხანგრძლივი ისტორიული წარსული აქვს, მაშინ უკვე იგი ეროვნულ თვისებად არის გადაქცეული. იმას, რაც დროს ამა თუ იმ ხალხის ეროვნულ თვისებად უქცევია, ვერც უცბად გამოასწორებ და ვერც მხოლოდ წერით ან ზეპირი მხილებით. აქ უკვე საჭიროა ახალი კონკრეტული წეს-ჩვეულება შემუშავდეს, დაუპირისპირდეს ძველს და ვანდევნოს იგი. ამის მაგიერ ჩვენ მხოლოდ ვწერთ, ამას და ამას ნუ გააკეთებთო, მაგრამ სამაგიეროდ, რა გააკეთონ, ამას კი აღარ ვეუბნებით. როცა სამაგიეროს მიწოდების აუცილებლობას დავინახავთ, მაშინ დაეიწყებთ მტკიცებას, ძველად კარგი ტრადიცია გექონდა და ნუ დაევიწყებთო. კარგი ტრადიციის დაეიწყება მართლაც არ ეგების! მაგრამ მაშინ რაღა ექნათ, როცა ეს კარგი ტრადიცია არ გექონია? პრობლემა ეს არის. ამ საკითხის მოგვარება კი მხოლოდ ახალი ტრადიციის შექმნით შეიძლება.

ადამიანის სულს სიმშვიდე სჭირდება. უფრო ამქვეყნად, ვიდრე იმსოფლად. თუ ადამიანის სულის სიმშვიდე დაიძრება, იგი იმ ვალს ვერ მოიხდის, რაც ყოველ კაცს აკისრია საზოგადოების წინაშე. ამ სულიერი სიმშვიდის მოსაპოვებლად აწყობს ჭირისუფალი ხალხმრავალ ქელებს, აშენებს უზარმაზარ საფლავს, რეგულარულად დადის სასაფლაოზე, იხდის ორმოცა და წლისთავს, არ ივიწყებს მკვდრის დღეს და ა.შ. მაშასადამე, აგრძელებს საუკუნეებით განმტკიცებულ რელიგიური ზნეობით ცხოვრებას.

შეიძლება ზოგიერთი მკითხველი გამიბრაზდეს კიდევ — რა ვახდა ეს ქელები თუ მიცვალებულის დამარხვის წესი, ნუთუ ამაზე ამდენი ლაპარაკი ღირს? ღირს, რამეთუ აქ იხატება ხალხის ზნეობა, სულიერი თვისება. მიცვალებულის პატივისცემა უსპეტაკესი და უწმინდესი საქმეა. რამდენად თავმდაბლოურად, ღირსეულად, სუფთად აკეთებს ამას ხალხი, იმდენად მალალია მისი ზნეობა. სამწუხაროდ, ყველა ჩვენთაგანი ხშირად წაწყდომია ამ საკითხში ზნეობრიობის გულსატკენ დარღვევას ამა თუ იმ სახით.

ხომ გვინახავს პანთეონში დამარხვისათვის გაჩაღებული ბრძოლა? მერედა, როდის გამხდარა ვინმე „უკვდავი“ დამარხვის ადგილის მიხედვით? ადამიანს უკვდავს მხოლოდ საქმე ხდის და რა მნიშვნელობა აქვს, სად მოგცემენ განსასვენებელს? ნ.ბარათაშვილი ორ-

ჯერ სხვადასხვა ადგილას დამარხეს, მაგრამ შესაძლელ მაინც მთაწმინდის მიწას მიეზარა. ჩვენი ხალხის სინდისმა იწება ეს. პანთეონში ერის სურვილმა უნდა შოგიძებნოს ზინა. თუ ამას ანგარიში არ გაუწიე და ნაირნაირი მაქინაციით ის მოიპოვე, რაც არ დაგიმსახურებია, ანეკდოტის პერსონაჟი გახდები. ამიტომ ზოგიერთი კირისუფლის თავგამოდებული ბრძოლა, გინდათ თუ არა ჩემი მიცვალეებული მთაწმინდაზე ან დიდუბეში დამარხეთო. უდიდესი უზნეობაა და გარდაცვლილის შეურაცხყოფა. სამწუხაროდ, ამას ხშირად ვერ მივმხვდარვართ და, რაკი მთაწმინდა და დიდუბე აღარ გვეყო, დაწესებულების ეზოებიც კი სასაფლაოებად გადავაქციეთ. ჩემთვის რომ ვინმეს ეკითხა, დიდუბესაც დაქუჩავდი და მთაწმინდასაც. ისეთ წესს შემოვიღებდი, როგორც ერთ დიდებულ ქვეყანაში არსებობს: გარდაცვალებიდან 50 წლის შემდეგ შთამომავლობამ გადაასვენოს პანთეონში ის, ვინც ამას იშახურებს (ხომ გადმოასვენეს ასე ნ.ბარათაშვილი! ასე მოვექცეთ სხვებსაც). მაგრამ საქმე ის არის, რომ არ ვართ დარწმუნებულნი, გავაკეთეთ თუ არა საპანთეონო საქმე და ამიტომ მთაწმინდა ან დიდუბე სიცოცხლეში გვინდა გავინაღდოთ ნაირნაირი საშუალებებით. დამერწმუნეთ, რამდენად საპატიოა მთაწმინდაზე ასვენება, იმდენად სამარცხვინოა იქიდან ჩამოსვენება. არადა, ერთ მშვენიერ ღღეს ამის აუცილებლობაც დადგება.

რაკი ამ საკითხზე ლაპარაკი ისედაც გამიგრძელდა, ბარემ სათქმელს ბოლომდე ვიტყვი. ვისაც ჩვენში სასაფლაოები დაუთვალაიერებია, არ შეიძლება ორი უკიდურესობა არ შეეშინია, ან მარმარილოს სასახლეები საფლაოებად ან საერთოდ უპატრონოდ, პირუტყვის სათარეშოდ არის მიტოვებული საგოდებელნი. შეიძლება მითხრათ, ეს ყველას პირადი საქმეა და ვისაც როგორ სურს, ისე სცემს პატივს თავის მიცვალეებულს. თითქოს ეს მართალია, მაგრამ, თუ საქმეს უფრო დაკვირვებით შევხედავთ, აღმოჩნდება, რომ მთლად ასე არ არის. ყოველი მოქალაქე მარტო თავისთავს კი არ გამოხატავს, არამედ იმ საზოგადოებასაც, რომელშიც ცხოვრობს და იმ ხალხსაც, ვისი შვილიც არის.

საზოგადოების მიერ გარკვეული ზნობრივი კრიტერიუმების დაკარგვას მოწმობს წინაპართა საფლაოების უპატივცემულობა. კუმისში სამების ტაძარში მანანა ორბელიანის საფლაოე შეუგინებიათ. გორის რაიონის სოფელ მერეთში ანტონ ფურცელაძის საფლაოე უპატრონოდ არის მიტოვებული, წამხდარია და შებილწული (ნოდარ ალანია — „ნუ დაევიწყებთ...“ გაზ. „თბილისი“, 19.VII. 1975 წ.). ერთი თვის შემდეგ წავედი სპეციალურად შემემოწმებინა — ყურად ილო ვინმემ თუ არა ნოდარ ალანიას წერილი? გაგიგონიათ: ყველაფერი ძველებურად არის. ალბათ საქმე უფრო გაფუქდა კიდევ.

არსებობს სასაფლაოები მოვლილი, დასუფთავებული-დაპრიალებული, ბაღნარად, ვარდ-ყვავილების წალკოტად ქცეული. ყოველ მიცვალებულს პატარა კოხტა ქვის ფილა ადევს ლაკონური წარწერით. საფლავები ზუსტად, თანაბრად არის განლაგებული. მათ შორის ბილიკებია დატოვებული, ქირისუფალმა თავისუფლად რომ იაროს. არაფერი სხვა, ზედმეტი, თვალში საცემი.

სხვანაირი სასაფლაოებიც არის: საფლავებზე მარმარილოს უზარმაზარი ქვების ზედახორაა. ზედ ამოტვიფრულია საექვო ღირსების ლექსი. დადგმულია ქვის მაგიდები, რომელზეც ღვინის ნაირნაირი ბოთლები, კიქები და თევშები უწყევიათ. საფლავებს შორის ბილიკი კი არა, მცირე ზოლიც არ არის დატოვებული. საფლავიდან საფლავზე ხტუნვა-ხტუნვით უნდა იაროს ქირისუფალმა, თუ გავლა დასკირდა. საფლავების გვერდით ნიშებია გამთხრილი და შიგ ვედროებია დამალული. ნიშებს გარედან უშველებელი ბოქლომები ადევს. ემინიათ, სათლები არავენ მოგვპაროსო.

ასლა მინდა ვიკითხო, რა უფრო გამოხატავს ხალხის კულტურას — პირველი თუ მეორე სასაფლაო? ცხადია, პასუხი თავისთავად ნათელია..

ღეტალში ყოველთვის დიდი აზრია, ოღონდ ამას ხშირად ყურადღებას არ ვაქცევთ. მაგალითად, რას ამბობს ბოქლომები სასაფლაოებზე? თურმე ჩვენს საზოგადოებაში არიან ადამიანები, რომელთაც საფლავების გაძარცვა შეუძლიათ. ამას არ კადრულობდა დამპყრობელიც, თუ იგი თავისთავს პატივს სცემდა. ეს დამაფიქრებელი გარემოებაა. იგი ჩვენს ზნეობრივ სამყაროში არსებულ სერიოზულ ხარვეზებზე მეტყველებს.

პირადად ჩემთვის კი ამ ბოქლომებსა და იმ ჩაქუჩს შორის, რომლითაც ტანძიაში საბას ძეგლი დაამტკრიეს, პირდაპირი კავშირია.

ამ წერილში სიტყვა ზნეობას წამდაუწუმ ვახსენებ და ეს შემთხვევით არ ხდება, ჩვენ რომ ზნეობრივი კრიტერიუმებით ემოქმედებდეთ, მაშინ იოლად მივხვდებოდით, რომ იმ ფულით, რომლითაც ჩვენთვის ძვირფასი ადამიანის საფლავზე მღიღინად ღირებულ ქვებს ვაწყობთ, უკეთესი იქნებოდა უწყლო ადგილას წყარო გაგვეყვანა, უგზო ადგილას შარა გაგვექრა, უხილო მდინარეზე ხიდი გაგვედო. ეს ბევრად უფრო კეთილი საქმე იქნებოდა როგორც მოქალაქეობრივი, ისე ზნეობრივი თვალსაზრისით. დარჩმევედა მერე ხალხი ამ ხილს, გზას თუ წყაროს მიცვალებულის სახელს. ხსოვნაც შეინახებოდა და მადლიერებაც დიდი იქნებოდა. არადა, ზოგიერთ საფლავზე იმდენი ფულია დახარჯული, რომ ხიდი კი არა ქალაქი აშენდებოდა.

[1980 წელს მინაწერი: ედინბურგში ვნახე პარკებში სკამ-

ლოგინები, რომელთაც პატარა ფირფიტები აქვთ მიკრული. ფირფიტებზე კი ამგვარი წარწერებია — მე, ამან და ამან. ჩემთვის ძვირფასი ამა და ამ ადამიანის სულის მოსახსენებლად დავდგი ეს სკამი ქალაქის ბაღში. როგორც ხედავთ, უბრალო, მაგრამ მრავლისმეტყველი სახსოვარია. ეს სკამლოგინები ადამიანთა უდიდეს მოკრძალებას იწვევს და თან საზოგადოებისათვის საკირო საქმეს ემსახურება. არც მისი დამდგმელი კირისუფალი ლატაკდება სამვილიშვილოდ.

ხალხისათვის მოსახმარად კეთილი საქმის გაკეთება არც ჩვენთვის იყო უცხო. მაგალითად, ოზურგეთში, სადაც ახლა 1905 წლის ქუჩა (ამჟამად დავით აღმაშენებლის ქუჩა) იწყება, იყო ქა და საჩრდილობელი ხეები. ამ ქას ასეთი წარწერა ჰქონდა:

„1894 წ. ეს ქა გავაკეთე მე, ამბაკო სალუქვაძემ, საკუთარი ხარჯით, სასიამოვნოდ ქალაქისა და სოფლისა, ღმერთმა შეარგოს, ვინც მიირთვას. გთხოვთ ლამაზად მოეპყრათ“.

გრიგოლ ცეცხლაძემ ამას ლექსიც მიუძღვნა — „სიკეთის კვალი“. მაგრამ იქ ახლა აღარც ქაა, აღარც საჩრდილობელი ხეები, აღარც სალუქვაძეების სახლი. ყველაფერი დაანგრირეს, მიასწორ-მოასწორეს და ასფალტი დაასხეს. ოზურგეთისთანა პატარა ქალაქისათვის ამ ქას ისტორიული ღირებულება ჰქონდა და იგი რელიქვიასავით უნდა შეენახათ. თან კეთილი საქმის შშენიერ გაკეთილს იძლეოდა.]

განსაკუთრებით სამწუხარო ჩვენთვის ის არის, რომ ხშირად ეს საფლავეები იოლად ნაშოენი ფულით არ არის აგებული. კირისუფალს წელზე ფეხი დაუდგამს, ლუქმაპური მოუკლია, ფული კაპიკ-კაპიკ უგროვებია და ისე გაუკეთებია იგი.

ჩვენ ასევე ბევრს ვმსჯელობთ საქორწინო ცერემონიალის გაუმჯობესებაზეც. მაგრამ მხოლოდ გარეგნულ მხარეზე ელაპარაკობთ. ამ ცერემონიალის აზრობრივი შინაარსი და მნიშვნელობა ჯერ არ გაგვიანზრებია. გვინდა, რომ იგი ლამაზად, მომზიბლავად, სასიამოვნოდ ტარდებოდეს, მაგრამ რას უნდა გამოხატავდეს იდეოლოგიურად ქორწინება ჯერ, სამწუხაროდ, არ ვიცით. ქრისტიანულ რელიგიას კი ამ აქტის იდეოლოგიური მხარე მკაფიოდ და მტკიცედ ჰქონდა გააზრებული.

„ცოლნი თუისთა ქმართა დაემორჩილენით, ვითარცა უფალსა. რამეთუ ქმარი არს თავ ცოლისა, ვითარც ქრისტე თავ არს ეკლესიისა...“

ქმართა გიყუარდეთ ცოლნი თუისნი; ვითარცა ქრისტემან შეიყვარა ეკლესიაი და თავი თუისი მისცა მისთუის.

ესრეთ ჯერ-არს ქმართა ცოლთა თუისთა სიყვარული, ვითარცა ხორცთა თუისთაი; რამეთუ რომელსა უყვარდეს ცოლი თუისი, თავი თუისი უყვარს.

პატიოსან არს ქორწილი ყოველივე და საწოლი შეუგინებელ".
ყოლ-ქმარი «ცხოვნების შვილთ სხმისაგან, უკეთუ ვგნენ სარ-
წმუნობით და სიყვარულით და სიწმიდით ღირსებასა ზედა».

ეს სიტყვები ესმოდათ ქალ-ვაჟს ქორწინების დროს ეკლესიაში
და გრძობდნენ, რომ სრულდებოდა ღვთაებრივი აქტი, რომელიც
მათ უზარმაზარ პასუხისმგებლობას აკისრებდა. ადებდა უღელს,
რომელიც სიკვდილამდე პატიოსნად უნდა ეტარებინათ. ეს არ იყო
აქტი ორი განსხვავებული სქესის ადამიანის შეწყვილებისა. იგი
იყო ფიცი ღმრთისა და ხალხის წინაშე დიდი საზოგადოებრივი
ცხოვრების დასაწყებად. ეს საზეიმო აღთქმა ადამიანის სულიერ
ამაღლებას იწვევდა.

ახლა მშაჩის ბიუროში სასწრაფოდ უნდა შეაესო ქალღლები,
ბექლები ჩაგირტყან პასპორტში. მშაჩის თანამშრომლებმა მოსაწ-
ყენი მოვალეობის მოსახდელად ხელი უნდა ჩამოგართვან, ბედნი-
ერებაც უნდა გისურვონ, მაგრამ ყველაფერ ამას არ ახლავს გულის
სითბო. შეიძლება მაგნიტოფონის ფირზე ჩაწერილი მუსიკაც ხრი-
წინებდეს სადმე. სიძველის გამო ვერც გაგირჩევია, სამგლოვიაროა
იგი თუ საქორწინო.

მილიონი კაცი ცხოვრობს თბილისში და ერთი საქორწინო
სახლია. სხვა ქალაქებში და სოფლებში ესეც არ არის. ამის გამო
მექორწინებებს არაფერი დარჩენიათ გარდა იმისა, რომ შინ მიბ-
რუნდნენ და საზეიმო წუთები თავაშვებულ ღვინის სმაში გაატა-
რონ.

თბილისში კი სტიქიურად ასეთი ტრადიცია დამკვიდრდა: გა-
მოვლენ თუ არა ქორწინების სახლიდან, ჭვარზე და სვეტიცხო-
ველში გაქანდებიან. რატომ აკეთებენ ამას არც იციან. ეს რომ
იკონდნენ, ისე არ მოიქცევიან, როგორც ჭვარში და სვეტიცხოველში
იქცევიან. შუა ტაძარში დოლის ბაგაბუჯსა და ზურნის ქვეტიტის
ატეხენ, ქანცის გაცლამდე უვლიან ბუქნას. მერე ტაძრებიდან გა-
მოცივდებიან და თბილისში ბრუნდებიან წითელი კინკებითა და
ტიკინებით მორთულ-მოკაზმული მანქანებით. თან საყვირების გა-
მაყრუებელი კივილით იკლებენ არე-მარეს. აღარც ძველი ცერე-
მონიალი სრულდება და აღარც ახალი.

კეთილი და პატიოსანი, იტყვის მკითხველი და შეიძლება იკით-
ხოს — რა კავშირი აქვს ერთმანეთთან თრიალეთის ტოპონიმიკას,
ტანძიის დაცარიელებას, ბათუმის ტაძარს, შიო-მღვიმეს, ქორწილს
თუ ქელეხებს? საქმე ის არის, რომ ამ, ერთი შეხედვით, განსხვა-
ვებული პრობლემების მიმართ ჩვენ ერთნაირი გულგრილი დამო-
კიდებულება გამოვამჟღავნეთ. არც ერთმა არ შესძრა ჩვენი გული
და ტკივილი არ გვაგრძობინა. ისინი, სწორედ იმიტომ, რომ
განსხვავებული არიან, ჩვენი მშენივნობა სიზანტის, გულგრილო-
ბის, უდარდელობის საუკეთესო ილუსტრაციად მივიჩნეო.

გულგრილობა კი უზნეობის ყველაზე მახინჯი გამოვლენაა.

სამწუხარო და სავალალო ის არის, რომ ამ გულგრილობასაც შორეული ფესვები ჰქონია, ისტორიულად ყოფილა გამტკიცებული და ამდენად თვისებად გადაგვეკეცვია. ამის დასტურად გაგახსენებთ სულხან-საბა ორბელიანის ერთი ქადაგების დასაწყისს, რომელიც მას დავით-გარეჯში, ნათლისმცემლის მონასტრის ძმათა კრებულის წინაშე წარმოუთქვამს:

„ქადაგება ნებავეს კრებულთა ამით ჩემი. და უკეთუ ვთქვა რამე, ცუდ არს და შრომა ჩემი უხმარ იქნების; ეკლესიასა შინა სდგახართ, და ლოცვათა არა ისმენთ და ამათა საუბართა ზრახავთ; წმიდისა სახარებისა სიტყვას არ ისმენთ, რომელი გიმრძანებს გულისა საუწყესა შინა შესლვასა და ენისა და ყურთა კართა დახშვას და გარეთ ლოცვასა, — მე თუცა მრავალი ვთქვა, ვინ მისმინებთ? წმიდათა მოციქულთა სიტყვათა და წმიდათა მოძღვართა სწავლისა კითხვითა ზედა ლაღადებთ და იცინით, ჩემისა ლაპარაკითა რაისა ბოროტთა მოვიკვეთთ?“

როგორ ჰგავს ნათლისმცემლის მონასტრის ბერების საქციელი ჩვენსას. ანდა საბას საყვედურიც რა თანადროულია! ჩვენც ხომ კრებები, სხდომები, თავყრილობები, გასართობი ადგილი გვექონია და სოციალისტების მეტ დროს ვუთმობთ, ვიდრე საქმიან საუბარს, რომელიც მერე კონკრეტულად უნდა განხორციელდეს. ახლა რაღად გვიკვირს, ვილაკამ სულხან-საბას ქანდაკი რომ დაღუწა. ძველი სიმართლე ახლაც უღერს, ახლაც გეიფორიაქებს გულგრილ სამშენიველს. ამიტომ ველარ აიტანა ხულიგანმა ნათელი სახის ხილვა და ჩაქუჩი ჩასცხო. რა მნიშვნელობა აქვს გაცნობიერებული ჰქონდა ეს თუ არა. ინსტინქტი ხომ ცნობიერებაზე უფრო ზუსტი რეაქციით მოქმედებს!

ჩვენ წინ დასმული თუ აწი დასასმელ პრობლემებს მაშინ მოვუვლით,

როცა ჩვენში ფესვგადგმულ გულგრილობას ამოვიძირკვავთ,

როცა ყოველივე ჩვენს ნათქვამს თავადვე დავადასტურებთ საქმით,

როცა უმაღლეს ზნეობად საქვეყნო სამსახურს მივიჩნევთ და არა წუხილს — მთაწმინდაზე დამმარხავენ თუ არაო,

როცა მივხვდებით, რომ თრიალეთის ტოპონიმიკაც, ტანძის ბედიც, ქელეხიც, ქორწილიც, ვენახის მოშენებაც, ცხვრის მოვლა-პატრონობაც და ყველა სხვა საქმე უერთმანეთოდ არ არსებობს, ერთმანეთზეა მტკიცედ გადაჯაჭვული. მათზე ზრუნვა კი ჩვენი უშუალო საერთო მოვალეობაა და არავის აქვს უფლება გვერდზე გადადგეს.

თუ ამას ვერ მივხვდით, მარტო ლაპარაკითა რაისა ბოროტთა მოვიკვეთთ?

დათვალნიერება კმარა?

(კიმა, კვირიწმინდა, კალოთანა, ღორღუ, მალაზანა) ოხერხევი, საბერწე, ფაფარენა, გარბანი, უკანახო, აქეხა, მალრანი, ხორიელი, ღელე, ზენდათვისი, ლეზაისკარი, ზეზეიჭე, გურო, საღუცე, ორწყალა, ხორუ, ქუქყეთი, აცეხი, მიცუსქალა, ზენხახაბო, წუქიო...

ეს ტოპონიმები თუ გაგიგონია, მკითხველო? (ხევსურული სოფლების სახელებია, იმ სოფლებისა, ოდესღაც რომ არსებობდა, შემდეგ დაცარიელდა და დღეს ნასოფლარად რომ იწოდება) სხვა სოფლებიც არის ამ მდგომარეობაში, ოღონდ ყველას ჩამოთვლა ძალიან შორს წაგვიყვანდა.

(უყვარს ხევსურს თავისი მიწა-წყალი, მაგრამ მაინც ბარში წამოვიდა მიზეზთა გამო სხვათა და სხვათქ. თუ რაოდენ ვერ ეგუებთან ღვიძლი სოფლების დაცარიელებას, იქიდანა ჩანს, რომ ძეძეურთას ისევ სოფლად იხსენიებენ, თუმცა იქ ორად ორი კაცი ცხოვრობს — ღრმად მოხუცი ცოლ-ქმარი. სანამ ეს ორი ადამიანი მაინც დაჩოჩავს ძეძეურთაში, არ უნდათ მას ნასოფლარი დაარქვან!..

(არ არის იოლი, საერთოდ, ხევსურეთის სოფლებში ცხოვრება! ეს საყოველთაოდ ცნობილია და ამაზე ლაპარაკით თავს არ შეგაწყენთ. ოღონდ ერთი კითხვა მინდა დავსვა — რა მოხდა, რატომ ვუყურებთ ჩვენსავე მიწა-წყალს უცხოელი ტურისტის თვალით?) ახლახან ათი მშვენიერი სახლი აშენდა გუდანში. რაც მართალია მართალია, ქეშმარიტად კარგი და ლამაზი. მაგრამ ნათქვამია, მადლი ჰქმნდ და მარილიც მოაყარეო! სამწუხაროდ, ეს მადლი აკლია ამ სახლებს.

ჯერ ერთი, ათიდან ერთი სახლი „ხატის ადგილზეა“ აშენებული და შიგ ხევსური არ შევა. როცა კეთილ საქმეს აკეთებ, ყველაფერი უნდა გაითვალისწინო. მათ შორის, ადგილობრივი ზნე და ჩვეულებები! ყველაფერ ამას პატივისცემა უნდა!

მეორეც, გუდანში კი არა, ბევრ ქალაქშია მოუგვარებელი კანალიზაცია და როგორ მოიხმარონ გუდანელებმა იმ სახლებში მოწყობილი აბაზანები და ტუალეტები? ჰოდა, რაკი დანიშნულებისამებრ ვერ იყენებენ ამ „კეთილმოწყობილ“ აბაზანებსა და ტუალეტებს, ბაგად გამოიყენეს. შიგ თივა ყრია, საქონელია დაბმული

და არხეინად იცოხნება. როცა ამგვარი სახლები, იგეგმებოდა, უპირველესად კანალიზაციაზე უნდა ფეიქრათ!

მესამეც, გუდანი მწირი სოფელია. ადამიანს მარტო სახლი ხომ არ სჭირდება?! გუდანში სათიბიც ცოტაა, ქერიც ნაკლებად მოდის, არც კარტოფილია უხვად. იქნებ სჯობდა, ასეთი სახლები უფრო მოსავლიან სოფელში აგვეშენებინა?

მიუხედავად ამ შენიშვნებისა, იმ სახლების დამგეგმავთ და ამგებთ მაინც დიდი მადლობა ეკუთვნით, რამეთუ კარგია, როცა ზრუნვა პრაქტიკული საქმით არის გამოხატული.

(ზაფხულობით ბარისახოში უამრავი ხალხია — ტურისტები, მწყემსები, საქმიანი თუ უსაქმო მოგზაურები... მაგრამ ლამის გათევა ჭირს.) ის მაწია, ძველი შენობა, რომელიც სასტუმროდ იწოდება, გაკირვებით 10-12 კაცს თუ დაიტევს. დანარჩენი ხალხი კი ღია ცის ქვეშ ათევს ლამეს. რა მოხდა, რატომ გაგვიკირდა ბარისახოში ერთი წესიერი სასტუმროს აშენება? კარგი, ბატონო, ხელისუფლებას სხვა მრავალი საკირბოროტო პრობლემა აქვს გადასაწყვეტი და ამ საკითხს ველარ მიხედა. ჩვენ რას ვაკეთებთ? ხომ ვართ ჩვენ ჩვენი ქვეყნის პატრონი? ნუთუ საქართველოს მდიდარ სოფლებს არ შეუძლიათ ცოტ-ცოტა თანხა, ცოტ-ცოტა სამშენებლო მასალა გადადონ და საკუთარი ინიციატივით ბარისახოში ერთი კარგი სასტუმრო ააგონ? ჰაი, ჰაი, რომ ძალუძთ!

ამას წინათ ერთი ნაცნობი მიაშობდა: გურიაში, სოფელში ვიყავი, ქორწილში ესტუმრობდიო. თურმე ათასი კაცი ყოფილა მიპატივებული. სუფრა რადიოფიცირებული იყო და თამადა მიკროფონით ლაპარაკობდა!.. ნათურები ხეებს მსხლებივით ესხა და ყველაფერი ჩირალდანივით ბღღერიალებდა. პირდაღებულმა ვკითხე, რა დაუჯდებოდა-მეთქი ეს ქორწილი? მიპასუხა, 60 ათასი მანეთიო. თან დააყოლა: კი, ძალიან ძვირი დაუჯდა, მაგრამ შემოსავალს არ იკითხავო? 120.000 მანეთი შემოუვიდა, ქორწილის ხარჯიც გაისტუმრა და ნახევარი კიდევ მოგებად დარჩაო.

დავიჩერო, ეს ადამიანები, რომელნიც ასე ხელგაშლილი ნადიმობენ, უარს იტყვიან ნებაყოფლობით გაიღონ ფული ბარისახოს სასტუმროს ასაშენებლად? დარწმუნებული ვარ, არავენ დაიხვეს უკან. ჰოდა, გურიაში გადახდილი სამი ქორწილის თანხა, ბარისახოს სასტუმროს კი არა, ვერსალს ასშენებს, ოღონდ ადამიანებს მადლის ქმნა უნდა ეასწავლოთ, ღრმად გაევაგებინოთ ანდარის სიბრძნე — მადლი ჰქენი, ქვაზე დადუ, გაიარე წინ დაგვხელება!

(ხევსურეთის სხვა სოფლებზე არაფერს ვამბობ, ბარისახოც კი მოკლებულია ყოველგვარ კულტურულ მომსახურებას. თუმცა არის ერთი შენობა, რომელშიც მოთავსებულია სასოფლო საბჭოც, ბიბლიოთეკაც, შემნახველი საღაროც და... კულტურის სახლიც) აქ შეუძლებელია რაიმე კულტურული ღონისძიების ჩატარება, რამე-

თუ არ გააჩნია არაფერი ამისათვის აუცილებელი. ხანდახან ფილმებს აჩვენებენ, მაგრამ, ვაი ამ ჩვენებს! -- ფილმს ალარც გამოსახულება აქვს შერჩენილი და ალარც ხმა, იმდენად ძველია. არც ამ „კულტურის“ სახლის კინოსადემონსტრაციო აპარატურა ვარგა. (ნუთუ ამ „კულტურის“ სახლის ოდნავ უკეთ მოწყობა არ შეიძლება?)

(ზაფხულობით ვის არ შეეყრებით ხევსურეთში! თბილისის უმაღლესი სასწავლებლის სტუდენტობასაც მრავლად ნახავთ). თუ ჰკითხავთ, რას აკეთებთო, ხევსურეთს ვათვალისწინებთო, გიპასუხებენ, თან ალტაცებით დაუმატებენ: რა დიდებულია, არა?!

(ექიმებიც შეგხვდებათ) ისინიც გაბრწყინებული თვალებით მისჩერებიან ყველაფერს, (მაგრამ პრაქტიკულ დახმარებას თუ მოსთხოვ, აღმოჩნდება, რომ ექიმებს წნევის გამზომი აპარატიც კი არ წამოუღიათ. ისინიც მხოლოდ ათვალისწინებენ და იმიტომ.)

(მთელი სოფელი ალტაცებული შეხვდა ისტორიის მეცნიერებათა ერთ დოქტორს. ეგონათ, ლექციებს მაინც წაგვიკითხავს, ახალ მოვლენებზე გვესაუბრებო. გაგიგონიათ? ხინკალს მიირთმევდა მაღიანად და თან მასპინძლებს ეტრაბახებოდა: „ვატიკანი გაგიგონიათ? ერთადერთი ქართველი ვარ, რომელიც ვატიკანში ვიყავიო!“ რას იზამდა, ისიც დასათვალისწინებლად იყო ჩამოსული!

(ყველაზე სამწუხარო ის იყო ჩემთვის, რომ მეც დასათვალისწინებლად ვიყავი ჩასული.

კარგია დათვალისწინება. მართლაც დიდებული და თვალწარბტაცი სანახაობაა, რაც ბუნებას შეუქმნია, ოღონდ ყველაფერს აღამიანის ხელიც უნდა დაეატყოს!

ამან დამაფიქრა და მტკივნეული კითხვა გამიჩინა — სანამდე უნდა ვათვალისწინებო ჩვენივე მამული?!)

1980 წ.

აზროვნების სტანდარტიზაცია

(ერთხელ საქართველოს ტელევიზიით გადაცემა ვნახე: ახალგაზრდა ქალი, რომელსაც უკვე მოესწრო თანამდებობის დაქვერად ამის გამო გულღვიძლგამოქმულ ბიუროკრატად გადაქცეულიყო, ესაუბრებოდა ბავშვებს, ასე, მე-9 ან მე-10 კლასის მოსწავლეებს. მათი სჯა-ბაასი იღვალს ეხებოდა. როცა კითხვა დაისვა, — ვინ არისო თქვენი იდეალური, მისაბაძი ლიტერატურული გმირი, — გადაცემის მონაწილე ერთ-ერთმა გოგონამ უპასუხა — კორჩაგინი.)

(მართალი გითხრათ, პასუხი ყალბად მომეჩვენა.)

ვიდრე იმას განვმარტავდე, რატომ, მანამდე უთუოდ უნდა გაგახსენოთ, რომ ნიკოლოზ ოსტროვსკის „როგორ იწართობოდა ფოლადი“ იყო ეს წიგნი, რომელსაც ჩემი თაობა გატაცებით კითხულობდა. მისი ავტორი და პროტაგონისტიც ჩვენს შეგნებაში განასახიერებდნენ თავგანწირვას, უანგარობას და უშურველობას.

მაგრამ დრო მიდის. ცხოვრება იცვლება. იცვლებიან შეხედულებანიც. ამ ცვლილებათა კვალი ყველაფერს აჩნდება. მათ შორის, თავგანწირვას, უანგარობას, უშურველობასაც. ამას გათვალისწინება უნდა. თუ არ გავითვალისწინებთ, ყოველთვის მცდარ დასკვნას გავუკეთებთ. ჩემი რეაქციაც ამან გამოიწვია.

(ყალბად მომეჩვენა იმიტომ, რომ არასოდეს, არც მაშინ, როცა უნივერსიტეტში ლექციებს ვკითხულობდი და არც მერე, ყმაწვილებთან შეხვედრა-ლაპარაკისას, არ გამოგონია ამგვარი პასუხი) უფრო მეტიც: ისეთი შთაბეჭდილება დამრჩა, რომ დღევანდელი ახალგაზრდობა მეტად იშვიათად კითხულობს „როგორ იწართობოდა ფოლადს“. — კორჩაგინი ჩემი იდეალიაო, — ასეთი ან მხოლოდ გაზეთებში წამიკითხავს, ან ოდენ ტელეგადაცემებში მომისმენია. ხომ არ ნიშნავს ეს იმას, რომ ბავშვები ორპირობას მივარჯიეთ? გულწრფელ, გულახდილ პირად საუბარში ისინი ერთს ამბობენ, ოფიციალური ტრიბუნიდან, პრესაში, ტელეგადაცემებში კი — მეორეს, ერთმანეთისაგან ძირეულად განსხვავებულს, მომგებიანს.

აღბათ, არავინ გამომედავება, თუ ვიტყვი, რომ ჩვენს პრესაში, ტელე-რადიოგადაცემებში ვერასოდეს შეხედებით, მაგალითად, — პასუხს, — ჩემი იდეალია დონ კიხოტი, ჰამლეტი, თავადი მიშკინი. რატომღაც უთუ დრომ ისე გარდაქმნა დღევანდელი მოზარდი თაობის

სულიერი სამყარო, რომ მისთვის დაცინვის ღირსია მიაბიტი, სუფთა, არაპრაქტიკული, ამაღლებული? მე მგონია, ეს შეუძლებელია. ყმაწვილები კი არა (რომლის გული, სული და გონება გაურყვნელია, ცხოვრების კუჭკუი ჩერ არ მისცხებიან), არამედ ხანდაზმულიც (ყოფიერების ყველა ქირ-ვარამგამოვლილი) არ უყურებს დაცინვით მართალს, ნშეენიერს, ამაღლებულს. დაცინვით გვიყურებენ მაშინ, არ სჯერათ მაშინ, როცა ტყუილი სიმართლედ გვინდა გავასალოთ, დაცემული — ამაღლებულად, მახინჯი — მშეენიერად.

თუ მართლა გვჯერა, რომ კლასიკური მწერლობის ისეთი პროტაგონისტები, როგორიც არიან დონ კიხოტი, ჰამლეტი, თავადი მიშკინი, დღევანდელი ყმაწვილკაცობის ირონიულ დამოკიდებულებას იწვევს, მაშინ, მით უმეტეს, ძნელია ირწმუნოთ კორჩაგინის იდეალად დასახვა. კორჩაგინის ფანატიზმი მთლად უცხოა თანამედროვეთათვის. რაც ახლა ვთქვი, იმას საექვოდ არ მიიჩნევს ის, ვინც დაკვირვებით ადევნებს თვალყურს ცენტრალური ტელევიზიის გადაცემათა ციკლს „მეთორმეტე სართული“.

(გამიკვირდა კი იმიტომ, რომ რომბოტებისა და ტოტალური ავტომატიზაციის ეპოქაში, მე-20 საუკუნის ბოლოს, ყმაწვილი ქალი იდეალად ისახავს ადამიანს, რომელიც ისტორიული ვითარების გამო, იძულებული იყო მშიერ-მწყურვალს, ჩაუცემელ-დაუხურავს, ავადმყოფს, პრიმიტიული წერაქვითა და ბარით, ჭოჯობეთურ პირობებში ეშრომა და ეშენებინა)

თუ გოგონას ნათქვამი გულწრფელი იყო და არა სხვათაგან შთაგონებული და შეკვეთილი, მაშინ ჩვენ ამ ნინველი ქალის ცნობიერება დაგვიმახინჯებია. მომავლის ადამიანის მაგიერ წარსულის ადამიანი გაგვიზრდია.

თუ მან არაგულახდილად თქვა ის, რაც დაავალეს და უკარნახეს, მაშინ ჩვენ მისთვის ტყუილი, თვალთმაქცობა, ფარისევლობა გვისწავლებია. ამით მისი სული კიდევ უფრო დაგვიგონჯებია.

რა თქმა უნდა, ოპონენტი მეტყვის, რომ კორჩაგინში სიშიშვლსიტიტვლე, შიმშილ-წყურვილი, სნეულება და გაკირვება კი არ მოსწონთ, არამედ ენთუზიაზმი. საქმის ერთგულება, იდეალისათვის თავგამებტებულოზა. დაეუშვათ ასეა, მაშინ ის მაინც არ უნდა დაგვაიწყედეს, რომ ზოგად, საერთო იდეალებს ყველა დრო თავის კონკრეტულ შინაარსს ანიკებს. დღევანდელი ენთუზიაზმი, საქმის ერთგულება, იდეალისათვის თავგამებტებულოზა შეუძლებელია ისეთივე იყოს, როგორი სახითაც. 20-იან ან 30-იან წლებში არსებობდა.

— დღეს ვაჟკაცობაც, ერთგულებაც და სხვა სიკველევ ბევრად უფრო მაღალეთიკურ დონეს, ბევრად უფრო მდიდარ შინაარსს მოითხოვს, ვიდრე წარსულში.

იმ კაცს, ვინც ურემზე ან ეტლში იჯდა, უპასუხისმგებლობის გამო, დიდი-დიდი, ხუთი კაცი დაელუპა. იმ მფრინავს კი, რომელიც.

თანამედროვე საპაერო ლაინერს მაჭთავს, რამდენისე წამში შეუძლია სამასი კაცი გააქროს.

იმას, ვინც ტყეში ნაწახით შედიოდა, ორი-სამი ხის მოჭრა შეეჯლო. ელექტროხერხით შეიარაღებულს კი მთელი ტყის განადგურება ძალუძს.

ხარის გულნით ვინც ხნავდა, როგორი გულბორბოტიც უნდა ყოფილიყო, ერთ დღიურ მიწაზე მეტს ვერ გააფუჭებდა. ტრაქტორისტს კი, თუკი მოინდომებს, ათობითა და ასობით ჰექტარი სახნავ-სათესის სამუდამოდ მოსპობა შეუძლია.

ზარბაზნითა და თოფით შეიარაღებული, გონების დაბნელებილსა, ერთ სოფელს ამოჟღერდა და გადაბუგავდა. იმას კი, ვინც თერმობირთვული იარაღის ლილაკთან ზის, სოფლებისა და ქალაქების კი არა, მთელი სახელმწიფოების მიწის პირისაგან ალგვა ხელეწიფება.

დღეს ენთუზიაზმსაც, თავგამეტებულებასაც და ერთგულებასაც, თუ იგი არ არის აღკურვილი ღრმა ცოდნით, გამოცდილებით, ინტელექტუალური ეთიკითა და ვაჟკაცობით უფრო ბოროტების მოტანა შეუძლია, ვიდრე სიკეთისა.

ალბათ, ამ წერილის კითხვით თავგაბეზრებული მკითხველი იფიქრებს — ღირდა კი ერთი მე-9 თუ მე-10 კლასების მოწაფის ნათქვამის გამო ამდენი ლაპარაკი? ღირდა და არა მარტო იმისათვის, რაც ზემოთ ითქვა, არამედ იმიტომაც, რომ (ამგვარი პასუხი, ნებით თუ უნებლიეთ, ნაყოფია ჩვენი აღზრდის სისტემაში არსებული მანკიერების, რასაც თავისუფლად შეიძლება სახელად დავარქვათ — ტყუილით აზროვნების სტანდარტიზაცია.

განსაკუთრებით საყურადღებო ის არის, რომ ისინი, ვინც დღენიადაგ ჩასჩინებენ ბავშვებს, — კორჩაგინი გაიხადეთო იდეალად, — არასოდეს იქცევიან თვითონ იმგვარად, როგორც მოქმედებდა „როგორ იწრთობოდა ფოლადის“ პერსონაჟი.) კორჩაგინი პირადი ჯანმრთელობის, სისხლის, თვალისჩინის ფასად აკეთებდა ყველაფერს, რაც აუცილებლად მიაჩნდა. იგი ზეარაკია იდეალის სამსახურში დახარჯული. ეს კორჩაგინის ცხოვრების წესის „პროპაგანდისტები“ კი სისხლს, ჯანმრთელობას, თვალისჩინს კი არა, წვეთ ოფლსაც არ გაიმეტებენ იდეალისათვის. მათ საქმეს საკუთარი კეთილდღეობისათვის უნდათ სიტყვა — სხვათა გასაცუტურაკებლად (ისინი ოსტატურად იყენებენ სტანდარტიზებული აზროვნების მანქანას, რათა ტკბილი ცხოვრების არც ერთი სიამე არ მოიკლონ) ეს არ არის მარტო ვარაუდი. ეს ფაქტებით არის დადასტურებული. და არა მარტო ჩვენთან, საქართველოში, არამედ სხვაგანაც — ყაზახეთი იქნება ეს, უზბეკეთი თუ ყირგიზეთი, უკრაინა თუ მოლდავეთი. ის, რაც ხალხმა ყოველთვის იცოდა, ახლა პრესამაც აღიარა. სამწუხაროდ, დიდი დაგვიანებით. დაგვიანდა კი იმიტომ,

რომ სტანდარტიზებულ აზროვნებას არ შეუძლია სიმართლის თქმა. იგი მითითებას ელის. როცა მიუთითებენ, მაშინაც კი ყოყმანობს. ვერ ხედება: რატომ უნდა დაარდვიოს სტანდარტი, ხმა ამოიღოს, ტყუილი ამხილოს. მართლის თქმა ერთხელ და სამუდამოდ თავშინაპყედილ თარგში არ თავსდება. დაგვიანებული მხილება კი, უმრავლესგვრ, უბრალოდ ფაქტის აღნიშვნაა. მას ძნელად თუ შეუძლია რაიმეს შეცვლა.

(ამ შეურიგებელ წინააღმდეგობას საქმესა და სიტყვის შორის ყმაწვილი იმთავითვე ვერ ამჩნევს, მიაპიტობისა და სულიერი სისუფთავის გამო. როცა შეამჩნევს, სასოწარკვეთილებაში ვარდება. თურმე ურცხვად ატყუებდნენ. პატიოსანი და მართალი ახალგაზრდები მთელი ცხოვრება გულგატეხილი, რწმენადაკარგული, უნდო და გზაგამრუდებულნი რჩებიან. ნაძირალური მიდრეკილებისანი კი მაშინვე უღებენ ალღოს სინამდვილეს და ცხოვრების მსუყე სუფრას მტკიცედ მიუსხდებიან. იმწამსვე ხედებიან: ნაირნაირი პრივილეგიები რომ მოიხვეჭო, თურმე დიდი ქეუა არ ყოფილა საჭირო. საკმარისია სტანდარტიზებული აზროვნების ფორმულები წამდაუწუმ იმეორო და ამქვეყნიურ ყველა სიკეთეს ბრინჯივით დაგაყრიან თავზე.) ამგვარი ვითარება ბადებს უნდობლობასა და ურწმუნობას, მაგრამ სტანდარტიზებულ აზროვნებას ეს არ აწუხებს, ამაზე არ დარდობს. ტყუილის ქადაგებას აგრძელებს და გვიმტკიცებს, ურყევი რწმენითა და ნდობით ვართო აღქურვილი.

საქმე ცუდად არ იქნებოდა, ასე მარტო ქურნალისტები რომ იქცეოდნენ. ასე წერენ მწერლებიც. ასე ვასწავლით სკოლაში, ასე ვზრდით ოჯახში, ასე ვიქცევით საერთოდ. ისე ვართ გაწვრთნილნი, რომ ყოველი ახალი ხელმძღვანელის ხმის შესაწყობად დაფიქრებაც კი არ გვკვირდება. თვალისდახამხამებაში იმ ტონალობაზე ავილინდებით, რა ტონსაც კამერტონი გამოსცემს. რა გვეთქმის, ესეც სტანდარტიზირებული აზროვნების შედეგია. სხვანაირად მას არ შეუძლია.

(სტანდარტიზებული აზროვნება მანკიერს ხდის პიროვნებასაც და საზოგადოებასაც)

პიროვნება კარგავს ღირსებას, შემოქმედებითი აზროვნების უნარს. გუშინ ერთს ამბობდა, დღეს მეორეს, ხვალ მესამეს იტყვის. არავინ (არც მან თვითონ) იცის, როდის ვინ თქვა მართალი, რომლისთვის შეუძლია თავის დადება.

საზოგადოებას კი აკლდება უნარიანი, ნიჭიერი, პატიოსანი მოქალაქე, ის ადამიანები, რომელნიც საზოგადოების ბურჯს წარმოადგენენ. მათ ადგილს იკავებენ უღირსნი, რომელთაც ჩირად არ უღირთ ხალხის ბედ-იღბალი.

აზროვნების სტანდარტიზაციის პირობებში ვერც ოჯახი, ვერც სკოლა ვერ გაზრდის ღირსეულ ადამიანს. ამას ადასტურებს დღე-

ვანდელი მდგომარეობაც. დღეს არ არის ადამიანური საქმიანობის არც ერთი დარგი, სადაც არ ვხვდებოდეთ ამა თუ იმ სახის დანაშაულს) ამ რამდენიმე ხნის წინათ ისევე ტელევიზიით მოწმე ვიყავი, შინაგან საქმეთა მინისტრი როგორ ესაუბრებოდა ნაირ-ნაირ დაწესებულებათა ხელმძღვანელებს. ეუბნებოდა: ვიცი, დანაშაულს რომ სჩადიხართ, დანაშაულის ტექნოლოგიაც შევისწავლეთ, მაგრამ შეუძლებელია ამდენის დაქერა. დაფიქრდით, ჩვენი გაფრთხილებისაგან რალაც დასკვნა გააკეთეთო.

ის ადამიანები, ვისაც ასე მიმართავდნენ, მშობლები არიან. განსაჩეთ, როგორი მოსასმენია ეს მათი შვილებისათვის. ამგვარი გაფრთხილების შემდეგ, ისინი როგორ მალალ იდეალზეც უნდა ელაპარაკებოდნენ შვილებს, ბავშვები მაინც ექვის თვალით შეხუდავენ მათ. უნდობლობის გრძობა გაუჩნდებათ. ეს კი არღვევს თაობათა შორის აუცილებელ კავშირს.

მაგრამ მართო გაფრთხილება არ კმარა. ისიც უნდა ვიკითხოთ — რამ მოამრავლა ასე დანაშაული? ნუთუ დანაშაულისადმი ასეთი დაუოკებელი მიდრეკილება გაუჩნდა ადამიანს? რა თქმა უნდა, არა. უბრალოდ, დავიბენით: გუშინდელი სიმართლე დღეს აღარ არის სიმართლე. დღევანდელი კი შეიძლება ხვალ აღარ გამოდგეს. სულ რამდენიმე დღის წინათ „პრავდა“ (1987, 16.III. სტატია — „პრავდე ვ გლაზა“) გკაუწყებდა — ყაზახ პოეტს ოლჯას სულეიმანოვს სასჯელი ელისო. სასჯელის ერთ-ერთი საფუძველი ისიც არის, რომ რალაც მონაწილეობა მიუღია კუნაევის სამოცდაათი წლისთავისადმი მიძღვნილი სრულმეტრაჟიანი ფილმის გადაღებაში. მაგრამ, მაშინ, როცა კუნაევი კუნაევი იყო, სულეიმანოვი გაუბედავდა უარი ეთქვა ფილმში მონაწილეობაზე? ცხადია, ვერა, რადგან ო.სულეიმანოვი სტანდარტიზებული აზროვნების ტიპური წარმომადგენელია. არსებითად იგი უნდა დაისაჯოს იმისათვის, რომ გუშინდელი სიმართლე დღეს აღარ არის სიმართლე, გუშინდელი კერპი დღეს აღარ არის კერპი. ჩვენ დღეს რუსულ პრესაში („ლიტერატურნაია გაზეტა“, 1987.18.III. წერილი — „მილოსერდო“) სანიმუშო მაგალითად გვისახელებენ ანა ახმატოვას, მიხეილ ბულგაკოვს, ანდრეი პლატონოვსა და სხვებს, რომლებიც არ მოდრკენ, არ დამორჩილდნენ სტანდარტიზებულ აზროვნებას. მაგრამ ჩვენ ხომ ვიცი, რად დაუჯდა მათ ეს! განა ყველას შეუძლია სულიერი გმირობა? ეს რომ ადვილი იყოს, სულით გმირები ასე ცოტანი არ იქნებოდნენ ამქვეყნად. როცა ამ მაგალითებს ვიხსენებთ, ისიც უნდა გვახსოვდეს, რომ მათ სხვა აღზრდა-განათლება ჰქონდათ მიღებული. მათი სული გამოქედილი იყო სწორედ არასტანდარტიზებული აზროვნებით.

(სტანდარტიზებული აზროვნებით აღზრდილი მიჩვეულია ყოველი განკარგულების უსიტყვოდ, მორჩილად ასრულებას. მაშინაც

კი, როცა აშკარა დანაშაულისაკენ უბიძგებენ, წინააღმდეგობას ვერ ბედავენ და დავალებას უხმოდ ასრულებს.) თუმცა ნათლად იცის, რომ არ უნდა შეასრულოს, მაგრამ ზნეობრივი სიმტკიცე არ გააჩნია. სტანდარტიზებულმა აზროვნებამ მას მხოლოდ მორჩილება ასწავლა. ამიტომ ისხდნენ ზემორე უკვე ნახსენები ხელმძღვანელები მორჩილად. როგორი მართალიც უნდა ყოფილიყო ის, რასაც მინისტრი ამბობდა, მაინც შეურაცხყოფელი იყო მათთვის, მაგრამ არც ერთ მათგანს პროტესტი არ განუცხადებია.

ხანდაზმულ ადამიანს ცხოვრება აჩვევს მოთმინებასაც და დამცირების ატანასაც, ანგარიშიანობასაც. ზომავს — როდის რა თქვას. ანგარიშობს — როდის რა გამოადგება. ახალგაზრდისათვის უცხოა, მიუღებელია ამგვარი ანგარიშიანობა. გარკვეულ პერიოდამდე იგი უკომპრომისოა და მტკივნეულად განიცდის უფროსების „წინდახედულობას“.

შარშან ერთი ამბავი მოხდა. თუ გახსოვთ, გაზაფხულზე ბრძოლა გამოუცხადეს ჩაის განუკითხავად გლეჯვა-ჩეხვას და მკაცრად მოითხოვეს მისი კრეფა ისე, როგორც წესი და რიჯია. ამ დროს ერთი კოლმეურნე ქალი შეისწრეს, რომ განკარგულებას არ ასრულებდა, ძველებურად აგრძელებდა ნამგლებით თუ ბამბუკის დანებით ჩაის ბუჩქის პარსვას. არ აპატიეს. კოლმეურნეობიდან გარიცხეს და ის საკარმიდამო ნაკვეთიც ჩამოართვეს, კოლმეურნეს რომ ეკუთვნის. ცოტა დრო გავიდა. ჩაის კრეფის სეზონის დამთავრება მოახლოვდა. დაინახეს, რომ გეგმა: ვერ ასრულებდნენ. გეგმის შეუსრულებლობას კი ვინ აპატიებდა. კოლმეურნეობის თავმჯდომარემ ისევ მოუხმო კოლმეურნეობიდან გარიცხულ ქალს და შეეხვეწა: ოღონდ გეგმის შესრულებაში გვიშველე და როგორც გინდა, ისე კრიფეო, კოლმეურნეობაშიც აღგადგენთ და საკარმიდამო ნაკვეთსაც სასწრაფოდ დაგიბრუნებო. რა თქმა უნდა, ქალი დათანხმდა. დაავლო ხელი ნამგალსა და ბამბუკის დანას და ჩაის პლანტაციამი გაეარდა. მე-10 კლასის მოწაფე შვილიშვილმა ითაკილა ბებიას საქციელი და უსაყვედურა დიდდას: სიამაყე და თავმოყვარეობა არ უნდა დაგეკარგა, თავმჯდომარის შემოთავაზებულ წინადადებაზე არ უნდა დათანხმებულიყავიო. ბებიამ დაუყვევა ბაღიშს: რა დროს თავმოყვარეობასა და სიამაყეზეა ლაპარაკი. იცი, რამდენ ფულს გავაკეთებ ამ სეზონში? ფულია მთავარი. ვის სჭირდებაო სიამაყე და თავმოყვარეობა. ამ ფულით ოჯახიც სულს მოითქვამს და შენც გამოგადგებაო უმაღლეს სასწავლებელში შესასვლელად (დიდდა, ალბათ, იმ ფულს გულისხმობდა, კონსტიტუციურად დაწესებული უფასო სწავლის დროს მაინც რომ უნდა გადაიხადონ აბიტურიენტებმა). შვილიშვილს გული ატკინა ბებიას სიხარბემ და მეორე დღეს მასწავლებელს ჰკითხა სკოლაში, — მე ვარო მართალი თუ დიდდა? მასწავლებელი უხერხულ მდგომარე-

ობაში ჩავარდა. არც ბებიას გამტყუნება უნდოდა მთელი კლასის წინაშე და ვერც ყმაწვილს დაუწუნებდა საქციელს. კონკრეტულ პასუხს თავი აარიდა და ზოგად საუბარს შეუდგა: ფულს არავითარი მნიშვნელობა არა აქვსო, მთავარია სულიერად იყოსო ადამიანი მდიდარი. ბავშვებმა სიცილი დაიწყეს. ყოველმა მათგანმა ჩინებულად იცოდა, რომ სიტყვით, არსად. არც ერთ ქვეყანაში ფულს ისე არ ლანძღავენ, გმობენ და აგინებენ, როგორც ჩვენში. მაგრამ სინამდვილეში ფულს დახარბებული, მისით გააგიებული ადამიანები ახვევიათ ირგვლივ. ამიტომ მასწავლებლის გულწრფელობა არ დაიჭერეს და მას უნდობლად შეხედეს.

მასწავლებელი არ დაიბნეოდა და არც მისი კავშირი გაწყდებოდა მოსწავლეებთან, რომ იგი სტანდარტიზებული აზროვნების ტყვე არ ყოფილიყო. უნდა გაეებდა და გულახდილად ეთქვა, რაც არის და როგორც არის. მაგრამ ამას ვერ გააკეთებდა, რადგან სკოლის ადმინისტრაცია გაუწყრებოდა. სიმართლე რომ ეთქვა, შეიძლება ისიც დაებრალეზინათ — ანტისაბჭოურ პრაპაგანდას ეწევიო. ვანა ცოტა ყოფილა შემთხვევა, როცა უკრაინაში გაწაფულ ჩინოვნიკებს სიმართლე ანტისაბჭოურ პრაპაგანდად გაუსაღებიათ? ასეთი ტყუილით რამდენს მოუთბია ხელი და მალალსკამზე მოკალათებულა!

ასე შეიკრა მონუსხული წრე ტყუილისა და სტანდარტიზებული აზროვნების. ეს, კაცმა რომ თქვას, ბუნებრივიც არის, რამეთუ აზროვნების სტანდარტიზაცია შეუძლებელია სიმართლით. იგი მხოლოდ ტყუილით არის შესაძლებელი. ოდენ ტყუილია მისი ფუძე და გული.

თუ ჩვენ მართლა სულითა და გულით გვინდა ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრების გარდაქმნა, არსებითი გარდატეხა, მაშინ უპირველესად და უმთავრესად საჭიროა სტანდარტიზებული აზროვნებისაგან გათავისუფლება ყველასი — პიროვნების, ოჯახის, სკოლის, მთელი საზოგადოების.

სხვანაირად არაფერი გამოვა.)

1987 წ.

ბუმერანგი

საოცარია, მაგრამ ფაქტია, რომ საბჭოური მეცნიერება (უფრო ხშირად, პროპაგანდისტული ლიტერატურა) ერთ აურზაურს ასტეხს და ცხარე სჯა-ბაასს გააჩაღებს იმ პრობლემებზე, რაც კაცობრიობისათვის დიდი ხანია ცნობილია და თავიდან შესწავლა-შემოწმებას არ საჭიროებს. ასეთ ნაძალადეგ და საგანგებოდ გამოგონილ „პრობლემათა“ რიცხვს ეკუთვნის „ორი მშობლიური ენის“ საკითხიც. ორენოვნების პრობლემა ყოველთვის იდგა და დგას მრავალეროვან სახელმწიფოში. ჩვენ, ქართველებს, ეს საკითხი მთელი ჩვენი ისტორიის მანძილზე გვაწუხებდა. ქართულის პარალელურად ჩვენში ყოველთვის იხმარებოდა რომელიმე მრავალრიცხოვანი ხალხის ენა — ბერძნული, სპარსული, არაბული, თურქული, რუსული. ბუნებრივია, რაკი სსრკ მრავალეროვანი სახელმწიფოა, ორენოვნების პრობლემა დღესაც ცოცხალია. ისიც თავისთავად მოხდა, რომ სსრკ-ში გაბატონებული მდგომარეობა რუსულ ენას უჭირავს. ჭერ ერთი იმიტომ, რომ ეს ტრადიციული უპირატესობაა რუსული ენისა, რადგანაც სსრკ რუსეთის იმპერიის ნანგრევებზე აღმოცენებული სახელმწიფოა. მეორეც, იმიტომ, რომ ჭერჯერობით, საბჭოთა ხალხებს შორის რუსები ყველაზე მრავალრიცხოვანი ერია და რუსეთიც — ყველაზე მძლავრი და ღონიერი სახელმწიფო. ელემენტური კანონია ბუნებისა: მძლავრს და ღონიერს უპირატესობა უნდა მიენიჭოს. ამდენად სრულიად არ უნდა გაგვიკვირდეს, როცა არსებობს კატეგორიულად მოთხოვნა, რუსული ენა ისწავლეთო. მაგრამ ამ ბუნებრივი მოთხოვნის გვერდით, რა საჭიროა იმის წამდაუწუმ ქადაგება, რომ რუსული მეორე მშობლიურ ენად გამოაცხადეთო? სსრკ-ის რომელმა მოქალაქემ არ იცის დღეს, რომ საკომუნუნიკაციოდ მას რუსული სჭირდება. სწავლობს კიდევ იმდენად, რამდენადაც მისთვის აუცილებელია. რუსული ენის ერთგულება უფრო შორსაც მიდის: ბევრი სიამოვნებით ივიწყებს მშობლიურ ენას და რუსულად ტიკტიკს არათუ არაფერი ურჩევნია. აღრიცხვა არ მიმდინარეობს და ხუსტ რიცხვს ვერაფერ დაასახელებს, მაგრამ ყველა ნათლად ხედავს, რომ ამ სამოცდაათი წლის მანძილზე უამრავმა არარუსმა დაივიწყა მშობლიური ენა და რუსულად ამეტყველდა (ამას თუნდაც რუსულად მწერალი არარუსი ლიტერატორების დიდი რაოდენობა ადასტურებს) მაშინ, როცა არც ერთ

რუსს არ დაუფიწყებია მშობლიური ენა და არ ალაპარაკებულა სსრკ-ში შემავალი რომელიმე ხალხის ენაზე. ჩ.გუსეინოვმა კი აღიარა, რომ „პრაქტიკამ გვიჩვენა, რომ ზოგიერთნი ახალი ეროვნული ლიტერატურული ენის დამწყებნი, დროთა განმავლობაში, ხშირად რუსულ ენაზე გადადიან. ასე, მაგალითად, ი.რიტხეუ, რომელმაც თავის დროზე მ.შოლოხოვის „გატეხილი ყამირი“ გადათარგმნა ჩუქჩურად, ანდა ვ.სანგი, ნივხური ლიტერატურის ფუძემდებელი, ახლა წერენ თავიანთ მოთხრობებს და რომანებს რუსულად“ („სოპროსი ლიტერატური“, 1987 წ. №9, გვ. 86). დავამატებდი: აფხაზური ლიტერატურული ენის ფუძემდებლის შვილიც გ.გულია რუსულად წერს. სხვანაირად არც შეიძლება. რუსული ენა დიდი ენაა. იგი იოლად ერევა სსრკ-ში მოსახლე სხვა ხალხების ენას. თუ ორივე ენა მეტ-ნაკლებად კარგად იცის ადამიანმა, ბოლოს და ბოლოს, მას თანდათან ავიწყდება საკუთარი, მშობლიური ენა და რუსულზე გადადის.

✓ერთ ტაძარში ორი ღმერთი ვერ დასახლდება! როცა ერთსა და იმავე ქვეყანაში ორი ენა გამოიყენება, ერთი, უფრო ძლიერი (საკამათო არ არის) ჩაგრავს მეორეს, უფრო სუსტს. ძლიერის მიერ სუსტის ჩაგვრა თავისთავად ხდება. ამას ვერ ავიცილენთ. მით უფრო საგრძნობია ეს ჩაგვრა თუ იგი მოთხოვნით, დავალებით, ძალდატანებით ხდება. რომელი ენა ათვისოსს, ცხოვრებაში გამოიყენოს, მოიხმაროს, ეს თავად მოქალაქემ უნდა გადაწყვიტოს. ყოველ ადამიანს აქვს მშობლიური ენა, რითაც იგი დაკავშირებულია თავის ქვეყანასთან, თავის ხალხთან, თავის კულტურასთან. დამატებით კიდევ რომელი ენა უნდა ისწავლოს და იცოდეს, ეს მისი პირადი საქმეა და თავისუფალი არჩევანით უნდა ხდებოდეს და არა დირექტივებით, არავე ნერგავდა ძალით შუა საუკუნეების ევროპაში ლათინურს, მაგრამ იგი მაინც ასრულებდა *lingua franca*-ს ფუნქციას. ინგლისელები დღეს არ აძლებენ ინდოეთში არავის ინგლისურის სწავლას, მაგრამ იქ მაინც შექსპირის ენაა ურთიერთობისა და სახელმწიფო მართვის ენა. როგორც პირველ, ისე მეორე შემთხვევაში აუცილებლობა ეთხოვდა ამას, და ადამიანებიც ემორჩილებოდნენ მას. სანამ სსრკ იარსებებს, მანამ რუსული აუცილებელი სახელმწიფო და საკომუნიკაციო ენა იქნება. მართალია, ამ ფუნქციისათვის რუსული ენა ნებაყოფლობით არავის აურჩევია, როგორც ამას პროპაგანდისტები გვარწმუნებენ (ამ საკითხზე რეფერენდუმი როდის ჩატარდა?), მაგრამ ამას მნიშვნელობა არა აქვს, რაკი აუცილებლობა გვთხოვს რუსულის სწავლას. მაშინ რაღა საქირთა ორენოვნების ასე გამწარებული ქადაგება? ამ კითხვას იმიტომ ვსვამ, რომ „ორი მშობლიური ენის“ მოქადაგებმა შეუძლებელია არ იცოდნენ, რომ ამის პროპაგანდა უზნეობაც არის და დანაშაულიც. უზნეობაა იმდენად, რამდენადაც იგი ტყუილია. „ორი

მშობლიური ენა“ არ არსებობს. დანაშაულია იმდენად, რამდენადაც „ორი მშობლიური ენიდან“, ბოლოს და ბოლოს, ერთ-ერთს ემუქრება სიკვდილი. ცხადია, მოკვდება ის, რომელიც სუსტია. ყველა, ვისაც კი ორენოვნების გამო მსჯელობაში მონაწილეობა მიუღია, ერთხმად აღნიშნავენ, რომ არარუსული ენები სსრკ-ში მძიმე მდგომარეობაშია. მათი გრამატიკული ფორმები მახინჯდება, ლექსიკა დანაგვიანებულია, კარგავენ საუკუნეებით გამომუშავებულ ბუნებას და თვისებას, შეზღუდულია მათი გამოყენების ასპარეზი (ამაზე ბევრს ლაპარაკობენ უკრაინელები, ბელორუსები, ყირგიზები. საშუალო სკოლა რაა, ისიც კი მშობლიურ ენაზე თითო-ოროლა აქვთ, თურმე). ესტონურ ჟურნალში გამოქვეყნებული მათი ჰინტის წერილიც — „ორენოვნების პრობლემა ვარდისფერი სათვალის გარეშე“ — ამას ადასტურებს. სტატია ძალიან ყურადსაღებია და, ალბათ, ჩვენი მეცნიერული საზოგადოების ცხოველ გამოხმაურებას გამოიწვევს.

როგორც კარგად ცნობილია, ყველა გამოჩენილი მოაზროვნე წარსულში უარყოფდა „ორი მშობლიური ენის“ შესაძლებლობას. რა თქმა უნდა, ცალკეულ ადამიანებს შეუძლიათ რამდენიმე ენის კარგად ცოდნა. ისინი ყოველთვის იწვევდნენ ალტაცებას სწორედ იმიტომ, რომ ენების ცოდნა იშვიათი ნიჭია. ლიანგურად ეს შეუძლებელია. ამიტომ, საიათნოვას მაგალითი, როგორც ამას აზერბაიჯანელი მწერალი ჩ.გუსეინოვი გვაწოდებს, ნიმუშად არ გამოდგება. ჯერ ერთი იმიტომ, რომ სამ ენაზე წერა ძალიან იშვიათი შემთხვევაა და მას მთელ ერებს ვერ მოვთხოვთ და, მეორეც, იმიტომ, რომ საიათნოვას ქართული მანისცდამინც სანაქებო ვერ არის. მე არ გამოვდგები იმის მსაჯულად, როგორ წერდა საიათნოვა სომხურად ან აზერბაიჯანულად, მაგრამ ქართულზე კი შემიძლია ვთქვა, რომ მეტისმეტად სუსტია მისი ქართული. ასე რომ, სჯობდა ამ ენაზე არ ეწერა. ამიტომ ნუ შევაწუხებთ საიათნოვას ხსოვნას, გაუმართლებლის გასამართლებლად. არც ვნაბოკოვია მაგალითი გამოდგება იმის სამტკიცებლად, რომ ორ ენაზე წერა კარგიაო. ვნაბოკოვი აიძულა ცხოვრებამ ასე მოქცეულიყო. ყოველთვის სანანებლად ჰქონდა, ორ ენაზე რომ წერდა. ამის ბრალია, რუსულს რომ უსაშველოდ აქვებს და ინგლისურს რომ ხშირად გაჰკრავს კრიტიკულ კბილს. ეს რუსული ენის სევდა იყო, რომელიც მას მთელი სიცოცხლე ღრღნიდა. ესოდენ დაბეჯითებით რატომ გვინდა ადამიანები ტრაგიკულ მდგომარეობაში ჩავაყენოთ? არც ეს არის დასავიწყებელი: მწერალი ეკუთვნის იმ ლიტერატურას, რომელ ენაზეც წერს. ეს საპაექრო არ არის. რომელ ლიტერატურას ეკუთვნიან ორენოვანი მწერლები? ამის პასუხი მეტად ძნელია. ვერც ერთ ენაზე ვერ წერენ ისინი ისე, როგორც ეს მწერლობას ეკადრება. მწერლობა ენათშემოქმედების ურთულესი პროცესია და

ნასწავლი ენით ამ საქმის კეთება, ჩემი აზრით, შეუძლებელია. მე საგანგებოდ შევადარე ერთმანეთს ორი რუსული — ბელოვის, ასტაფიევის, რასპუტინისა და გუსეინოვის, რიტხეუს, სანგის (ზოგიერთი სხვისა, უფრო ცნობილის). გულახდილად უნდა გითხრათ, რომ მათ შორის უზარმაზარი სხვაობაა (ყველას შეუძლია ეს შეამოწმოს). სხვაობაა უპირველესად ენის მუსიკის თვალსაზრისით. თუ რუსი მწერლები ამ მუსიკას მთელი სხეულით გრძნობენ და გადმოსცემენ, ორენოვანი მწერლები მის მიმართ უბრალოდ ყრუ არიან. გარდა ამისა, ორენოვან მწერლებში არ ჩანს ის ცოცხალი მფეთქავი ძარღვი, რითაც ყველა ენა ხიბლავს ადამიანს. არ იგრძნობა ენის ის სურნელი, ურომლისოდაც მწერლობა ფუჭი შრომაა. არ შეიმჩნევა ენის სიღრმის ის წვდომა, რომელიც არამშობლიურ ენის ხიბლს დაგვანახვებს, ორენოვან მწერლების თხზულებებში არ არის ის რუსული ენა, რომელსაც ტურგენევა великий и могучий უწოდა. ვერც იქნება. მეცნიერებამ უკვე დაამტკიცა, რომ ენას დედის წიაღშივე ისისხლბორცებს ადამიანი. ჟურნალში „ნაუკა ი ეიზნ“ (1987 წ., №6. გვ. 156) სტატიაა, სადაც წერია:

„შემეცნებისა და ფსიქოლოგიურ მეცნიერებათა პარიზის სამეცნიერო ცენტრის მკვლევართა ჯგუფმა ამოცანად დაისახა გაეგო — შეუძლია თუ არა ახალშობილს გამოყოს და დაიმახსოვროს მშობლიური ენის დამახასიათებელი თვისებანი. განასხვავოს მშობლიური ენა უცხოურისაგან, როცა ორივე ენაზე ლაპარაკობს არა დედა, არამედ სხვა ადამიანი.

ქალს, რომელიც მშვენივრად ლაპარაკობს ორ ენაზე, სთხოვეს ოთხი დღის ჩვილებისათვის ეამზნა ერთი და იგივე ზღაპარი ჭერ ფრანგულად, მერე რუსულად. ბავშვების რეაქციის განსასაზღვრავად გამოიყენეს საწოვარა. მას შიგნით ჰქონდა კონტაქტები, რომელიც იხურებოდა წოვის დროს. უკვე დიდი ხანია ცნობილია, რომ ძუძუთა ბავშვები რეაგირებენ სასიამოვნო მოვლენაზე ანდა შეგრძნებებზე საწოვარას უფრო ხშირი წუწნით. აღმოჩნდა, რომ ჩვილები, რომელნიც ისმენდნენ ფრანგულ ტექსტს, წოვდნენ ბევრად ინტენსიურად. ენის შეცვლისას წოვის სიხშირე აგრეთვე იზრდებოდა რამდენივე ხნის მანძილზე. აქ მოქმედებდა სიახლის ფაქტორი. ბავშვები ამჩნევდნენ, რომ ბგერები შეიცვალა. შემდეგ მაჩვენებლები თანაბრდებოდა. იმ ჯგუფში, რომელიც ზღაპარს ფრანგულად ისმენდა, წოვის სიხშირე მეტი იყო.

რას უკავშირდება ამგვარი განსხვავება — იმას, რომ ფრანგულენოვანი მშობლების ბავშვები უპირატესობას ანიჭებენ მშობლიურ ენას თუ ფრანგული ენის რაიმე თავისებურებას? ვთქვათ, მასში, ვიდრე რუსულში, უფრო მკვეთრად ვლინდება მარცვლებად დაყოფა და ეს, შეიძლება, ბავშვებს მოსწონთ?

მეორე. ცდისთვის აიყვანეს ბავშვები, რომელთა მშობლები არც

ფრანგულად ლაპარაკობდნენ და არც რუსულად. შედეგი: ეს ბავშვები წოვდნენ საწოვარას ისეთივე სისწრაფით, როგორითაც ფრანგულენოვანები, როცა რუსულად ისმენდნენ ზღაპარს, ანუ განსაკუთრებულ ინტერესს ბგერებისადმი არ ამჟღავნებდნენ. ასე რომ, პირველი ცდის მონაწილე ჩვილებმა ფრანგული ამჟობინეს სწორედ იმიტომ, რომ იგი მათი მშობლიური ენა იყო.

გამოდის, რომ ოთხი დღის მანძილზე ახალშობილმა ადამიანმა მოასწრო გამოეყო და დაემახსოვრებინა ენის აკუსტიკური თავისებურებანი, რომელზეც მეტყველებენ ირგვლივ მყოფნი. უნარი აქვს განასხვავოს იგი უცხო ენისაგან. ეს მით უფრო საოცარია, რომ ზოგიერთი მოწიფული ადამიანი ძნელად ანსხვავებს სმენით მისთვის ორ უცხო ენას“.

ალბერტ შვაიციერი წერდა, ისეთ გარემოებაში გავიზარდე, რომ თანაბრად ვლაპარაკობდი გერმანულად და ფრანგულად. ვერც კი გეტყობოდი, რომელი იყო ჩემი მშობლიური ენა. მაგრამ ერთხელ, როცა უკვე ასაკრულ კაცს გამიჭირდა და დაუფიქრებლად გერმანულად დავიყვირე, — დედავ, მიშველეო, — ნათლად მივხვდი, რომელიც იყო ჩემი მშობლიური ენა.

ამის შერე, რაღაა გასარკვევი, სამსჯელო, საპროპაგანდო? რაღა გეჭირდება, „ორი მშობლიური ენის“ აბსურდის პროპაგანდა? ნურავის ეწყინება, თუ ამ ქადაგებაში ზოგიერთის ბნელ ზრახვებს დავინახავთ. ამ ზრახვებზე ფაქტებიც მიუთითებენ.

პირველი: ყველას მოუწოდებენ რუსულს ისე კარგად დაეუფლეთ, რომ ამ ენაზე თავისუფლად შეგეძლოთო მწერლობაც კი. ამის გამო აქებენ იმ არარუს მწერლებს, რომელნიც ორ ენაზე წერენ. მაგრამ არც ერთხელ არც ერთი რუსი მწერლისათვის არ მოუთხოვნიათ, რომელიმე არარუსულ ენას ისე დაეუფლეთ, რომ მასზე ლექსების, რომანებისა და პიესების წერა შეგეძლოთო. თუკი ორ ენაზე წერა ბედნიერებაა, რატომ იკლებენ ამ ბედნიერებას რუსები? ვთქვათ, სსრკ-ში მოქმედი არარუსული ენა არ მოსწონთ, მაგრამ დავიჩერო — გერმანულად ან ფრანგულად წერაც ეთაკილებათ? მე-19 საუკუნეში რუსი ინტელიგენცია ფრანგულად ლაპარაკობდა. პუშკინმა, სიკვდილის წინ, უკანასკნელი სიტყვები ფრანგულად წარმოთქვა. რატომ დაივიწყეს რუსეთში ესოდენ გავრცელებული ფრანგული? იმიტომ, რომ მათთვის ეს ეროვნულად შეუარაცხყოფელი იყო. სურდათ თუ არ სურდათ, ამით რუსულ ენას ამცირებდნენ. თუკი რუსს აუკილებლად მიაჩნია რუსული ენის ღირსების დაცვა და უარყოფს ფრანგულს, ჩვენ, არარუსებმა, რატომ უნდა შევღრაცხყოთ ჩვენი მშობლიური ენა და სხვა ენას მშობლიური დავუძახოთ. რომელი ქალი არ ჩათვლის შეუარაცხყოფად და დამცირებად, მისმა შვილმა რომ სხვა ქალს მშობელი უწოდოს? ამას არც ერთი ნორმალური შვილი არ იკადრებს. მშობ-

ლიური ენის შეურაცხყოფა რატომღა უნდა ვიკადროთ? სამწუხაროდ კადრულობენ. აზერბაიჯანელი გუსეინოვი გვიმტკიცებს მირზა ფატალი ახუნდოვზე რომანი რუსულად იმიტომ დაწვერა, რომ იგი თბილისში ცხოვრობდა და ქართველებთან, სომხებთან, რუსებთან ურთიერთობა რუსულად უხდებოდა. ახლა უნდა ვკითხო გუსეინოვს: გერცენი ევროპაში ცხოვრობდა — ხან ინგლისში, ხან საფრანგეთში და ხან კიდევ სად. ევროპული ენებიც ჩინებულად იცოდა. რა უნდა ქნას რუსმა მწერალმა გერცენზე რომანის დაწერა რომ მოუნდეს? არსად გერცენს ევროპაში ადამიანებთან რუსულად ურთიერთობა არ უხდებოდა (რა თქმა უნდა, თუ შემთხვევით რუსს არ შეხვდებოდა). რომელ ენაზე დაწეროს რომანი — ინგლისურად, ფრანგულად, გერმანულად თუ ყველაზე ერთად? რას არ იტყვის კაცი, ყურით მოთრეული დებულება რომ გაამართლოს.

მეორე: სულ ცოტა ხნის წინათ რუსები ძალიან იცავენენ რუსული ენის სიწმინდეს. მახსოვს, კინოსტუდია „ქართულ ფილმში“ რომ ვმუშაობდი, ერთხელ ფილმი რუსულად გრიბოედოვის თეატრის მსახიობებს ავახმოვანებინეთ. მოსკოვში საშინლად გაგვიბრაზდნენ, თბილისელმა რუსებმა ღირსეული რუსული უკვე აღარ იციან. როგორ გაბედეთ, რომ ფილმი ასახმოვანებლად მათ მიანდეთო. ახლავე ეს ფილმი ხელახლა აახმოვანეთო მოსკოველი მსახიობების დახმარებით. იძულებული გავხდით, ერთხელ გაკეთებული საქმე ხელმეორედ გაგვეკეთებინა.

ახლა დიდი ტაშისცემით ეგებებიან, გრიბოედოვის თეატრის მსახიობების კი არა, რუსთაველისა და მარჯანიშვილის თეატრის მსახიობების ახმოვანებულ ფილმს. სულ იმას გაიძახიან — ეს რა რუსული გკოდნიათ ქართველებს, ნეტავ სად ისწავლეთო... აბა, თქვენ იცით, რუსულად რა ხშირ-ხშირად გადაიღებთო ფილმებს.

ისიც მახსოვს, კ.ფედინი როგორ საყვედურობდა საქართველოს მწერალთა კავშირში ქართველ მწერლებს — თბილისელ რუს ლიტერატორებს რატომ ათარგმნიებთო თქვენს წიგნებს. მათ უკვე აღარ იციანო სამწერლო რუსული. თუ გინდათ თქვენს წიგნებს რუს მკითხველთა შორის წარმატება ჰქონდეთ, აუცილებლად რუსეთში მცხოვრებ რუს მწერლებს უნდა ათარგმნიოთო.

ახლა მოგვიწოდებენ — თქვენ თვითონვე წერეთ რუსულად. რუსული ენის ღირსება აღარ აწუხებთ. რატომ? პასუხი მკითხველისათვის მიმინდვია.

ს.მიხალკოვმა ჰკუთაც კი დაგვარიგა. არარუსები უცხო ენის (იგულისხმება ევროპული და აზიური ენები) შესასწავლად დროს ნუ დაკარგავთ. ეს დრო რუსულის შესწავლას მოანდომეთ. უცხო ენებს ჩვენ, რუსები, ვისწავლით, ვთარგმნით და არარუსებმა ეს თარგმანები იკითხეთო („ლიტერატურაია გაზეთა“, 1987 წ., 6

მანის). თურმე უფლებაც არ გვქონია — თავად ავირჩიოთ, რომელი ენა ვისწავლოთ და რომელი — არა.

ესეც საგულისხმოა: ჩ.აიტმატოვს კრიტიკამ ერთხმად უსაყვედურა, „გოდოში“ ქრისტიანობას რატომ შეეხეო. რომანის ყველაზე სუსტ ნაწილად ის თავი მიიჩნის, რომელიც ქრისტესა და პილატეს ურთიერთობას ეხება. თურმე კაცს, რომელსაც მაჰმადიანი წინაპრები ჰყავდა, არ შეეძლო ბოლომდე ჩასწვდომოდა ქრისტიანობის არსს. თურმე უცხო რელიგიის ათვისება ისე ძნელი ყოფილა, რომ ჩ.აიტმატოვის ნიჭიერების ადამიანსაც კი შეიძლება საბედისწერო შეცდომა მოუვიდეს. მაგრამ არავის დაუწუნებია მისი რუსული. ნუთუ უცხო ენის ათვისება უფრო იოლია, ვიდრე უცხო რელიგიის შესწავლა? რა თქმა უნდა, არა. მაგრამ ამ შელავათსაც თავისი მიზანი აქვს.

ერთი კი ნათელი და მკაფიოა: „ორი მშობლიური ენის“ პროპაგანდას არავითარი კავშირი არა აქვს მეცნიერებასთან. იგი ანტიმეცნიერულია. ეს პროპაგანდა ემსახურება მხოლოდ პოლიტიკურ მიზანს. ამ მიზანს რაც ეწოდება, ყველამ იცის.

მაგრამ საქმე ის ვახლავთ, რომ პოლიტიკურადაც „ორი მშობლიური ენის“ პროპაგანდა მიმართულია თავად რუსული ენის წინააღმდეგ. რამდენადაც რუსული მწერლობა და მეცნიერება ივსება არარუსების დაწერილი თხზულებებით, იმდენად კნინდება, მახინჯდება და კუქყიანდება რუსული ენა. იგი უბრალოვდება, მარტივდება, ერთფეროვნდება. ბუმერანგი გასროლილი სხვების წინააღმდეგ უკან ბრუნდება და დიდი ხიფათით იმუქრება. როგორც ვიცით, ლათინური ენის გადაგვარებაში და, ბოლოს, ცოცხალი სამოქმედო ასპარეზიდან წასვლაში არსებითი და გადამწყვეტი როლი სწორედ იმან შეასრულა, რომ რომის იმპერიაში მოსახლე ერთობ ბევრი „ბარბაროსი“ ალაპარაკდა ამ ენაზე. ორენოვნების თავგამეტებული მოქადაგენი ისტორიის ამ გამოცდილებაზე მაინც უნდა დაფიქრდნენ.

1987 წ.

უზრადლება მივატვიოთ

„თბილისი საქართველოს დედაქალაქია, მაგრამ მასში ქართველები არიან არა უმეტეს 30% ხოლო სომხები არა უმცირეს 35% შემდეგ მოდიან სხვა ეროვნებანი...“ ეს სიტყვები 1923 წლის აპრილში ითქვა კომპარტიის მეთორმეტე ყრილობაზე (იხ. „Двенадцатый съезд РКП(Б). Стенографический отчет,“ 1968 წ., გვ. 489-490).

რა თქმა უნდა, ამის მთქმელმა მცდარი ინფორმაცია გაიმეორა. მაშინ ეს აზრი საზოგადოებაში მტკიცედ ფეხგადგმული იყო. რალა მაშინ, დღესაც არა ერთი და ორი იმეორებს ამას. თუმცა უბრალო ლოგიკა მოითხოვდა დაფიქრებას და დასკვნას: განა ოდესმე სადმე კაცობრიობის ისტორიაში არსებობდა რომელიმე დედაქალაქი, სადაც სხვა ერი (თუნდაც უახლოესი მეზობელი, ერთნაირი ქირ-ვარამის გადამტანი, ისტორიის ერთ უღელში შებმული) მეტი რაოდენობით ცხოვრობდა, ვიდრე ამ ქალაქის ამშენებელი, ბატონ-პატრონი, საუკუნეების მანძილზე სისხლით დამცველი ხალხი? არა მგონია, ვინმემ ამნაირი დედაქალაქის დასახლება შეძლოს. მაშ, თბილისი რა ბედდამწვარი გამონაკლისი იყო. საქმე ის გახლავთ, რომ თბილისი არავითარი გამონაკლისი არ ყოფილა. მაგრამ ფართოდ გავრცელებულ მცდარ აზრს თავისი საფუძველი ჰქონდა, ზოგჯერ — საგანგებოდ მოფიქრებული, ზოგჯერ — უმეცრებით გამოვლენილი.

ჯერ ვნახოთ, როგორ მიმდინარეობდა მოსახლეობის აღწერა. აიღეთ 1901 წელს გამოცემული ბროკჰაუზისა და ეფრონის ენციკლოპედიური ლექსიკონის 33-ე ტომი. გადათურცლეთ 264-ე გვერდზე და დააკვირდით, როგორ არის დათვლილი თბილისის გუბერნიის მოსახლეობა: რუსები — 4,4% ბერძნები — 2,7% ოსები — 8,9% სომხები — 23,9% ქართველები — 45,0% თუშები — 0,7% ფშავლები — 1,1% ხევსურები — 0,8% იმერლები — 1,1%... როგორც ხედავთ, ტომებად არც რუსები დაუშლიათ, არც სომხები და არც რომელიმე სხვა ხალხი. მარტო ქართველებია წარმოდგენილი დანაკუწებული სახით. ცხადია, როცა ამგვარად დათვლილი და აღწერ მოსახლეობას, ქალაქშიაც ნაკლები გამოვა ქართველობა, სოფელშიაც და, ალბათ, მთელ ქვეყანაშიაც.

რამია საქმე, რატომ დაშალეს ქართველი ხალხი ცალკე ქარ-

თველებად და ცალკე ფშავლებად, ხევსურებად, თუშებად, იმერლებად? თავის დროისათვის ბროკპაუზისა და ეფრონის ენციკლოპედიური ლექსიკონი ხომ ერთ-ერთი საუკეთესო მაღალმეცნიერული, სანდო ცნობარი იყო? თუკი ბროკპაუზისა და ეფრონის ლექსიკონიც ასე ცდებოდა, რაღას იზამდა სხვა უფრო ზერელე და ნაკლებსარწმუნო გამოცემები?

შეცდომას, სულ მცირე, სამი მიზეზი მაინც განაპირობებდა.

პირველი ის, რომ ისტორიული უკულმართობის გამო, ძნელბედობას, ომებსა და გაქირვებაში ჩვენი ეროვნული ცნობიერება დაქვეითდა-დაკნინდა. მოხდა ისე, რომ ჩვენი საერთო ეროვნული ეთნონიმი „ქართველი“ გაუთანაბრდა „ქართლელს“, საქართველოს ერთ-ერთი პროვინციის მკვიდრის სახელს.

ერთი პატარა მაგალითი ამისა.

ვინ არ იცის, რომ გრიგოლ ორბელიანი მონაწილეობდა 1841 წლის გურიის ჯანყის ჩახშობაში. ამის გამო ნიკოლოზ ბარათაშვილი ბიძას სწერდა (ესეც კარგად ცნობილია): „ხუმრობა არ არის, რომ ქართველმა კაცმა გურულებს შეაგონოს ყოველივე უბედურება, რომელიც შეუღდების აღშფოთებას...“ რა ლაპარაკი, ახსნა-განმარტება უნდა იმას, რომ აქ ნ.ბარათაშვილი „ქართველს“ ხმარობს „ქართლელის“ მნიშვნელობით, როგორც ხალხის მეტყველებაში იყო გავრცელებული. მაგრამ როგორც კი ამ წინადადებას რუსულად ვთარგმნით, ვითარება შეიცვლება. რაკი ბარათაშვილის ტექსტში „ქართველს“ ყველა „გრუზინად“ გადაიტანს რუსულად და არა — „ქარტალინეც“-ად, ყოველი არაქართველისათვის ბუნებრივად გამოვა, რომ „გრუზინ“ სხვაა და „გურიეც“ სხვა. ასეთმა დაბნეულობამ დაბადა, ვთქვათ, „გრუზინო-იმერეტინსკაია სინოდალნაია კანტორა“, რაც დოკუმენტურად ამკვიდრებდა ქართველთა ერთიანი ეროვნული ცნობიერების დაშლას.

განა მარტო მაშინ ხდებოდა ასე? სულ ახლახან არ იყო, ჯემალ ჯაყელის ლექსები რომ „თარგმნეს“ აქარულიდან რუსულად!.. მგონი, ორი წელიც არ გასულა მას მერე, რაც გორკის სახელობის ლიტერატურის ინსტიტუტმა აქარული ენის შემსწავლელთა მიღება გამოაცხადა... რაღა შორს გავრბივარ, განა ქართული გაზეთები არ წერენ ასე: შეხვედრა მოუწყეს „აქარელ პოეტს ლევან ანანიძეს“, „გულისამაჩუყებელი და სათუთია იმერეთის მშრომელთა სიყვარული თავიანთი დიდი თანამემამულის — დავით კლდიაშვილისადმი“. დავიჯერო, დანარჩენი საქართველოს თანამემამულე არ არის დავით კლდიაშვილი და იგი არ უყვართ?

ნუ ვიფიქრებთ, რომ ესენი უვნებელი შეცდომებია. ისინი ბევრ გაუგებრობას იწვევენ. თავგზას უზნევენ როგორც შინაურს, ისე უცხოს. და ბოლოს, უსიამოვნო შედეგ! გვაძლევენ.

მეორე მიზეზი კი გახლავთ ზოგიერთი სახელოვანი მეცნიერის

„თეორიები“. ამის ერთი ნიმუშიც 1920 წელს პეტროგრადში ნიკო მარმა წიგნი გამოსცა რუსულად: „კავკასიის მოსახლეობის ტომობრივი შემადგენლობა“. ამ წიგნის მიხედვით ფშაველები, ხევსურები, მოხევეები, გურულები ქართველები არ არიან. ოღონდ ისინი „по языку грузинизованный, აქარლები კი არიან „огрузинившиися мегрелы“. რაც შეეჩება ლაზებს, მეგრელებს, სვანებს, ისინი ხომ ნ.მარის სიტყვებით, საერთოდ არ არიან ქართველები. მარის მეცნიერული ავტორიტეტი უზარმაზარი იყო და არის. ბუნებრივია, რომ მისი მკდარი აზრი დიდ გავლენას ახდენს საზოგადოებაზე. მაგრამ ასევე დიდად აბნევეს და აცდენს ყველას.

მესამე და უმთავრესი მიზეზი ის იყო, რომ მეფის ხელისუფლება მიზნად ისახავდა იმპერიაში შემავალი არაარუსი, ხალხების გარუსებას. დაბნეულობა-გაურკვეველობის ამ ვითარებას, ოსტატურად იყენებდა ცარიზმი და ყოველგვარად ცდილობდა ავტორიტეტული წიგნების საშუალებით მსოფლიო საზოგადოების შეგნებაში მტკიცედ დაენერგა აზრი: საქართველოს მოსახლეობა სხვადასხვა ტომების უბრალო გროვია და მათ არც გენეტიკური, არც კულტურული, არც სოციალურ-პოლიტიკური, არც ისტორიული ერთიანობა არ აკავშირებთ.

ქართველთა ეროვნული ცნობიერების დაშლას უნებლიეთ ხელს უწყობდა რელიგიაც. სანამ ქართველი ხალხი ერთიანი მართლმადიდებლური ქრისტიანობის აღმსარებელი იყო, სარწმუნოება შემკერელ-შემაკავშირებელ დულაბს წარმოადგენდა. მაგრამ მას მერე, რაც ერთიან მართლმადიდებლურ ქრისტიანობას საქართველოში ბზარი გაუჩნდა, რელიგიამ ეროვნული ცნობიერების დამშლელის როლის შესრულება დაიწყო. ვინც საქართველოს ისტორიით ოდნავ მაინც დაინტერესებულა, მან იცის, რომ ჩვენში მართლმადიდებლური ქრისტიანობის გვერდით, თანდათანობით გაჩნდა და მტკიცედ გაიდგა ფესვი როგორც მონოფიზიტურმა, ისე კათოლიკურმა ქრისტიანობამ. ამას დაემატა ისიც, რომ ქართველი ხალხის ერთმა ნაწილმა იძულებით ისლამიც აღიარა. არსებობს ისტორიული განვითარების ეტაპი, როცა ეროვნება და სარწმუნოებრივი აღმსარებლობა გაიგივებულია. ამიტომ, როცა კათოლიკე ქართველს ეკითხებოდნენ—ვინ ხარო? იგი უპასუხებდა, ფრანგაო. მონოფიზიტი ქართველი კი ირწმუნებოდა, სომეხი ვარო, რაკი ქრისტიანობის მონოფიზიტური მიმდინარეობა სომხეთშია გავრცელებული. მაჰმადიან ქართველს ხომ რაღა ეთქმოდა. გამაჰმადიანებისას საერთოდ უცვლიდნენ გვარსაც და სახელსაც. ამას წინათ გაზეთში წაუკითხხე, ერევნის ხანები, რა თქმა უნდა, სპარსელები იყვნენო. არა, ბატონო, არა. ერევნის ხანები ძირითადად გამაჰმადიანებული სომხები იყვნენ, ისევე, როგორც ახალციხის უაშები გამაჰმადიანებული ქართველები ბრძანდებოდნენ. სხვათა შორის, ის სარდ-

ლებიც, რომელნიც საქართველოსა და სომხეთში მოუძლოდნენ სპარსთა და თურქთა ლაშქარს, ისლამშიღებულნი ქართველები და სომხები გახლდნენ. გული ნუ გვეტკინება. ასე მარტო ჩვენში არ ყოფილა. სხვაგანაც ამგვარად ხდებოდა. ეს დამონებული ხალხების ისტორიული ცხოვრების კანონზომიერებაა. პოლიტიკური ავანტიურისტები ყოველთვის ბატონთან გარბიან, რომ მის კარზე, საკუთარი ხალხის სისხლის ხარჯზე, მოწყალეების ბალღამიანი პური ქამონ. მაგრამ ხანებს, ფაშებს, სპასალარებს სახელები და გვარები ისე ჰქონდათ შეცვლილი, რომ, საგანგებო შესწავლის თვინიერ, ძნელია მათში ქართველისა თუ სომხის აღმოჩენა. რიგითი მოქალაქენი მით უფრო უარეს დღეში იყვნენ. ამიტომ, მაგალითად, ის მუშტეიდი მირფეტე-ალა, ვისაც, თავის დროზე, დღევანდელი ორჯონიკიძის სახელობის პარკის მიწა-წყალი უყიდია, დასადგენია — მართლა ირანელი იყო თუ გამაჰმადიანებული ქართველი?

მეცხრამეტე საუკუნის საქართველოს უნივერსალურად განათლებული პუბლიცისტი ნიკო ნიკოლაძე მემუარებში („წარსულიდან“) იხსენებს:

„იმ დროს ქუთაისიდან რუსეთში სავაჭროდ მარტო სამი კაცი დაიარებოდა: გორიდან გადმოსახლებული სომეხი პეტრე მღებროვი, აგრეთვე, გორელი ფრანგი გაბრიელ ენდრონიკაშვილი და მამაჩემი“.

პეტრე მღებრიშვილი სომხად იმიტომ იწოდა, რომ იგი სარწმუნოებით მონოთეიზიტია, ხოლო გაბრიელ ენდრონიკაშვილი ფრანგად იმიტომ ითვლება, რომ იგი კათოლიკეა.

ნიკო ნიკოლაძე იმის შესაბამისად წერს, როგორც, სამწუხაროდ, მაშინ იყო მიღებული.

ძველ ქუთაისში ფართოდ იყო გავრცელებული კათოლიკობა. ფალიაშვილები, ყაუხჩიშვილები, მეფისაშვილები, ასლანიშვილები, კოკოჩაშვილები და სხვანი და სხვანი კათოლიკურ ქრისტიანობას აღიარებდნენ. აღწერის დროს, თუ ყველა ისინი ფრანგებად ჩათვლიდნენ თავს, შეიძლება ეფიქრა კაცს, რომ ქუთაისი დასავლეთ საქართველოში კი არ მდებარეობსო, არამედ შუაგულ საფრანგეთში.

ამის გარდა, ყველა რელიგიას თავისი ონომასტიკონი აქვს და სარწმუნოების შეცვლის დროს შეიძლება გვარიცა და სახელიც გადაგვისხვაფერონ.

ნიკოლოზ პირველის თანამეცხედრეს პრუსიელ პრინცესას შარლოტეს, როცა იგი მართლმადიდებლად მოინათლა და რუსეთის დედოფალი გახდა, აღექანანდა ფაოდოროვანა უწოდეს.

მეფე ვახტანგ მეხუთეს, როცა ისლამს აღიარებდა, შაჰ-ნავაზი ერქვა, ერეკლე პირველს — ნაზარალი-ხანი.

ახვაზეთის მთავარი, მაჰმადიანი საფარ-ბეგ შარვაშიძე, როცა

ქრისტიანი გახდა, გიორგიდ იწოდა, ჰამუთ-ბეგ შარვაშიძე კი — მიხეილად.

ნიკოლოზ მეორის ასულმა ოლგამ უარი თქვა მისთხოვებოდა რუმინეთის მეფის ძეს კარლოსს, რადგან არ ისურვა სარწმუნოებისა და სახელის შეცვლა. ოლგა კარლოსს რომ გაჰყოლოდა ცოლად, იქნებ ის საზარელი ბედი ასცდენოდა, რაც მას და მის ოჯახს ერგო.

ასე მარტო იმპერატორების, მეფეებისა და მთავრების ოჯახებში არ ხდებოდა. ეს რელიგიური წესი და კანონი იყო. მას რიგითი მოქალაქეებიც უსიტყვოდ ემორჩილებოდნენ. ამიტომ რომელიმე ივანე, თუ იგი მონოფიზიტურ ქრისტიანად მონათლებოდა, შეიძლებოდა ოპანესი გამხდარიყო და პირიქით: თუ რომელიმე ოპანესი დიოფიზიტური ქრისტიანობის წიაღში გადმოვიდოდა, ივანედ გადაიქცეოდა. რაკი ყოველი ეკლესიის ძლიერებას და სიმდიდრეს მრევლის რიცხოზობივი რაოდენობა დიდად განაპირობებდა. ცალკერძ მღვდელი და ცალკერძ ტერტერა მოქალაქეთა გადაბირებას ყოველნაირი ღონით ცდილობდა. ცხადია, ის იმარჯვებდა, ვინც უფრო ჭკვიანი და ეშმაკი იყო.

თბილისი არა მარტო მრავალეროვნული ქალაქი იყო, არამედ მრავალრელიგიურიც. ჩვენს დედაქალაქში არსებობდა როგორც მარადმადიდებლური, ისე გრიგორიანული და კათოლიკური თემები. ქრისტიანობის ამ სამი შტოს გვერდით იყო მაჰმადიანური და იუდაისტური თემებიც, უფრო პატარ-პატარა და წვრილ-წვრილ სექტებზე რომ არაფერი ვთქვათ.

ეს მრავალეროვნულობა და მრავალრელიგიურობა მარტო იმით არ ყოფილა გამოწვეული, რომ თბილისი ნაირ-ნაირი დამპყრობლის ფეხქვეშ გათელილა ხშირად. მრავალეროვნულობა და მრავალრელიგიურობა უფრო იმით იყო განპირობებული, რომ თბილისი იმთავითვე ამიერკავკასიის კულტურულ (ხშირად პოლიტიკურსაც) ცენტრს წარმოადგენდა. მთელი შუა საუკუნეების მანძილზე მას ამ საქმეში ამიერკავკასიაში მეტოქეობას ვერც ერთი ქალაქი ვერ უწევდა. მე-19 საუკუნეში კი იგი კავკასიის სამეფისნაცვლოს კულტურულ-პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული ცენტრი გახდა. ასეთ ქალაქში ბუნებრივად ხდება სხვადასხვა ერისა და სხვადასხვა რელიგიის თავმოყრა.

სამწუხაროდ, თბილისის რელიგიური თემების ისტორია სრულიად შეუსწავლელია. მათი შესწავლა-დამუშავება კი აუცილებელია — ერთი მხრივ, თბილისის სწორი და ობიექტური ისტორიის დასაწერად და, მეორე მხრივ, ქართული ხალხის სულიერი თვისებების გამოსავლენად. თუ ცოდნა არ მატყუებს, ქართველ ხალხს არასოდეს გამოუმჟღავნებია რელიგიური მოუთმენლობა და შუღლი სხვა სარწმუნოების მიმართ. ჩვენში ისტორიამ არ იცის ამ ნიადაგზე

ქართველთაგან თბილისის არაქრისტიანი ან ქრისტიანობის განსხვავებული მიმდინარეობის აღმსარებელი მოსახლეობის ზოცვა-ჟლეტის შემთხვევა. ეს კი იმას ამტკიცებს, რომ ქართველი ხალხისათვის რელიგიური ეგოიზმიც ისევე უცხოა, როგორც ეროვნული.

იმასაც ყურადღების მიქცევა სჭირდება, რომ მე-19 საუკუნეში, როცა ამიერკავკასია რუსეთის იმპერიაში შევიდა, გვარების რუსული ფორმით წერაც დამკვიდრდა. ვაჟა ირონიულად წერს „უნდა მოგახსენოთ, რომ მაშინ რაზიკოვად ვიწერებოდი და არა რაზიკაშვილად. იქნებ შეურაცხყოფილადაც კი მიმელო, თუ ვინმე რაზიკაშვილს დამიძახებდა, ასე ძვირფასად მიმაჩნდა ჩემი გვარის დაბოლოვება „ოვით“. ეს ხშირად გვაბნევს და ვერ გავრკვეულვართ, რუსულად გაფორმებული ამა თუ იმ გვართ რა ეროვნების კაცთან გვაქვს საქმე.

ქართველები, სომხები, რუსები, ქრისტიანი ხალხებია და ბუნებრივად გამოყენებული აქვთ ქრისტიანული ონომასტიკონი. მაგალითად, სახელი აბრაამ. აბრაამისაგან წარმოებული გვარები — აბრამიშვილი (ქართული), აბრამიან (სომხური), ავრამოვ (რუსული). თუ სამივე გვარს რუსული ფორმით (ავრამოვ) დაწერთ, შეუძლებელი იქნება გაარკვიოთ, რა ეროვნების კაცია ამ გვარის მატარებელი. გარდა ებრაულისა, ასევე დამკვიდრებულია ჩვენში და სომხეთში სპარსული წარმომავლობის სახელებიც, ვთქვათ ზურაბ. არის ქართული გვარი ზურაბაშვილი და არის სომხური გვარი ზურაბიან. რუსული ფორმით, ცხადია, ორივე ზურაბოვი იქნება. მხოლოდ ზურაბოვის მიხედვით ვერავინ დაადგენს ამა თუ იმ პიროვნების ეროვნულ ვინაობას.

ისიც კარგად ცნობილია, რომ ქართულშიც და სომხურშიც საკმაო რაოდენობით არის შემოსული სპარსულ-თურქული სიტყვები, განსაკუთრებით ამა თუ იმ პროფესიის აღმნიშვნელი. ავიღოთ, მაგალითად, თურქული თოფჩი (მეზარბაზნე). თოფჩისაგან არის წარმომდგარი გვარი თოფჩიშვილი (ქართული) და თოფჩიან (სომხური). რუსული ფორმით ორივე ტოპჩიევია. მეორე ნიმუშიც: ქართულშიც იხმარება სიტყვა „ხარატი“ (სპარსული წარმომავლობისა) და სომხურშიაც. ამ სიტყვის საფუძველზე შექმნილი გვარიც არსებობს, ჩვენებურიც (ხარატიშვილი) და სომხურიც (ხარატიან). რუსული ფორმით ორივე ხარატოვია. ტოპჩიევით ან ხარატოვით მიხედვით, ვინ სომეხია და ვინ ქართველი? ასეთი დამთხვევა ძალიან ბევრია, მსგავსი ისტორიული ცხოვრებით განპირობებულ.. ამით სარგებლობდნენ ცარისტები და ამღვრეულ წყალში თევზს იჭერდნენ.

საყოველთაოდ ცნობილ ამბებზე გლახა კრიაშვილივით იმიტომ გავაგრძელებ ლაპარაკი, რომ თბილელი მოქალაქეების ვინაობა, რელიგიური და ეროვნული თვალსაზრისით, არავის შეუწავლია

და ბევრი არაფერი ვიცი ამ მხრივ მათზე. ეს კი აუცილებელია, რომ არ შეეცდეთ. თბილისის აშენება-განვითარებაში, ქართველთა გარდა, სხვა ხალხებსაც მიუღიათ მონაწილეობა. არათუ უახლოეს მეზობლებს — სომხებსა და აზერბაიჯანელებს, — ერთობ შორეულსაც — გერმანელებს. მე თუ მკითხავთ, საგანგებო შესასწავლია, მაგალითად, მე-19 საუკუნის თბილისის ისტორიაში გერმანელი კოლონისტების—როლი. სწორედ ამიტომ ზედმიწევნით უნდა გავერკვეთ ყველაფერში, რომ კეისარს კეისარისა მივცეთ და ღმერთს — ღმერთისა. ამას სამართლიანობა მოითხოვს.

მემუარისტი წერს, რომ 20-იან წლებში, საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პირველ ხანებში „ჩერ კიდევ ამკობდნენ ფირნიშებსა და ვიტრინის მინებს ვაჭართა გვარები — ბეზრუჩკო, ოგანჯანოვი, დათებოვი და ხარიშჩაროვი, სალაყაია, გენე, ძეგველოვი, საგანელოვი, პაჭი-რახმანოვი...“ სულ ცხრა გვარია მოხსენიებული და აქედან ხუთი აშკარად ქართულია: დათებოვი (დათე-ბაშვილი), ხარიშჩაროვი (ხარისკირაშვილი), სალაყაია, ძეგველოვი (ძეგველაშვილი) და საგანელოვი (საგანელიძე). (ბარანბა და თალიკო საგანელიძეები მაინც უნდა გვახსოვდეს კლორთქიფანძის „კოლხეთის ცქსკრიდან“). გამოვიდა, რომ ცხრა ვაჭრიდან ხუთი ქართველია, ერთი — რუსი (ბეზრუჩკო), ერთი — სომეხი (ოგანჯანოვი), ერთი აზერბაიჯანელი (პაჭი-რახმანოვი), ერთი — უცხოელი (გენე).

ვაჭრობა-მრეწველობის საქმეშიც ქართველობა უმრავლესობაა არა მარტო ამ კონკრეტულ შემთხვევაში, არამედ საერთოდ. ხაზს ვუსვამ, საერთოდ. ოღონდ მეტი გარჯა, გულმოდგინება (და სიყვარულიც) გვმართებს ქეშმარიტების დასადგენად.

1987 წ.

რას ვაპირებთ?

1989 წლის 18 მარტს, როცა რუსთაველის საზოგადოების თავმჯდომარედ ამირჩიეს, ყრილობის დელეგატებმა მომთხოვეს — რამდენიმე სიტყვა მეთქვა ჩემს პროგრამაზე: როგორ და რანაირად წარმომიდგენია მომავალი მუშაობა-საქმიანობა. მაშინ ოპერის თეატრში თავშეყრილ ხალხს შევპირდი, წერილობით გამოვაქვეყნებმეთქი ჩემს შეხედულებას რუსთაველის საზოგადოების პროგრამაზე.

ახლა ამ დაპირებას ვასრულებ.

მართალია, რუსთაველის საზოგადოება შეიქმნა, როგორც კულტურულ-საგანმანათლებლო ორგანიზაცია, მაგრამ ხალხმა მას გაცილებით ფართო მოთხოვნილება წაუყენა. ვრცელი შინაარსი მიანიჭა. ვინ არ მოდის ახლა რუსთაველის საზოგადოებაში და რისთვის არ მოდიან. მოდიან უმიწაწყლონი და მიწა-წყალს ითხოვენ. მოდიან დაჩაგრულნი და მჩაგვრელთა ალაგმეას ითხოვენ. მოდიან შეურაცხყოფილნი და დამცირებულნი და ღირსების აღდგენა-დაცვას ითხოვენ. მოდიან უსამართლობით გაწამებულნი და სამართალს ითხოვენ. მოდიან საქართველოს ბედ-იღბლით აღელვებულნი და ჩვენი მამულის მოვლა-პატრონობას ითხოვენ. ერთი სიტყვით, არ არის პრობლემა, რომლის გამოც რუსთაველის საზოგადოებას არ მიმართავდეს ხალხი.

რუსთაველის საზოგადოებას არა თუ ამ უთვალავი პრობლემის მოგვარება არ ძალუძს, არამედ არ შეუძლია მეტნაკლებად დამაკმაყოფილებელი პასუხის გაცემაც კი. დღესდღეობით რუსთაველის საზოგადოებას ამის არც იურიდიული უფლება აქვს და არც მატერიალური ძალ-ღონე შესწევს. ეს ასეა, მაგრამ ხალხს ამისი არ სჯერა. ხალხს უნდა, რომ რუსთაველის საზოგადოებამ საქართველოსა და ქართველი ერის პატრონობა ითავოს. თუ რუსთაველის საზოგადოებამ ეს ვერ მოახერხა, მას დაეკარგება ყოველგვარი ავტორიტეტი ხალხის თვალში. დაემსგავსება იმ უფერულ და უღიმღამო საზოგადოებებს, რომელნიც ყოველთვის უხვად არსებობდნენ როგორც საქართველოში, ისე მთელ სსრკ-ში და არაფრის მაქნისნი იყვნენ.

ამიტომ ხალხის მოთხოვნილებსამებრ რუსთაველის საზოგადოება ყოველ ეროვნულ-საზოგადოებრივ საქმეში უნდა მონაწილე-

ობდეს სრულიად ნათლად და მკაფიოდ გამოხატული პოზიციით.
როგორ შეიძლება წარმოვიდგინოთ ეს პოზიცია?

კარგად მოგეხსენებათ, რუსთაველის საზოგადოებას ეწოდება სრულიად საქართველოს რუსთაველის საზოგადოება ჩემი აზრით, უნდა განვმარტოთ, რა იგულისხმება სიტყვაში — სრულიად.

1903 წელს, როცა არჩილ ჯორჯაძე განსაზღვრავდა — რა არის საქართველო, — ამბობდა: ... მომავალი საქართველოს ტერიტორია უნდა იყოს აფხაზეთი, სამურზაყანო, სამეგრელო, სეანეთი, გურია, იმერეთი (რაქა-ლეჩხუმითურთ), ლაზისტანის ნაწილი, ძველი სამცხე-საათაბაგო (აქარა აქ შედის) და ჭავჭავთი, ქართლი, მთიულეთი, ხევი, სომხითი (ანუ დღევანდელი ბოლნის-დმანისის რაიონები), კახეთი, თუშ-ფშავე-ხევსურეთი, საინგილო. ამ განმარტების შესაბამისად, სრულიად საქართველოში იგულისხმება აწინდელი საქართველოს სსრ და ის ტერიტორია, რომელიც ამჟამად არ ეკუთვნის ჩვენს ქვეყანას — საინგილო (აზერბაიჯანის სსრ-ში) და ტაო-კლარჯეთი და ლაზეთი (თურქეთში). რუსთაველის საზოგადოების საქმიანობამ ზემოთ მოხსენიებული ტერიტორია უნდა მოიცავს. ამასთან ერთად, ყურადღება არ უნდა მოაკლოს იმ ქართველობასაც, რომელიც სხვადასხვა მიზეზთა გამო საქართველოს გარეთ ცხოვრობს, სპარსეთი (ფერეიდანი) იქნება ეს, ევროპა თუ სსრკ-ის რაგინდარა კუთხე. სხვაგვარად რუსთაველის საზოგადოება ვერ გაამართლებს სახელწოდებას — სრულიად საქართველოს...

როგორც სრულიად საქართველოში, ისე მთელ კავკასიაში რუსთაველის საზოგადოება საქმიანობს ხალხთა ძმობის ოდით, რომელიც ჯერ კიდევ XI საუკუნეში ჩამოაყალიბა რუისის ეპისკოპოსმა ლეონტი მროველმა: კავკასიის ხალხებს ერთი წინაპარი ჰყავს. ისინი ძმები არიან. მაგრამ ძმობა მაშინ მოხერხდება, როცა ძმებმა იციან — ვის რა ეკუთვნის და როგორი დამოკიდებულება უნდა იყოს მათ შორის. ძალუძთ ურთიერთპატივისცემა მაშინაც, როცა ერთმანეთს ედავებიან (დევნიზო-პატივისცემით იმას, ვინც ჩვენც გვცემს პატივს!). ხელუწიფებათ საერთო დასკვნის გამოტანა განსხვავებულ აზრთაგან.

ქართველი ხალხი ყველა დროში და ყოველგვარ პირობებში იბრძოდა ეროვნული თავისუფლებისა და ღირსებისათვის. მე-19 საუკუნეში ილია ქავკავაძემ სამი პრინციპი წამოაყენა — ენა, მანუალი, სარწმუნოება. მე-20 ასწლეულის დასაწყისში არჩილ ჯორჯაძემ კიდევ სამი დააბატა — სახელმწიფოებრიობა, დემოკრატიზმი, ტერიტორია. რუსთაველის საზოგადოება იზიარებს ექვსივეს და უმატებს მეშვიდეს — დამოუკიდებლობა.

როგორც ცნობილია, 1920 წლის 7 მაისს საქართველოსა და რუსეთს შორის დაიდო ხელშეკრულება, რომლის ძალითაც რუსეთმა სცნო საქართველოს სრული დამოუკიდებლობა. რუსეთმა

უარი თქვა ყოველივე პრეტენზიაზე საქართველოს მიმართ.

ხელშეკრულებაში წერია:

„ემყარება რა რუსეთის სოციალისტური ფედერაციული საბჭოთა რესპუბლიკის მიერ აღიარებულ ყველა ხალხის თავისუფალი თვითგამორკვევის უფლებას, დამთავრებული სრული გამოყოფით იმ სახელმწიფოსაგან, რომელსაც ისინი ეკუთვნიან, რუსეთი სცნობს ურეზერვოდ საქართველოს სახელმწიფოს დამოუკიდებლობას და სუვერენობას და სრული ნებით უარს ამბობს ყველა იმ სუვერენულ უფლებაზე, რომელიც ეკუთვნოდა რუსეთს ქართველი ხალხისა და მისი ტერიტორიის მიმართ“.

1921 წლის თებერვალ-მარტში ეს ხელშეკრულება ვერაგულად დაირღვა. საქართველოში შემოიჭრა წითელი არმია და დაიპყრო ჩვენი ქვეყანა.

1921 წლის თებერვალში საბჭოთა რუსეთს დემოკრატიული საქართველოსათვის ომი არ გამოუცხადებია. ამის საფუძველი მას არ ჰქონია. ომის გამოცხადების დოკუმენტი არ არსებობს.

დემოკრატიული საქართველოს მთავრობას საბჭოთა რუსეთისათვის დახმარება არ უთხოვნია. არც მისი საფუძველი არ არსებობდა. არც დოკუმენტი იპოვება სადმე.

არც საკუთარი მთავრობის წინააღმდეგ აჯანყებულ ქართველ ხალხს უთხოვნია ვისმესთვის დახმარება. არც ამისი ფაქტი და დოკუმენტი არსებობს.

დამოუკიდებელ ქვეყანაში უცხო ჯარის შემოყვანა ნიშნავს, ერთი მხრივ, ხელშეკრულების ვერაგულად დარღვევას, ხოლო მეორე მხრივ, აშკარა ანექსიას.

ვინ ჩაიდინა ეს?

თუ ეს ჩაიდინა ავანტურისტთა ჯგუფმა, საბჭოთა რუსეთის მთავრობის უკითხავად და უნებართვოდ, მაშინ დღევანდელი რუსეთის ზნეობრივი ვალია ამხილოს ავანტურისტები, დაგმოს მათი საქციელი, პატივი სცეს ლენინის მთავრობის მიერ დადებულ ხელშეკრულებას, ხელი შეუწყოს მის აღდგენას. თუ დღევანდელი რუსეთი იბრძვის სამართლებრივი სახელმწიფოს შესაქმნელად, თუ მიმდინარეობს უსამართლოდ და უსაფუძვლოდ რეპრესირებულ ადამიანთა რეაბილიტაცია, მაშინ მით უფრო უნდა მოხდეს უსაფუძვლოდ და უსამართლოდ დასჯილი ერის რეაბილიტაცია. ეს იქნება, აგრეთვე, მომავალი სამართლებრივი სახელმწიფოს სამართლიანი აქტი მით უმეტეს, რომ 1920 წლის 7 მაისის ხელშეკრულება იურიდიულად დღესაც „ცოცხალია“. იგი არ გაუუქმებია და ბათილად არ გამოცხადებია არც საქართველოს პარლამენტს და არც რუსეთისას. იურიდიულად „ცოცხალი“ დოკუმენტი ფაქტიურად უნდა „გაცოცხლდეს“.

თუ ავანტურისტთა ჯგუფი არაფერ შუაშია და საქართველოს

დაპყრობა 1921 წლის თებერვალ-მარტში მოხდა საბჭოთა რუსეთის მთავრობის საიდუმლო ნებართვითა და განკარგულებით, მაშინ აღიარებული უნდა იქნეს, თვით მარქსიზმ-ლენინიზმის თვალსაზრისით, გაუგონარი ბოროტება: ერთმა დიდმა, სოციალისტურმა სახელმწიფომ დაიპყრო მეორე, პატარა სოციალისტური სახელმწიფო. 1918-21 წლებში საქართველო იყო სოციალისტური სახელმწიფო, რომელსაც სოციალისტური მთავრობა ედგა სათავეში (დემოკრატიული საქართველოს ბურჟუაზიულობა დაქირავებული ცრუ პროპაგანდისტებისა და ისტორიკოსების მოგონილია). თუ 1921 წლის თებერვალ-მარტის აქციისათვის პასუხისმგებელია საბჭოთა რუსეთის მთავრობა, მაშინ მხილებულ უნდა იქნეს ლენინიცი, როგორც დამპყრობელი და „მშვიდობის დეკრეტიც“, როგორც თვალთმაქცობა და ტყუილი.

ეს საკითხები ერთხელ და სამუდამოდ უნდა გაირკვეს. ეს უნდა გააკეთოს თავად რუსეთმა, თუ მას სურს სამართლებრივ და ზნეობრივ სახელმწიფოდ გამოიყურებოდეს არა მარტო ქართველი ხალხის თვალში, არამედ მთელი კაცობრიობისა.

რაკი 1920 წლის 7 მაისის ხელშეკრულება, დადებული დემოკრატიულ საქართველოსა და საბჭოთა რუსეთს შორის, ქართველ ხალხს ანიჭებს ყველა იმ უფლებას, რაც აქვს ყველა თავისუფალ და დამოუკიდებელ ერს, რუსთაველის საზოგადოება თავის უპირველეს მოვალეობად თელის იშრომოს და იბრძოდოს ამ ხელშეკრულების აღდგენა-რეაბილიტაციისათვის, ცხოვრებაში მისი რეალური განხორციელებისათვის.

ყოველი სახელმწიფოსათვის გადამწყვეტი და არსებითი მნიშვნელობა აქვს პოლიტიკური მმართველობის ფორმასა და ეკონომიკურ სისტემას.

კაცობრიობის ისტორიამ ცხადყო, რომ პოლიტიკური მმართველობის ყველა ფორმას შორის ყველაზე სრულყოფილი მაინც დემოკრატიაა. თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ დემოკრატია ოლხოკრატიაში არ უნდა აეურით. ამგვარი აღრევა უაღრესად საშიშია.

რა დასამალია და არც საქართველოს და არც რუსეთს დემოკრატიული სახელმწიფოებრივი ცხოვრების გამოცდილება არა აქვთ. საქართველომ თავისი ხანგრძლივი ისტორიული ცხოვრებით ისე იცხოვრა, რომ მხოლოდ 1918 წლის 26 მაისიდან 1921 წლის 25 თებერვლამდე ეზიარა დემოკრატია. რუსეთში კიდევ უფრო მცირე ხანს იყო დემოკრატია: 1917 წლის თებერვლიდან 1917 წლის ოქტომბრამდე. ცხადია, დროის ამ პაწაწინა მონაკვეთში დემოკრატის სწავლა შეუძლებელი იყო. ამიტომ აუცილებელია თავგამეტებული მუშაობა და სწავლა, რომ დემოკრატის გაკვეთილები ავითვისოთ. ევროპული სახელმწიფოების გამოცდილება გამოვიყენოთ. ის ვის-

წავლათ, რისი სწავლის საშუალება ჩვენმა ავბელითმა ისტორიამ არ მოგვცა. ამ საქმეში რუსთაველის საზოგადოებამ უპირველესი როლი უნდა შეასრულოს. აქ მე ვგულისხმობ არა მარტო თეორიულ-საგანმანათლებლო საქმიანობას, არამედ პრაქტიკულ მოღვაწეობასაც.

კერძოდ რას?

მმართველობის დემოკრატიული სისტემა წარმოუდგენელია ოპოზიციური პარტიის თვინიერ. მმართველობის ერთპარტიული სისტემა მხოლოდ დიქტატურაა. ამის გვერდით არსებობს მეორე საშიშროებაც: თუ მმართველობის ერთპარტიულმა სისტემამ დაკარგა ძალაუფლება და დასუსტდა, იგი მექანიკურად გადადის ოლხოკრატიაში, რაც ბევრად უფრო სახიფათოა დიქტატურაზე. თუ დიქტატურის დროს გამორიცხული არ არის გონიერება, ოლხოკრატიის ეამს იგი სრულებით არ არსებობს. დაქტატორთა შორის ყოფილან გონიერი, კვიანნი, შიოსმპყვრეტელი ადამიანები (ამის საუკეთესო ნიმუშია იულიუს კეისარი), ოლხოკრატიის ბატონობისას კი მხოლოდ უგუნურება მძინვარებს, ჩადგან ლიანგს (მასას) კკუა არა აქვს. გონი, კკუა მხოლოდ ინდივიდს აქვს. თუ ოლხოკრატიის დროს უფორმო და უსახო მასა ბატონობს, დემოკრატიის ეამს ინდივიდთა კრებული მართავს ქვეყანას. დემოკრატია ათავისუფლებს ინდივიდს როგორც პიროვნებას ავტოკრატიული, ისე ლიანგის კოლექტიური ძალადობისა და თვითნებობისაგან. მხოლოდ თავისუფალ პიროვნებებს, ურთიერთშეთანხმების გზით, შეუძლიათ ატარონ ქვეყანა გამარჯვებისაკენ.

ყოველგვარი შემოქმედება (და სახელმწიფოს მართვაც შემოქმედებაა) გულისხმობს ორგანიზირებას. ღმერთმა სამყარო მაშინ შექმნა, როცა ქაოსისაგან ორგანიზირებული სისტემა ჩამოაყალიბა. მწერალი სიტყვების ქაოსისაგან ქმნის ორგანიზირებულ სისტემას მხატვრული თხზულების სახით. მუსიკოსი ბგერების ქაოსისაგან ქმნის ორგანიზირებულ, პარმონიულ სისტემას მუსიკალური ნაწარმოების სახით და ასე შემდეგ. პოლიტიკოსიც მაშინ არის შემოქმედი, როცა ერის დაშლილ-დაფანტულ ფენებს ჩამოაყალიბებს მთლიან, პარმონიულ, ორგანიზებულ საზოგადოებად. ამასთანავე, საზოგადოების არც ერთ წევრს არ დაუკარგავს ინდივიდუალობას, დამოუკიდებელ სახეს. სწორედ ინდივიდუალობის, დამოუკიდებელი სახის შესანარჩუნებლად არის აუცილებელი ოპოზიციური პარტია, საერთოდ მრავალპარტიულობა (როცა მრავალპარტიულობაზე ვლაპარაკობ, ისიც უნდა ვთქვა, რომ ისეთ მცირერიცხოვან ქვეყანაში, როგორც საქართველოა, ორ-სამ პარტიაზე მეტი არ უნდა იყოს).

მრავალპარტიული სისტემა აძლევს უფლებას და საშუალებას ყოველ პიროვნებას ღიად და თავისუფლად გამოთქვას თავისი

აზრი, მმართველობის დემოკრატიულ სისტემას კი ამ მრავალგვარი და მრავალფეროვანი აზრისაგან გამოაქვს საერთო დასკვნა, რაც ერის პოლიტიკური ცხოვრებას ედება საფუძვლად.

რაკი დღევანდელი საქართველოს ეროვნულ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში არ არსებობს ოპოზიციური პარტია, ეს ფუნქცია რუსთაველის საზოგადოებამ უნდა შეასრულოს. რუსთაველის საზოგადოებას უნდა ჰყავდეს თავისი დეპუტატები საქართველოს სსრ უმაღლეს საბჭოში. ამ მიზნით საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს მომავალ არჩევნებში რუსთაველის საზოგადოება მიიღებს რაც შეიძლება აქტიურ მონაწილეობას. ამ დეპუტატებმა უნდა შექმნან უმაღლეს საბჭოში ოპოზიციური ფრთა, რომელიც კონტროლს გაუწევს სახელმწიფო ორგანოების საქმიანობას. თორემ ახლა კომპარტია თავად უნიშნავს თავისთავს კონტროლს, რაც, მეტი რომ არ ეთქვა, ერთობ უხერხულ ვითარებას ქმნის. კონტროლიორმა უნდა გააკონტროლოს ის, ვინც ეს კონტროლი დანიშნა. ბუნებრივია, დანიშნული დამნიშნავს ვერაფერს გაუბედავს, რის გამოც კონტროლი ფუნქციას კარკავს და უშედეგოა.

ყოველივე ზემოთქმული ლიტონ სიტყვებად დარჩება, თუ არ შეიქმნა მყარი ეკონომიკური საძირკველი.

მაგრამ, სანამ ამას ვიტყოდე, როგორ წარმოვიღვენია საქართველოს მომავალი ეკონომიკური სისტემა. ერთი ამბავი უნდა გაგახსენოთ. როგორც იცით, 1968 წელს ჩეხოსლოვაკიაში ანტი-სოციალისტური აჯანყება მოხდა. ამ ამბოხების აქტიური მონაწილე იყო მწერალი იან პროხაზკა. ამის გამო მას საბჭოური პრესა ლანძღავდა და დასცინოდა. იან პროხაზკამ უპასუხა რუს მწერლებს. ნუ გაგიკვირდებათ და ეს პასუხი „ლიტერატურნაია გაზეტამ“ დაბეჭდა 1968 წლის 26 ივნისის ნომერში. ჩეხი მწერლის მაშინდელი ნათქვამი დღესაც ფრიად საყურადღებოა.

მან თქვა, არც ერთი დოქტრინა არ არის წმიდათაწმიდა. მაშასადამე, არც სოციალისტური ეკონომიკური სისტემაა წმიდათაწმიდა. იგი თავისუფლად შეიძლება ძირფესვიანად შეიცვალოს ახალი სისტემით.

მან თქვა, სოფლის მეურნეობის ამოცანაა ხალხის გამოკვება და არა დოქტრინის გამართლება.

დღეს ყველასათვის ნათელი გახდა, რომ სოციალიზმმა ვერ გადაწყვიტა (ვერც გადაწყვეტს) სასურსათო პრობლემა. 70 წლის მანძილზე სოციალიზმის რეალურად არსებობამ ცხადყო, რომ მან ეკონომიკური ბრძოლა კაპიტალიზმთან პირწმინდად წააგო. ეს კი გვაველდებულებს ღრმად დაეთიქრდეთ და სერიოზულად ვეძებოთ ხსნის გზა.

მან თქვა, ჩეხოსლოვაკიის სოფლის მეურნეობა უფრო პოლანდიურსა და დანიურს უნდა ჰგავდეს, ვიდრე რუსულს.

მართლაც, ჩეხოსლოვაკია იქნება თუ საქართველო; ისე უნდა ცხოვრობდეს, ისე უნდა იყოს მდიდარი. როგორც არიან ფინეთი, დანია, ნორვეგია, შვეიცარია, პოლანდია. მაგრამ ასე რომ მოხდეს, საქართველოს (როგორც ყველა სხვა ქვეყანას) ის ეკონომიკური სისტემა უნდა ჰქონდეს, რაც მას შეეფერება.

მან თქვა, სოციალური, პოლიტიკური, ეკონომიკური, კულტურული ცხოვრების უნიფიკაცია ეწინააღმდეგება ბუნებას, რომელიც მრავალფეროვანია და არა ერთფეროვანი.

ის, რაც ბუნებას ეწინააღმდეგება, ბოლოს და ბოლოს, მაინც განწირულია. მაშინ რატომღა გვინდა ანტიბუნებრივის ნაძალადევად შენარჩუნება? ნუთუ მხოლოდ იმისათვის, რომ, რაღაც უნდა დაგვიჯდეს, გაუმართლებელი დოქტრინა გავამართლოთ? არ მოხერხდება ეს და მსხვერპლიც ამაო იქნება! საქართველოს ეყოფა ის მსხვერპლი, რაც გაიღო. მეტი საჭირო აღარ არის. ამიტომ საქართველოც ეკონომიკაში იმ გზას უნდა დაადგეს, რასაც მისებრ პატარა ქვეყნები — პოლანდია, დანია, ნორვეგია, ფინეთი, შვეიცარია — აღგანან. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ვალიაროთ კერძო საკუთრების აუცილებლობა. მათ კერძო საკუთრების წყალობით მიაღწიეს გამარჯვებას ეკონომიკაში.

რუსთაველის საზოგადოებას გადაუდებელ და აუცილებელ საქმედ უნდა მიიჩნდეს კერძო საკუთრების აღდგენა.

კარგად მესმის, მოსახლეობის უდიდეს ნაწილს როგორ შეეშინდება იმისა, რაც ახლა ვთქვი. სოციალისტები, ქართველები იქნებიან თუ სხვა ერისანი, ყოველგვარ ბოროტებას კერძო საკუთრებას აბრალებენ. ეს ისე გაუჭდა ხალხს ძვალსა და რბილში, რომ სხვაგვარად ვერცკი წარმოუდგენია. თუმცა ყოველგვარი ბოროტება, რომელიც კერძო საკუთრების დროს არსებობდა, სახელმწიფო საკუთრების პირობებშიც დარჩა, თან უფრო გაზრდილი მასშტაბით. ამ მხრივ არაფერი შეცვლილა. შეიცვალა მარტო ის, რომ დოვლათი და ბარაქა გაქრა, ამის დანახვას და გაგებას ღრმა ეკონომიკური ცოდნა არ სჭირდება. შეიარეთ ბაზარში (ბაზარი კაპიტალისტური სექტორია) და ნახავთ, რა სიუხვეა. მერე საბჭოურ მალაზიებშიაც (ეს სოციალისტური სექტორია) შეიხედეთ და დაინახავთ, რა სიცარიელეა. რატომ მოხდა ასე? ამის ახსნა-განმარტება აუცილებელია. ეს საქმეც რუსთაველის საზოგადოებამ უნდა იკისროს.

შეიძლება კერძო საკუთრების აღდგენის აზრმა ქართველობა სხვა მხრივაც შეაშინოს: რა ეშველება იმ მიწა-წყალს, რაც საქართველოში არაქართულ მოსახლეობას უჭირავს? პასუხი ერთია: ჩვენ არავის არსად არ მივერეკებით. არავის მშვიდობიან არსებობას არ ვემუქრებით. მაგრამ ყველას მკაფიოდ და ცხადად ვეუბნებით: საქართველოს სსრ ტერიტორია, მისი მიწისქვეშა და მიწისზედა

სიმდიდრით, ეკუთვნის მხოლოდ ქართველ ხალხს და მასზე სხვას არავითარი უფლება არა აქვს.

ქართველი ხალხი პატივს ცემს საქართველოში მოსახლე ყოველი არაქართველის ღირსებას, პატიოსნებას, ქონებას, უხიჯათობას, თავისუფლებას, ეროვნულობას, გამოხატულს ენითა და კულტურით. სამაგიეროდ ასევე მტკიცედ მოითხოვს ყოველი არაქართველისაგან ქართველი ხალხის სრული უფლებისა და საქართველოს ტერიტორიის ხელუხლებლობის აღიარებას, საქართველოს ისტორიის, ქართველი ხალხის ზნე-ჩვეულების, ცხოვრების წესის, ქართული ენის პატივისცემას, გამოვლენილს მისი ცოდნით. კონსტიტუციის თანახმად, საქართველოს სსრ სახელმწიფო ენა ქართულია. მისი ცოდნა ყველას ევალება, ვინც საქართველოში ცხოვრობს და თავს მის მოქალაქედ თვლის. ეს ასეა ყველა ქვეყანაში და ამ მხრივ გამონაკლისი საქართველო ვერ იქნება.

რუსთაველის საზოგადოების ერთ-ერთი უპირველესი ვალი ქართული ენის სახელმწიფოებრიობის დაცვაა.

ახლა კი ისევ კერძო საკუთრებას მიეუბრუნდეთ.

კერძო საკუთრებამ საუკუნეების მანძილზე ადამიანს შრომა ასწავლა. სახელმწიფო საკუთრებამ კი იგი შრომას გადააჩვია. მიმთვისებელი, გამულანგველი, კომბინატორი, მაქინატორი და უსაქმური გახდა. კერძო საკუთრების მას ახლა ამის გამოც ეშინია. არ არის დარწმუნებული, შეძლებს თუ ვერა ისევ შრომას.

კერძო საკუთრებამ ადამიანი თავისუფალი გახადა. ვისაც არა აქვს საკუთრება, იგი ვერ იქნება თავისუფალი. თუ ადამიანი თავს ირჩენს დაქირავებული შრომით, იგი დამონებულია. რა მნიშვნელობა აქვს ვინ დაკვირავა, კერძო პირმა თუ სახელმწიფომ. თუმცა პაწია განსხვავება არის. კერძო პირი შეიძლება იყოს კეთილშობილი და დაქირავებულს ღირსეულად მოექცეს. სახელმწიფო კი არასოდეს ყოფილა კეთილშობილი დაქირავებულის მიმართ. სახელმწიფოს დაქირავებული საზოგადოებრივი მანქანის კანკიკად მიაჩნია.

მართალია, კერძო საკუთრება არის საფუძველი ადამიანის მიერ ადამიანის ექსპლუატაციისა, მაგრამ ეს ურთიერთობა სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის წყალობით, წარსულს ბარდება. ამასთანავე დღევანდელი იურიდიული კანონები, ყველა ქვეყანაში, მაქსიმალურად ზღუდავენ ექსპლუატატორთა უფლებებს. მქონებელისა და უქონელის ურთიერთდამოკიდებულება მკაცრი კანონების ჩარჩოშია მოქცეული. სამწუხაროდ, იურიდიულმა კანონებმა ჭერჯერობით ვერ მოახერხეს უსაკუთრებო, დაქირავებული ადამიანის უფლებათა დაცვა. ამის საბუთად კმარა ის შემზარავი უსამართლობანი, რასაც დღეს საბჭოური პრესა ამხელს, და გაუთავებელი ლაპარაკი სამართლებრივი სახელმწიფოს შექმნაზე. თავისთავად რა მრავლის-

მეტყველი ფაქტია: იმ ქვეყანაში, სადაც კერძო საკუთრებაა, არსებობს სამართლებრივი სახელმწიფო, ხოლო იმ ქვეყანაში, სადაც კერძო საკუთრება არ არის, არ არსებობს სამართლებრივი სახელმწიფო. ეს, ბუნებრივია, სახელმწიფოს სამართლებრივობა გულისხმობს კერძო საკუთრებას, როგორც პიროვნების თავისუფლების საფუძველს.

რუსთაველის საზოგადოება იცავს კერძო საკუთრების აუცილებლობის პრინციპს, რაკი მიაჩნია, რომ უამისოდ არც პიროვნების თავისუფლება არსებობს და არც სამართლებრივი სახელმწიფო.

აქ ისიც უნდა გავიხსენოთ, რომ ცივილიზაცია და კულტურა ნაყოფია კერძო საკუთრების, შრომისა და რელიგიის. ეს უდავოა და, ამდენად, რუსთაველის საზოგადოების დევიზი ესეც არის: კერძო საკუთრება, შრომა, რელიგიურობა, სამართლებრივი სახელმწიფო.

ვერც ერთი სახელმწიფო ვერც ერთ პრობლემას ვერ გადაწყვეტს, თუ იგი ეკონომიკურად ლატაკია.

ჩვენ გვინდა ჩვენი ისტორიული ძეგლები მოვლილი და ნაპატრონები იყოს, მაგრამ ამისათვის ფული და სიმდიდრეა საჭირო.

ჩვენ გვინდა თავიდან ავიცილინოთ ეკოლოგიური საფრთხე, მაგრამ ამისათვის ფული და სიმდიდრეა საჭირო.

ჩვენ გვინდა დემოგრაფიული პრობლემა მოგვარებული გვექონდეს, მაგრამ ამისათვის ფული და სიმდიდრეა საჭირო.

ჩვენ გვინდა ჩვენი კულტურა აყვავებული იყოს, მაგრამ ამისათვის ფული და სიმდიდრეა საჭირო.

ჩვენ გვინდა სავალდებულო სამხედრო ბეგარა არ არსებობდეს და ჩვენი ახალგაზრდები საქართველოში ეწეოდნენ მხედრულ სამსახურს, მაგრამ ამისთვისაც ფული და სიმდიდრეა საჭირო.

სავალდებულო სამხედრო სამსახურის შეცვლა მხოლოდ დაქირავებული ჯარით შეიძლება. დაქირავებული ჯარის შენახვას ბევრი ფული სჭირდება. დღეს ყველა მდიდარ ქვეყანაში დაქირავებული სამხედრო სამსახურია. ვისაც სურს, თავის ნებით მიდის ჯარში და საქმაოდ მალალ ხელფასს იღებს. იქიდან შინ წელგამართული ბრუნდება. სავალდებულო სამხედრო ბეგარა მხოლოდ ლატაკ ქვეყნებში არსებობს. მართლაც შეუფერებელი და სამარცხვინოა დღევანდელი ცივილიზაციისათვის სავალდებულო სამხედრო სამსახური, მაგრამ სახელმწიფოს სიღარიბეს დაუდგეს თვალეები.

სიტყვამ მოიტანა და იმასაც ვიტყვი, რომ სსრკ-ში დაქირავებული ჯარი უნდა არსებობდეს, თორემ საქვეყნოდ, მთელი კაცობრიობის თვალში, თავის მოქრაა სავალდებულო სამხედრო სამსახურის არსებობა.

რუსთაველის საზოგადოებას მიაჩნია, რომ ყოველი ღონის ხმარებით უნდა მოხერხდეს სავალდებულო სამხედრო სამსახურის

გაუქმება და დაქირავებული არმიის შექმნა.

ყველაზე კეთილშობილი და დიადი იდეაც ფუქად დაიკარგება, თუ მას გვერდით არ უდგას ფული, რასაც აზრის სინამდვილედ ქცევა შეუძლია. ეს ნათლად დაგვანახა ილია ქავეკავაძის ცხოვრებამ და საქმიანობამ. ილია მაშინაც ილია იყო, როცა „საქართველოს მოამბე“ დააარსა, მაგრამ ამ ჟურნალმა მხოლოდ რამდენიმე თვე იარსება. იმიტომ, რომ ილია მაშინ ღარიბი კაცი იყო. როცა საადგილმამულო ბანკის მმართველი გახდა, მის ნიჭიერებას არაფერი მომატებია, მაგრამ „ივერიის“ გამოცემა აღარ შეწყვეტილა. იმიტომ, რომ ილია ფულიანი კაცი გახდა. რამდენიც უნდა ვეძახოთ ფულს „ყვითელი ეშმაკი“, ამით არაფერი შეიცვლება. მაინც ფული იქნება როგორც პიროვნების, ისე საზოგადოების კეთილდღეობის წყარო.

ვერც რუსთაველის საზოგადოება მოახერხებს ვერაფერს, თუ მას ფული არ ექნება. უფულოდ იგი მოლაპარაკე საზოგადოებად დარჩება. თუ დღეს ჩვენ რაიმე არ გვჭირდება, ეს სწორედ ცარიელი ლაპარაკია. ჩვენ საქმე გვინდა, რადგან ოდენ მას შეუძლია ჩვენი გადარჩენა.

უსაქმოდ და უფულოდ როგორ ვუშველოთ ნაირ-ნაირი სტიქიური უბედურებით დაზარალებულ საქართველოს?

უსაქმოდ და უფულოდ როგორ დავასახლებთ დაცარიელებულ რაქას, ფშავ-ხევსურეთს?

უსაქმოდ და უფულოდ როგორ აღვადგენთ სამხრეთ საქართველოს ნასახლარებს, ნასოფლარებს, ნაღაბარებს?

უსაქმოდ და უფულოდ როგორ დავეხმარებით ჩვენს თანამემამულეებს საინგილოში, ფერეიდანში, თურქეთის საქართველოში?

რუსთაველის საზოგადოების მიზანი ამ პრობლემების მოგვარებაც არის. ამიტომ მის ღვევიზებს ემატება — საქმე და ფული. ოღონდ ფული, ნაშონი ნიჭიერებითა და შრომით.

შეიძლება ვინმემ იკითხოს — მეტისმეტი ხომ არ უკისრია რუსთაველის საზოგადოებას? ხომ არ არის ამ პრობლემების შეკიდება მეტიჩრობა? ამის პასუხად უნდა გითხრათ, რომ თუ რუსთაველის საზოგადოებას არ შეეძლება ამგვარი მასშტაბის მუშაობა, მაშინ მის არსებობას აზრი არა აქვს. უსუსურობითა და უმოქმედობით იგი ჩვენს ხალხს გულს გაუტებს. დღეს ჩვენი ერი იმედით იმსკვალება. იგი, ვინც მას გულს აუცრუებს, პიროვნება იქნება თუ საზოგადოება, დანაშაულს ჩაიდენს, რასაც არც ხალხი აპატიებს და არც ისტორია.

დღეს ჩვენ იმ გინცის გამტკიცება გვჭირდება, რაც ჩაგვესახა. ჩვენ გული უნდა მივცეთ გულისათვის, სიყვარული გზად და ხიდად, აღთქმულ მიზანს რომ მივალწიოთ. ასე გეასწავლა რუსთაველმა გამარჯვება.

მართალია, გზადაგზა რუსთაველის საზოგადოებას ხშირად ვახსენებდი, მაგრამ, რაც ზემოთ მოვახსენეთ, ჩემი კერძო შეხედულებებია. თუ იგი გაზიარებული იქნება რუსთაველის საზოგადოების წევრების მიერ, მაშინ მიიღებს პროგრამის სახეს და ჩვენს საქმიანობას სათუქვლად დაედება.

1989 წ.

1991 წლის 25 აპრილის მინაწერი:

ჩემდა სამწუხაროდ, ეს პროგრამა ვერ განხორციელდა. იგი ჩაიშალა. ამას ბევრი მიზეზი ჰქონდა. ერთ-ერთი, ალბათ, ისიც იყო, რომ მინდოდა რუსთაველის საზოგადოებას ეროვნული მოძრაობის დაპირისპირებულ ჯგუფებს შორის მომრიგებლის როლი შეესრულებინა. ვინც 1989 წლის 4, 5, 6 სექტემბერს რუსთაველის საზოგადოების ყრილობას ესწრებოდა, მას უთუოდ ემახსოვრება, რომ რუსთაველის საზოგადოების მმართველობაში სხვადასხვა საზოგადოებრივი და პოლიტიკური ორგანიზაციების წარმომადგენლები შევიყვანეთ. ვეარაუდობდი, რომ მუდმივი კონტაქტი, ერთად მუშაობა-საქმიანობა ხელს შეუწყობდა დაახლოებას. მორიგეობის გზებიც შედარებით იოლად გამოიძენებოდა. არ გამართლდა ვარაუდი. არ მორიგდნენ დაპირისპირებულნი. პირიქით მოხდა: რუსთაველის საზოგადოებიდან, პროტესტის ნიშნად, ბევრი წავიდა. ამასა და ამასთან როგორ ვიმუშავებო და გამძვინვარებულებმა მიატოვეს საზოგადოება.

მორიგების ცდა გულუბრყვილო ოცნება აღმოჩნდა. მაგრამ ილია ქავკავაძე ბრძანებს:

ნუ, ნუ მაყვედრი, რომ ყოველს ჩვენგანს
ხელსა ვაწვდიდი მეგობრობისას,
რომ უარყოფილი ჩემთ მოძმეთ შორის
სულის სიშდაბლეს, მხამსა მტრობისას...
მე კაცთ სიკეთის მხურვალე რწმენა
ქირში თუ ღვინში წინ მიმიძლოდა...
გული თრობილი მის წმინდა შაღლით
ქკუის ცივს თათბირს ეურჩებოდა.
ნუ შეუბნები, რომ იგი იყო
უგუნურობა და ცდომილება, -
ოღონდ კვლავ მომე: ის ცდომა მიჯობს,
ვიდრე უცდომო გამოცდილება!

კაცია და გუნებაო, ნათქვამია. მეც ასე მეოცნებება: რაზეც ილია ლაპარაკობს ადამიანში იმ რწმენის შენარჩუნება სჯობს ყოველგვარ გამარჯვებას.

ქარბაღ ლაფიქრდით

წინათაც მითქვამს და ახლაც გავიმეორებ: მომხრე ვარ ბრძოლის მშვიდობიანი ფორმებისა და თანდათანობითობის. ახლა მინდა, რამდენადაც შევძლებ, განვმარტო — რატომ.

შეიძლება ზოგიერთი თავს იკავებდეს და პირდაპირ არ ამბობდეს, მაგრამ უცნობი კი არავისთვის არის, რომ ლენინური სოციალიზმი და საბჭოთა ხელისუფლება ბუნებრივად დაბერდა და კვდება. მისი გადარჩენა არც არაფერს და არც არავის ძალუძს. ყველა მარქსი, ყველა ლენინი, ყველა სტალინი რომ ერთად გააცოცხლოთ, სოციალიზმისა და საბჭოთა ხელისუფლების ხსნის გზას ვერ გამოძებნიან. იპიტომ, რომ ისტორიის ბუნებრივი პროცესის შეჩერება ადამიანს არ შეუძლია. მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ საბჭოთა ხელისუფლებას უკვე აღარ შესწევს ძალა, სიკვდილის წინ, კიდევ ერთხელ ჩაიდინოს გამოუსწორებელი ბოროტმოქმედება მით უმეტეს, რომ მას ამის კოლოსალური გამოცდილება აქვს. საუბედუროდ, ბოროტმოქმედების ჩადენის ძალა მას ჯერ კიდევ აქვს. მაგრამ ბრძოლის მშვიდობიანი ფორმებისა და თანდათანობითობის მომხრე მარტო ამის გამოც არა ვარ. საქართველო ბევრს ეცადა, მაგრამ სისხლისღვრა მაინც ვერ აიცილინა (9 აპრილი და აფხაზეთი). როგორც ჩანს, სამწუხაროდ და სავეალალოდ, არც მომავალში მოხერხდება ეს, რაკი ამისათვის მარტო ქართველთა კეთილი ნება არ კმარა. ამჯერად სხვა პრობლემა მაფიქრებს და ეს მინდა სწორედ გაგიზიაროთ.

სსრკ-ის რღვევის პროცესი ისეთი ელვისებური სისწრაფით მიმდინარეობს, რომ პოლიტიკური დამოუკიდებლობა შეიძლება უახლოეს ხანებში მივიღოთ, მაგრამ იმ შემთხვევაში, თუ რღვევის პროცესს წინ არაფერი გადაეღობა. მოხდება კი ასე? თუ გავითვალისწინებთ რუსეთის ისტორიას, როგორც ძველს ისე საბჭოური პერიოდისას, უნდა ვთქვათ, რომ — არა.

ისტორიის გაკვეთილებს თუ მივუვდებით ყურს, იმგვარ ვითარებაში, როგორც დღეს სსრკ-შია, ხელისუფლება ჩვეულებრივ ომს იწყებს. ომი მას, ერთი მხრივ, საშინაო საქმეებში მკაცრი რეჟიმის შემოღების საშუალებას აძლევს და, მეორე მხრივ, ხალხის ყურადღება გადააქვს თავდაცვის მიმართულებით. სხვა პრობლემები, რომელნიც ერს აწუხებენ, გარკვეული დროით გადადებულია. მაგრამ, თერმობირთვული იარაღის არსებობის გამო, საგარეო ომი გამორიცხებულია.

დარჩა ორი სხვა გზა -- სამხედრო დიქტატურა და სამოქალაქო ომი (ამის ნიშნები უკვე მკაფიოდ ჩანს -- ყარაბაღი, ფერღანა, აფხაზეთი). ან ერთს უნდა მიმართოს ხელისუფლებამ ან მეორეს -- არსებული სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური სტრუქტურის შენარჩუნება თუ უნდა. მართალია, ეს დროებითი შენარჩუნება იქნება, მაგრამ მაინც შენარჩუნებაა. ხოლო თუ სურს თავი დააღწიოს ორივე უბედურებას -- სამხედრო დიქტატურასა და სამოქალაქო ომს, დაუყოვნებლივ უნდა მისცეს დამოუკიდებლობა მოკავშირე რესპუბლიკებს. ყველამ თავად გამოძებნოს კრიზისის მოგვარების გზები. ყველამ თავად უპატრონოს თავისთავს. ჩემი ღრმა რწმენით, კრიზისისაგან თავის დაღწევის სხვა საშუალება არ არსებობს: ან სამხედრო დიქტატურა, ან სამოქალაქო ომი (რაც უსაშველო მსხვერპლს უკავშირდება), ან სსრკ დაშლა დამოუკიდებელ სახელმწიფოებად (რაც, დასაშვებია, მშვიდობიანად მოხდეს). ასე რომ, არჩევანია გასაკეთებელი. აუ გაიმარჯვებს გონიერება, ხალხი არ დაზარალდება, ხოლო თუ უგუნურება იზეიმებს, ხალხი გაიღებს მსხვერპლს, რომლის მოცულობის განსაზღვრა წინასწარ არავის ხელეწიფება.

როგორ უნდა მოვიქცეთ მაშინ, თუ ხელისუფლებამ ორი უკიდურესი გზიდან ერთ-ერთი აირჩია -- ან სამხედრო დიქტატურა, ან სამოქალაქო ომი? ამ პირობებში როგორ უნდა გაგრძელდეს ეროვნული მოძრაობა? სამწუხაროდ, არ ვიცი, ამ კითხვის პასუხი არ გვაქვს. არადა, იგი სასწრაფოდ მოსაძებნია. თუ დაუყოვნებლივ არ მოვძებნეთ, საფრთხეს სრულიად მოუმზადებელი შევხვდებით. ამიტომ აუცილებელია, გადაუღებელია ეროვნული მოძრაობის ყველა ძალის შეერთება ან ერთად გამოძებნა იმ ძირითადი გზისა, რასაც ჩვენი ხალხი დაადგება. დაშლილობა, დაქუცმაცებულობა, განხეთქილება ამგვარ ვითარებაში დამლუპველი აღმოჩნდება. ღმერთმა ნუ ქნას, რომ დღევანდელი ეროვნული მოძრაობა უშედეგოდ დამთავრდეს. მაშინ ქართველ ხალხს ისეთი სასოწარკვეთილება, უიმედობა, კაეშანი დაეუფლება, რომელსაც შესაძლებელია თავი ვეღარც კი დააღწიოს. ამიტომ ყველაფერი გონივრულად უნდა გაკეთდეს იმისათვის, რომ ეროვნული მოძრაობა გამარჯვებით დაგვირგვინდეს.

ჩვენ მომზადება გვჭირდება იმ წუთისთვისაც, თუ საბჭოთა ხელისუფლება კვიანურ, მშვიდობიან გზას აირჩევს. დაშლის სსრკ დღევანდელ პოლიტიკურ სტრუქტურას და დამოუკიდებლობას მიანიჭებს ყველა მოკავშირე რესპუბლიკას.

ყველა რევოლუცია (ეროვნული იქნება იგი თუ სოციალური, სულერთია), მაშინ იმარჯვებს, როცა მყარ, უკვე ჩამოყალიბებულ ეკონომიკას ეყრდნობა.

საფრანგეთის ბურჟუაზიული რევოლუცია ამ ორასი წლის წინათ ტრიუმფით იმიტომ დამთავრდა და მონაპოვარიც იმიტომ შეინარჩუნა, რომ კაპიტალისტური ეკონომიკური სისტემა საფრანგეთში უკვე

მტკიცედ ჩამოყალიბებული არსებობდა. მის განვითარებას ზღუდავდა ფეოდალური პოლიტიკური სისტემა. ერთი სიტყვით, ახალი ლეინო ძველ ტიკში აღარ ეტეოდა. კაპიტალისტურმა ეკონომიკურმა სისტემამ დაანგრია საფრანგეთში ფეოდალური პოლიტიკური სისტემა და დარღვეული შესაბამისობა აღადგინა. ასე იყო უფრო ადრეც ნიდერლანდებისა და ინგლისის ბურჟუაზიული რევოლუციების დროს. ეს ბუნებრივი-პროცესია, ბუნებრივი საზოგადოებრივი კანონებით გაპირობებული, და ამიტომ რევოლუციის განვითარება-დაგვირგვინებაც ბუნებრივად მიმდინარეობს.

რუსეთში ოქტომბრის რევოლუციამ საზოგადოებრივი განვითარების ბუნებრივობა დაარღვია. ნახევრად ფეოდალურ რუსეთში, სადაც კაპიტალისტური ეკონომიკური სისტემა ჩამოყალიბებულ სახეს იღებდა, ბუნებრივი და კანონზომიერი იყო თებერვლის რევოლუცია. თებერვლის რევოლუცია ეყრდნობოდა უკვე შეტანკლებად ჩამოყალიბებულ კაპიტალისტურ ეკონომიკას და ცვლიდა მონარქიულ-ფეოდალურ პოლიტიკურ სისტემას. რუსეთშიც ბუნებრივი შესაბამისობა მყარდებოდა ეკონომიკურ და პოლიტიკურ სისტემებს შორის. მაგრამ ეს შესაბამისობა დაანგრია ოქტომბრის გადატრიალებამ. დროებითი მთავრობის სისუსტემ ბოლშევიკებს და მათ მეთაურს ლენინს საშუალება მისცა ხელში ჩაეგდოთ პოლიტიკური ძალაუფლება. მაგრამ ძალაუფლებას ისე დაეუფლნენ, რომ სოციალისტური ეკონომიკური სისტემა რუსეთში თეორიულადაც კი არ არსებობდა. რეალურ არსებობაზე ხომ ლაპარაკიც ზედმეტია. არც ლენინმა და არც რომელიმე სხვა ბოლშევიკმა ლოდერმა არ იცოდა, რა არის სოციალისტური ეკონომიკური სისტემა. ამან გამოიწვია ის თავგზაბუნელობა ეკონომიკაში, საბჭოთა სახელმწიფოს ცხოვრებაში ასე მკაფიოდ რომ ჩანს. ამისავე შედეგია ის ძალადობაც, რასაც ოქტომბრის რევოლუციის პირველივე დღიდან მიმართავდა საბჭოთა ხელისუფლება. როცა ეკონომიკაში არაფერი გამოდიოდა, საბჭოთა ხელისუფლება ამას „მტრებს“ აბრალებდა და დაუზოგავად უუყავდა ხალხს. ცხადია, ეკონომიკის განვითარების ბუნებრივ კანონზომიერებას ძალადობით ვერ შეცვლი. ასე აღმოჩნდა სსრკ ეკონომიკური კატასტროფის ზღურბლზე.

რაკი საქართველო სსრკ-ის ნაწილია, მისი ეკონომიკური მდგომარეობაც უმძიმესია. ალბათ, ახლა დედამიწის ზურგზე არ არის მეორე ქვეყანა, რომელიც ეკონომიკურად ისე ჩამორჩენილი იყოს, როგორც საქართველოა.

ამ ვითარებაში ჩვენ უნდა ერთობლივად გავარკვიოთ — რა გზას დავადგეთ ეკონომიკაში.

ნურავის შეეპარება ექვი, რომ თუ ქართული ეკონომიკა არ იქნება კონკურენციის უნარის მქონე, თუ ქართული მანეთი არ იქნება კონვერტირებული, თუ არ გვეცოდინება რა პროდუქტით ვიბრძვით საერთაშორისო ბაზარზე, საქართველოს დამოუკიდებ-

ლობა ფუქი ოცნება აღმოჩნდება.

ფიქრი იმისა, რომ ჭერ დამოუკიდებლობას მოვიპოვებთ და მერე გზადაგზა ეკონომიკას მივხედავთო, მწარე შეცდომაა. ამის საშუალებას არც საგარეო მტრები მოგვცემენ და არც შინაური.

პოლიტიკური გამარჯვება შედარებით იოლია. ურთულესი და უმძიმესია ეკონომიკური.

საქართველოს ისტორიული დამარცხებანი იმით კი არ იყო გაპირობებული, რომ იგი, სამხედრო თვალსაზრისით, უფრო სუსტი იყო, ვიდრე ირანი ან თურქეთი, არამედ იმით, რომ მუსლიმანური სამყაროს პრიმიტიული, ჩამორჩენილი ეკონომიკური სისტემით გარემოცულმა ვერ მოახერხა ეკონომიკური განვითარების ევროპული გზა გაეკლო.

ამიტომ დღეს უპირველესი ამოცანაა ქართველმა მეცნიერებმა მომავალი საქართველოს ეკონომიკური ცხოვრების თეორიული პრინციპები შეიმუშაონ. მერე კი მათ საფუძველზე ჩვენი ხალხი ისწავლის იმ შრომასა და დისციპლინას, რაც აუცილებელია საერთაშორისო ეკონომიკურ ბრძოლაში გასამარჯვებლად (იარაღით დამარცხებულმა იაპონელებმა ეკონომიკით გაიმარჯვეს და მტრები მუხლებზე დააჩოქეს. ეს ის გაკვეთილია, რომელიც ქართველმა ხალხმა ზედმიწევნით უნდა შეისწავლოს).

იმ საფრთხეს, რომელზეც ზემოთ ვილაპარაკე, იმ შემთხვევაში ავიცდნეთ, თუ თანდათანობით, მტკიცედ და შეუპოვრად გავყვებით მშვიდობიანი ბრძოლის გზას. ამიტომ ვარ მისი მომხრე.

ნუ გვძლევს სულწასულობა და ნუ დავემსგავსებით იმ პატიმარს, რომელიც გათავისუფლებამდე რამდენიმე დღით ადრე გარბის ციხიდან. თურმე პატიმარი შედარებით იოლად იტანს რამდენიმე წლის ტუსალობას, მაგრამ შეტისმეტად უკირს გაუძლოს იმ რამდენიმე დღეს, რომელიც საბოლოო გათავისუფლებამდე დარჩა. ველარ ითმენს და ციხიდან იპარება, რითაც ახალ სასჯელს იმსახურებს და ტყვეობას იხანგრძლივებს. ცოტა დრო დარჩა გათავისუფლებამდე. როგორმე აღვიჭურვოთ მოთმინებით და ვძლიოთ სულწასულობას.

შეიძლება მკითხველმა იფიქროს, რომ კატეგორიულად ვმსჯელობ და რა უფლებმა მაქვს ამისა, მე ხომ წინასწარმეტყველი არა ვარ. სულაც არ მინდოდა კატეგორიული ხასიათი ჰქონოდა ჩემს საუბარს. უბრალოდ ვცდილობდი აზრი მოკლედ და მკაფიოდ გამომეთქვა, რაკი დიდი სურვილი მაქვს, რაც მოგახსენეთ, ის ფართო საზოგადოებრივი სჯა-ბაასის საგანი გახდეს. ეს სჯა-ბაასი კი აუცილებელია იმისათვის, რომ მოქმედების ძირითადი, არსებითად ყველასათვის მისაღები გზა გამოიძებნოს. საქართველომ ალთქმულ მიზანს, რამდენადაც შესაძლებელია, მცირე მსხვერპლით უნდა მიაღწიოს.

1989 წ.

ზიცი მწამს, ბოლო მაკვირებს

როგორც ფართოდ ცნობილია, 1989 წლის 17 აგვისტოს, გაზეთმა „პრავდამ“ რუსულად და „კომუნისტმა“ ქართულად, პროექტის სახით, გამოაქვეყნეს დოკუმენტი სახელწოდებით — „პარტიის ეროვნული პოლიტიკა თანამედროვე პირობებში (სკკპ პლატფორმა)“.

საკმარისია ამ დოკუმენტის რამდენიმე დებულების განხილვა, რომ ნათელი გახდეს მისი ნამდვილი ღირებულება. მართალია, აღიარებულია, რომ გამოქვეყნებული პროექტის მიზანია „ეროვნული პოლიტიკის რადიკალური განახლება“, მაგრამ, როცა მას ბოლომდე ჩაიკითხავთ, უთუოდ გაგახსენდებათ გაოცებული კაცის კითხვა — „ფიცი მწამს, ბოლო მაკვირებს“.

ყურადღება მივაქციოთ უპირველეს პრობლემას — ერის სუვერენიტეტს. დღეს სსრკ-ში ფართო, მძლავრი ეროვნული მოძრაობაა ბალტიისპირეთში, კავკასიაში, მოლდავეთში, ვოლგისპირეთში და... თავად რუსეთში. ამ მოძრაობის საბოლოო მიზანი სრული ეროვნული თავისუფლება-სუვერენიტეტის მოპოვებაა. ცალკეულ ნებიერ თუ წერილობით პუბლიკაციებში სკკპ კი აღიარებს, რომ აუცილებელია მოკავშირე რესპუბლიკათა სუვერენიტეტის გაფართოება. უსუვერინტეტოდ შეუძლებელი გახდება ეკონომიკური დამოუკიდებლობის განხორციელება. დიდი მტკიცება-დასაბუთება არ სჭირდება იმას, რომ ეკონომიკური დამოუკიდებლობა არ არსებობს პოლიტიკური დამოუკიდებლობის თვინიერ და პირიქით: პოლიტიკური დამოუკიდებლობა არ განხორციელდება, თუ არ გვექნება ეკონომიკური დამოუკიდებლობა. ამიტომ სუვერენიტეტის პრობლემა საფუძველთა საფუძველია სახელმწიფოებრივ-ეროვნული დამოუკიდებლობისა. ახლა ამ კუთხით წავიკითხოთ ის, რაც სკკპ ეროვნული პოლიტიკის პლატფორმაში წერია.

„ — კავშირს უნდა დაუმკვიდრდეს პოლიტიკური წყობილების საფუძვლების დადგენისა და განვითარებისათვის, ქვეყნის თავდაცვისა და უშიშროების უზრუნველყოფის, საგარეო პოლიტიკის გატარებისათვის, ეკონომიკის, მეცნიერებისა და კულტურის, პიროვნების მდგომარეობის, ინტეგრაციული პროცესების ეფექტიანი გამოყენებისა და ურთიერთდახმარების ორგანიზაციის დარგში საერთო ამოცანების კოორდინაციისა და გადაწყვეტისათვის საჭირო უფლებამოსილებანი. კავშირს უნდა დაუმკვიდრდეს აგრეთვე უფ-

ლებამოსილებანი, რომლებიც საჭიროა ქვეყნის სახალხო-სამეურნეო კომპლექსის დინამიკური და სტაბილური განვითარების უზარუნველყოფისათვის“.

თუ განხორციელდება ის, რაც ახლა წავიკითხეთ, მაშინ მოკავშირე რესპუბლიკას არ ექნება ის უფლებაც, რაც მეფის რუსეთში გუბერნიას ჰქონდა. რომელ სუვერენიტეტზე შეგვეძლება მაშინ ლაპარაკი? თუ თვითონ ვერ განსაზღვრავ, როგორი პოლიტიკური წყობილება გასურს, არ გექნება თავდაცვის და უშიშროების საკუთარი საშუალებანი, საგარეო პოლიტიკის გატარების უფლება, თუ საკუთარი შეხედულებისამებრ ვერ გამოიყენებ ეკონომიკას, მეცნიერებას, კულტურას, მაშინ საერთოდ ვინ ხარ ან რა ხარ? არაფერი, მხოლოდ უზარმაზარი უნიტარული სახელმწიფოს შეუმჩნეველი ჰანჯიკი. ამით წართმეულია ეროვნული სულისა და სახის თავისუფალი გამოვლენის ყოველი საშუალება, არაფერი რომ არ ვთქვათ პოლიტიკურ თავისუფლებათზე.

მაგრამ სკკპ ეროვნული პოლიტიკის პლატფორმა ამითაც არ კმაყოფილდება. იგი ამბობს, რომ „პრინციპულად მიუღებელია საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის დანაწილება ეროვნებათა მიხედვით“.

ღებულება ნათელია, მაგრამ რა იქნება მისი შედეგი?

სსრკ-ში ჯერჯერობით ერთადერთი მმართველი პარტიაა კომპარტია. ცხადია, ასეა მოკავშირე რესპუბლიკებშიც. თუ სკკპ არ დაიყოფა ეროვნებათა მიხედვით, მაშინ გამოვა, რომ ყოველ მოკავშირე რესპუბლიკას მართავს პარტია, რომელსაც აქვს რაღაც საერთო საკავშირო ინტერესი და აზა აქვს ეროვნული. განვიხილოთ ეს ვითარება კონკრეტული მაგალითის მოშველიებით.

ყარაბაღის გამო ერთმანეთს დაუპირისპირდა სომხეთი და აზერბაიჯანი. სომხეთის კბ იცავს სომეხი ხალხის უფლებას, აზერბაიჯანის კბ კი — აზერბაიჯანელთა. ამ რთულ ვითარებაში არსებული სტატუს ეკოს შეცვლა მოსკოვს არ სურს, რადგან მან არ იცის — როგორ გადაწყვიტოს საკითხი. თუ მოსკოვი მხარს დაუჭერს სომხეთს, მაშინ იგი აწყენინებს აზერბაიჯანს. თუ მიემხრობა აზერბაიჯანს, მაშინ სომხეთს დაჩაგრავს. თეორიულად მოსკოვი თანაბრად უნდა იცავდეს სომხეთისა და აზერბაიჯანის პოლიტიკურ-ეროვნულ ღირსება-უფლებას. პრაქტიკულად ეს ვერ გამოვა, რადგან ყარაბაღის პრობლემა უნდა მოგვარდეს. თუ შენარჩუნებული იქნება სტატუს ეკო, მაშინ შეილახება სომეხი ხალხის ღირსება, რაკი სომხობა ითხოვს ყარაბაღის სომხეთთან შეერთებას. აღმოჩნდება, რომ აზერბაიჯანის კბ უფრო მტკიცედ დაიცვა აზერბაიჯანელი ხალხის უფლება, ვიდრე სომხეთის კბ — სომეხი ერისა. თუ ყარაბაღი შეუერთდება სომხეთის სსრ, მაშინ კი სომხეთის კბ უფრო ერთგული დამცველი გამოვა სომეხი ხალხის ინტერესისა,

ვიდრე აზერბაიჯანის კპ — აზერბაიჯანელი ერისა.

ამგვარ რთულ (არსებითად ჩიხის) ვითარებაში, ცხადია, ყოველი მოკავშირე რესპუბლიკის კპ თავისი ერის მხარეს უნდა დადგეს. სხვა გზა მას არა აქვს. გამოდის, რომ, გვინდა თუ არ გვინდა, კპ მაინც იყოფა ეროვნულად. ის სხვა საქმეა, როგორ ასრულებს ესა თუ ის კპ ეროვნულ მისიას.

ეროვნულ პრობლემათა გამო დიდი წინააღმდეგობაა უნგრეთსა და რუმინეთს შორის. უნგრელი კომუნისტები იცავენ უნგრეთის ინტერესებს, რუმინელი კომუნისტები — რუმინეთისას. კპ ინტერნაციონალური ხასიათი, ამ შემთხვევაშიც, სრულიად მოჩვენებითია. ძალაუნებურად კპ ეროვნული ხდება.

დავაკვირდეთ კიდევ ერთ გარემოებას. ნორმალურად არსებობს ყველა მოკავშირე რესპუბლიკის კპ, მაგრამ არ არსებობს რუსეთის კპ.* ყველა მოკავშირე რესპუბლიკაში ქვეყანას მართავს კპ. რუსეთში? რუსეთს ჰყავს თავისი მთავრობა. რომელი პარტიის წევრები არიან ისინი, ვინც რუსეთის მთავრობას შეადგენს? რა თქმა უნდა, ეს კითხვები რიტორიკული კითხვებია, რადგან ყველასათვის კარგად ცნობილია, რომელი პარტიის წევრებიც არიან, მაგრამ გაუგებარია ის — სკკპ ეროვნული პოლიტიკის ახალი პლატფორმა დასაშვებად მიიჩნევს თუ არა სკკპ ნომინალურ დაყოფას საქართველოს კპ, ყირგიზეთის კპ, ლიტვის კპ და ა.შ.? თუ ნომინალური დაყოფაც გაქრება, მაშინ საერთოდ შეუძლებელი შეიქნება იმის გაგება, კონკრეტულად რომელი ხალხის პარტიაა სკკპ. ყოველთვის ყველამ კარგად იცოდა, რომ ერთიანი საბჭოთა ხალხი არ არსებობდა. მაგრამ ეს დღეს არა მარტო მკაფიოდ გამოვლინდა, არამედ ისიც სრულიად ცხადი გახდა — როგორი მძაფრი (ხშირად შეურიგებელიც) დაპირისპირებაა მათ შორის. ამ დაპირისპირებას სკკპ ეროვნული პოლიტიკის პროექტი არა მარტო ვერ მოაგვარებს, არამედ კიდევ უფრო დაძაბავს, გაართულებს და გაამძაფრებს.

არ არსებობს ერი (აღმათ ბოშების გარდა), რომელსაც თავისი ისტორიული საცხოვრისი არ ჰქონდეს. ამ ტერიტორიაზე იგი საუკუნეების მანძილზე ცხოვრობს თავის წესით, ზნე-ჩვეულებით, პოლიტიკური და ეკონომიკური გამოცდილებით, რელიგიური რწმენით, კულტურული ყოფით, ზნეობრივ-სამართლებრივი კანონებით, ისტორიული მებსიერებით. ყოველ ერს უნდა მიეცეს სრული, შეუზღუდავი უფლება თავის ისტორიულ საცხოვრისში საკუთარი ცხოვრება მოაწყოს საკუთარი შეხედულებებისამებრ.

როგორ უყურებს ერის ამ ძირითად და უმთავრეს უფლებას დღეს სკკპ, სრულებით არ ჩანს 17 აგვისტოს გამოქვეყნებულ დოკუმენტში.

* მოგვიანებით იგი შეიქმნა.

ამრიგად, დებულება — „პრინციპულად მიუღებელია სკკპ და-
ნაწილება ეროვნებათა მიხედვით“ — ცრუ და განუხორციელებელ
დებულებაა. ესოდენ გამძაფრებული ეროვნული მოძრაობის ვითარ-
ებაში, კვ თუ სურს, არათუ ავტორიტეტის, არამედ არსებობის
შენარჩუნება, იგი გამოკვეთილად ეროვნული უნდა გახდეს.

მეტი რომ არ ვთქვა, უცნაურია ისიც, რომ სკკპ ეროვნული
პოლიტიკის ახალი რეფორმა, რასაც ერთი ხელით აძლევს მოკავ-
შირე რესპუბლიკებს, ართმევს მეორე ხელით.

„მოკავშირე რესპუბლიკას უნდა ჰქონდეს მიწის, მისი წიაღის,
ტყის, წყლის და სხვა ბუნებრივი რესურსების ფლობისა და გან-
კარგვის უფლება თავის ტერიტორიაზე. ამავე დროს სსრ კავშირს
უნდა დაუმკვიდრდეს ის უფლება, რომ განსაზღვროს მათი გამო-
ყენების საერთო-საკავშირო საფუძვლები, მათ შორის საერთო
სახელმწიფო, სარესპუბლიკათშორისო ინტერესებისა და ქვეყნის
თავდაცვისა და უშიშროების ინტერესების გათვალისწინებით“.

აქაც დებულება განვიხილოთ კონკრეტული ნიმუშის მიხედვით.
ყაზახეთის სსრ-ში დღეს აგებულია და მოქმედებს თერმოზირ-
თული იარაღის გამოსაცდელი პოლიგონი. ყაზახეთის მოსახლეობა
იბრძვის იმისათვის, რომ გაუქმდეს ეს პოლიგონი, რადგან იგი
ანგრევს და ანადგურებს ქვეყნის ბუნებას, შეუძლებელს ხდის
ადამიანთა ცხოვრებას უზარმაზარ ტერიტორიაზე. თეორიულად
სემიპალატინსკის პოლიგონი და მისი შემოგარენი ეკუთვნის ყაზა-
ხეთს — მის ხალხს. მაგრამ პრაქტიკულად მისი მფლობელი და ბა-
ტონატრონია მოსკოვი. თუ მოსკოვიდან არ მიიღო თანხმობა,
ყაზახეთის ხელისუფლება ვერასოდეს გააუქმებს სემიპალატინსკის
პოლიგონს. სანამ მოსკოვს მიაჩნია, რომ სემიპალატინსკის პოლი-
გონი საჭიროა სსრკ თავდაცვისა და უშიშროებისათვის, მანამ იგი
იარსებებს, მიუხედავად იმისა, რას ფიქრობენ ყაზახები და რა
მოუვა ყაზახეთის მიწა-წყალს.

კიდევ ერთი მაგალითი. ტიუმენის ოლქში მიმდინარეობს ნავ-
თობის მოპოვება-დამუშავება. ადგილობრივი მოსახლეობა ჩივის,
რომ ეს ანგრევს მათ ისტორიულად ჩამოყალიბებულ ყოფას. მო-
სახლეობა იძულებულია დატოვოს მამა-პაპის მიწა-წყალი და სხვა-
გან გადასახლდეს. ტუნდრა-ტყის ამორიგენ მცირერიცხოვან ხალ-
ხებს სრული გადაშენება ემუქრება. მათ არ სურთ გაგრძელდეს
ნავთობის მოპოვება-დამუშავება. მაგრამ ვინ უღდებს ყურს! ვის
სურვილს, ვის მოთხოვნას ეძლევა ამ ვითარებაში უპირატესობა?
მოსკოვისას, რადგან ტიუმენის ოლქის ნავთობი ესაჭიროება სსრკ-
ის ერთიან ეკონომიკას. ადგილობრივი ამორიგენი ხალხები შეიძ-
ლება შეეწირონ კიდევ მთელი სსრკ-ის საერთო ინტერესს. რო-
გორც ხედავთ, ძლიერის უფლება აბათილებს სუსტის უფლებას
მამინაც კი, როცა ეს უკანასკნელი მართალია.

ეს ურთიერთობა მკაფიოდ ადასტურებს მოკავშირე რესპუბლიკისა თუ აბორიგენი ერის უუფლებობას. იმის მაგიერ, რომ ეს უუფლებობა მოსპოს, სკკპ ეროვნული პოლიტიკის ახალი პლატფორმა მას ამკვიდრებს და ამტკიცებს. სადღაა მოკავშირე რესპუბლიკის ან აბორიგენი მოსახლეობის სუვერენიტეტის გაფართობება? ჩაილურის წყალი დალია!

რომ არ გავაგრძელო ახალ-ახალი მასალის მოხმობა, ვფიქრობ, ისედაც შეგვიძლია ორი დასკვნის გაკეთება.

პირველი: სკკპ ეროვნული პოლიტიკის ახალი პლატფორმა სრულიად არ ითვალისწინებს თანამედროვე ეროვნული მოძრაობის მოთხოვნილებებს.

მეორე: სკკპ ეროვნული პოლიტიკის ახალი პლატფორმა ძირეულად, ეწინააღმდეგება „პერესტროიკა“-გარდაქმნის უკვე დაწყებულ კურსს.

რაც ეთქვი, ამის დასტურად კიდევ ერთ „დამაგვირგვინებელ“ დებულებასაც მოვიტან სკკპ ეროვნული პოლიტიკის ახალი პლატფორმიდან.

„განისაზღვროს კანონით პირობები, რომელთა დროს უნდა დაიშალოს და აიკრძალოს ნაციონალისტური ან შოვინისტური ორგანიზაციები და ჯგუფები“.

რას ნიშნავს ეს? იმას ხომ არაა, რომ არის პირობები, როცა დასაშვებია არსებობდეს ნაციონალისტური და შოვინისტური ორგანიზაციები და არის პირობები, როცა მათი არსებობა არ შეიძლება? კი, მაგრამ ეროვნულ მოძრაობას ხომ ნაციონალური ჩაგვრა წარმოშობს. იქ, სადაც არ არის ნაციონალური ჩაგვრა, არც ეროვნული მოძრაობაა. მაშასადამე, საჭიროა უბრალო რამ: ეროვნული ჩაგვრის მოსპობა. თუ ასეა, მაშინ რომელ პირობებზეა ლაპარაკი?

ეროვნული ჩაგვრის მოსპობა ერთადერთი გზით შეიძლება: თავისუფალი, დამოუკიდებელი, ეროვნული სახელმწიფოს შექმნით. მაგრამ ამაზე სკკპ ეროვნული პოლიტიკის ახალი პლატფორმა კრინტს არ ძრავს. ეს კი იმის უტყუარი ნიშანია, რომ სკკპ ცდილობს შეინარჩუნოს ერთიანი, უნიტარული სახელმწიფო სსრკ. ეროვნული მოძრაობა კი ყველგან, იქნება ეს ბალტიისპირეთი, კავკასია თუ შუა აზია, სწორედ ამ ერთიანობის, უნიტარულობის წინააღმდეგია. მაშასადამე, სსრკ-ში არსებული ეროვნული მოძრაობის მოგვარებული გადაწყვეტილებანი ახალ პლატფორმაში მოქმენილი არ არის. ამდენად, სკკპ ეროვნული პოლიტიკის ახალი პლატფორმა პირწმინდად უარსაყოფია.

სსრკ-ში სხვადასხვა ისტორიული წარსულის, სხვადასხვა კულტურის, სხვადასხვა რელიგიის, სხვადასხვა ზნე-ჩვეულების, სხვადასხვა დონის, სხვადასხვა შესაძლებლობის, სხვადასხვა სურვილის ხალხები ცხოვრობენ. მათთვის ისეთი ერთნაირი კოსტიუმის შე-

კერვა, რომელიც ყველას შოერგება და ყველა კარგად იგოდნობს თავს, შეუძლებელია. ასეთი რამ არსად მომხდარა და არც შეიძლება მოხდეს. ამიტომ ყველა ხალხს თავის ისტორიულ ტერიტორიაზე თავისი ეროვნული ცხოვრების მოწყობის უფლება უნდა მიეცეს. საქართველოს ეროვნული მოწყობის პროგრამა თბილისში უნდა შედგეს და არა მოსკოვში. ბოლოს და ბოლოს, საქართველოს მიმართაც უნდა განხორციელდეს ის საერთაშორისო კანონი, რაც გაერთიანებული ერების ორგანიზაციამ მიიღო 1965 წლის 21 დეკემბერს.

„ყოველ სახელმწიფოს აქვს ხელშეუვალი უფლება აირჩიოს თავისი პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული სისტემა სხვა რომელიმე სახელმწიფოს მხრივ ამა თუ იმ ფორმით ჩარევის გარეშე“.

სსრკ გაეროს წევრია, მაგრამ იგი უბოდიშოდ არღვევს ზემოთაღნიშნულ კანონს 17 აგვისტოს გამოქვეყნებული სკკპ ეროვნული პოლიტიკის ახალი პლატფორმით.

1989 წ.

ლია წერილის პასუხად

გაზეთმა „სახალხო განათლებამ“ (1989 წ., 27 სექტემბერი) გამოაქვეყნა მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორის თამაზ ჭურაძის ლია წერილი. ამ ბარათის ერთ-ერთი აღრესატი რუსთაველის საზოგადოებაც არის. ამდენად, ვალდებული ვართ ავტორს ვუპასუხოთ და ჩვენი აზრი გავაცნოთ მკითხველ საზოგადოებას ლია წერილში გამოთქმულ მოწოდებაზე.

თ. ჭურაძე შეწუხებულია იმით, რომ „ძალზე გახშირდა საავტომობილო კატასტროფების, განზრახ მკვლელობათა და ძალადობის შემთხვევები...“ რამდენადაც ეს წერილი სამართლიანია, იმდენად მიუღებელია ხსნის ის გზა, რომელსაც იგი გეთავაზობს: „წესრიგის დამცველის ყურადღების გარეშე არ უნდა დარჩეს არც ერთი ეზო, სადარბაზო, თავყრილობა, კონფლიქტი. მსხვილ ქადაქებში და რაიონებში უნდა დაკანონდეს მილიციის მუშაეთა სადღეღამისო მორიგეობა“.

შევხედოთ ამ წინადადებას რამდენიმე კუთხით.

პირველი: სურდა ეს თუ არ სურდა, ნებით იყო თუ უნებლიეთ, თ. ჭურაძემ არსებული ვითარებიდან თავისდაღწევის საშუალებად ტოტალური პოლიციური რეჟიმის შემოღება დაგვისახა.

ყველას კარგად მოეხსენება, რომ სსრკ-ში უკვე არსებობდა ტოტალური პოლიციური რეჟიმი, რომლის ბადალი, სიმკაცრისა და დაუნდობლობის თვალსაზრისით, კაცობრიობის ისტორიამ არ იცის. ისიც არავისთვის არის უცნობი, სად მიიყვანა ამ რეჟიმმა სსრკ.

ვინც მეტ-ნაკლებად იცნობს ტოტალური პოლიციური რეჟიმის ისტორიას, იგი უთუოდ დამეთანხმება, რომ ამგვარ პირობებშიც არ ხერხდება ბოროტების, მანკიერების, დანაშაულის სრული მოსპობა. ტოტალიტარიზმს ეს არ ძალუძს. მაგალითისათვის შორს წასვლა არ მოგვიწევს. საკმარისია თვალი გადავავლოთ საქართველოს ისტორიას 1921 წლიდან დღემდე, რომ მკაფიოდ დავინახოთ უდავო ფაქტი: დანაშაულის, მანკიერების, ბოროტების წინააღმდეგ არც წერას, არც პრაქტიკულ ბრძოლას არ მოუტანია დადებითი შედეგი. ამას ადასტურებს პრესაც და ისეთი მწერლობაც კი, როგორც იყო პროლეტლიტერატურა (პროლეტმწერლობა მხატვრულად არის უსუსური, თორემ სოციოლოგიურად და იდეოლო-

გეურად ფრიად საყურადღებოა). და აი, ეს პროლეტმწერლობა, რომელიც მოწოდებული იყო სოციალიზმის სადიდებლად, აგვიწერს მანკიერების ყველა სახეობას — ხაზინის ძარცვას, მაქინაციას, კომბინაციას, გამოძალვას, დასმენას, მკვლევობას, კარიერიზმს, ლოთობას და ა.შ. ერთი სიტყვით, ქვეყნის მოუწყობლობას. რა მოუწყობელიც იყო სოციალიზმი წინათ, ისეთივე დარჩა დღესაც. ასეთივე იქნება მანამ, სანამ იარსებებს. შევეცდები ვუპასუხო კითხვასაც — რატომ? (ყოველ შემთხვევაში, მოვლენის ახსნის ჩემეულ ვარიანტს გაგაცნობთ).

არსებობს აზროვნების ნაირ-ნაირი ფორმები და მათ შორის, უტოპიურიც. სოციალისტური აზროვნებაც უტოპიურს ეკუთვნის. რამდენიც უნდა ვეძახოთ სოციალიზმს მეცნიერული, სულერთია, არსებით და შინაარსით იგი უტოპიურია. მას სურს შექმნას სინამდვილე, რომელშიც არ იქნება ბოროტება, დანაშაული, მანკიერება. ყოველი ადამიანი იქნება ბედნიერი, თანასწორი, თავისუფალი (სხვათა შორის, სოციალიზმის პოპულარობა საქართველოში სწორედ ამ იდეალმა შექმნა. საუკუნეების მანძილზე დაჩაგრულ და დაბეჩავებულ ქართველობას იგი ხსნად ეჩვენებოდა). სოციალიზმი ცდილობს თავის იდეალს მიაღწიოს ყველაფრის უნიფიკაციით, გაერთფეროვნებით, ძალდატანებით, სისხლისღვრით. ეს კი, როგორც მიზანი და როგორც გზა, ანტიბუნებრივია. ანტიბუნებრივია იმდენად, რამდენადაც არათანასწორობა ბუნების კანონზომიერებაა. ბუნება თავად აჩენს ნიკიერსა და უნიკოს, გონიერსა და უგუნურს, ლამაზსა და გონჯს, უნარიანსა და უუნაროს, ღონიერსა და უღონოს და ა.შ. არც ადამიანს და არც რაიმე სოციალურ სინამდვილეს ამ კანონზომიერების შეცვლა არ ძალუძს. ბუნებისათვის ბოროტების არსებობა ისეთივე აუცილებლობაა, როგორც სიკეთის. მანკიერი იმავე კანონზომიერებით არსებობს, როგორითაც უბიწო. არსებობა ამ დაპირისპირებულთა გარდაუვალი, მარადიულ ბრძოლას გულისხმობს. რაც ახლა ვთქვი, ისე ნუ გაიგებთ, თითქოს ბოროტებას გულხელდაკრეფილმა უნდა ვუყუროთ. არა! უნდა ვებრძოლოთ, თან მტკიცედ და შეუპოვრად, ოღონდ ილუზიით თავი არ უნდა მოვიტყუოთ. დედამიწის ზურგზე არ არსებულა რეჟიმი (არც არასოდეს იარსებებდა), რომელსაც შეეძლება დამყაროს საზოგადოებრივი წესრიგი, სადაც არ იქნება ბოროტება. მაგალითად, შვეიცარიის იმ ან დანიის სრული წესრიგია, მაგრამ ბოროტება იქაც საკმარისია. დანაშაულისა და მანკიერების გამოვლენა არცთუ იშვიათია, რადგან ბოროტების სრული მოსპობა შეუძლებელია, რაკი იგი, როგორც უკვე ვთქვი, არსებობის ნაწილია. შეიძლება მისი შეზღუდვა-შემცირება. რეალური შესაძლებლობა ეს არის და, ცხადია, მისთვის ბრძოლაც აუცილებელია. უნდა მივალწიოთ იმას, რომ ბოროტება საზოგადოებრივ

წესრიგს ანარქიით არ ემუქრებოდეს, დაშლის საშიშროებას არ ქმნიდეს, თორემ ბოროტების სრული მოსპობა და ამქვეყნიური სამოთხის აშენება უტოპიაა, ცრუ ოცნებაა, რომელიც, როგორც კი თეორიიდან პრაქტიკაში გადაინაცვლებს, თავად ხდება გაუგონარი ბოროტების საფუძველი.

სოციალისტებმა იცოდნენ, რასაც ელტვოდნენ, იგი ანტიბუ-ნებრივი იყო. ამიტომ მოითხოვდნენ ჭიუტად ბუნების გარდაქმნას, ადამიანის შეცვლას, ყველაფრის გადასხვაფერებას (მარქსი: „ფილოსოფოსები, მხოლოდ, სხვადასხვანაირად განმარტავდნენ სამყაროს, მაგრამ საქმე ისაა, რომ იგი შეცვლილ იქნეს“). უდრეკად ცდილობდნენ საკუთარი დოქტრინისათვის მოერგოთ სულიერ-უსულო. ვერ ვიტყვი, რომ სოციალისტები არ იცნობდნენ ლუდვიგ ფოიერბახის შემოქმედებას, მაგრამ არაერთარ ანგარიშს არ უწევდნენ მის უმთავრეს დებულებას: „ღმერთის წინაშე, არაფერია სოფელი და ადამიანი... მას შეუძლია იცოცხლოს უიშაბო“.

სოციალისტების უტოპიამ და უსაზღვრო ამპარტავენებამ (შეუძლიათ სამყაროსა და ადამიანის შეცვლა) გამოიწვია ღმერთის უარყოფაც. რუსეთის იმპერიაში, ძალაუფლების ხელში ჩაგდებისთანავე, სოციალისტებმა დაინახეს, რომ ანტიბუნებრიობის გამო, მათი ოცნების განხორციელება შეუძლებელია. იდეალის სიცრუის შეგნება-გაცნობიერებამ ისინი დაბოლმა და გააბოროტა. იმის მაგიერ, რომ უარყოთ საკუთარი განუხორციელებელი ოცნება-გეგმა, დაიწყეს მისი დანგრევა ლიანგური სახელმწიფო ტერორით. ტერორმა, ცხადია, რეალობად ვერ აქცია ის, რისი განხორციელებაც შეუძლებელი იყო. მოიტანა მხოლოდ მსხვერპლი, კაცობრიობის ისტორიაში ჭერ არნახული. თუ ლიანგური სახელმწიფო ტერორის შედეგად ადამიანთა ერთი ნაწილი დაიღუპა, როგორც უაზრო ზეარაკი, მეორე ნაწილი შეიპყრო სასოწარკვეთილებამ. როცა დიდი ოცნება, დიდი იმედი აღმოჩნდება სიცრუე, ყოველთვის იბადება მასობრივი სასოწარკვეთილება, ხოლო ამას ლოგიკურ შედეგად ჰოჰყვება სრული პასიურობა და ინდიფერენტიზმი. ამიტომ არაფერია მოულოდნელი იმაში, რომ სსრკ-ის საზოგადოება იყო სასოწარკვეთილი, პასიური, ინდიფერენტული.

ასე დამთავრდა დიდი ოცნება-უტოპია სრული კრახით.

სოციალიზმმა ვერ გარდაქმნა სამყარო. ვერ შეცვალა ადამიანი. ვერ მოსპო ვერც ერთი ადამიანური და სოციალური მანკიერება (პირიქით, გაამრავლა ისინი). ვერ მიანიჭა პიროვნებას თავისუფლება (პირიქით, სრულიად დაამონა და დააბეჩავა), ვერ შექმნა ეკონომიკური კეთილდღეობა (პირიქით, ხელგაშვერილი კაპიტალიზმს სთხოვს დახმარება-შველას). ვერ იქცა კაცობრიობის ნათელ მომავლად.

აი, ამ მარცხის შედეგია დღევანდელი ვითარება, როგორც

მთელ სსრკ-ში, ისე, კერძოდ, საქართველოში. ახლა ამ მდგომარეობის გამოსასწორებლად უნდა ვიმუშაოთ, ვიშრომოთ, ვიბრძოლოთ. თუ არსებული სიტუაციის ძირფესვიანად შეცვლას მოვახერხებთ, მაშინ იმასაც ეშველება, რაც ასე აწუხებს ამჟამად ქართველობას და, მათ შორის თ.ჭურაძესაც, სხვაგვარად საქმე არ მოგვარდება. ვერც თამაზ ჭურაძის კეთილშობილი ფიქრი აღსრულდება: „უნდა გავჯანმრთელდეთ, გავჯანსაღდეთ, გავპატიოსნდეთ, მოვსპოთ კორუპცია, ქურდობა, ძალადობა, მკვლელობა, ქართული მიწების გაყიდვა, კიდევ უფრო გავნათლდეთ, გავმრავლდეთ...“ ამას სათანადო ზნეობრივ-რელიგიური, სოციალ-ეკონომიკური, პოლიტიკური საფუძველი სჭირდება, რასაც სოციალიზმი არ იძლევა. ეს თვალნათლივ დაადასტურა სოციალიზმის არსებობის სამოცდაათმა წელიწადმა. ახლა იმედი სოციალიზმთან აღარ უნდა დაკავშირდეს, თუ არ გვინდა, რომ ისევ მოტყუებული დავრჩეთ.

ეს ერთი კუთხეა საკითხისა.

მეორე: თ.ჭურაძის ღია წერილში პანიკამ გამოჟონა. „საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე და ეზოებში, საზოგადოების თავშეყრის ადგილებზე, არ დავუშვათ დანაშაული, წესრიგისაკენ, გონიერებისაკენ მოვეუწოდოთ ყველას“.

ნუთუ ასე საშიშია, თუნდაც მომრავლებული, მკვლევები, ნარკომანები, ავტომობილ-ხულიგნები? კოლუმბიაში ნამდვილი სამოქალაქო ომი მიმდინარეობს ნარკომაფიასა და ხელისუფლებას შორის, მაგრამ არავინ, არც მთავრობა, არც პრესა, არ მოუწოდებს ერს დადებითო გზებზე, ეზოებში, საზოგადოების თავშეყრის ადგილებზე... რატომ? იმიტომ, რომ ყოველ ქვეყანაში, ყოველ დროში წესრიგს ამყარებს ხელისუფლება. ამისათვის ხელისუფლება ფლობს ინსტრუმენტს. ეს არის მილიცია, პოლიცია, სუკ-ი, ჟანდარმერია, ჯარი... ეს იმდენად მძლავრი იარაღია ყოველი გონიერი ხელისუფლების ხელში, რომ ყოველთვის, ყველა პირობებში, შეუძლია ბოროტმოქმედების აღკვეთა და მშვიდობიანი მოქალაქის დაცვა. ალბათ, კოლუმბიაში ხელისუფლებას იმედი აქვს, რომ დაამარცხებს ნარკომაფიას. თუ ამას ვერ მოახერხებს იგი, მაშინ მის ადგილს დაიკერს სხვა ხელისუფლება. ის მოაგვარებს მდგომარეობას. ჩვენშიაც ასე უნდა იყოს. ჩვენშიაც, თუ ხელისუფლებას არ ძალუძს საკუთარი მოქალაქეები დაიცვას ბოროტმოქმედთაგან, მაშინ იგი კეთილსინდისიერად უნდა მოიქცეს და ადგილი იმას უნდა დაუთმოს, ვისაც ხელეწიფება ქვეყნის პატრონობა. თორემ მთელი ერის მილიცია-პოლიციად გადაქცევა არავითარ კეთილს არ მოუტანს არც ერთ ქვეყანას.

ჩვენ სამართლებრივი სახელმწიფოს შექმნა გვინდა. ასეთ სახელმწიფოში კანონი უნდა წარმართავდეს და აწესრიგებდეს ხალხის ცხოვრებას. კანონი, რომელიც შემუშავებულია სპეციალისტ-

იურისტთა მიერ, მიღებული და დამტკიცებულია საერთო სახალხო რეფერენდუმის გზით. კანონი, რომლის დაცვა-შესრულება თანაბრად სავალდებულოა ყოველი მოქალაქისათვის, სულერთია, იქნება იგი მეეზოვე თუ პრეზიდენტი. ჩვენ სამართლებრივი სახელმწიფოს შექმნისათვის არ უნდა დავიშუროთ ძალ-ღონე, თორემ, საშიშია ისე არ გამოვიდეს, როგორც ანდაზა ამბობს: უძალო ქვეყანაში კატას აყეფებენო. ყოველი ქვეყანა, ყოველი სახელმწიფო მაშინ არის მოწესრიგებული და მოწყობილი, როცა ყოველი მოქალაქე თავის პროფესიულ ფუნქციას პირნათლად ასრულებს. ქვეყანა მაშინ ილუპება, როცა ფუნქციები უთავბოლოდ აგვერევა. Бсда, коль пироги начнет печь сапожник... ეტყობა, რუსეთში ხშირად აცობდნენ пирог-ებს сапожник-ები და საქართველოში კატა ბევრჯერ ყეფდა ძაღლის მაგიერ, რაკი ხალხმა ეს ანდაზები შეთხზა. გვეყოფა ძველი შეცდომების გამეორება! მით უფრო, რომ ქართულ მილიციას შეუძლია თავისი ფუნქციის შესრულება, თუ მას ამის უფლებას მისცემენ. მილიციას იარაღი მაშინ არ უნდა წაართვან, როცა მიცემა აუცილებელი. მოქმედება მაშინ არ უნდა აუკრძალონ, როცა უმოქმედობა დანაშაულია. იქ, სადაც ქართული მილიცია უნდა იდგეს, უცხო ძალა არ უნდა დააყენონ.

რა თქმა უნდა, როგორც ყოველ სახელმწიფო ინსტიტუტში, მილიციაშიც ბევრია ნაძირალა, მაგრამ ჯანსაღ ნაწილს კარგად ესმის თავისი მოვალეობა. ჩვენმა მილიციამ ეს 9 აპრილს დაამტკიცა, როცა შიშველი ხელებით ებრძოდა თავით ფეხბამდე შეიარაღებულ ჯალათებს.

არც ჩვენი ხალხი იმსახურებს უნდობლობას. წესრიგის სიყვარული მისი არსების ნაწილია. ამის ნათელი საბუთია თუნდაც ის მრავალათასიანი მიტინგები, სადაც წესრიგის დარღვევის არც ერთი შემთხვევა არ ყოფილა. უზარმაზარი მანიფესტაციებისა თუ მიტინგების შემდეგ თავზად მონაწილეები ასუფთავებენ, ჰკვიან და ალამაზებენ არემარეს.

ქართველ ხალხს იმდენი გასაჭირი გაუვლია წარსულშიაც და აწმყოშიც, რომ მისი ცხოვრების წესს ვერ მოშლის ვერც ნარკოტიკების ვაქარი, ვერც მკვლელები და ვერც ავტომობილ-ხულიგნები. კიდევ ვიმეორებ, ცხადია, მათ წინ უნდა აღუუდგეთ, მაგრამ პანიკურმა შიშმა არ უნდა შეგვიპყროს.

თუ ბოროტმოქმედება მაინც ხდება, ამან გული არ უნდა გაგვიტეხოს და, მით უფრო, осодмилиец-ისკენ მოწოდების სურვილი არ უნდა გავგიჩინოს.

Осодмилиец-იც უკვე არსებობდა სსრკ-ში. მან ხალხს მხოლოდ დანაშაული ასწავლა. შეიღწა მშობლები დაასმენინა და მშობლებს — შეილი, დას ძმა დააბეზღებინა და ძმას — და, ცოლს ქმარი გააყიდინა და ქმარს — ცოლი. ეს მივიღეთ შედეგად, როცა ხალხი

მილიციის დამხმარე ორგანიზაციად წარმოვიდგინეთ.

ეს საკითხის მეორე კუთხეა.

მესამე: ღია წერილის ავტორის აზრით, რუსთაველის საზოგადოების და სახალხო ფრონტის „აქტივისტები ჩვენი მილიციის გვერდით უნდა დადგნენ და დაიცვან წესრიგი, ადამიანები, ახალგაზრდობა“. მე არ ვიცი, რას ფიქრობს სახალხო ფრონტი, მაგრამ ის კი შემიძლია ვთქვა, რომ ამგვარი საქმიანობა რუსთაველის საზოგადოებას არ შეეფერება.

საერთოდ, რუსთაველის საზოგადოებას ხალხმა მეტად ნაირნაირი ფუნქცია დააკისრა. იმისდა მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, როგორ წერილებს იღებს რუსთაველის საზოგადოება და რა თხოვნით მოდიან ჩვენთან ადამიანები, შეიძლება ვიფიქროთ, რომ რუსთაველის საზოგადოება ერთდროულად არის კომპარტიის ცკ, მინისტრთა საბჭო, უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმი, პროკურატურა, სასამართლო, აღმასკომი, რაგინდარა სამინისტრო, კომიტეტი, საავადმყოფო, თავშესაფარი და კიდევ კინ მოსთვლის რა...

რა თქმა უნდა, იოლი გასაგებია, რატომ ხდება ეს. წყალწალბეული კაცი ხავს ეკიღებოდაო. უკირთ ადამიანებს და გამკითხავი და მშველელი არსად არის. მაგრამ უბედურება ის გახლავთ, რომ რუსთაველის საზოგადოება ვერ გაამართლებს უბედური ადამიანების მიაშიტ და გულუბრყვილო იმედებს. ძალა არ შესწევს და იმიტომ, ერთი უპირველესთაგანი, რაც რუსთაველის საზოგადოებამ (საერთოდ, ყველა საზოგადოებამ, პარტიამ, გაერთიანებამ) უნდა გააკეთოს, ის არის, რომ მან ხალხი არ უნდა მოატყუოს. ის არ უნდა ითავოს, რასაც ვერ გააკეთებს. დამერწმუნეთ, რუსთაველის საზოგადოებაში არავის ეზარება ვისმე დახმარება, შველა, ზრუნვა, მაგრამ მეტისმეტად შეზღუდულია შესაძლებლობანი. მეტისმეტად ღარიბი ვართ.

მოგეხსენებათ, რომ ისტორიულ საორბელო-საბარათიანოში სახლები იყიდება. რუსთაველის საზოგადოებამ, შეძლებისდაგვარად, დაიწყო მათი შესყიდვა და უფასოდ გადაცემა სტიქიით დაზარალებულთა და უსახლკაროდ დარჩენილთათვის. მაგრამ ყველა სახლი რომ შეისყიდოს, ამისათვის სულ ცოტა ოცი მილიონი მანეთი მაინც არის საჭირო. მერედა, ვინ მიაშავა რუსთაველის საზოგადოებას ეს თანხა? მივმართავეთ სხვადასხვა დაწესებულებებს, საწარმოებს, ორგანიზაციებს დახმარებისათვის. ისინიც გვმშველიან, ვის რამდენი შეუძლია. ასე კაპანწყვეტით მივიწვეთ წინ. თუ რუსთაველის საზოგადოება მოახერხებს ამ საქმის კეთილად დაგვირგვინებას, ეს იქნება ჩვენი ხალხის დიდი გამარჯვება. მრავალი საუკუნის შემდეგ, საქართველოს ისტორიაში, ქვემო ქართლში დემოგრაფიული ვითარება პირველად შეიცვლება ქართველთა სასარგებლოდ.

ისიც ვიცით, რომ რუსთაველის საზოგადოებამ შეიმუშავა საქართველოს ეკონომიკური დამოუკიდებლობის კონცეფცია. კიდევ ბევრი სამუშაოა გასაწევი, რომ კონცეფციამ საბოლოოდ ჩამოყალიბებული სახე მიიღოს. ხალხის მხარდაჭერაც კპოვოს და ხელისუფლებისაც. ჩვენმა ხალხმა ზედმიწევნით უნდა იცოდეს, ეკონომიკაში რას ვაპირებთ და როგორ, რომ მისი ნდობა დავიმსახუროთ.

ეკონომიკური კონცეფციის გვერდით აუცილებლად უნდა არსებობდეს საქართველოს იურიდიული მოწყობის კონცეფციაც. ამ მიზნით იწერება საქართველოს ახალი კონსტიტუციაც. ამასაც ცხარე განხილვა და სჯა-ბაასი დასჭირდება.

თუ ქართველი ერი, საერთო სახალხო რეფერენდუმის გზით, მხარს დაუჭერს რუსთაველის საზოგადოების ეკონომიკურ კონცეფციას და კონსტიტუციას, მაშინ სრული იურიდიული უფლება გვექნება საქართველოს კომპარტიას გულახდილად ვუთხრათ:

ყველაზე გონივრული, ვაჟკაცური და კეთილშობილი, რასაც დღეს გააკეთებს კომპარტია, იქნება ის, რომ ყოველგვარად ხელი შეუწყოს დღევანდელ ეროვნულ მოძრაობას ჩამოყალიბდეს ნათლად, მკაფიოდ, მტკიცედ ყველა იმ კომპონენტით, რაც ქვეყნის მართვა-პატრონობას სჭირდება. მერე კი ნებაყოფლობით დაუთმოს ხელისუფლება ახალგაზრდა საქართველოს ეროვნულ პარტიებს.

ეს მიმართვა ნურავის ეწყინება. იგი განვითარების ბუნებრივმა კანონმა დაბადა. ამქვეყნად ყველაფერი იბადება, ვითარდება, ბერდება და კვდება. ბუნების ამ კანონს ვერ გაექცევა ვერც კომპარტია და ვერც მარქსიზმ-ლენინიზმი, როგორც მოძღვრება. რას ვიზამთ, ისინიც დაბერდნენ. მისი შემცვლელი ახალგაზრდა საქართველოს ეროვნული მოძრაობა ჯან-ლონით ივსება და სრულიად კანონიერად ითხოვს იმას, რაც ეკუთვნის, მშვიდობიანად უნდა მიაღწიოს მემკვიდრეობის მიღებას.

ეს არის რუსთაველის საზოგადოების საქმიანობის მიზანი და სხვა ტვირთს ნულარ ავკიდებთ მას. მით უმეტეს, ნუ დავაკისრებთ მილიციის ქვეგანყოფილების როლს.

ყველა ხედავს, რომ დღეს საქართველო გოლგოთის გზით მარდის და მძიმე ჭვარი მიაქვს. აღმართავს ამ ჭვარს საქართველო თავისუფლებისა და გამარჯვების ზეიმის ნიშნად თუ თავად მას გააკრავენ ზედ, როგორც ტარიგს, ეს იმაზეა დამოკიდებული, რა ტკუით მოიქცევა ყოველი ჩვენთაგანი.

1989 წ.

1.

საუბარი სულხან-საბა ორბელიანის ერთი იგავით მინდა დავიწყო. რაკი სულხანზე უკეთ მას ვერ მოგიყვებით, ისე მოგაწვდით, როგორც ავტორმა დაწერა:

ერთი კაცი და ერთი დათვი დამშობილდნენ. აწვია კაცმან მან დათვი იგი, ლხინი აჩვენა, დათვი დაეთხოვა, გამოესალმა. მან კაცმან აკოცა და ცოლსაც აკოცინა დათვისათვის. მას დიაცსა რა დათვის სიმყრალე ეცა, განერწყვა და თქვა:

— პირმყრალს სტუმარს ვერ ვეწყობიო!

წავიდა დათვი, და მერე ეს კაცი ეწვია და თან ცული წაიღო — მთის შეშას დაკვოდ და წამოვიღებო!

მოვიდა დათვი და, რაც მათ ეფერებოდა, იმგვარად იალკურეს. მერამე დათვმან დაუენია:

— თავზე ერთი ცული დამქარ და დამკოდეო!

მან კაცმან უარი თქვა. დათვი არ მოეშვა. დაჰკრა ცული და თავი გაუტეხა. დათვი ტყეში წავიდა და კაცი შინ წამოვიდა.

მეორეს თვეს შეიყარნენ. დათვს თავი გამრთელებოდა. დათვმან უთხრა:

— ძმაო, შენის ცულით დაკოდილი თავი გამიმრთელდა და შენის ცოლის ენით დაკოდილი გული — არაო.

მკითხველი უთუოდ მიხვდა, რატომ გავიხსენე ეს არაკი. ნიმუშების მოტანით თავს არ მიგაბეზრებთ, ისედაც ყველას შეუძლია გაიხსენოს ამ ერთი წლის მანძილზე გამოქვეყნებული პოლემიკური წერილები. სამწუხაროდ, აზრის სიღრმითა და სისხლით კი არ ვეჭიბრებოლით ერთმანეთს, არამედ საგანგებოდ შეგროვებული სალანძღავი სიტყვების კოალიტეტით. თუ ქართულმა ეროვნულმა მოძრაობამ ეთიკური სამეტყველო ენა ვერ გამოიმუშავა, მას დაემუქრება დიდი საფრთხე: საზოგადოების მალაღწეობრივი ნაწილის უნდობლობა. რას ვწერდ და როგორ ვწერთ, თანაბრად მნიშვნელოვანია. მათი გაყოფა შეუძლებელია. უმძაფრესი კამათი შეიძლება ისე, რომ არც ერთი მხარე არ დარჩეს შეურაცხყოფილი. ოღონდ მოპაექრე მხარეთა სიმართლეს საბუთი, არგუმენტი უნდა ამტკიცებდეს და არა გამიზნულად შერჩეული გულისმომკვლელი

სიტყვები. სიძულვილი და მტრობა ყველას შეუძლია. ამას ნიკი არ სჭირდება. სიყვარული კი სულით ამაღლებულთ ხელეწიფებათ. იგი ღვთაებრივ უნარს ითხოვს.

ქარგად მესმის: უმძიმეს და ურთულეს ვითარებაში ვართ. ძარღვები ყველას დაწყვეტაზე გვაქვს. ქირს თავმეკავება. მაგრამ სწორედ ანტიკომ გემართებს ნებისყოფის დაძაბვა, სიმშვიდის შენარჩუნება, ზნეობრიობის პატივისცემა. ქართულმა ეროვნულმა მოძრაობამ პიროვნება უნდა აღზარდოს.

პიროვნება თავისუფალი, ზნეობრივი, სამართლიანი, მტკიცე, შეუპოვარი, მპატიებელი, შემწყალე.

პიროვნება, რომელიც სხვას კი არ ითხოვს მსხვერპლად, არამედ თავად არის მზად იყოს ზეარაკი.

პიროვნება, რომელმაც იციან ადამიანი სუსტი არსებაა. იგი ხშირად ცდება. მას გაგება, შენდობა და გამოსწორების საშუალების მიცემა სჭირდება.

პიროვნება, რომელმაც უწყის, რომ ადამიანის სინდისი თავისუფალია. რწმენას ძალდაუტანებლად, იმისდა მიხედვით აირჩევს, რასაც გონება და სული კარნახობს.

პიროვნება, ვისაც ძალუძს შარლ მონტესკიეს სიტყვები გაიმეოროს: „თუ ჩემი აზრი მომიტანს კეთილს მხოლოდ მე და ჩემს ქვეყანას, მაგრამ, ამავე დროს, ავნებს ევროპასა და ადამიანთა მოღვაძს, მაშინ იგი უყოყმანოდ უნდა გამოცხადდეს დანაშაულად“. თუმცა ურთიერთგასაგები დიალოგი მაშინ შედგება, თუ მოწინააღმდეგესაც ესმის მონტესკიეს სიტყვების არსი. თუ არ ესმის, მაშინ პიროვნება ისე უნდა მოიქცეს, როგორც წმიდა სახარება ბრძანებს: „ნუ მისცემთ სიწმიდესა ძალთა, ნუცა დაუფენთ მარგალიტსა თქუენსა წინაშე ღოთა, ნუუკუე დაარგუნონ იგი ფერხითა მათითა და მოიქცენ და განგხეთქენ თქვენ“ (მათე, VII, 6).

პიროვნება, ვისაც არასოდეს ავიწყდება: „რაც მტრობას დაუქცევია, სიყვარულს უშენებია“.

ილია ქაეკავაძე სამობაო პოთხრობაში „ნიკოლოზ გოსტაშაბიშვილი“ გვიამბობს:

ქართველები ყიზილბაშებს ებრძვიან. ერთმა მამაცმა ყიზილბაშმა რამდენიმე ქართველი მეომარი მოკლა. შეძრწუნდა ქართველობა: ნუთუ ამ ყიზილბაშის მომრევი ვერ უნდა ვიპოვოთო? ნიკოლოზ გოსტაშაბიშვილი მოძებნეს, ცხარე ბრძოლიდან გამონიხმეს და თავიანთი გასაქირი შესჩივლეს. აჩვენეს ყიზილბაშში, რომელიც ბრძოლის ველზე უშიშრად დანაყვარდობდა. მეტი რა გზა იყო, ნიკოლოზი უნდა შეებრძოლებოდა მტერს. ახლა ილიას დაუფლოთ. ყური:

„გოსტაშაბიშვილი ცხენ-და-ცხენ ეცა, წასწვდა, ერთი-ორი ლონივრად შეჰბერტყა და ცხენიდან ძირს დასცა, ასე რომ დაცემულს

ფეხზედ ადგომა გაუძნელდა. ჩამოხტა ცხენიდან გოსტაშაბიშვილი, ააყენა ყიზილბაში ფეხზე და უთხრა:

— ნუ გეშინია, მე თავს არ მოგკერი. შენი თავი შენის ვაჟკაცობისათვის მიპატიებია. ცოდვაა შენი გაფუჭება. წადი და ღმერთმა გზა მშვიდობისა მოგცესო.

— მეც სიცოცხლეს თუ ვისგანმე ვიჩუქებდი, მარტო შენისთანა ვაჟკაცისაგანო, — უპასუხა ყიზილბაშმა, სალამი მისცა და წავიდა“.

ასე გვზრდიდა ჩვენ ქართული მწერლობა მტრის ღირსების პატივისცემის გრძნობით. ნუთუ სოციალიზმმა ისე წაგვახდინა, რომ მოყურის ღირსებას ველარ ვხედავთ?

იმასაც მოგაგონებთ, რასაც აკაკი წერეთელი გვიყვება „თორნიკე ერისთავში“. როცა ორბელიძემ აფრანიკს ხმალი გადაუმტვრია და შიშით თავზარდაცემული — უცხოელად — გახვედა, მაშინ ქართველმა სარდალმა ასე მიმართა მას:

— ნუ გეშინიან ხმლიანი უხმლოს რომ შეგევიდო, არ შეკადრება, მხოლოდ თანსწორის იარაღითა შენი დაჩაგვრა შე შენატრება!

კონსტანტინე გამსახურდიას „მთვარის მოტაცებაში“ ამოკითხულ კიდეც ერთ ეპიზოდს გაგახსენებთ.

„რუხის ციხესთან ომი ყოფილა ოდესღაც. გაღმა ქართველები მღვარან, გამოღმა — აფხაზები და თათრები. დიდხანს უტრიალეს თურმე ქართველებმა რუხის ციხეს. მერმე ფალავენურ ბრძოლაზე გადასულან. ქართველებს ვინმე ჩოლოყაშვილი გამოუშვიათ, აფხაზებს — ვილაც ემხვარი, ჩოლოყაშვილი ქალარა კაცი ყოფილა, ემხვარი — უწვეერულო კაბუჯი.

ემხვარი ეკვეთა პირველი და ხმლის ამოღება მოასწრო.

— რას უცდი, კაბუჯო? — შესძახა ჩოლოყაშვილმა.

— უფროსისაგან პირველ მოქნევას ველიო.

გადახვევიან ერთმანეთს ორივენი. იმ დღიდან დამეგობრებულან“.

ქართული მწერლობა იმასაც ვვასწავლიდა, რომ ზნეობა, უმცროს-უფროსის გარჩევა-პატივისცემა ხმალშემართულსაც უნდა ჰქონდეს, მით უმეტეს, კალამმომარჩევებულს.

მართალია, ცხოვრება მორალურ სენტენციებს არ ემორჩილება და თავის გზით მიდის, მაგრამ ჩვენ მაინც მოვალენი ვართ, რამდენადაც ძალგვიძს, ზნეობას არ ვუღალატოთ. სოციალიზმი იმანაც დალუპა, რომ ზნეობრიობას განუღდა. მისი მომაკედინებელი განაჩენი მაშინ დაიწერა, როცა შეილი მამას გადაჰკიდა და მამა — შეილს, დაი — ძმას და ძმა — დას, ქმარი — ცოლს და ცოლი — ქმარს, მეგობარი — მეგობარს და მეზობელი — მეზობელს. ამით სიყვარულის ის ძაფები დაწყვიტა, რომლითაც იყო შეკავში-

რებული საზოგადოება ყოველ დროში.

სოციალიზმის სახით ჩვენ სიძულვილის დიდი სკოლა გავიარეთ. მის წინააღმდეგ ბრძოლა სიყვარულის აღდგენასაც ნიშნავს. ეროვნულმა მოძრაობამ ჩვენს ხალხს დავიწყებული სიყვარული უნდა დაუბრუნოს. ამას კი ის ენა სჭირდება, რომელიც, სულხან-საბას დათვისა არ იყოს, ადამიანს სამულდამოდ არ დაუკოდავს გულს.

2.

„პერესტროიკა“ დამთავრდა.

9 დეკემბერს გორბაჩოვი ბეწვზე გადაურჩა მოხსნას. მართალია, ოფიციალურ პრესას საზოგადოებისათვის არ უცნობებია, რა მოხდა იმ დღეს სკკპ ცკ პლენუმზე. მაგრამ „მოსკოვსკიე ნოვოსტი“-ში (1989 წ., 17 დეკემბერი) დანიელ გრანინმა მაინც შეგვატყობინა საქმის ვითარება.

სკკპ ცკ პლენუმზე გორბაჩოვს უტევდნენ მემარჯვენეებიცა და მემარცხენეებიც.

მემარჯვენეები ბრალად დებენ სოციალიზმის დარღვევას, ქვეყნის ეკონომიკის სრულ მოშლას, ეროვნულ კონფლიქტებს, აღმოსავლეთ ევროპაში მომხდარ პროცესებს, ვარშავის ხელშეკრულების რღვევას.

მემარცხენეები, პირიქით, იმის გამო ამუწათებენ, რომ გაუბედავად იქცევა. გარდაქმნა არ მიმდინარეობს სწრაფად. იგი კიანურდება. არ ჩანს სსრკ-ში არსებითი ცვლილება. მხოლოდ ლაპარაკია, რასაც, ჯერჯერობით, საქმე არ მოჰყოლია. პალოზე მიბმული ცხენივით პარტია ერთ წრეში ტრიალებს და წინსვლა არაფერს ეტყობა.

ჩიხში მომწყვდეული გორბაჩოვი იძულებული გამხდარა ეთქვა: თუ უკვე გაწეული საქმიანობა ამგვარად ფასდება, მზად ვარ გადავდგეო. მაშინ უფრო გონიერნი მიმხედარან, როგორ გაართულებდა საერთაშორისო ვითარებას გორბაჩოვის გადადგომა და მიუციათ გენერალური მდივნისათვის საშუალება თავადვე გამოესწორებინა გაფუჭებული საქმე.

რა მოხდება ამიერიდან ძნელად იწინასწარმეტყველებს კაცი, მაგრამ შექმნილ ვითარებას რომ ჩაღრმავება, დაკვირვება და გათვალისწინება სჭირდება, ეს კი ცხადია. საქართველო არ ცხოვრობს მოწყვეტილად არც მოკავშირე რესპუბლიკებისაგან და არც დანარჩენი მსოფლიოსაგან.

3.

ის, რაც აღმოსავლეთ ევროპაში ხდება, საქართველოსათვის შორეული და უცხო არ არის. ამ მოვლენათა შედეგები უშუალოდ უკავშირდება ჩვენი ქვეყნის მომავალს.

როცა მეორე მსოფლიო ომი დამთავრდა, გამარჯვებული მხო-
ლოდ ორი ქვეყანა — აშშ და სსრკ — დარჩა. გამარჯვებულთა
მოკავშირეებიც კი, დიდი ბრიტანეთი და საფრანგეთი, დამარც-
ხებული აღმოჩნდნენ. დაიშალა როგორც დიდი ბრიტანეთის,
ასევე საფრანგეთის იმპერიები. ორივე ჩვეულებრივი სახელმწი-
ფოების რიგში ჩადგა. ამ ვითარებით კარგად ისარგებლეს აშშ-მა
და სსრკ-მა და მთელი მსოფლიო გაიყვეს. ერთ ნახევარში აშშ
ბატონობდა, მეორე ნახევარში კი — სსრკ. მათი ნებართვის
გარეშე ცაში ფრინველი ვერ გაქაქანდებოდა და დედამიწაზე —
კიანქველა. ისინი ათეული წლების მანძილზე შეხმატკბილებული
მართავდნენ მსოფლიოს. ერთმანეთს კი იმიტომ ლანძლავდნენ და
თათხავდნენ, რომ პოლიტიკური ბრძევები კიდევ უფრო მეტად
გაეცუცურაკებინათ და გაეპამპულეზინათ. მაგრამ დროთა გან-
მავლობაში სსრკ თანდათან ჩამორჩა ეკონომიკურად. ისედაც
ლატაკი და უპოვარი მთლად დაჩაჩანაკდა და ბოგანო გახდა.
ამასთან ერთად, ისიც მოხდა, რომ დამარცხებული და განახევ-
რებული გერმანია ფეხზე წამოდგა, გამარჯვებულებს ეკონომი-
კური კეტი დასცხო თავში და დაარეტიანა. მთლად სასწაული
მოახდინა იაპონიამ, პატარა კუნძულებზე შეყუყულმა ხალხმა
განსაცვიფრებელი ნიჭიერება, საქმიანობა, ძალა და ენერჯია
გამოავლინა. ლამის მსოფლიოს ეკონომიკურ ბატონ-პატრონად
იქცა. მეორე მსოფლიო ომის შედეგად დამყარებული წონას-
წორობა დაირღვა და ატორტმანდა. ამ ვითარებაში ყველასათ-
ვის აშკარა და ნათელი გახდა, რომ კაპიტალიზმთან ეკონო-
მიკურ ბრძოლაში სოციალიზმი დამარცხდა. ვისაც არსებობა
და თავის გადარჩენა სწადია, სოციალიზმს უნდა გამოეთხოვოს
და ახალ გზას დაადგეს. და აი, უცბათ, თვალისდახამხამებაში,
აღმოსავლეთ ევროპაში სოციალიზმის ხუხულა დაინგრა. მაგ-
რამ მომაკვდავმა ურჩხულმა კუდი მაინც მოიქნია და რუმინ-
ეთში სისხლის ზღვა დააყენა. არა და არა, არ მოდის თავი-
სუფლება უსისხლოდ.

აღმოსავლეთ ევროპაში მომხდარი ცვლილებები პირდაპირ და
უშუალოდ უკავშირდება გერმანიის გაერთიანებას. მეორე მსოფ-
ლიო ომის დამთავრების შემდეგ გერმანიის გაერთიანებას ეწინა-
აღმდეგებოდა როგორც სსრკ, ისე აშშ და მათი სატელიტები.
ორივე მხარემ ზედმიწევნით ზუსტად იცოდა, რომ, თუ გერმანია
გაერთიანდებოდა, აშშ და სსრკ განუსაზღვრელ ბატონობას ბოლო
ელებოდა. მთელი მსოფლიო ჩიოდა იმის გამო, რომ ვიეტნამი და
კორეა ორად იყო გახლეჩილი, მაგრამ გერმანიის გაყოფაზე არაფერ
წუხდა. გაერთიანებული ვიეტნამი და კორეა მსოფლიო წონასწო-
რობაში ბევრს არაფერს ცვლიდა. ამიტომ ამ საკითხის გარშემო
ვიშივიში ნებადართული იყო. გაერთიანებული გერმანია კი აშშ და

სსრკ სანატრელ სტატუსს ეკოს თავდაყირა აყენებდა. ამიტომ გერმანიის გაერთიანებაზე ლაპარაკს ორივე გერმანულ სახელმწიფოშიც კი კრძალავდნენ. დიდხანს ეჭირათ კბილებით ეს პრობლემა, მაგრამ მაინც არათფერი გამოვიდა. დრომ ყველა და ყველაფერი თავის ადგილას დასვა, ბერლინის კედელიც დაინგრა და ბრანდერბურგის კარებიც გაიხსნა. როგორც ჩანს, გერმანიის გაერთიანება უახლოეს ხანებში მოხდება.

მეორე მსოფლიო ომი რომ დამთავრდა, გერმანია დაანაკუწეს.

სსრკ-მა პოლონეთის მიწა-წყალი მიითვისა და კომპენსაციად აღმოსავლეთ გერმანიის ტერიტორია უბოძა.

სუდეთი ჩეხოსლოვაკიას აჩუქეს და კარლსბადს კარლოვი ვარი უწოდეს.

აღმოსავლეთ პრუსია რუსეთმა ჩაიჭიბა. კანტის მშობლიურ ქალაქს კაონიგსბერგს კალინინგრადი დაარქვეს. იქიდან გერმანელები პირწმინდად გაასახლეს და ქალაქი რუსებით დაასახლეს. მსოფლიოს ერთი უმშვენიერესი ქალაქი დღესაც ნანგრევებში აგლია.

სსრკ-ს მიერ ჩადენილ ამ დანაშაულს აშშ, ინგლისმა და საფრანგეთმა მაშინვე კვერი დაუკრეს. ის დააკანონეს, რის წინააღმდეგაც თავგამოდებით უნდა ებრძოლათ.

გაერთიანებული გერმანია უთუოდ თავისას მოითხოვს. რა უნდა ჰქნან? თუ ყველაფერს დაუბრუნებენ, რაც წაართვეს, მაშინ პოლონეთის, ჩეხოსლოვაკიის, რუსეთის საზღვრები არსებითად უნდა შეიცვალოს. მშვიდობიანად დათანხმდებიან ამას? თუ არ დათანხმდებიან, მაშინ გერმანია, ალბათ, ძალას მიმართავს. ახალი, მესამე მსოფლიო ომი რეალური საფრთხე გახდება.

მართალია, ეს საფრთხე დღევანდელი არ არის, ცოტა მოგვიანებით გაჩნდება, მაგრამ საქართველომ ეს პერსპექტივა უთუოდ უნდა გაითვალისწინოს. ჩვენ ბევრჯერ მიგვიღია მონაწილეობა აქლემების ჩხუბში და კოზაკივით გამოვკვლევტილვართ. მომავალში ასე არ უნდა მოხდეს. პირიქით, აქლემების ჩხუბით უნდა ვისარგებლოთ და საუკუნეებით ნანატრი თავისუფლება მოვიპოვოთ.

დღევანდელ ვითარებაში არც აშშ პანამაში შექრაა უხიფათო მოვლენა. ამით აშშ ხომ არ აძლევს სსრკ დასტურს აღმოსავლეთ ევროპაში ჭარისა და იარაღის გამოყენებაზე? მალტაზე ეს შეთანხმება ხომ არ მომხდარა?

ყველაფერი ეს შეიძლება ექვიანი კაცის ფიქრებად მოგეჩვენოთ. მაგრამ პოლიტიკა ექვისა და ვარიანტების გათვლის თვინიერ არ არსებობს. ოღონდ ეს კია, ექვის მონა არ უნდა გახდეს, თორემ საკუთარი გამონაგონის მსხვერპლად იქცევი.

ფრიად საყურადღებო და დამაფიქრებელი მოვლენა იყო 1989 წელს აფხაზთა და ოსთა გამოსვლა ქართველთა წინააღმდეგ. რა თქმა უნდა, ყველამ კარგად იცის, და მათ შორის მეც, რომ ყველა აფხაზი და ოსი არ მტრობს ქართველს. ერთგულიც ბევრია. მაგრამ ჩვენ ის უნდა გავარკვიოთ, ორგულობა რამ გამოიწვია. არის ჩოჩქოლი, ბუზლუნი, უკმაყოფილება: რატომ არ არის დაწერილი ისტორიული გამოკვლევანი, წიგნები, რომელნიც ხალხს გააგებინებდა — რა როგორ იყო, რა როგორ მოხდა. ცხადია, ამგვარი წიგნები საჭიროა და აუცილებელი, მაგრამ მათი არსებობა კონფლიქტს მაინც ვერ აგვაცდენდა. საქმე ის გახლავთ, რომ ახლა, როცა სსრკ ინგრევა, ყველა ეძებს გადარჩენის გზასა და მომავალი ცხოვრების ფორმას. ბუნებრივია, ეძებენ აფხაზებიც და ოსებიც. მათ წინაშე მარტივი ამოცანა დგას: ვილაცას უნდა მიემხრონ და ვილაცასთან ერთად უნდა იყვნენ. მათ არ სწამთ, რომ დამოუკიდებელი არსებობა შეეძლებათ. ამიტომ მფარველი უნდა აირჩიონ. ეს მფარველი შექმნილ ვითარებაში ან ქართველი უნდა იყოს, ან — რუსი. ისინი აღარებენ, სწონიან, ირჩევენ — ვინ სჯობს, ქართველი თუ რუსი? და სრულიად მკაფიო დასკვნას აკეთებენ — უკეთესია რუსთან ყოფნა. რუსეთი დიდია, ღონიერია, მას ვერაფერს დაჩაგრავს, ვერ მოერევა. საქართველო პატარაა, უძლურია. კაცმა არ იცის, მოიპოვებს თუ ვერა დამოუკიდებლობას. თუ მოიპოვებს, შეინარჩუნებს თუ ვერა. რატომ ვეძმით საექვოსა და საორკოფოს? ის არ სჯობს, იმას ვუერთგულოთ, იმას ვედგეთ გვერდით, ღინც ძლიერია, ვისაც არავესი ეშინია? მით უფრო, რომ აფხაზიცა და ოსიც კარგა ხანია გადასახლდნენ რუსულენოვან სამყაროში და არსებითად რუსი ერის ნაწილი გახლნენ.

დააკვირდით, ქართველებს ერთგულობენ და საქართველოს იცავენ ის აფხაზები და ოსები, რომელნიც ქართულ ენას ფლობენ, ე.ი. ქართული კულტურული სამყაროს წევრები არიან. ამას არსებითი მნიშვნელობა აქვს. ყველა დროში, ყველა ხალხის შემაგავშირებელი დულაბი ენა იყო და არის, სანამ აფხაზისა და ოსისათვის ქართული ენა იყო მწიგნობრობის, სახელმწიფოს, რელიგიის ენა, ისინიც ქართული ეროვნული სამყაროს ნაწილად თვლიდნენ თავს. როგორც კი ქართული რუსულმა შეცვალა და მწიგნობრობის, სახელმწიფოს, რელიგიის ენად აფხაზისა და ოსისათვის რუსული გახდა, ისინი რუსულ ეროვნულ სამყაროში გადასახლდნენ და ქართული არათუ დაივიწყეს, მტრადაც მოეკიდნენ.

ქართული ენა აღარ არის აფხაზისა და ოსისათვის განათლების, კულტურის, რელიგიის, სახელმწიფოს ენა. ქართული შეცვალა რუსულმა, რასაც მოჰყვა აფხაზისა და ოსის ეთნიკური გაუცხოება.

ახლა ეს გაუცხოებული ადამიანები მტრობენ საქართველოს. სიტყვა „მტერი“ მოულოდნელად არ წამომცდენია. აფხაზთა წინააღმდეგობა გარუსებული ნაწილი მტერია ქართველი ხალხის. არ არის საქართველო გაუთავებელი ლაპარაკი ძმობაზე, მეგობრობაზე, წარსულ კეთილ ურთიერთობაზე. ამას დღეს არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს. განა ცოტა ყოფილა შემთხვევა, როცა ადამიანები სიყვარულით დაქორწინებულან, მაგრამ გასულა ხანი და ერთმანეთის დაუძინებელი მტრები გამხდარან? ასე მარტო პიროვნებებს შორის არ ხდება. ასე ერებს შორისაც ხდება.

მტრები ვართ. მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ საერთო ენის გამოძებნა არ შეიძლებოდეს. კეკეა მტერსაც უნდა ეყოს. ის გზები უნდა მოიძებნოს, რაც ერთად ცხოვრების საშუალებას მოგვცემს, რადგან სხვა გამოსავალი ჩვენ (ქართველებს, აფხაზებს, ოსებს) არა გვაქვს.

ის ქართველიც უსაშველოდ გულუბრყვილოა და მიაბრუნებელი და ის აფხაზიც, ვინც ფიქრობს, რომ აფხაზეთი შეიძლება გადაიყვანოს რუსეთის ფედერაციაში. რად სჭირდება ეს რუსეთს? დღესდღეობით განა მთელი საქართველო რუსეთის ნაწილი არ არის? ეს ხომ იგივეა, კაცს ერთ ჯიბეში ასი მანეთი ედოს, მეორე იმ ას მანეთს ათი მანეთი მოაკლოს და მეორე ჯიბეში ჩაიდოს. თან ის მეორე ჯიბე ფულით ჰქონდეს გამოტენილი. შიგ ნაირნაირი ჩუვაში, კალმუხი, მორღვა, ბაშკირი, თათარი, კომი, უდმურტი და ა.შ. ხალხი ეწყოს! რუსეთს აფხაზთა პოზიცია საქართველოში სჭირდება, თორემ თავად რუსეთში მათი არსებობა კაციშვილს არ გაახსენდება ისევე, როგორც არ ახსოვთ აფხაზებზე ბევრად უფრო ჰრავალრიცხოვანი ხალხების არსებობა.

აფხაზთა ოპოზიციით რუსეთი ქართველთა ეროვნულ სოძრამას აფერხებს, აბრკოლებს, წინააღმდეგობას უქმნის. ჩვენ, როგორც ემოციური ხალხი, თან საუკუნეების მანძილზე დაჩაგრული და დაბეჩავებული, ანკესზე უცბათ ვეგებით და დაუყოვნებლივ რეაქციას ვიძლევი. ყურადღება ძირითადი საგნიდან უმნიშვნელოზე გადაგვაქვს. ეს ეროვნული მოძრაობის შეფერხებას იწვევს. რუსეთსაც, მოცემულ დროში, მიზანი მიღწეული აქვს.

ქართველმა უნდა იცოდეს, რომ იგი აფხაზეთიდან აფხაზებს ვერ განდევნის.

აფხაზმაც უნდა იცოდეს, რომ იგი აფხაზეთიდან ქართველებს ვერ გამოაძევეს.

აფხაზეთში ქართველობა და აფხაზობა ერთად ცხოვრობდნენ იმ დღიდან, რაც მიწის ეს მონაკვეთი გაჩნდა და არსებობა დაიწყო. ასე იქნება მომავალშიც.

რაკი ღმერთმა ერთად ცხოვრება დაგვიწესა, როგორადაც უნდა გვძულდეს ერთმანეთი, ამ ერთად ცხოვრების ფორმები და საშუ-

ალებანი უნდა მოვძებნოთ. ამის ძებნაში უნდა დაეხმარჯოთ კკუა და გონება.

დღეს იქნება თუ ხვალ, საქართველო დამოუკიდებელი გახდება. ჩვენც რომ არ მოვიწოდებოდით ეს, მაინც ასე იქნება. ეს ისტორიული პროცესის გარდუვალი შედეგია. ამიტომ ქართველობა კარგად უნდა იყოს ამ დღისათვის მომზადებული. აფხაზებიც უნდა მოემზადონ. ენერგია და კკუა იმ ფორმების მოსაძებნად უნდა გამოიყენონ, როგორც მათ დამოუკიდებელ საქართველოში სურთ არსებობა. მართალია, ზოგიერთი ისტორიკოსისაგან მოტყუებული აფხაზები დღეს აგინებენ და ლანძღავენ დემოკრატიული საქართველოს მთავრობას (1918-1921 წწ.), მაგრამ ნუ დაავიწყდებათ, რომ სწორედ ამ მთავრობამ მიანიჭა მათ ავტონომიურობის უფლება (იხ. „საქართველოს კონსტიტუციის პროექტი“, 1920 წ., მუხლი 120). უმადურობა არ არის კარგი თვისება. არც კკუის ნიშანიც.

ის, რაც დემოკრატიული საქართველოს კონსტიტუციაში წერია, მკაფიოდ და ნათლად მოწმობს იმას, რომ ქართველობა არასოდეს ყოფილა რომელიმე ხალხის თავისუფლების წინააღმდეგი. ეს ასე იყო და ასეა დღესაც. ასე იქნება მომავალშიც. ამიტომ ქართველი არც აფხაზის თავისუფლებას ებრძვის. ოღონდ გასარკვევია ერთი რამ — რისთვის იბრძვის აფხაზი?

თუ რუსი-აფხაზი ებრძვის ქართველ-აფხაზს და მთელ საქართველოს იმისთვის, რომ არ დაიჩივებს სსრკ-ის მთლიანობა, არ გახდეს საქართველო დამოუკიდებელი, მაშინ ქართველობას სრული უფლება აქვს ჩათვალოს რუსი-აფხაზები მტრებად და მოექცეს მათ ისე, როგორც ამას დღეშინი იმსახურებს.

თუ აფხაზი ამბობს — არც საქართველო, არც რუსეთი, არც თურქეთი და იბრძვის თავისუფალი აფხაზური სახელმწიფოს შექმნელად, მაშინ ჩვენ ამას დიდი გულისყურით და თანაგრძნობით უნდა მოვეკიდოთ. ყოველ ხალხს აქვს უფლება ითხოვდეს თავისუფლებას. როგორ და რანაირად უნდა შეიქმნას თავისუფალი აფხაზური სახელმწიფო, ეს სხვა საკითხია. ამას მოთქვება, სჯაბაასი, გადაწყვეტა სჭირდება. ხომ არსებობს პაწია სახელმწიფოები — ლიხტენშტაინი, სან-მარინო, ანდორა და სხვანი. ამგვარი ავტონომიური მმართველობა საქართველოს ეროვნულ სახელმწიფოს არაფრით ემუქრება და არც ქართველი-აფხაზების უფლებებს ზღუდავს.

მაგრამ, როგორც ითქვა, ეს პრობლემები გასარკვევია, რაკი აფხაზთა დღევანდელ გამოსვლებს მოსკოვის მიერ ინსპირირებული აგენტურის შინაარსი აქვს, ქართველთა დამოუკიდებლობაც ისეთია, როგორც აგენტურას შეეფერება.

დაახლოებით იგივე ითქმის ოსებზეც, მაგრამ არის სპეციფიკური განსხვავებაც.

რა სპეციფიკურობას ვგულისხმობ?

სანამ ამ კითხვას ვუპასუხებდეთ, უნდა გავიხსენოთ ის, რომ ვერც სსრკ-ის კონსტიტუციაში და ვერც საბჭოურ იურიდიულ ლიტერატურაში ვერ იპოვით განმარტებას — როდის, როგორ, რა პირობით, რა უფლებით შეიძლება მიიღოს ამა თუ იმ ხალხმა ავტონომიურობა. ყველა საბჭოური ავტონომია შექმნილია სსრკ-ის იმდროინდელ მმართველთა გუნება-განწყობილების შესაბამისად. რა თქმა უნდა, ამ გუნება-განწყობილებას საფუძვლად პოლიტიკური მიზანი ედო: სხვა და სხვა მოკავშირე რესპუბლიკებში სხვა და სხვა. საქართველოში, მაგალითად, ავტონომიებს დაყოვნებული მოქმედების ბომბის ფუნქცია უნდა შეესრულებინა. შეასრულა კიდევ. იმ დროს აფეთქდა, როცა ეს მოსკოვს სჭირდებოდა.

ამიტომ რა კანონის, რა წესის შესაბამისად მიიღეს ოსებმა საქართველოში ავტონომიური ოლქის სტატუსი, ამას ვერაფერს გეტყვით.

ოსები საქართველოს მკვიდრი მოსახლეობა არ არის, ისინი ჩამოსახლებული ხალხია. რა დროიდან, ამას მნიშვნელობა არა აქვს. ჩამოსახლებულ ხალხს თავისი პოლიტიკურ-იურიდიული უფლებები აქვს, მიუხედავად იმისა, დიდი ხნის წინათ ჩამოსახლდნენ ისინი, თუ ცოტასი. მაგრამ აქვთ კი ოსებს ავტონომიური ოლქის სტატუსის უფლება? პასუხის მიუკიბ-მოუკიბავად შეიძლება ითქვას, რომ — არა. ყველა დროში და ყველა ქვეყანაში, წინათაც და ახლაც, ავტონომია ეძლევა იმ ხალხს, რომელიც მოცემული ტერიტორიის მკვიდრი მოსახლეობაა, მაგრამ, ისტორიული პერიპეტრიების შედეგად, სხვა უფრო მრავალრიცხოვანი სახელმწიფოს შემადგენლობაში აღმოჩნდა. როცა ესპანეთის ერთიანი სახელმწიფო ყალიბდებოდა, ბასკეთი მის შემადგენლობაში შევიდა. რაკი ბასკები ბასკეთის მოცემული ტერიტორიის მკვიდრი მოსახლეობაა, მათ სრული უფლება აქვთ ავტონომიისა. მაგრამ ესპანეთში მოსახლე ებრაელობას მისი არამკვიდრობის გამო, ავტონომიის უფლება არა აქვს. თუმცა ებრაელებმა ესპანეთის ისტორიულ-კულტურულ-ცხოვრებაში უდიდესი როლი შეასრულეს.

რაკი ოსები შიდა ქართლის მკვიდრი მოსახლეობა არ არის, მათთვის ამ ტერიტორიაზე ავტონომიური ოლქის სტატუსის მინიჭება ქართველი ხალხის სუვერენული უფლების სრული დარღვევაა. ოსებისათვის ავტონომიის მინიჭება იურიდიულად გახლავთ საქართველოს ტერიტორიის ოკუპაციის დაკანონება. სამართლებრივი თვალსაზრისით, ეს ისეთივე ოკუპაციაა, როგორიც რუსეთის მიერ აღმოსავლეთ პრუსიისა და კაონისბერგის დაპყრობა-მითვისება.

ეს არის ის სპეციფიკურობა, რომელიც გასათვალისწინებელია ოსთა პრობლემის გადაწყვეტისას.

მაშ რისი უფლება აქვთ ოსებს? მათ აქვთ კულტურული ავ-

ტონომიის უფლება. მათ აქვთ უფლება დაიცვან ოსური ენა, ოსური მწიგნობრობა, ოსური სკოლა, ოსური ზნე-ჩვეულება, ოსური ხალხური სიმღერა-ცეკვა და ა.შ. ამ უფლების ხელშეუხებლობის გაზრატის მათ საქართველოს კონსტიტუცია უნდა აძლევდეს.

ამიტომ ავტონომიური რესპუბლიკის მოთხოვნა ოსთაგან არა მარტო უკანონობაა, არამედ თავხედობაც.

ასევე უკანონობაა, უფრო მეტიც, — საქართველოს ტერიტორიის მითვისების ცდა, — ჩრდილოეთ ოსეთთან შიდა ქართლის (ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“) მიერთების მოთხოვნა. ერთიანი, კავკასიის ქედზე ხურჩინივით გადაკიდებული ოსეთი (როგორც ოს პოეტებს უყვართ ამის თქმა) არასოდეს არსებულა და არც იარსებებს, რაკი ანტიბუნებრივი მოვლენაა. ჩრდილოეთით კავკასიონი საქართველოს ბუნებრივი საზღვარია. რაც მის სამხრეთ კალთაზე მდებარეობს, ქართველი ხალხის საკუთრებაა.

ქართველი ხალხი არასოდეს ყოფილა წინააღმდეგი ოსური ეროვნული სახელმწიფოს შექმნისა და არც არასოდეს იქნება (პირიქით, რამდენადაც შეუძლია, დაეხმარება კიდევ), მაგრამ იქ, ჩრდილოეთ კავკასიაში, სადაც ამის ისტორიული და ნაციონალური უფლება აქვთ ოსებს. რაც შეეხება შიდა ქართლს, იგი საქართველოს გულია და მის დათმობას ქართველები არ აპირებენ. ჩვენ ისედაც დიდი ტერიტორია დავკარგეთ და სასჯელად ესეც გვეყოფა.

5.

1989 წელს ცხარე სჯა-ბაასი იყო გამართული სამხრეთ საქართველოდან გასახლებული თურქების ბედის გამოც.

ამთავითვე უნდა მოგახსენოთ, რომ 70-იანი წლების ბოლოსა და 80-იანი წლების დასაწყისში მეც იმათ შორის ვიყავი, ვინც გასახლებულთა დაბრუნებას ითხოვდა. ვიყავი იმიტომ, რომ მჯეროდა იმ ისტორიკოსების, რომელნიც გვარწმუნებდნენ, რომ სამხრეთ საქართველოდან გასახლებული თურქების ძირითადი ნაწილი ქართველები არიან, ოღონდ გამაჰმადიანებულიო. ზოგიერთი მათგანი ეროვნებასა და სარწმუნოებას ერთმანეთისაგან ვერ არჩევს და ამიტომ თავს თურქაჲ თვლისო.

მერე პრობლემა თავად შვეკსწავლე და სრულიად სხვა სურათი აღმოვაჩინე. ჯერ ერთი, გასახლებულთა დიდი უმრავლესობა ეროვნებითაც და სარწმუნოებითაც თურქია და, მეორეც, ის მცირე ნაწილიც, რომელიც წარმომავლობით შეიძლება ქართველი იყოს, სარწმუნოებითა და ეროვნული ცნობიერებით თურქია.

და მაინც, არც მაჰმადიანობისა და არც თურქობის გამო, მათი კაცან დაბრუნების წინააღმდეგი არ ვიქნებოდით. ან კი როგორ ვიქნებოდით, როცა ქართველი ხალხის ერთი ნაწილი მაჰმადიანო-

ბის აღმსარებელია — აქარლები, ინგილოები, ფერეიდნელები, ისტორიული ტაო-კლარჯეთის მოსახლეობა. ეს ერთი. — მეორეც, პირადად მე ისლამი ისეთივე ზნეობრივ და პატივსაცემ რელიგიად მიმაჩნია, როგორც ქრისტიანობა. ოღონდ ის კი უნდა აღვნიშნო, რომ მაჰმადიანობა ქართველის ბუნება-თვისებას არ მოერგო. მაჰმადიანობამ არაბეთში უზარმაზარი კულტურა შექმნა. ასევე სპარსეთში, თუმცა იქ იგი მიტანილი და ძალით გავრცელებული რელიგია იყო. მართალია, ირანის უკანასკნელი შაჰი თვლიდა, რომ სპარსეთი მაჰმადიანობამ ჩამოარჩინაო, მაგრამ ფაქტია: მაჰმადიანური ირანული კულტურა მსოფლიო მნიშვნელობის მოვლენაა. სამხრეთ ესპანეთშიც ისლამმა უმაღლესი კულტურული მემკვიდრეობა დატოვა. მხოლოდ საქართველოში არ მომხდარა ასე. თუმცა მაჰმადიანობამ ვრცელი ტერიტორია მოიცვა ჩვენში: ტაო-კლარჯეთი, აქარა, მესხეთ-ჯავახეთი, საინგილო (ანუ ჰერეთი), აფხაზეთი. ეს ტერიტორია სწორედ ის არის, სადაც ქართული ქრისტიანული კულტურა ჰყვაოდა. მაგრამ ამ ვრცელ ტერიტორიაზე, აქტიურად შემოქმედ ხალხში (ამ ხალხმა მოგვცა გრიგოლ ხანძთელი, ექვთიმე და გიორგი მთაწმინდელები, ბექა და ბექშენ ოპიზრები, შოთა რუსთაველი, აბუსერიძე ტბელი და სხვანი) ისლამს არათფერი შეუქმნია რამდენიმე საუკუნის მანძილზე. ქართული ისლამური კულტურა არ არსებობს. ამის ახსნა მხოლოდ იმით. შეიძლება, რომ მაჰმადიანობა და ქართული ეროვნული ბუნება-თვისება ერთმანეთს ვერ მოერგო, ვერ შეეთვისა. ალბათ, არსებობს კანონზომიერება: ესა თუ ის რელიგია მაშინ უწყობს ხელს ეროვნული კულტურის აღორძინება-აყვავებას, თუ ნაციონალური ბუნება-თვისებისა და რელიგიის ხასიათის შეთვისება-შეგუება შესაძლებელია.

არც თურქობის გამო ებრძვის ვინმე სამხრეთ საქართველოდან გასახლებულებს. შეიძლება მეშობება, მაგრამ ზე არ ვიცი ქართული ხალხური ლექსი ანტითურქული შინაარსისა. ლექსი, მიმართული თურქის წინააღმდეგ. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ქვეცნობიერად ჩვენი ერი ყოველთვის განასხვავებდა ხალხს და მთავრობას. სულტანატი მას თურქ ხალხად არასოდეს მიუჩნევია. თუკი XVII-XVIII საუკუნეებში გაწამებულ ქართველობას, თუნდაც ქვეცნობიერად, ასეთი მაღალი ეროვნული შეგნება ჰქონდა, დღეს რატომ უნდა დავიწყებოდა იგი? არც დავიწყებია. მაგრამ საქმე ის გახლავთ, რომ ისინი, ვინც სამხრეთ საქართველოდან გასახლებულ თურქებს თავკაცობენ, არიან საქართველოსა და ქართველი ხალხის მტრები, პანთურქიზმის იდეის ფანატიკურად ერთგულნი. ეს თავკაცები უბრალო ხალხი არ არის. მათ ისტორიაც ჩინებულად იციან (სამწუხაროდ, ბევრად უკეთ, ვიდრე ჩვენ), სამხრეთ საქართველოში დღეს არსებული ვითარებაც და ისიც — რატომ უნდათ დაბრუნება და რა მიზნით (რა მიზნები აქვთ სსრკ-ში მოსახლე თურქებს, ეს

სრულიად დაუფარავად, მკაფიოდ და ნათლად გამოთქვა აზერბაიჯანის სახალხო ფრონტის წარმომადგენელმა. ვისაც ეს აინტერესებს, შეუძლია წაიკითხოს 1989 წლის 23 დეკემბრის გაზეთ „თბილისში“ გამოქვეყნებული საუბარი — „კავკასია ცეცხლში“. ამ თავაკცებისა სწამთ სამხრეთ საქართველოდან გასახლებულ თურქებს. ენდობიან მათ. ამიტომ პანთურქიზმის იდეა მარტო მეთაურებს შორის კი არ ტრიალებს, არამედ მთელ ხალხში. პანთურქიზმი საერთო სახალხო იდეაა და ამდენად დიდი ძალის მქონე. რა შეგვიძლია ჩვენ დაუპირისპიროთ პანთურქიზმს? არაფერი. ოდესღაც ქართველებს ჰქონდათ მესიანისტური იდეა, რომლითაც იგი ებრძოდა მოზღვავებულ მტერს. დღეს ასეთი იდეა არა გვაქვს. ამიტომ პანთურქიზმის იდეით მოსული ხალხი უდიდეს და უძლიერეს საფრთხეს წარმოადგენს ჩვენთვის. მით უფრო, რომ გვიტყვენ სხვადასხვა მხრიდან. გვაბრალებენ იმას, რაც ჩვენს ხალხს არასოდეს ჩაუდენია. თუნდაც „ლიტერატურაია გაზეთს“ 27 დეკემბრის (1989წ.) ნომერი ნახეთ. სტატიაში — „როგორ ვიპოვოთ გამოსავალი?“ — ქართველ ხალხს იმას სწამებენ, რასაც ჩვეულებრივ ნაციზმს სდებდნენ ბრალად. რამ გამოიწვია ეს საყოველთაო სიძულვილი ქართველი ხალხის მიმართ? კარგად ორგანიზებულმა პროპაგანდამ. ცარიზმის დროს, რაც კატკოვმა და K^o ვერ მოახერხეს, დღეს ის შეძლეს სოციალისტური რუსეთის ჟურნალისტებმა: შექმნეს ქართველი ერის იმიჯი — „პატარა იმპერია“, პაწია-პაწია ერების მღვეწელი, მჩაგვრელი, ნაციონალისტი (ამ სიტყვის ნაციონალური გაგებით). ამ იმიჯის შესაქმნელად გამოიყენეს აფხაზები, ოსები, გასახლებული თურქები. რუსული საბჭოური პრესის მიხედვით, ვითარება ასეთია: ერთი მხრივ არიან მცირერიცხოვანი აფხაზები და ოსები, რომელთაც, თურმე, ოთხი მილიონი ქართველი ემუქრება ასიმილაციით და, მეორე მხრივ, თურქები, რომელნიც უსამართლოდ აპყარეს და გადაასახლეს. ახლა კი უარს ეუბნებიან შინ დაბრუნებაზე.

არავის აინტერესებს, არავინ სვამს კითხვას: თუ ქართველები ასეთი საშინელი ხალხია, როგორღა მოახერხეს დამწერლობისა და მწიგნობრობის უქონელმა აფხაზებმა და ოსებმა, საუკუნეების მანძილზე, ენის, ზნე-ჩვეულების, ეროვნული სახის შენარჩუნება? ისინი ხომ მუდამ საქართველოს სამეფოს საზღვრებში ცხოვრობდნენ? რატომ არ გააქარაოვკლა ისინი ქართულმა სამეფო კარმა და ქართულმა ეკლესიამ? თურქისაგან საქართველოს ბოროტების მეტი არაფერი ახსი.ვს, მაგრამ ქართველთაგან აწიოკებული თურქები ისტორიამ არ იცის. მაგრამ საქმე ის გახლავთ, რომ პროპაგანდის ამოცანა სიმართლის გარკვევა კი არ არის, არამედ — პოლიტიკური დავალების ასრულება. პოლიტიკური დავალება კი ითხოვს: ქართული ეროვნული მოძრაობა უნდა ჩაიშალოს. ეს უნდა მოხდეს

არა გარედან — ძალდატანებით და იარაღის გამოყენებით, არამედ — შიგნიდან, აფხაზთა, ოსთა და სამხრეთ საქართველოდან გასახლებულ თურქთა მოშველიებით. საჭიროა აფხაზთა, ოსთა, თურქთა ამოძრავება და მერე პროპაგანდისტული მანქანის ამუშავება, რის შედეგადაც დაიხატება სურათი: ქართველი კი არ არის საკუთარ მიწა-წყალზე დაჩაგრული და უფლებო, არამედ თავად იგია სხვათა, უფრო მცირეთა და უღონოთა, შემავიწროებელი, მჩაგვრელი და მყვლეფელი.

ეს სცენარი ძველია და, საჭიროებისდა მიხედვით, შეიძლება ავტომატურადაც ამოქმედდეს. სხვათა შორის, ზუსტად ასე ებრძოდნენ დემოკრატიულ საქართველოსაც.

კარგად ცნობილია აფხაზეთის აჯანყება 1918 წლის აპრილ-მაისში. რას ისახავდა იგი მიზნად? საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებას არა მარტო აფხაზეთში, არამედ მთელ ამიერკავკასიაში. ეს იყო ამბოხება, რომელიც მოეწყო რუსი ბოლშევიკების დავალებით. რუს ბოლშევიკებს ჩინებულად ჰქონდათ დამუშავებული დაპყრობის ელემენტური გეგმა: დაიჭირავებდნენ ადგილობრივ ბოლშევიკებს. მოაწყობდნენ აჯანყებას. მერე შემოდის და წითელი არმია „დასახმარებლად“, ცხადია, ადგილობრივი ბოლშევიკების მოწვევით. ასევე უნდა მომხდარიყო 1918 წლის აპრილ-მაისში აფხაზეთშიც. მაგრამ მაშინ ეს შეუძლებელი აღმოჩნდა, წითელ არმიას თავად უჭირდა ჩრდილოეთ კავკასიაში. დენიკინის მოხალისეთა ჯარი უტევდა და ბოლშევიკებს ასტრახანისაკენ მიერეკებოდა. რაკი დამხმარე არ აღმოაჩნდათ, აჯანყება დამარცხდა.

აფხაზი პროპაგანდისტები ტყუილად წამებენ ცილს დემოკრატიულ საქართველოს მთავრობას ამ აჯანყების ჩაქრობაში. ამბოხება არსებითად 1918 წლის 17 მაისს დამთავრდა, როცა სოხუმი ამიერკავკასიის სეიმის ჯარებმა დაიკავეს. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა კი 1918 წლის 26 მაისს გამოცხადდა. მაგრამ აფხაზ პროპაგანდისტებს რას ვერჩით, როცა ქართველი ისტორიკოსებიც ამტკიცებდნენ — ამიერკავკასიის სეიმმა აჯანყების ჩასაქრობად ჯარი ქართველი მენშევიკების წაქეზებით წარგზავნაო.

მეორე ფაქტიც გავიხსენოთ. 1919 წელს საქართველოსა და თურქეთს შორის ომი იყო (ასე წერია ისტორიულ ნარკვევებში და მხატვრულ თხზულებებშიც). მაგრამ ეს მართალი არ არის. მაშინ თურქეთს საქართველოსთან საომრად არ ეცალა. იგი პირველ მსოფლიო ომში დამარცხდა. მისი იმპერია დაიშალა. თურქეთის იმპერიის ქვეყნები ანტანტის სახელმწიფოებმა გაინაწილეს და ამავე უპირებდნენ თავად თურქეთსაც. ცენტრალურ ანატოლიაში ბერძენთა ჯარი შეიჭრა. თურქეთის არსებობა ბევრზე ეკიდა. ამ მდგომარეობაში მყოფ ქვეყანას საქართველოსთან ომი როგორღა შეეძლო? მაშ ვინ ებრძოდა საქართველოს? ებრძოდა ხელოვნურად

შექმნილი „სახელმწიფო“, რომელსაც სახელად „სამხრეთ-დასავლეთი კავკასიის ტერიტორია“ ერქვა. ამ სახელმწიფოს ცენტრი ყარსი გახლდათ. იგი შედგებოდა იმ ტერიტორიისაგან, რომელიც ისტორიულად ქართველთა და სომეხთა მიწა-წყალს წარმოადგენდა. ძირითადი მოსახლეობაც გამაჰმადიანებული ქართველები, სომეხები და თურქები იყვნენ. სწორედ „სამხრეთ-დასავლეთი კავკასიის ტერიტორია“ დაესხა თავს მაშინ საქართველოსა და სომხეთს. როცა ახალციხისა და ახალქალაქის მაზრები დაიკავეს, ორივეს მმართველად სარვარ-ბეგი ქობლიანელი დანიშნეს. ეს სარვარ-ბეგი ჯაყელთა საგვარეულოს შთამომავალი გახლდათ. შავი დღე დააყენეს მაშინ ახალციხისა და ახალქალაქის მაზრების მოსახლეობას „სამხრეთ-დასავლეთი კავკასიის ტერიტორიის“ ჯარებმა. მაგრამ მალე ქართულმა არმიამ შემოსული მტერი დაამარცხა და განდევნა.

ვინ შექმნა ეს ხელოვნური „სახელმწიფო“? დღემდე გვეუბნებოდნენ, რომ ინგლის-საფრანგეთის იმპერიალისტების ხელშეწყობით ჩამოყალიბდაო. მაღლობა ღმერთს, ახლა მართლის თქმა დაიწყო. ბოლოს და ბოლოს, უეჭველად იტყვიან, რომ „სამხრეთ-დასავლეთ კავკასიის ტერიტორია“ მოსკოველი ბოლშევიკების დახმარებით შეიქმნა. იარაღსაც იქიდან იღებდნენ. მას ორ ამოცანას უსახავდნენ:

პირველი, „სამხრეთ-დასავლეთი კავკასიის ტერიტორიას“ დესტაბილური ვითარება უნდა შეექმნა დამოუკიდებელ საქართველოში. გათვალისწინებული იყო ქართველთა ტრადიციული შიში თურქეთის მიმართ. ნაგარაუდები იყო, რომ დამფრთხალი საქართველო იძულებული შეიქნებოდა ისევ რუსეთისათვის ეთხოვნა შეველა და ამიერკავკასიაში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების საკითხიც საბოლოოდ გადაწყდებოდა.

მეორე, „სამხრეთ-დასავლეთი კავკასიის ტერიტორია“ უნდა გამხდარიყო პლაცდარმი ბოლშევიკური რუსეთისათვის თურქეთში ანტანტის ქვეყნების წინააღმდეგ. მაგრამ ქემალ ათათურქის მიერ მოწყობილი რევოლუციის გამარჯვებამ ვითარება შეცვალა. გამოგონილი „სამხრეთ-დასავლეთი კავკასიის ტერიტორია“ საკირო აღარ დარჩა. იგი საპნის ბუშტივით გაქრა. ქემალისტური თურქეთი მაშინვე ბოლშევიკური რუსეთის მოკავშირე გახდა.

მაგრამ „სამხრეთ-დასავლეთი კავკასიის ტერიტორიაში“ თავის ამოცანა საქართველოს მიმართ მაინც შეასრულა. საქართველოს არამყარი დამოუკიდებლობა კიდევ უფრო მძიმე მდგომარეობაში ჩააგდო.

მერე ამ ამბებს ოსთა აჯანყება მოჰყვა 1920 წელს. ესეც რუსი ბოლშევიკების დავალებით მოეწყო. აქაც ძველი ჩანაფიქრი უნდა განხორციელებულიყო. აჯანყებულების „დასახმარებლად“ წითელი არმია უნდა მოეწვიათ. მიზნები ამბოხებულებს არ დაუმალავთ.

ლენინს დეპეშით ატყობინებდნენ:

„სამხრეთ ოსეთის მშრომელები ოქტომბრის რევოლუციის პირველი დღეებიდანვე აშკარა ბრძოლას აწარმოებენ მენშევიკური საქართველოს მთავრობასთან. მენშევიკური საქართველოს შემადგენლობაში სამხრეთ ოსეთი არასოდეს არ შესულა და არც შედის. სთვლის რა თავის თავს საბჭოთა რუსეთის განუყოფელ ნაწილად“ (ციტირებულია ს.ბერიძის წიგნიდან „1917-1921 წლები საქართველოში“, 1941 წ., გვ. 247).

მაგრამ ბოლშევიკთა განზრახვა ვერც ამჯერად განხორციელდა. დემოკრატიული საქართველოს მთავრობამ მოახერხა წესრიგის აღდგენა.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე დასკვნა ის გახლავთ, რომ დემოკრატიული საქართველოს დესტაბილიზაციისათვის და დასამხობად ბოლშევიკები სამ ფაქტორს იყენებდნენ — აფხაზებს, ოსებს და სამხრეთ საქართველოში მოსახლე თურქებს.

თუ ეს არ გაეითვალისწინეთ, შეიძლება საბედისწერო შეცდომა მოგვივიდეს.

იხილეთ კარგად უნდა გვახსოვდეს, რომ კონფლიქტი — ქართველი და აფხაზი, ქართველი და ოსი, ქართველი და გასახლებული თურქი — მანამ იარსებებს, სანამ ქართული ეროვნული მოძრაობა ან არ გაიმარჯვებს, ან არ დამარცხდება.

თუ ქართული ეროვნული მოძრაობა გაიმარჯვებს, მაშინ იგი თავად მოაგვარებს ამ კონფლიქტს. ჩვენ არავის თავისუფლების წინააღმდეგი არა ვართ. არავის დათრგუნვა მიზნად არა გვაქვს. ქართველმა ხალხმა კარგად იცის, რას ნიშნავს ჩაგვრა, რას ნიშნავს არათავისუფლება. იგი ვერ იქნება და არც არის ვისიმე (ვინც უნდა იყოს იგი) დაჩაგვრის და დამონების მომხრე. როცა მე-4 საუკუნის პირველ ნახევარში ქართველი ხალხი ქრისტიანად მოინათლა, მან ამით აღიარა პრინციპი — არ არის ელინი და ბარბაროსი. ამ პრინციპის საფუძველზე შექმნა ლეონტი მროველმა; მე-11 საუკუნეში, კავკასიის ხალხთა ძმობის იდეა. ქართველი ხალხი ამ იდეის ერთგული იყო, არის და იქნება. ამიტომ, თუ აფხაზები და ოსები თავიანთი ეროვნული ინტერესების დასაცავად იბრძვიან, მაშინ ისინი ჩვენთან ერთად უნდა ეძებდნენ ხსნის გზას. მაგრამ უბედურება ის არის, რომ ისინი სხვათა დავალებას ასრულებენ, რითაც უპირველესად საკუთარ ხალხს უმზადებენ შავ ბედისწერას.

თუ ქართული ეროვნული მოძრაობა დამარცხდება, მაშინ ქართველთა წინააღმდეგ აფხაზური და ოსური ოპოზიციის საქმე იქნება. მათ თავში ჩააფარებენ, უკან სოროში შერეკავენ და ჰმას — გააქმენდინებენ. ისე დაემართებათ, როგორც „არსენას ლექსშია“ ნათქვამი:

ფარსადანს ასე ეგონა, — ჩინს მომცემენ ტეზლაკებსა,
იმდენი მაშა უცხონდა, რამდენიც იმას მისცესა,
ერთი ოთხიოდ პანღური ამოკერეს და გააგდესა.

დარჩება უმიზნოდ და უაზროდ დაღვრილი უდანაშაულო სისხლი, რომლის გამო ზნეობრივ პასუხისმგებლობას ვერ აიცდენს ვერც აფხაზი, ვერც ოსი და ვერც ქართველი.

კიდევ უფრო დიდი ოდენობით უაზრო და უმიზნო სისხლის დაღვრის საშიშროების გამო არ გვინდა სამხრეთ საქართველოდან გასახლებული თურქების დაბრუნება. სისხლს ჩვენ კი არ დავღვრით, პანთურქიზმი დაღვრის და ჩვენ მას ვერ ავიცდენთ. თურქები ჭიპადით გვემუქებიან. ისინი ერთ უბედურ დღეს ამას განახორციელებენ. ამის უტყუარი საბუთია ის, რაც აზერბაიჯანში ხდება დღეს. უსაშველოდ გულუბრყვილო უნდა იყოს კაცი, რომელიც ფიქრობს, რომ პანთურქიზმის გააქტიურება ლოკალური მოვლენაა და მას ტოტალური ხასიათი არა აქვს. პანთურქიზმის მიზნების განხორციელებაში სამხრეთ საქართველოდან გასახლებულ თურქებს თავისი მისია აკისრიათ. აქედან მომდინარეობს მათი მტკიცე მოთხოვნა: თურქული ენა, თურქული სკოლა, თურქული ავტონომია სამხრეთ საქართველოში კომპაქტურად დასახლებული თურქებისათვის.

ანტიქართული ჯაჭვი იკვრება: ავტონომისტი აფხაზი, ავტონომისტი ოსი, ავტონომისტი თურქი, რომელთა საერთო ხელმძღვანელი და წარმმართველია რუსეთი. ეს საქართველოს თავისუფლებას სიკვდილით ემუქრება. ჩვენ დიდი პოლიტიკური გამჭრიახობა, გონიერება, სიმტკიცე, წინდახედულობა, გაბედულება, კონსტრუქციული აზროვნება გვმართებს, ბრძოლა რომ არ წაევათ.

6.

რუს მათემატიკოს იგორ შაფარევიჩს წიგნი გამოუცია — „რუსოფობია“. თავად წიგნი ჯერ არ წაამიკითხავს, მაგრამ „ფრანკფურტერ ალლგემაინე ცაიტუნგში“ (1989 წ., 23 დეკემბერი) გამოქვეყნებული ანდრეი სინიავესკის რეცენზიის მიხედვით, იგორ შაფარევიჩი იმეორებს, თურმე, გერმანული ნაციზმის თეორიას ჰიტლერიდან როზენბერგამდე. მათემატიკოსს რუსოფობიის მედროშეებად გამოუცხადებია მწერლები კორჟავინი, ამალრიკი, გროსმანი, ილფი და პეტროვი, ბაბელი, კინორეჟისორი ტარკოვსკი, მსახიობები გალიჩი და ვისოცკი.

უცნაურია, თუ ჩამოთვლილი პირები რუსოფობები არიან, მაშინ რუსოფილები ვინდაა? მხოლოდ რასპუტინი, ბელოვი და ასტაფიევი? მაგრამ მათ ძებნას თავი დაეანებოთ და თავად რუსოფობიას შეეცხოთ.

ეროვნული თავისუფლებისათვის ბრძოლა სრულებით არ ნიშნავს რუსოფობიას. არავინ აიგივებს რუს ხალხს რუსეთის მთავრობის პოლიტიკასთან. სულ ერთია, ეს მთავრობა სოციალისტური იქნება თუ — ცივილიზებული. არც რუსულ კულტურას აიგივებს ვინმე რუსეთის მთავრობის პოლიტიკასთან. პუშკინი პუშკინია და იგი არავის ეშლება ნიკოლოზ პირველში, ჩეხოვი ჩეხოვია და იგი არავის ეშლება სტოლიპინში, ბლოკი ბლოკია და იგი არავის ეშლება ლენინში, ცვეტაევა ცვეტაევაა და იგი არავის ეშლება ხრუმოვში. მაგრამ ჩვენ, ქართველები ვიქნებით თუ სხვანი, თავისუფლება გვინდა. თავისუფალი ურთიერთობა გვსურს რუს ხალხთან და რუსულ კულტურასთან. ჩვენ გვინდა რუსულ ენას ჩვენი ნებით ვსწავლობდეთ, ძალდაუტანებლად, ისე, როგორც ინგლისურს, ფრანგულს ან გერმანულს და არა ჯოხითა და დასჯის მუქარით. ჩვენ გვინდა ჩვენს ბედს თბილისში ვწყვეტდეთ და არა მოსკოვში, წყალობის მოლოდინში კრემლის კარებთან ატუზული. ჩვენ გვინდა ისევე თავისუფლად და სრულუფლებიანად ვისხდეთ გაერთიანებული ერების ორგანიზაციაში, როგორც რუსეთი ზის. ამა თუ იმ საკითხის გადაწყვეტისას ხმას ჩვენი სინდისის თანახმად ვაძლევდეთ და არა კრემლის შიშით. ერთი სიტყვით, ჩვენ გვინდა გვექონდეს ყველა ის უფლება, რაც დღეს აქვს კაცობრიობის ყოველ თავისუფალ წევრს.

ნურავინ შეეცდება ჩვენი ეს სურვილი რუსოფობიად გაასაღოს. ამას არც ერთი ჰქუთამყოფელი კაცი არ დაიჭერებს. მაგრამ იმასაც გულახდილად ვაზიარებთ, რომ სსრკ, როგორც ერთიანი, უნიტარული სახელმწიფო, დრომოკმული, ანაქრონისტული პოლიტიკური ერთეულია. მისი დაშლა თავისუფალ ეროვნულ სახელმწიფოებად გარდაუვალია. რაც უფრო მალე მოხდება ეს, მით უკეთესია. ზოგიერთი მიაპიტი უცხოელი, რომელსაც ინჩიბინჩი არ ეყურება იმისა, რაც სსრკ-ში ხდება, გაკვირვებული კითხულობს: მთელი მსოფლიო ერთიანობისაკენ მიისწრაფვის, თქვენ კი დაშლა გინდათო. ჩვენ თავისუფლება და ეროვნული სახელმწიფოს შექმნა გვინდა. ხოლო მერე თავისუფალი ხალხი გადაწყვეტს — როგორი ერთიანობა შეიქმნას. იქნებ ყოფილმა მოკავშირე ჩესპუბლიკებმა იმ ტიპის ერთიანობა შექმნან, როგორიც არის ევროპის სახელმწიფოთა თანამეგობრობა. ანდა სხვანაირი, სრულიად ახალი წესწყობა. ამას დრო აჩვენებს.

ჩვენ მკაფიოდ ვხედავთ, საით მიდის კაცობრიობა. იმან, რაც ახლა უნდა ვთქვა, შეიძლება გაკვირვება გამოიწვიოს და ზოგიერთმა საერთოდ არც კი დაიჭეროს, მაგრამ მაინც ვიტყვი.

კაცობრიობა ეროვნულ სახელმწიფოებად ჩამოყალიბების გზით ერთიან, საერთო, მსოფლიო ოჯახს ჰქმნის. 21-ე საუკუნეში დედამიწის მოსახლეობის გარკვეული ნაწილი კოსმოსში გადა-

სახლდება. იაპონელებმა უკვე დაიწყეს მთვარის დაპრაექტება ადამიანის საცხოვრებლად. მთვარეზე პირველი ხუთი ადამიანი ამ საქმეს უკვე 90-იანი წლების მეორე ნახევარში დაიწყებს („იზვესტია“, 1990 წ., 5 იანვარი). იაპონელებს სხვებიც მიბაძავენ და დაიწყება მთვარის საცხოვრებლად ათვისება. როგორც XIV-XV საუკუნეები იყო დედამიწაზე დიდ გეოგრაფიულ აღმოჩენათა ასწლოეულები, ასევე იქნება 21-ე ასწლოეული დიდ კოსმოსურ აღმოჩენათა დასაწყისი.

მართალია, ბევრი უარყოფს სიცოცხლეს რომელიმე სხვა პლანეტაზე, მაგრამ ყოვლად წარმოუდგენელია ამ უკიდუგანო სამყაროში, დედამიწის გარდა, სხვაგან არსად ცხოვრობდნენ გონიერი არსებანი. 21-ე საუკუნეში კაცობრიობას მათთან შეხვედრა მოუწევს. ნუ გაგიკვირდებათ და ამის უშუალო საბუთია „მთრინავი თეთვები“ და ის გაუთავებელი სჯა-ბაასი, რასაც ისინი იწვევენ. იმას არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს, ისინი მართლა არსებობენ თუ არა, ანდა ვინმემ ნახა თუ არა რომელიმე „თეთველი“. მთავარია ის, რომ კაცობრიობა რაღაც უცნობ მოვლენაზე ალაპარაკდა. რაც დრო გადის, ლაპარაკი უფრო და უფრო იზრდება. ახლა თბილისის ქუჩებშიც შეხვედებით უამრავ პირდაპირნილ ადამიანს, რომელიც გაოგნებული მისჩერებია მთაწმინდის თავზე რაღაც ვერცხლისფრად მოციმციმე სხეულს.

რას ნიშნავს ყოველივე ეს? ადამიანის ცნობიერება ემზადება უცნაურთან და მოულოდნელთან შესახვედრად. ეს შეხვედრა რომ მოუშნადებლად მოხდეს, გამოიწვევს გონების ლიანგურ შერყევას ადამიანთა შორის. ამიტომ მას წინასწარ შეჩვევა სჭირდება.

აბა, დააკვირდით, როგორ ემზადებოდა ადამიანი გასაფრენად. ჯერ მითები—(მაგალითად— დედალუსის) და ზღაპრები—(მთრინავი ხალიჩა) შექმნა. მერე ცალკეული აპარატები გაკეთდა. მართალია, ისინი ვერ ფრინავდნენ, მაგრამ ადამიანს უნერგავდნენ გაფრენის შესაძლებლობას. მერე ტექნიკურად გახდა შესაძლებელი ფრენა (თვითმფრინავი). ახლა კოსმოსური ხომალდები სერავენ ლაქვარდს. ასე თანდათან შეეჩვია ადამიანი—ფრენის შესაძლებლობას. დღეს იგი ჩვეულებრივი ამბავია და აღარავის აკვირვებს.

ისეთი გონებაფხიზელი, გაბედული, მრავლისმცოდნე და მრავლისმხილველი კაცი, როგორც მარკო პოლო იყო, თავის მოგზაურობათა წიგნში ძალღისთავიან ადამიანებზე გვიამბობს. რა, მან არ იცოდა, რომ ასეთი ადამიანები არ არსებობდნენ? რა თქმა უნდა, იცოდა, მაგრამ იმდროინდელი საზოგადოების მომზადება იყო საქირო იმ დიდ გეოგრაფიულ აღმოჩენათა შესახვედრად, რომელიც ძველი სამყაროს ადამიანებს ელოდა. წინასწარ არავინ უწყობდა, რას შეხვედებოდნენ და ადამიანის გონება ყველაფრისათვის უნდა ყოფილიყო მზად.

როგორც მარკო პოლოს არ უნახავს ძალღისთავიანი ადამიან-

ნები, ისე არააინ შეხვედრია „თეფშელს“, მაგრამ ეს არ არის არსებითი. არსებითია ის, რომ ზოგიერთი ადამიანის ცნობიერებაში არსებობს ეს შეხვედრა. როგორც ითქვა, ამით ემზადება დღეს კაცობრიობა უცხოპლანეტოიონთან ურთიერთობისათვის.

ის, რაც დღეს ცნობიერებაში არსებობს, 21-ე საუკუნეში რეალობა იქნება. ამ რეალობას იმპერიები არ შეეფერება. მას თავისუფალი ერების საკაცობრიო ოჯახი შეესაბამება. ეროვნულად, პოლიტიკურად, სოციალურად თავისუფალი დედამიწა უნდა შეეგებოს კოსმოსიდან მოსულ, უცნობი ცივილიზაციის წარმომადგენელს. კოსმოსშიც თავისუფალი მიწიონები უნდა დასახლდნენ.

7.

ამ ერთი წლის მანძილზე ეროვნული მოძრაობის დიაპაზონი ძალიან გაფართოვდა: მონარქისტული პარტიით დაწყებული, დამთავრებული ეროვნული კომუნისტური ალიანსით. აღმოჩნდა, რომ საქართველოში არიან მომხრეები სოციალიზმის, მონარქიზმის, თეოდემოკრატიის, დემოკრატიის და ა.შ. (შექმნილია ორგანიზაცია „სტალინიც“). მაგრამ, ჭერჯერობით გაურკვეველია — პოლიტიკური მმართველობის სხვადასხვა სისტემათა შორის რომელია ის, რასაც ყველა პარტია აღიარებს, პატივს სცემს? მისაღებად მიაჩნია მომავალი საქართველოსათვის?

აშშ-ში, საფრანგეთში, დიდ ბრიტანეთში, უფრო პატარა ქვეყნებშიც — დანიაში, ნორვეგიაში, პოლანდიაში — არსებობს აზრის თავისუფლება, მრავალპარტიულობაც, ნაირნაირი მოძღვრებაც, მაგრამ, ამასთან ერთად, არსებობს პოლიტიკური მმართველობის სისტემაც, რომელიც ყოველი პარტიისათვის ხელშეუხებელია. ამ სისტემის განმტკიცებას, სტაბილურობას ემსახურება როგორც ერი, ისე პარტიული ორგანიზაციები.

ჩვენ უნდა გავარკვიოთ — რომელია ის პოლიტიკური, სოციალ-ეკონომიკური სისტემა, რომელსაც ვალიარებთ ყველაზე მისაღებად (თუ ყველა არა, უმრავლესობა მაინც).

თუ ეს საკითხი ნათლად არ გავარკვიეთ, ისედაც დაბნეულ ხალხს, კიდევ უფრო მეტად ავურევთ გზა-კვალს.

გარდა ამისა, გამოსაძებნია (როგორც პოლიტიკურად, ისე ეკონომიკურად) ის პლატფორმა, რომლის საშუალებითაც უნდა მოხდეს ეროვნული მოძრაობის გაერთიანება. გაერთიანება რომ აუცილებელია, ეს სადავო არ უნდა იყოს. რაკი ჩვენ გამოვაცხადეთ ბრძოლა ეროვნული დამოუკიდებლობისა და თავისუფლებისათვის, ბუნებრივია, ვიმყოფებით საომარ ვითარებაში. საომარი ვითარების დროს კი ძალაუფლებამ უნდა მოიყაროს თავი რომელიმე ერთი პოლიტიკური ძალის ხელში. იმ ძალისა, რომელსაც მთელი ერი

უცხადებს ნდობას. ეს არ არის დემოკრატიის საწინააღმდეგო მოვლენა. ეს არის აუცილებლობა, გამოწვეული ვითარებით. ასე ხდება საომარი სიტუაციის დროს, ყველა დემოკრატიულ ქვეყანაში. ასე იყო მეორე მსოფლიო ომის დროს აშშ-ში, როცა ხალხმა ნდობა გამოუცხადა რუზველტსა და მის პარტიას.

ერთიანი პლატფორმის თვინიერ ეროვნული მოძრაობა დაიქსაქსება და ძალას დაკარგავს. ამის მკაფიო ნიშნები დღეს უკვე ჩანს.

როცა გაერთიანებულ პლატფორმაზე ელაპარაკობთ, მართო პოლიტიკურ სისტემას არ ვგულისხმობთ, ეკონომიკურსაც.

დღეს ხშირად გაიგონებთ: სოციალიზმი არის ის, რაც შევეცია-შია და არა ის, რაც სსრკ-შია.

რაც შევეციაშია, ის იმდენად განსხვავდება იმისაგან, რაც სსრკ-შია, რომ შეუძლებელია მათ ერთი ცნებით ვიხსენიებდეთ. ყოველ ცნებას მაშინ აქვს მნიშვნელობა, თუ იგი ზუსტად არის ჩამოყალიბებული და განსაზღვრული. თუ ცნებას უსაშველოდ გავაფართოებთ ან უსაშველოდ დაევიწროებთ, იგი დაკარგავს მნიშვნელობას. მისი გამოყენებაც შეუძლებელი გახდება. სრულიად სამართლიანად წერდა ამას წინათ გაზეთ „დი ცაიტში“ (1989 წ., 1 დეკემბერი) გოლო მანი (ჟოანას მანის ვაჟი, ისტორიკოსი და მწერალი): დღეს ჩვენ ვსარგებლობთ იმ ტერმინებით და ცნებებით, რომელნიც მე-19 საუკუნის პირველ ნახევარში შემოიღეს. ისინი დღევანდელ ვითარებას ველარ ასახავენ და დაბნეულობას იწვევენ. მაგალითიც მოჰყავდა. ჩეხოსლოვაკიის პრეზიდენტის ედვარდ ბენეშის პარტიასაც ნაციონალ-სოციალისტური ერქვაო და ჰიტლერის პარტიასაც. თუ ბენეშის პარტია მართლაც დემოკრატიული და ჰუმანისტური იყო, ჰიტლერის პარტია, რაც გახლდათ, ყველას ჩინებულად მოეხსენება. ამიტომ ცნების შინაარსის დაზუსტებას გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს. ის, რაც შევეციაშია, დასავლურ ეკონომიკურ ლიტერატურაში იწოდება სახელით „სოციალური საბაზრო მეურნეობა“ (გერმანულად „სოციალემარკტივრტ-შაფტ“).

ცხადია, სოციალურ საბაზრო მეურნეობას არავითარი კავშირი არა აქვს მარქსისტული ან ლენინური გაგების სოციალიზმთან.

ეს ერთი. მეორეც: მე-20 საუკუნეში სოციალიზმის თეორიამ სამი ურჩხული წარმოშვა — რუსული ბოლშევიზმი, იტალიური ფაშიზმი და გერმანული ნაციზმი (ტროცკიზმი, მაოიზმი, ფალანგიზმი, პოლპოტიზმი და სხვა ამგვარი „იზმები“ ამ სამი ურჩხულის ბარტყებია). ისტორიული გამოცდილებით ვიცით, რომ იტალიაში და გერმანიაში ფაშიზმი და ნაციზმი მეორე მსოფლიო ომში დამარცხებამ კი არ ამოძირკვა, არამედ ახალი პოლიტიკური და ეკონომიკური სისტემის დამკვიდრებამ. პოლიტიკაში ეს სისტემა

იყო მრავალპარტიული დემოკრატია, ეკონომიკაში — სოციალური საბაზრო მეურნეობა (ოპში დამარცხება რომ არაფერ შუაში იყო, ეს გერმანიის დემოკრატიული რესპუბლიკის მაგალითზე გამოჩნდა. იქ ნაციზმი ბოლშევიზმმა შეცვალა და ხალხი ბევრად უარეს მდგომარეობაში ჩაქარდა, ვიდრე ჰიტლერის დროს იყო).

თუ სსრკ-ის ხალხებს მართლა უნდათ ბოლშევიზმისაგან (საერთოდ სოციალიზმისაგან) თავდახსნა, მაშინ ჩვენც იმავე გზას უნდა დავადგეთ, რასაც იტალია და გფრ გაჰყვა — მრავალპარტიულ დემოკრატias და სოციალურ საბაზრო მეურნეობას. ეელო-სიპედი უკვე გამოგონილია და ახლის გამოგონებაზე უკიჭრი დროის უაზრო ხარჯვაა. ოღონდ მრავალპარტიული დემოკრატიული პოლიტიკური სისტემა და სოციალური საბაზრო მეურნეობა ზედმიწევნით უნდა შევისწავლოთ და საქართველოს პირობების შესაბამისად გამოვიყენოთ. ამის დრო და საშუალება გვაქვს. მოგვწონს თუ არა ეს, გვინდა თუ არა, ნათლად გამოიკვეთა, რომ საქართველო უცბათ და ერთბაშად ვერ გათავისუფლდება და დამოუკიდებლობას ვერ მიიღებს. ეს პროცესი თანდათანობით და ეტაპობრივად მოხდება.

8.

მძიმე იყო 1989 წელი ქართველი ხალხისთვის.

აპრილის ტრაგედია, სისხლისღვრა აფხაზეთსა და შიდა ქართლში, მსხვერპლიანი სტიქიური უბედურებანი აჭარასა და სხვაგან.

თუ არ ვტყუვდებით და საგანგებოდ მოწყობილი არ იყო, სააეტომობილო კატასტროფაში დაიღუპნენ ეროვნული მოძრაობის გამოჩენილი და ფართო საზოგადოებისათვის შედარებით ნაკლებად ცნობილი მსახურნი: ს.ადამია, ირ.დოლიძე, მ.კოსტავა, ზ.ქავჭავაძე, დ.ქოლაძე, თ.ჩხეიძე, მართალია, შემთხვევით გადაჩა, მაგრამ უმძიმესი სულიერი ტრავმა მიიღო. მოკლეს ვ.ვეკუა.

გავაკეთეთ ის, რომ მოკსენით ორჯონიკიძის ძეგლი, რამდენიმე დაბა-ქალაქს დაუბრუნეთ ისტორიული სახელები, სტიქიით დაზარალებულთათვის შევისყიდეთ სახლები საორბელო-საბარათიანოში.

პოლიტიკურად, სოციალურად, ეკონომიკურად არაფერი შეცვლილა. პოლიტიკურად კომპარტია, მოსკოვთან შეხმატკბილებულად, ისევ ისე განაგებს ქვეყანას (თუ იმას გამგებლობა ჰქვია, რაც საქართველოში ხდება). სოციალურად არ შემცირებულა უსახლკაროთა და მშვიერ-მწყურვალთა რიცხვი. გაიზარდა ნარკომანია, პროსტიტუცია, მკვლევლობანი, ეკონომიკურად, სკინვარებს კლექტოკრატია. თუ წინათ ერთ მანეთს იპარავდნენ, ახლა ას მანეთს იჯიბავენ.

როგორც ხედავთ, დიდია მსხვერპლი, შედეგი... თავად განსაჯეთ.

ემოციურმა პატრიოტიზმმა თავისი ვალი პირნათლად მოიხადა. გამოაღვიძა და გამოაფხიზლა ქართველი ხალხი, მიზანი დაუსახა. აღთქმული მიზნისაკენ კი ჩვენი ერი რაციონალურმა პატრიოტიზმმა უნდა ატაროს.

1990 წ.

ოზგაშრანტიზმის წვეთიც არ უნდა გაერიოს

1990 წლის 19 მარტს გაზეთ „თბილისში“ წაეკითხე ინფორმაცია „ახალი სახელები“. მასში ბევრი სასიხარულო ცნობაა, მაგრამ ზოგიერთი დამაფიქრებელიც არის. ვთქვათ, გერცენის ქუჩის სახელის შეცვლა. ქართულ ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას ოზგაშრანტიზმის წვეთი არ უნდა გაერიოს. ამდენად, ვერ ვიქნები რუსული კულტურის წარმომადგენელთა სახელების შეცვლის მომხრე, ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა ებრძვის რუსულ იმპერიალიზმს და არა — რუსულ კულტურას. გერცენი იქნება თუ ბელინსკი, ტოლსტოი თუ ლერმონტოვი, პუშკინი თუ ბლოკი — რუსული კულტურაა და არა — რუსული იმპერიალიზმი. არც ილიას, არც აკაკის, არც არჩილ ჯორჯაძეს სიტყვა არ დასცდენიათ რუსული კულტურის საწინააღმდეგოდ, თუმცა მთელი ცხოვრება რუსულ იმპერიალიზმს ებრძოდნენ. დღევანდელ ქართულ ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას ის დიდსულოვნება და სიბრძნე უნდა ახასიათებდეს, რაც ჩვენს თერგდალეულებს. თავისუფალი საქართველოს მოქალაქეებს რუსული კულტურა ისევე სჭირდებათ, როგორც ევროპული, როგორც სპარსული, ინდური თუ ჩინური კულტურები. ჩვენ თავისუფლება იმიტომ გვინდა, რომ სინათლეს გაუუხსნათ გზა, ღირსების პატივისცემა ვიცოდეთ.

სიტყვამ მოიტანა და ბარემ ამასაც ვიტყვი: არც კოტე მარჯანიშვილისა და ანდრია რაზმაძის დაპირისპირება მიმაჩნია შესაძლებლად. ყოველ მოღვაწეს თავის ბედი და ღვაწლი აქვს ერის ისტორიაში. ისიც ამ ბედისა და ღვაწლის მიხედვით უნდა განვსაჯოთ. დაპირისპირება ყოველთვის შეცდომის წყაროა და არა სიმართლის. როცა აღექვანდრე სუმბათაშვილის „ლალატი“ დაიდგა, ვალერია გუნიამ უთხრა — შენ შენი „ლალატით“ შენი ლალატი გამოისყიდევ. ნუთუ კ.მარჯანიშვილმა მთელი ახალი ქართული თეატრის შექმნით, მსახიობთა მთელი პლედარის (თანაც რა პლედარის!..) აღზრდით ვერ გამოისყიდა ის, რომ ქართულად შეტყვევება უჭირდა?

კოტე მარჯანიშვილის რუსულად შეტყვევება ჩვენი ბედუკულ-მართი ისტორიის ბრალი იყო, რისი მსხვერპლიც არა ერთი და ორი ჩინებული ქართველი გამხდარა. ადამიანთა ტრაგედია მათ ნაკლად არ უნდა მივიჩნიოთ. ჩვენი ვალა ტრაგედიის საფუძვლის მოსპობა და არა მსხვერპლის განკიცხვა. თუ კოტე მარჯანიშვილს

განვიკითხავთ, მთელ ახალ ქართულ თეატრსაც განვიკითხავთ. როგორც მე-19 საუკუნის დიდი რუსული პროზა გამოვიდა გოგოლის „მინელიდან“, ასევე აღმოცენდა ახალი ქართული თეატრი კოტე მარჯანიშვილის მოღვაწეობიდან. ეს ფაქტია და ამას ვერაფერს შეარყევს. ქართული თეატრი ქართული სულიერი კულტურის ნაწილია. ჩვენი სული დამახინჯდება, სრულყოფილი არ იქნება, თუ კოტე მარჯანიშვილის შემოქმედებას უარვეყოფთ, თუ სანდრო ახმეტელის (ისიც უფრო სწორად რუსულად მეტყველებდა) შემოქმედებას უარვეყოფთ.

ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა ქართული სულის აღორძინების საფუძველი უნდა გახდეს. მან ის საქართველო უნდა შექმნას, სადაც ქართველი იძულებული არ იქნება მშობლიური ენა დაავიწყდეს, ხოლო იმ ქართველს (მით უმეტეს, ღვაწლმოსილსა და დამსახურებულს) ხელი არ ჰკრას, ვისაც, ბედისწერის უსამართლობის გამო, უცხო ენაზე მეტყველება უკეთ შეუძლია, ვიდრე ქართულად.

ქართულმა ეროვნულ-განმათავისუფლებელმა მოძრაობამ ქართველი კაცი ყველანაირი შიშისაგან უნდა იხსნას და გახადოს თავისუფალი. მათ შორის დაყვედრებისა და დამუნათების შიშისაგანაც.

თუ რამოდენა ტრაგედიაა ადამიანისათვის მშობლიური ენის დავიწყება, ეს შთამბეჭდავად ჩანს იმ მდგომარეობიდან, რაშიც სიკვდილის წინ ვარლამ ჩერქეზიშვილი ჩავარდნილა და რამაც მიხეილ ჭავჭავაძეშვილს „მიწის ყოვილი“ დააწერინა. ამ მოუჩინებელ ტკივილს ნუ გამოვიყენებთ ადამიანის ღირსების დასამცირებლად.

20-იან წლებში პროლეტარული კულტურის წარმომადგენლები ზაქარია—ფალიაშვილს ებრძოდნენ, აკრიტიკებდნენ, გმობდნენ, ბურჟუაზიული მუსიკის გამავრცელებლად ნათლავდნენ. პროლეტკულტელებს პროფესიონალი მუსიკოსები არ ჰყავდათ. ამიტომ მათი კრიტიკა დილეთანტურ, ზერეღე ხასიათის ატარებდა. ამას თავადაც გრძობდნენ და იმ კაცს ეძებდნენ, ვინც პროფესიულად მაღალ დონეზე შესძლებდა ზ.ფალიაშვილის გაკრიტიკებას. ვიქტორ დოლიძეს დაავალეს თურმე, პროლეტკულტელთა კრებაზე გამოსულიყო და ზ.ფალიაშვილი დაეგმო. ვიქტორი დათანხმებულა, მაგრამ კრებაზე ფრიად მოკლე სიტყვა უთქვამს:

— მე არ ვიცი ზაქარია ფალიაშვილი ბურჟუაზიული კომპოზიტორია თუ არა, მაგრამ ის კი ხელმძღვანელი ვიცი, რომ თქვენ, ყველას, მისი „თავო ჩემოთი“ გაგასვენებნო.

არც მე ვიცი, რამდენად მართალია ეს გადმოცემა, მაგრამ ის კი ვიცი, რომ მასში დიდი სიბრძნეა. მისი დავიწყება არ ეგების. სხვისა რა მოგახსენოთ, მაგრამ პირადად მე დაუმსახურებელ პატივად ჩავთვლიდი, თუ უკანასკნელ გზაზე ლიანა ისაკაძის დაკრული „თავო ჩემო“ გამაცილებდა.

მკითხველი მიხვდა, ანუ რომ საერთოდ დასაძლი სიტყვები პერიფრაზია ცნობილი გამოთქმისა „ჩვენ არ წავალთ კანოსაში“. თუმცა, ისიც შეიძლება ყველამ არ იცოდეს, ან ნიშნავს ეს და ამდენად პატარა განმარტებაა საჭირო.

შუა საუკუნეებში გერმანიაშიც იყო, როგორც სხვაგან. ერთმანეთს მტრობდნენ საერო და სასულიერო ხელისუფალნი. მუდმივი შუღლი იყო მეფესა და ფეოდალებს შორის. ორ ღუშმანს შუა (ერთ მხარეს — ეკლესია, მეორე მხარეს — ფეოდალები) მოქცეულ მეფეს, დრო და ჟამის შესაფერად, ხან ერთი უნდა აერჩია მოკავშირედ, ხან — მეორე. ასეც იქცეოდნენ. ეკლესიის საშუალებით ფეოდალებს ავიწროებდნენ. ფეოდალების მეოხებით ეკლესიას ბოკავდნენ. წონასწორობა იმისდა მიხედვით იცვლებოდა, მეფეს როგორი ხასიათი ჰქონდა. მშვიდნი და კჳადაძაღარნი ინარჩუნებდნენ შედარებით წყნარ ურთიერთობას. კირვეულნი და ძალაუფლებისმოყვარულნი გამუდმებულ კიდილში იყვნენ.

1075 წელს ჰაინრიხ მეოთხემ (1050-1106 წწ.) მილანოში მთავარეპისკოპოსი, ხოლო სპოლეტოსა და ფერმოში ეპისკოპოსები დანიშნა. ამან რომის პაპი გრიგოლ მეშვიდე ძალიან გააბრაზა — უჩემოდ როგორ გაბედო. მაგრამ ამჯერაჲ მეფის თავხედობა მოითმინა და ურთიერთობა აღარ გაამწვევა. ჰაინრიხმა პაპის სიჩუმე სისუსტედ მიიჩნია. თავს გავიდა. 1076 წელს, ვორმსში, გერმანელ მთავართა კრებაზე, გრიგოლ მეშვიდე პაპის ტახტიდან გადაყენებულად გამოაცხადა. ეს უკვე მეტისმეტი იყო. გაეცხლებულმა გრიგოლ მეშვიდემ ჰაინრიხ მეოთხე შეაჩვენა, ეკლესიიდან მოკვეთა და მისი ქვეშევრდომები მეფის ერთგულების ფიცისაგან გაათავისუფლა. იცოცხლეთ, ახლა კი შეშინდა მეფე. იფიქრა — პაპის წყევლას ფეოდალები ჩემს წინააღმდეგ გამოიყენებენო, ტახტი და ქვეყანა თავზე დამექცევაო — და 1077 წელს თავზენაცარდაყრილი ეახლა გრიგოლ მეშვიდეს კანოსაში (პაპების რეზიდენციაა ალპებში) პატიების სათხოვნელად. ჰაინრიხი შეიწყალეს, მაგრამ შერცხვენილი და დამცირებული დაბრუნდა სამშობლოში.

ამის მერე რვა საუკუნე გავიდა როცა „რკინის კანკლერმა“ ოტო ბისმარკმა, 1872 წლის 14 მარტს გერმანელ ერს გამოუცხადა: „ჩვენ არ წავალთ კანოსაში“. ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ იმ დღიდან

გერმანია აღარავის უზენაესობას არ ცნობდა. იგი იყო თავისუფალი და თავისთავადი.

შორს არ არის ის დღე, როცა ქართველმა ხელისუფალმაც უნდა თქვას: ჩვენ არ წავალთ მოსკოვში. მაგრამ ამ ქადილის ძალა ისევე უნდა შეგწვედეს, როგორც ოტო ბისმარკს. ამისათვის შექმნილ ვითარებას ფხიზლად უნდა შევხედოთ. ყველაფერი ზუსტად გავთვალათ. ის წინააღმდეგობები ნათლად გავითვალისწინოთ, რაც თავისუფლებისაკენ მიმავალ გზაზე გადაგველობება. მართალია, შეცდომისაგან კაცი არასოდეს არის დაზღვეული, მაგრამ ჩვენ ჩვენი ხელი საქმეს არ უნდა დაეკლოთ.

სსრკ, როგორც ერთიანი, უნიტარული სახელმწიფო, ირღვევა. ეს აღარ არის საეკვო. ამას არა მარტო ლიტვის გადაწყვეტილება ადასტურებს, არამედ საერთო მდგომარეობა-განწყობილებაც. ლიტვას მისი მეზობლები ლატვია და ესტონეთი მიჰყვებიან. მერე მოლდავეთი და საქართველო გაიკათავს გზას და ასე სხვებიც თანდათანობით. მართალია, ხელისუფლება ებლაუტება სსრკ-ის შენარჩუნებას და ნაირნაირი ახალი კანონებით ცდილობს პროცესის შეჩერებას, მაგრამ ეს მომაკვდავის უკანასკნელი გაბრძოლებაა. თუმცა ეს იმას სრულებით არ ნიშნავს, რომ სსრკ სიკვდილს გულმშვიდად შეეგება. უფრო ის არის მოსალოდნელი, რომ უკანასკნელი გაბრძოლება იქნება სასტიკი და დაუნდობელი. ხელისუფლების მზაკვრობას რომ თავი დავანებოთ, ცალკეულ, თავზებელაღებულ, გონებაშერყეულ ტიპსაც კი შეუძლია უბედურების დატრიალება. კარგად იცით, სსრკ ტერიტორია დაფარულია ატომური ელსადგურებით, თერმობირთვული, ქიმიური, ბიოლოგიური იარაღის ქარხნებითა და საწყობებით. საკმარისია რომელიმე მათგანის აფეთქება და რა მოჰყვება ამას, რეი ბრედბერიც ვერ წარმოიდგენს. ყველაფერი როგორც ხალხის, ისე მთავრობის კეთილგონიერებაზეა დამოკიდებული. ორივე მხარემ თანაბრად უნდა გაიგოს დღევანდელი ისტორიული პროცესის მოთხოვნილება: ყოველი ხალხი თავისუფალი და დამოუკიდებელი უნდა იყოს. ამ პროცესის ხელის შეშლა დამარცხებისათვის არის განწირული. ამიტომ მას ხელი უნდა შეუწყო და წინ არ გადაეღობო. ხელის შეშლა პროცესს ვერ შეაჩერებს, მსხვერპლს კი გამოიწვევს. ამის სრული გაცნობიერება აუცილებელია ხალხისთვისაც და ხელისუფლებისთვისაც.

დავაკვირდეთ საქართველოს კონკრეტულ მაგალითს.

დაიშალა საქართველოს კომკავშირი, ამან ქარიველი ახალგაზრდობის სიხარული გამოიწვია. მაგრამ როგორ შეხვდება მას არაქართველი ყმაწვილკაცობა? აფხაზები, ოსები, რუსები უეჭველია რუსეთის კომკავშირს შეუერთდებიან. ცხადია, ამას უახლოესი მომავალი გვიჩვენებს, მაგრამ, ჩემი აზრით, დღესაც დარწმუნებუ-

ლი უნდა ვიყოთ, რომ ეს ასე მოხდება. აზერბაიჯანელები და სომხები, ალბათ, ამჯობინებენ აზერბაიჯანისა და სომხეთის კომკავშირს შეუერთდნენ. თუმცა არც ის არის გამორიცხული, რომ მათაც რუსეთის კომკავშირი აირჩიონ. ამ საქმეში მეტად აქტიურად ჩაერევიან მოსკოვის ემისრებიც.

მაშასადამე, ეროვნული ნიშნის მიხედვით, საქართველოს ახალგაზრდობა გაიყოფა.

უახლოეს ხანებში საქართველოს კომუნისტური პარტიის ყრილობა ჩატარდება. თუ საერთო ტენდენციას გავითვალისწინებთ, მაშინ საქართველოს კომპარტია გამოეყოფა სკკპ-ს. თუ ასე მოხდება, არც აქ არის არაფერი საეჭვო, რომ აფხაზთა და ოსთა პარტიული ორგანიზაციები დარჩებიან სკკპ-ში და არა საქართველოს კომპარტიაში. რას იზამენ აზერბაიჯანელები, რუსები, სომხები? უფრო ის არის სავარაუდებელი, რომ ისინიც სკკპ-ში ყოფნას ამჯობინებენ.

მაშასადამე, პარტიული და ეროვნული ნიშნით, საქართველოს მოსახლეობას გაყოფა ელის.

თუმცა რა დასამალია და ქართველობა უკვე გაყოფილია. ქართული ეროვნული მოძრაობის პარტიებისა და ორგანიზაციების გვერდით უკვე არსებობს სოციალ-დემოკრატიული პარტია, ორგანიზაცია „სტალინი“, იქმნება (თუ უკვე ჩამოყალიბებული არ არის) ლენინურ-სტალინური ბოლშევიკური პარტია (1936 წლის კონსტიტუციის პლატფორმაზე).

ყველაფერი ეს უთუოდ და უთუმცაოდ მეტყველებს ეროვნული მოძრაობის ყველა ორგანიზაციისა და პარტიის გაერთიანების აუცილებლობას, ერთიანი, ყველასათვის სავალდებულო, ეროვნული პოლიტიკის ჩამოყალიბების გარდაუვალობას.

1989 წლის ცნობების მიხედვით, საქართველოში სულ 5 მილიონ 400841 კაცი ცხოვრობს. აქედან ქართველი 3 მილიონ 787393 ადამიანია (გაზ. „კომუნისტი“, 1990 წ., 24 მარტი). დანარჩენ ერთ მილიონ 613248 არაქართველს მკათიოდ, გასაგებად, დამაჯერებლად უნდა ვუთხრათ: ქართული ეროვნული მოძრაობა არ ემუქრება არც ერთი არაქართველის ეროვნულ უფლებას, ღირსებას, თავისუფლებას. დამოუკიდებელ, თავისუფალ საქართველოში მათ ექნებათ ყველა ის უფლება, რაც ქართველ მოქალაქეს. ქართველი ხალხი საუკუნეების მანძილზე ცხოვრობდა ეროვნული დისკრიმინაციის პირობებში. მან კარგად იცის, რას ნიშნავს ეს. ამიტომ იგი არასოდეს გაიმეტებს სხვას ჩაგვრისა და დამკვირებისათვის.

თამარის სამეფოში მთელი ამიერკავკასია და ნაწილობრივ ჩრდილო კავკასიაც იყო გაერთიანებული. რამდენადაც ვიცო, არც ერთ იმდროინდელ მემბტიანეს (არც ქართველს და არც სომხებს, არც არაბსა და არც სპარსელს) არ დაუჩივლია, არ დაუწერია და

უთქვამს — საქართველოში რელიგიურად ან ეროვნულად რომელიმე ხალხი იჩაგრებოდაო. თუკი XII საუკუნეში მოვძებნეთ ანაცხოვრების ფორმა და ენა, მე-20 საუკუნის ბოლოს რა ღმერთი უნდა გაგვიწყყეს, რომ ეს ვერ მოვახერხოთ?!

დღევანდელ ვითარებაში გადაუდებლად მოსაგვარებელია პრობლემა: საქართველოს არაქართულმა მოსახლეობამ მხარი დაუჭიროს ქართულ ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას. ეს იმ შემთხვევაში გახდება შესაძლებელი, თუ აზერბაიჯანელებს, აფხაზებს, ბერძნებს, ოსებს, რუსებს, სომხებს, ქურთებს და სხვებს ეცოდინებათ, როგორია ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ნაციონალური პოლიტიკა. დეკლარაციის სახიზა, დაუყოვნებლივ უნდა გამოცხადდეს ეროვნული პოლიტიკის ძირითადი პრინციპები, შემუშავებული ყველა ქართული პარტიისა და ორგანიზაციის მიერ. მიეცეს სათანადო ახსნა-განმარტება, მოვისმინოთ არაქართული მოსახლეობის აზრი. ჩვენ უნდა ვიცოდეთ მკაფიოდ და უტყუარად — ვის უჭერს მხარს საქართველოს არაქართული მოსახლეობა, ქართულ ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას თუ მის მოწინააღმდეგე ძალას.

ამის გარკვევა დიდად არის დამოკიდებული იმაზე, როგორ იქნება დამოუკიდებელი საქართველო მოწყობილი პოლიტიკურადმინისტრაციული და ეკონომიკური თვალსაზრისით.

საქართველო ადმინისტრაციულად, მისი ისტორიული პროვინციების მიხედვით, ოლქებად უნდა დაიყოს (ქართლის, კახეთის, გურიის, სამეგრელოს და ა.შ. ოლქები). როცა რუსთაველის საზოგადოების რეგიონალური ორგანიზაციების ამგვარი დაყოფა მოინდომეთ, ამან სერიოზული წინააღმდეგობა გამოიწვია. კუთხურ განკერძოებულობას შეუწყობსო ხელს -- შეეშინდათ. ეს მე საყურადღებო არგუმენტად არ მიმაჩნია. ჯერ ერთი იმიტომ, რომ, თუ ჩვენ მე-20 საუკუნის ბოლოს ერთიანი ეროვნული ცნობიერება არ გვაქვს, მაშინ დაღუპულა ჩვენი საქმე და ეს არის. მეორეც იმიტომ, რომ თანამედროვე ეკონომიკური სისტემა ამ განკერძოებულობის არავითარ საშუალებას არ იძლევა. პირიქით, ერთიანობას მოითხოვს. ამის ჩინებული მაგალითი გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკაა. იქაც ისტორიული პროვინციების მიხედვით არის ადმინისტრაციულად ქვეყანა დაყოფილი. ჩვენ შეგვიძლია ამ გამოცდილების შესწავლა და გამოყენება (ამგვარი აზრი ირ.შენგელაიასაც აქვს გამოთქმული).

ყოველ ადმინისტრაციულ ერთეულს დიდი თვითმმართველური უფლებები უნდა მიეცეს. ისინი არ უნდა იყვნენ მთლიანად საქართველოს მთავრობაზე დამოკიდებული. საქართველო წარმოშობილგენია რესპუბლიკად, რომელსაც პრეზიდენტი მართავს. ჩემი ვარაუდით, საქართველოს პრეზიდენტს ისეთივე უფლებები უნდა ჰქონ-

დეს, რაც საფრანგეთის პრეზიდენტს აქვს. აქ საფრანგეთის გამოცდილება შეიძლებოდა გაგვეზიარებინა.

იმ ოლქებში, სადაც ქართული მოსახლეობის გვერდით ცხოვრობს არაქართულიც, არაქართულ მოსახლეობას უნდა მიენიჭოს სრული ეროვნული თვითმმართველობის უფლება.

რა პრინციპებით და კანონებით მოქმედებს ეროვნული თვითმმართველობა, ეს უნდა შემუშავდეს ქართული ეროვნული მოძრაობისა და არაქართული მოსახლეობის წარმომადგენელთა ერთობლივი შეთანხმებით.

საქართველოს პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული პრინციპის სასწრაფო დამუშავება იმიტომაც მიმაჩნია აუცილებლად, რომ ამჟამად მოსკოვში, ამ კუთხით როგორც მთელ სსრკ, ისე მოკავშირე რესპუბლიკების მოწყობის ნაირნაირი ვარიანტები მუშავდება. მაგალითად, ვინმე ბოლტენკოვა, მოსკოვში, სულ ახლახან გამოცემულ წიგნში — „Межнациональные отношения в перспективе“ — გვიმტკიცებს, მოკავშირე რესპუბლიკების სტატუსი საერთოდ არ უნდა არსებობდესო. ვთქვათ, ამიერკავკასიაში აზერბაიჯანი, საქართველო, სომხეთი კი არ უნდა იყვნენ, როგორც სახელმწიფო ერთეულები, არამედ ამიერკავკასიას უნდა ერქვას Закавказский край, სადაც ყველა მოსახლე ერს თანაბარი სოციალ-ეკონომიკური, პოლიტიკურ-კულტურული უფლებანი ექნებათ. ასევე ბალტიისპირეთში ესტონეთი, ლატვია, ლიტვა კი არ უნდა ფიგურირებდნენ, არამედ მათი საერთო სახელი Прибалтийский край. როცა ყველა ეროვნული სახელმწიფოებრიობა მოიშლება, მაშინ ეროვნული მუდლიც აღარ იქნებაო, — გვარწმუნებს ბოლტენკოვა.

არც ის უნდა დაგვაიწყდეს, რომ თავად კრემლში კარგა ხანია გაცხოველებული საუბარია საბჭოური ფედერაციის ახლებურ ფორმაზე, ახალ სამოკავშირეო ხელშეკრულებაზე. ამ ბოლო დროს განსაკუთრებით დაჩქარდა ამ კანონების შემუშავება-განხილვა. მართალია, ეს კანონპროექტი ჯერ საბოლოოდ მიღებულ-დამტკიცებული არ არის, მაგრამ სრულიად დამეჭიბებით წინასწარ შეიძლება ითქვას, რომ საქართველომ იგი უნდა უარყოს.

რატომ?

კანონპროექტი ითვალისწინებს საერთო სახალხო რეფერენდუმის ჩატარებას. რეფერენდუმმა უნდა გადაწყვიტოს, სურს თუ არა ამა თუ იმ მოკავშირე რესპუბლიკას სსრკ-დან გასვლა. თუ რეფერენდუმში დაადასტურებს გასვლის სურვილს, მერე იგი უნდა განიხილოს სსრკ-ის სახალხო დეპუტატთა ყრილობამ. ყრილობა უფლებამოსილია დაეთანხმოს ან არ დაეთანხმოს სახალხო რეფერენდუმის გადაწყვეტილებას. თუ ყრილობა დაეთანხმება სახალხო რეფერენდუმის გადაწყვეტილებას, მოკავშირე რესპუბლიკა გავა სსრკ-დან. თუ არ დაეთანხმება, ვერ გავა.

რა გამოდის? მთელი ერის სურვილსა და გადაწყვეტილებაზე მალლა დგას ყრილობის თანხმობა ან ართანხმობა. ქართველი ან რომელიმე სხვა ხალხის მისწრაფება თავისუფლებისაკენ შეუძლია ჩაკლას ეროვნულად ქრელი შემადგენლობის ყრილობამ. ქართველი ხალხი კი არ არის გადაწყვეტი თავისი ბედის, არამედ რომელიმე ჩუვაშის ან უდმურტის ხმა. ისევე, როგორც რომელიმე ქართველი დეპუტატის ხმას შეუძლია დააბრკოლოს იმავე ჩუვაშის და უდმურტის თავისუფლების საქმე.

მეორე, რასაც კანონპროექტი ითხოვს, გახლავთ ის, რომ ამა თუ იმ მოკავშირე რესპუბლიკის ავტონომიურ ერთეულებს უფლება ექნებათ თავად გადაწყვიტონ საღ და რჩენენ — იმ რესპუბლიკაში, რომელიც სსრკ-დან გაღის თუ სსრკ-ში. ე.ი. ავტონომიური ერთეულები ცალკე ატარებენ რეფერენდუმს და არა მოკავშირე რესპუბლიკის მთელ მოსახლეობასთან ერთად.

გარეგნულად ეს ისე გამოიყურება, თითქოს ერთა თანასწორუფლებიანობას ითვალისწინებდეს. ნამდვილად კი მოკავშირე რესპუბლიკის ძირეულ მოსახლეობას ყველა უფლებას ართმევს. საქართველოს ბედის გადაწყვეტა ქართველ ხალხზე კი არ არის დამოკიდებული. არამედ აფხაზეთის ასსრ-სა და სამხრეთ ოსეთის აო-ზე. თუ ქართველი ხალხი მოისურვებს სსრკ-დან გასვლას, ხოლო აფხაზეთის ასსრ და სამხრეთ ოსეთის აო სსრკ-ში დარჩენას, საქართველო კარგავს ამ მიწა-წყალს.

ამას ემატება ისიც, რომ ამა თუ იმ მოკავშირე რესპუბლიკაში კომპაქტურად დასახლებულ სხვადასხვა ხალხს შეუძლია გამოხატოს თავისი ნება და სცნოს ან არა მიზანშეწონილად მოკავშირე რესპუბლიკის გასვლა სსრკ-დან.

შენს ერთადერთ საცხოვრისში, შენს ისტორიულ სამშობლოში რომ ყველა უფლებას ჩამოგართმევენ, ეს თურმე ხალხთა თანასწორუფლებიანობა ყოფილა.

საინტერესოა, რას იტყოდნენ ახალი სამოკავშირეო ხელშეკრულების ავტორები, მათთვის ვინმეს რომ შეეთაჯაზებიან კანონი, რომლის თანახმად სახლის ყიდვა-გაყიდვა პატრონის უფლება კი არ არისო, არამედ — მდგმურის. ამაშიც თანასწორუფლებიანობას დაინახავდნენ?

კულუარებში ბევრს ლაპარაკობდნენ იმაზე, რომ ახალი სამოკავშირეო ხელშეკრულება უნიფიცირებული არ იქნება. იგი მოკავშირეობის პრობლემას დიფერენცირებულად მიუდგება. ყველა მოკავშირე რესპუბლიკას უფლება მიენიჭება საკლთარი შეხედულებისამებრ დადოს ახალი ხელშეკრულება. ლაპარაკი ლაპარაკად დარჩა. არაფერი ამგვარი კანონპროექტში არ არის.

ახალი სამოკავშირეო ხელშეკრულებაც მორიგი ტყუილი გამოდგა.

საგახებოდ შექმნილი ყველა ბარიერის გადასალახავად უნდა გამოინახოს სათანადო ხერხები და საშუალებანი. იურიდიული ბარიერის გადამლახავი ხერხიც იურიდიული უნდა იყოს. ეკონომიკური ბარიერის დამძლევი ხერხიც ეკონომიკური უნდა იყოს. თქმა არ უნდა, როგორც კი დამოუკიდებლობას გამოვაცხადებთ, მაშინვე ეკონომიკურ ბლოკადას მოგვიწყობენ. ამას ლიტვის მაგალითიც მოწმობს. როგორ გავუძლოთ ბლოკადას? ეს პროგრამა უკვე უნდა მუშავდებოდეს. თან ერთი კი არა, რამდენიმე ვარიანტი უნდა გვქონდეს. მანევრირება რომ შეგვეძლოს.

საქართველოს ეკონომიკური მდგომარეობა უალრესად მძიმეა. თუ შევადარებთ მას ფინეთის ან ნორვეგიის ეკონომიკას, დავინახავთ განსხვავების თვალუწვდენელ უფსკრულს. სანამ საქართველო სსრკ-შია, ჩვენი ეკონომიკური მდგომარეობის გამოსწორების არავითარი იმედი არ უნდა გვქონდეს. პირიქით, უფრო უარესად იქნება საქმე. რამდენადაც შეიძლება, ჩქარა უნდა დავაღწიოთ თავი საბჭოური ეკონომიკის ჩიხს, გადარჩენა თუ გვინდა. მართალია, თავდაპირველად ძალიან გაგვიჭირდება, მაგრამ იგი უნდა დავძლიოთ, რომ ფეხზე დავდგეთ და კემშარიტი ეკონომიკური სისტემა დავაფუძნოთ. აუცილებელია, ჩვენმა ეკონომისტებმა ქართველ ხალხს დღევანდელი საქართველოს ეკონომიკური მდგომარეობის უტყუარი სურათი დაუხატონ. ჯერ კიდევ კარგად არ ვიცით, რა დღეში ვართ. ჯერ კიდევ ილუზიებს ვებლაუქებით, რაკი სუფრაზე არც შემწვარი გოჭი მოგვეკლებია, არც საცივი და არც ხაჭაპურები. ღვთის მადლით, საქართველო ისეთი ქვეყანაა, რომ კაცი ეკალათიც შეინახავს თავს და კინკრის საკამადითაც. მაგრამ რუსთაველის ქვეყანას არ ეყადრება მსოფლიოს ორლობეში ეგდოს უპატრონოდ. მდიდარ და განათლებულ კაცობრიობას. სიონის გლახასავით, კულში მისჩანჩალებდეს.

არსებული ეკონომიკური სიდუხჭირიდან თავდახსნის ერთი გზა გვაქვს — თავისუფლება და დამოუკიდებლობა. მაგრამ ეს სრულიად არ ნიშნავს იმას, რომ თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის მიღებისთანავე ეკონომიკური ვითარება უკეთესისაკენ შეიცვლება. შეეცლას დროც დასკირდება, დისციპლინაც, თავდადასტული შრომაც, მაგრამ რაც მთავარია, დასკირდება მკაფიოდ ჩამოყალიბებული და გააზრებული ეკონომიკური სისტემა. როცა ველოსიპედი გამოგონებულია, მე არ ვარ ახლის გამოგონების მომხრე. ამას ქართულად ტვინისკვლეტა ჰქვია. ჩვენ თავისუფლად შეგვიქვლია გავეცნოთ ფინურ, დანიურ, ნორვეგიულ, პოლანდიურ ეკონომიკურ სისტემას. ავირჩიოთ, რომელიც უფრო გამოადგება ჩვენს ქვეყანას და საქმეს შევებათ. დღეს ფართო ინფორმაცია უნდა მივაწოდოთ ჩვენს ხალხს ჩამოთვლილი ქვეყნების ეკონომიკაზე, რომ ქურში არ ვისხდეთ ახლის მოლოდინში. ახალგაზრდა, ნიკიერი

ეკონომისტები გავგზავნოთ იმ ქვეყნებში, რომ თავის თვალთ
ნახოს, რა ხდება, თავის ყურით გაიგოს, რას ამბობენ. რაზე
მსჯელობენ. თავადაც შეისწავლონ და ჩვენც გვასწავლონ — რო-
გორ მოვიქცეთ, როგორ ავაშენოთ მომავალი საქართველო.

მაგრამ სანამ ევროპაში განსწავლული ეკონომისტები დავებ-
რუნდებიან, გავკადნიერდები და ამ მიპართულებით რამდენიმე
სიტყვას ვიტყვი.

მე ყოველთვის ვიყავი კერძო საკუთრების მომხრე და ასეთივე
დავრჩი. მაგრამ ისიც ვიცი, რომ საქართველოს მოსახლეობის დიდ
ნაწილს კერძო საკუთრების ეშინია.

ერთნი დამფრთხალნი არიან იმით, რომ კომუნისტების ხანგრ-
ძლივმა პროპაგანდამ ხალხს კერძო საკუთრება რალაც სისხლისმ-
წოველ ურჩხულად წარმოუდგინა. მეორენი დაშინებულნი არიან
იმით, რომ თანამედროვე კერძო საკუთრებაზე აგებული მეურნე-
ობის ჩვენ არაფერი გვესმის. ხომ არ მოხდება ისე, რომ უკან,
სოლომონ ისაკიჩ მექლანუაშვილის ეპოქაში, დაებრუნდებით და
მაშინ მთლად დავიღუპებით. დამერწმუნეთ, არც ერთია საშიში
და არც მეორე. არც სისხლს გამოეწოვთ ენმეს და არც უკან
დაებრუნდებით.

თუ ჩვენ კოლექტივიზმი გვიყვარს, და მსგან ვერაფრით გავ-
თავისუფლებულვარა, მაშინ შეიძლება ასე მოვქცეულიყავით,
როგორც იაპონელები. იქაური მუშები კაპიტალისტისაგან ქარხანას
ყიდულობენ. ერთად მართავენ და მოგებას თანაბრად ინაწილებენ.
ასე ყოველ ქარხანასა, ფაბრიკასა თუ კოლმეურნეობაში შეიძლება
დაწესდეს თვითმმართველობა.

თუ ამგვარი კოლექტივიზმიც არ გვაკმაყოფილებს, მაშინ სოფ-
ლის მმართველობას უფლებამოსილება მივცეთ, რომ მიწები გლე-
ხებს მუდმივ მფლობელობაში გაუნაწილდეს. მისცეს მათ თავისუ-
ფალი ინდივიდუალური შრომის საშუალება. ფაბრიკა-ქარხანა კი
იმ მრეწველს მივანდოთ, ვისიც სწამთ მუშებს, როგორც საქმის
კაცისა. მერე, თანდათან, ამ მრეწველისაგან თანამედროვე კაპი-
ტალისტი ჩამოყალიბდება და პირველის პატრონალიზმს დააფუძ-
ნებს. ან თავად უკეთესიც შეიძლება მოიგონოს. მაგრამ მთავარი
ის არის, რომ მშრომელს, მუშა იქნება იგი, გლუბა თუ ინტელი-
გენტი, მისი ნაშრომით მიღებული შემოსავალი მასვე დარჩეს და
სხვამ არ მიითვისოს. ყოველი მშრომელი თუკისი წლიური შემო-
სავლის 10% მეტს გადასახადის სახით, სახელმწიფოს არ უნდა
აძლევდეს. 90% უკლებლივ უნდა რჩებოდეს იმას, ვინც შრომობს.

როცა მოქალაქე მდიდარია, ქვეყანაც მდიდარია. როცა სახელ-
მწიფოა მდიდარი (ან ცდილობს იყოს მდიდარი), მაშინ ქვეყანა
ლატაკია. მოქმედებს თივისა და ავი ძაღლის „პრინციპი“: არც
თვითონ კამს და არც სხვას აკმევს. სახელმწიფო ბიუროკრატიაში

ახშობს პიროვნების ინიციატივას, ენთუზიაზმს, ენერჯიას. პიროვნება ხდება პასიური, უქნარა, გულგრილი. პიროვნებამ ეკონომიკურ საქმიანობაში შეუზღუდავად უნდა შექლოს ნიჭის გამოვლენა, როგორც პირადი, ისე საზოგადოებრივი კეთილდღეობისათვის.

რა თქმა უნდა, თუ გასაგებად ვთქვი და ფართო საზოგადოება ჩემს წინადადებას მისაღებად მიიჩნევს, მაშინ მას დეტალური დამუშავება დასჭირდება, რაც სამართლის, ეკონომიკისა და სოფლის მეურნეობის და მრეწველობის სპეციალისტებთან ერთად უნდა მოხდეს. თუ არ მოეწონებათ. მაშინ სხვა ვარიანტები უნდა შემუშავდეს. მთავარი და არსებითი აქ ის არის, რომ დაყოვნება არ შეიძლება. თუნდაც თეორიულად, ნათლად უნდა გვეჩვენეს წარმოდგენილი — როგორი ეკონომიკის დამკვიდრება გვინდა. თუ ჩვენი ეკონომიკა ჩვენი პოლიტიკური დამოუკიდებლობის საყრდენი არ იქნება, ქართველი ხალხის თავისუფლებას დიდი ხიფათი დაემუქრება.

თავისუფლების შენობას ორივე ბოძი თანაბრად სჭირდება — პოლიტიკურიც და ეკონომიკურიც.

ნურავის გაუკვირდება და ნურც შეეშინდება, თუ აღმშენებლობის გზაზე ბევრ ქვას და ღორღს დაგვახვედრებენ, ბევრ თხრილსა და ორმოს, ბევრ ყორესა და ღობეს. ეს ჩვეულებრივი ამბავია. მტერი თავისას ეცდება. მთავარია და არსებითი, ერთმანეთს შევეუშალოთ ხელი. შინაურმა განხეთქილებამ არ გვძლიოს. ამიტომ არის ერთიანობა საჭირო. სტრატეგიული მიზანი რომ ერთი გვაქვს, ეს არავის გაუხდია სადავოდ. მაგრამ ტაქტიკური გზების გამო კი ხშირად არის ცხარე სჯა-ბაასი. ზოგჯერ შეურიგებელიც. თითქოს ესეც ჩვეულებრივი ამბავია, მაგრამ მაინც არის რაღაც დამაფიქრებელი. ქაჩეთის ციხის ასაღებად მიმავალ ტარიელს, ავთანდილს და ფრიდონს შორის თათბირი აუცილებელია, მაგრამ განხეთქილებისაგან ღმერთმა დაგვიფაროს. ნესტანის გათავისუფლება მაშინ შეიძლება, თუ ისინი ერთად შეუტევენ სხვადასხვა მხრიდან. ტაქტიკა მრავალფეროვანი უნდა იყოს, ოღონდ ერთად შეთანხმებული. ტაქტიკის ერთფეროვნება სისუსტის ნიშანია. შეუთანხმებლობა კი შიშის გამოძვევია. ამ შიშმა, სამწუხაროდ, აქა-იქ თავი უკვე იჩინოვალბათ, არც ეს უნდა იყოს მოულოდნელი. სსრკ-ის მოქალაქისათვის შიში ბუნებრივი თვისებაა, გამომუშავებული 70 წლის მანძილზე. მაგრამ გულდასაწყვეტია ის, რომ ზოგიერთს შიში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის მიმართ გაუჩნდა. ეს შეიძლება, ერთი მხრივ, მოუმზადებლობის ბრალიც იყოს, ხოლო, მეორე მხრივ, მტრული ძალების ჩუმი პროპაგანდისა.

გეხსომებათ, ალ-გრიბოედოვის კომედიაში „ვაი ქულისაგან“ ჩაცკის საქციელით შეწუხებული ფამუსოვი შეშფოთებული კითხულობს — что станет говорить княгиня Мария Алексеевна.

70 წლის მანძილზე დამფრთხალი საბჭოელი მოქალაქენი წამ-
დაუწუმ კითხულობენ — რას იტყოდა კნიაგინია მარია ალექსეევნა,
ანუ კომპარტია. ახლა კომპარტიის აღარავის ეშინია. ხალხი ში-
შისაგან თავისუფლდება. მაგრამ ბნელ ძალებს არ მოსწონთ ეს.
ისევე ისე უნდათ, იყოს ხალხი შიშით თავზარდაცემული. ამიტომ
ახლა კნიაგინია მარია ალექსეევნას როლში ეროვნულ-განმათავის-
უფლებელი მოძრაობის გამოყენება სურთ. უნდათ, რომ დამფრთ-
ხალი ადამიანები კითხულობდნენ: რას იტყვის კნიაგინია მარია
ალექსეევნა, ანუ ეროვნული მოძრაობა.

თავისუფლება მაშინ არის თავისუფლება, როცა არანაირი შიში
აღარ არსებობს. როცა მის მაგიერ ადამიანს ამოძრავებს მორიდება,
მოკრძალება, პატივისცემა.

როცა ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა
იქნება ერთიანი და მთლიანი სტრატეგიული მიზნითაც და ტაქტი-
კური გზითაც,

როცა შემუშავებული გეგმება თავისუფალ და დამოუკიდებელ
საქართველოში ეროვნული პოლიტიკის პროგრამა,

როცა ყოველი მოქალაქისათვის ცხადი და ნათელი იქნება
მომავალი საქარველოს ეკონომიკური სისტემა,

როცა კრემლის რურიდიულ მზაკვრობას დაეუპირისპირებთ სა-
კაცობრიო, ჰუმანისტური, სამართლებრივი პრინციპებით გამარ-
თულ კანონებს,

საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას ამა-
ყად და რწმენით შეეძლება განაცხადოს — ჩვენ არ წავალთ
მოსკოვში.

1990 წ.

მართიანი ბეზმიტ

ეტყობა, როცა დიქტატურა ინგრევა, პარტიათა სიმრავლე ბუნებრივია. ასე მოხდა აღმოსავლეთ ევროპაშიც (ე.წ. სოციალისტურ ქვეყნებში). აღმოჩნდა, რომ სულიერი-შიშნაილი ხორციელსა-ჰგაენს. დამშეული ადამიანი რომ მივირდებოდა საზრდელს და ჰგონია ვერაფერი დააპურებს და დაარწყულებს, ასევე ეჩვენებათ პოლიტიკურ თავისუფლებას დანატრებულსაც. ისინიც ფიქრობენ, თუ უთვალავ პარტიასა და ორგანიზაციას შექმნიან, ამით უკეთ გამოავლენენ თავისუფლების წყურვილს. ეს სახადია. იმედი უნდა ვიჭონიოთ, რომ მალე გაივლის. ყველაფერი ზომიერ კალაპოტში ჩადგება. იმდენი დარჩება, რამდენიც აუცილებელია. დრო და ისტორია თავად მოაგვარებს ამას.

რაკი დრო ვახსენე, ისიც უნდა ვთქვა, რომ ჩვენ მისი დაკარგვის უფლება არა გვაქვს. ყოველი წუთი უნდა გამოვიყენოთ. ბევრი პრობლემა მანამ უნდა მოვაგვაროთ, სანამ დამოუკიდებლობა-თავისუფლებას მოვიპოვებდეთ. მანამ უნდა გადავწყვიტოთ, თუნდაც თეორიულად. თუ პრაქტიკულადაც მოვახერხებდით, ამას ხომ არაფერი აჯობებდა. იმას, რასაც დღეს ეშველება, დღესვე უნდა ვუშველოთ. თორემ დამოუკიდებელი საქართველო პრობლემების ზღვაში აღმოჩნდება, რაც ბევრად უფრო საშიშია, ვიდრე რომელიმე საგარეო თავდასხმა.

ერთი შეხედვით, შეიძლება ეტყუოდ, ერთი უმაღლესი სასწავლებლის საჭირობოროტო პრობლემა ჩვეთვალათ ის, რაც დღეს სამედიცინო ინსტიტუტში ხდება. ძაგრამ ასე სრულიად არ არის. ეს მთელი საქართველოს პრობლემაა, რადგან დგას სამედიცინო ინსტიტუტის ყოფნა-არყოფნის საკითხი, რაც უშუალოდ უკავშირდება საგანმანათლებლო და ეკონომიკური სისტემების მოშლილობას.

საქართველოს უმაღლეს სასწავლებლებში სტუდენტთა მიღება იმისდა მიხედვით კი არ იგეგმებოდა, რამდენი სპეციალისტი სჭირდებოდა ჩვენს პატარა ქვეყანას, არამედ იმის შესაბამისად, სსრკ რას მოითხოვდა. ამიტომ ჩვენი უმაღლესი სასწავლებლები გაქედნილი იყო სტუდენტებით. აქედან ორი უბედურება გვეპირდა და გვეპირს: ან უმაღლეს სასწავლებელ-დამთავრებული ახალგაზრდა, ჯანდონით სავსე ქალ-ვაეები საქართველოს გარეთ იგზავნებოდა,

რის გამოც მათი უმრავლესობა რუსდებოდა და მშობლიურ ნიადაგს სწყყდებოდა, ანდა საქართველოში რჩებოდა და არსებობდა უმუშევარი ხდებოდა, რაკი ქარბი სპეციალისტების დასაქმება არ შეგვეძლო. უმუშევრად ყოფნა მართო ეკონომიკური თვალსაზრისით არ არის საშიში. კიდევ უფრო სახიფათოა ფსიქოლოგიური კუთხით. ადამიანს ერღვევა ფსიქიკური სისალე, სიმშვიდე და სიმტკიცე. ამის შედეგიც მივიღეთ. თუ ოდესმე ვინმე შეისწავლის ჩვენი ახალგაზრდობის ფსიქიკურ მდგომარეობას, უალრესად სავალალო სურათს მიიღებს. ამაში კი დანაშაული იმ სინამდვილეს მიუძღვის, რომელშიც იგი ცხოვრობს.

სამედიცინო ინსტიტუტში შექმნილ მდგომარეობას მხოლოდ ახალი, მეორე ინსტიტუტის შექმნა მოაწესრიგებს. სხვა არაფერი. მაგრამ ამის თქმაა იოლი, თორემ მისი გაკეთება წარმოუდგენლად ძნელია. მით უფრო, ახლანდელ ვითარებაში. ვთქვათ, წლებზე ფეხი დავიდგით და მეორე სამედიცინო ინსტიტუტი დავაარსეთ, რა მოხდება? წელს უმაღლეს სასწავლებელში შესული ყმაწვილი სწავლას რომ გაასრულებს, საქართველო უკვე დამოუკიდებელი იქნება (არ გეხუმრებთ. სრულიად სერიოზულად ვამბობ. ამჟამინდელ, ელვის სისწრაფით მიმავალ ისტორიულ პროცესს სხვა ბოლო არა აქვს). მერედა, ამდენი ექიმი დამოუკიდებელ საქართველოს რაში დასჭირდება? უმუშევარ ექიმთა არმია გვეყოლება. მერე როგორ ვუპატრონოთ მათ? ასე მოვექეცით ჩიხში. ასე ვერ ვპოულობთ პასუხს. ასე აღმოჩნდა თითქოს ლოკალური, სამედიცინო ინსტიტუტის პრობლემა მთელი საქართველოს, მთელი ქართველი ხალხის პრობლემად.

ალარ არსებობს ცალკეული, ლოკალური საკითხები. ყველაფერი ერთმანეთზეა გადაჯაჭვული და საერთო ქართულ ხასიათს ატარებს. ამიტომ გვეჭირდება ვითარების მკაფიო გააზრება, დროის ხასიათის ამოცნობა.

ყველა ხედავს, რომ ახლა არეული დროა. მალე სსრკ-ს ქაოსი დაეუფლება. ქაოსიდან ის გამოვა გამარჯვებული, ვინც ზუსტი გეზი და მოქმედების გეგმა შეიმუშავა. ამიტომ ბევრი საკითხი ღიად უნდა დავსვაო, ვიმსჯელოთ და მოქმედების ერთიანი გზა გამოვძებნოთ.

ბევრჯერ მითქვამს და, გლასა კრიაშვილივით, კიდევ ერთხელ ვავიმეორებ: დღესდღეობით სსრკ-ში ძალაუფლებას იყოფს სამი პოლიტიკური ძალა — პარტოკრატია, ბიუროკრატია, კლემპტოკრატია.

დღევანდელ ვითარებაში მათი მდგომარეობა სხვადასხვანაირია. პარტოკრატია უკვე ირღვევა და მალე შეწყვეტს არსებობას. ეს რომ ვინმეს ერთი წლის წინათ ეთქვა, ხალხი სიცილით დაიხოცებოდა. ქვეყანა შერყეულად ჩაგთვლიდა. დღეს კი რღვევის

კონკრეტული ნიშანი მკაფიოდ ჩანს.

მოსკოვის საქალაქო საბჭოში უკვე ოთხი ბლოკია — „დემოკრატიული რუსეთი“, „მოსკოვი“, „დამოუკიდებელი დემოკრატები“ და „მამული“.

რუსეთში ოფიციალურად შეიქმნა პარტიები — რუსეთის რესპუბლიკური სახალხო პარტია, ლიბერალურ-დემოკრატიული პარტია, რუსეთის ქრისტიანულ-დემოკრატიული მოძრაობა. სანამ ეს წერილი დაიბეჭდება, ღმერთმა უწყის, კიდეც რამდენი პარტია გამოჩნდება ასპარეზზე.

თავად სკკპ-ში გაჩნდა ფრაქციები — დემოკრატიული და მარქსისტული პლატფორმები. მათ შორის დაძაბული ურთიერთობაა, რაც ნათლად გამოჩნდა 1990 წლის 11 აპრილს გამოქვეყნებულ მიმართვაში — „სკკპ ცკ-ის ღია წერილი ქვეყნის კომუნისტებს“. განხეთქილების კია ხრავს კომპარტიას.

გარდაუვალია კონფლიქტი, ერთი მხრივ, სსრკ-ის პრეზიდენტსა და სსრკ-ის უზენაეს საბჭოსა და, მეორე მხრივ, რსფსრ-ის პრეზიდენტსა და რსფსრ-ის უზენაეს საბჭოს შორის. ამის საბუთი არა მარტო ის მითქმა-მოთქმაა, რომელსაც მოსკოვში გაიგონებს კაცი, არამედ რსფსრ-ის უზენაესი საბჭოს შემადგენლობაც.

ამ გარდაუვალ კონფლიქტს მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ თუ სსრკ-ის პრეზიდენტმა და მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარემ ლიტვას ეკონომიკური ბლოკადა გამოუცხადეს, მოსკოვის საბჭოს ახლადარჩეულ დეპუტატთა ერთმა ნაწილმა მხარი დაუჭირა ლიტვის დამოუკიდებლობის აღდგენას და მიულოცა ლიტველებს ეს სასიხარულო ფაქტი („მოსკოვსკაია პრავდა“, 1990 წ., 15 აპრილი).

ყველაფერი ეს იმის მოწმობაა, რომ კომპარტიის რღვევა აღარ შეჩერდება. აღარც მრავალპარტიულობის შეზღუდვა მოხერხდება და მისი ჩარჩოში ჩასმა.

მართალია, სახელმწიფო გადატრიალება ჯერჯერობით გამორიცხული არ არის, მაგრამ ნაკლებ მოსალოდნელია, რაკი კომპარტიის რღვევა და სსრკ-ის დაშლა ისტორიის და დროის განაჩენია.

ამ სიტუაციით ჩვენც უნდა ვისარგებლოთ, მაგრამ როგორ? ვინ არ იცის, რომ ეროვნული თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის მოსაპოვებლად ორი გზა არსებობს: პირველი, იარაღითა და ბრძოლით, რასაც ქართველი ხალხი საუკუნეების მანძილზე ეწეოდა და, მეორე, კონსტიტუციური საშუალებებით, მშვიდობიანად, თანდათანობით, რომლის გამოცდილება, სამწუხაროდ, საქართველოს არ გაიჩნია.

ისიც გასაგებია, რომ ბრძოლისა და იარაღის გზას შეიძლება მიმართონ მრავალრიცხოვანმა ერებმა, რომელთაც ყოველნაირი ჯალა შესწევთ დაამარცხონ დამპყრობელნი. არც მსხვერპლის გაღება მოუტანთ მომაკვდინებელ ზიანს. ინდოელებს შეეძლოთ ინ-

გლისელების იარაღით დამარცხება, რაკი უზომოდ ბევრნი არიან. რა რაოდენობის მოსახლეობაც მთელ დიდ ბრიტანეთშია (55 მილიონი), იმ რაოდენობის ინდოელი მეომარი რომ დახოცილიყო თავისუფლებისათვის ბრძოლაში, ინდოეთს (700 მილიონი) ეს არც დაეტყობოდა. ისევ უთვალავი დარჩებოდა. მაინც არ აირჩიეს ომის გზა. მაინც ბრძოლის მშვიდობიანი ფორმა ამჯობინეს.

ქართველები ომისა და იარაღით ბრძოლის გზას რომ ვერ დავადგებით, ეს არავისათვის არის სადავო და არც არავინ მოითხოვს ამას. რუსეთისა და საქართველოს სამხედრო ძალთა შეფარდება მეტისმეტად არათანაბარია და ბრძოლის შედეგი წინასწარ არის გადაწყვეტილი.

პირადად ჩემთვის კიდევ ორი მიზეზი არსებობს, რის გამოც უფრო მისაღებად მიმაჩნია მშვიდობიანი პოლიტიკური ბრძოლა.

ისტორიის გამოცდილება გვასწავლის, რომ ყოველ სახალხო მოძრაობას (ეროვნული იქნება იგი, პოლიტიკური თუ სოციალური) ყოველთვის ლიანგურად ეტმასნებიან შემთხვევითი ადამიანები. მათ ოსტატურად იყენებს მტერი, იოლად მართავს და მოძრაობას მომაკედინებელ დარტყმას აყენებს. გამარჯვება თუ გინდა, ეს შემთხვევითი ადამიანები უნდა ჩამოიცილო. იწყება შინაბრძოლა. თუ, ერთი მხრივ, ეს შინაბრძოლა შეიძლება დამარცხების საწინდარი გახდეს, მეორე მხრივ, გარდაუვალია ძმათა შორის სისხლისღვრა. ამ სისხლისღვრის მსხვერპლი კი, როგორც წესი, უდანაშაულო ადამიანები ხდებიან. ამის გამო მოძრაობა ზნეობრივ ღირებულებას კარგავს.

მშვიდობიანი პოლიტიკური ბრძოლის დროს კი შემთხვევით ადამიანთა ლიანგური მოზღვაება არ ხდება. თითო-ოროლა თუ შემოძვრება. მათ კი მოძრაობის არც პოლიტიკური შედეგის შეფერხება შეუძლიათ და არც ზნეობრივი სახის შეზღავდა. რაკი მცირერიცხოვანი არიან, ჩამოცილებაც ადვილად ხერხდება.

ეს ერთი. მეორეც: ამასაც ისტორია ადასტურებს. გამარჯვებისათვის ერთად, მხარდამხარ მებრძოლნი, ძღვევის შემდეგ, ერთმანეთს გადაეკიდებიან და უმოწყალოდ ეუფავენ ურთიერთს. რაგორც შორეული წარსულის, ისე უახლოესი ისტორიიდან ამის უამრავი არგუმენტის მოხმობა შეიძლება. ეს პოლიტიკური ბრძოლის სამწუხარო კანონზომიერებაა. მისგან თავის დაღწევა ძალიან იშვიათი მოლოენაა.

ქართულმა ეროვნულმა მოძრაობამ ისიც უნდა მოახერხოს, რომ როგორმე პოლიტიკური ბრძოლის ამ საზარელ თვისებას გვერდი აუაროს. ისე მოვიქცეთ, როგორც ავთანდილი ფიქრობს: „მას ყმასა ხრმალი არა ეპკრა, რც მისი დავისობინო“.

ვითარებისათვის ალღოს აღების უნარი (ავთანდილის ნიჭიერებით) ღღეს მეტისმეტად გვეკირდება. კაციშვილი ვერ იწინასწარ-

მეტყველებს, მდგომარეობა უახლოეს ხანებში როგორ და რა მიმართულებით შეიცვლება. თუ ორი ძალა — სსრკ-ის უზენაესი საბჭო და რსფსრ-ის უზენაესი საბჭო — ერთმანეთს ძართლა დაეჯახა, მაშინ საქართველომ ისეთი გზა უნდა აირჩიოს, რომ შუაში არ გაიქცლიტოს, გაფაციცებით აღევენოს თვალი ძალთა თანაფარდის შეცვლას და ამით ისარგებლოს. თუ ორი საბჭოს ურთიერთობა შედარებით მშვიდობიანად წარიმართა, მაშინ სხვა პოზიციის გამოჩნება გეგმარებას. ამიტომ დღეს დაბეჯითებით არ უნდა ვამტკიცოთ არც არჩევნებში არმონაწილეობა და არც მონაწილეობა. ყველაფერს უახლოეს მომავალში შექმნილი სიტუაცია გვიკარნახებს.

ამჯერად კი, არსებული ვითარების გათვალისწინებით, ოცნება შეგვიძლია. ისიც უნდა დავამატო, რომ ეს ოცნება რეალობას მოკლებული არ არის.

კომუნისტურმა ხელისუფლებამ, ნებით თუ უნებლიეთ, დაუშვა მრავალპარტიული არჩევნები. შიამიტი არავინ არის და ყველას ესმის, რომ კომპარტია ყველა ღონეს იხმარს ხელიდან არ გაუშვას მმართველობის ბერკეტები. მაგრამ, რაკი მრავალპარტიული არჩევნები ნებადართულია, ეროვნულ მოძრაობას შეუძლია ვითარება თავის სასარგებლოდ გამოიყენოს. ყველაფერი იმაზეა დამოკიდებული — ვინ ვის აჯობებს კეკელით: ეროვნული მოძრაობა თუ საბჭოური ხელისუფლება. დღეს ეროვნულ მოძრაობას აქვს მეტი კეკელი და მეტი ძალა. კომუნისტურმა ხელისუფლებამ დაკარგა ხალხის ნდობა. მის კანდიდატებს ერი მზარს არ დაუქერს. ჩემი ღრმა რწმენით, ეროვნულ მოძრაობას გამარჯვება გარანტირებული აქვს, თუ იგი ოქტომბერ-ნოემბერში დანიშნულ არჩევნებში მონაწილეობას მიიღებს. მაგრამ საგანგებოდ და დაკვირვებით შესწავლილ კანდიდატებით და არა ისე, როგორც 25 მარტს ვაპირებდით, როცა დასახელებულ კანდიდატთა დიდი უმრავლესობა არავითარ ნდობას არ იმსახურებდა. ისეთი პიროვნებანი უნდა შეირჩეს, ვისზეც თამამად ვიტყვი: „კაცი იყო საქმისაცა შესაფერი, შესატყვისი“.

თუ მომეტებულ ფანტაზიორობად არ ჩამითვლით, მაშინ ვიტყვოდი, რომ არჩევნებში ეროვნული მოძრაობის კანდიდატების გამარჯვება ნიშნავს საქართველოს უზენაესი საბჭოს გადასვლას ეროვნული მოძრაობის ხელში, ანუ, არსებითად, ხელისუფლების შეცვლას კონსტიტუციური გზით.

ამის მერე არჩეული უნდა იქნეს საქართველოს პრეზიდენტი საყოველთაო, პირდაპირი და ფარული კენჭისყრით. ესეც კონსტიტუციურია.

დღეს მოქმედი კონსტიტუციით, უზენაესი საბჭოს უფლებამოსილებაა მთავრობის დანიშვნა. მაშასადამე, მთავრობაც ისეთივე

იქნება, როგორც ეროვნულ მოძრაობას სურს.

როგორც უნდა მოინდომოს, მოსკოვი ვერაფერს დააკლებს ვერც უზენაეს საბჭოს, ვერც მთავრობას, ვერც პრეზიდენტს, რაკი სახელმწიფო მმართველობის ორივე ინსტიტუტი და პრეზიდენტი არჩეულია კონსტიტუციურად, ხალხის მხარდაჭერით და ნებით.

როგორც უზენაესი საბჭო, ისე პრეზიდენტი და მთავრობა აღქურვილი იქნებიან ყველა კონსტიტუციური უფლებით. მათ ყველა გადაწყვეტილებას, ბუნებრივია, ექნება კანონის ძალა, იურიდიული სიმყარე და სიმტკიცე.

მაგრამ, ისევე უნდა გავიმეორო, ამას მივალწევთ მხოლოდ ეროვნული მოძრაობის ერთიანობისა და ერთსულოვნების შემთხვევაში. აუცილებელია ერის მომზადება არჩევნებისათვის. თუ არ გვექნება ერთიანი პოზიცია, სხვადასხვა აზრით, სხვადასხვა შეხედულებით ხალხს დაეაბნევთ, გზა-კვალს ავურევთ, რითაც დაუყოვნებლივ ისარგებლებს მოწინააღმდეგე, ვითარებას თავის სასარგებლოდ შემოატრიალებს.

ჩვენ არ ვართ მიჩვეული არც დემოკრატიულ მმართველობას და არც დემოკრატიულ აზროვნებას. მოგეხსენებათ, დემოკრატია არა მარტო პოლიტიკური მმართველობის ფორმაა, არამედ აზროვნებისაც. დემოკრატიული აზროვნება ადამიანის ბუნებრივი თვისება უნდა იყოს. მმართველობის დემოკრატიული ფორმის შემოღება შედარებით ადვილია. გაცილებით ძნელია და რთული დემოკრატიული აზროვნების გამომუშავება. თუ დემოკრატიული აზროვნება არ გამომუშავდა, არაფერი მნიშვნელობა ექნება პოლიტიკური მმართველობის დემოკრატიული ფორმის შემოღებას. დემოკრატიული აზროვნების თვინიერ პოლიტიკური მმართველობის დემოკრატიული ფორმა მაშინვე გადაიზრდება დიქტატურაში.

მომავალი დიქტატურის გამოცნობა იოლად შეიძლება მისი სამეტყველო ენით. ამის ნიმუშად ლენინი გამოდგება. სტატიაში — „პროლეტარული რევოლუცია და რენეგატი კაუცკი“ — იგი გერმანელ სოციალ-დემოკრატს ლანძღავს სიტყვებით — გამოჩენილებული, ლაქია, სულელი, უგუნური, პარლამენტური კრეტინი, კაბინეტური რეგენი, არამზადა, ბინძური, გონებაჩლუნგი პედანტი, დაქირავებული მჯღაბნელი, ყეყეჩი, თაღლითი, ყბელი, რენეგატი, წყალისმნაყავი, მოლაყბე, იულუშკა კაუცკი, გამოაჩინა ვირის ყურები და ა.შ. საერთოდ, ლენინს უყვარდა ადამიანის დამამკობელი სიტყვების დახვევა. კაუცკი გამოწაკლისი არ ყოფილა.

ამ სიტყვებს ამჯერად ნუ მიაპყრობთ ყურადღებას ზნეობრივი კუთხით, დააკვირდით მხოლოდ აზროვნების ხასიათის მხრივ. ადამიანი, რომელიც ამგვარი სიტყვიერი მასალით აზროვნებს, შეუძლებელია ატარებდეს დემოკრატიის რაიმე თვისებას. იგი დიქტატორია სულით ხორცამდე. როგორც კი ასეთი კაცი ძალაუფლებას

ჩაიგდებს ხელში, სისხლის ტბებს დააყენებს. ეს დაადასტურა ლენინის პოლიტიკურმა საქმიანობამ.

უბრალო, მარტივი წესია: მეტოქის დებულების უარყოფას არ-გუმენტები სჭირდება და არა მისი პიროვნების ლანძღვა-თრევა. როცა ადამიანის პიროვნულად დამამცირებელ სიტყვებს მივმართათ, ეს არა მარტო საბუთების სიმწირეს მოწმობს, არამედ დემოკრატიული აზროვნების უქონლობასაც.

ამაზე ყურადღებას იმიტომ ვამახვილებ, რომ დემოკრატიული აზროვნების უქონლობას სხვადასხვაგვარი სახითათო შედეგი შეიძლება მოჰყვეს.

პირველი: ეროვნულ მოძრაობას შეუშალოს ხელი ერთიანი პოზიციის შემუშავებაში. ეროვნული მოძრაობის სხვადასხვა მიმართულება შეურიგებლად დაუპირისპიროს ერთმანეთს. ეს კი სრულიად არასასურველი მოვლენაა დღესაც და მომავალშიც.

მეორე: მოწინააღმდეგეს მისცეს საშუალება სახელი გაუტეხოს დემოკრატია. შეაშინოს ხალხი: ხედავთ, დემოკრატია ახლავს ქაოსი, ურთიერთდაუნდობლობა, უწყსრიგობა (სამწუხაროდ, ამგვარი მითქმა-მოთქმა უკვე გაისმის). ცხადია, ეს სიმართლე არ არის, მაგრამ მოუძზადებელი საზოგადოება მოსალოდნელია იოლად წამოვეგოს ანკესზე.

მესამე: დასაშვებია, დემოკრატიული აზროვნების უქონლობამ დამოუკიდებელ საქართველოში საფუძველი ჩაუყაროს დიქტატურის დამყარებას. რამდენადაც ადამიანი გამოუცდელია, დამოუკიდებელ პოლიტიკურ ცხოვრებას მიუჩვეველი, იმდენად მეტად ეშინია მას დემოკრატიული აზროვნების. დიქტატურა ყოველთვის სარგებლობს ამით. წესრიგის სახელით ადამიანს მონობის შიშე უღელს ადგამს (სსრკ-ის მოქალაქეებს ნიმუშისათვის შორს წასვლა არ სჭირდებათ).

ჩვენ მოწმე ვართ, რომ სოციალიზმი დამარცხდა პოლიტიკურად და ეკონომიკურად. იგი უნდა დამარცხდეს, როგორც აზროვნების დიქტატორული ფორმა. ეს კი შესაძლებელია მხოლოდ დემოკრატიული აზროვნებით.

დემოკრატიული აზროვნება ჩვენ გვპირდება ბიუროკრატის მოსაშლელადაც. თუ პარტოკრატიას საძირკველი გაებზარა და ატორიტმანდა, ბიუროკრატია ჯერ მყარად გრძნობს თავს. ბიუროკრატია იცის, მისი სრული მოშლა შეუძლებელია, რაკი სახელმწიფო არსებობს. ამიტომ შეუპოვრად იბრძოლებს თავის გადასარჩენად.

სახელმწიფოს, როგორც ხალხის პოლიტიკური მოწყობის ფორმას, ბევრი მტერი ჰყავდა. ისინი (მათ შორის კომუნისტებიც) გვპირდებოდნენ მის გაუქმებას, მაგრამ არ მოხერხდა ეს. ვერ მოიძებნა ხალხის ორგანიზებული ერთიანობის უკეთესი ფორმა.

აღბათ, ვერც მომავალში გამოინახება. ცრუ დაპირებებს სჯობს ვალიაროთ სახელმწიფოს არსებობის აუცილებლობა. რაკი ასეა, ბიუროკრატიაც უნდა ავიტანოთ. მაგრამ რამდენადაც შესაძლებელია, უნდა შევამციროთ. ამას კი ადმინისტრაციული მმართველობის ძირეული რეფორმა სჭირდება.

ისეთი პატარა ქვეყანა, როგორც საქართველოა, ამჟამად დაყოფილია 69 რაიონად. თითოეულ რაიონში ხელისუფლების ორი ინსტიტუტია — რაიკომი და აღმასკომი — ურიცხვი თანამშრომლებით. ამას მიუშობოთ რესპუბლიკის სათავეში მდგომი კომპარტიის ცკ-ის, მინისტრთა საბჭოს. და უზენაესი საბჭოს პრეზიდიუმის მოსამსახურენი და შეგვეძლება წარმოვიდგინოთ, ბიუროკრატთა რა თავზარდამცემი რაოდენობა ფუნქციონირებს.

პირველი, რაც გადაუდებლად უნდა გაკეთდეს, გახლავთ კომპარტიის ცკ-ისა და რაიკომების სრული გაუქმება. მით უმეტეს, მრავალპარტიულობის სისტემაში მათ საქმე აღარ რჩებათ.

მეორე, საქართველო ადმინისტრაციულად უნდა დაიყოს ისტორიული კუთხეების შესაბამისად. თუ ასე გავაკეთებთ, 14 ადმინისტრაციული ერთეული გამოგვივა: აფხაზეთი, აპარა, გურია, თუშეთი, იმერეთი, კახეთი (ქიზიყითურთ), მთიულეთ-გუდამაყარი, რაკალეჩხუმი, სამეგრელო, სამცხე (მესხეთ-ჯავახეთი), სვანეთი (ქვემო და ზემო), ფშავ-ხევსურეთი, ქართლი, ხევი. რა თქმა უნდა, ამგვარ ადმინისტრაციულ დაყოფას დამუშავება-დაზუსტება უნდა. ჩემთვის გარკვეული და ნათელი ის არის, რომ საქართველოსათვის სრულიად საკმარისია 15 (პა და პა 20) ადმინისტრაციული ერთეული.

როგორც მოზაიკაში ყველა კენკს თავისი ფერი აქვს, მაგრამ ერთად შეწყობილ-შეფარდებული ჰქმნიან საერთო სურათს, ასეა საქართველოც. ყველა კუთხე ისტორიულად ჩამოყალიბებული თავისთავადი სახის მატარებელია, მაგრამ ერთად იმ ერთიან ქვეყანას ქმნიან, რომელსაც საქართველო ეწოდება. გურიაში ისე არ ცხოვრობენ, არ მღერიან, არ აცვიან, როგორც ხევსურეთში, სამეგრელო არ ჰგავს ჯავახეთს და აპარა — ხევს... იმერულ ხალხურ სიმღერას თავისი განუმეორებელი ეშხი აქვს და კახურს — თავისი... ერთ ციციქნა ტერიტორიაზე არსებული ეს მრავალფეროვნება უტყუარი საბუთია ქართველი ხალხის სიმდიდრისა და ნიჭიერების. დამოუკიდებელმა საქართველომ ყველაფერ ამას უნდა მოუაროს, უპატრონოს, გაამრავალფეროვანოს, გაამყაროს.

ისტორიული კუთხეების მიხედვით, საქართველოს ადმინისტრაციული დაყოფა ეკონომიკურადაც მნიშვნელოვანი იქნება. ყველა ჩვენს კუთხეშია მეურნეობის თავისებური სახეობები. თუშურ ყველს, თუშეთის გარდა, ვერსად ამზადებენ. თუ მის წარმოებას, ტექნიკური თვალსაზრისით, დღევანდელ დონეზე დავაყენებდით, თუშეთიც დიდ ეკონომიკურ სარგებელს ნახავდა და მთელი საქართველოც. საერ-

თაშორისო ბაზარზეც ჩინებულ ყველს გაეიტანდით.

დიდი ქკუა არ სკირდება იმის მიხვედრას, რომ ბევრი ყველი რომ აწარმოო, ბევრი ცხვარიც უნდა გყავდეს. ბევრი ცხვარი რომ შეინახო, კარგი საძოვრებიც უნდა გქონდეს. ერთი სიტყვით, თუ შეთი საქართველოს უნდა ეზმარებოდეს და მთელი საქართველო — თუშეთს. ასე ეჯაკვება ერთმანეთს ჩვენი კუთხურა და ეროვნული კეთილდღეობა.

იყო დრო, როცა რაქაში დიდებულ ლორს ამზადებდნენ ამ ლორის წარმოება როგორც საშინაო, ისე საგარეო ბაზრისათვის ჩვენი მომავლის ერთი უმთავრესი ამოცანაა. მაგრამ ლორი თავისით არ კეთდება. მას ადამიანის ხელი სკირდება. ეს ადამიანები კი რაქაში უნდა ცხოვრობდნენ. მართო ლაპარაკით არც რაქაში დაბრუნდება ვინმე და არც ხევსურეთში. დაბრუნდებიან მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მათ თავისუფალი მეურნეობის საშუალებას მიეცემა და დიდი ხნით გაერთავისუფლებთ ყოველგვარი გადასახადისაგან.

ყველაზე დიდი და მნიშვნელოვანი გადასახადი, რომელსაც ყოველი მოქალაქე იღებს თავის ქვეყნისათვის, ეს გახლავთ საათივით აწყობილი მეურნეობა. ყველა დროში ასე იყო და, მით უმეტეს, ასეა ახლა: ყოველი ადამიანი ორი მიზნით შრომობს — თავის შესანახად და მოგებისათვის. ადამიანმა ქვეცნობიერად იცის სიმდიდრე არა მართო კეთილდღეობა, არამედ შთამომავლობის უხიფათო არსებობის გარანტიაც. შთამომავლობას რომ უხიფათო არსებობის გარანტია შეუქმნას, ადამიანმა შრომით უნდა მოიგოს და სიმდიდრე დააგროვოს. ოღონდ ამის საშუალება უნდა მისცე. არ უნდა შეზღუდო და მებოქო იგი: შრომის ხალისი არ წაართვა. როცა ქართველ კაცს თავისუფალი შრომის იმედი დაუბრუნდება, იგი რაქაშიც დაბრუნდება და ხევსურეთშიც, უდაბნოსაც აითვისებს და ურწყავსაც. ეს კი ჩვენი ეკონომიკის სიმყარე-სიმტკიცის საფუძველი იქნება.

ისტორიულად ქართული კულტურული ცენტრები თბილისში არ ყოფილა თავმოყრილი. არავის გაუგონია თბილისის აკადემია, მაგრამ ყველამ იცის კოლხეთის, გელათის, იყალთოს აკადემიები. ქვეყანა კულტურული თვალსაზრისით, თანაბრად უნდა იყოს განვითარებული. ამის საშუალებასაც იძლევა ადმინისტრაციულად საქართველოს ისტორიული კუთხეების მიხედვით დაყოფა. მე ასე მეოცნებება: დამოუკიდებელ საქართველოში ამა თუ იმ კუთხეს, როგორც ადმინისტრაციულ ერთეულს. მისი წლიური ეკონომიკურ-ფინანსური შემოსავლის 90 პროცენტი უნდა რჩებოდეს და საერთო რესპუბლიკურ ბიუჯეტში მხოლოდ 10 პროცენტი შექქონდეს (როგორც ამ, ისე სხვა შემთხვევაში ვხელმძღვანელობთ პრინციპით: მცირე გადასახადი მწარმოებელს ააქტიურებს, დიდი გადასახადი პირიქით — აპასიურებს). ეს კუთხეებს საშუალებას მისცემს თავიანთ კეთილმოწყობაზე იფიქრონ და გააკეთონ კიდევ.

მართალია, ოცნებამ შორს გამოიყოლა, მაგრამ ღრმად მჭერა, რომ დამოუკიდებელ საქართველოში პროვინციების ცენტრები კულტურულ-ეკონომიკურად თბილისს არაფრით უნდა ჩამორჩებოდნენ. სხვაგვარად ლონიერი საქართველო არ შეიქმნება.

საქართველოს მოსახლეობა ეროვნულად ჰრელი რომ არ იყოს, ადმინისტრაციულად მისი მოწყობა ძნელი არ იქნებოდა, მაგრამ ჩვენ ვალდებული ვართ არაქართული მოსახლეობის ინტერესიც გავითვალისწინოთ.

საქართველოში მოსახლე რუსებთან დამოკიდებულება მთელ რუსეთთან ურთიერთობასაც გულისხმობს.

საქართველოში მოსახლე სომხებთან დამოკიდებულება მთელ სომხეთთან ურთიერთობასაც გულისხმობს.

საქართველოში მოსახლე აზერბაიჯანელებთან დამოკიდებულება მთელ აზერბაიჯანთან ურთიერთობასაც გულისხმობს.

და ასე შემდეგ.

თითოეულ ხალხთან ურთიერთობას ცალ-ცალკე და დიფერენციულად უნდა მოვეუძებნოთ გადაწყვეტა. მათთან ურთიერთობის მოგვარება უამრავი სპეციფიკური ნიშანთვისების გათვალისწინებით უნდა მოხდეს.

ამჯერად აფხაზებთან ურთიერთდამოკიდებულების მომწესრიგებელ ჩემულ ვარაუდს გაგაცნობთ. მინდა იგი პაექრობის, დავის საგანი ვახდეს როგორც ქართველთა, ისე აფხაზთა მხრიდან. იქნება ამ სჯაბაასში ორივე მხარისთვის მისაღებ გადაწყვეტას მივაგნოთ.

ჩვენ — აფხაზებს და ქართველებს — ღმერთმა ერთ სახლში ცხოვრება დაგვაკისრა. ასე იყო ისტორიულად, ასეა დღესაც. ამიტომ ეს სახლი ისე უნდა მოვაწყოთ, რომ არც ერთი მხარე დარჩეს უკმაყოფილო და არც — მეორე.

აფხაზთა და ქართველთა ურთიერთობის მომგვარებელ გზად ეროვნული თვითმმართველობა მესახება.

რას ვგულისხმობ ეროვნულ თვითმმართველობაში და როგორ წარმომიდგენია იგი?

დღევანდელი აფხაზეთის ასსრ-ის ყველა ის დასახლებული პუნქტი (სოფელი, დაბა, ქალაქი), სადაც აფხაზობა კომპაქტურად სახლობს, შედის აფხაზთა ეროვნულ თვითმმართველობაში და შეადგენს მის ტერიტორიას. ეს დასახლებული პუნქტები აღრიცხული იქნება საერთაშორისო კომისიის მიერ (ერთმანეთს რომ ვენდობოდეთ, ამის გაკეთება შინაურ კომისიასაც შეეძლო) და შევა იმ ხელშეკრულებაში, რომელიც დაიდება საქართველოს მთავრობასა და აფხაზთა თვითმმართველობას შორის.

აფხაზთა ეროვნული თვითმმართველობა დამოუკიდებელია, არ ექვემდებარება საქართველოს მთავრობას და იმართება საკუთარი კონსტიტუციის მიხედვით. ოღონდ აფხაზთა თვითმმართველობის

კონსტიტუცია შეთანხმებულია საქართველოს პარლამენტთან ისევე, როგორც საქართველოს კონსტიტუცია უნდა შეთანხმდეს ადრე, ვიდრე თვითმმართველობას. ეს აუცილებელია სოციალური გაუტყობობის თავიდან ასაცილებლად.

დღევანდელი აფხაზეთის ასსრ-ის ქართული მოსახლეობა ექვემდებარება მხოლოდ საქართველოს მთავრობას. მასზე არ ვრეკელდება აფხაზეთის ეროვნული თვითმმართველობის იურისდიქცია.

ცალკეული აფხაზური ოჯახები, რამდენიც აღმოჩნდებიან ქართველთა დასახლებულ დამა-სოფლებში, სურვილით ამებრ, უფლებათა მიხედვით არიან გადასახლდნენ აფხაზეთის თვითმმართველობის ტერიტორიაზე. ასევე აფხაზეთის თვითმმართველობის ტერიტორიაზე მოსახლე ცალკეულ ქართულ ოჯახებს, შეზღუდულია, შეფარულია დაბრუნდნენ ქართველებით დასახლებულ დამა-სოფლებში.

დღევანდელი აფხაზეთის ასსრ-ის არააფხაზ და არაქართველ (რუსები, სომხები, ბერძნები და სხვანი) კომპაქტურ მოსახლეობას მიენიჭება უფლება, საერთო სახალხო რეფერენდუმის ვხაით, აირჩიონ ვის დიქტემდებარონ — აფხაზეთის ეროვნული თვითმმართველობას თუ საქართველოს მთავრობას. ეს არჩევანიც გაფორმებულია სათანადო დოკუმენტით და ფიქსირებულია კონსტიტუციაში.

რაკი აფხაზეთი და ქართველთა შორის ისტორიულად და ტერიტორიულად არსებობენ ნათესაურ-ოჯახური კავშირები, ყოფისა და ზნე-ჩვეულებათა მსგავსება, აფხაზეთის თვითმმართველობის ტერიტორია არ არის გამოყოფილი საქართველოს ტერიტორიისაგან საზღვრით და მიმოსვლა-კავშირი თავისუფალია.

მიუხედავად იმისა, რომ აფხაზეთის თვითმმართველობა დამოუკიდებელი სახელმწიფო ერთეულია, აფხაზი მოქალაქე საქართველოში სარგებლობს ყველა იმ უფლებით, რითაც ქართველი მოქალაქე.

საქართველოს რესპუბლიკა კონსტიტუციურად იცავს აფხაზეთის მოქალაქეობრივ უფლებებს, აფხაზეთის ეროვნული თვითმმართველობა — ქართველთა მოქალაქეობრივ უფლებებს.

ამავე წესით უნდა შემუშავდეს ქალაქ სოხუმის სტატუსიც.

ისე, გული რომ გულობდეს და შევთანხმდებოდეთ, ამის გაკეთება დღესაც შეიძლება. არ არის აუცილებელი დამოუკიდებლობის ცდა და ლოდინი.

თუმცა ყველაფერი იმაზეა დამოკიდებული, ვინ და როგორ შეხვდება ჩემს წინადადებას, ამას ვი მომავალი დაგვანახებ. ესა თუ ის დასაზუსტებელი საკითხიც კამათის დროს დადგინდება.

ახლა კი კლექტორატის მიუხედავად.

ყველაზე ძნელი, როგორც უკვე ვთქვი, კლექტორატისთან ბრძოლაა. მას ხელში ეკონომიკა უჭირავს, ის ეკონომიკა, რომელიც არსებობის საფუძველია.

თუ პარტოკრატია და ბიუროკრატია უუნარობისა და უმეც-

რების გამო მოშალა ეკონომიკა, კლექტოკრატია ამას შეგნებულად და გამიზნულად აეთებს. სადაც ეკონომიკა აწყობილია, იქ კლექტოკრატია ეკონომიკის იარსებებს. კლექტოკრატია იქ პარპაშებს, სადაც ეკონომიკა მორღვეულია და ძალი პატრონს ვერ ცნობს.

კლექტოკრატია იმითაც არის ღონიერი, რომ კლექტოკრატია შორის ბევრია ბიზნესმენის ნიკით დაჯილდოებული. ისინი სოციალიზმმა განადა კლექტოკრატია, რადგან ტალანტის გამოვლენის საშუალება წაართვა. პოტენციური ზუბალაშვილები, სარაქიშვილები, ხოშტარიები ქურდებდად აქცია. ეს დანაშაული სოციალიზმს ბუმერანგივით შემოუბრუნდა: კლექტოკრატია იგი ეკონომიკურად მოშალა და დაარღვია.

კლექტოკრატის დაძლევა მხოლოდ ნამდვილი ეკონომიკური სისტემის შექმნით შეიძლება. ის რეფორმები, რომელსაც დღეს საბჭოური ხელისუფლება მიმართავს, არავითარ შედეგს არ მოგვცემს. ახლანდელ რეფორმებს მიზნად მაინც სოციალიზმის გადარჩენა აქვს. არადა, თუ ეკონომიკური მდგომარეობის შეცვლა გეინდა, ეკონომიკის სოციალისტური სისტემა ძირფესვიანად უნდა მოისპოს. უნდა დამკვიდრდეს ის, რასაც საბჭოური პროპაგანდა კაპიტალისტურ ეკონომიკურ სისტემას უწოდებს, ხოლო დასავლეთში ჰქვია სოციალური საბაზრო მეურნეობა.

როგორც არასპეციალისტს, არაეკონომისტს სრული უფლება გაქვთ არ დამიჯეროთ. ამიტომ მოუსმინეთ კაცს, რომელიც საბჭოური ეკონომიკასაც კარგად იცნობს, რაკი სსრკ-ის ყოფილი მოქალაქეა, და დასავლურსაც, რაკი ამჟამად აშშ-ში ცხოვრობს.

„ბაზარი კერძო საკუთრების თვინიერ არ მუშაობს. ნორმალური ეკონომიკა კერძომწარმოებლურია“.

● „ისევ ვრწმუნდები: რეფორმის გარშემო მიდის დისკუსია, რეფორმა კი არ ხდება“.

„ყველაზე ცუდი, რაც ამ ცხრა თვის მანძილზე (ცხრა თვის წინათ ყოფილა სსრკ-ში — ა.ბ.) მოხდა, ის არის, რომ არაფერი არ მოხდა“.

„მას (დეფიციტს — ა.ბ.) მოერევა არა შინაგან საქმეთა სამინისტრო, არამედ მესაკუთრენი. რომელნიც ბაზარზე ერთმანეთს კონკურენციას გაუწევენ და ამოძიკვავენ უკმარისობას“.

„ვერცერთი, ყველაზე უტრფარი მათიაც ვერ მოახერხებს ჭიბეში ჩაიდოს იმდენი, რამდენსაც ძარცვავს ყოველწლიურად არანორმალური ეკონომიკა“.

„სიტყვების ომი არ დამთავრებულა. ისევ ძველებურად ეკონომიკური პოლიტიკა ლეგენდების ხელშია: ქვეყანა მზად არ არის ბაზრისათვის. ხალხი ვერ გაიგებსო. ყველაზე საშიში ის არის, რომ ერთმანეთს არწმუნებთ — თუ გლენებს მიწას მივცემთო, არ აიღებენ, არ იყიდიანო. მიეცით!“

ამას ამბობს იგორ ბირმანი, ვისთანაც საუბარი დაბეჭდილია „მოსკოვსკიე ნოვოსტიში“ (1990 წ., №15).

არც საკუთრების, არც მიწის და არც სხვა ამგვარი კანონები, რომელიც სსრკ-ის უზენაესმა საბჭომ მიიღო, არავითარ დადებით შედეგს არ გამოიღებს. ჩვენ ეს კანონები გვერდზე უნდა გადავდოთ და ახალი შევქმნათ. სრულიად მკაფიოდ, მკვეთრად და მიუკიბ-მოუკიბავედ უნდა ითქვას —

საკუთრების რომელ ფორმას ვალიარებთ,

რა უფლება აქვს გლებს, ანუ ვინ არის მიწის პატრონი — გლები თუ სახელმწიფო.

რა უფლება აქვს მუშას, ანუ ვინ არის ფაბრიკა-ქარხნების პატრონი — მუშა თუ სახელმწიფო.

ვის ეკუთვნის ინტელექტუალური შრომის ნაყოფი...

ჩემი ფიქრით, ამ საკითხების მოგვარებისას უნდა ეხელმძღვანელობდეთ პრინციპით: მწარმოებელი უნდა იყოს გამსალბებელიც და მოგებაც მწარმოებელს უნდა ეკუთვნოდეს.

ყველაფერი ეს აღიარებული უნდა იქნეს კონსტიტუციურად და მისი შეცვლა-გაუქმების უფლება არავის მიეცეს.

რას ნიშნავს ეკონომიკური ძლიერება, ეს ყველამ ჩინებულად იცის, მაგრამ ერთ მაგალითს მაინც გაგახსენებთ.

გერმანიას დღესაც ოკუპირებული ქვეყნის სტატუსი აქვს. ორივე გერმანიაში. გფრ-შიც და გდრ-შიც, ღვას საოკუპაციო ჩარი (სსრკ-ის, აშშ-ის, დიდი ბრიტანეთის, საფრანგეთის და სხვათა), რომლის საერთო რაოდენობა 814.400 კაცია („ლიტერატურნაია ე.ზეტა“, 1990 წ., №14). მაგრამ გფრ-მ ეკონომიკურად მაინც დაამარცხა ოკუპანტები და არსებითად დაიქვემდებარა.

ჩერ, ალბათ, თითო-ორიოლა პოლიტიკოსმა თუ იცის, რამდენ მილიარდ მარკად იყიდა გფრ-მ გდრ. მალე ესეც ცნობილი გახდება. კიდევ ერთხელ გამოვლინდება გფრ-ის ფინანსურ-ეკონომიკური ძალმოსილება. მაგრამ ერთი წუთით დავეანებოთ ამას თავი და მეორე ფაქტს მივაქციოთ ყურადღება: გფრ სსრკ-ის ტერიტორიაზე ქმნის დიდ სამეურნეო და კულტურულ ზონას. ამ ზონაში ის გერმანელები დასახლდებიან, რომელნიც ამაჟამად საბჭოეთის სხვა-დასხვა კუთხეში ცხოვრობენ და გერმანული ავტონომიისათვის იბრძვიან. მათი ამოცანაა გააჩანსალონ დასწეულელებული საბჭოური ეკონომიკა და სსრკ-ის ბანკებს მისცენ ვალუტა („მოსკოვსკიე ნოვოსტი“, 1990 წ., №14).

და იცით მერე სად იქნება ეს სამეურნეო და კულტურული ზონა? აღმოსავლეთ პრუსიაში, რომელიც, მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, ჭიითვისა-სსრკ-მა და კალინინგრადის ოლქი დაარქვა. ისიც ცხადია, საბჭოთაოდ რა მოჰყუება-ამას: კალინინგრადს დაუბრუნდება ძველი ნამდვილი სახელი კაონიგსბერგი, ხოლო ისევ გერმა-

ნელებით დასახლებულ აღმოსავლეთ პრუსიას შეიერთებს გაერთიანებული გერმანია.

იარაღით დამარცხებულმა გერმანიამ ეკონომიკის საშუალებით ასე დასცა ძირს სსრკ. თუ გამარჯვებისათვის სსრკ.-მა მილიონობით ადამიანის სიცოცხლე გაიღო, დღევანდელმა გერმანიამ გამარჯვება მოიპოვა უსისხლოდ, ფულით. ერთი ადამიანიც არ შეუწირავს მსხვერპლად. თან ეკონომიკით მოპოვებული გამარჯვება არ არის ისე ეფემერული, როგორც იარაღით მიღწეული.

აი, ეს არის ეკონომიკური ძლიერება.

კარგად ვიცი, ამას რომ მიაღწიო, გერმანულ შრომისმოყვარეობასთან ერთად, აუცილებელია გყავდეს ლუდვიგ ერარდიც. მაგრამ სხვა გზა არ არის: სანამ ქართველი ლუდვიგ ერარდი გამოჩნდებოდეს, ჩვენმა ეკონომისტებმა შეუძლებელი უნდა შეძლონ და დამოუკიდებელი საქართველოს განვითარების ის ეკონომიკური მოდელი შექმნან, რომელიც ქართველ ხალხს საშუალებას მისცემს დააჩოქოს შინაური თუ გარეშე მტერი.

როცა ეკონომიკაზე ელაპარაკობთ, არც ფული უნდა დაგვაიწყდეს. მართალია, ფული ყველას უყვარს, მაგრამ არა მგონია ყველა დაკვირვებით კითხულობდეს, რა აწერია ამ სანუკეარ ბანკნოტს

„Банковские билеты обеспечиваются золотом, драгоценными металлами и прочими активами государственного банка“.

ვიცით კი ჩვენ ამჟამად, რა რაოდენობის ოქრო-ვერცხლი და თვალ-მარგალიტია საქართველოს ბანკებში შენახული?

რუსთაველის საზოგადოების გაკვირვებას საზღვარი არ ჰქონდა, როცა შეიტყო, რომ საქართველოს ლომბარდებში დაგირავებული განძეული, თუ პატრონმა ვერ გამოისყიდა, მაშინვე მოსკოვში იგზავნება (ამ რამდენიმე დღის წინათ ტელევიზიით გვანუგეშეს, რომ ამიერიდან აღარაფერი გაიგზავნებო მოსკოვში. ღმერთმა ჰქნას!). თუკი ლომბარდში დაგირავებული იგზავნება, ვინ დატოვებს ბანკში ოქრო-ვერცხლსა და თვალ-მარგალიტს?

როცა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა შეიქმნა, თბილისის ბანკები გატენილი იყო ოქრო-ვერცხლითა და თვალ-მარგალიტით. მაშინ ქართველმა თავადაზნაურობამაც დიდძალი განძი მიართვა თავისუფალი ქვეყნის მთავრობას. როგორი იყო დემოკრატიული საქართველოს ფული, კარგად ჩანს იულიუს ბრაუნტალის ცნობიდან.

1922 წელს ბოლშევიკებმა ქინაქინა არ იყიდეს საზღვარგარეთ. საქართველოში მალარია გამძვინვარდა. ხალხი ბუზებივით იხოცებოდა. მაშინ საერთაშორისო პროფკავშირებმა გამოუწოდა ქართველ ერს დახმარების ხელი. ავსტრიელმა იულიუს ბრაუნტალმა საქართველოში ქინაქინა ჩამოიტანა. 1922 წლის 30 მარტიდან 22 აპრილამდე დარჩა ჩვენთან სტუმრად. შინდაბრუნებულმა წიგნი

დაწერა: „კომუნიზმიდან იმპერიალიზმისაკენ. ბოლშევიკური საქართველოს სურათები“.

ამ წიგნში იგი წერს, რომ 1921 წლის იანვარში ერთი ფუნტი ინგლისური სტერლინგი 18.000 ქართულ მანეთს უდრიდაო. როცა თებერვალ-მარტში ბოლშევიკებმა საქართველო დაიპყრეს, ქართული მანეთის კურსი ერთბაშად დაეცა. 1922 წლის 15 აპრილს ერთი ფუნტი სტერლინგი უკვე 1.800.000 მანეთის ტოლი იყო. მიუხედავად ამგვარი დაცემისა, ქართული მანეთი მაინც სჭობდა რუსულ რუბლს: იმავე პერიოდში 1000 რუსული რუბლი უდრიდა 125 ქართულ მანეთს.

ახლა როგორ იქნება ქართული მანეთის საქმე? შეგვეძლება ჩვენს ფულს დავაწეროთ: განადღებული იქნება საქართველოს ბანკის ოქროით, ძვირფასი ლითონებით და სხვა აქტივით? ამის პასუხი ჩვენმა ფინანსისტებმა უნდა მოგვეცენ. თორემ ხომ ხედავთ, მოსკოვი კაპიკ-კაპიკ ითვლის სსრკ-ის რამდენი ვალი მართებს ლიტვას. იმაზე კი კრინტს არ ძრავს, ლიტვა როგორ გაძარცვეს.

როცა საქართველოსაც გამოუცხადებენ, ამდენი და ამდენი ვალი გმართებთო სსრკ-ის, მაშინ ჩვენც მზად უნდა ვიყოთ ეუპასუხოთ: რაც 1801 წლიდან დღემდე საქართველოდან წაგილიათ, ის დაგვიბრუნეთ და დანარჩენზე მერე ვიმასლაათოთო.

მაგრამ ასე რომ ეუპასუხოთ, გამოანგარიშებული უნდა გვექონდეს — რა ღირებულების განძია წაღებული. იცის კი ეს ვინმემ? ვაი, რომ არა.

ბევრი საქმეა საკეთებელი უალრესად მნიშვნელოვანი და არსებითი.

რაც ზემოთ მოვახსენეთ, იმით, ჩემი აზრით, მოქმედების შემდეგი გეგმა ისახება:

პირველი: არჩევნების გზით უზენაესი საბჭოსა და მთავრობის გადასვლა ეროვნული მოძრაობის ხელში.

მეორე: პრეზიდენტის არჩევა.

მესამე: ახალი კონსტიტუციის მიღება და მისი პრინციპებით რეფორმების ჩატარება, ჯერ ადმინისტრაციულის და მერე ეკონომიკურის.

მეოთხე: სსრკ-დან გამოსვლა და დამოუკიდებლობის აღდგენა.

ალბათ, სულწასულებს მოეჩვენებათ, რომ ამის განხორციელებას ძალიან დიდი დრო დასჭირდება. ჯერ ერთი, კარგად უნდა გვახსოვდეს, რომ რამდენად ვიჩქარებთ, იმდენად დავიგვიანებთ (აკი ამბობს ანდაზა — მოჩქარეს მოუგვიანდესო) და, მეორეც, თუ ეროვნული მოძრაობა გაერთიანებული მიზანსწრაფულად იზრომებს, წარმოდგენილ გეგმის განხორციელებას არ სჭირდება დიდი დრო. ამ საქმეში ყველაფერს განსაზღვრავს ჭკუა და ერთიანობა.

ცნობიერების ლიბანიზაცია

ვინც მსოფლიოს პოლიტიკურ ცხოვრებას თვალყურს ადევნებს, მან კარგად იცის — რა უბედურება ტრიალებს ლიბანში. ჯერ იყო და. ქრისტიანი და მუსლიმანი ლიბანელები წაიკიდნენ — დაუნდობელი ხოცვა-ჟლეტა გააჩაღეს. მერე მუსლიმანი ლიბანელები გაიყვნენ სექტებად და ჯგუფებად. ამათაც მუსრი გაავლეს ერთმანეთს. მაჰმადიანებზე ნაკლები რითი ვართო, იფიქრეს ქრისტიანმა ლიბანელებმა და ისინიც გაითიშნენ. დაიწყეს ერთმანეთის დაუზოგავი ეუფევა. ლიბანში ისე აირ-დაირია ცხოვრება, რომ ძალდი პატრონს ველარ სცნობს.

სიტყვით ყველა თავგადადებული ამტკიცებს, ლიბანის კეთილდღეობისათვის ვიბრძვიო. საქმით კი მსოფლიოს ერთი უმდიდრესი და უღამაზესი ქვეყანა მისი შვილების დაუნდობლობამ, შულღმა და მტრობამ მიწასთან გაასწორა.

ამ განურჩეველ მტრობას, ერთმანეთის სიძულვილს, საერთო ეროვნულ შეუთანხმებლობას რუსმა ემიგრანტმა მწეხალმა ვლადიმერ მაქსიმოვმა ცნობიერების ლიბანიზაცია უწოდა.

მართალია, ჯერჯერობით ცნობიერების ლიბანიზაციას ქართველობა ტოტალურად არ შეუპყრია, მაგრამ ქართული ეროვნული მოძრაობის გათიშვის სახიფათო ნიშნები კი აშკარად ჩანს. საბუთად საკმარისია ის, რაც პრესაში გამოქვეყნდა.* გამოქვეყნებული დოკუმენტები მოწმობენ ხიფათს, რომელიც ქართულ ეროვნულ მოძრაობას დაემუქრა. მალე და იოლად ავიცილებთ თუ არა ხიფათს, ამას უახლოესი მომავალი გვიჩვენებს. ჯერ კი აუცილებელია ქართველი ხალხი ვიხსნათ გათიშულობისაგან. ბევრი მტკიცება და საბუთი არ სკირდება იმას, რომ თუ ეროვნული მოძრაობა ორად გაიყო, გაიყოფა ქართველი ხალხიც. ერის ერთი ნაწილი მზარს დაუქერს ეროვნული მოძრაობის ერთ ჯრტას, მეორე ნაწილი — მეორე ფრტას. მტერიც ამას ელოდება მოუთმენლად. მოხდება ის, რაც ასე მწარედ გამოიტერა მე-18 საუკუნეში დავით გურამიშვილმა.

* იხ. 1990 წლის 17 მაისის „ახალგაზრდა ივერიელი“, 15, 18, 19, 26 მაისის „თბილისი“.

ვით მაშალი სხვის მაშალსა
დაამტერდეს და წაეცილოს,
მას სცემოს და თვით იცემოს,
დაქოჩროს და დაეცილოს,
რა ორნივე დალაღულნი
ძალღმან ხახოს, პირი კიელოს, —
ეგრეთ ქართლი და კახეთი
დარჩა თურქთა, ლეკთა, დიდოს!

ნუთუ მე-18 საუკუნის შემდგომ ჩვენ არაფერი გვისწავლია!
შეიძლება მკითხველმა იკითხოს — რატომ შეგვაშფოთა პარტიულმა დავა-კამათმა, თუნდაც განხეთქილებამ? ეს ხომ ჩვეულებრივი ამბავია დემოკრატიულ ქვეყნებში? მართალია, მაგრამ საქართველოსა და რომელიმე ევროპულ დემოკრატიულ ქვეყანას შორის ძირეული განსხვავებაა.

ავიღოთ რომელიც გნებავთ პატარა ევროპული ქვეყანა — შვეიცარია, პოლანდია, დანია, ნორვეგია და სხვანი. ეს ქვეყნები თავისუფალი ქვეყნებია. მათ არ სჭირდებათ თავისუფლებისათვის ბრძოლა. მათი სახელმწიფოებრივი სტრუქტურა დიდი ხანია ჩამოყალიბებულია. მყარია. არაფერი ემუქრება დაშლით. ეროვნულად ერთგვაროვანია. თუ ასე არ არის, ვთქვათ, შვეიცარიაში, სამაგიეროდ ეროვნული თანხმობა მიღწეულია. განხეთქილება არ ემუქრება. ამ ქვეყნებში პარტიული ბრძოლა ცალკეული პრობლემების უკეთ მოგვარებისათვის მიმდინარეობს. იქ ბრძოლა მტკიცე კონსტიტუციური კანონების ჩარჩოში ხდება. ხალხს შეძენილი აქვს დემოკრატიული ცხოვრების დიდი გამოცდილება. იცის, როგორ დაიპიროს თავი პარტიული შეხლა-შემოხლის დროს. ამდენად პარტიული ბრძოლა არავითარ საფრთხეს არ შეიცავს.

ძირეულად სხვა ვითარებაა საქართველოში. ჯერ ერთი, საქართველო იბრძვის თავისუფლებისათვის, დამოუკიდებლობისათვის; მეორეც, საქართველო იღვწის არსებული სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური სინამდვილის ძირფესვიანი შეცვლისათვის; მესამეც, საქართველოში პარტიული ბრძოლა მიმდინარეობს არა კონსტიტუციური კანონიერების ფარგლებში, არამედ საერთოდ კონსტიტუციის უქონლობის პირობებში (დღეს არსებული კონსტიტუცია მიჩნეულია ყალბად. მას არავინ ემორჩილება); მეოთხეც, ქართველ ხალხს დემოკრატიული ცხოვრების არავითარი გამოცდილება არა აქვს. იოლად შეიძლება მისი დაბნევა.

ეს არსებითი განსხვავება სრულიად სხვადასხვა შინაარსს აძლევს პარტიულ ბრძოლას საქართველოში და ევროპის დემოკრატიულ ქვეყნებში.

ყველა დემოკრატიულ ქვეყანაში, როცა საომარი ვითარება იქმნება, ყველანაირი პარტიული ბრძოლა წყდება. მმართველ პარტიას ოპოზიციური პარტიები სოლიდარობას უცხადებენ. ყველა ერთად იღვწის სამშობლოს დასაცავად და გადასარჩენად. პარტი-

ული ბრძოლა ახლდება ომის დამთავრების შემდეგ.

საქართველოს ორი ომი აქვს ამჟამად: ეროვნული თავისუფლებისათვის და სოციალიზმისაგან თავდასნისათვის.

1977 წელს „იმკა-პრესის“ მიერ გამოცემულ წიგნში „Социализм, как явление мировой истории“, ივორ შათარევიჩის ასეთი დასკვნა გამოაქვს: „Смерть человечества является не только мыслимым результатом торжества социализма — она составляет цель социализма“ (გვ. 365). მოაქვს კიდევ ამის დამამტკიცებელი საბუთები. თუმცა რაღა საჭიროა დოკუმენტების მოხმობა!.. თავად სსრკ მოწმობს შათარევიჩის დასკვნის უტყუარობას.

ჩვენს ბედს ძალი არ დაჰყუდდა, ეროვნული თავისუფლების მოპოვება და სოციალიზმისაგან თავდასნა ერთდროულად რომ მოხდებოდეს. მაგრამ ასე არ იქნება. ეროვნულ თავისუფლებას უფრო ადრე მოვიპოვებთ, ვიდრე სოციალიზმისგან ვინსნით თავს. ამას ადასტურებს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ხელმძღვრედ დაბადება, ორგანიზაცია „სტალინის“ შექმნა და ა.შ. გამოდის, რომ საქართველოში ჭერ კიდევ ეტრფიალებიან სოციალიზმს. ახალი სოციალ-დემოკრატიული პარტია დამოუკიდებლობის მომხრეა, მაგრამ სოციალისტურ იდეალებს ვერ ელევა. მაშასადამე, ეს პარტია დამოუკიდებლობის აღდგენის მერეც გააგრძელებს ბრძოლას სოციალიზმის დასამკვიდრებლად. ამიტომ დღეს ვერვინ იტყვის ზუსტად — რამდენ ხანს იქნება დაკიდული საქართველოს თავზე სოციალისტური გადაშენების დამოკლეს მახვილი.

მართალია, ქართველი ხალხი ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლისაკენ შემობრუნდა, მისი იწამა და დაიჭერა, მაგრამ ეს ჭერ კიდევ არ იმშნავს იმას, რომ ეროვნული ერთიანობა მიღწეულია. ერთიანობას კარგა დიდი მანძილი გვაშორებს.

ერთიანობა მაშინ იქნებოდა მიღწეული, საქართველოს კვ რომ ფიქრობდეს ჩემი ყველი გავიდა, ისტორიის ასპარეზიდან უნდა წავიდე, ადგილი ეროვნულ ძალებს უნდა დავუთმოო. მაგრამ იგი ასე არ ფიქრობს. ეს ნათლად გამოჩნდა იმ მასალებში, რომელიც საქართველოს კვ 28-ე ყრილობის წინ დაისტამბა და თავად ყრილობაზე წარმოთქმულ სიტყვებშიც. პირიქით, კომპარტია ეძებს განახლების გზებს, განმტკიცების საშუალებებსა და ხერხებს. ცდილობს ხელისუფლების მყარად შენარჩუნებას.

ერთიანობა მაშინ იქნებოდა მიღწეული, საქართველოს კომკავშირიც რომ აპირებდეს არსებობის შეწყვეტას. მაგრამ ასე არ უნდა ისიცი გადარჩენისათვის იბრძვის და მომხრეებსაც პოულობს.

ერთიანობა მაშინ იქნებოდა მიღწეული, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის აღდგენის აზრი და სურვილი რომ არ გაჩენილიყო. რაკი სოციალ-დემოკრატიული პარტია შეიქმნა, ეს იმის უტყუარი

ნიშანია, რომ ქართველობის გარკვეული ნაწილი სოციალიზმის ერთგულია. ძნელად თუ იტყვის მასზე უარს.

ერთიანობა მაშინ იქნებოდა მიღწეული, საქართველოს თავისუფლება და დამოუკიდებლობა საქართველოს არაქართულ მოსახლეობასაც რომ სურდეს. ფაქტებმა და მოვლენებმა, ჩვენში უკანასკნელ ხანებში მომხდარმა, დაგვიანახვეს, რომ არაქართული მოსახლეობა საქართველოს დამოუკიდებლობის წინააღმდეგია.

ერთ უბედურ დღეს კომპარტიას, კომკავშირს, სოციალ-დემოკრატიას, არაქართულ მოსახლეობას შეუძლია გაერთიანდეს და, ინტერნაციონალიზმის სახელით, ეროვნულ მოძრაობას მახვილი ჩასცეს ზურგში. ინტერნაციონალიზმის იდეა (კომუნისტური გაგებით) ჭერ დაძლეული არ არის. ბევრს ისევ მიაშიტად ჰგონია, რომ ნაციონალიზმი ინტერნაციონალიზმის მტერია. ვერ მიმხვდარა, რომ ინტერნაციონალიზმის საფუძველი ნაციონალიზმია. „ვისაც არ უყვარს მშობელი დედა, ის მის მაგიერ ვის შეიყვარებს?“ (აკაკი).

აღბათ, ყველა ძალიან დააღონა გაზეთ „კომუნისტში“ (1990 წ., 24 მაისი) გამოქვეყნებულმა ცნობამ, რომ სახალხო ფრონტს მიტმასნებულმა ზოგიერთმა პირმა სისხლის სამართლის დანაშაული ჩაიდინა. ისინი დაპატიმრებული არიან. ინვალიდთა ასოციაციამაც დაიჩივლა: დამნაშავენი თურმე მისი სახელითაც მოქმედებენ. როგორც ჩანს, კლემტოკრატია მოძებრება ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში. თუ ეს სასწრაფოდ და მტკიცედ არ აღიკვეთა, კლემტოკრატია ეროვნულ მოძრაობასაც ისევე გამოხრავს, როგორც კომპარტია გამოხრა.

ეროვნული მოძრაობის ზნეობრივ სახეს ფრიად აკნინებს უკვე მოღად შემოსული საქციელი — „ქარის აქედვა“. „ქარის აქედვა“, როგორც რუსები იტყვიან, CAMOCYD-ია (აღბათ, საქართველოში არ ყოფილა CAMOCYD-ის ფაქტები, რაკი ამ ცნების აღმნიშვნელი სიტყვა არ გვაქვს და რუსულის კალკს — თვითგასამართლება — ვიყენებთ). თვითგასამართლება სამართლებრივი ცნობიერების ყველაზე დაბალი, პირველყოფილი საფეხურია. ყველა სამართლებრივ სახელმწიფოში იგი დაგმობილია, მისი ჩამდენი სასტიკად ისჯება. გახსოვთ, აღბათ, იტალიაში მარქსისტულმა „წითელმა ბრიგადებმა“ ყოფილი პრემიერ-მინისტრი ალდო მორო მოიპარეს და მოკლეს. მაშინ აშშ-ს პრეზიდენტმა კარტერმა იტალიის მთავრობას სამძიმარი გამოუცხადა. სამძიმარში იგი იტალიის მთავრობას თხოვდა: მწუხარებამ სამართლებრივი დემოკრატია და წონასწორობა არ დაგარღვევინოთ. დამნაშავეთა შიმართ შურისგების გრძობა არ გაგიჩნდეთ, ისინი კანონის სრული დაცვით გაასამართლეთო. მართლაც, როგორი მძიმე დამნაშავეც უნდა იყოს კაცი, სამართლებრივ სახელმწიფოში იგი კანონის სრული დაცვით უნდა გაასამართლდეს. სადაც კანონიერება ირღვევა, იქ განუკითხაობა ისადგურებს.

ეროვნული მოძრაობის ერთ-ერთი უმთავრესი მიზანი საქართველოს სამართლებრივი სახელმწიფოს შექმნაა. ამ პრინციპს ეროვნული მოძრაობა დღესაც ურყევად უნდა იცავდეს. მისი ყველა პროტესტი სამართლებრივ ხასიათს უნდა ატარებდეს. თორემ ავმა ზნემ შეჩვევა იცის. დამოუკიდებელ საქართველოშიც შეიძლება ფეხი მოიკიდოს სამოცუნობა. ეს კი დამოუკიდებლობას გამოუსწორებელ ზიანს მიაყენებს. ამიტომ თვითგასამართლების ყოველგვარი გამოვლენა უნდა აღიკვეთოს. უნდა გამომუშავდეს ეროვნული მოძრაობის ქმედების სამართლებრივი პრინციპები. თვითნებობამ და თვითგასამართლებამ არ უნდა შებღალოს ეროვნული მოძრაობის ზნეობრივი სახე, ამისათვის კი აუცილებელია ერთიანობა.

თუ ადამიანი მოწინააღმდეგეა არ მოეპყრო გმირულ და ვაჟკაცურ საქციელს, მაშინ ისიც შეიძლება გაუფასურდეს. როცა ახალგაზრდობამ საქართველოს თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისათვის შიმშილობა გამოაცხადა, ეს იყო ამაღლებული აქტი, რომელმაც ქართველი ხალხი გამოაღვიძა და ბრძოლისათვის განაწყობა. მას დაფასება უნდა. მოკრძალებული დამოკიდებულება სჭირდება. თუ სხვაგვარად მოვიქცებით, შიმშილობის აქტს კომედიის საგნად გავხდით. ამის საშიშროება გამოჩნდა. ახლა საქმე ისე წავიდა, რომ წამდაუწყებლად ესა თუ ის პიროვნება მიზეზით თუ უმიზეზოდ, შიმშილობას აცხადებს. დაწესებულებაში აწყენინებს დირექტორი თანამშრომელს, მაშინვე განაწყენებული შიმშილობას იწყებს. არ მოეწონა მუშას ხელფასი, შიმშილობას მიმართავს. წაიჩხუბებს თუ არა კოლმეურნეობის თავმჯდომარე და კოლმეურნე, შიმშილობაც მაშინვე ჩაერევა საქმეში. არ ჩარიცხავენ ამბიტურიენტს უმაღლეს სასწავლებელში და შიმშილობაც მოხმობილია, როგორც ხსნის საშუალება. მოწაფეს გაკვეთილის არცოდნისათვის მასწავლებელმა ორიანი რომ დაუწეროს, ოროსანი მაშინვე შიმშილობას წამოიწყებს. მალე, ალბათ, ბერბიკებიც და შინაბერებიც შიმშილობას მოიწველიებენ დასაქორწინებლად და გასათხოვებლად.

ჩვენ თვითონვე ნუ გავხდით გმირულსა და ამაღლებულს საქლიკო საგნად.

ეს ვითარება იმიტაც შეიძლება იყოს გამოწვეული, რომ ყველა საკუთარი გუნება-განწყობილებეს მიხედვით იქცევა. არ არის შემუშავებული მოქმედების ერთიანი გეგმა. უფრო მეტიც, დღეს ეროვნულ მოძრაობას არა მარტო ერთიანი ხელმძღვანელობა სჭირდება, არამედ მოქმედების მკაფიოდ ჩამოყალიბებული კანონებიც. ეს კანონები იმდენად ზუსტად უნდა იყოს შემუშავებული, რომ მასში მკაფიოდ აირეკლოს დამოუკიდებელი საქართველოს სამართლებრივი სახე.

ჭერაჭერობით ეს სამართლებრივი სახე არ ჩანს. ალბათ, ვერ ვხედავთ იმიტომ, რომ არ არის ჩამოყალიბებული ერთიანი, საერ-

თოქართული კონცეფცია ეროვნული მოძრაობისა, მისი იდეოლოგიური საფუძველი.

ჩვენ ვიცით მიზანი — დამოუკიდებელი საქართველო. მაგრამ ისიც ხომ ცხადია, რომ დამოუკიდებლობა კონცეფცია არ არის. დამოუკიდებლობა ამა თუ იმ ქვეყნის პოლიტიკური არსებობის ფორმაა. დამოუკიდებელია, მაგალითად ორივე — მონარქისტული შვეიცია და მუსლიმანური რესპუბლიკა ირანიც, მაგრამ რამოდენა სხვაობაა მათ შორის. შვეიციაში მონარქიაა, მაგრამ ეს ქვეყანა დემოკრატიის ნიმუშია მთელი მსოფლიოსათვის. გაკოტრებული სოციალიზმის დამკველები იმასაც კი ჩაგვიჩინებენ — სოციალიზმი სწორედ ის არის, რაც შვეიციაშიაო. ირანი რესპუბლიკაა, მაგრამ შემზარავი დიქტატურა მძვინვარებს, პიროვნების თავისუფლებას მონობის მძიმე უღელი ადგას.

თუ დამოუკიდებლობას ნათელი შინაარსი არ მივეცით, ესე იგი ცარიელ ცნებად დარჩება.

გლებობამ და მუშებმა უნდა იცოდნენ — რას ჰპირდება მათ დამოუკიდებელი საქართველო. როგორ იქნება მოწყობილი მათი ცხოვრება. რა უფლება-მოვალეობანი ექნებათ მათ. როგორ, რა კანონებით იქნება გარანტირებული მათი სოციალ-ეკონომიკური მდგომარეობა. ვინ და რა დაიცავს მათ თავისუფალ შრომას.

ინტელიგენციამ უნდა იცოდეს — რამდენად შეუზღუდავი და თავისუფალი იქნება ინტელექტუალური შრომა. ვისი კუთვნილება იქნება ინტელექტუალური შრომის ნაყოფი.

საქართველოს არაქართულმა მოსახლეობამ უნდა იცოდეს — როგორ მოგვარდება ეროვნული საკითხი. ემუქრება თუ არა რაიმე საფრთხე მათ ეროვნულ მე-ს.

ეროვნულ პრობლემას უზუსტესი დამუშავება-გადაწყვეტა სჭირდება, თორემ შეიძლება ისეთ უხერხულ ვითარებაში აღმოვჩნდეთ, როგორც სულ ახლახან ეროვნულ ყრილობაზე. როცა „აიდგილარას“ წარმომადგენელმა განაცხადა: აფხაზ ხალხს ის სურს, რაც ქართველ ხალხს — დამოუკიდებლობაო, ყრილობამ მქუხარე ტაში დასცხო. ვერ მივხვდით იმას, რაც იმ კვიანმა კაცმა ქვეტექსტით გვითხრა: თქვენ, ქართველებს, დამოუკიდებლობა გინდათ, ე.ი. რუსეთის წასვლა საქართველოდან, ჩვენ, აფხაზებსაც, დამოუკიდებლობა გვინდაო, ე.ი. საქართველოს წასვლა აფხაზეთიდან.

მერედა, ამას დაეუქარიო ტაში?

ეს იმიტომ ხდება, რომ არ ემოქმედებთ დამუშავებულ-დაზუსტებული კონცეფციით, იდეით. არ ვიცით ამ იდეისა და კონცეფციისადმი სხვათა დამოკიდებულება. ეს იდეა-კონცეფცია ეროვნულ მოძრაობას ერთიანი და განუყოფელი უნდა ჰქონდეს. მისი გამო-მუშავებაც მაშინ შეიძლება, როცა ქართული ეროვნული მოძრაობა

წევრულ-შეერთებული და ურღვევი იქნება.

ეროვნული მოძრაობის ერთიანი იდეა-კონცეფცია მარტო საშინაო პოლიტიკისათვის არ გვეკირდება. იგი გვეკირდება საგარეო პოლიტიკისთვისაც. კაცობრიობამ უნდა იცოდეს, ქართული ეროვნული მოძრაობა რას წარმოადგენს, რა იდეალები ამოძრავებს მას, რა სულიერი პრწამსით სურს საქართველოს შევიდეს კაცობრიობის თანაგარსკვლავედში. კაცობრიობამ თვალნათლივ უნდა დაინახოს, რომ მოდის ახალი ქვეყანა, რომელსაც მოაქვს ავთანდილის თავდადება მოყვასისათვის, ჰაჯი-უსუბის პასუხისმგებლობა, მინდიას სიყვარული სამყაროსადმი. ამის გაცნობიერება თავად ჩვენც გვმართებს. თუნდაც იმიტომ, რომ, როცა საქართველოს დამოუკიდებლობა აღსდგება, მაშინვე სამოთხეში არ აღმოვჩნდებით: დიდი და მძიმე გასაჭირი გვექნება გადასალახავი, დიდი სირთულეები დასაძლევნი, მწვავე საკითხები მოსაგვარებელი. მაგრამ მაშინ ცნობიერების ლიბანიზაციამ რომ არ შეგვიპყროს, ყოველმა ქართველმა ის უნდა უთხრას თავისთავს და სხვასაც, რაც ხვეისბერმა ონისეს: „ — გახსოვდეს ვისი გორისა ხარ და კაცი კი ტანჯვისთვის არის გაჩენილი“.

ღმერთმა ნუ ქნას, რომ ეს ანდერძი დაივიწყოს ქართველმა, თუნდაც სიყვარულის დიდი გრძნობის გამო.

1990 წ.

შპვიანი კოლტიკოსები ბროს ცხენში სხდებიან

ძველი ანეკდოტია, 30-იანი წლებისა, იმ ხანის, 1936 წლის კონსტიტუციის პროექტი რომ გამოქვეყნდა.

ლავერენტი ბერიასთან თურმე ერთი ხანდაზმული ქართველი იურისტი მისულა. იმ კაცს საქართველოში კარგად იცნობდნენ. ბერიაც ყურადღებით შეხვედრია. უკითხავს რამ შეგაწუხათ, ცკ-ში მოსვლით რად გარჯილხართო. იურისტს უპასუხებია: კონსტიტუციის ახლახან გამოქვეყნებულ პროექტში, იურიდიული თვალსაზრისით, უხეში შეცდომებია. ამ საკითხზე მინდა სტალინს ვესაუბრო. იქნებ მასთან შეხვედრა მომიხერხოთო.

დაფაცურებულა ლავერენტი პავლოვიჩი. სტალინისათვის დაურეკავს. იურისტის თხოვნა გადაუცია. სტალინისაგან პასუხად მიუღია: გადაეცით ჩემს ძველ ნაცნობს, თუ იგი ფიქრობს, რომ მე კონსტიტუციის მიხედვით ვაპირებ სსრკ-ის მართვას, ბრიყვი ყოფილა და რა აზრი აქვს ბრიყვთან საუბარს? თუ მან იცის, რომ მე კონსტიტუციის მიხედვით არ ვაპირებ სსრკ-ის მართვას, მაშინ რა მნიშვნელობა აქვს, რა წერია კონსტიტუციაში და როგორ?

ეს ძველი ანეკდოტი იმითომ გავიხსენე, რომ მინდა ვიკითხო დღეს კი იმართება სსრკ კონსტიტუციის შესაბამისად?

სსრკ-ის კონსტიტუციაში წერია, რომ სსრკ-ის პრეზიდენტი არჩეულ უნდა იქნეს საერთო-სახალხო, ფარული და პირდაპირი კენჭისყრით. მიუხედავად ამისა, კონსტიტუციის დარღვევით, სსრკ-ის პრეზიდენტი აირჩია სსრკ-ის სახალხო დეპუტატთა ყრილობამ.

სსრკ-ის კონსტიტუცია კრძალავს თანამდებობათა შეთავსებას. მიუხედავად ამისა, სკკპ-ის 28-ე ყრილობამ დაუშვა შეთავსება. გორბაჩოვი არის პრეზიდენტიც და გენერალური მდივანიც.

ნიშნავს თუ არა ეს იმას, რომ არსებითად არაფერი იცვლება, ოღონდ გაუთავებელი ლაპარაკით გვაყრიან თვალში ნაცარს? ჩემი აზრით, ნიშნავს. როცა ორი უხეზავი ორგანო — სსრკ-ის სახალხო დეპუტატთა და სკკპ-ის ყრილობები გააპამპულებენ კონსტიტუციას, სსრკ-ის რიგით მოქალაქეს რისი იმედი უნდა ჰქონდეს? არაფრის. პტკიცედ კი უნდა ახსოვდეს, რომ ასეთ სახელმწიფოში არასოდეს არაფერი მოგვარდება. ყველაფერი ძველებურად გაგრძელდება.

ცხოვრება რომ ძველებური წესით გრძელდება, ეს სკკპ-ის 28-ე ყრილობამაც დაადასტურა.

შეიძლება გალიზიანებულმა მკითხველმა იკითხოს კიდევ: ნუთუ ამდენი ლაპარაკი სრულიად არაფერს მოასწავებსო? ამ კითხვას შევეცდები ვუპასუხო კომპარტიის ორი ყრილობის — მეათე და ოცდამეხრის — შედარებით.

კომპარტიის ისტორიკოსების მიერ მეათე ყრილობა (1921 წლის 8-16 მარტი) მიჩნეულია ახალი ეკონომიკური პოლიტიკის (რუსული აბრევიატურით НЭП რომ ეწოდება) შემომღებად.

28-ე ყრილობამ კი დალოცა და აკურთხა რეგულირებადი საბაზრო ეკონომიკა, რომელიც შეიძლება ჩაითვალოს ნების ძალიან გვიან დაბადებულ ძმად.

მეათე ყრილობამ პარტიული ბიუროკრატის წინააღმდეგ გაილაშქრა. ცხადად ჩანდა, რომ კომუნისტებმა ძალაუფლება მთლიანად მიითვისეს. საბჭოები უფუნქციო ორგანოდ გადააქციეს, ამიტომ გადმოისროლა ხალხმა ლოზუნგი: „საბჭოები, მაგრამ უკომუნისტებოდ!“, მაგრამ მერე აღმოჩნდა, რომ ეს ცარიელი ლაპარაკი იყო.

28-ე ყრილობამაც გამოუცხადა ბრძოლა პარტიულ ბიუროკრატისად. აქაც იცავდნენ საბჭოებს. მოითხოვდნენ დაბრუნებოდა მათ ძალაუფლება. ეხსნათ საბჭოები პარტიული აპარატის კლანკებიდან. მომავალი აჩვენებს ესეც ცარიელი ლაპარაკი იყო თუ არა.

მეათე ყრილობაზეც იყვნენ ოპოზიციური დაჯგუფებანი: ტროცკი-ბუხარინის. ფრაქცია, „მუშათა ოპოზიცია“ (შლიაპნიკოვის მეთაურობით), ე.წ. „დემისტების“ (დემენტრალიზაციის მომხრეები, ოსინსკის ლიდერობით) პლატფორმა. ამ ოპოზიციას უპირისპირდებოდა ლენინ-ზინოვიევი-სტალინის ჯგუფი.

ოპოზიცია მედგრად აკრიტიკებდა ლენინს, მის პოლიტიკას. იგი ნაირნაირ შეხედულებებს გამოთქვამდა ყრილობაზე. ცდილობდა პარტიის გადახალისებას. ლენინი ეპაექრებოდა ოპოზიციას იმ მასალის მოშველიებით, რომლითაც ზინოვიევი-სტალინი ამარაგებდნენ. ლენინს ისე მიჰყავდა ყრილობა, რომ იგი ამტკიცებდა სწორედ იმას, რასაც ზინოვიევი-სტალინის პროგრამა ითვალისწინებდა, ანუ იმას, რაც ლენინს უნდოდა, რადგან სწორედ ვლადიმერ ულიანოვი იყო ამ ჯგუფის თავკაცი. თუმცა ლენინი ზოგჯერ იზიარებდა ოპოზიციის შენიშვნებს. მოქნილად შეჰქონდა შესწორებები ზინოვიევი-სტალინის მომხალეებულ ტექსტში.

28-ე ყრილობაზეც იყო ოპოზიცია: მარქსისტული და დემოკრატიული პლატფორმები, ლიგაჩოვის ჯგუფი და სხვანი. ამათ უპირისპირდებოდა გორბაჩოვი-იაკოვლევი-შევარდნაძის ფრაქცია.

ამჯერადაც მკაცრად აკრიტიკებდნენ გორბაჩოვის, მის პოლიტიკას. ამჯერადაც გამოთქვამდნენ ნაირნაირ შეხედულებებს. ცდილობდნენ პარტიის გადახალისებას. გორბაჩოვიც ეკამათებოდა ოპოზიციას იმ მასალის მოშველიებით, რითაც იაკოვლევი-შევარდ-

ნაძე ამარაგებდნენ. გორბაჩოვსაც ისე მიჰყავდა ყრილობა, რომ იგი ამტკიცებდა სწორედ იმას, რასაც იაკოვლე-შევარდნაძის პროგრამა გულისხმობდა, ანუ იმას, რაც გორბაჩოვს უნდოდა, რაკი სწორედ იგია ამ ჩგუთის ხელმძღვანელი. გორბაჩოვიც იზიარებდა ზოგჯერ ოპოზიციის შენიშვნებს. მასაც მოქნილად შეჰქონდა ისინი იაკოვლე-შევარდნაძის მომზადებულ ტექსტში.

მეათე ყრილობამ კომპარტიის ცკ-დან ბევრი ძველი წევრი გააძევა და ახლით შეავსო იგი (ეოროშილოვი, ფრუნზე, მოლოტოვი, ორჯონიკიძე და სხვანი. შემდგომ თავგამეტებული სტალინისტები).

28-ე ყრილობამაც კომპარტიის ცკ-ის ძველი წევრები ახლით შეცვალა. ცხადია, გორბაჩოვ-იაკოვლე-შევარდნაძის მომხრეებით.

როგორც ხედავთ, 28-ე ყრილობის სცენარი ზუსტად არის გადმოწერილი მეათე ყრილობის სცენარიდან. მაგრამ დღეს ჩვენთვის ყველაზე საინტერესო და დამაფიქრებელია ის, რომ სწორედ კომპარტიის მეათე ყრილობამ ჩაუყარა საფუძველი სახელმწიფოსა და პარტიის მმართველობის იმ სისტემას, რომელსაც დღეს „ზიზლით“ უწოდებენ ადმინისტრაციულ-მბრძანებლურს.

ერთი კითხვა: რაკი მეათე და ოცდამერვე ყრილობები ტყუპის ცალებივით ჰგვანან ერთმანეთს, ხომ არ დაედო დღეს ფუნდამენტი ადმინისტრაციულ-მბრძანებლური სისტემის ახალ ფორმას?

მეორე კითხვა: მეათე ყრილობის შემდეგ ლენინი მალე გარდაიცვალა. ამბობენ, მოწაფისა და თანამებრძოლის ხელშეწყობითაცო. რა მოუვა გორბაჩოვს უახლოეს წლებში?

მესამე კითხვა: რამ გამოიწვია ამ ორი ყრილობის ასეთი მსგავსება? თუ პირველი ორი კითხვის პასუხისაგან თავი შევიკავე, მესამეს შემძლია ბეჯითად ვუპასუხო: მაშინაც და ახლაც კომპარტიის წინაშე დასმული ამოცანის ერთნაირობამ.

როგორც დღეს, ისე მაშინ კომპარტიის წინაშე უმძიმესი ეკონომიკური და ეროვნული პრობლემები წამოიჭრა.

ბოლშევიკების მიერ შემოღებულმა სამხედრო კომუნისტმა და პროდუქციის განაწილების წესმა რუსეთი უსაშინლეს ვითარებაში ჩააგდო. ცხოვრება აუტანელი გახდა. მოთმინების ფიალა აივსო. დაიწყო კრონშტადტელი მეზღვაურების აჯანყება, ტამბოვის გუბერნიის გლეხების ამბოხება. დრტვინაჯდა პეტროგრადის შემუშაოთა კლასი. სადაც იყო მთელი რუსეთი ჰარალს მოჰკიდებდა ხელს. დაამხოზდა კომუნისტთა ბატონობას. სანამ ისევე ქვევიდან მოხდებოდა ახალი რევოლუცია, ლენინსა და მის პარტიას უნდა დაესწრო: ზევიდან განეხორციელებინა ცვლილებანი. ასეც მოხდა. ნეპის შემოღებით ეკონომიკაში ვითარება განმუხტეს. საზოგადოება და-მოშმინდა. მოსალოდნელი გრიგალი თავიდან აიცილეს.

დღესაც ურთულესი ეკონომიკური სიტუაციაა. თუ დაუყო-

ნებლივ არ შეიცვალა რაღაც, მოსალოდნელია მთელი ხალხის ამბოხება (მეშახტეთა გაფიცვები ამის პირველი სიგნალია). ამიტომ აუცილებელია ცვლილებები ზევიდან. ხალხს ახალი იმედი უნდა გაუჩნდეს. ამით დამშვიდდეს. თუ ეს იმედი 20-იან წლებში ნეპი იყო, ახლა — რეგულირებადი საბაზრო ეკონომიკაა.

მაგრამ როგორც კი ნეპი გაძლიერდა, აშკარა გახდა, რომ იგი მალე მოსპობდა სოციალიზმს. რა გამოდიოდა, ნუთუ ზღვა სისხლი სოციალიზმისათვის იმიტომ დაიღვარა, რომ იგი ნეპს გაენადგურებინა? კომპარტიამ აღარ დაახანა, ნეპი გააუქმა. სოციალიზმის ძალდატანებით განხორციელებას შეუდგა. რაც ამას მოჰყვა, ყველასათვის კარგად ცნობილია.

რა მოხდება ახლა? თუ საბაზრო ეკონომიკას ფრთები თავისუფლად გაამლევიანეს, იგი საბოლოოდ ალგვის პირისაგან მიწისა სოციალიზმს. ამის გამო კომუნისტები არც აპირებენ საბაზრო ეკონომიკის თავის ნებაზე მიშვებას. ამიტომ დაარქვეს რეგულირებადი. მართვის ბერკეტი ისევ კომპარტიას უნდა ექიროს. ეს კი იმის უტყუარი ნიშანია, რომ საბაზრო ეკონომიკა ხორცს ვერ შეისხამს. ერთდროულად საბაზრო ეკონომიკის შექმნის ცდა და კომუნისტური ზედამხედველობის განხორციელება ისეთ ქაოსს შექმნის სსრკ-ის ეკონომიკაში, რომ ძალდი პატრონს ვერ იცნობს. მაშინ მეტნაკლებად წონასწორობა რომ შეინარჩუნონ, სსრკ-ში ისევ დადგება სისხლიანი დიქტატურის აუცილებლობა. არ გაშინებთ და გულს არ გიტეხთ. უბრალოდ რეალური ვითარებისათვის გამზადდით.

ეკონომიკურ პრობლემას ემატება ეროვნული საკითხიც.

როცა რუსეთში თებერვლის რევოლუცია მოხდა, იმპერიის დაპყრობილ ხალხებს თავისუფლების იმედი გაუჩნდათ. ამ იმედს ხელს უწყობდა ბოლშევიკების ძველი პროპაგანდაც ერთა თვითგამორკვევის შესახებ. მაგრამ მალე აღმოჩნდა, რომ არავითარი ერთა თვითგამორკვევა ბოლშევიკების მიზანი არ ყოფილა. 20-იან წლებში სახუმარო ლექსიც ვამოჩნდა:

ერების თვითგამორკვევა ლოზუნგად ჰქონდათ ქვეული,
ყოველი ერი მოთხარეს, ვინც ხანეს გამორკვეული!

(არ ვიცი ვინ არის ლექსის ავტორი. დიდი ხნის წინათ პოეტმა დავით განჩილაძემ მითხრა — თავუნასიაო. შალვა შარაშიძის ფსევდონიმია).

ბოლშევიკების უპირველესი ამოცანა იყო რუსეთის იმპერიის მთლიანობის გადარჩენა. შემდეგ კიდევ ეს სსრკ-ის შექმნით. დღეს, ხშირად, გაბრაზებულ გულზე, სსრკ-ს რუსეთის მოდერნიზებულ იმპერიას და სხვა ამგვარ სახელებს ვუწოდებთ. მაგრამ სსრკ არ არის იმპერია. იგი ბევრად უფრო რთული მოვლენაა. იმპერია რომ ყოფილიყო, რა გვიქირდა. როცა გაერომ დეკოლონიზაციის გა-

დაწვევები იღებდა მიიღო, გასათავისუფლებელ ქვეყანათა სიაში საქართველოც მოხვდებოდა. ახლა კარგა ხნის თავისუფალი ქვეყანა იქნებოდა. მაგრამ უბედურება ის არის, რომ მოკავშირე რესპუბლიკის სტატუსი არც ერთ სამართლებრივ ნორმაში არ თავსდება — არც კოლონიურში და არც თავისუფალში. ამიტომ აგვიარა გვერდი დეკოლონიზაციის პროცესმა.

სსრკ-ის შემადგენლობაში დე-ფაქტოდ მბრძანებელი რუსეთი დე-იურედ დაჩაგრულად გამოიყურება. მაგალითად: უკრაინა და ბელორუსია გაეროს წევრები არიან, რუსეთი — არა. ყველა მოკავშირე რესპუბლიკას აქვს საკუთარი პიშინი, რუსეთს — არა (ამიტომ აღვარღვარებს რუსეთი დღეს კურცხლებს: სხვებზე მეტად დაბეჩავებული მე ვარო).

ამგვარი კაზუსების დასახელება ბლომად შეიძლება. ასეთი თვალთმაქცური სისტემა იმიტომ იყო შექმნილი, რომ მოკავშირე რესპუბლიკებს სამართლებრივი უფლება და საშუალება არ ჰქონოდათ თავისუფლების მოპოვებისა. ძალითა და იარაღით კი რუსეთს ვერც ერთი ვერ დაამარცხებდა. ამით გარანტირებული იყო სსრკ-ის მთლიანობა და უნიტარულობა.

მაგრამ მარადიული არაფერია. სსრკ-ის ერთიანობაც შეირყა. რეალურად გაჩნდა სსრკ-ის დაშლის საშიშროება. ამ ვითარებაში, თუ თავისუფლებისმოყვარე ერების მიზანია სსრკ-ის დარღვევა და დამოუკიდებლობის მოპოვება, კომპარტიის ამოცანაა შეუნარჩუნოს რუსეთს საუკუნეების მანძილზე დაპყრობილი ქვეყნები, სულერთია რა სახელით იქნება ეს — სსრკ-სა თუ სუვერენულ სახელმწიფოთა კავშირის. აქ კი ერთმანეთს დაუპირისპირდა და დაეჯახა ორი ინტერესი — ერისა და პარტიისა. 1921 წელს პრობლემა პარტიის სასარგებლოდ გადაწყდა. როგორ მოხდება დღეს? ამის მკაფიო და გარკვეული პასუხი უკვე მოგვცა გორბაჩოვმა („პრაედა“, 1990 წ., 26 ივნისი):

„Я — за единую КПСС, я против федерализации...“

„Она (პარტია — ა.ბ.) не уходит ни из одной сферы жизни общества“.

„Я — за авангардный тип партии, не за парламентский“.

ამ გამონათქვამებიდან თავისუფლად შეიძლება რამდენიმე დასკვნის გაკეთება:

1. რუსეთის კვ შექმნა, ანდა მოკავშირე რესპუბლიკათა კომპარტიების გამოყოფა, ფორმალური ხასიათის მატარებელი იქნება. სკკპ-ის ერთიანობა და მთლიანობა არ დაირღვევა.

2. არ მოხდება სსრკ-ის დეიდეოლოგიზაცია.

3. არც მრავალპარტიულობას ექნება დემოკრატიული ხასიათი. დაუშვებენ მხოლოდ ისეთ პარტიების არსებობას, რომელნიც სკკპ-ის ყურმოპირილი ყმები იქნებიან. სხვაგვარად — იარსებებს ისეთი

სისტემა, როგორც აღმოსავლეთ ევროპაში იყო უკანა კნელ დრომდე: თან არსებობდა მრავალი პარტია, თან ნოლი მნიშვნელობა ჰქონდა მათ ყოფნას.

4. სსრკ-ის უნიტარულობა და მთლიანობა ხელშეუხებელი დარჩება, ოღონდ გარკვეული გამონაკლისი დაიშვება.

რა გამონაკლისია ეს?

უთუოდ გახსოვთ, ამ ცოტა ხნის წინათ, გორბაჩოვი უაღრესად კმაყოფილი დაბრუნდა აშშ-დან. ერთ-ერთ ინტერვიუში ისიც კი თქვა: ახლანდელი ჩენი (აშშ-ისა და სსრკ-ის) შეთანხმება ისეთივე მნიშვნელობის მქონეა, როგორც ანტიპიტლერული კოალიციის შექმნა იყო. რა მოხდა ორი პრეზიდენტის შეთანხმებისას ისეთი, რომ ეს ათქმევინა გორბაჩოვს? სამწუხაროდ, მოლაპარაკების დროს შექმნილ დოკუმენტებს არ ვიცნობთ. ჭირს საიდუმლოს ამოცნობა. მაგრამ, თუ ბოლო დროს მომხდარ ამბებს გავითვალისწინებთ, შეიძლება ვარაუდის გამოთქმა.

გაიყიდა გდრ. დათმო აღმოსავლეთ ევროპის სოციალისტური ქვეყნები და ბალტიისპირეთი. ხვალ იაპონიას დაუბრუნებენ წართმეულ ტერიტორიას. ხომ არ ნიშნავს ყველაფერი ეს იმას, რომ, თუ სსრკ დარჩება 1939 წლის საზღვრებში, უარს იტყვის სტალინის მიერ მეორე მსოფლიო ომის დროს დაპყრობილ ქვეყნებსა და ტერიტორიაზე, აღარავინ ჩაერევა მის საშინაო საქმეებში არასდროს? შეიძლება მშვიდად გაატაროს როგორსაც მოისურვებს, ისეთი საშინაო პოლიტიკა. მართალია, საბუთი არ მაქვს, მაგრამ მაინც ვფიქრობ, რომ ბუშმა და გორბაჩოვს შორის ამგვარი შეთანხმება მოხდა.

სკირდება თუ არა სსრკ-ს ამგვარი შეთანხმება და მოქმედების თავისუფლება? სკირდება და მერე როგორ! ერებისა და ენების შერწყმის თეორია, მრავალეროვან და მრავალენოვან სსრკ-ისაგან ერთეროვანი და ერთენოვანი რუსეთის ჩამოყალიბების იდეა სკაკას არ დავიწყებია. მხოლოდ დროებით შეწყდა მასზე აქტიური ლაპარაკი. ამ მიზნის განსახორციელებლად სსრკ-ს გულმშვიდად შეუძლია დათმოს ის, რასაც შეელება. ამით რუსეთის ინტერესი უღნავადაც არ შეილახება.

რა თქმა უნდა, რაც ვთქვი, დასაშვებია უსაფუძვლო ვარაუდი იყოს, მაგრამ სიფრთხილეს თავი არ სტკივარო, ნათქვამია. ჩვენც ვრთხილად უნდა ვიყოთ და ყველაფერს, რაც ჩვენს გარშემო იდება, ფხიზლად ვადევნოთ თვალ-ყური.

დავეუშვათ, ბუშისა და გორბაჩოვის წლევანდელი შეთანხმება სსრკ-თვის ხელსაყრელი იყო, აშშ-მა ამით რა მოიგო?

ამ კითხვას რომ ვუპასუხოთ, მეორე მსოფლიო ომის წინანდელ ისტორიას ზერელედ მაინც უნდა გადავაველოთ თვალი.

ათიანი წლების დასასრულს რუსეთში რევოლუცია მოხდა და სალაუფლება ხელში ბოლშევიკებმა. ჩაიგდეს.

20-იან წლებში იტალიაში ქვეყნის სამმართველო აპარატს ფაშისტები დაეუფლნენ.

30-იან წლებში კი ნაცისტები ხდებიან ქვეყნის ბატონ-პატრონი გერმანიაში.

იმთავითვე დასავლეთის დემოკრატიულ სამყაროს პოლიტოლოგია და პრესა ბოლშევიზმს, ფაშიზმსა და ნაციზმს ერთმანეთთან აკავშირებდა. მათ შორის დიდ განსხვავებას ვერ ხედავდა. ამის საბუთად, იმდროინდელ დასავლურ პრესას რომ თავი დაეანებოთ, 1990 წელს „ვოპროსი ფილოსოფიის“ მეხუთე წიგნში გამოქვეყნებული ლევ ტროცკის სტატიაც — „იმათი მორალი და ჩენი“ — კმარა.

თავდაპირველად ბოლშევიზმის უფრო ეშინოდათ, ვიდრე ფაშიზმისა და ნაციზმის. მართალიც იყვნენ. მსოფლიოს არც ერთ ქვეყანაში ფაშიზმსა და ნაციზმს ისეთი მძლავრი პარტიები არა ჰყოლიათ, როგორც კომუნისტებს. სანიმუშოდ დაეასახელოთ თუნდაც საფრანგეთის და იტალიის კომპარტიები. მაგრამ, როცა ნაციზმმა და ბოლშევიზმმა ერთმანეთს სამკედრო-სასიცოცხლო ომი გამოუცხადეს, აშშ და დიდი ბრიტანეთი სსრკ-ის მხარეს აღმოჩნდნენ. ის ჩერჩილი, რომელიც ბოლშევიზმის დაუძინებელ მტრად ითვლებოდა, სტალინის მეგობარი გახდა. სსრკ-მა, აშშ-მა და დიდმა ბრიტანეთმა შეერთებული ძალით დაამარცხეს გერმანია.

თუ აშშ-თვის და დიდი ბრიტანეთისათვის კომუნისტური სსრკ და ნაცისტური გერმანია ერთნაირი ბოროტება იყო, მაშინ რატომ ამჯობინეს სსრკ-ის მოკავშირეობა? რა თქმა უნდა, ამ საქმეში გადაწყვეტი როლი არ შეუსრულებია იმას, რომ გერმანია უფრო ადრე დაესხა თავს დიდ ბრიტანეთს, ვიდრე სსრკ-ს. ძალღის თავი სხვაგან იყო დამარხული. წინასწარ უნდა განეკვირვებინათ — რა მოჰყვებოდა სსრკ-ის გამარჯვებას, რა — გერმანიისას.

თუ გერმანია გაიმარჯვებდა, სსრკ-ის უსაზღვრო ბუნებრივ სიმდიდრეს დაეუფლებოდა გერმანული შრომისმოყვარეობა, წესრიგი, გააზრებული საქმიანობა. ეს გერმანიას ეკონომიკურად უძლიერეს სახელმწიფოს გახდიდა. იგი მართლაც მსოფლიოს მბრძანებელი შეიქმნებოდა. თუ სამხედრო-პოლიტიკური თვალსაზრისით, გერმანიის დამარცხება კიდევ შესაძლებელი იყო, ეკონომიკურად ძლევამოსილი ნაცისტური რაიხის დაძლევა შეუძლებელი გახდებოდა. გერმანული შრომისმოყვარეობის ძალა არც აშშ-თვის იყო უცნობი, არც ბრიტანეთისათვის და არც სსრკ-თვის.

თუ სსრკ გაიმარჯვებდა, ეკონომიკურად არაფერი შეიცვლებოდა. სსრკ როგორი მათხოვარი და ლატაკიც იყო, ისეთივე დარჩებოდა. ნივთიერ გაძლიერების მაგიერ კიდევ უფრო დაჩაჩანაკებოდა. ამიტომ ომში მისი გამარჯვება დასავლეთის დემოკრატიული სამყაროსათვის დიდ საშიშროებას არ წარმოადგენდა.

ამ შედეგის წინასწარი გამოთვლა არც აშშ-ის დიპლომატიისათვის იყო ძნელი და არც დიდი ბრიტანეთის. ამას ისტორიის მთელი გამოცდილება ამტკიცებდა.

ყველა იმ ქვეყანაში, რომელიც სსრკ-ში შედიოდა, და, რაც მთავარია, რუსეთში, ფეოდალიზმიც ჩამორჩენილი და გაძვალტყავებული იყო, კაპიტალიზმიც და სოციალიზმიც. პეტრე პირველისა და ეკატერინე მეორის თავგამეტებული საქმიანობის მიუხედავად, რუსეთი არ დაემსგავსა ევროპას. შინაარსი ვერ შეიცვალა. ვერც საგანგებოდ მოწვეულმა იტალიელებმა, ფრანგებმა და გერმანელებმა უშველეს. ცოტად თუ ბევრად რუსეთის სახელმწიფოს ფასადის მოლამაზება შეძლეს, გული კი ისევ ისე ბიზანტიურ-მონღოლური დარჩა, ანუ პრიმიტიული და ჩამორჩენილი. რაც უმნიშვნელოვანესი და გადაამწყვეტი იყო, რუსეთში შრომის კულტურა ვერ აითვისეს.

დიდი ბრიტანეთისა და აშშ-ის დიპლომატიის დასკვნა მართალი გამოდგა: ომში გერმანია დამარცხდა, სსრკ-მა გაიმარჯვა. მაგრამ სსრკ-მა ამ გამარჯვებით ვერაფერი მოიგო. ეკონომიკურად იგი თანდათანობით კიდევ უფრო ლატაკდებოდა. იქცეოდა და ინგრეოდა აღმოსავლეთ ევროპაც, სადაც სსრკ-მა ფეხი მოიკიდა. დასავლეთ ევროპა კი თანდათანობით დგებოდა ფეხზე და მტკიცდებოდა ეკონომიკურად. მარშალის გეგმამ დიდად შეუწყო ხელი მეორე მსოფლიო ომის შემდგომი ევროპის განახლებას. ამას მოჰყვა გფრ-ში აღენაუერისა და ერპარდის ეკონომიკური პოლიტიკა. ომში განადგურებული გერმანია ისეთი ეკონომიკური ძალა ხდებოდა, რომ აშშ-იც შიშითა და მორიდებით უყურებდა.

თუ დასავლურ დემოკრატიულ სამყაროში ეკონომიკური აღორძინება მიმდინარეობდა, სსრკ-ში და სოციალისტურ სამყაროში ეკონომიკური კრახი გარდაუვალი ხდებოდა.

მართალია, სამხედრო-პოლიტიკური წონასწორობა, რომელიც მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ შეიქმნა, ჯერ კიდევ არსებობდა, მაგრამ ცხადად ჩანდა, რომ ერთ მშვენიერ დღეს იგი დაიშლებოდა. სსრკ და აშშ ჯერ კიდევ თანაბრად იყოფდნენ მსოფლიოს. თერმობირთვული იარაღით ყველას თავზარს სცემდნენ. მაგრამ ეკონომიკური ბაზარიც უფრო და უფრო ფართოვდებოდა. პრეზიდენტმა ჯონ კენედიმ-საბოლოოდ ჩასცა მახვილი საბჭოურ ეკონომიკას, როცა სსრკ აშშ-მა კოსმოსის გამოკვლევისა და ათვისების შეჯიბრში გამოიწვია. მეტისმეტად-უთანაბრო იყო-ეს შეჯიბრი. ძალაგამოლევული და ქანცაგაწყვეტილი სსრკ ძირს დაენარცხა. 1985 წელს, თავი რომ გადაერჩინა, პერესტროიკა გამოაცხადა. ასე გამართლდა ნახევარი საუკუნის შემდეგ ჩერხილ-რუხველტის პოლიტიკური ჩანაფიქრი და განზრახვა. დღესაც ამ ნაცად ეკონომიკურ გზას მიჰყვება ევროპა-ამერიკის პოლიტიკა.

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგდროინდელმა ისტორიამ კაცობრიობას ნათლად, უყოყმანოდ და უკამათოდ დაანახვა, რომ ეკონომიკა ტროას ის ცხენია, რომლის საშუალებით ყველა ციხე-სიმაგრეში შეხვალ. თერმობირთვული იარაღი ეკონომიკის წინაშე უძლური აღმოჩნდა. ნაირ-ნაირი თერმო, ქიმიურ, ბიოლოგიური იარაღით კბილებამდე აღკურვილი სსრკ მზად არის ყველას სთხოვოს დახმარება, ვინც კი მშველელ ხელს გაუწვდის.

ეკონომიკურ ძალთა თანაფარდობის შეცვლამ მსოფლიოს სამხედრო-პოლიტიკური წონასწორობაც დაარღვია. იქნება ახალი წონასწორობა.

მსოფლიო ისტორიის მსვლელობის დღევანდელ ტენდენციას თუ გავითვალისწინებთ, ეს წონასწორობა დაახლოებით შემდეგნაირად შეიძლება წარმოვიდგინოთ:

ევროპა გათავისუფლდა კომუნიზმის მუქარისაგან. იგი მალე ერთიანი, მთლიანი და ლონიერი იქნება ეკონომიკურადაც და პოლიტიკურადაც.

ამერიკის კონტინენტმაც აიცილა კომუნიზმის საფრთხე. მოსკოვის აგენტები, — ორტეგა ნიკარაგუაში და ნორიეგა პანამაში, — დამხობილი არიან. მალე კუბაშიც კასტროს რეჟიმს ბოლო მოეღება. ამასთან ერთად, აშშ-ის გვერდით, საერთაშორისო პოლიტიკასა და ეკონომიკაში გადაძწყვეტ როლს შეასრულებენ არგენტინა, ბრაზილია, მექსიკა.

აფრიკის კონტინენტიდანაც, უახლოეს ხანებში, საბოლოოდ გამოაძევებენ სსრკ-ს. აფრიკაც ევროპა-ამერიკის პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურული განვითარების გზას დაადგება.

თუ ევროპაში, ამერიკასა და აფრიკაში მკაფიოდ იკვეთება მშვიდობიანი და ჰარმონიული აღორძინების გზა, აზიაში ისევ რჩება ურთულესი ვითარება. აზიაში ერთმანეთის გვერდით არსებობს სამი ეკონომიკურად ჩამორჩენილი სახელმწიფო-გიგანტი — ინდოეთი, სსრკ, ჩინეთი. გარდა ეკონომიკური სიდუხჭირისა, სამივეს ღრღინის შიგნიდან ეროვნული და რელიგიური კონფლიქტები. მოსაგვარებელია არა მარტო შინაური ურთიერთობები, არამედ საგარეოც: — როგორ აეწყობა ურთიერთდამოკიდებულება შედარებით პატარა, მაგრამ ეკონომიკურად დაწინაურებულ ქვეყნებთან (სამხრეთ კორეა, ტაივანი და სხვანი)? როგორ დასრულდება მაჰმადიანური ბუმი? განსაკუთრებით ისლამური რევოლუციის კუთხით. ამიტომ აზიის მომავალი ჭერ-ჭერობით ბურუსით მოსილად მეჩვენება.

აღბათ, მკითხველი გაიკვირვებს, რომ რუსეთი აზიას მივითვალე, ხოლო იაპონია საერთოდ არ ვახსენე. საქმე ის გახლავთ, რომ, როცა საკაცობრიო წონასწორობის ჭკუფებს ჩემებურად ვალაგებდი, უპირველესად ვითვალისწინებდი კულტურის ხასიათს.

ხასიათის მიხედვით ევროპული კულტურა ძირეულად განსხვავდება აზიური კულტურისაგან. რა თქმა უნდა, უღარესად ძნელია საერთო ნიშნის გამოძებნა ისეთი თავისთავადი და განსხვავებული კულტურებისა, როგორც არაბული, ინდური, სპარსული, ჩინური კულტურებია. მაგრამ არის ერთი საერთო ნიშანი, რომელიც, ერთი მხრივ, მათ ანათესავებს, და, მეორე მხრივ, განასხვავებს ევროპული კულტურისაგან. თუ ევროპული კულტურა თანაბარი ძალითა და თანაბარი პარმონით გულისხმობს ჰუმანიტარულ, საბუნებისმეტყველო და ტექნიკურ განვითარებას, აზიური კულტურა ჩაკეტილია მხოლოდ ჰუმანიტარულ სფეროში. დღევანდელი სამეცნიერო-ტექნიკური ცივილიზაციის აღორძინებაში აზიური კულტურის წვლილი ან ძალიან მცირეა ან საერთოდ არ არსებობს. ევროპული კულტურა თეორიულიც არის და პრაქტიკულიც, აზიური არსებითად მხოლოდ თეორიულია. ევროპისათვის თანაბრად საყურადღებოა (მნიშვნელოვანია) «ფაუსტის» დაწერაც, შიდაწვის ძრავის გამოგონებაც და მიზიდულობის კანონის აღმოჩენაც. ამ თვისების გამო ევროპული კულტურა უდიდეს გავლენას ახდენს საზოგადოების ნივთიერ ყოფიერებაზე. ვერც რელიგია, ვერც ფილოსოფია, ვერც ლიტერატურა და ვერც რომელიმე სხვა მოძღვრებანი ვერ ცვლიან ადამიანის ნივთიერი ყოფიერების პირობებს. ისინი ამდიდრებენ და ამალღებენ ადამიანის სულს, მაგრამ ვერაფერს ეუბნებიან მის ხორცს. არადა, ყველა დროში, ყველა ეპოქაში კაცობრიობის ძირეულ უმრავლესობას ხორცის კეთილდღეობა იზიდავს და არა — სულის. ბევრი ეცადა კაცობრიობის უკეთესი ნაწილი გაქცეოდა სულისა და ხორცისადმი ამგვარ დამოკიდებულებას, მაგრამ ვერაფერი მოახერხა. ვერც მომავალში მოახერხებს. ხორცი თავისას ითხოვს. იგი უნდა დაკმაყოფილდეს. მეტ-ნაკლებად ამას მეცნიერულ-ტექნიკური კულტურა ახერხებს. იგი ქმნის იმ საშუალებებს, რომლითაც კაცობრიობის ნივთიერი ყოფიერება უმჯობესდება. მართალია, ეკოლოგიური კუთხით ბევრს ვაკრიტიკებთ მეცნიერულ-ტექნიკურ ცივილიზაციას, მაგრამ ისიც ცხადია, რომ დღევანდელ ეკოლოგიურ პრობლემებს ისევე მეცნიერება და ტექნიკა თუ მოაგვარებს, თორემ კულტურის სხვა დარგები მას ვერას უშველიან. კაცობრიობა არასოდეს იტყვის უარს არც თანამედროვე ფაბრიკა-ქარხნებზე, არც თანამედროვე ტრანსპორტზე და არც თანამედროვე ცხოვრების წესზე. პირიქით, იგი კიდევ უფრო განვითარდება და კიდევ უფრო საყოველთაო გახდება. ამ პირობებში ხსნის გზა მაინც მეცნიერებამ და ტექნიკამ უნდა გამოძებნოს.

დღემიწის ყველა კუთხეში ადამიანთა ნივთიერი ყოფიერება იქ გაუმჯობესდა, სადაც საზოგადოებამ ევროპული კულტურა აითვისა და გაითავისა. ამის ნათელი მაგალითია იაპონია. მან უკვე მე-19 საუკუნეში დაიწყო ევროპული კულტურის ათვისება და

გათავისება. დღეს ეს პროცესი დასრულდა. ამიტომ, კულტურული თვალსაზრისით, იაპონია ევროპაა, თუმცა მან საკუთარიც მტკიცედ შეინარჩუნა. იაპონელი ერის ნიჭიერებამ იმ ზომიერებას მიაგნო, რომელიც არც საკუთარ სახეს გაკარგვინებს და არც ხელს გიშლის ათვისო სხვისი საუკეთესოც. ამდენად ვფიქრობ, რომ დღევანდელი იაპონიის სულიერი თუ ნივთიერი ყოფიერება ევროპულია, მიუხედავად იმისა, რომ იგი გეოგრაფიულად აზიის ნაწილია.

პირიქით მოხდა რუსეთში. გეოგრაფიულად იგი ევროპაში მდებარეობს, მაგრამ კულტურულად ვერ შეძლო ევროპის წიაღში შესვლა, თუმცა ბევრს ეცადა.

საერთოდ, კულტურული ევროპა და გეოგრაფიული ევროპა ერთი და იგივე არ არის. ისინი ერთმანეთს არ ფარავენ. გეოგრაფიულ ევროპაში ბევრი ისეთი ხალხი ცხოვრობს, რომელთაც ევროპულ კულტურასთან არავითარი კავშირი არა აქვთ (ყალბუხები, ჩუვაშები, მორღვა, კომი და სხვანი). ევროპული კულტურა არის ის, რაც რომანული და გერმანული მოდემის ხალხებმა შექმნეს.

რუსეთის კულტურას ევროპული ხასიათი და თვისება არა აქვს. რუსმა შეიძლება უზარმაზარი ენერჯია დახარჯოს, ნიჭი გამოავლინოს, მაგრამ ზარბაზანი-მეფე შექმნას, რომელიც არ ისვრის. მეფე-ზარი ჩამოასხას, რომელიც არ რეკავს. რუსულ კულტურაში არის ერთი მეტად სავალალო თვისება — ნიჭისა და ენერჯიის ამჟო ხარჯვა. ეს თვისება ყოველად უცხო და მიუღებელია ევროპული კულტურისათვის. რაკი ეს თვისება ვერ მოიცილა რუსულმა კულტურამ, ვერც ევროპული კულტურის ათვისება და გათავისება მოახერხა. ამის ბრალია, რომ ქვეყანა, რომელიც კოსმოსში დაფრინავს, ფანჯარს ვერ ამზადებს. ქვეყანა, რომელსაც თერმობირთვული იარაღის ქარხნები აქვს, უსაპნოდ არის დარჩენილი. ქვეყანა, რომელიც უდიდეს ბუნებრივ სიმდიდრეს ფლობს, მშვირმწყურვალე კვდება (რაკი ჩვენ ბედმა რუსეთთან ხანგრძლივი ცხოვრება გვარგუნა, ამ გაკვეთილს ქართველი ხალხი ღრმად უნდა ჩაუკვირდეს).

რა რეფორმაც უნდა ჩატარდეს რუსეთში, რა რევოლუციაც უნდა მოხდეს, მანამ არაფერი ეშველება მას, სანამ არ შეიცვლება კულტურის თვისება-ხასიათი. როგორც ჩანს, ეს ცვლილება ურთულესი საქმეა, რაკი ამის ცდა რუსეთში ჯერჯერობით ყოველთვის მარცხით დამთავრდა. ამიტომ მივათვალე რუსეთი აზიამში.

ამ გრძელი ლაპარაკით თავი იმიტომ შეგაწყინეთ, რომ მეთქვა: ქართველმა ხალხმაც უნდა განსაზღვროს თავისი კულტურის თვისება-ხასიათი. არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს, გეოგრაფიულად რას მიაკუთვნებენ საქართველოს — აზიასა თუ ევროპას. მნიშვნელობა აქვს და გადაამწყვეტიც იმას — როგორ ავითვისებთ და ვავითავისებთ ჩვენ ევროპულ კულტურას. ამ მხრივ, უპირველესად,

გარდატეხა ჩვენს ცნობიერებაში უნდა მოხდეს და, რაც აუცილებელია, დაუყოვნებლად.

დამოუკიდებელ და თავისუფალ საქართველოს ფართო საერთაშორისო ურთიერთობანი დასჭირდება. ამ ურთიერთობისას ქართველი იმ მდგომარეობაში არ უნდა აღმოჩნდეს, როგორშიც არიან იმერელი ბიჭები სომეხი ვაჭრების ოჯახში, გიორგი ერისთავისა და ავქაენტი ცაგარლის კომედიებში. ამის საშიშროება მანამ იარსებებს, სანამ ევროპული წესით შრომას არ ვისწავლით. ერთხელ დავით სარაჯიშვილს უთქვამს ნოე ჟორდანიასთვის: „ქართველები რევოლუციის გვარდიად გახდნენ... მაგრამ რევოლუციით ხალხი ვერ იცხოვრებს. ცხოვრებისათვის შრომაა საჭირო. შრომა კი არ ვიცით და არც გვინდა ვიცოდეთ“.* მხოლოდ შრომით შეიძლება საქართველოს დღევანდელი ეკონომიკური მდგომარეობისა და ცოდნის შეცვლა. თუმცა პარალელურად არც ის უნდა დაევიწყოთ, რომ სხვა პრობლემებიც მალე უნდა მოგვარდეს.

მაგალითად:

ჩვენი მძიმე წარსულის წყალობით, საქართველო მრავალეროვანი ქვეყანაა. თუ გვინდა, რომ საქართველო მშვიდობიანად ცხოვრობდეს (რაც უპირველესი პირობაა ეკონომიკური აღორძინების), ჩვენ ეროვნული შემწყნარებლობა გვჭირდება. ურთიერთობა — ქართველი — აზერბაიჯანელი, ქართველი — აფხაზი, ქართველი — ოსი, ქართველი — სომეხი და ა.შ. — ვერ მოგვარდება შემწყნარებლობის თვინიერ. მაგრამ შემწყნარებელი მარტო ქართველი კი არ უნდა იყოს, არამედ ყველა ის ხალხი, რომელიც საქართველოში ცხოვრობს. შემწყნარებლობა საქართველოს მოსახლეობის საერთო თვისება უნდა გახდეს. ამისათვის მარტო ლაპარაკი არ კმარა. მას სამართლებრივი საფუძველი სჭირდება. სამწუხაროდ, ჭერჯერობით ჩვენ ის კანონი არ შეგვიმუშავებია, რომელიც ამის გარანტიას მოგვცემს.

დღეს საქართველოში ბევრი სხვადასხვა მიმართულების რელიგიური ჩგუფი არსებობს. კარგად ცნობილია, რომ მათი ურთიერთობა მტრულია. ეს კი ვიკუმენიზმის ეპოქისათვის ყოვლად შეუფერებელია. რელიგიური ფანატიზმის გაცოცხლება უკიდურესი ჩამორჩენილობის საბუთია. ადამიანის სინდისი თავისუფალია. მან თავად უნდა აირჩიოს — რომელი რელიგიური მოძღვრება აღიაროს. თუ სურს, სრული უფლება აქვს, ათეისტიც იყოს. ეს შეზღუდულება ლიტონ სიტყვებად დარჩება, თუ იგი კანონით არ იქნება დაცული. თუ რელიგიური შემწყნარებლობა არ იქცევა სამართლებრივ შეგნებად.

საქართველოში უკვე ანექლოტის საგანი გახდა პოლიტიკური

* კრებული „დავით სარაჯიშვილის სახსოვრად“, გვ. 62-63.

პარტიების სიმრავლე. პოლიტიკური პარტიის არსებობა დამოუკიდებელი, თავისთავადი პოლიტიკური კონცეფციის არსებობასაც გულისხმობს. მთელი დედამიწის ზურგზე არ იპოვება იმდენი პოლიტიკური კონცეფცია, რამდენი პარტიაც საქართველოშია. საინტერესოა, რა ძალა ამრავლებს ჩვენში პარტიებს სოკოებივით? ალბერტ აინშტაინი აშშ-ში რომ ჩავიდა პირველად, ეურნალისტები მიესიენ. ნაირნაირ კითხვებს უსვამდნენ. ერთ-ერთმა მათგანმა ისიც კითხვა: თქვენი აზრების ჩასაწერად ბლოკნოტს იყენებთ თუ რვეულს? აინშტაინს გაეცინა თურმე და უპასუხა: არც ერთს და არც მეორეს, რადგან აზრი ძალიან იშვიათად მომდისო თავში. ჩვენ კი ისე ხომ არ გვემართება, როგორც ცნობილ ანეკდოტშია? კაცი თურმე გარეგნობით ლენინს ჰგავდა. მისებრ შელოტი და ჩია ტანის ყოფილა. ბლანჟეც უტარებია. სადაც ჯერ არს, იქ არ მოსწონებიათ ამ კაცის მსგავსება ლენინთან. გამოუძახიათ და მოუთხოვიათ: რაკი სიქაჩლეს ვერას ვუშველით, არც შენი ტანის აყრა მოხერხდება, წვერი მაინც უნდა გაიპარსო. შეწუხებულა ფრიად ხატად ლენინისად შექმნილი და ამოუოხრებია: წვერს კი გავიპარსავ, მაგრამ იდეებ რა ვუყო?

ყურადღებას და პატივისცემას მხოლოდ ის პარტია შეიძლება იმსახურებდეს, რომლის პოლიტიკური აზროვნება 21-ე საუკუნის მოთხოვნებს ითვალისწინებს. წინასწარ ჰკერეტს, როგორ განვითარდება მსოფლიოს პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური, კულტურული ცხოვრება. თუ ასე არ იქნება, პოლიტიკური პარტიების სიმრავლე კინკლაობისა და ურთიერთ ლანძღვა-გინების მეტს არაფერს მოიტანს. ჩვენ ხომ არც პარტიული შემწყნარებლობის ტრადიცია გვაქვს. ამასაც სწავლა უნდა, სწავლას კი — დრო.

ცხადია, მრავალპარტიული დემოკრატია უთვალავი და უანგარიშო პარტიის არსებობას არ გულისხმობს. თუ კონსტიტუციურად არ განისაზღვრა, რამდენი პარტიაა დასაშვები საქართველოში, რა ვალდებულებას კისრულობენ ისინი ქვეყნის წინაშე, ურთიერთდამოკიდებულების რა ზნეობრივ პრინციპს აღიარებენ, — პოლიტიკური ქაოსი გარდაუვალი გახდება. პოლიტიკური ქაოსის შედეგი კი, როგორც წესი, სისხლისღვრაა.

ჩვენ დღეს სასწრაფოდ გვჭირდება ეროვნული, რელიგიური, პარტიული შემწყნარებლობის კანონები. თუ ეს დაუყოვნებლივ არ გავაკეთეთ, ქვეყანა თავზე ჩამოგვექცევა. ეს საქართველოს უზენაესი საბჭოს და ეროვნული მოძრაობის ერთობლივი საქმიანობის გადაუდებელი ამოცანაა.

იურიდიული მოწესრიგებულობა აუცილებელია ეკონომიკური მოწესრიგებულობისათვის და პირიქით: ეკონომიკური მოწესრიგებულობა აუცილებელია იურიდიული მოწესრიგებულობისათვის. სა-

ქართველომ არ უნდა დაუშვას არც ეკონომიკური ქაოსი და არც იურიდიული, თუ მას სურს არა მარტო დამოუკიდებლობის მოპოვება, არამედ მისი შენარჩუნება და ევროპული კულტურის წიაღში შესვლა.

ის გეოგრაფიული გარემო, რომელშიც საქართველო მდებარეობს, ყოველთვის იყო და დარჩება დიდი პოლიტიკის ცენტრში. ჩვენი ძველი მტრები და უახლოესი მეზობლები — ირანი და არაბეთი — ნავთობით არიან დაყურსული. ნავთობი კი რა როლს ასრულებს საკაცობრიო ეკონომიკაში, კარგად მოგვხსენებათ. ის აგრესია, რომელიც სულ ახლახან მოხდა კუვეიტში, მარტო ერაყის თავებდობით არ უნდა იყოს გამოწვეული. მის უკან უფრო დიდი ყაჩაღები უნდა იმალებოდნენ. ამას წინათ „კომსომოლსკაია პრავდაში“ (1990 წ., 3 ივლისი) ერთი ინტერვიუ გადმობეჭდა, რომელიც ბანისადრს მიუყვია რომელიღაც ალყირული გაზეთისათვის.

როცა ირანში შაჰის რეჟიმი დაემხო და ძალაუფლება აიატოლა ჰომეინიმ ჩაიგდო ხელში, ბანისადრი ირანის პირველ პრეზიდენტად დანიშნეს. დიდხანს არ ყოფილა ამ თანამდებობაზე. როგორც კი დარწმუნდა, რომ მარტო აიატოლა ჰომეინი კი არ იყო შეშლილი, არამედ მთელი სპარსეთი, პრეზიდენტობაც მიატოვა და ირანიც თვითმფრინავში ჩაჯდა და ევროპაში გაიქცა. ახლა საფრანგეთში ცხოვრობს და, როგორც ჩანს, აქტიურ პოლიტიკურ საქმიანობას აღარ უნდა ეწეოდეს. მაგრამ, როგორც ირანის დღევანდელი ვითარების ჩინებულ მცოდნეს, ხანდახან ესაუბრებიან და კკუას ეკითხებიან.

„კომსომოლსკაია პრავდაში“ გამოქვეყნებულ ინტერვიუში ბანისადრი პირდაპირ ამბობს: ირანი ყოველთვის იყო და დარჩაო აშშ-ის და სსრკ-ის ქიშპობის საგნად. ხოლო, რასაც ამის მერე დასძენს ირანის ყოფილი პრეზიდენტი, იმას იმ ენაზე გაგაცნობთ, რომელზეც წავიკითხე: „Недавно амсриканцы заявили, что больше не будут защищать Иран против возможного нападения со стороны СССР“. და ეს განაცხადეს ამერიკელებმა ბუშისა და გორბაჩოვის შეხვედრის შემდეგ. ამის წაკითხვისთანავე გამიელვა თავში — ხომ არ გაიცვალა აღმოსავლეთ ევროპის სოციალისტური სახელმწიფოები ირანში? ხომ არ არის ირანი აღმოსავლეთ ევროპის კომპენსაცია? მერე ორი საიდუმლო შინაარსის მატარებელი ფაქტიც გამახსენდა.

ალბათ, გეხსომებათ, აზერბაიჯანელებმა სსრკ-ისა და ირანის საზღვარი რომ დაარბიეს. ამ დარბევაში მათთვის ხელი არაყის შეუშლია. სასაზღვრო ჯარები ამას გულგრილად შეჰყურებდნენ. აზერბაიჯანელებისათვის უბატონოდ ხმა არ გაუციათ. მოგვიანებით სსრკ-ის უზენაესი საბჭოს შესამე სესიაზე სომეხი დეპუტატები კატეგორიულად ითხოვდნენ ამ ანტისახელმწიფოებრივი საქციელი-

სათვის დაესაჯათ აზერბაიჯანელები, მაგრამ მათ მოთხოვნას არავინ მიაქცია ყურადღება. ერთ ყურში შეუშვეს და მეორეში გაუშვეს.

რატომ აპატიეს აზერბაიჯანელებს ეს დანაშაული?

ისიც არ დაგავიწყდებოდათ, წლეულს, იანვარში, საბჭოთა არმიამ ბაქოში ხალხი რომ გაუყუა. ბუნებრივია, ამან უკიდურესად აღაშფოთა აზერბაიჯანელი საზოგადოება. სსრკ-ის უზენაეს საბჭოს მესამე სესიაზე აზერბაიჯანელი დეპუტატი ქალები ძაძვით შემოსილი შემოვიდნენ. მამაკაცებსაც გლოვის ნიშნად შავი ლენტები ჰქონდათ მკერდზე მიკრული. არააზერბაიჯანელ დეპუტატებს ორი ალბომი დაურთვეს, შემზარავი ფოტოებით სავსე. მათი პროტესტი მიცვალებულის შეცხადებას ჰგავდა. ყველა ერთად ჰკიოდა აზერბაიჯანულად და რუსულად: Убийцы, кровопийцы, людоеды!.. მერე ყველამ ერთად მიატოვა სესია და ორი დღე არც ერთი აზერბაიჯანელი აღარ გამოჩენილა. მესამე დღეს აზერბაიჯანელი დეპუტატები ფეხაკრეფით შემოვიდნენ დარბაზში, გატრუნული დასხდნენ და კრინტი აღარ დაუძრავთ. აღარც ძაძვით ეცვათ და აღარც შავი ლენტები ჩანდა სადმე, ისე წყნარად იყვნენ, თითქოს ჯარმა ბაქოში ტყვიები კი არა, ვარდები ისროლა.

ტვინს მიბურღავდა ფიქრი: რას დაჰპირდა მოსკოვი აზერბაიჯანელებს ისეთს, რომ ეს გამძვინვარებული ხალხი ბატკანივით მშვიდი გახდა?

ბანისადრის ინტერვიუმ თითქოს საიდუმლოს გასაღები მაპოვნინა.

თუ სსრკ ირანის ჩაყლაპვას აპირებს (რაც რუსეთის უძველესი ოცნებაა), მაშინ, ცხადია, რომ სსრკ-ისა და ირანის საზღვრის დარბევა მოსკოვის მითითებით მოხდა. ამიტომაც არავინ დაისაჯა. ეს ერთი. მეორეც, თუ ირანს სსრკ დაეპატრონება, მაშინ საბჭოთა აზერბაიჯანი და ირანის აზერბაიჯანი შეერთდება. ეს დიდ აზერბაიჯანულ სახელმწიფოს ქმნის. ამისათვის შეიძლება მოსკოვს აპატიო ბაქოში დაღვრილი სისხლი. გასაგები ხდება აზერბაიჯანელი დეპუტატების გაჩუმებაც.

თუ დიდი აზერბაიჯანი შეიქმნება, მაშინ იგი, ალბათ, იოლად დათმობს პატარა ყარაბაღს. ამით აზერბაიჯან-სომხეთის კონფლიქტიც მოგვარდება.

რალაც ამგვარი პერსპექტივა რომ ისახება, ამას ერაყის მიერ კუვეიტის დაპყრობაც აღასტურებს.

აშშ-ს ჯარი შეჰყავს საულის არაბეთში.

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, პირველად, სსრკ და აშშ ერთად გამობენ სამხედრო აგრესიას.

სსრკ-ის სამხრეთ საზღვართან ომის ახალი კერა გაჩნდა. აგრესორიც უნდა დაისაჯოს და სსრკ-ის სამხრეთ საზღვრის მშვიდობიანობაც გარანტირებული უნდა იქნეს. ამ მიზნით ირანში

საბჭოთა ჯარების შეყვანა სრულებით არ არის მოულოდნელი. მით უმეტეს, რომ ირანსა და ერაყს სულ ახლახან ჰქონდათ რევოლუიანი ომი. ერაყის განადგურებით ირანი ნაწყენი არ დარჩება.

ისევ მოხდება გაელენის სფეროთა განაწილება: ერაყი (უსა-
დამ-ქუსეინოდ), კუვეიტი, საუდის არაბეთი აშშ-ის ფრთებქვეშ.
ირანი სსრკ-ის „მფარველობაში“. არაბული ნაეთობი აშშ-ს, სპარ-
სული ნაეთობი სსრკ-ს.

ამგვარი პოლიტიკურ-ეკონომიკური ცვლილებებია მოსალოდ-
ნელი საქართველოს მეზობლად. რამდენად იქნება მზად ამისათვის
დამოუკიდებელი საქართველო? ეს ჩვენი დღევანდელი ზრუნვის
საგანი უნდა გახდეს. ჩვენც ჩვენი ტროას ცხენი უნდა გვყავდეს
გაძლიერებულ მეზობლებთან ურთიერთობისათვის, თორემ ისტო-
რიულ ძმობაზე ცარიელი მასლაათი ვერას გვიშველის. მით უფრო,
რომ საქართველო ჭერჭერობით უმოკავშირეოდ არის დარჩენილი.
ამას უცხოური პრესაც აღნიშნავს. ამ ცოტა ხნის წინათ, „ზიუდ-
ლოიჩე ცაიტუნგი“ (1990 წ., №126) წერდა: „ელენ კარერ დ'ანკოსი
უთითებს ლიტველების თავისებურებას ბალტიისპირეთში. კათო-
ლიკობა აერთიანებს ხალხს უფრო მტკიცედ, ვიდრე პროტესტან-
ტობა ან მართლმადიდებლობა. დაბადებით ქართველ ქალს მიაჩნია,
რომ დამოუკიდებლობისაკენ ქართველთა მისწრაფებას მცირე შანსი
აქვს. აზერბაიჯანელები იმედით უყურებენ ირანს, ბალტიისპირე-
ლები — სკანდინავიას, სომხებს აქვთ თავიანთი დიასპორა. ქარ-
თველები მარტონი არიან. ერთხელ ხელიდან გაშვებული კავკასიის
ფედერაციის შანსი აღარ მობრუნდება“.

ქართველი ხალხის პოლიტიკურმა გონიერებამ ეს უიმედობა
უნდა გააბათილოს.

1990 წ.

ისტორიამ განმეორება იცის

კომუნისტური პარტიის დაშლა და გაუქმება თავად სტალინმა იწინასწარმეტყველა. „ლენინიზმის საკითხებში“ იგი ამბობს: „...კლასების მოსპობის შემდეგ, პროლეტარიატის დიქტატურის კედომის შემდეგ უნდა განიცადოს კედომა პარტიამაც“ (1935 წლის გამოცემა, გვ-88).

ახლა ისიც გავიხსენოთ, რა არის ნათქვამი 1977 წლის 7 ოქტომბერს მიღებულ კონსტიტუციაში და დასკვნა მერე გვაკეთოთ.

კონსტიტუციის პრეამბულაში განცხადებულია: პროლეტარიატის დიქტატურამ შეასრულა თავისი ამოცანა. საბჭოთა სახელმწიფო გახდა საერთო-სახალხო.

კონსტიტუციის მე-19 მუხლი კი გვაუწყებს, რომ სსრკ-ის სოციალური საფუძველია მუშების, გლეხების, ინტელიგენციის ურღვევი კავშირი.

ეს კი იმას ნიშნავს, რომ კლასებს შორის წინააღმდეგობა აღარ არის და უკლასო საზოგადოების საძირკველიც ჩაყრილია.

ამის შემდეგ, თუ სტალინის აზრს გავიზიარებთ, ისიც უნდა ვაღიაროთ, რომ კომუნისტური პარტიის ბუნებრივი კედომის ეპოქაც მოსულა. ეს რომ ასეა და აღარაფერია საექვო, ამის მოწმეა მთელი სსრკ-ის მოსახლეობა, პარტიულიცა და უპარტიოც.

რა თქმა უნდა, სტალინი იმ კედომას არ გულისხმობდა, რასაც მე, მაგრამ ამას უკვე მნიშვნელობა აღარ აქვს. მთავარია ფაქტი.

წარმოქმნილი ვითარება ბუნებრივად სვამს კითხვას — რომელი პარტია შეცვლის კომპარტიას? ამ კითხვას პასუხი სჭირდება არა მარტო საქართველოს მასშტაბით, არამედ მთელი სსრკ-ის. ალბათ, მართალი ვიქნებოდით თუ ვიტყოდით, რომ კომპარტიის შეცვლას ვერ შეძლებს დღეს არსებული ვერც ერთი პარტია ცალცალკე.

საქართველოში (როგორც ჩანს, სხვაგანაც) ამის გაკეთება შეუძლია ეროვნულ მოძრაობას, ოღონდ არა დაქსაქსულს, არამედ ერთიანს. სამწუხაროდ, ჭერჭერობით ეროვნული მოძრაობა გათიშულია და ვერაფერს იწინასწარმეტყველებს გამთლიანდება თუ არა იგი. რაოდენ საშიშია და სახიფათოა ეროვნული მოძრაობის გათიშულობა, კიდევ ერთხელ ნათლად დაგვანახა სომხეთის მაგალითმა.

ჩვენი ისტორიული მეზობელი და ბედით თანაზიარი ქვეყანა

უსაშინლეს მდგომარეობაში ჩავარდა. საუბედუროდ, განმეორდა ის, რაც არაერთხელ მოხდარა როგორც სომხეთის, ისე საქართველოს ისტორიაში. ნაციონალური მოძრაობის ორი ფრთა — სრულიად სომეხთა ეროვნული მოძრაობა და სომხური ეროვნული არმია — ერთმანეთს დაუპირისპირდა და დაეჯახა. სომხეთის ახალი უზენაესი საბჭო და მისი თავმჯდომარე გამოუვალ ვითარებაში აღმოჩნდნენ. სომხეთში არ იყო ძალა, რომელიც დააწყნარებდა, დაამშვიდებდა მოქიშპე მხარეებს. თუ შექმნილი მდგომარეობა არ დაშოშმინდებოდა, ძმათაშვილები ომი გაანადგურებდა სომხეთს. რაკი საკუთარი ძალა არ ეყოფოდათ, მშველელად ისევ უცხო, გარედანმოწვეულ ძალას მოუხმეს. სომხეთში საგანგებო წესები გამოცხადდა. წესრიგის დამცველად საბჭოთა არმია ჩადგა. როცა დაუნდობელი საბჭოთა არმია დაინახეს, იკოცლებთ, მაშინ სომეხთა ეროვნულმა არმიამ ულონოდ ჩაქინდრა თავი და დანებდა. რატომ მანამდე არ ეყოთ ამის კეჟუა? უაზროა ამ კითხვის დასმა. საქმე წამხდარია და გვიანდაა თითზე კბენანი. სომეხთა ეროვნული არმიის თავკაცი რაზმიკ ვასილიანი და მისი ექვსი თანამებრძოლი დაპატიმრებული არიან.

ლევონ ტერ-პეტროსიანისათვის და ახალი უზენაესი საბჭოსათვის ადვილი იყო საბჭოთა არმიის მოხმობა, მაგრამ მისი უკან გაწვევა? დატრეებს კი იოლად საბჭოთა არმია სომხეთის ტერიტორიას? შეიძლება ზოგიერთმა მიაბიტად იკითხოთ: მერე რა — სომხეთში ხომ ისედაც იდგა საბჭოთა არმია, რა შეიცვალა? არსებითი და გადამწყვეტი რამ. საბჭოთა არმიის მიწვევით სომხეთის დღევანდელმა ხელისუფლებამ დაადასტურა, რომ, უცხო ძალის თვინიერ, იგი უძღურია დაამყაროს წესრიგი ქვეყანაში. ეს კი ეროვნული მოძრაობისადმი უნდობლობას თესაეს ხალხის თვალში. უფრო მეტიც, თუ ლ. ტერ-პეტროსიანი დროულად ვერ გაიყვანს საბჭოთა არმიას სომხეთიდან, უნდოდა თუ არ უნდოდა ეს მას, აღმოჩნდება მოლაღატის როლში. აი, ასეთი ჩიხი შექმნა სიძულვილმა, დაუნდობლობამ და შეუთანხმებლობამ. დააყენა ეროვნული მოძრაობა აშკარა კრახის წინაშე.

სომხეთის გაკვეთილი ზედმიწევნით უნდა ავითვისოთ, რადგან ზუსტად იგივეს განმეორებაა მოსალოდნელი საქართველოში. ამას არა მარტო ისტორიული გამოცდილება ადასტურებს, არამედ დღევანდელი ვითარებაც. ერთი წუთით თავი დავანებოთ იმას, რომ ეროვნული მოძრაობა ჩვენშიც გათიშულია. ყურადღება მივაქციოთ მეორე მხარეს: სულ მოკლე ხანში საქართველოში მოხდება ორი პოლარტიკური ინსტიტუტის არჩევა — ეროვნული კონგრესისა და უზენაესი საბჭოსი. რა ურთიერთმიმართება და დამოკიდებულება იქნება მათ შორის? პარმონიულად გაინაწილებენ ფუნქციებს თუ ერთმანეთს კრიკაში ჩაუდგებიან?

ეს მაინც საერთო, ზოგადი ხასიათის კითხვებია. საინტერესოა უფრო კონკრეტულიც.

უზენაესი საბჭო, როგორც მოგეხსენებათ, კანონმდებელი ხელისუფლებაა. მან უნდა აირჩიოს თუ დანიშნოს აღმასრულებელი ხელისუფლება, ანუ მთავრობა. თუ ყველაფერი ბუნებრივად წარიმართება, ასეც მოხდება: ახალი უზენაესი საბჭო ჩამოაყალიბებს ახალ მთავრობას.

აპირებს თუ არა ეროვნული კონგრესი, არჩევის შემდეგ, ხელისუფლების ამგვარი ინსტიტუტის შექმნას, როგორც არის მთავრობა? თუ არ აპირებს, მაშინ ვინ ან რა იქნება ის, რომელიც პრაქტიკულად განახორციელებს ეროვნული კონგრესის გადაწყვეტილებებს?

რაკი ბევრჯერ მითქვამს, მკითხველმა ალბათ იცის, რომ მომხრე ვარ პრეზიდენტის მმართველობის შემოღების. წამით დავეშვათ, რომ მომავალმა უზენაესმა საბჭომ გაიზიარა ეს აზრი. მაშინ უნდა მოხდეს ალტერნატიულად საერთო-სახალხო, ფარული და პირდაპირი კენჭის ყრით საქართველოს პრეზიდენტის არჩევა. ამ პრეზიდენტს მაშინ ექნება რეალური ძალა, თუ ეროვნული კონგრესიც დაუქვრს მხარს, უზენაეს საბჭოსთან ერთად. მიაჩნია თუ არა ეროვნულ კონგრესს მიზანშეწონილად პრეზიდენტის მმართველობის შეშროლება? ეგულება თუ არა მას დღეს საქართველოში კაცი, რომელსაც თანაბრად დაუქვრდა მხარს უზენაესი საბჭოც და ეროვნული კონგრესიც?

ყველა ნათლად ხედავს რა ეკონომიკური ვითარებაა მთელ სსრკ-ში. ბენზინი, თუთუნი, პური თანდათანობით ქრება. მოვლენათა ლოგიკის თანახმად, მდგომარეობა უფრო და უფრო გაუარესდება. ეს არ არის მარტო ეკონომიკის მოშლის შედეგი. ეს შეგნებული და მომზადებული საბოტაჟია. კლუბოკრატია უკვე წაუჭირა ყელში ხელი როგორც კომპარტიას, ისე საბჭოთა მთავრობას. სადაც არის დაახრჩობს კიდევ. კლუბოკრატის გამარჯვებას სრული ქაოსი მოჰყვება. ეს თვისებაა კლუბოკრატისა და იმიტომ ამღვრეულ წყალში თევზს ადვილად იჭერენ. ვითარების მოგვარება მეტ-ნაკლებად მაშინ იქნება შესაძლებელი, თუ ეროვნული მოძრაობა მოერევა კლუბოკრატის. ჯერხანობით საქმე სანუგეშოდ ვერ არის. ამას წინათ გორში, იქაურ საზოგადოებასთან შეხვედრისას, ერთი ასეთი შეკითხვაც დამისვენა:

„თქვენს მიერ „მამულში“ გამოქვეყნებულ პუბლიკაციაში გამოთქმული იყო ასეთი აზრი: საჭიროა გამოყენებული იქნეს ფულიანი პიროვნებები, ე.წ. „საქმოსნები“, ვინაიდან უფულო და გულში მუშტის მობაგუნე პატრიოტები ვერაფერს შესძენენ ეროვნულ მოძრაობას.

დღესდღეობით ე.წ. საქმოსნები ეროვნულ მოძრაობაში ღრმად ჩაყურყუმალადენენ და თვით ეს მოძრაობაც აქციეს მათი ერთ-ერთ „კლანად“ (როგორც უკვე პრესაშიც აღინიშნა, ბოლშევიკების სახით მოვლენილი ბნელი ძალები, მოგონილი გახდა დღევანდელ

ფსევდო-ეროვნულ მოღვაწეებთან). ეს განსაკუთრებით იგრძნობა გორში.

გთხოვთ, გვიპასუხოთ, რა გზას დაეადგეთ ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, ვინაიდან ეროვნულ მოძრაობას ამოფარებული „მოღვაწეები“ ერისა და ქართველობის სახელით მრავალ სისაძაგლესა და უკანონობას სჩადიან.

თქვენ იმიტომ მოგმართავეთ, რომ მაშინდელი თქვენს მიერ აღნიშნული გზა, რეალურად და სწორად მომეჩვენა და რა მივიღეთ!”

მართალია შეკითხვის ავტორი, თავს ვერაფრით ვიმართლებ. მოვტყუვდი. კლექტოკრატიამ ზნე არ გამოიცივალა. ეს კი მომაკვდინებელი საფრთხით ემუქრება ეროვნულ მოძრაობას.

ახალი უზენაესი საბჭოს ერთი უპირველესი ამოცანა იქნება იმ კანონების შექმნა, რომელიც სრული ეკონომიკური რეფორმების ჩატარების საშუალებას მისცემს საქართველოს. თუ ვერ ჩატარდება სრული ეკონომიკური რეფორმა, დამარცხდება ყველა: კომპარტიაც, საბჭოთა ხელისუფლებაც და ეროვნული მოძრაობაც. ძალა აქვს მხოლოდ იმას, ვინც ეკონომიკას ფლობს. ქვეყნის განახლება და გათავისუფლება შეუძლია იმას, ვინც ეკონომიკას მოუვლის და უპატრონებს. ეკონომიკის მოვლა-პატრონობას არა მარტო ახალი ეკონომიკური იდეა სჭირდება, არამედ სრული წესრიგიც და თავდადებული შრომაც.

კარგად ვიცი, რომ ამქვეყნად სამოთხის დამყარება არ შეიძლება. არც უნდა დაპირდე ეს ხალხს. ისეთი ეკონომიკური მდგომარეობის მიღწევა კი, როგორც არის ფინეთში, დანიაში, ნორვეგიაში, ქართველ ხალხს თავისუფლად შეუძლია. ჩვენც ჩვენებრ პატარა ქვეყნების ეკონომიკური მოდელი უნდა ავითვისოთ და საქართველოს პირობების შესაბამისად განვახორციელოთ.

ეკონომიკური რეფორმის მკაფიო გეგმა, წესრიგი და შრომა იხსნის საქართველოს მოახლოებული ეკონომიკური კატასტროფისაგან. ეს საქმე კი ახალმა უზენაესმა საბჭომ და ახალმა მთავრობამ უნდა მოაგვაროს. რა პოზიციას დაიკერს ამ საქმეში ეროვნული კონგრესი? ამოუდგება იგი მხარში ახალ უზენაეს საბჭოსა და მთავრობას თუ მოშლილ ეკონომიკურ ვითარებას გამოიყენებს თავის სასარგებლოდ? თუ ამ საქმეში ეროვნული კონგრესი არ იქნება უზენაესი საბჭოს მოკავშირე, თავად როგორ აპირებს ეკონომიკური კრიზისის შევლას? რა გეგმა აქვს? მით უფრო საინტერესოა ეს, რომ, რამდენადაც ვიცი, ზოგიერთ მეცნიერს, რომელიც ეროვნული კონგრესისათვის იღვწის, ბევრი საყურადღებო მოსაზრება აქვს ეკონომიკური მიმართულებით.

ეკონომიკურთან ერთად ადმინისტრაციული რეფორმაც აუცილებელია. უზარმაზარი ბიუროკრატია ბოჭავს და ხელ-ფეხს უკრავს ერის

საქმიანობის ყველა დარგს. ბიუროკრატია მაქსიმალურად უნდა შემცირდეს. ვახუშტი ბატონიშვილს რამდენი გერბიკ აქვს დახატულ-წარმოდგენილი, სწორედ იმდენივე ადმინისტრაციულ ერთეულად უნდა დაიყოს საქართველო, რამდენადაც შესაძლებელია მცირერიცხოვანი სამმართველო აპარატით. ახალმა უზენაესმა საბჭომ ეს პრობლემა უნდა მოაგვაროს. უნდა შეიქმნას პროვინციის, ქალაქის, სოფლის მმართველობების სახე და კანონები. მე თუ მკითხავს ვინმე, უნდა აღდგეს ძველი ქართული სამოხელო ტერმინები — ერისთავი (პროვინციისა), მოურავი (ქალაქისა), მამასახლისი (სოფლისა). ეს ადრეც მითქვამს და ახლაც ვიმეორებ, მაგრამ ეს არ არის არსებითი. არსებითია ის, რომ მოსაგვარებელია ადმინისტრაციული რეფორმა, ამ სახით იქნება თუ რომელიმე სხვა ფორმით.

რას ფიქრობს ამ საკითხებზე ეროვნული კონგრესი და როგორ წარმოუდგენია პრობლემის გადაჭრა?

განათლების საკითხი? რად უნდა იმას მტკიცება, რომ ქართული განათლების სისტემა სრულიად მოშლილია. როგორ დავაღწიოთ თავი ამ მდგომარეობას? განა რაიმეს შეცვლის ის, რომ საშუალო სკოლას ლიცეუმი ვუწოდოთ, კოლეჯი თუ გიმნაზია? სახელის შეცვლა რას იძლევა, თუ არსი არ გამოიცვალა? სად არის ახალი პროგრამა, ახალი სახელმძღვანელო, ახალი მასწავლებელი? არც ერთ პარტიას (ყოველ შემთხვევაში პრესაში ეს არ გამოჩენილა) არ შეუძუშავებია რაიმე პროექტი ჩვენი განათლების საშველად. უეჭველია და არაეის მიაჩნია სადავოდ, რომ ქალაქებს — ახალქალაქს, ახალციხეს, ბათუმს, გორს, ზუგდიდს, თელავს, ოზურგეთს, რუსთავს, სოხუმს, ფოთს, ქუთაისს — სჭირდება სრულყოფილი დიდი უმაღლესი სასწავლებლები. მაგრამ არა თბილისში არსებული სასწავლებლების ფილიალი ან ანალოგი. თუ დ.კლდიაშვილის პერსონაჟების კულაბზიკობა არ მოვიშალეთ, ჩვენს განათლებას საერთოდ მოვუღებთ ბოლოს. ჩვენ არ გვაქვს იმისი ძალა, პოტენცია, რომ უნივერსიტეტები არსებობდეს — ახალციხეში, ბათუმში, თბილისში, სოხუმში, ქუთაისში. ნუ მოვიტყუებთ თავს. შეიძლება ჩაიკვა ფეხსაცმელი, რომელიც არ არის შეკერილი საერთაშორისო სტანდარტების დონეზე, მაგრამ შეუძლებელია მიიღო განათლება, რომელიც ვერ პასუხობს საერთაშორისო მოთხოვნილებას. ჩამოორჩენილ განათლებას გაუნათლებლობა სჯობს. იმის შესაბამისად უნდა მოვიქცეთ, რაც ჩვენს ძალას შეესაბამება და რაც განათლების აღორძინებაში დაგვეხმარება. ამიტომ დავესვი საკითხი თბილისიდან დიდი უმაღლესი სასწავლებლების გატანისა ზემოთ ჩამოთვლილ ქალაქებში. რა თქმა უნდა, ეს ძნელი და რთული საქმეა. ამას სჭირდება დრო, ფული და, რაც მთავარია, ცნობიერების მომზადება. მაგრამ საქმის ზუსტად გააზრება და დაწყება დღესაც შეიძლება.

ახალმა უზენაესმა საბჭომ განათლების პრობლემების გადაწყ-

ვეტას საფუძველი მაინც უნდა ჩაუყაროს, თუ საბოლოოდ ვერ მოაგვარებს.

ამ მიმართულებით როგორია ეროვნული კონგრესის აზრი? რა გზები აქვს დასახული?

თუ საქართველოში სტაბილური ვითარება არ იქნება, ჩამოთვლილი პრობლემების მოგვარებას კი არა, მათზე მუშაობის დაწყებასაც კი ვერ მოვახერხებთ. არადა, მათი გადაწყვეტის თვინიერ კოლონიური არსებობაც კი შეუძლებელია, არა თუ თავისუფლება-დამოუკიდებლობა, დღეს გაფიცვა, შიმშილობა, პიკეტირება, მიტინგი იმისდა მიხედვით ხდება, ვის, როდის და როგორ მოესურვება. არავითარი კანონი მას არ აწესრიგებს. ყველა დემოკრატიულ ქვეყანაში ამგვარი აქციები მკაცრ კანონს ემორჩილება. ახალმა უზენაესმა საბჭომაც უნდა შეიმუშაოს ეს კანონები, საერთაშორისო დემოკრატიული პრინციპების შესაბამისად. თავისუფალია ის პიროვნება, ის ორგანიზაცია-პარტია, ის ქვეყანა, ვისაც თავისთავის მართვა შეუძლია. ვისაც თავისთავის მართვა არ შეუძლია, იგი ქაოსის მსხვერპლია. მოგეხსენებათ, მითოსის თანახმად, სამყარო მაშინ ჩამოყალიბდა, როცა ღმერთმა ქაოსისაგან წესრიგი შექმნა.

როგორმე უნდა მოხერხდეს, რომ ერთიანი ძალისხმევით, ყველა პრობლემის გადაწყვეტის გზები დაისახოს. მით უფრო, რომ სულ უახლოეს დღეებში, ალბათ, სსრკ-ის მთავრობა შეიცვლება. უკვე გამოვლინდა ორი დაჯგუფება: ელცინ-გორბაჩოვი-შატალინის ეკონომიკური პროექტით და რიჟკოვ-აბალკინის ეკონომიკური პროექტით. საეკვო აღარ უნდა იყოს, რომ ამ ბრძოლაში დასამარცხებლად განწირულია რიჟკოვ-აბალკინის პროექტი. კაცი შეიღმა არ იცის ჯერ, როგორი იქნება ახალი მთავრობა. წინასწარ კი იმისი თქმა შეიძლება, რომ ახალი მთავრობა იქნება დიქტატორული. 5 სექტემბერს, ტელევიზიაში საუბრისას, გორბაჩოვმა განაცხადა, რომ შატალინის ეკონომიკური პროექტის განხორციელება მაშინ შეიძლება, თუ სსრკ ერთიანი, მტკიცე და განუყოფელი დაჩქარაო. ცალ-ცალკე დამოუკიდებელი რესპუბლიკები, შატალინის პროექტით, ეკონომიკას ვერ მოაწესრიგებენო. ამ ინტერვიუში მან იმ მოჩვენებით სუვერენიტეტსაც კი გადაუსვა ხაზი, რის დაპირებასაც ადრე იძლეოდა. უეკველი გახდა, რომ შეიმუშავეს ახალი ეკონომიკური ჩაქვი, რომლის გაწყვეტა, ავტორების სურვილით, ვეღარ უნდა მოხერხდეს. დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლა უფრო და უფრო რთულდება. შემოდგომის ბუზი მწარედ იკბინება.

რა უნდა ჰქნას ამ ვითარებაში უზენაესმა საბჭომ — დაუყოვნებლივ უნდა შეიმუშაოს დამოუკიდებლობის აღდგენის დეკლარაცია, თუ ჯერ ის პრობლემები, რაზეც ზემოთ იყო საუბარი, მეტ-ნაკლებად მოაგვაროს და მერე სათანადოდ მომზადებულმა გამოაცხადოს დამოუკიდებლობა?

მე რომ მომზადებისა და თანდათანობის მომხრე ვარ, ეს უცნობი

არ არის. ბევრჯერ მითქვამს, თუმცა არ ვიცი, ვინ ემზრობა და ვინ არა ამ აზრს. ურიგო არ იქნებოდა, თუ წინასაარჩევნო პერიოდში, როგორც უზენაესი საბჭოს, ისე ეროვნული კონგრესის მომავალი წევრები ამ საკითხის გამო თავიანთ აზრს გამოთქვამდნენ. საერთოდ, დიდად მადლიერი და მოხარული ვიქნებოდი, თუ ეროვნული კონგრესის და უზენაესი საბჭოს მომხრეთაგან ვინმე გამოეხმაურებოდა ჩემს კითხვებს და უფრო ნათელს გახდიდა ვითარებას. რამდენადაც შემიძლო, პრობლემების რიგიც ჩამოვთვალე და ჩემი დამოკიდებულებაც გამოვხატე — რა უნდა გაკეთდეს. სხვათა აზრი კიდევ უფრო მკაფიოს გახდის როგორი ურთიერთობა შეიძლება ჩამოვარდეს უზენაეს საბჭოსა და ეროვნულ კონგრესს შორის.

რა დასამალია და დიდი საშიშროება არსებობს მათი დაპირისპირების. ამას გვიდასტურებს, სამწუხაროდ, საქართველოს ისტორიის გამოცდილებაც, ქართველი კაცის ხასიათიც და ახლახან სომხეთში მომხდარი უბედურებაც, როცა ეროვნული მოძრაობის ერთმა ფრთამ გაანადგურა მეორე. ღმერთმა ჰქნას, რომ ჩემი ექვი სრულიად უსაფუძვლო გამოდგეს, მაგრამ ერთ ამბავს მაინც გაახსენებთ.

გივი ამილახვრისა და შანშე ქსნის-ერისთავის მტრობა ვერაფერამ მოშალა. ბოლოს, სპარსელების მოშველიებით, გივიმ შანშე გაანადგურა. სპარსელებმა ქსნის-ერისთავი სპარსეთში წაიყვანეს და თვალები დათხარეს.

გივი ამილახვარმა სპარსელები კი დააპტიყა, მაგრამ მერე თავად ველარ გაუძლო მათ თვითნებობას და აუჯახყდა. მედგრად იბრძოლა, სპარსელებმა მაინც დაამარცხეს. გაბაწრული სპარსეთში გააგზავნეს.

აღდგომა დღეს, საქართველო-სპარსეთის საზღვარზე, შინ მომავალ უსინათლო შანშე ქსნის-ერისთავმა ცხენების თქარათქური გაიგონა. იკითხა: რა ხდებაო. მრახსენეს: თქვენს უბოროტეს მტერს, გივი ამილახვარს, სპარსეთში მიათრევენო. მაშინ თვალდათხრილმა ეს უთხრა თვალდასათხრელად მიმავალს: შენც წახდი და მეც წამახდინე, ქრისტე აღსდგა, გიხაროდესო!..

— კეშმარიტადო! — იბღავლა გივი ამილახვარმა. დაუძინებელი მტრები ერთმანეთს გადაეხვივნენ. ორივე მწარედ ატირდა.*

როცა მოსკოვს თვალდასათხრელად მიმავალნი დარიალის ხეობაში შეხვდებიან რუსთა სატახტოდან მომავალ თვალდათხრილებს, შერიგება მეტისმეტად გვიან იქნება. ველარც „ქრისტე აღსდგას“ შეძახილი უშველის საქმეს.

1990 წ.

* როგორც ჩანს, ეს თქმულება სხვადასხვა ვარიანტით არის ჩვენში გავრცელებული. მაგალითად, აკაკი წერეთლის მოთხრობაში მოქმედნი პირნი არიან როსტომ რაქის-ერისთავი და ჭაფარა ჭაფარიძე (იხ. აკაკის თხზულებათა სრული კრებული, ტ. XIV).

წამკიდებელი წაჰკიდე, ორივეს თავი წასწყვიტე

აკაკი წერეთელს ევროპაში ყოფნისას, ენევის ტბის პირად, შილიონის ციხე-დარბაზი დაუთვალიერებია. გიღს ბევრი რამ უამბუნია საყურადღებო და საგულისხმო, მაგრამ ერთს განსაკუთრებით დაუფიქრებია პოეტი, კერძოდ ციხე-დარბაზის დილეგში მომხდარს. აკაკი გვიყვება:

„ამ საკანში იყო დამწყვედეული ერთად ოთხი ძმა. მტერმა ისინი იქ ჩაამწყვდია და მათ უპატრონოდ დარჩენილ სამკვიდროს დაეპატრონა. ეს ოთხი ძმა იმდენ ხანს იყო დამწყვედეული ამ საკანში, რომ სუყველას ერთად, რომ თვეში თითო ქვა გამოეღოთ კედლიდან, გაარღვევდნენ ციხეს, გავიდოდნენ, ჩაჯდებოდნენ ნავში და გაიპარებოდნენ, მაგრამ ერთმანეთში ჩხუბს უნდებოდნენ და ისე ჩაბერდნენ და ჩაკვდნენ, რომ თავისუფლებას ვერ ეღირსნენ, ერთმანეთის ხელის შემშლელნი! უფროსი იმ აზრისა იყო, რომ ჭერ როგორმე გამოსულიყვნენ ციხიდან, თავი გაეთავისუფლებინათ და მერე ეფიქრათ თავის მამულზე. თავისუფლება პირველი ბიჯია ჩვენი მოქმედებისა და ჭერ იმაზე უნდა ვიფიქროთო! უნცროსები არ უჯერებდნენ: მარტო მაგაზე ფიქრი არ კმარაო! ჩვენ იმაზე უნდა ვიფიქროთ, თუ როგორი წეს-რიგი უნდა შემოვიღოთ ჩვენ ადგილ-მამულშიო. ერთს ერთი უნდოდა, მეორეს — მეორე, მესამეს — მესამე... მოსდიოდათ ერთმანეთში შფოთი და ერთმანეთის ხელის შემშლელნი საკანში ჩაკვდნენო!“

სსრკ-ში დემოკრატიზაციის მცდელობის სრული მარცხი არც მოულოდნელია და არც არაკანონზომიერი. ეს ასე უნდა მომხდარიყო. ისტორიის გამოცდილება უთუოდ და უთუმცაოდ ადასტურებს ერთ ურყევ კანონს: სადაც ეკონომიკა — მოწესრიგებული, აწყობილი და ღონიერი არ არის, იქ დემოკრატია ვერ იბოგინებს. ისტორიამ იციის მაგალითები, როცა ეკონომიკურად ძლიერ ქვეყანაში დიქტატურა გაბატონებულა, მაგრამ არ იციის საპირისპირო ნიმუში: ეკონომიკამორღვეულ ქვეყანაში დემოკრატიის არსებობა. ეს არ მომხდარა არსად, არც ერთ ქვეყანაში, არასოდეს. ამგვარი კანონზომიერება შედეგია იმისა, რომ ვერც ერთი საზოგადოება ვერ იარსებებს წესრიგის თვინიერ. წესრიგს კი ამყარებს ან საათივით აწყობილი ეკონომიკა ან შეიარაღებული ძალა. განსხვავება ის არის, რომ აწყობილი ეკონომიკა ამყარებს მუდმივ წესრიგს

(კლასიკური მაგალითია აშშ), ხოლო შეიარაღებული ძალა მოჩვენებითსა და ხანმოკლეს (კლასიკური ნიმუშია სსრკ). თუ ქვეყანას ეკონომიკაც მოშლილი აქვს და არც შეიარაღებული ძალა. ჰყავს, იგი არსებობდად განწირულია.

1985 წლის შემდგომმა პერიოდმა ცხადყო, რომ სსრკ-ში ეკონომიკა არ მოწესრიგდება. პირიქით, დაშლისა და ქაოსის პროცესი კიდევ უფრო გაღრმავდება და აჩქარდება. დაიწყო სსრკ-ის, როგორც ერთიანი სახელმწიფოს რღვევა: გამოღვიძებულმა ერებმა ეროვნული სახელმწიფოების შექმნისათვის ბრძოლა გააჩაღეს. მეტროპოლისი სცილასა და ქარიზმდას შორის აღმოჩნდა:

როგორ მოაწესრიგონ მოშლილი ეკონომიკა

და

როგორ გადაარჩინონ სსრკ, როგორც ერთიანი, უნიტარული სახელმწიფო.

თუ ეკონომიკური ვითარების გამოსასწორებლად მეტროპოლისმა ჩერჩერობით ვერაფერი იღონა და მოშლის პროცესი ელვის სისწრაფით ვითარდება, სსრკ-ის რღვევის შესაჩერებლად მიმართა ხერხს, რომელსაც შეიძლება ვუწოდოთ არასტაბილურობის სტაბილურობა.

უკვე სამი წელიწადია მიმდინარეობს ბრძოლა აზერბაიჯანსა და სომხეთს შორის ყარაბაღის გამო. უთვალავი უბედურება მოჰყვა ამას, როგორც თავად ყარაბაღში, ისე აზერბაიჯანსა და სომხეთში. იწერება და იცემა ბაქოში, ერევანში, მოსკოვში ბრძანებულებანი, განკარგულებანი, გადაწყვეტილებანი. მყარდება საგანგებო წესები. ჯაიღალნენ და დაიქანცნენ აზერბაიჯანელი და სომეხი დეპუტატები მოსკოვში დავით, კამათით, პაექრობით, ლანძღვა-გინებით. ცვლილებით კი არაფერი იცვლება.

მოდლავეთში არასტაბილურობა შექმნა გაგაუზებისა და დნესტრისპირელი რუსების „რესპუბლიკათა“ გამოცხადებამ. პაწაწინა მოლდავეცი სამად გაიყო. მის მიწა-წყალზე პატრონის პრეტენზია განაცხადეს ხიზნებად მიღებულმა უცხოტომელებმა. მოლდავეთშიაც ატყდა დავიდარაბა ამ მოვლენების გარშემო. მეტროპოლისის სხვადასხვა დაწესებულებებს მიმართეს საშველად. იქიდანაც მოვიდა განკარგულება: მოლდავეთის ტერიტორიის ხელყოფა არ შეიძლებაო, მაგრამ ყველაფერი ისევ ისე უცვლელი დარჩა. არც გაგაუზები იხვევენ უკან, არც დნესტრისპირელი რუსები.

ბალტიისპირეთში ეროვნულ მოძრაობას ე.წ. „ხსნის კომიტეტები“ დაუპირისპირეს. ჭერ ესტონეთის, ლატვიის, ლიტვის კომპარტიები გაჰყვეს ო.რად. მერე იმ კომუნისტებს, მეტროპოლისის ერთგული რომ დარჩა, „ხსნის კომიტეტები“ შეაქმნევენეს, არაადგილობრივი მოსახლეობის გაერთიანებებს („ინტერფრონტების“ სახით) ჩაუყენეს სათავეში. როცა დაპირისპირება უკიდურესად და-

იძაბა, ვილნიუსში საბჭოთა არმია შეიჭრა. ჩვეულებისამებრ ხალხი მიუყუ-მოუყუა და გაჩერდა. არ გაამარჯვებინა არც ეროვნულ ძალებს და არც „ხსნის კომიტეტებს“. მდგომარეობა ძველებურად არასტაბილური დატოვა. ნუ ვიქნებით მიაშიტი და ნუ ვიფიქრებთ, რომ საბჭოთა არმიას მსოფლიო საზოგადოებრივი პროტესტის შეეშინდა და დამსჯელი ექსპედიცია შეაჩერა. არა, საბჭოთა არმია მსოფლიო საზოგადოებრივ აზრს ანგარიშს არ უწევს. ეს ნათლად დაადასტურა იმან, რაც ლატვიაში მოხდა. ლიტვის სისხლისღვრით გამოწვეული აღშფოთება და მოშმინებული არც იყო, რიგაში რომ შეკვივდნენ და ახალი ხოცვა-ჟლეტა მოაწყვეს.

ისე, როგორც ჩვენ 1989 წლის აპრილში, ხოლო აზერბაიჯანელებს 1990 წლის იანვარში, 1991 წლის პირველსავე თვეს ლიტველებსა და ლატვიელებს საბჭოთა არმიამ შეახსენა — ჩვენ ჭერ კიდევ აქა ვართ და როცა მოგვესურვილება, ისევე მოვალთო. ასეთია მეტროპოლისის ცინიზმი.

საქართველოში ვითარების დესტაბილიზაციისათვის ეთნოკრიზისები გამოიყენეს. ამას წინათ, ერთმა ჟურნალისტმა შიდა ქართლში შექმნილ ვითარებას „ქართული ოლსტერი“ უწოდა. ზუსტი შედარებაა. როგორც ოლსტერი და ყარაბაღის პრობლემა არ გადაიჭრება წლების მანძილზე, ისევე არ მოწესრიგდება დიდხანს ოსთა საკითხიც. თუმცა გამორიცხული არ არის მდგომარეობის სიმწვავე დროდადრო დაცხრეს და მერე ისევე აბრიალდეს ცეცხლი. ეს იმაზე იქნება დამოკიდებული, მეტროპოლისში რა გუნება-განწყობილება ექნებათ. როგორც მოსკოველი საქმეში ჩახედული ადამიანები ამბობენ, მეტროპოლისში მზაკურული გეგმა აქვთ შედგენილი: ჩრდილოეთ კავკასიის ავტონომიებში შექმნილია რაზმები, რომელნიც საქართველოში შემოიჭრებიან ოსთა დასახმარებლად მაშინ, როცა ამას მიზანშეწონილად დაინახავენ. მართალია, რაც ვთქვი იმის საბუთსა და დოკუმენტს ვერ წარმოვადგენ, მაგრამ მისი უგულვებელყოფა მაინც არ იქნება გონივრული. რა თქმა უნდა, იმიერკავკასიაში ქართველთა მეგობრებიც მრავლად არიან, მაგრამ ისიც ცხადია, რომ ამგვარი რაზმების შედგენაც მეტროპოლისს ადვილად შეუძლია. ვერაგობა ყოველი მხრიდან არის მოსალოდნელი. ამიტომ ჩვენ დიდი სიფხიზლე და შორსმჭკვრეტელობა გვმართებს.

არც საპანიკოდ და ისტერიის გასამართავად ვამბობ ამას. უბრალოდ, რაკი ბრძოლაში ვართ ჩაბმული, ვითარების გართულების ყველა შესაძლებელი და მოსალოდნელი ვარიანტი უნდა გავითვალისწინოთ.

არსად, არც ერთ ქვეყანაში მეტროპოლისს არ ეშინია, ამა თუ იმ მცირე რეგიონში შექმნილი დესტაბილიზაციისა.

კათოლიკე და პროტესტანტი ირლანდიელების ბრძოლა დიდი

ბრიტანეთის ძლიერებას არაფრით ემუქრება. დიდი ბრიტანეთი დიდ ბრიტანეთად რჩება. ერთმანეთს წაკიდებული ირლანდიელები კი უმოწყალოდ იხოცებიან.

არც სსრკ-ის ძლიერებას ემუქრება რითიმე სომეხთა და აზერბაიჯანელთა ფანატიკური შუღლი. როგორც უნდათ, ისე გააელონ მათ მუსრი ერთმანეთს, ამისათვის მოსკოვი არ შეეწუხდება და არ აქვეითინდება. არც ქართველთა და ოსთა მტრობის გამო აუჩქროლდება გული. შიდა ქართლში დაღვრილი სისხლი ჩვენთვისა და ოსებისათვის არის თავზარდამცემი უბედურება, თორემ კრემლში სიცილადაც არ ჰყოფნით ეს. მეტროპოლისი მაშინ შეშფოთდებოდა, საქართველოში მდგომარეობის დესტაბილიზაცია სსრკ-ის სიძლიერეს რომ ემუქრებოდეს. პირიქით, ამიერკავკასიაში, ბალტიისპირეთში, მოლდავეთში არასტაბილურობის სტაბილურობა საუკეთესო იარაღია მეტროპოლისის ხელში ეროვნული მოძრაობის დასათრგუნავად.

ყარაბაღის პრობლემა ბორკილად ადევს აზერბაიჯანისა და სომხეთის ეროვნულ მოძრაობას. სამწუხაროდ, ასეთი პრობლემა წესრიგდება მხოლოდ ომით. თუ სომხეთი ომში დაამარცხებს აზერბაიჯანს, ყარაბაღიც მას დარჩება. თუ აზერბაიჯანი მოიგებს ომს, ყარაბაღიც მისი საკუთრება გახდება. მაგრამ ომის წარმოება არც ერთს შეუძლია და არც მეორეს. ჯერ ერთი იმიტომ, რომ სომხეთსა და აზერბაიჯანს ჯარი არ ჰყავს და მეორეც იმიტომ, რომ მეტროპოლისი, თავის საბჭოთა არმიით, ომს სომხეთ-აზერბაიჯანს შორის არ დაუშვებს. ცხადია, არც ყარაბაღის საკითხს მოაგვარებს. ყარაბაღი მანამ იქნება აზერბაიჯანისა და სომხეთის ხელ-ფეხზე ბორკილად, მანამ სომეხი და აზერბაიჯანელი ხალხი არ დაიღლება-დაიქანცება და სასოწარკვეთილებაში არ ჩავარდება.

ხალხის სასოწარკვეთილება ბოლშევიკებისათვის ყოველთვის იყო მმართველობის ერთ-ერთი ხერხი. როცა მტყუანსა და მართალს განუკითხავად იკერდნენ და სჯიდნენ, ამით ხალხს სასოწარკვეთილებაში აგდებდნენ. სულერთია, სსრკ-ში სამართალს ვერ იპოვიო, — ასკვნიდა ხალხი და ყველაფერზე ხელჩაქნეული მორჩილად ემსახურებოდა საბჭოთა ხელისუფლებას. თორემ თავადაც კარგად იცოდნენ, რომ ელინისტი გრიგოლ წერეთელი, პოეტი ტიციან ტაბიძე, მუსიკოსი ევგენი მიქელაძე თუ სხვანი — უფრო ცნობილი თუ უცნობნი — ბოლშევიკების ხელისუფლების დამხობას არ აპირებდნენ. სასოწარკვეთილება ყველაზე ეფექტური ხერხია ხალხის მორჩილებაში სამყოფად.

ახლაც ასეა: დღესაც ხალხის სასოწარკვეთილებაში ჩაგდებას აპირებს მეტროპოლისი. არასტაბილურობის სტაბილურობა კი ამის მისაღწევად ჩინებული საშუალებაა. 1990 წლის 11 მარტს გამოაცხადა ლიტვამ სსრკ-დან გასვლა, მაგრამ წინ ნაბიჯი ველარ გადადგა.

უცხოეთმაც არ გაუწოდა დახმარების ხელი. გაუთავებელ მოლოდინში ხალხის მოთმინება გაიბზარა, ამით მაშინვე ისარგებლეს მეტროპოლისში და ლიტვის მოსახლეობა ორად გახლიჩეს.

ეს გაკვეთილი უნდა გავითვალისწინოდ. უფრო მტკიცე მოთმინებითა და გამძლეობით უნდა აღვიქურვოთ.

ვერც მოლდავეთი მოაწესრიგებს საკუთარი ძალებით გაგაუზებისა და დნესტრისპირელი რუსების პრობლემას. არც მოლდავეთს ჰყავს არმია. გაგაუზებისა და დნესტრისპირელი რუსების საკითხი მაშინ გადაწყდება, როცა მეტროპოლისი „დაეხმარება“ მოლდაველებს. „დახმარებით“ კი მაშინ „დაეხმარება“, როცა მოლდავეთი მეტროპოლისის ერთგულებას შეფიციავს.

რალა ბევრი გავაგრძელო: რაც მინდა ვთქვა, გასაგებია. თავისუფლება-დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლ ყველა ერს მოუძებნა მეტროპოლისმა ბორკილი. ქართველებისათვის ამჭერად ამ ბორკილად ოსთა საკითხი აღმოჩნდა. თუ დასკირდა, ხვალ ოსებს ჩვენში მოსახლე აზერბაიჯანელებს, აფხაზებს, სომხებს მიაშველებს. იმათ შორისაც გამოძებნის იმ ნაწილს, რომელსაც მიიმხრობს. ოსი ხალხის დიდი ნაწილი საქართველოს ერთგულია, მაგრამ ისინიც არსებობენ, ვინც ორგულობა ამჯობინა. ასევე შეიძლება მოხდეს აზერბაიჯანელთა, აფხაზთა, სომხთა შორისაც. მათი უმეტესობა საქართველოს ერთგული დარჩება, მაგრამ ორგულების დაქირავებაც არ გაქირდება. დესტაბილიზაციისათვის კი ესეც საკმარისი იქნება: ბორკილად ესეც გამოდგება.

აი, აქ გამახსენდა სწორედ აკაკის პაწია წერილი.

ჩვენ, ყველანი — კავკასიელები ვიქნებით თუ ბალტიისპირელები, შუააზიელები თუ იტილ-ურალის ხალხები — ერთ საპყრობილეში ვსხედვართ. ყველა ერთად უნდა ვფიქრობდეთ მის დანგრევას, ცალ-ცალკე ძნელი იქნება ამის გაკეთება, ერთად კი — შედარებით იოლი. ამიტომ დადგა დრო სსრკ-ში ეროვნული თავისუფლებისათვის მებრძოლი ერების ერთიანობის ცენტრის შექმნისა.

ლიტვასა და ლატვიაში მომხდარმა ამბებმა ყველასათვის ნათელყო, რომ კომუნისტები არც ხელისუფლების დათმობას აპირებენ და არც სსრკ-ის დაშლას. თუმცა ისტორიის განაჩენი გარდაუვალია: სსრკ დაირღვევა და კომუნისტებიც ხელისუფლებას გამოეთხოვებიან, მაგრამ როგორ? ცხადი გახდა, რომ სისხლიანი ბრძოლით. ორი გზა გამოიკვეთა: ან დიქტატურის მთელი ძალით განახლება ან დიდი სამოქალაქო ომი (პატარა უკვე მიმდინარეობს). როგორც მძვინვარე დიქტატურის, ისე დიდი სამოქალაქო ომის რეალურობა იმითაა აჩივს გაპირობებული, რომ პრინციპულად დაუპირისპირდა ერთმანეთს მეტროპოლისი და რუსეთი. რა თქმა უნდა, ეს დაპირისპირება იმით არ არის გამოწვეული, რომ რუსეთს

ბალტიისპირეთის ან ამიერკავკასიის ქვეყნების დამოუკიდებლობათვისუფლება უნდა. დაპირისპირება წარმოშვა რუსეთის იმიჯზე ზრუნვამ როგორ გამოიყურება რუსეთი კაცობრიობის თვალში? რუსეთის აზრითაც და მეტროპოლისის აზრითაც ლიტვა უნდა დარჩეს სსრკ-ის შემადგენლობაში, მაგრამ როგორი საშუალებით? რუსეთის „დემოკრატია“ ფიქრობს: ეს უნდა მოხდეს ისე, რომ წმინდა რუსეთს (Святая Русь) ჩირქი არ მიეცხოს, მეტროპოლისი კი არც ერთ საშუალებას არ თაკილობს.

ახლა მე-20 საუკუნის უკანასკნელი ათწლეულია. ეს არ არის კავკასიის ომების დრო, როცა იმიერკავკასიის პაწია ხალხების თავისუფლება უხეში სამხედრო ძალით ითრგუნებოდა. ახლა ცივილიზირებული ხერხებია საჭირო. ახლა ჰუმანიზმის დროშაა აუცილებელი. ყველაფერი კაცთმოყვარეობის სახელით უნდა ხდებოდეს. ამაზე კი მეტროპოლისი არ ზრუნავს. ისევ ძველებურ გზას ადგას. იგი უნდა შეიცვალოს ახალი სისტემით. და „დემოკრატიული“ რუსეთი დაეჭახა მეტროპოლისს.

მშვიდობიანი გზით აღარც მეტროპოლისი დათმობს ძალაუფლებას და აღარც „დემოკრატიული“ რუსეთი. ამიტომ უკეთეს შემთხვევაში (თუ შეიძლება ამას უკეთესი ერქვას) მძინვარე დიქტატურას მიმართავენ, უარეს შემთხვევაში — დიდ სამოქალაქო ომს.

სსრკ-ში სამოქალაქო ომის მიმართ გულგრილი ვერ დარჩება დანარჩენი მსოფლიო. სსრკ-ში სამოქალაქო ომი მთელ კაცობრიობას ემუქრება კატასტროფით. კაციშვილმა არ იცის, სამოქალაქო ომის დროს, ვის ხელში აღმოჩნდება სსრკ-ში დაგროვებული თერმობირთვული, ქიმიური, ბიოლოგიური იარაღი. მისი მწარმოებელი ფაბრიკა-ქარხნები, ატომური ელექტროსადგურები. რომელი შემოღილი დაეუფლება ამას ყველაფერს, როგორ და რისთვის გამოიყენებს. ამ ტოტალური საფრთხის გამო უფრო საფიქრებელია, რომ უცხოეთი შეეცდება მხარი დაუჭიროს მეტროპოლისს, გორბაჩოვის ან მისი შემცვლელის ხელისუფლების სახით. ამ ვითარებაში სსრკ-ში თავისუფლება-დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლი ერები ოდენ საკუთარი ძალების ამარა რჩებიან. ამიტომაც არის აუცილებელი სხვადასხვა (ბალტიისპირეთი, კავკასია და ა.შ.) ეროვნული ძალების ერთიანობა.

ყველა დროსა და ყველა ბრძოლას დროისა და ბრძოლის შესაფერისი იარაღი და ხერხი სჭირდება. თავისუფლებისმოყვარე ერების ნიქსა და გონიერებაზეა დამოკიდებული — როგორ გამოძებნიან ისინი დღევანდლობის შესაფერის იარაღსა და ხერხს.

1991 წ.

საიდუმლო ბაგედავნიშულია

ის ვარაუდები, რაც მოვლენათა ლოგიკური ანალიზის შედეგად გამოთქვა აბდურაჰმან ავტორხანოვმა („Загадка смерти Сталина“), არსებითად დოკუმენტურად დადასტურდა სულ ახლახან. ჟურნალმა — „Известия ЦК КПСС“ — 1991 წლის პირველსა და მეორე წიგნში გამოაქვეყნა 1953 წლის იელისის პლენუმის სტენოგრაფიული ანგარიში. ამ ანგარიშის ცალკეული ნაწყვეტები „იზვესტიაშიც“ (1991 წ., 4-5 იანვარი), „გლასნოსტშიაც“ (1991 წ., №1 და №2) დაიბეჭდა. შეიძლება სხვაგანაც, მაგრამ ამას უკვე აღარ აქვს მნიშვნელობა.

ალბათ მკითხველმა იცის, რომ ეს პლენუმი ლავრენტი ბერიას განადგურების გამო შეიკრიბა. მაშინ საზოგადოებამ მხოლოდ ის შეიტყო, რაც ოფიციალურ სამთავრობო უწყებაში იყო ნათქვამი. ეს განცხადება კი იმ დროისათვის დამახასიათებელი სტანდარტული იარლიყებით იყო სავსე, საიდანაც ვერავინ ვერავითარ დასკვნას ვერ გააკეთებდა — რა მოხდა და როგორ. მხოლოდ ერთი იყო ცხადი: კრემლში ხელისუფლებისათვის დაუნდობელი ომი მიმდინარებდა და ამ ბრძოლაში ლ.ბერია დამარცხდა. იმხანად ეს ყველას უკვირდა (ზოგიერთს ვერც კი დაეჯერებინა), რადგან ლ.ბერია უძლეველ კაცად იყო მიჩნეული. მაგრამ ფაქტს სად დაემალეოდო: კაცი, რომლის სახელის ხსენებაც საკმარისი იყო, რომ სსრკ-ის ყოველ მოქალაქეს შიშით გული წასვლოდა, თვალის დახამხამებაში გაქრა.

ერთი სურათი მახსენდება: უნივერსიტეტში, მუშებს ბერიას მარმარილოს ბიუსტისათვის თოკი ჩაებათ და რახარხით კიბეებზე მოათრევენ. მღუმარე ხალხი გაოგნებული მისჩერებოდა ამ სანახაობას. ამ დროს ვილაცამ კრემლიანი ხმით დაიყვირა: — არა უშავს, არა უშავს... ის ისევ დაბრუნდება. წინასწარმეტყველური აღმოჩნდა ეს წამოძახილი. მართლაც დაბრუნდა. გორბაჩოვის ის „პერესტროიკა“, რაზეც ამდენი ლაპარაკია დღეს, თურმე ლავრენტი ბერიას შეხედულებებით ყოფილა ნაკვები. არ გჯერათ? დაკვირვებით წაიკითხეთ 1953 წლის იელისის პლენუმის სტენოგრაფიული ანგარიში და მკაფიოდ დაინახავთ.

„პერესტროიკის“ დიპლომატიის შედეგად ხომ გაერთიანდა

დღეს ორი გერმანული სახელმწიფო — გფრ და გდრ. უფრო სწორი იქნებოდა თუ ვიტყოდით, ლიბერალურ-დემოკრატიულმა გფრ-მ შეიერთა ავტორიტარულ-დიქტატორული გდრ. გერმანიის ამგვარ ნიადაგზე გაერთიანების გეგმა ლ.ბერიას ჰქონია. უსმინეთ მოლოტოვს: ბერია „заговорил о том, что нечего заниматься строительством социализма в Восточной Германии, что достаточно и того, чтобы Западная и Восточная Германия объединились, как буржуазное миролюбивое государство“.

ეს ერთი. მეორეც:

40-იანი წლების მეორე ნახევარში სსრკ და იუგოსლავია დაუძინებელი მტრები იყვნენ ერთმანეთის. ორივე ქვეყანაში პროპაგანდისტული აპარატი შეუსვენებლივ მუშაობდა და აყალიბებდა კაცობრიობის მტრის იმიჯს. სსრკ-ში ეს მტერი იუგოსლავია იყო, ხოლო იუგოსლავიაში — სსრკ. იმეამად სსრკ-ში დიდი ყურადღებით სარგებლობდა ორესტ მალცევის რომანი — „იუგოსლავიის ტრაგედია“ „საკმარისია წაიკითხოთ იგი, რომ ცხადად წარმოიდგინოთ, რა ისტერია იყო გამართული სსრკ-ში იუგოსლავიის წინააღმდეგ. იუგოსლავიასა და სსრკ-ს შორის ურთიერთობის შეცვლა ლ.ბერიას სტალინის სიკვდილისთანავე მოუხდომებია. ბერია და მისი მეგობრებიო, წუწუნებს პლენუმზე მოლოტოვი, — „стоят за необходимость коренного пересмотра и улучшения взаимоотношений обеих сторон“.

მალე ვითარება ისე წარიმართა, როგორც ლ.ბერია ითხოვდა: უკვე 50-იან წლებში სსრკ და იუგოსლავია შერიგდნენ. ისევ მეგობრები გახდნენ. დღეს კი იუგოსლავიის კავშირი ისევე ირღვევა ეროვნულ სახელმწიფოებად, როგორც სსრკ.

ეს მეორე. მესამეც:

სსრკ-ში პიროვნების კულტის მხილება-დაგმობა ლ.ბერიას მოუთხოვია. „Он оскорблял, изображал Сталина самыми неприятными, оскарбительными словами... Сталин постепенно стал сходить со страниц печати“, — ჩივის კავანოვიჩი.

ვისთვის არის უცნობი, რომ ლ.ბერიას ეს მოთხოვნაც მალე განხორციელდა. 50-იან წლებშივე დაიწყო სტალინის მხილება და დღესაც აქტიურად მიმდინარეობს. ეს ამჟამინდელი იდეოლოგიური პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებაა. ესეც ხერხია. იგი ორ ილუზიას ქმნის — სიტყვის თავისუფლებისას და პოლიტიკური გარდაქმნისას.

ისე კი აშკარად ეტყობათ, სტალინით ძალიან იყვნენ დაბოღმნი. თითქოს იცავენ მას ბერიას აყუიაობისაგან, მაგრამ თავადაც არ აკლებენ ლანძღვა-თათხვას. გამოქვეყნებულ სტენოგრაფიულ ანგარიშში ისეთი სიძულვილის ატმოსფეროა გაბატონებული, რომ

მართალი უნდა იყოს ა. ავტორხანოვის ვარაუდი — სტალინი არ გარდაცვლილა თავის დღით, არამედ მოკლულია „ერთგული თანამებრძოლების“ მიერ.

აქ ესეც უნდა გავიხსენო: როცა კომპარტიის მე-20 ყრილობაზე ხრუშჩოვმა წაიკითხა მოხსენება, რომელშიც სტალინი იყო გაკრიტიკებული, მაშინვე გავრცელდა ხმები, რომ ეს მოხსენება ბერიას ეკუთვნოდა, რომლითაც იგი მე-19 პარტყრილობაზე აპირებდა გამოსვლას. მაშინ სურვილი ჰქონდათ, მაგრამ გაბედულება არ ეყოთ. ბებერი ბელადი მაინც თავზარს სცემდა მათ. უფრო ხელსაყრელი ეამის მოცდა ამჟობინეს.

ეს შესამე. მეოთხეც:

უნგრელი კომუნისტების თავკაცს მათიას რაკოშის უკითხავს ბერიასათვის — რა საკითხები უნდა გადაწყვიტოს კომპარტიის ცკ-მა და რა — მინისტრთა საბჭომ? ხრუშჩოვს თუ დაეუჯერებთ, ბერიას უპასუხებია: „Пусть Совмин все решает, а ЦК пусть занимается кадрами и пропагандой“. გაკვირვებული ხრუშჩოვი დასძენს — ეს ის არ არის, რასაც ლენინი და სტალინი გვასწავლიდნენო. მართალია, არ არის. სამაგიეროდ არის ის, რაც დღეს ხდება.

როგორც სჩანს, ბერიას კომპარტიის ძალაუფლების შეზღუდვაც ჰქონდა აზრად: „начал он атаку на партию с атаки на Сталина“.

ეს მეოთხე. მეხუთეც:

დღევანდელი მკითხველი შეიძლება განცვიფრდეს კიდევ: როგორ — ის ბერია, რომლის ინსტრუქციებს დღესაც იყენებენ სუკ-ში, ლაპარაკობს იმავე სუკ-ის წინააღმდეგ? როგორ — ის ბერია, რომლის სახელს უკავშირდება ურიცხვი უდანაშაულოს დასჯა-წამება, ამხელს უსამართლო და უსაბუთო რეპრესიებს? როგორ — ის ბერია, რომელიც ყოველი ეროვნულის მტრად ითვლებოდა, გმობს რუსიფიკაციას ლიტვასა და დასავლეთ უკრაინაში? როგორ — საქართველოში 1924 წლის აჯანყების ერთ-ერთი აქტიური ლიკვიდატორი წუხს ეროვნული ბრძოლის ჩახშობის გამო? ამას ვერ მიმხვდარა უკრაინის კ მამინდელი ცკ-ის მდივანი კირიჩენკო და გამოყვეყნებული კითხულობს — „В записке Берия непонятно почему фигурируют такие термины: „западноукраинская интеллигенция“, „западноукраинские кадры“, „русакы“, „русификация...“ როგორადაც უნდა განვცვიფრდეთ, ასეა. მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ბერია ებრძვის საბჭოთა ხელისუფლებასა და კომპარტიას. არა. უბრალოდ, როგორც მოქნილი კუკის პატრონი, კარგად ხედავს, რომ თუ რაღაც არსებითად არ შეიცვალა, სსრკ-ს ელის გარდაუვალი კრაზი. უკვე 36 წელიწადია ბატონობს სოციალიზმის იდეა. ისტორია კი გვასწავლის: ყოველ 25-30 წელიწადში უნდა განახლდეს ყოველი მოძღვრება.

თუ ასე არ მოხდა, ყველაზე მომხიბლავი მოძღვრებაც უნუგეშოდ ბერდება და ბერწი ხდება. ერესი, ანუ განსხვავებული აზრი-შეხედულება, ქრისტიანული რელიგიის დიდ საკაცობრიო ასპარეზზე გამოსვლისთანავე გაჩნდა. ასე იყო სხვა რელიგიების ისტორიაშიც. ყოველი მოძღვრება მაშინ ცოცხლობს, როცა ერესი — დისიდენტობა არსებობს. საკმარისია ერესის სიკვდილი, რომ მოძღვრებაც მთლიანად გახვედეს, სიცოცხლის უნარი დაკარგოს და მერე მოკვდეს კიდევ. ყველა რელიგიური მოძღვრება საუკუნეების მანძილზე იმიტომ არსებობს, რომ ერესი არ მოუსპია. თუმცა კი ებრძვის მას. ამ ბრძოლაშია სწორედ ხანგრძლივი სიცოცხლის საფუძველიც. კაპიტალიზმიც იმიტომ არსებობს (უფრო მეტიც, სულ წინ მიდის), რომ ოპოზიციური აზრი არ გაუნადგურებია. სოციალიზმიც ცოცხალი იყო, როცა ლენინის გვერდით პლენხანოვიც არსებობდა, ტროცკის გვერდით — მარტოვი, სტალინის გვერდით — ზინოვიევი, კამენევი, ბუხარინი. მაგრამ დრომ და ისტორიამ გასხევა სოციალიზმის ხე. მარტო ზროდა დარჩა. 1953 წელს სოციალიზმის ხეს უკვე ჰქონდა დაწყებული გახმობა. ბერიას ამ ხის განედლება უნდოდა და არა მისი მოკრა. ამდენად ნუ გაგვიკვირდება, თუ 1953 წლის ივლისის პლენუმის მასალებში ბევრს ისეთს რასმეს ვნახავთ, რასაც ტრაფარეტული ლოგიკით ბერიასაგან არ მოველით.

ბერიას თურმე მოკავშირე რესპუბლიკების უფლებათა, ანუ, გორბაჩოვის ტერმინით რომ ვთქვათ, სუვერენიტეტის გაფართოებაც უნდოდა. ისეთი წვრილმანიც კი გაუთვალისწინებია, როგორიც არის ეროვნული ორდენების შემოღება. „Берия вносит предложение о том, чтобы установить две группы орденов: первая группа — ордена союзные, вторая группа республиканские; затем установить ордена великих людей национальных республик“ (იუსუპოვი).

ეს მეხუთე. მეექვსეც:

პოლიტიკური რეფორმა არაფერს შედეგს არ მოგვცემს, თუ მას ეკონომიკური რეფორმაც არ მოჰყვა. ეს კანონზომიერება აიძულებდა მაშინაც და ახლაც კოლმეურნეობებისა და საბჭოთა მეურნეობების მოშლას. მაგრამ 1953 წელს ამის მოთხოვნა გაუგონარ დანაშაულად ითვლებოდა, რაკი სოციალიზმის დამხობის ტოლფარდი იყო. დღეს გაგონებით ამის გაგონებას უძლებენ, მაგრამ განხორციელებით კი მის განხორციელებას ვერ ბედავენ. არადა, აუცილებელია სამეურნეო სისტემის ძირფესვიანად შეცვლა.

ყველაზე დიდ დანაშაულად ბერიას სწორედ ის ჩაეთვალა, რომ კოლექტიური მეურნეობების სიკეთეში ექვი შეეპარა. როგორც მაშინ, ისე დღესაც ნათლად არ ჩანს, რით აპირებდნენ მეურნეობის სოციალისტური სისტემის შეცვლას. მართალია, დღეს წამდაუწყებლად ახსენებენ საბაზრო ეკონომიკას, მაგრამ ზუსტად არავინ უწყის,

რა იგულისხმება ამ ცნებაში. თუ მასში იმას გულისხმობენ, რაც აშშ-ში, გერმანიაში, იაპონიაში თუ სხვა განვითარებულ ქვეყნებშია, მაშინ ისიც უნდა ვაღიაროთ, რომ 1917 წლის ოქტომბრის რევოლუცია შეცდომა იყო. მაგრამ რა ვუყოთ იმ ურყევ კანონს, რომ ისტორია მუდამ წინ მიდის და უკან არასოდეს არ ბრუნდება? თუ ცნებაში — საბაზრო ეკონომიკა რალაც ახალი, დღემდე უცნობი აზრი დევს, მაშინ ეს უნდა გაგვიმარტონ მკაფიოდ და დაწვრილებით. არც ეს განმარტება ჩანს სადმე. საბჭოთა საზოგადოება ჩიხში მოექცა. 1953 წელს ეს ჩიხი იმით გააჩლივს, რომ ბერია გაანადგურეს და კომუნისტები ისევ უკან გააქცენენ სოციალიზმის ჩოჩილა ურემს. დღეს ეს ურემიც დამტვრეულია და აღარსად მიდის. თვალსაწიერზე კი მოსჩანს კაცობრიობის ისტორიაში ჭერაც გაუგონარი რამ: ქვეყნის, ხალხის ისტორიის უკან დაბრუნება. ალბათ ამ სამარცხვინო შეგარძნების შედეგი იყო მაშინდელიცა და ახლანდელი გადაწყვეტილებაც — არ გამოეტანათ დღესასწაულებზე „ბელადების“ პორტრეტები. რატომ უნდა ეცქირა ხალხს იმათთვის, ვინც ჩამორჩენილობის უფსკრულში გადაუძახა მრავალეროვან უზარმაზარ ქვეყანას? ეს უკვე მეშვიდე თანდამთხვევა.

რა დასკვნის უფლებას გვაძლევს ჩვენ 1953 წლის ივლისის პლენუმის გამოქვეყნებული მასალები?

1980-იანი წლების მეორე ნახევარში წამოწყებული „პერესტროიკა“ აშკარად გამოზრდილია ლავრენტი ბერიას შეხედულებებით. ამდენად, შეუძლებელია იყოს მასში რაიმე დემოკრატიული.

თუ 50-იან წლების დასაწყისში ლ.ბერიას რეფორმებს დასაშვებია მართლაც მოეტანა რაიმე დადებითი შედეგი, შეუძლებელია 80-იანი წლების მეორე ნახევარში ან 90-იანი წლების დასაწყისში მას მოჰყვეს პოზიტიური რეზულტატი.

პიროვნულად ხომ არ ერგება გორბაჩოვსაც ის ბედი, რაც ბერიას?

ყველაფერი ეს საინტერესოა ისტორიის მსვლელობის თვალსაზრისით, რამეთუ აღამიანთა საზოგადოების ცხოვრებას ისევე ზუსტი კანონები წარმართავენ, როგორც ბუნებისას.

1991 წ.

ხაზანბი

სულ უფრო და უფრო ღრმავდება და ფართოვდება ქაოსი იმ სახელმწიფოში, რომელსაც ამ ცოტა ხნის წინათ სსრკ ერქვა.

ფაქტობრივად სსრკ დაიშალა, მაგრამ იურიდიულად ჯერ არ მომხდარა ამის აღიარება და გაფორმება.

ახლა რსფსრ-ის რღვევაც დაიწყო. ამას ჩეჩნეთის საქციელი ადასტურებს და ის ბრძოლა, თათრეთში რომ მიმდინარეობს. თათრეთის ეროვნული დამოუკიდებლობის პარტიამ („იტტიფაკ“) სრულიად აშკარად გამოაცხადა — „თათრებს ეკუთვნითო სიმბირსკის, სარატოვის, სამარის, ასტრახანის, ორენბურგის მიწები, უფის ველები, მთელი ურალისპირეთი, ციმბირის თათრები“.*

მაღე ბაშკირების, ჩუვაშების და სხვათა ასეთივე ვრცელი მოთხოვნებიც გამოვლინდება.

ბელორუსიამ და უკრაინამ დამოუკიდებლობა გამოაცხადეს, რალა რჩება ისტორიული რუსეთისაგან? ხომ არ დადგა ის ეპოქა, რომელიც ანდრეი ბელიმ გამოიგლოვა?

Туда, где смертей и болезней
Лихая прошла колея,
Исчезли в пространстве,
Россия, Россия моя.

რა თქმა უნდა, რუსეთი არ გაქრება, მაგრამ ის კი ცხადია, რომ როცა რსფსრ დაიშლება, რუსეთი არსებითად დარჩება იმ ტერიტორიის ფარგლებში, რომელიც მას მონღოლთა შემოსევამდე ეკირა. ისიც უდავოა: ცოცხალი თავით რუსეთი ამას ვერ შეეგუება, ყველა ღონეს იხმარს, გადაარჩენის გზები რომ გამოიხაოს.

რსფსრ-ს ზღვევის პარალელურად მეორე პროცესიც გამოიკვეთა: სსრკ-ში შემავალი მაჰმადიანური ქვეყნების გაერთიანების მცდელობა. ბუნებრივად ებაძება კაცს კითხვა: სსრკ-ის ტერიტორიაზე ხომ არ შეიქმნება დიდი ისლამური სახელმწიფო, რალაც „ოქროს ურდოს“ მსგავსი? აღორძინებული ისლამური ფუნდამენტალიზმის საფუძველზე ამ სახელმწიფოში შესაძლებელია გაერთიანდნენ ყირგიზეთი, ტაჯიკეთი, უზბეკეთი, თურქმენეთი, ყაზახეთი, აზერბაიჯანი, ვოლგისპირეთისა და ჩრდილოეთ კავკასიის მაჰმადი-

* გაზ. „იზვესტია“, 1991 წ., 26 ნოემბერი.

ანი ხალხები. თუ ყველაფერ იმას გავითვალისწინებთ, რაც დღეს ხდება, ამგვარი ვარაუდი სრულიად არ გახლავთ უნიადაგო. შემთხვევითი ხომ არ არის ეს ფაქტები? როგორც კი ელცინი საგანგებო წესებით დაემუქრა ჩეჩნეთს, ნაზარბაევმა მაშინვე გაამხნევა დუდაევი: განსაცდელის ეპოს ყაზახეთი მარტო არ დატოვებსო ჩეჩენ ძმებს. ჩეჩნებს იმედი უნდა ჰქონდეთო ყაზახეთის ყოველნაირი დანხარებისა.* არც რასობრივად და არც ეროვნულად ჩეჩნები და ყაზახები ძმები არ არიან. მათ ძმობა მხოლოდ სარწმუნოებრივად აქვთ. ვერც არაბები ჩაითვლებიან ჩეჩნების ნათესავენად, მაგრამ კრიზისის დღეებში, გროზნოში, მწვანე დროშების გვერდით, ლოზუნგიც ფრიალებდა — „სადამ ჰუსეინი ისლამის ლომია“. ერაყელი ლიდერი რელიგიური ერთობის გამო გახდა ჩეჩნეთის კერპიც. აზერბაიჯანმა დამოუკიდებლობის გამოცხადება ძლიერ მოასწრო, რომ მაშინვე მიიღეს იგი საერთაშორისო ორგანიზაციაში — ისლამური კონფერენცია.

ეს წვრილმანი ნათლად მეტყველებს ერთს — მაკმადიანურ თანხმობას.

როცა სსრკ-ში ცხადად და ნათლად გამოიკვეთა მაკმადიანური თანხმობისა და სლავური დაშლილობის სურათი, სასწრაფოდ და მოულოდნელად მოხდა სამი სლავური ქვეყნის — ბელორუსიის, რუსეთის და უკრაინის — გაერთიანება. არა მარტო პრეზიდენტებმა მოაწერეს უცბათ ხელი ერთობის ხელშეკრულებას, არამედ სამივე ქვეყნის უზენაესმა საბჭოებმა თვალისდახაზვამებში მოაწყვეს რატიფიკაციაც.

რას ნიშნავს ეს? რა მიზანს ისახავს დიდი, მცირე და თეთრი რუსეთის ერთობა?

მაშინვე უქვეყლი იყო, რომ ბელოვეესკაია პუშჩაში შექმნილ „სოდრუჟესტვოს“ ერთი მიზანი ჰქონოდა: სსრკ-ის ახალი ფორმით გადარჩენა, ანუ რუსეთის სახელმწიფოს იმპერიული მთლიანობის შენარჩუნება.

ეს აშხაბადში შეკრებილმა ყაზახებმა და შუა აზიის ქვეყნებმაც (იურქმენეთი, უზბეკეთი, ტაჯიკეთი, ყირგიზეთი) დაადასტურეს. მათ უთუოდ და უთუმცაოდ განაცხადეს სურვილი სლავურ ალიანსში შესვლისა. ბეიკერთან საუბრის შემდეგ ელცინმა დაიკვივნა: უკვე დეკემბერში „სოდრუჟესტვოს“ ათი წევრი ეყოლებათ. ალბათ, დამატებით მოლდავეთსა და სომხეთს გულისხმობდა. როგორც იცით, სომხეთის ხელისუფლება იმთავითვე დადებითად გამოეხმაურა ბელორუსია-რუსეთ-უკრაინის გადაწყვეტილებას.

სამთა ხელშეკრულებისადმი სომხეთის დადებითი განწყობილება გასაკვირი არ არის. ყარაბაღის გამო სომხეთსა და აზერბაიჯანს

* გაზ. „კომსომოლსკაია პრავდა“, 1991 წ., 16 ნოემბერი.

შორის ომი გარდაუვალა. ამ ომში სომხეთს მოკავშირე სჭირდება, თორემ იგი მარტო აღმოჩნდება არა მხოლოდ აზერბაიჯანის პირისპირ, არამედ თურქეთ-სპარსეთ-აზერბაიჯანის წინააღმდეგ. თუ სომხეთი „სოდრუჟესტვოში“ შევა, მაშინ ყარაბალი მისია. მით უმეტეს, რომ როგორც კი სომხურმა მოსახლეობამ ხმა მისცა ყარაბალის დამოუკიდებლობას, სტეფანაკერტიდან მაშინვე აფრინეს თხოვნა სლავეთში — „სოდრუჟესტვოში“ მიგვიღეთო.

სამთა ალიანსში შესვლისათვის სომხეთი ჯილდოდ ყარაბალს მიიღებს. აზერბაიჯანი? ან ყარაბალს ჰკარგავს ან ისიც „სოდრუჟესტვოს“ წევრი ხდება. არჩევანი აზერბაიჯანელმა ხალხმა უნდა გააკეთოს. თუ აზერბაიჯანმაც „სოდრუჟესტვოში“ შესვლა გადაწყვიტა, მაშინ ყარაბალი ისევ რჩება განხეთქილების ვაშლად, რომელსაც რუსეთი გამოიყენებს როგორც სომხეთის, ისე აზერბაიჯანის „სოდრუჟესტვოში“ დასაბმელად. ეს კი სახიფათოა. რატომ?

იმიტომ, რომ „სოდრუჟესტვოში“ შესული ვერც ერთი ქვეყანა რეალურად დამოუკიდებელი ველარ იქნება.

დავაკვირდეთ:

„სოდრუჟესტვოს“ მესვეურნი აღიარებენ: 1) ერთიანი ეკონომიკური სივრცის, 2) ერთიანი ვალუტის, 3) ერთიანი საგარეო პოლიტიკის, 4) ერთიანი თავდაცვის აუცილებლობას.

ერთიანი ეკონომიკური სივრცე ღია საზღვარსა და საბაჟოების უქონლობას ითხოვს, ერთიან გზებს, მიმოსვლის საშუალებებს, ერთიან ფოსტა-ტელეგრაფს და ა.შ.

„სოდრუჟესტვოს“, ბაბილონის გოდოლს რომ არ დაემსგავსოს, ერთიანი ენაც სჭირდება. ეს ენა კი ისევ რუსული იქნება. მაშასადამე, რუსულის ცოდნა კვლავ აუცილებლობად რჩება და არა ნებაყოფლობითობად.

მტკნარი სიცრუეა „სოდრუჟესტვოს“ ცენტრად მინსკის გამოცხადებაც. როგორც კი „სოდრუჟესტვო“ საბოლოო სახეს მიიღებს, მის დედაქალაქად ან ისევ მოსკოვი იქნება ცნობილი, ან პეტერბურგი.

ერთი სიტყვით, ნელ-ნელა კვლავ უნიტარული სახელმწიფო ჩამოყალიბდება.

შეკითხება ვინმემ იკითხოს: ევროპის სახელმწიფოთა ერთიანი კავშირიც ხომ იქმნებაო? იქაც ხომ დამოუკიდებელი ქვეყნები შედიანო? თუ, ეროვნული თვალსაზრისით, ერთიანი ევროპული სახელმწიფო საშიშროებას არ წარმოადგენს მასში შემავალი ქვეყნებისათვის, დაახლოებით იმავე პრინციპით შექმნილი სლავური „სოდრუჟესტვო“ რატომ არის სახიფათო?

ვინ თქვა, რომ არ არისო ეროვნულად სახიფათო ერთიანი ევროპული სახელმწიფო? დიდი მსჯელობაა ამის გარშემო ამჟამად უცხოურ პრესაში. აღიარებენ ისინი გარკვეულ საშიშროებას. გერ-

მანიას ბრალს სდებენ, ჰაბსბურგთა რაიხის აღდგენა უნდაო. დიდი ბრიტანეთიც ამიტომ ითრევს ფეხს. არ მიაჩნია მაინცდამაინც სასიხარულოდ ევროპის შეერთებულ შტატებში ყოფნა. ალბათ, დღეს არ დაიჯერებენ იმას, რასაც ახლა ვიტყვი, მაგრამ, ვინც 20-25 წლის შემდეგ ნახავს ევროპას, იგი უთუოდ გაიხსენებს ჩემს ნათქვამს: თუ გაერთიანებული ევროპული სახელმწიფო შეიქმნა — თანდათანობით მოხდება მისი გერმანიზაცია. მიუხედავად იმისა, რომ ერთიან ევროპულ სახელმწიფოში ისეთი გიგანტებიც იქნებიან, როგორც საფრანგეთი და იტალია, პირველობა მაინც გერმანიას დარჩება. ვერც საფრანგეთი და ვერც იტალია (არაფერს ვამბობ უფრო პატარებზე) ვერ გაუძლებენ გერმანიის ეკონომიკურ სიძლიერეს. ყოველი ქვეყნის ბედს კი ეკონომიკური ძალმოსილება წყვეტს. ასე იყო ყოველთვის. მით უფრო ასეა დღეს. წავიდა იარაღით ბრძოლის დრო-ჟამი. ხმლების ჩახაჩუხისა და ზარბაზნების ქუხილის ნაცვლად ფულების ტკიცინ-ტკიცინი ისმის. ლელოც მისია, ვისაც ფულით გამოტენილი ხაზინა აქვს. ამ მხრივ ევროპაში გერმანიას ბადალი არ ჰყავს, განმეორდება ისტორია. ჩამოყალიბდება რალაც ახალი „წმინდა რომის გერმანელი ხალხის საღმრთო იმპერიის“ მსგავსი სახელმწიფო. არც სტრასბურგი და, მით უმეტეს, არც მასტრიხტი არ იქნება ამ სახელმწიფოს დედაქალაქი. ამ ფუნქციას, ალბათ, ბერლინი შეასრულებს. ამაზე უკვეა ლაპარაკი. და მაინც, ევროპის სახელმწიფოები, დიდნიცა და მცირენიც, თანახმა არიან ერთიანი ევროპული სახელმწიფოს შექმნა. თუმცა თმობენ თავიანთ დამოუკიდებლობის ნაწილს, პოლიტიკურ-ეკონომიკური ერთიანობის სახელით. დათმობაზე წასვლას კი ეკონომიკური აღორძინება აიძულებთ. დღეს ევროპული ქვეყნების ეკონომიკას განვითარების ისეთ მასშტაბს მიაღწია, რომ ვერაფრით ვეღარ დაეტევა ერთი ქვეყნის საზღვარში. იგი უნდა გაფართოვდეს, გაიშალოს. სხვა გზა არ არის. წინათ, როცა ეკონომიკა ასე განვითარდებოდა, დაპყრობითი ომები იწყებოდა. ომით ეძებდნენ საკუთარი საქონლის ბაზარს. ვენეციის ან გენუის სავაჭრო რესპუბლიკებს სად არ ჰქონდათ დაპყრობილი ტერიტორიები! ინდუსტრიული ინგლისის კოლონიები რომელ კონტინენტზე არ იყო მოფენილი!.. უკვე მე-19 საუკუნეში აღორძინებული იაპონიის ეკონომიკა აზიის ქვეყნებში ეძებდა საარსებო სივრცეს. პატარა ჰოლანდიაც და ბელგიაც თვალუწვდენელ მიწა-წყალს ითვისებდა აფრიკაში თუ ინდონეზიის კუნძულებზე. ახლა, თერმობირთვული იარაღის გამოქაში, ომები უაღრესად საზიზღათოა. თერმობირთვული ომი ეკონომიკის განვითარებას კი არ შეუწყობს ხელს, პირიქით, სულ დაანგრევს და მოსპობს. ამიტომ ეკონომიკისათვის საარსებო სივრცე თანხმობითა და ურთიერთკავშირით უნდა მოიპოვო. გაჩნდა გაერთიანების ტენდენცია. ამის შედეგია ერთიანი ევროპული სახელმწიფოც.

ძირეული და არსებითი განსხეეეებაა ორ „სოდრუეესტეოს“ შორის.

ეეოპაში იქმნება თაეისუფალი, დამოუკიდებელი ქეეეების ნებაყოფლობითი კაეშირი, რომელიც ბუნებრივი შედეგია ეეოპის ქეეეების პოლიტიკურ-ეკონომიკური განვითარებისა.

რუსეთს სურს შექმნას ყოფილი კოლონიების „სოდრუეესტეო“, მაშინ, როცა ამ სსრკ-ში შემავალი ქეეეების ბუნებრივი, თაეისუფალი განვითარება არ მომხდარა. როცა ამ ქეეეებს არაეითარი გამოცდილება არა აქვს არც პოლიტიკური დამოუკიდებლობისა და არც თაეისუფლებისა.

ეეოპაში „სოდრუეესტეო“ იქმნება, როგორც შედეგი ეეოპის ქეეეების ეკონომიკური აღორძინებისა.

რუსეთს სურს შექმნას „სოდრუეესტეო“, როგორც ეკონომიკური ქაოსისაგან გადაარჩენის საშუალება.

თუ ეეოპის „სოდრუეესტეოს“ ყველა ქეეეების ეკონომიკა და სახელმწიფოს პოლიტიკური სტრუქტურა აწყობილია საათიეით, ყოფილი მოკაეშირე რესპუბლიკების ეკონომიკა და პოლიტიკური სტრუქტურა მოშლილია ძირფესვიანად.

თუ ეეოპის „სოდრუეესტეო“ ეყრდნობა კერძო საკუთრები ფორმას, როგორც წმიდათაწმიდას და ხეღშეუხებელს, იმ „სოდრუეესტეოში“ კი, რომელსაც რუსეთი ქონის, საერთოდ არ არის ჭერჭერობით დადგენილი საკუთრების ფორმა.

სადაც ერთხელ და სამუდამოდ არ არის განსაზღვრული საკუთრების ფორმა, იმ ქეეეანაში არაეითარი ეკონომიკის მოწესრიგება არ მოხერხდება.

ეეოპაში სხეადასხევა სახელმწიფოთა და ერთა თაეისუფალი ურთიერთთანამშრომლობის საუკუნოვანი გამოცდილება არსებობს. ამ გამოცდილების საუკეთესო მაგალითია შვეიცარია, სადაც სხეადასხევა ერთა პარამონიულმა კაეშირ-თანაარსებობამ შეიდას წელიწადს გაუძლო და დღესაც მისაბაძია. ხოლო სხეადასხევა ხალხთა როგორი თანამშრომლობა არსებობდა სსრკ-ში, ამას ნათლად გვიჩვენებს ის სისხლიანი ეთნოკონფლიქტები, რომელიც დღეს სსრკ-ის თითქმის ყველა კუთხეშია გაჩაღებული.

საერთოდ, ყველა მრავალეროვნული გაერთიანება მალე იშლება, თუ ეკონომიკის ან იდეოლოგიის დულაბით არ არის ჩაკირული. ოლონდ ეკონომიკის დულაბი ბეერად უფრო გამძლეა, ეიდრე იდეოლოგიისა. ახალ სლავურ „სოდრუეესტეოს“ არც ეკონომიკა ედება საფუძვლად და არც იდეოლოგია. ეკონომიკა სრულიად მოშლილია. იდეოლოგია აღარ არსებობს, არც ძველი და არც ახალი. ერთიანი ეეოპის დულაბი კი მაღალგანვითარებული ეკონომიკაა.

ის, რაც ზემოთ ვთქვი, ერთი, დასკვნის გაკეთების საშუალებას გვაძლევს: ეეოპის ქეეეების „სოდრუეესტეო“, როგორც ბუნებ-

რივი განვითარების ნაყოფი, სიცოცხლისუნარიანია. ხოლო რუსეთის მიერ შექმნილმა „სოდრუქესტვომ“, როგორც სსრკ-ის გადარჩენის ხელოვნურმა და ნაძალადეგმა ცდამ, ვეჭვობ, რომ არსებობა შეძლოს.

ამიტომ, ჩემი აზრით, საქართველო „სოდრუქესტვოში“ არ უნდა შევიდეს.

ამის თქმაა ადვილი, თორემ განხორციელება არ იქნება იოლი. უნდა ვიცოდეთ, რომ დიდი ძალდატანება მოხდება არა მარტო რუსეთის, არამედ უცხოეთის მხრიდანაც. ბეიკერის არაორაზროვანი მინიშნება, რომ აშშ ცნობს დამოუკიდებლობას იმ ქვეყნებისას, რომელნიც „სოდრუქესტვოში“ შევლენო, „ზრდილობიანი“ ძალდატანების პირდაპირი საბუთია. ესეც გასაგებია. დიდ შვიდეულს სანავარდოდ უძღური და ლატაკი დიდი ქვეყანა ურჩევნია, ვიდრე პატარ-პატარა სახელმწიფოების ძიძაობა.

წინასწარ შეიძლება ითქვას, ძალდატანების რა ფორმები იქნება გამოყენებული. უპირველესად ეკონომიკური ბლოკადა. მერე ამას მოჰყვება ეთნოკრიზისების გამწვავება. ყარაბაღმა უკვე მიგვანიშნა, რა მოვლენა განმეორდება საქართველოში.

გამოიტანენ არა მარტო ჩრდილოეთ ოსეთისა და ე.წ. სამხრეთ ოსეთის გაერთიანების გადაწყვეტილებას, არამედ მოხდება ერთიანი ოსეთის დამოუკიდებლობის გამოცხადებაც. აირჩევენ ამ ოსეთის პრეზიდენტს. მერე კი „დამოუკიდებელი“ ოსეთი, ყარაბაღით, შეიტანს თხოვნას „სოდრუქესტვოში“ მიგვიღეთო.

ასე მოხდება აფხაზეთშიაც. იქაც აირჩევენ პრეზიდენტს. იქაც გამოაცხადებენ დამოუკიდებლობას. აფხაზეთიც ითხოვს „სოდრუქესტვოში“ მიღებას.

თუ საქართველო შევა „სოდრუქესტვოში“, ოსეთსაც და აფხაზეთსაც ჩააჩუმებენ და საქართველოს საზღვრები ხელუხლებელი დარჩება.

თუ საქართველო არ შევა „სოდრუქესტვოში“, მაშინ „დამოუკიდებელ“ ოსეთსა და აფხაზეთს შეიყვანენ.

გათამაშდება სამხრეთ საქართველოდან გასახლებული თურქების პრობლემაც. დღევანდელ ვითარებაში, როცა ქრისტიანული სომხეთ-საქართველოს გარშემო ისევ იკვრება მაჰმადიანური რკალი (ირან-თურქეთი — სამხრეთით, აზერბაიჯანი — აღმოსავლეთით, იმიერკავკასიის მაჰმადიანი ხალხები — ჩრდილოეთით), გასახლებული თურქების პრობლემა ღრმა გააზრებასა და გადაწყვეტას ითხოვს. ის კეთილი განწყობილება, რომელიც ამჟამად საქართველოსა და ჩვენს მაჰმადიან მეზობლებს შორის არსებობს, გასახლებული თურქების საკითხმა არ უნდა გააფუჭოს.

ასე რომ, დიდი განსაცდელი მოგველის. მაგრამ საქართველომ ყველაფერს უნდა გაუძლოს. ამ გაძლებას უნდა ემსახუროს საქარ-

თველოს მოსახლეობის ერთიანი ძალისა და გონისხმევა. სხვა გზა, სხვა ხსნა არ გვაქვს.

რაც ვთქვი, იმას ნურავინ აღიქვამს შეშინებად. მიმდინარეობს დიდი ბრძოლა თავისუფლებისათვის. ყველაფერს ცხადად და რეალურად უნდა შევხედოთ. ილუზიებით თავის მოტყუებამ შეიძლება მარცხი მოიტანოს. ამიტომ განსაცდელს თვალეში უნდა შევხედოთ. ფხიზელი და სალი გონებით ვიბრძოლოთ.

ნურც იმას იფიქრებს ვინმე, რომ საქართველოს იზოლაციის მომხრე ვარ. ღმერთმა დამიფაროს ამ უგუნურებისაგან. პირიქით, ის მინდა — საქართველოს ყველა ქვეყანასთან, ცხადია, მათ შორის, რუსეთთანაც, მკიდრო და მრავალმხრივი კავშირები ჰქონდეს. კარჩაკეტილი ცხოვრება ერისა და ქვეყნის დალუპვას ნიშნავს, მით უმეტეს, კარს მომდგარ ოცდამეერთე საუკუნეში, როცა თავისუფალ სახელმწიფოთა დიდი კულტურულ-ეკონომიკური გაერთიანებები შეიქმნება:

ინგლისურენოვანი — დიდი ბრიტანეთი, აშშ, კანადა, ავსტრალია და სხვანი.

ესპანურენოვანი — ესპანეთი, იბერო-ამერიკა (მექსიკა, არგენტინა და სხვანი).

პორტუგალიურენოვანი — პორტუგალია, ანგოლა, ბრაზილია.

არაბულენოვანი — ერთიანი მალრიბი და მაშრიყი.

ამათ გვერდით იარსებებენ ისეთი კოლოსები, როგორც არიან ჩინეთი, ინდოეთი, ინდონეზია.

ეს დღევანდელი კულტურულ-ეკონომიკური განვითარების ტენდენციია და მის მიხედრას წინასწარმეტყველის ნიჭი არ სჭირდება. საქართველოს სამომავლო პოლიტიკაც ამ ტენდენციის გათვალისწინებით უნდა შემუშავდეს. ეს ცხადია, ოღონდ ერთი რამ მაშინებს: ისე არ მოგვატყუონ, როგორც 1922 წელს, როცა სსრკ შეიქმნა.

1991 წ.

აღდგომა და ხვალეო

1991 წლის 19-21 აგვისტოს, მართალია, იანაევისა და K⁰ ჯანყი მარცხით დამთავრდა, მაგრამ სსრკ-ში სახელმწიფო გადატრიალება მაინც მოხდა. იგი მოაწყო ელცინმა და K⁰.

1985 წლიდან მოვლენები ნელ-ნელა ისე წარიმართა, რომ სსრკ-ის რღვევა-დაშლა გარდაუვალი გახდა. ამის შეგუება, როგორც რუსი პოლიტიკოსებისათვის, ისე მთლიანად რუსი ხალხისათვის, უაღრესად ძნელი იყო. ხუმრობა არ გახლავთ: თავზე ემხოზოდან ის სახელმწიფო, რომლის შექმნისათვის რუსეთმა მთელი ეროვნული ენერგია დახარჯა, ივანე შესამით მოყოლებული ბოლშევიკებით დამთავრებული. პერესტროიკის მოღვაწეებს კი სსრკ-ის შელაშქება-შეკეთება უნდოდათ და არა — დანგრევა. მათი მიზანი დრომოკმული სახელმწიფოს გადარჩენა იყო. მაგრამ ისტორიამ და დრომ ინებეს, რომ ისინი სსრკ-ის დაშლის სტიმულატორები ყოფილიყვნენ. ეს რომ ცხადად დაინახეს, შეძრწუნდნენ. დაიწყო გადარჩენის გზების გამალებული ძებნა. ორი ჯგუფი გაჩნდა. ერთი ფიქრობდა — შეენარჩუნებინათ სსრკ ძველი კომუნისტური წესით — მუქარით, ძალით; ჯარის გამოყენებით (ამ ჯგუფში აღმოჩნდა იანაევი და K⁰). მეორე კი სსრკ-ის ხსნის ახალ საშუალებებს ეძებდა. კერძოდ: სსრკ-ის გადარჩენისათვის შეიძლება გაიწიროს სკკპ ისე, როგორც 1917 წელს გაიწირა მონარქია. დასაშვებია, დაითმოს ზოგიერთი რესპუბლიკაც ისე, როგორც 1917 წელს დათმო პოლონეთი და ფინეთი. თან ეს დათმობა სსრკ-ის ძლიერებას ოდნავადაც არ დაეტყობა. თუ სსრკ-ს ჩამოსცილდება, ვთქვათ, ბალტიისპირეთი, მოლდავეთი, საქართველო, ამით არც პოლიტიკურად, არც ეკონომიკურად, არც სამხედრო თვალსაზრისით, არაფერი შეიცვლება. სსრკ როგორიც იყო, ისევ ისე ზესახელმწიფო დარჩება. კაცობრიობის თვალში კი შეიძენს დემოკრატიული, ერების უფლების პატივისმცემელი ქვეყნის სახელს. ეს კი უმნიშვნელოვანესი საქმეა. მაშინ გარანტირებულია უცხოეთის ეკონომიკური დახმარება, ურომლისოდაც სსრკ-ის დაქცეული ეკონომიკა ფეხზე ვერ წამოდგება (ამ ჯგუფს ეკუთვნოდა ელცინი და K⁰).

ამ ორი ჯგუფიდან რომელსაც უნდა გაემარჯვა, გორბაჩოვი მაინც პრეზიდენტად რჩებოდა. მსოფლიო გორბაჩოვს თვლის სსრკ-

ში სკკპ-ის დიქტატურის დემოკრატიით შემცვლელად, აღმოსავლეთ ევროპის განმათავისუფლებლად. შეიარაღების და სამხედრო დაძაბულობის შემასუსტებლად, მუნჯი საბჭოთა ხალხის აპლაპარაკებლად. ასეთი კაცი ორივე ჯგუფს სჭირდებოდა. გორბაჩოვის პრეზიდენტად დატოვებით, ორივე ჯგუფი როგორც სსრკ-ის მოსახლეობას, ისე დანარჩენ კაცობრიობას ეუბნებოდა: ჩვენ ძირეული რეფორმების ხელისშემშლელები მოვიცილეთ, თორემ 1985 წელს დაწყებული კურსი არ იცვლება. პირიქით, კიდევ უფრო ღრმავდება. ელცინი და K⁰ ასეც ლაპარაკობენ: იანაევისა და K⁰ განადგურებით დემოკრატია და რეფორმები გადაეარჩინეთო.

ორი ჯგუფის დაპირისპირებამ, როგორც ჩანს, აგვისტოში კულმინაციას მიაღწია. საქმე მოსწრებაზე იყო. იანაევი და K⁰ მანეის მოედანზე გამოეარდა. გამოეარდნით კი გამოეარდა, მაგრამ სრულიად მოუმზადებელი აღმოჩნდა. თვალის დახამხამებაში შეძლეს მათი განადგურება.

ელცინსა და K⁰ დიდი მუშაობა გაუწევიათ გამარჯვებისათვის. შეუქმნიათ მარქაფი ხელისუფლება. თუ იანაევი და K⁰ არ დამარცხდებოდა, მაშინ ელცინის მარქაფი ხელისუფლება სვერდლოვსკში გადადიოდა და წინააღმდეგობას აგრძელებდა. ე.ი. იწყებოდა სამოქალაქო ომი.

გადაუბირებიათ სუკ-ის დივიზიები, რომელთაც არ შეასრულეს კრუჩკოვის განკარგულება.

დაუქირავებიათ უცხოელი აგენტები, რომლებიც რეგულარულად აწვდიდნენ ინფორმაციას რსფსრ-ის ხელისუფლებას იანაევის და K⁰ საქმიანობაზე.

ერთი სიტყვით, საფუძელიანად მომზადებულმა ელცინმა და K⁰ გაანადგურა იანაევი და K⁰. სსრკ-ში ელცინი გახდა ძალაუფლების სრული მფლობელი. უხელისუფლებოდ დარჩენილი გორბაჩოვი კი დემოკრატიულობის ნიღბად აიფარა.

მიუხედავად 19-21 აგვისტოს გამარჯვებისა, ელცინი და K⁰ მაინც ჩიხურ ვითარებაში მოექცა.

რა მივიღეთ 19-21 აგვისტოს გადატრიალების შედეგად?

პირველი, დაემხო სკკპ-ის ბატონობა. თავად პარტია კი განადგურდა.

მეორე, დაიშალა სსრკ. ბალტიისპირეთის დამოუკიდებლობა და თავისუფლება უკვე აღიარებულია. სულ მალე საქართველოსა და სხვა ყოფილი მოკავშირე რესპუბლიკების დამოუკიდებლობასაც სცნობს მსოფლიო.

მესამე, დაიწყო თვითონ რსფსრ-ს რღვევა. ამის სიგნალი ჩეჩნეთმა მოგვცა. ამ რამდენიმე ხნის წინათ, ჩეჩენი ხალხის დამფუძნებელმა საერთო ეროვნულმა კონგრესმა, ჩეჩნეთის რესპუბლიკის დამოუკიდებლობა გამოაცხადა. პაწია ჩეჩნეთის მაგალითს,

უეჭველია, უახლოეს ხანში მიბაძვენ თათრეთი, ჩუვაშეთი, ბაშკირეთი და სხვანი. მართალია, 25 აგვისტოს, ყოფილი სსრკ-ის ყოფილ უზენაესი საბჭოს სესიაზე ხაზბულატოვი იმუქრებოდა — რსფსრ-ის ყოფილმა ავტონომიებმა დამოუკიდებლობაზე კრინტი არ დასძრანო. მთავარია ЕДИНСТВО И НЕДЕЛИМОСТЬ, მაგრამ თავისუფლებამოწყურებულ ერებს ახლა, ხაზბულატოვის კი არა, მამალი მგლის არ ეშინიათ. მართალია ისიც, რომ რსფსრ-ის ყოფილი ავტონომიების მეთაურებმა (გარდა თათრეთისა) რუსეთს ერთგულება გამოუცხადეს, მაგრამ ეს დროებითი თვალთმაქცობაა. მისი დაჭერება მიაბიტობა იქნებოდა. განა უკრაინისა და ყაზახეთის თავკაცები სულ ორიოდ თვის წინ არ გვარწმუნებდნენ — სსრკ არ უნდა დაიშალოსო? დღეს კი ორივე დამოუკიდებლობას აცხადებს.

ასე რომ, რსფსრ-ის ЕДИНСТВО-მ და НЕДЕЛИМОСТЬ-მა ჩაიღურის წყალი დალია.

თუ 1917 წელს რუსეთის ЕДИНСТВО-სა და НЕДЕЛИМОСТЬ-ის დუღაბი სოციალიზმი გახდა, 1991 წელს დემოკრატიას უნდა ეკისრა შემაჯავშირებლის როლი. ამიტომ სკკპ-ის დამხობა გარდაუვალი იყო. მოხდა კიდევ ეს. მაგრამ არ მოელოდნენ, იგი ელვის სისწრაფით თუ გამოიწვევდა სსრკ-ის რღვევა-დაშლას. არც სურდათ ეს. ამის უტყუარი საბუთია ის, რომ, როგორც კი გაიგეს, უკრაინამ დამოუკიდებლობა გამოაცხადა, რუსეთის ვიცე-პრეზიდენტი რუცკოვი, სობჩაკი და სხვანი თავქუდმოგლეჯილნი გაცვივდნენ კიევში. კიევში მოლაპარაკება დამთავრებული არ იყო, ყაზახეთმაც ისურვა დამოუკიდებლობის გამოცხადება. ახლა აღმა-ათასში გავარდა რუცკოვი.

თუ ლიტვის ან საქართველოს დამოუკიდებლობას მშვიდად ეარშიყებოდა ელცინი, უკრაინის და ყაზახეთის დამოუკიდებლობის სურვილმა თავზარი დასცა. თუ მთელი ბალტიისპირეთის ან მთელი ამიერკავკასიის გასვლა სსრკ-ს დაშლით არ ემუქრება, უკრაინის და ყაზახეთის გასვლა კი გარდაუვალი კატასტროფაა. სსრკ-ის არსებობა სამ ვეშაპზე დგას — რუსეთი, უკრაინა, ყაზახეთი. საკმარისია ერთ-ერთის რეალური გასვლა, რომ სსრკ ერთხელ და სამუდამოდ დაემზოს. ამ საშიშროებამ გამოიწვია ელცინისა და K⁰ უსაშველო აწრიალება.

ამ საფრთხეს ახალიც დაემატა: თავად რსფსრ-ის დაშლა. ეს სსრკ-ის რღვევის პროცესის ბუნებრივი გაგრძელებაა. თუ ლიტვას, ლატვიას, ესტონეთს აქვთ უფლება დამოუკიდებელი და თავისუფალი იყვნენ, რატომ არ გააჩნიათ იგივე უფლება თათრებს, ბაშკირებს, ჩუვაშებს? რა თქმა უნდა, სრული უფლება აქვთ: ისინი მონღოლთა დიდი სახელმწიფოს, ოქროს ურდოს მემკვიდრენი არიან. ჰყავთ მრავალრიცხოვანი მოსახლეობა. მათი ტერიტორია მდი-

დარია წიაღისეულითაც, ხე-ტყითაც, სასოფლო-სამეურნეო სავარ-
ვულებითაც. მათი კულტურა ეკუთვნის ისლამურ კულტურას და
არა — სლავურ-ქრისტიანულს.

თუკი პაწია ჩეჩნეთი შეიძლება იყოს დამოუკიდებელი, რატომ
უნდა მოაკლდნენ თავისუფლების სიკეთეს უღმურტები ან იაკუ-
ტები?

თავისუფლება და დამოუკიდებლობა ის უფლებაა, რომლითაც
თანაბრად უნდა სარგებლობდეს ყველა ხალხი დედამიწის ზურგზე.

თუ რუსი პოლიტიკოსები დათანხმდებიან სსრკ-ში და რსფსრ-ში
შემავალი ერების დამოუკიდებლობას, ეს პროცესი თავად რუსეთს
გადააქცევს ერთ უბრალო, რიგით სახელმწიფოდ. რსფსრ-ის დაშ-
ლის შერე, მსოფლიოს პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, სამხედრო ცხოვ-
რებაში, რუსეთს არ ექნება უფრო მეტი მნიშვნელობა, ვიდრე,
ვთქვათ, პოლონეთს აქვს. თერმობირთვული, ქიმიური, ბაქტერი-
ოლოგიური იარაღით აღჭურვილი კოსმოსური ტექნიკის მფლობე-
ლი ზესახელმწიფოდან სრულიად უმნიშვნელო ქვეყანადე დაქვეი-
თება ელის რუსეთს. რომელი რუსი პოლიტიკოსი გაბედავს ითავოს
ამ პროცესის წინამძღოლობა? ცხადია, ვერც ერთი. ამიტომ დაეძებს
ელცინი და K^o სსრკ-ის გადარჩენის გზებს გამწარებული.

19-21 აგვისტოს ჯანყის შემდეგ წარმოქმნილმა ვითარებამ ორ-
გვარი საშიშროება გააჩინა.

პირველი: არ მოგვატყუოს მოსკოვში ცრუ დემოკრატიის გა-
მარჯვებამ. ეს საფრთხე რეალურია. ხომ სჯეროდათ ქართველ მე-
ფეებს, რომ ქრისტიანული რუსეთი არ დაწაგრავს ქრისტიანულ
საქართველოს? ხომ სჯეროდათ ქართველ სოციალისტებს. რომ
სოციალისტური რუსეთი არ დაწაგრავს სოციალისტურ საქართვე-
ლოს? ხომ შეიძლება დემოკრატმა ქართველებმა დაიჯერონ, რომ
დემოკრატიული რუსეთი არ დაწაგრავს დემოკრატიულ საქართვე-
ლოს? რატომ არის ეს გამორიცხული? სამწუხაროდ, არ არის
გამორიცხული. ამიტომ ასი თვალი უნდა ვიქონიოთ და ისი ყური
უნდა გამოვისხათ, რომ რუსეთის ცრუდემოკრატია ტკბილმა სიტ-
ყვამ ანკესზე არ წამოგვაგოს.

მეორე: როცა რუსი პოლიტიკოსები დარწმუნდებიან, რომ
სსრკ-სა და რსფსრ-ს დაღუპვისაგან ვერაფერი იხსნის, არ მიმარ-
თონ სისხლიან ძალადობას. ამის ნიშნები გამოჩნდა და შიში მოს-
კოვში უკვე გამოითქვა.

ეს ნიშნებია:

ისევ რუსეთის განსაკუთრებული როლის პროპაგანდა. 22 აგ-
ვისტოს, მოსკოვში, მიტინგზე, რომელსაც უთვალავი ხალხი ესწ-
რებოდა, ძველებურად, წამდაუწუმ გაისმოდა Россия спасла Со-
юз... Россия спасла мир... ეს პროპაგანდა დღესაც გრძელდება
პრესაში, რადიო-ტელევიზიაში, სსრკ-ის და რსფსრ-ის უზენაესი

საბჭოს სხდომაზე. რუსეთის განსაკუთრებულობის ქადაგებას ყოველთვის მიჰყავდა ქვეყანა დიქტატურამდე.

ელცინის კერპად გადაქცევის მცდელობა. ამასაც ენერგიულად ცდილობენ პრესა, რადიო-ტელევიზია, სსრკ-ის და რსფსრ-ის უზენაესი საბჭოები. პიროვნების გაკერპებასაც, როგორც წესი, დიქტატურამდე მივყავართ.

სსრკ-ის პროკურატურის ფუნქციების გადაცემა რსფსრ-ის პროკურატურისათვის.

სსრკ-ის უზენაესი საბჭოს მიერ ძალაუფლების დაკარგვა. მისი გადაცემა რსფსრ-ის უზენაესი საბჭოსათვის.

არ შეეცლილა რსფსრ-ის სახელი, მაგრამ გამოიძვალა დროშა. ახლა რუსეთის იმპერიის სამფეოვანი ალამია რსფსრ-ის დროშა. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ რუსეთი აღარც საბჭოურია, აღარც ფედერაციული და აღარც სოციალისტური. მაშინ რაა იგი? რა პოლიტიკურ სისტემაში ცხოვრობენ არარუსი ხალხები რუსეთში? ეს ჭერჭერობით გაურკვეველია. მოელიან, რომ მალე გამოიძვლება გერბიც. ვარაუდობენ, რომ იგი იქნება ისევე ორთავიანი არწივი, ოღონდ უგვირგვინოდ. ორთავიანი არწივი რუსეთის იმპერიის გერბი იყო. იგი მაშინ გაჩნდა რუსეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში, როცა რუსეთმა ბიზანტიის იმპერიის შემკვიდრეობა იკისრა. ფრინველს ორი თავი იმითომ ჰქონდა, რომ ერთი ფერობის ფლობის პრეტენზიას აცხადებდა. მეორეთი — აზიის. ე.ი. დიდმპყრობელურ იდეალს გამოხატავდა.

როგორც ცენტრალური, ისე რუსეთის ტელევიზია ხშირად გადასცემს რელიგიურ ცერემონიალებს, მაგრამ ყოველთვის რუსული მართლმადიდებლური ქრისტიანული ეკლესიისას. რსფსრ-ში კი მილიონობით ცხოვრობენ ისლამისა და ბუდიზმის აღმსარებლებიც. მაგრამ ტელევიზია მაკამდიანისა და ბუდისტის სულიერ მოთხოვნალებას არასოდეს ითვალისწინებს. ქვეყანაში, სადაც რელიგია გამოყოფილია სახელმწიფოსაგან, ეს მოქალაქეების აშკარა რელიგიური დისკრიმინაციაა. ძნელი დასაჭერებელია დემოკრატიზმი იმ ხელისუფლებისა, რომელიც ასე ეპყრობა თავის მოქალაქეებს.

ყველა ეს ნიშანი, იმასთან ერთად, რომ ელცინი და K⁰ სსრკ-ის (მით უმეტეს, რსფსრ-ის) მთლიანობისა და ერთიანობის მომხრეა, ქმნის სერიოზულ საფრთხეს. დღეს ყველა ჭკუათმყოფელისათვის ცხადია, რომ სსრკ-ის და რსფსრ-ის ერთიანობა-მთლიანობის შენარჩუნება შეუძლებელია. ამის ცდას უთუოდ მოჰყვება სისხლიანი შედეგი. მაგრამ როგორ შეთანხმდებიან ერთიანობა-მთლიანობის შენარჩუნების სურვილი და მისი განხორციელების შეუძლებლობა. რამდენადაც ჩქარა მიხვდებიან გორბაჩოვი, ელცინი, ყველა ეს, სილაევი, პოპოვი, სობჩაკი და სხვანი, რომ გარდაუვალია დაშლა, იმდენად შესაძლებელია მშვიდობიანი დასასრული. რამდენად გვიან

დარწმუნდებიან, იმდენად იზრდება სამოქალაქო ომის საშიშროება.

გამოიკვეთა ალტერნატივა: ან სამოქალაქო ომი ან სრული რღვევა—დაშლა, რუსეთისათვის ერთიც სრულ კატასტროფას ნიშნავს და მეორეც. ამიტომ, ჩემი ვარაუდით, რუსი პოლიტიკოსები შეეცდებიან მოძებნონ მესამე გზა: რსფსრ-ის მთლიანობა რომ მაინც გადაარჩინონ, ყველა ყოფილი მოკავშირე რესპუბლიკის დამოუკიდებლობას დათანხმდებიან და სცნობენ. ოღონდ ერთი პირობით: დამოუკიდებლობის მიღების მერე ყველამ ხელი მოაწეროს ახალ გაერთიანებას, ანუ ისეთი სახელმწიფოს შექმნას, რომელსაც ყაზახეთის პრეზიდენტმა ნაზარბაევმა უწოდა Союз Свободных Суверенных Республик, ანუ ახალი СССР.

წყალწალებული ხავსს ეკიდებოდაო. პრობლემის ამგვარი გადაკრა კიდევ ტოვებს იმედს შეინარჩუნონ, რუსეთის იმპერიის თუნდაც მოჩვენებითი მთლიანობა (ხომ დაყაბულდა დიდი ბრიტანეთი ერთა თანამეგობრობას ინგლისის იმპერიის სანაცვლოდ!). ამ იმედს ჩაებლაუქა დიდი მთავარი ვლადიმირიცი: Все те республики, которые сейчас стремятся отделиться, будут в итоге обращаться к ней (რუსეთის — ა.ბ.), потому что они веками жили на одной земле („იზვესტია“, 31.VIII. 1991).

აღდგომა და ხვალეო. ვნახოთ.

1991 წ.

ეროვნული თანხმობის მთავრობა

სამოქალაქო ომი საქართველოში უკვე მიმდინარეობს, ოღონდ ჭერჭერობით არასისხლისმღვრელი. ის, რასაც ტელევიზიით გადასცემენ, გაზეთებში ბეჭდავენ, მიტინგებზე ამბობენ, არ არის აზრთა ურთიერთ გაცვლა-გამოცვლა, დავა, კამათი. ეს ომია, ოღონდ, როგორც ითქვა, სიტყვიერი და არასისხლისმღვრელი. ქართველი ხალხის გონიერებაზე, თავდაპერილობაზე, სიმშვიდზე და მოკიდებულნი გადაიქცევა თუ არა სიტყვიერი ომი სისხლისმღვრელ ომად. დღეს ისეთი ვითარება შეიქმნა, რომ უკვე აღარ კმარა ამა თუ იმ ბანაკის წარმომადგენელთა გონიერება. საჭიროა და აუცილებელი მთელი ერის სიბრძნე.

ყველა ხალხისათვის სამოქალაქო ომი გაუგონარი, ენით აუწერელი უბედურებაა, განსაკუთრებით ქართველი ერისათვის.

ჩვერ ერთი, თუ საქართველოს ისტორიას გაეხსენებთ, კარგად დაეინახავთ, რა შეუბრალებელი ყუევა ვიციტ ჩვენ ერთმანეთის. არ იქნება შეწყალება არც ბავშვის, არც ქალის, არც მოზუცის.

მეორეც, საქართველოში სამოქალაქო ომით ხელს მოითბობენ ჩვენში კომპაქტურად დასახლებული არაქართველები და სამუდამოდ წაგვართმევენ მიწა-წყალს.

მესამეც, ქართველთა შორის სისხლიანი შუღლით ყოველთვის სარგებლობდა მესამე ძალა და საქართველოს იპყრობდა. თუ სამოქალაქო ომი ატყდა, ახლაც გამოჩნდება ეს მესამე ძალა. მშვიდობისა და წესრიგის დამყარების სახელით იგი მონობის ახალ უღელს დაგვადგამს.

თუ კეუა არ გვეყო და სამოქალაქო ომი მაინც ატყდა, ყოველი ქართველი დარწმუნებული უნდა იყოს, რომ ეს იქნება ქართველი ხალხის არსებობის დასასრული.

დააკვირდით საქართველოში და ყოფილ სსრკ-ში არსებულ ვითარებას და ყველაფერს ნათლად დაინახავთ.

საქართველოში უძძიმესი კრიზისული მდგომარეობაა. ყველგან და ყველაფერში — პოლიტიკაში, ეკონომიკაში, სოციალურ ურთიერთობაში, კულტურაში. კარზეა მომდგარი შიმშილობა. მოუგვარებელია ეთნოკონფლიქტი შიდა ქართლში. აფხაზეთი ამოსათვრქვევად გამზადებულ ვულკანს ჰგავს. ამოფრქვევა დღე-დღეზეა მოსალდნელი. არც აქარაშია სიმშვიდე. გაუოკევევლია ერთგნული

გვარდიის გარშემო შექმნილი სიტუაცია. მოუწესრიგებელია სამხრეთ საქართველოდან გასახლებული თურქების პრობლემა.

კიდევ უფრო უარესი მდგომარეობაა ყოფილ სსრკ-ში. ხუხულასავით დაინგრა მსოფლიოსათვის თავზარდამცემი სახელმწიფო. უპატრონოდ დარჩა თხემით ტერფამდე თერმობირთვული, ქიმიური, ბაქტერიოლოგიური იარაღით აღჭურვილი უზარმაზარი არმია, რომელმაც აღარ იცის, ვის დაემორჩილოს — არარსებული სსრკ-ის არარსებულ ხელისუფლებას, რსფსრ-ის მთავრობას, თუ ყოფილი მოკავშირე რესპუბლიკების მმართველობებს? არავენ უწყის, რას მოიმოქმედებს ეს არმია. განა დასაჯერებელია, რომ არ გამოჩნდება ან კომუნისტი დენიკინი, ან კომუნისტი კოლჩაკი, ან კომუნისტი ვრანგელი? ეს ყველაზე დუბკირ გონებასაც კი შეუძლია წარმოიდგინოს, რით ემუქრება კაცობრიობას თერმობირთვული-სამოქალაქო ომი სსრკ-ში.

სამკედრო-სასიცოცხლოდ არიან გადაკიდებული ჩვენი მეზობლები — სომხეთი და აზერბაიჯანი. სომხეთ-აზერბაიჯანის ომი გარდაუვალია. არავენ უწყის, რამდენ ხანს გაგრძელდება იგი. არც ერთ მხარეს არა აქვს ის ძალა, რომ ერთმანეთი უცბათ დაამარცხონ. ეს ხანგრძლივი დაუნდობელი ხოცვა-ჟლეტა, დარწმუნებული უნდა ვიყოთ, საქართველოს ტერიტორიაზეც გადმოვა, რადგან ჩვენში აზერბაიჯანელებიც და სომხებიც მრავლად ცხოვრობენ. რაკი საქართველოს არ ჰყავს რეგულარული არმია, არ იქნება წესრიგის დამყარების შესაძლებლობა მოშულარ აზერბაიჯანელთა და სომეხთა შორის. ბრძოლისუნარიანი, კარგად შეიარაღებული არმიის შექმნას კი წლები სჭირდება. თათარიახნად ეს არ მოხერხდება.

დღეს შექმნილ ვითარებაში არსებობს ხსნის ერთადერთი გზა — პარიტეტულ საფუძვლებზე ეროვნული თანხმობის დროებითი მთავრობის შექმნა. კონფრონტაციის გზა საქართველოს არყოფნის უფსკრულში მიაქანებს.

ეს კარგად უნდა გააცნობიეროს ყველა ქართველმა ცალ-ცალკე და მთელმა ერმა ერთად.

1991 წ., სექტემბერი

მორიგება

დღეს საქართველოში რომ უმძიმესი ვითარებაა, ამას ახსნა-განმარტება უკვე აღარ სჭირდება. ამას მთელი ჩვენი ხალხი ხედავს და დიდად არის ამით შეწუხებული. ამ რამდენიმე დღის წინათ, გაზეთ „საქართველოში“ (1991 წ., № 17) პაწია ინტერვიუ გამო-ვაქვეყნე. სადაც ვთქვი — „დღეს შექმნილ ვითარებაში არსებობს ხსნის ერთადერთი გზა — პარიტეტულ საფუძველზე ეროვნული თანხმობის დროებითი მთავრობის შექმნა. კონფრონტაციის გზა საქართველოს არყოფნის უფსკრულში მიაქანებს“. რა თქმა უნდა, ყურადღება ამას არც ერთმა მხარემ არ მიაქცია. მართალია, რაც ეს ვთქვი, მას მერე რამდენიმე დღე გავიდა, მაგრამ, სამწუხაროდ, უკვე ესეც მოკველვებულია. იგი აღარ გამოდგება. დრო წავიდა. მოლაპარაკებების იმედი თანდათან ქრება. რჩება საშიში ალტერნა-ტივა: ან პრეზიდენტი უნდა გადადგეს ან ძალით დათრგუნოს ოპოზიციური მოძრაობა. როგორც ერთი, ისე მეორე დიდი საფ-რთხით იმუქრება.

მე თუ მკითხავს კაცი, ვიტყვი, რომ ოპოზიციური მოძრაობის ჩახშობა უკვე ვეღარ მოხერხდება. ამ ცდას დიდი წინააღმდეგობა მოჰყვება. იგი მძაფრ და ხანგრძლივ სამოქალაქო ომში გადაიზრ-დება. სამოქალაქო ომით იმუქრება პრეზიდენტის გადადგომაც. მას არა მარტო მოწინააღმდეგეები ჰყავს, არამედ მომხრეებიც, ძალიან მრავალადაც. თუ პრეზიდენტი გადადგება, მაშინ მისი მომხრეების მიძრაობა დაიწყება. არც დამაბულობის შენელება მოხდება და არც ვითარების განმუხტვა. ასე რომ, მოვექეციოთ ჩიხურ მდგომა-რეობაში.

თუ ძალიან დიდი მოთმინება, შორსმჭკრეტელობა, ჰქუა არ გამოვიჩინეთ, თუ არ დავძაბეთ ჩვენი სულიერი და გონებრივი შესაძლებლობანი, ჩიხურ მდგომარეობას თავს ვერ დავაღწევთ.

ახლანდელი კონკრეტული კრიზისი — ხელისუფლებისა და ოპოზიციის დაპირისპირება — და საერთო მძიმე მდგომარეობა გამოიწვია უმთავრესი პრობლემის მოუწესრიგებლობამ. ამ პრობ-ლემის მოუწესრიგებლობა ყველაფერს თავდაყირა დააყენებს და შეიძლება ჩვენი ეროვნული კატასტროფა გამოიწვიოს. ეს პრობ-ლემა გახლავთ ეკონომიკური პრობლემა.

ეკონომიკური პრობლემის მოგვარების რაიმე გზა, თუნდაც

ნიშანი, ჯერჯერობით არ ჩანს. სრულიად გაურკვეველი მდგომარეობაა. არ ვიცი, როგორ გაეაუმჯობესოთ ეკონომიკური მდგომარეობა, რა გზას დაეადგეთ. ამას ერთვის სხვა არანაქლებ მნიშვნელოვანი საკითხები, მაგალითად, ეთნიკური. მოსალოდნელია ეთნიკური კონფლიქტები კიდევ უფრო გაღრმავდეს და საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში იჩინოს მწვავედ თავი. ეთნოკონფლიქტებს უნდა მივაკუთვნოთ სამხრეთ საქართველოდან გასახლებული თურქების პრობლემაც.

პრობლემების ზღვაში ჩავიძირეთ, მაგრამ, როგორ გადავწყვიტოთ ისინი არ ვიცი. მათ მოსაგვარებლად მზად არ ვართ. ამ ვითარებაში ის პოლიტიკური კრიზისი, რომელიც ამჟამად საქართველოში მძვინვარებს, ძალიან მძიმე შედეგს მოიტანს, როგორც ცალკეული პიროვნებისათვის, ისე მთელი ერისათვის. ამიტომ ვფიქრობ, რომ ორივე მხარეს უნდა ეყოს გამჭირიანობაც, მოთმინებაც, თავდაპირილობაც, კეჟაც, რომ დაიწყონ დიალოგი. ამ დიალოგის გზით გამოიძებნოს ის საფუძველი, რაც კონფლიქტის გადაწყვეტაში დაგვესმარება. მართალია, პირადად მე სექტატიკურად ეუყურებ ამას, რადგან თანდათანობით ვრწმუნდები, რომ მორიგების გზები, შეთანხმების გზები დაიკარგა. არც ერთ მხარეს მორიგების სურვილი არა აქვს. ამიტომ, რასაც ვამბობ, ის მხოლოდ კეთილი სურვილი შეიძლება იყოს, ფიქრი იყოს, რომელსაც რეალური განხორციელება არ უწერია. უფრო მოსალოდნელი ის არის, რომ იგემ მივსივით ერთმანეთს და ხოცვა-ჟლეტა გავაჩალოთ. რა მწარეც უნდა იყოს ამის თქმა, მაინც უნდა ითქვას. ჩვენმა ხალხმა კარგად უნდა გააცნობიეროს, კარგად უნდა წარმოიდგინოს, რა დიდი საფრთხე ემუქრება მას.

ან ვითარებაში პოლიტიკური სიბრძნე, ყველა კეთილი თვისების გამოჩენა უპირველესად და უმთავრესად ხელისუფლებას, კონკრეტულად პრეზიდენტს მოეთხოვება. არსებობს ერთი, ასე ვთქვათ, კანონი თუ წესი, ფორმულა, რომლის თანახმად, ყველა კრიზისულ სიტუაციაში, რომელიც ამა თუ იმ ქვეყანაში შეიქმნება, დამნაშავე ყოველთვის ხელისუფლებაა. კრიზისს იწვევს ხელისუფლების შეცდომები, მისი უუნარობა მართოს ქვეყანა, თავიდან აიცილოს გართულებანი, რაც ახლავს საზოგადოების პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, სოციალურ და ა.შ. ცხოვრებას. ამიტომ, დღეს, საქართველოში არსებული საზოგადოებრივი კრიზისის მოგვარებაში უპირველესი როლი თავად ხელისუფლებამ უნდა შეასრულოს. მან უნდა მისცეს ხალხს საშუალება აქტიური მონაწილეობა მიიღოს კრიზისის მოწესრიგებაში, რომ როგორმე ყველაფერი შედარებით მშვიდობიანად დამთავრდეს. მაგრამ ჩვენ თავს კიდევ ერთი უბედურება დაგვატყდა. ისიც უშლის ხელს კრიზისის მოგვარებას. ეს გახლავთ ინფორმაციის ცალმხრივობა. ხალხი ინფორმირებული არ არის.

ქართველმა ხალხმა სამოცდაათი წელიწადი იცხოვრა ისე, რომ ობიექტური ინფორმაცია არ მიუღია. ხალხი იყო პროპაგანდის გავლენის ქვეშ. ეს გზა დღესაც არ უარყვავით. პირიქით, გავალრმავეთ იგი. მე მიმაჩნია, რომ რასაც დღეს ტელევიზია აკეთებს, ეს არის გამოუსწორებელი დანაშაული. ტელევიზია ავრცელებს ცრუ ცილისმწამებლურ „ინფორმაციას“. ისედაც დაბნეულ ხალხს კიდევ უფრო მეტად უბნევს გზა-კვალს. თუ ტელევიზიამ თავისი საქმიანობა არ შეცვალა, იგი იქნება როგორც ბოროტმოქმედი, დანაშავე ქართველი ხალხის წინაშე. უნდა შეწყდეს ტელევიზიის საშუალებით ხალხის გაღიზიანების პროცესი, თორემ ეს გამოიწვევს კატასტროფას. ახლა ამოცანა ის არის, რომ ხალხი დავამშვიდოთ. მას უნდა მიეცეს ახსნა-განმარტება — რა ხდება და რატომ. მერე კი მშვიდობიან ატმოსფეროში მოიძებნოს კრიზისის მომგვარებელი გზები. რამდენადაც გაძლიერდება ისტერია, იმდენად უარეს მდგომარეობაში ჩავეარდებით. ბოლოს კი ყველაფერი დამთავრდება საშინელი სისხლისღვრით. ამიტომ ინფორმაციები უნდა იყოს ფართო და მრავალმხრივი, მშვიდი, რამდენადაც შესაძლებელია, ობიექტური, დასაბუთებული. ხალხმა თავად უნდა მოახერხოს ვითარებაში გარკვევა, რომ ბოლოს მონაწილეობა მიიღოს კრიზისის მოგვარებაში.

ეს ერთი. მეორე, რომელიც ძალიან ართულებს მდგომარეობას და ძალიან გვიშლის ხელს კრიზისის მოგვარებაში, გახლავთ ის, რომ, როგორც ჩანს, ჩვენ გადავეჩვიეთ აზროვნებას. რა თქმა უნდა, სამოცდაათმა წელიწადმა ძლიერი გავლენა მოახდინა ჩვენს გონებაზე. ამ გავლენისაგან თავის დაღწევა უცბათ არ მოხერხდება და მას წლები დასჭირდება, მაგრამ გონების გათავისუფლებაზე ზრუნვა ახლავე უნდა დავიწყოთ. ნახეთ, რა იბეჭდება ჩვენს პრესაში, რა წიგნები გამოდის (თითო-ოროლა გამონაკლისის გარდა). რა დონეა აზროვნების, როგორ წალეკა ყველაფერი უშვერი ლანძღვა-გინების ღვართქაფმა. როცა ამას ყველაფერს აწონ-დაწონით, ერთ დასკვნას გააკეთებთ — ჩვენ დავანებეთ საერთოდ აზროვნებას თავი. ეს კი ძალიან სახიფათოა.

ყველა საქმეს აზროვნება სჭირდება, რადგან აზროვნების თვინერი არ არსებობს შემოქმედება. თუ ადამიანი აზროვნებს, იგი თავის საქმეს შემოქმედებითად უდგება. შემოქმედებითი დამოკიდებულება სჭირდება ყველაფერს — დაწყებულს მეზოვის საქმიანობიდან, დამთავრებულს მეციერებისა და პოლიტიკის უმაღლესი სფეროებით. რამდენად თავისუფლად იაზროვნებს ადამიანი, იმდენად მეტი გონიერული აზრი დაიბადება, რაც დაეხმარება არსებული მდგომარეობის გამოსწორებას.

როცა მდგომარეობის გამოსწორება ვახსენე, არ ვგულისხმობდი მარტო ამჟამინდელ კრიზისს, არამედ ვგულისხმობდი ეკონომიკურ,

კულტურულ, სოციალურ, ზნეობრივ კრიზისს, საერთოდ ყოველგვარ კრიზისს, რომელიც ჩვენ თავს დაგვატყდა დღეს. თუ თანდათანობით არ შევეჩვიეთ აზროვნებას, თუ აზროვნება არ გავათავისუფლეთ, ვერაფრის გაკეთებას ვერ მოვახერხებთ. დავადგებით ზნეობრივი, გონებრივი, შემოქმედებითი დაქვეითების გზას, დაკნინების გზას. ამით ყველა ერთად ჩავიდნეთ დანაშაულს ჩვენი ხალხის მიმართ. თუ ხალხის აზროვნება ვერ გავათავისუფლეთ, ვერ გავათავისუფლებთ მას შემოქმედებისათვის. ხოლო, თუ შემოქმედებით არ იცხოვრებს ხალხი, იგი ვერც კრიზისებს მოაგვარებს და ვერც მომავალს ააშენებს.

დღევანდელი ხელისუფლებისა და ოპოზიციის ბრძოლა შესაძლებელია მშვიდობიანი გზით წარიმართოს, თუ ერთმანეთს დაველაპარაკებით, როგორც მოაზროვნე ადამიანები და არა როგორც ისტერიკაში ჩავარდნილი შემლილები, სხვაგვარად სამოქალაქო ომამდე მივალთ.

სამოქალაქო ომი კი იმას ნიშნავს, რომ ჩვენ გავწირავთ ჩვენს ერს დასალუბავად. არაფერი ისე საშინელი არ არის, როგორც სამოქალაქო ომი. დღეს კი ისეთი ვითარებაა, რომ წუთი წუთზეა მოსალოდნელი სამოქალაქო ომის დაწყება. საკმარისია ერთი პატარა შეცდომა, რომ ხოცვა-ჟლეტა გაჩაღდეს. ამ სიტუაციაში ისტერია არ არის საჭირო. არც იმ ადამიანების გამოყვანაა ტელევიზიით საჭირო, ვისაც მდგომარეობის სირთულე არ ესმის და ისტერიულად გაკვივიან ყოველგვარ სიბრყველს. ასპარეზი იმ ადამიანებს უნდა დაეთმოთ, ვისაც შეუძლია მშვიდად იმსჯელოს, ყველაფერი სწორად აწონ-დაწონოს, ვინც სიძულვილით კი არ ხელმძღვანელობს, არამედ პრაქტიკული გონებით, ვისაც ვითარების შესაბამისი გონივრული დასკვნის გაკეთება შეუძლია. თუ ასეთ ადამიანებს არ მიეცათ საშუალება საზოგადოებასთან საუბრისა, მაშინ ისტერიას ვერაფრით დავაცხრობთ. ისტერიას კი ყოველთვის ცული, კატასტროფიული შედეგი მოაქვს.

მართალია, კრიზისის მოსაგვარებლად კონკრეტულად მეც ვერაფერს ვთავაზობთ, რადგან მოვლენები ელვის სისწრაფით ვითარდება. როგორც წყლან მოგახსენეთ, რამდენიმე დღის წინანდელი ჩემი წინადადება უკვე მოძველდა. მოსალოდნელია, რომ ახლანათქვამი რაიმე კონკრეტული წინადადებაც უკვე ერთი ან ორი საათის შემდეგ აღარ ვარგოდეს. ამიტომ ყველა გონიერ, კუადამჯდარ კაცს ყური უნდა მიუვადოთ, რომ მრავალი მოსაზრება დავაგროვოთ. მათ შორის რომელიმე შეიძლება კრიზისის მოსაგვარებლად რეალურად გამოდგეს.

ჩვენ ყველამ კარგად ვიცით, რომ დღევანდელი კრიზისი ხელისუფლების სერიოზული შეცდომების შედეგია. ცხადია, ამ შეცდომების გასწორება უცბათ არ მოხერხდება. რაკი შეცდომები

ხდებოდა გარკვეული დროის მანძილზე, ბუნებრივია, მის გამოსწორებასაც დრო უნდა.

ახალი ხელისუფლება ცოტა ხანია რაც არსებობს. ერთი თვის შემდეგ შეუსრულდება არსებობის ერთი წელიწადი. საზოგადოება იმას არ ითხოვს, რომ ამ ერთ წელიწადში რაღაც განსაკუთრებული ცვლილებანი მოეხდინათ. იმ მდგომარეობიდან გამოსულა, რომელშიც საქართველო სამოცდაათი წლის მანძილზე ჩავარდა, ერთსა და ორ წელიწადში არ მოხერხდება. ეს ყველა კვლამთმყოფელ ადამიანს ესმის. საქართველოს მდგომარეობის გამოსწორებას ათეული წლები დასჭირდება, შეიძლება საუკუნეც. დროს გარდა, დასჭირდება დიდი შრომა, გონიერება, სიბრძნე. ჩვენ რომ დანარჩენ მსოფლიოს, დანარჩენ კაცობრიობას გავუთანაბრდეთ, ამისათვის სასწაულის მოხდენა დაგვჭირდება. ამიტომ თუ საზოგადოება რაიმეს ითხოვს, ითხოვს ერთს — ყველა მიმართულებით საქმის სერიოზულად დაწყებას. ითხოვს იმის დანახვას, რომ გზას სწორი მიმართულებით დავადექით. ამას იმიტომ მოგახსენებთ, რომ ჩვენ შვიდი ათეული წელიწადი ვიყავით ტოტალური რეჟიმის პირობებში, რამაც ჩვენ უსაშველოდ ჩამოგვარჩინა. ამ ჩამორჩენის გამოსწორება არ მოხერხდება ტოტალიტარული რეჟიმისათვის დამახასიათებელი ხერხებით. ჩამორჩენის გამოსწორება შეიძლება მოხერხდეს აზროვნების თავისუფლებით, თავისუფლების კონსტიტუციური ფორმებით, კანონების ფორმებით. პრესის, ტელე-რადიოს საშუალებით უნდა გაგვეხსნა გზა თავისუფალი არსებობისაკენ. იმედი უნდა მიგვეცა, რომ მათ არაფერი ეშუქებათ. მაგრამ მოხდა ისე, რომ დღეს საქართველოს მოქალაქეები ისევე არიან შეპყრობილი არსებობის შიშით, როგორც კომუნისტური რეჟიმის დროს იყვნენ. არსებობის შიშით შეპყრობილი ადამიანისაგან არ არის მოსალოდნელი გონივრული ნაბიჯი. იგი დამფრთხალ ცხოველს ჰგავს და საით გაიქცევა, კაცმა არ იცის.

არსებობის შიში და გულის გატეხვა სულ უბრალო რამემ გამოიწვია. სამოცდაათი წლის მანძილზე, ზოგჯერ მალულად და ზოგჯერ აშკარად, სულ იმაზე ვწუწუნებდით, რომ კომუნისტური უზენაესი საბჭო ხელის აწევით ხმის მიმცემი მანქანაა, მეტი არაფერიო. 1990 წლის 28 ოქტომბერს კომუნისტური უზენაესი საბჭო შეიცვალა ახლით, მაგრამ, ბოლოს და ბოლოს, ეს ახალიც ხელის აწევით ხმის მიმცემი აღმოჩნდა. მან ვერ შეძლო ჩაენერგა რწმენა, რომ ქართველმა ხალხმა მიაღწია იურიდიულ, კონსტიტუციურ თავისუფლებას, რომ ნიადაგი მომზადდა თავისუფალი აზროვნებისათვის, სიტყვისათვის, რომ დაეცლია კანონის უზენაესობა, რომ კანონით მინიჭებული უფლება-მოვალეობა არაფრით იქნება შეზღუდულ-გაუქმებული. ამით თავად უზენაესი საბჭო მოიგებდა, რადგან არ მოაკლდებოდა ცოცხალი აზრის ნაკადი. აზრთა სხვა-

დასხვაობა, რა თქმა უნდა, არგუმენტირებული, დასაბუთებული აზრთა სხვადასხვაობა, ხალხს საშუალებას მისცემდა დაენახა, რომ თავისუფალი ცხოვრებისაკენ ნაბიჯი გადავდგით. შიშოც თანდათან გაქრებოდა და რწმენაც განმტკიცდებოდა. მაგრამ ამის უნარი ახალ უზენაეს საბჭოს არ აღმოაჩნდა.

ზოგჯერ ტელევიზიის საშუალებით, ზოგჯერ მითქმა-მოთქმით და კოორით, ზოგჯერ ამა თუ იმ დეპუტატის გამოტანილი ამბით ვიცით, რა შეხლა-შემოხლაა, რა დავა და ბრძოლაა უზენაეს საბჭოში, მაგრამ ეს არ იძლევა ვითარებაზე სწორ წარმოდგენას, სიმართლე სრულად არ ვიცით. ხალხს თუ გულახდილად სიმართლე არ ვუთხარით, საქმე სასიკეთოდ არ წავა. მდგომარეობა კიდევ უფრო მეტად დაიძაბება.

ვერც მთავრობამ მოახერხა კონკრეტული ნაბიჯების გადადგმა. სიტყვიერი დაპირება არ კმარა. ხალხმა მკაფიოდ უნდა დაინახოს დღეს თუ ეს გაკეთდა, ხვალ სხვა გაკეთდება, ზეგ — კიდევ სხვა და ა.შ. მდგომარეობის სირთულე მოითხოვს სწრაფ აზროვნებასაც და სწრაფ ქმედებასაც. ცხადია, ეს იმას არ ნიშნავს, რომ განუზომლად, აუწონ-დაუწონავად, დარეტიანებულივით ვიმოქმედოთ, მაგრამ მოქმედება, კონკრეტული და მკაფიო, აუცილებელია.

წინათაც მითქვამს, იცის, ეს ჩვენმა საზოგადოებამ, და ახლაც ვიმეორებ: კომუნისტური რეჟიმის დროს ძალაუფლება სამ ძალას ჰქონდა გაყოფილი — პარტოკრატიას, ბიუროკრატიას და კლექტოკრატიას. პარტოკრატია დაემხო, მთელ სსრკ-ში დაემხო, მაგრამ ბიუროკრატია და კლექტოკრატია ისევ ძველებურად პარპაშებს. დღევანდელი კრიზისიც ბიუროკრატიისა და კლექტოკრატიის პარპაშმა გამოიწვია. ხალხი ამას ხედავს. შეიძლება ყველას ეს გაცნობიერებული არა აქვს, მაგრამ ინსტინქტით გრძნობს. ამიტომ ახლა უმთავრესი ამოცანა ბიუროკრატიისა და კლექტოკრატის დამხობაა. მათი განადგურებაა. ამ მხრივ, ჭერჯერობით, საიმედო პირი არაფერს უჩანს. პირიქით, თუ ჩანს რაიმე, ჩანს ის, რომ ბიუროკრატიაც და კლექტოკრატიაც თავს არხეინად გრძნობს, მყარად გრძნობს. თავიანთ სურვილებსაც გვეკარნახობენ და ახორციელებენ კიდევ. ამიტომ ახლა მთელი ძალისხმევა იქითკენ უნდა წარიმართოს, რომ ისინი (ბიუროკრატია და კლექტოკრატია) მოვიცილოთ. ამ გზით უნდა შევძლოთ იმ წინააღმდეგობათა დაძლევა, რომელიც იწვევს იმგვარ კრიზისებს, რაც დღეს გვაქვს; მართალია, ლაპარაკი ძალიან გამიგრძელდა, მაგრამ ეს პრობლემათა-სიმრავლის ბრალია. მართლმაც ერთი პრობლემის მოგვარებით საქმეს არ ეშველება. ყველა პრობლემა, რომელიც დღეს გვაწუხებს; ერთიანად უნდა მოწესრიგდეს. თუ ასე არ მოხდა, ვერ გადავწყვეტთ საქართველოს მომავლის ბედსაც.

დიდ შეცდომას დაუშვებდით, თუ ვითქვამდით, რომ დღე-

ვანდელი კრიზისი გამოწვეულია ორი ძალის ბრძოლით ხელისუფლებისათვის. ერთია ის ძალა, რომელსაც ძალაუფლება უკვე აქვს და მეორეა ის ძალა, რომელიც მიიღტვის ძალაუფლების ხელში ჩასაგდებად. შეიძლება ასეთი ვინმეც ურევია ამ ბრძოლაში, მაგრამ ეს არ არის მთავარი. მთავარი ის არის, რომ ეს არის ბრძოლა საქართველოს მომავლისათვის. აქ უფრო ორმა ფესუებია, ვიდრე ეს ჩვენ ერთი შეხედვით წარმოგვიდგენია. ბრძოლის არსი არ უნდა გავემარტივოთ. მაშინ ვერავითარ დადებით გადაწყვეტილებას ვერ მივიღებთ. კონფლიქტს ვერ პოვაგვარებთ. დღევანდელი კრიზისის არსში ორმად უნდა ჩავიხედოთ. უნდა ვალიაოთ, რომ ბრძოლა მიმდინარეობს საქართველოს მომავლისათვის. მაშინ, რაკი ორივე მხარეს ერთი მიზანი აქვს, შესაძლებელი გახდება დიალოგი. თუ ის ვიფიქრეთ, რომ ერთმანეთისათვის მაღალი სკამის წართმევა უნდათ, მაშინ დიალოგი არ ჩატარდება. პრობლემა გადაწყდება ძალმომრეობით. ის გაიმარჯვებს, ვისაც მეტი ძალა აღმოაჩნდება.

თუ დიალოგი შედგება და ამ საუბრის შედეგად მიღებული იქნება გადაწყვეტილება პრეზიდენტის გადადგომისა, იგი უნდა გადადგეს. ეს მისი გადაწყვეტილებაა იქნება. ეს იმ საქმის გაგრძელებაა იქნება, რასაც ემსახურებოდა მთელი ცხოვრება. ეს არ იქნება მისი დამარცხება. ეს იქნება პოლიტიკური ნაბიჯი. პოლიტიკოსმა, თუ იგი მართლა პოლიტიკოსია, უნდა იცოდეს — როდის იაროს წინ, როდის დაიხიოს უკან, როდის გამოვიდეს ასპარეზზე და როდის გავიდეს იქიდან. გადადგომა პოლიტიკური ცხოვრების ჩვეულებრივი შემადგენელი ნაწილია. დღეს გადადგები, ხვალ ისევ დაბრუნდები. ნურავინ დაინახავს ამაში რალაც განსაკუთრებულ მოვლენას. ევროპელი პოლიტიკოსები; ზოგიერთი მაინც, ბევრჯერ გადამდგარან და ბევრჯერ უკან დაბრუნებულან, რადგან გადადგომა, როგორც ითქვა, პოლიტიკური თამაშის ერთ-ერთი ხერხია.

ნურც იმას იფიქრებს ვინმე, რომ მე ან ერთ მხარეზე ვდგავარ ან მეორეზე. ან ერთს უტყერ მხარს ან მეორეს. მე მესამე ქართული ძალის შექმნის მომხრე ვარ. იმ მესამე ქართული ძალისა, რომელიც ორივე მხარეზე მალა დადგება, რომელსაც მეტი მოთმინების უნარი აღმოაჩნდება, მეტი სიბრძნე, მეტი გამჭკრახობა, მომავლის ხედვის უკეთესი ნიჭიც. იმ მესამე ძალას ვემხრობი, რომელიც შეიძლებს დაპირისპირებულთა შორიგებას. პიროვნულად როგორც უნდა გვძულდეს ერთმანეთი, მაინც მტკიცედ უნდა ვიცოდეთ ის, რომ ჩვენ ყველას ერთი ამოცანა გვაკისრია — საქართველოს გადარჩენა. ეს იმ დაჯგუფებათა გადარჩენასაც გულისხმობს, რომელიც დღეს ერთმანეთს უპირისპირდება. ჩვენ ყველანი საქართველოს შეილები ვართ. ჩვენ ყველას შეგვიძლია მისთვის სიკეთის გაკეთება იმ ნიჭის შესაბამისად, რითაც ღმერთმა დაგვაჩილდოვა.

თუ მესამე ქართული ძალა არ აღმოჩნდა, თუ მისი ასპარეზზე

გამოყვანა ვერ შეეძელით, მაშინ მოხდება ისეთი კატასტროფა, რომლის მსგავსი საქართველოს ისტორიამ შეიძლება არც იცოდეს. ამ კატასტროფისათვის პასუხს ჩვენ ყველანი თანაბრად ვაგებთ, გაუთვალისწინებლად იმისა, ვინ ვის მხარეს იდგა ან, საერთოდ, მონაწილეობდა თუ არა კონფლიქტში.

დღეს ადამიანები ერთმანეთს ხმლით, მშვილდ-ისრით და კეტით არ ებრძვიან. ებრძვიან საშინელი, ტოტალურად გამანადგურებელი იარაღით. მართალია, ეს საშინელი იარაღი ქართველებს არ გვაქვს, მაგრამ აქვს უცხო ძალას. ამ უცხოს შეუძლია იფიქროს: ამ ქირვეული ქართველების მოსვენება-დამშვიდებას საშველი არ დაადგა. გაუთავებლად ერთმანეთს ჭამენ. მოღიბთ საერთოდ გავაქროთ დინი. და დაგვაყარონ ყუმბარები. ამისათვის პასუხს მათ არავინ მოსთხოვს. ამგვარი კატასტროფები მომხდარა კაცობრიობის ისტორიაში და პასუხი არავის არავისთვის მოუთხოვნია.

ამ დიდი საფრთხე-საშიშროების გამო მიმანია, რომ გვჭირდება მესამე ქართული ძალა, რომელიც კონფლიქტში ჩაბმულ ორივე მხარეზე ამაღლდება. მაღალი პოზიციიდან დახედავს ვითარებას და შესთავაზებს როგორც ერთს, ისე მეორე მხარეს ყველასათვის მისაღებ გადაწყვეტილებას.

ყველა სხვა გზა, ჩემი აზრით (ლმერთმა ჰქნას, რომ მე ვცდებოდე), მიდის სისხლიანი ძმათამკვლელი კატასტროფისაკენ. ეს კი ქართველ ხალხს უფსკრულში მიაქანებს.

1991 წ. სექტემბერი

სიხსლიანი ანეკდოტი

1990 წლის ოქტომბრის არჩევნები რომ ახლოვდებოდა, რამდენიმე ხნით ადრე, 17 აგვისტოს, რუსთაველის საზოგადოებამ გაზეთ „კომუნისტში“ გამოაქვეყნა მიმართვა. ქართველ საზოგადოებას შემდეგ ვთავაზობდით.

„ახლადარჩეულმა უზენაესმა საბჭომ

1. უნდა შექმნას ახალი კონსტიტუციის პროექტი, რომელიც გამოქვეყნდება საერთო-სახალხო განხილვისათვის. შემდეგ კონსტიტუციის საბოლოოდ დამუშავებული პროექტი მიღებული იქნება საერთო-სახალხო რეფერენდუმის გზით.

2. უნდა შეიმუშაოს საქართველოს პრეზიდენტის არჩევნების, უფლებამოსილებისა და პასუხისმგებლობის კანონი. დაინიშნოს მისი არჩევნები ალტერნატიულ საფუძველზე, პირდაპირი, უარული და საერთო-სახალხო წესით.

3. უნდა შექმნას ეროვნული, რელიგიური, პარტიული შემწყყნარებლობის კანონები. განსაზღვროს ქართველი და არაქართველი მოსახლეობის ურთიერთდამოკიდებულების გარანტიები.

4. ახალი კონსტიტუციის შესაბამისად უნდა ჩაატაროს ჯერ ადმინისტრაციული რეფორმები და შემდეგ — ეკონომიკური.

5. უნდა შექმნას ეროვნული შეიარაღებული ძალები, რომლის შექმნაშიც თანაბრად მიიღებს მონაწილეობას საქართველოს ყოველი მოქალაქე.

6. რუსეთთან და ე.წ. მოკავშირე რესპუბლიკებთან ურთიერთდამოკიდებულებანი განახორციელოს 1920 წლის 7 მაისის რუსეთ-საქართველოს შორის დადებული ხელშეკრულების საფუძველზე.

7. ზემოთ ხსენებული პროცესების დამთავრების შემდეგ გამოაცხადოს საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენა“.

როგორც ხედავთ, რუსთაველის საზოგადოება იმთავითვე თავისუფლების თანდათანობით მოპოვების მომხრე იყო. მაგრამ მაშინ ამ გეგმას არავინ მიაქცია ყურადღება. გულგრილად აუარეს გვერდი. საერთოდ, ქართველმა ხალხმა და ეროვნულმა მოძრაობამ თანდათანობითი განვითარების, ევოლუციის გზა არ გაიზიარეს. თანდათანობითი განვითარებისადმი ქართველი ხალხის უარყოფითი დამოკიდებულება მოულოდნელი არ ყოფილა. იგი მკაფიოდ გა-

მოვლინდა ჭერ კიდე 1989 წლის 11 ნოემბერს თბილისის უნივერსიტეტში გამართულ შეხვედრაზე (ამის შესახებ ინფორმაცია შეგიძლიათ ნახოთ 1989 წლის 14 ნოემბრის გაზეთ „თბილისში“).

რატომ იყო თანდათანობითობის მომხრე რუსთაველის საზოგადოება? იმიტომ, რომ ამ ხილულ სამყაროში ყველაფერი დიადი, ამალღებული და მშვენიერი თანდათანობით იქმნება.

დღის წიაღში ჩასახული ბავშვი თანდათანობით იზრდება. მას ვერც ვერაფერი დააჩქარებს და ვერც ვერაფერი შეანელებს. თუ ვინმე უგუნური ამას მოიწადინებს, იგი მოსაპობს ახალ სიცოცხლეს. მეტს ვერაფერს მოახერხებს.

ყანა თანდათანობით აღმოცენდება მიწიდან. თანდათანობით იზრდება და მწიფდება. არც ამის აჩქარება და დაყოვნება მოხერხდება. უცბათ მხოლოდ მისი განადგურება შეიძლება.

ხეხილიც, როცა აყვავდება და მოისხამს, თანდათანობით ამწიფებს ნაყოფს. ამ პროცესსაც ვერაფერს ააჩქარებს და დააყოვნებს. უცბათ და ერთბაშად კი ხეხილის აქრა-აჩეხვა შეიძლება.

ძველი ლათინური ანდაზა გვასწავლის — რომი უცბათ არ აშენებულაო (მერე რუსებმა ისესხეს და ამბობენ — მოსკოვი ერთ დღეში არ აშენებულაო). სამი ათასი წელიწადი შენდებოდა მარადიული ქალაქი. მისი დანგრევა კი თერმობირთვული იარაღით რამდენიმე წუთში შეიძლება. ასეთია კანონზომიერება: უცბათ მხოლოდ ბოროტი კეთდება. კეთილი თანდათანობით იქმნება. უცბათ და ერთბაშად მიწისძვრა შეიძლება მოხდეს, ვულკანის ამოფრქვევა, ზევაების მოვარდნა, ერთი სიტყვით ის, რასაც ნგრევა შეუძლია და არა შენება.

თავისუფალი საქართველო მხოლოდ თანდათან შეიძლება აშენდეს.

ამ ზოგადი კანონზომიერების გარდა, საქართველოში თავისუფლების თანდათანობით დამკვიდრება კიდე რამდენიმე კონკრეტული მიზეზითაც იყო აუცილებელი.

ჭერ ერთი, თეორიულად, ახალი კონსტიტუციის საშუალებით, როგორც უცხოთათვის, ისე საქართველოს მთელი მოსახლეობისათვის ნათელი და მკაფიო უნდა გაგვეხადა — როგორი და რა ხასიათის სახელმწიფო იქმნებოდა, ვის რა უფლება ეძლეოდა და რა მოვალეობა ეკისრებოდა. უცხოეთში, დღეს, საქართველოს გარშემო ბევრი მითქმა-მოთქმაა, ბევრი გაუგებრობაა. ყველაფერი ამის პასუხი თავად კონსტიტუცია იქნებოდა.

რაკი სხვადასხვა ხალხთა ურთიერთდამოკიდებულების საკითხები წინასწარ იქნებოდა განსაზღვრულ-შეთანხმებული, კონსტიტუციით გარანტირებული, შეიძლებოდა არ მომხდარიყო უთანხმოება ქართველთა და არაქართველთა შორის. თავი დაგვეღწია სისხლიანი ეთნოკონფლიქტებისათვის.

მეორეც: ახლით იყო შესაცვლელი მმართველობის სტრუქტურა. ძველი, კომუნისტური სტრუქტურა არა მარტო აღარ გამოდგებოდა, არამედ ხელისშემშლელი, დამაბრკოლებელი იქნებოდა. მმართველობის ახალ სტრუქტურას სერიოზული, ღრმა, დაწვრილებით დამუშავება სჭირდებოდა. ეს არ გაკეთდა. ამიტომ, როცა ხელისუფლება შეიცვალა, მმართველობაში სიახლე არ დამკვიდრებულა. უბრალოდ ნაცნობმა სახელმა — რაიკომის მდივანი — ადგილი დაუთმო უცხოურ სახელს — პრეფექტი. პრეფექტში გაერთიანდა რაიკომის მდივნისა და აღმასკომის თავმჯდომარის პოსტები და კიდევ უფრო მოუქნელი ბიუროკრატიული აპარატი შეიქმნა. ყველგან და ყველაფერში ისევ ძველი სტრუქტურა დარჩა. ამან განვითარების პროცესი შებოჭა და ერთ ადგილას გაყინა. ცხადია, ეს არ მოხდებოდა, რომ განვითარების პროცესს თანდათანობით მივყოლოდით და ცვლილება მოგვეხდინა თითქოს უცბათ, ერთბაშად მოინდომეს განახლება და ნამდვილად კი საქმე ადგილიდან არ დაძრულა. ვერც დაიძვრებოდა. მმართველობის სტრუქტურის შეცვლა ხანგრძლივი პროცესია და თანდათანობით უნდა განხორციელდეს. თან ყველაფერი წინასწარ უნდა იყოს დამუშავებული. არც დამუშავებული ყოფილა და არც თანდათანობის გზას დასდგომიან.

მესამეც: დრო და თანდათანობითობა ყველაზე მეტად ეკონომიკური რეფორმის ჩატარებას სჭირდებოდა. ყოფილ სსრკ-ში საერთოდ, და კერძოდ საქართველოში, ეკონომიკური რეფორმის მოხდენა ურთულესი და უძნელესი საქმეა, რადგან ყველაფერი ძირფესვიანად არის შესაცვლელი. სოციალისტურმა ეკონომიკურმა სისტემამ რომ არ გაამართლა, ეს სადავო და საკამათო აღარ არის. ეს ყველაზე გონებადუხვირ ადამიანისთვისაც კი ცხადია. სოციალიზმის ეკონომიკური დამარცხება კი იმას ნიშნავს, რომ დამარცხდა საკუთრების საზოგადოებრივი, სახელმწიფო ფორმაც. მაშასადამე, შესაცვლელია საკუთრების ფორმა. სახელმწიფო საკუთრების მაგიერ ისევ უნდა შემოვიღოთ კერძო საკუთრება. მასზე დაყრდნობით უნდა შეიქმნას სრულიად ახალი ეკონომიკური სისტემა. ამას დროც უნდა, მოთმინებაც, თანდათანობითობაც, ღრმა ცოდნაც და ბეჭითი საქმიანობაც. ეს პროცესი ხანგრძლივია. უცბათ და ერთბაშად იგი ვერ გატარდება. ვინც ამის გაკეთებას უცბათ და ერთბაშად მოინდომებს, იგი ქვეყანას დაღუპავს.

მეოთხეც: როცა ქვეყნის ცხოვრებაში ცვლილება, ევოლუციის გზით, თანდათანობით ხორციელდება, ქაოსი, ხოცვა-ჟლეტა, ნგრევა-აწიოკება მას არ ახლავს. მაგრამ, თუ ცვლილება, რევოლუციის გზით, უცბათ, ერთბაშად მოინდომეს, მაშინ ქაოსიც გარდაუვალაია, ხოცვა-ჟლეტაც, ნგრევა-აწიოკებაც. ამას ისტორიის გამოცდილება უტყუარად ადასტურებს.

ეს იმიტომ ხდება, რომ ევოლუციის დროს ე.წ. მანიპულირებადი

მედიუმი, ანუ საზოგადოების ის ნაწილი, რომელიც იოლად ემორჩილება ფსიქიკურ ინდუქციას, წყნარად, ჩუმად არის და საქმეში არ ერევა. რევოლუციის დროს კი პირიქით: მანიპულირებადი მედიუმი უალრესად აქტიური ხდება და წარმმართველ ძალად იქცევა.

1989 წლის 18 აგვისტოს „ლიტერატურულ საქართველოში“ ირინე მელიქიშვილი გვაფრთხილებდა:

„კოლექტიური ცნობიერება გავიძევა არ არის. ეს არის გაცილებით უფრო ღრმა ძილი, ვიდრე ფიზიოლოგიური. ეს არის ჰიპნოტური ძილი, როდესაც ჰიპნოტიზორი მედიუმს აკეთებინებს იმას... რაც მას სურს. ძირითადად ასეთია მიტინგური ცნობიერება“.

...

„ერი, რომლის ძირითად მასას მანიპულირებადი მედიუმები შეადგენენ, ძნელად თუ მიაღწევს თავისუფლებას. იგი მისცემს თავის ლიდერებს შესაძლებლობას, კატასტროფამდე მიიყვანოს ის“.

არის ერთი საშინელი წყევლა: შენი არ იცოდე და სხვისი-არ გაგეგონოსო.

არავინ მიუგდო ყური ამ გაფრთხილებას და აგვიხდა კიდევ ირინე მელიქიშვილის წინასწარმეტყველება. აგვიხდა იმიტომ, რომ ქვეყნის ბედი მანიპულირებადი მედიუმის ხელში აღმოჩნდა. ეს იმის ბრალიც იყო, რომ ქართველ ხალხს ჯერ კიდევ ბოლომდე არ ჰქონდა მოცილებული ბოლშევიზმის ბანგი. ეს იმიტაც გამოვლინდა, რომ საქართველოს მართვა ბოლშევიკური ხერხებით ადვილად გაგრძელდა.

დააკვირდით:

ბოლშევიკებმა კერპთაყვანისმცემლობა განაახლეს და დანერგეს (ლენინი მავზოლეუმში და თაყვანისმცემელთა უგრძესი რიგები. ბელადიად მწერლობასა და ხელოვნებაში). 28 ოქტომბრის ხელისუფლებაც ცდილობდა მის აღდგენას.

ბოლშევიკები მანიპულირებად მედიუმს ამხედრებდნენ საზოგადოების უკეთესი ნაწილის წინააღმდეგ. ცილისწამებით, ქორით, ლანძღვა-გინებით სახელს უტეხდნენ მათთვის არასასურველ მოღვაწეებს. ანადგურებდნენ მათ ზნეობრივად და ფიზიკურად. ამის მაგალითები უხვად შეგვიძლიათ იხილოთ 1921-53 წლების პრესაში. 28 ოქტომბრის ხელისუფლებაც მანიპულირებადი მედიუმის საშუალებით ებრძოდა დღევანდელი ქართული საზოგადოების მისგან ათვალწუნებულ ნაწილს. მოუწოდებდა მისი დამცირების, შეურაცხუფისა და განადგურებისკენაც კი. ამ მასალით სავსეა 1991 წლის ოფიციალური პრესა, რადიო-ტელევიზია, არაფერი რომ არ ვთქვათ ხელისუფლების მიტინგებზე.

ბოლშევიკები კოლექტიურ ცნობიერებას ამხედრებდნენ ინდი-

ვიდეალური ცნობიერების წინააღმდეგ. ამით აკნინებდნენ პიროვნებას და აბატონებდნენ ლიანგს. ეს მარადიული მოწოდების საფუძველს ქმნიდა. პიროვნება რომ მუდმივად დაშინებული და მორჩილი ყოფილიყო, უწოდებდნენ „ხალხის მტერს“, „იმპერიალიზმის აგენტს“, „მავნებელს“ და ა.შ. ზუსტად ასე იქცეოდა 28 ოქტომბრის ხელისუფლებაც. ისიც კოლექტიურ ცნობიერებას უპირისპირებდა ინდივიდუალურ ცნობიერებას. „ერის მოღალატის“, „კრემლის აგენტის“, „სუკ-ის ჯაშუშის“ იარლიყით აშინებდა და აფრთხობდა ოპოზიციას. ცდილობდა მის წელში გატეხვას და დაქვემდებარებას.

ბოლშევიკები ებრძოდნენ წარსულის კულტურულ დანატოვარს. ანგრევდნენ ეკლესიებს. გმობდნენ და ანჭიკებდნენ კლასიკურ მწერლობასა და ხელოვნებას. ამ საქმეშიც ბაძავდა 28 ოქტომბრის ხელისუფლება ბოლშევიკებს. 28 ოქტომბრის ხელისუფლების აქტივისტები მიტინგებზე ითხოვდნენ წიგნების დაწვას, ფილმების განადგურებას. მერე ამ მოწოდების პრაქტიკულ განხორციელებას შეუდგნენ. დაღუწეს იაკობ ნიკოლაძის ჰოროლიეფები. დაწვეს სოფელ ობუჯში — ნიკოლოზ შენგელაიას, თბილისში — ვახტანგ კოტეტიშვილის სახლ-მუზეუმები.* შეიარაღებული კონფლიქტის დროს გადაიბუგა და მოისპო ხელოვნების ისტორიის შენობა, მხატვრის სახლი, პირველი საშუალო სკოლა...

ბოლშევიკები საინფორმაციო საშუალებებს იყენებდნენ ადამიანის გონების დასაბნელებლად და არა — გასანათლებლად. ესეც აითვისა 28 ოქტომბრის ხელისუფლებამ. ოფიციალურ პრესაში, რადიო-ტელევიზიაში ფართო ადგილი დაიჭირა სიცრუემ, ცილისწამებამ, ჭორმა, ორპირობამ, თვალთმაქცობამ.

მეტეც შეიძლება ითქვას, მაგრამ, რაც გითხარით, ისიც საქმარისად მიმაჩნია დასკენისათვის: 1990 წლის ოქტომბერში საქართველოში ინტერნაციონალური ბოლშევიზმი შეიცვალა ნაციონალური ბოლშევიზმით (ბოლშევიზმი არ არის მსოფლმხედველობა. იგი მართვის მეთოდია. ყოველ პოლიტიკურ პარტიას შეუძლია გამოიყენოს). ამან გამოიწვია 1991 წლის დეკემბრის კატასტროფა.

ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა რომ ევოლუციის, თანდათანობითობის გზას დასდგომოდა, იგი ძმათა სისხლით არ შეიღებებოდა. ბუნებრივი განვითარების პროცესს გააყვებოდა. თავისუფლება, რომელიც ღმერთმა გვიბოძა, უცრემლოდ და უსისხლოდ დამკვიდრდებოდა საქართველოში. მაგრამ, სულწასულობის გამო, ქართველმა ხალხმა უარყო თანდათანობითობის გზა. უცბათ და ერთბაშად მოინდომა იმის მიღება, რის

* 1993 წლის 31 ივლისის მინაწერი: ბოროტმოქმედება გადამდებია. მიჩვევა იცის და ბუმბერაზივით უკან ბრუნდება. ბოროტმოქმედებას მიჩვეულმა ადამიანებმა ერთი ბოროტება არ იქმარეს. მეორეც მიაყოლეს. კ. გამსახურდიას სახლ-მუზეუმში გადაწვეს.

პოპოვებასაც დიდი მოთმინება, სიმშვიდე, წესრიგი, შრომა, სიყვარული და გონიერება სჭირდება. ყველაფერს თავის მომწიფებრს ვადა აქვს. ახლადდაფუხმძიმებულ ქალს რომ დაუყოვნებლივ მოსთხოვოთ ბავშვის დაბადება და ცხრა თვე არ აცალოთ, მკედარი ნაყოფის მეტს რას მიიღებთ?

თავისუფლება უსისხლოდ და თანდათანობით რომ მოდიოდა, ეს დრომ უტყუარად დაადასტურა. იმ ბელორუსიამ, იმ თურქმენეთმა (თუ გნებავთ, სხვებმაც), რომელთაც თავისუფლებისათვის ყურიც არ გაუბარტყუნებიათ, ყველაფერი მუქთად, ხონჩაზე დადებული მიიღეს. სრული დამოუკიდებლობა და თავისუფლება ესტონეთმა და ლატვიამ ისე მოიპოვა, რომ „პუგაჩიცი“ არ გაუსროლიათ.

ასე იმიტომ მოხდა, რომ კომუნისტები არავის დაუმარცხებია. მათ თავად გამოიჭრეს ყელი და არსებობა თვითმკვლელობით დაამთავრეს. ეს იყო კომუნისტური მოძღვრებისა და კომუნისტური პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური სისტემის ბუნებრივი შინაგანი რღვევა-გახრწნის შედეგი.

სოციალიზმის რუსულ მოდელს არსებობა მხოლოდ სახელმწიფო ტერორიზმის ვითარებაში შეეძლო, რასაც ბოლშევიკები ახორციელებდნენ. მისი არსებობის საფუძველს ორი ფაქტორი ქმნიდა. ერთი მხრივ, სოციალიზმის უტოპიური იდეებით მოტყუებული და გაოგნებული ხალხი და, მეორე მხრივ, სახელმწიფო ტერორიზმით დანერგული საყოველთაო შიში.

ჩადენილი ცოდვა, ბოლოსა და ბოლოს, დამნაშავეს აალაპარაკებს. აიძულებს თვითმხილებასა და მონანიებას. ბოლშევიკებსაც, ბუნებრივია, ასე დაემართათ. სტალინის სიკვდილის შემდეგ მათ თვითმხილება და მონანიება დაიწყეს. ეგონათ, ერთ კაცს ვაკრიტიკებთო და მთელ სისტემას ახადეს ფარდა. როცა ტყუილის ფარდა ჩამოვარდა, სოციალიზმის არსიც გამოჩნდა. ნელ-ნელა და თანდათანობით დაიწყო ხალხის გამოფხიზლება. სოციალიზმი აღარ იყო ბანგი, რომელსაც ადამიანები საღათას ძილში ჰყავდა. დისიდენტური მოძრაობაც გაჩნდა. სახელმწიფო ტერორი მართალია კიდევ არსებობდა, მაგრამ უკვე დაუძლურებული, კბილებჩაცვივნული და მიხრწნილ-დაბერებული.

ასე ნაბიჯ-ნაბიჯ და ტაატით მოვიდა 1985 წელი, როცა ხელისუფლება გორბაჩოვსა და მის კომანდას გადაეცა. მათ დაინახეს, როგორ იყო სოციალიზმი და სსრკ შიგნიდან გამოქმულ-გამოხრული. ცოტაც და ქვეყანა თავზე დაემხობოდათ. ლიბერალიზაციის გზით გორბაჩოვმა და მისმა კომანდამ სსრკ-ის გადარჩენა მოინდომეს. შემოიღეს „პერესტროიკა“, „გლასნოსტი“, „ნოვოე მიშლენიე“. ამით, ნებით თუ უნებლიეთ, სოციალიზმისა და სსრკ-ის რღვევა-დაშლა დააჩქარეს. არ გაითვალისწინეს ლენინის გაფრთ-

ხილება: „При советской политической системе дать свободу слова и печати значит — покончить жизнь самоубийством“.*

გორბაჩოვის ცდა ეხსნა სსრკ, იმთავითვე განწირული იყო. განა დასნეულებული მგელი ბალახის ქამით განიკურნება? თუ მოარჩენს, ისევე ხორცის ქამა, მაგრამ კბილები რომ აღარ აქვს! სსრკ-ს სახელმწიფო ტერორის გასაახლებლად ძალა აღარ შესწევდა. აღარც ხალხს სჯეროდა სოციალიზმისა. ლიბერალიზაცია კი, ანუ „პერესტროიკა“, „გლასნოსტი“ და „ნოვოე მიშლენიე“, საბოლოოდ უღებდა ბოლოს სოციალიზმსაც და სსრკ-საც. ეს ყველასათვის ცხადად ჩანდა, ვისაც ისტორიული პროცესის არსი ესმის.

ამ ვითარებაში ორი რამ იყო აუცილებელი: ეროვნული მოძრაობის ერთიანობა-მთლიანობა და ისტორიული პროცესის თანდათანობით მიყოლა, მის კვალდაკვალ სიარული. არც ერთი მოხდა და არც მეორე. ეროვნული მოძრაობაც გაიხლიჩა და თანდათანობაც უარყოფილი იქნა. გათიშვა-გახლეჩისა და თანდათანობის უარყოფის შედეგი მთელმა საქართველომ თვალნათლივ იხილა 1991 წლის დეკემბრის ბოლო დეკადაში. მაგრამ, რაც მოხდა, მოხდა. გვიანლაა თითზე კბენანი.

ამ რამდენიმე წლის წინათ ტელევიზიამ გაგვაცნო ესტონელი ჟურნალისტის ურმას ოტის საუბარი ერთ ესტონელ პოლიტიკურ მოღვაწესთან (სამწუხაროდ, გვარი არ მახსოვს). ეს კაცი პოლიტიკური მოღვაწე, პარლამენტის წევრი ყოფილა სსრკ-ის მიერ ესტონეთის დაპყრობამდეც. პარტიულობით კომუნისტს აქტიურად უბრძოლია ესტონეთში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებისათვის. მოსკოვს მისი ღვაწლი იმით დაუფასებია, რომ დაუპატიმრებიან და ციმაში გადაუსახლებიან დიდი ხნით. სასჯელი მოუხდია. ესტონეთში დაბრუნებულა. ისევე პოლიტიკური საქმიანობა დაუწყია. მინისტრიც გამხდარა და სოციალისტური ესტონეთის მსახურიც. ეს კაცი ურმას ოტს თავის თავგადასავალს უამბობდა. ირონიით, იუმორით გაელენთილი საუბარი იყო. დასასრულს ურმას ოტმა ჰკითხა:

— მწერლისაგან წიგნები რჩება, მხატვრისაგან — სურათები, ინჟინრისაგან — ამენებული სახლები, გაყვანილი გზები, აგრონომისაგან — ხეხილის ბაღები, ვენახები... პოლიტიკოსის საქმიანობისაგან რა რჩება?

მოხუცმა პოლიტიკოსმა გაიციინა და უპასუხა: — ანეკდოტი.

1992 წ. იანვარი

* „ლიტერატურა და გაზეთი“, 1991 წ., № 50.

ჰველაფერს ფული უნდა

ისტორიას თვალს თუ გადაეაყვებო, დაეინახავთ, რომ ყოველ საუკუნეს თავისი ძირითადი შინაარსი აქვს. იგი წითელ ხაზად გასდევს მთელ ეპოქას. მაგალითად, იყო გეოგრაფიულ აღმოჩენათა საუკუნე, როცა ესპანელები, ინგლისელები, პორტუგალიელები თუ სხვანი ახალ-ახალ უცხო ხალხებსა და ქვეყნებს აგნებდნენ და კაცობრიობის თვალსაწიერს აფართოებდნენ. იყო კოლონიურ იმპერიათა შექმნის საუკუნე. ესპანელები, ინგლისელები, რუსები, ფრანგები, რიცხობრივად უფრო მცირენი — პორტუგალიელები, ბელგიელები, პოლანდიელები — აყალიბებდნენ თავიანთ უზარმაზარ იმპერიებს.

მე-20 საუკუნე კი დეკოლონიზაციის ეპოქაა. ეროვნული სახელმწიფოების შექმნაა მისი ძირითადი შინაარსი.

პირველი მსოფლიო ომის შედეგად დაიშალა ავსტრია-უნგრეთის, გერმანიის, თურქეთის იმპერიები. მეორე მსოფლიო ომმა სასიკვდილო განაჩენი გამოუტანა დიდი ბრიტანეთისა და საფრანგეთის იმპერიებს. კოლონიები დაკარგეს პატარებმაც — პორტუგალიამ, ბელგიამ, პოლანდიამ. ცხადად ჩანდა, რომ დეკოლონიზაციის ეპოქა ხელუხლებელს არ დატოვებდა რუსეთის იმპერიასაც. უკვე მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, მარტივი ლოგიკა ითხოვდა მიხვედრას, რომ ვერც სსრკ გადაურჩებოდა დეკოლონიზაციას, ანუ ისიც დაიშლებოდა ეროვნულ სახელმწიფოებად. ადამიანთა საზოგადოების ცხოვრებაში ისტორიული პროცესი ისეთივე სიზუსტითა და კანონზომიერებით მიმდინარეობს, როგორითაც ბუნების პროცესები. დაწყებული პროცესი აუცილებლად უნდა დამთავრდეს. იგი შუაგზაზე ვერ შეჩერდება. როდესაც დედამიწის წიაღში ვულკანური ენერჯიის დაგროვება იწყება, ის გარდაუვლად უნდა ამოიფრქვეს. მას ვერაფერი გადაელობება წინ. როდესაც მსოფლიოში დეკოლონიზაციის პროცესი დაიწყო, ეს იმას ნიშნავდა, რომ ადრე თუ გვიან, იგი სრულად უნდა დამთავრებულიყო. დეკოლონიზაციის ციკლის დასრულება კი სსრკ-ის დაშლასაც უთუოდ გულისხმობდა.

ტრაგიკული უმეცრების გამო ეპოქის ძირითადი შინაარსი ვერ ამოვიცანით. ბოლშევიზმის მმართველობამ ისეთი შიში და ძრწოლა დანერგა, რომ ვეღარ დაეიჭერეთ სსრკ-ის ბუნებრივი დაქვევა.

ვერც მეორე დიდი ისტორიული პროცესის შედეგი განვკვირი-

ტეთ. მეორე მსოფლიო ომი რომ დამთავრდა, კაცობრიობა აშშ-მა და სსრკ-მ გაიყვეს. ანტიგერმანული კოალიციის კიდევ ორ მონაწილეს — დიდ ბრიტანეთსა და საფრანგეთს — არაფერი ერგო. პირიქით, რაც ჰქონდათ ისიც დაკარგეს. აშშ და სსრკ გახდნენ მსოფლიოს ბატონ-პატრონები, მადა ჰამაში მოდისო და არც აშშ-მა იკმარა ის, რაც მიიღო და არც — სსრკ-მა. ორივემ პირველობა მოინდომა და ერთმანეთს წაეკიდნენ. რაკი ცხელ ომში გამარჯვების იმედი არც ერთს არ ჰქონდა, ცივი ომი გააჩაღეს. ათეული წლები გაგრძელდა ეს ომი. მართალია, მას ცივი ერქვა, მაგრამ ცეცხლიც ბევრგან აანთო და სისხლიც უხვად დაღვარა: კორეისა და ვიეტნამის ომები; ბერლინის, უნგრეთის, ჩეხოსლოვაკიის ამბოხებების ჩახშობა; ბრძოლები ეთიოპიასა და ანგოლაში; ტერორიზმი, რომელიც მოსკოვის შეკვეთით ხორციელდებოდა. ასე მიმდინარეობდა ცივი ომი 1985 წლამდე, როცა სსრკ-ში „პერესტროიკა“ წოდებული პროცესი დაიწყო.

ომი ომია, ცხელი იქნება იგი თუ ცივი, და რომელიღაცა მხარემ უნდა გაიმარჯვოს. აქ ყაიმი, საჭადრაკო ტერმინს თუ გამოვიყენებთ, გამორიცხებულია. შეიძლებაოდა თუ არა წინასწარ გამოცნობა იმისა — ვინ გაიმარჯვებდა აშშ-სა და სსრკ-ის ცივ ომში? რა თქმა უნდა, შეიძლებაოდა — აშშ. ამის საბუთად მარტო ისიც კმაროდა, რომ დროთა განმავლობაში აშშ-ის მხარეს აღმოჩნდნენ ყველაზე მდიდარი, ძლიერი და განვითარებული ქვეყნები — დიდი ბრიტანეთი, გფრ, იაპონია, იტალია, კანადა, საფრანგეთი. ამათ ავსტრალიას, არგენტინას, ბრაზილიას თუ მივუმატებთ, ცხადი გახდება, რა უძლეველმა ძალამ მოიყარა ერთად თავი. მართალია, სსრკ-ის გვერდით ჩინეთი იდგა, მაგრამ იგი გულამშიერი და ულონო კოლოსი იყო. მას ცივ ომში არსებითი როლის შესრულება არ შეეძლო. ყველა კუთხით — პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური, სამხედრო, კულტურული — უპირატესობა აშშ-სა და მის ბანაკს ჰქონდა. ჰკვიანი, გამჭირახი, შორსმჭკვრეტელი პოლიტიკოსისათვის ცივი ომის შედეგი ნათელი იყო. სამწუხაროდ, ჩვენ იგი წინასწარ ვერ ამოვიცანით.

უკვე მოხსენიებული ორი მსოფლიო ისტორიული პროცესის გვერდით მესამეც მიმდინარეობდა — ეკონომიკური შეჯიბრი.

თავის უძლევლობაში დარწმუნებულმა სოციალიზმმა, როგორც კი რუსეთში გაიმარჯვა, მაშინვე გამოუცხადა ეკონომიკური შეჯიბრი კაპიტალიზმს. მეორე მსოფლიო ომის წინ მთელ სსრკ-ში წამდაუწუმ ისმოდა ლოზუნგი — დავეწიოთ და გავუსწროთ მოწინავე კაპიტალისტურ ქვეყნებს! მეორე მსოფლიო ომში გამარჯვებამ ხომ სულ თავებრუ დაახვია სსრკ-ს. დამარცხდა გერმანია, იტალია, იაპონია. მართალია დიდი ბრიტანეთი და საფრანგეთი გამარჯვებულთა რიცხვში ითვლები. დნენ, მაგრამ ვაი ამ გამარჯვებას

— იმპერიებიც თავზე დაემხოთ და ეკონომიკურადაც გაძვალტყავებული აღმოჩნდნენ. მრავალრიცხოვანი კომუნისტური პარტიები მთელ მსოფლიოში მძევინვარებდნენ. სოციალიზმის საბოლოოდ გამარჯვებას თითქოს წინ, აშშ-ის მეტი, აღარაფერი ედგა. ძველი ლოზუნგიც ახლით შეიცვალა: დავეწიოთ და გავუსწროთ აშშ! მაგრამ იმას, რასაც პოლიტიკური აზრი ვერ ქვრეტდა, კარგად ხედავდნენ ენაკვინწარი ადამიანები. მაშინვე გავრცელდა ანეკდოტი:

ებრაელი იხვეწნებოდა — დავეწიოთ აშშ-ს, მაგრამ ნუ გავასწრებთო. — რატომ ნუ გავასწრებთო, — ჰკითხეს. უპასუხა: უკანალზე შარვალი მაქვს გამოხეული, აშშ-ელები დაინახავენ და ამ პატიოსან კაცს თავი მომეჭრებო.

საბედისწერო შეცდომა ის იყო, რომ სსრკ-ში პოლიტიკურმა აზრმა უმთავრესი ვერ დაინახა — უკანალზე გამოხეული შარვალი, ანუ სრული ეკონომიკური სიღუბე. სამაგიეროდ, იგი ნათლად შეამჩნია აშშ-ის პრეზიდენტმა კენედიმ. მან არა თუ მიიღო სსრკ-ის მიერ გამოცხადებული ეკონომიკური შეჯიბრი, არამედ თავისი ვარიანტიც შესთავაზა: ერთმანეთს ბომბებს ნუ დაუტყენთ. კოსმოსის ათვისებაში გავეჯიბროთო. სსრკ-მა გამოწვევა მიიღო და ერთხანს აუბა მხარი სსრკ-მა აშშ-ს, მაგრამ მალე გამოელია ძალა და 80-იანი წლების ბოლოს არსებობა სრული კრახით დაამთავრა.

დიდი მნიშვნელობისა იყო ჩინეთისათვის ბრძოლა. მეორე მსოფლიო ომი დამთავრებული არც იყო, რომ ანტიგერმანულ და ანტიიაპონურ კოალიციას ბზარი გაუჩნდა. ეს ბზარი ჩინეთის პრობლემამ წარმოშვა. ვის დარჩებოდა ჩინეთი — აშშ-ს თუ სსრკ-ს? ამ ქიშკში სსრკ-მა იმარჯვა და აშშ პირში ჩალაგამოვლებული დატოვა. ჩინეთში კომუნისტური რეჟიმი დამყარდა. იგი სოციალიზმის ბანაკს შეუერთდა.

ამ დამარცხებას კაპიტალისტური სამყარო ვერ შეუტრიაგდებოდა. „ყვითელი საფრთხე“ დღეს გაჩენილი შიში არ არის. იგი დიდი ხანია არსებობს. სოციალისტური იდეით შედუღებული სსრკ და ჩინეთი ისეთი ძალა იყო, რომ წინ ველარაფერი დაუდგებოდა. კაპიტალისტური სამყაროს წინაშე გადაუდებელი ამოცანა დაისვა: უნდა დაერღვია სსრკ-ისა და ჩინეთის ერთიანობა. მოახერხა კიდევ ეს. სსრკ და ჩინეთი მტრად მოეკიდნენ ერთმანეთს. სასაზღვრო შეტაკებები ერთმანეთს კბილიც კი მოუსინჯეს. მართალია, ეს გარკვეულად აშშ-ის გამარჯვება იყო, მაგრამ უემარო. დღევანდელი მტრები შესაძლებელი იყო ხვალ ისევ მეგობრები გამხდარიყვნენ. ამიტომ სსრკ-ში და ჩინეთში სოციალიზმი უნდა მოეშალათ. უპირველესად ეს სსრკ-ში უნდა მომხდარიყო. თუ სსრკ, ან მის ადგილას წარმოშობილი სახელმწიფო, შეუერთდებოდა აშშ-სა და მის ბანაკს, „ყვითელი საფრთხის“ წინაშე ვეროპულ ცივილიზაციას, რუ-

სეთის სახით, დიდი დამცავი კედელი გაუჩნდებოდა. რუსეთმა ეს როლი ერთხელ უკვე შეასრულა, როცა XIII საუკუნეში მონღოლთა ძლევამოსილ ლაშქარს გადაეღობა და ევროპაში არ შეუშვა. «ყვითელი საფრთხე» ისევ არსებობს და არც რუსეთის როლი გაუქმებულა. ამ როლს საიმედოდ რუსეთი მაშინ შეასრულებს, თუ იგი მყარად გახდება კაპიტალისტური სამყაროს ნაწილი. ამ მიმართულებით ევროპულ-ამერიკულმა დიპლომატიამ იმდენი იმუშავა, რომ სსრკ-იც დაშალა და სოციალიზმის ლიბოც მოარღვია.

სსრკ-ის დაშლას მისი სახელმწიფოებრივი ხასიათიც განაპირობებდა. კაცობრიობის ისტორიაში იმთავითვე ორგვარი იმპერიები არსებობდნენ: ერთნი, შექმნილნი მთელი ხალხის ძალისა და გონისხმევით და მეორენი, შექმნილი პიროვნების ძალისა და გონისხმევით. მთელი ხალხის ძალისა და გონისხმევით შეიქმნა, მაგალითად, რომის, დიდი ბრიტანეთის, რუსეთის იმპერიები. პიროვნების ძალისა და გონისხმევით შეიქმნა, მაგალითად, ალექსანდრე მაკედონელი, კარლოს დიდის, ნაპოლეონის იმპერიები. დროთა განმავლობაში ერთიც იშლება და მეორეც, განსხვავება ის არის, რომ პიროვნების მიერ შექმნილი იმპერია არსებითად ირღვევა შემქმნელის სიკვდილისთანავე. ალექსანდრე მაკედონელის იმპერია დაიშალა როგორც კი დიდი მხედართმთავარი გარდაიცვალა. ნაპოლეონსაც წმ.ელენეს კუნძულზე გაჰყვა მისი სახელმწიფო. ხალხის მიერ შექმნილი იმპერიები კი უფრო ხანგრძლივად არსებობენ. მაგალითად რომის იმპერიამ ათასი წელიწადი იარსება.

რუსეთის იმპერია 1917 წლის რევოლუციების შედეგად დაიშალა. მომდევნო წლებში მისი მოდერნიზაცია არ მომხდარა, როგორც ამას წამდაუწუმ გავიძახოდით. შეიქმნა ახალი, რუსეთის ეროვნული იმპერიის ნანგრევებზე აშენდა პიროვნული (ლენინ-სტალინის) იმპერია — სსრკ. სსრკ-ში თავად რუსეთს ისევე უჭირდა, როგორც სხვა მოკავშირე რესპუბლიკებს. ასე იყო მიუხედავად იმისა, რომ რუსეთს «უფროსი ძმა» ერქვა, რუსული ენა პრივილეგიებით სარგებლობდა, ქულის საკითხავადაც მოსკოვში დაგვარბენინებდნენ, რუსეთს რომ სხვა მოკავშირე რესპუბლიკებზე არანაკლებად ყვლეფდნენ, ეს დღეს მკაფიოდ ჩანს.

სსრკ ბევრად ვრცელ ტერიტორიას ფლობდა და ბევრად მრავალრიცხოვან ხალხს მმრძანებლობდა, ვიდრე რუსეთის იმპერია. სსრკ-ის ყურმოპირილი ყმები იყვნენ ევროპისა და აზიის ბევრი ქვეყანა. ამერიკისა და აფრიკის კონტინენტის საქმეებშიც აფათურებდა ხელებს სსრკ.

სსრკ-ის გარეგნულ სიძლიერეში დიდი შინაგანი სისუსტე იმალებოდა. ერთსა და იმავე სისტემაში შეუძლებელი იყო დიდხანს დარჩენილიყვნენ ისეთი ძირეულად განსხვავებული ქვეყნები, როგორც მაგალითად, უნგრეთი და ვიეტნამია. ეს შინაგანი წინააღ-

შდევობა, ადრე თუ გვიან, სსრკ-ს გამოლრღნიდა და დაშლიდა. სსრკ-ს ის დაემართებოდა, რაც ყველა პიროვნული იმპერიის ხვედარი იყო. არსებითად, სსრკ-ის დაშლა მაშინ დაიწყო, როცა მისი შემქმნელი სტალინი გარდაიცვალა. მაგრამ ეს ვერ გაუაცნობიერეთ და კრძალვითა და თრთოლვით შეეკუჩრებდით სახელმწიფოთა უზარმაზარ სისტემას, გაშლილს ევროპის შუაგულიდან წყნარ ოკეანემდე, ციმბირიდან მაღალიზიამდე. ისე დაგვემართა, როგორც ანდაზაშია ნათქვამი: შეშინებული ძაღლი სამ წელიწადს ჭირკს უყეფდაო.

დღეს ვხედავთ, რომ მსოფლიო ისტორიული პროცესის ხუთივე ნაკადი (დეკოლონიზაცია, ცივი ომი, ეკონომიკური შეჯიბრი, ბრძოლა ჩინეთისათვის, პიროვნული იმპერიის სიძაბუნე) თურმე ერთ გარდაუვალ შედეგში იყრიდა თავს — სსრკ-ისა და სოციალიზმის დაშლა-რღვევაში. ქართულ პოლიტიკურ აზრს ხსენებული პოლიტიკური პროცესების მდინარება რომ თავის დროზე შეეძინია და შედეგი განეკუთრება, ჩვენ ბევრ საბედისწერო შეცდომაზე გავექცეოდით, მსხვერპლიც ნაკლები იქნებოდა და თავისუფლება-დამოუკიდებლობას დღეს საფუძვლიანად მომზადებული შევხვდებოდით. არ დავკარგავდით იმ დროს, რაც თავისუფლება-დამოუკიდებლობის პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, სოციალურ, კულტურულ, საგანმანათლებლო საფუძვლების მომზადებას სჭირდებოდა. მაგრამ უმწეონი აღმოვჩნდით. ისტორიის მსვლელობას ალღო ვერ ავუღეთ. ვერც მომზადება მოვასწარიტ. თავი მხოლოდ იმით შეგვიძლია ვინუგეშოთ, რომ ეს ვერც სსრკ-ში მოსახლე სხვა ხალხებმა მოახერხეს. ისინიც პოლიტიკურად და ეკონომიკურად სრულიად მომზადებული აღმოჩნდნენ სსრკ-ის ნანგრევებში.

მართალია, ამ საკითხებზე ლაპარაკი ამჟამად ძალიან დაგვიანებულია, მაგრამ თუ გავისხენე მხოლოდ იმიტომ, რომ მეთქვა — თუ მსოფლიოში მიმდინარე პროცესები საქართველოს (ყველა მოკავშირე რესპუბლიკის) სასარგებლო იყო პოლიტიკურად, ეკონომიკურად საშიში და სახიფათო აღმოჩნდა. ამ პროცესებმა ძირფესვიანად დაანგრიეს ძველი ეკონომიკური სისტემა, მაგრამ ჭერჭერობით საფუძველი ვერ ჩაუყარეს ახალს. ახლა ამოცანა ის გახლავთ, რომ როგორმე ეკონომიკური პროცესი ვმართოთ და ახალი, ანუ თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკური სისტემა ავაშენოთ.

პოლიტიკური თავისუფლების მოპოვება არ ნიშნავს ქართული სახელმწიფოს აშენებას. ქართული თავისუფალი სახელმწიფო მაშინ აიგება, როცა ეკონომიკური პრობლემები მოგვარდება. ყოველგვარი თავისუფლება, მძლავრი ეკონომიკის თვინიერ, სიცრუეა, თავისთავის მოტყუებაა. ქართველ ხალხსაც უმთავრესი და ურთულესი ბრძოლა წინ აქვს: ბრძოლა ეკონომიკური მოწყობისათვის.

ამ ბრძოლას ვერც მიტინგებით, ვერც დემონსტრაციებით, ვერც მანიფესტაციებით, ვერც გაფიცვებით და ვერც შიმშილობების გამოცხადებით, ვერც დაუმორჩილებლობით ვერ მოვიგებთ. პირიქით, გამოუვალ და სასტიკ ეკონომიკურ ქაოსში ჩავვარდებით, რასაც შეიძლება თავი ველარც დავაღწიოთ.

ეკონომიკურ თავისუფლებისათვის ბრძოლის მოგება ერთადერთი გზით შეიძლება: თავდადებული შრომით, რკინის დისციპლინით და მოთმინებით. სხვა საშუალება ეკონომიკური კრიზისის მოგვარებისა კაცობრიობის ისტორიამ არ იცის.

ქოხი რომ ქოხია, იმის აშენებასაც სჭირდება ჭკუა, ფული და დრო. რალა ითქმის სახელმწიფოს მშენებლობაზე? ღმერთმა ნუ ქნას, რომ ისე დაგვემართოს, როგორც ერთ ძველ ანეკდოტშია.

კოლმეურნეობაში კრება მოიწვიეს. თავმჯდომარემ შეკრებილ ხალხს მოახსენა: ზემდგომმა ორგანოებმა ამოცანა დაგვისახეს — ან უნდა ავაშენოთ ბოსელი, ან — კომუნისში. ხალხმა უნდა გადაწყვიტოს, რომლის მშენებლობას შევუდგეთო.

წამოდგა ხანდაზმული გლეხი და სიტყვა ითხოვა.

— ბოსელი რომ ავაშენოთ, — თქვა მან, — ამისათვის საჭიროა ფიცარი, აგური, კირი, ყვარი, კრამიტი, ისლი: ესენი ჩვენ არც ერთი არ გვაქვს. არც ის ხუროები გვყავს, ვინც იცის ბოსლის აშენება. ფულზეც ქესატად ვართ. კომუნისში აშენებას არაფერი ეს არ სჭირდება ამიტომ უფრო გონივრული იქნება, ბოსლის აშენებას თავს თუ დავანებებთ და კომუნისში მშენებლობას შევუდგებითო.

ღმერთმა აგვაშოროს ეს საფრთხე. მაგრამ სულხან-საბა ორბელიანი ბრძანებს: ღმერთი იმას არ შევლის, ვინც ხელს არ ანძრევსო. დღევანდელ ვითარებაში ხელის განძრევა მარტო თოხის მოქნევას ან ტრაქტორის მართვას არ ნიშნავს. იგი უპირველესად გულისხმობს ნათლად და დეტალურად გააზრებულ ეკონომიკურ პროგრამას.

ამ ცოტა ხნის წინათ ტელევიზიით გამოსვლისას ვთქვი: ჩვენ დღეს სოლომონ ისაკიჩ მექლანუაშვილის მდგომარეობაში ვართმეთქი. ეს სიტყვები ზოგიერთს საწყენად დაურჩა თურმე: მექლანუაშვილს შეგვადარაო. ჭერ ერთი, სოლომონ ისაკიჩთან შედარება რატომ არის საწყენი? მეორეც: მერწმუნეთ, ფიქრადაც არ გამივლია ვისიმე გულისტკენა. უბრალოდ, ვითარება მიხდოდა წარმომედგინა. ისე, გულახდილი თუ ვიქნებით, უფრო მართალი იქნებოდა მეთქვა: ბევრად უარეს მდგომარეობაში ვართ, ვიდრე ლავრენტი არდაზიანის პერსონაჟი იყო.

დააკვირდით:

სოლომონ ისაკიჩის დროს მყარი ეკონომიკური სისტემა არსებობდა. იგი ნელა, მაგრამ ბუნებრივი და სწორი მიმართულებით

ვითარდებოდა. დღეს არავითარი ეკონომიკური სისტემა არ არსებობს. ძველი, სოციალისტური დაინგრა, ხოლო ახალი, სოციალური საბაზრო ეკონომიკა, ჯერ არ შექმნილა. ამას დიდი დრო უნდა.

სოლომონ მექლანუაშვილი საკუთარი უნარის წყალობით გამდიდრდა. დახმარება არავისთვის უთხოვია. დადიოდა ბაზარში, ვარიებს. ყიდულობდა, ოდნავ უმატებდა ფასს და ისევ ყიდდა. მოგებულ გროშებს ერთმანეთს აწებებდა. ასე თანდათანობით აგროვებდა სიმდიდრეს.

ერთი სიტყვით, მყარ ეკონომიკურ ვითარებაში მოქმედებდნენ მწარმოებელი (გლეხი, რომლისგანაც სოლომონი ვარიებს ყიდულობდა) — შუამავალი (სოლომონ ისაკიჩი) — და მომხმარებელი (იგი, ვინც სოლომონისაგან იძენდა ქათმებს). კარგად მოგვხსენებთ, ამ კომპონენტების (მყარი ეკონომიკური ვითარება, მწარმოებელი, შუამავალი, მომხმარებელი) თვინიერ წარმოუდგენელია სოციალური საბაზრო ეკონომიკა.

ეკონომიკური სისტემა რომ არ არსებობს, ეს უკვე ვთქვით. ამას ისიც უნდა დავუმატოთ, რომ არც მწარმოებელია. შეიხედეთ დღეს სოკოებივით მომრავლებულ საკომისიო მაღაზიებში და თქვით: იპოვით კი თუნდაც ერთ ნივთს, რომელიც საქართველოშია დამზადებული? ყველაფერი უცხოეთიდან არის შემოტანილი ნაირ-ნაირი გზებით. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ სამეულს (მწარმოებელი — შუამავალი — მომხმარებელი) აკლია საძირკველი — მწარმოებელი. ამის გამო შუამავალი და მომხმარებელიც ჰაერშია გამოკიდებული. ესენი არა თუ ეკონომიკას ვერ შექმნიან, მათი არსებობაც დიდად საეჭვოა, იმიტომ, რომ მარტივი კანონზომიერება გვასწავლის: თუ არ იქნება მწარმოებელი, არ იქნება ეკონომიკაც.

მართალია, ერთი პიროვნების — სოლომონ ისაკიჩი მექლანუაშვილის — გასამდიდრებლად, როგორც მწარმოებელი, ვარიების გამყიდველიც კმაროდა, მაგრამ საქართველოს ეროვნული დოვლათის შესაქმნელად მწარმოებელთა მთელი კლასის შექმნა აუცილებელია. როგორ შეექმნათ მწარმოებელთა კლასი? აი, თავსატეხი კითხვა.

ამ პრობლემის მოსაგვარებლად, რა თქმა უნდა, პრივატიზაცია აუცილებელია. ხელისუფლებაც სწორად მოიქცა, როცა პრივატიზაცია წამოიწყო, მაგრამ როგორი გეგმით განვახორციელოთ იგი?

თუ გვინდა სოციალურ საბაზრო ეკონომიკას მყარი საძირკველი ჩაეყაროს, კერძო მფლობელს უნდა მიეცეს არა მარტო პაწია სადალაქო, არამედ ისეთი უზარმაზარი სამრეწველო ობიექტიც, როგორიც არის, ვთქვათ, რუსთავის მეტალურგიული ქარხანა.

ის ობიექტები, რაც სადალაქოს რიგში დგას, პირობითად მცირე პრივატიზაციას მივაკუთვნოთ. ის, რაც მეტალურგიული ქარხნის

რიგში დგას, — დიდ პრივატიზაციას. მათდამი დამოკიდებულებაში არსებითი სხვაობაა. თუ მცირე პრივატიზაციის ობიექტები შეიძლება უფასოდაც გაიყოს (მაგალითად, მივცეთ ტაქსის მძღოლებს ავტომობილები. რატომ ვაყოვნებთ?), დიდი პრივატიზაციის ობიექტები აუცილებლად უნდა გაიყიდოს. ვერც ერთი სახელმწიფო, ყველაზე მდიდარიც კი, კერძო მესაკუთრეს უფასოდ ვერ გადასცემს ისეთ ქარხნებს, როგორც არის ქუთაისის საავტომობილო, თბილისის საავიაციო ან ელმავალშენებელი, ფრთის გემთშენებელი, ბათუმის ნავთობგადამამუშავებელი და სხვანი მისთანანი. მიზეზი უმეტეს, ამას ვერ იხამს საქართველო. მაშინ ისედაც ღარიბი ქვეყანა მთლად გალატაკდება. მაგრამ არც გაყიდვის დაყოვნება შეიძლება. ამან გამიჩინა აზრი, რომ დიდი პრივატიზაცია უფრო ადრე უნდა მოხდეს, ვიდრე მცირე, ან უკიდურეს შემთხვევაში პარალელურად მიიწიოს.

რატომ? ვეცდები დავასაბუთო.

ვისაც გლახებთან უსაუბრია, იგი უთუოდ დამეთანხმება, რომ გლახობა ერთგვარად დააფრთხო მიწის პრივატიზაციამ. არა იმის გამო, რომ მათ არ სურთ მიწის კერძო მფლობელნი იყვნენ. არა, ისინი შეაშინა იმან, რომ არ იშოვება არც თანამედროვე სასოფლო-სამეურნეო იარაღები, არც სასუქები, არც შხამ-ქიმიკატები. გლეხი დაექვდა: ვაითუ, მიწას ვერ მოვუაროთ და უფრო წაგებულნი დავრჩეთ. ვერ გაამტყუნებ. გლეხკაცი ანგარიშიანი და ფრთხილი. ხელისუფლებას კი, უფულობის გამო, ჭერჭერობით არა აქვს საშუალება გლახობა მოამარაგოს სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოებისათვის აუცილებელი საქურჯელით.

თუ დიდი პრივატიზაციის ობიექტებს თავისუფლად გავყიდდით, მათ უქველად ბევრი მყიდველი გამოუჩნდებოდა. სახელმწიფო ხაზინაში დიდძალი ფული შევიდოდა. ეს, ერთი მხრივ, ხელისუფლებას მისცემდა საშუალებას მეტ-ნაკლებად მოეგვარებინა ბევრი მტკივნეული საკითხი, ხოლო, მეორე მხრივ, მოქალაქეებს არ გაუუქმდებათ ის ფული, რაც ოჯახებში აქვთ შენახული. თუ შენახული ფული არ დაინარჩა ქვეყნის სასარგებლოდ, იგი სულ მოკლე ხანში მაკულატურად გადაიქცევა. პატრონებს მისი შპალერად გამოყენება მოუწევთ. აუცილებლობა მოითხოვს და მალე საქართველოს საკუთარი ფული ექნება. გულითაც რომ მოინდომოს, ხელისუფლება ახალ ქართულ ფულს, დიდი რაოდენობით, ვერ გადაცვლის შინადაგროვილ ძველ საბჭოურ ფულში. ამგვარი გადაცვლა ახალ ქართულ ფულს გააუფასურებს, ბონად გადააქცევს. გადაცვლა მოხდება გარკვეული ოდენობით და ისიც იმ თანხისა, რომელიც ბანკებშია შეტანილი და შენახული.

ეს: ერთი. მეორეც:

თუ დიდი პრივატიზაცია დაიგვიანებს, მცირე პრივატიზაცია

სასურველ შედეგს ვერ მოგვეცემს. დიდი პრივატიზაციის ობიექტები, როგორც კომუნისტური რეჟიმის დროს, ისე დღესაც, არ იქნებიან მომგებიანი. მოგეხსენებათ, მაშინ (კომუნისტური რეჟიმის დროს) დიდი სამრეწველო ობიექტების უმრავლესობა გეგმას ვერ ასრულებდა და წაგებით მუშაობდა. მათ დანაკარგს, რისი ვაიფაგლახით, ანაზღაურებდნენ იმ მოგებით, რასაც სოფლის მეურნეობა (ჩაი და ვენახი) იძლეოდა. თუ დიდი სამრეწველო ობიექტები, თუნდაც ერთხანს, ისევ სახელმწიფო საკუთრებად დარჩა, განმეორდება ძველი უთავბოლოება. ამას კი შეუძლია გამოიწვიოს ეკონომიკური კატასტროფა. ვერავითარი სოფლის მეურნეობა, ვერც კერძომესაკუთრული და ვერც საკოლმეურნეო, ვერ გაუძლებს დიდი სამრეწველო ობიექტების ზარალიან საქმიანობას. ზარალიან საქმიანობას ვინღა ჩივის, როცა დღეს ეს სამრეწველო ობიექტები არსებითად გაჩერებულია.

ამას წინათ გაზეთ „მანში“ (1992 წ., №3) რუსთავის მეტალურგიული ქარხნის დირექტორი გურამ ქაშაკაშვილი ჩიოდა: „შარშან 400 ათასი ტონის ნაცვლად 250 ათასი ტონა ჯართი მივიღეთ, წლეულს კი რაღაც 100 ათასი ტონა თუ შეგროვდება“. ვისაც საქართველოს ჩაის პლანტაციებში, ვენახებში, ველ-მინდვრებში უწვლია, დამეთანხმება, რომ ყველაფერი ჯართით არის გაესებულ-გადატენილი. რას არ ნახავთ — მიტოვებულ ტრაქტორებს, მსუბუქი თუ სატვირთო ავტომანქანების ძარებს, კაბინებს, ფერსოებს, დანგრეული ნაგებობების რკინის კონსტრუქციებს, სხვადასხვა ზომის მილებს... ერთი სიტყვით, მთელი საქართველო ჯართად არის ქცეული. ოღონდ არ არის ადამიანი, ვინც ამას შეაგროვებს და სადაც ჯერ არს, იქ მიიტანს. ყველაფერი რომ შეგროვდეს, რაც ჩვენს ვენახებში, ხეხილბაღებში, ჩაის პლანტაციებში, ველ-მინდვრებში ყრია, რუსთავის მეტალურგიული ქარხანა, თუ მეტი არა, ერთი ათეული წლით მაინც იქნება უზრუნველყოფილი ჯართით. ალაზნის ველიდან რომ მოუყვებთ და შავეიზღვისპირამდე ვიაროთ, ამ ჯართის შეგროვებას სულ მცირე ორი წელიწადი მაინც დაჭირდება. ესეც იმ შემთხვევაში, შეგროვებელთა საგანგებო რაზმი თუ იმუშავებს და იქნება ფულიც და ტრანსპორტიც.

რამდენი განკარგულებაც უნდა გასცეს ხელისუფლებამ, ამ საქმეს მაინც არავინ გააკეთებს. გამკეთებელი არავინ არის და იმიტომ. საქმეც მაშინ გაკეთდება და რუსთავის მეტალურგიული ქარხნის ბადალი სამრეწველო ობიექტებიც მომგებიანად მაშინ ამუშავდება, ისინი კერძო მფლობელის ხელში თუ აღმოჩნდებიან. სოციალიზმმა ნათლად დაამტკიცა, რომ სახელმწიფოს, როგორც მესაკუთრეს, ეკონომიკის მართვა არ შეუძლია. კაპიტალიზმმა კი დაგვარწმუნა, რომ პიროვნებას, როგორც მესაკუთრეს, დიდი წარმატებით ხელეწიფება ეკონომიკის მართვა. ამიტომ დიდი პრივატიზაციის და-

ყოვნება მომაკედინებელია. უნდა ვიმოქმედოთ სწრაფად. რა თქმა უნდა, იმას არ ვამბობ, რომ ჩვენი მოქმედება ჰგავდეს თავრეტ-დასხმული კაცის საქციელს. მაგრამ ჩინებულად გაწვრთნილი სპორტსმენის სისწრაფე და სიზუსტე კი აუცილებლად გვკვირდება.

ადამიანის ბუნებაც გასათვალისწინებელი გახლავთ. დიდი სამრეწველო ობიექტების (ამათ ყოფილ საბჭოთა მეურნეობებსაც მივათვლი) ხელმძღვანელებმაც და თანამშრომლებმაც კარგად იციან, რომ, ადრე იქნება თუ გვიან, ამ ქარხნების, ფაბრიკების, მეურნეობების პრივატიზაცია მოხდება. ამიტომ მათ აღარავენ უვლის, პატრონობს (ცალკეული გამონაკლისი ვითარებას არ ცვლის). პირიქით: მიმდინარეობს ამ ობიექტების ძარცვა-გლეჯა, გაჩანაგება. ის, რაც ყველასია, არავისი არ არის და ვინც რასაც მოასწრებს, ის მიაქვს სახლში. სანამ ისინი საბოლოოდ არ გაპარტახებულა, ჩავაბაროთ პატრონს, ანუ გავყიდოთ.

ვინ იყიდის?

იქნებ თავად ქარხნის კოლექტივმა იყიდოს, იქნებ საგანგებოდ შექმნილმა კომპანიამ. არც იმის უნდა შეგვეშინდეს, რომ უცხოელმა კაპიტალისტმა შეიძინოს. ბათუმში ნავთობგადამამუშავებელი ქარხნის საქმიანობის მომგებიანად წასამართავად როტშილდი ნიკო ნიკოლაძემ მოიწვია. ამით საქართველოს არაფერი წაუგია. ერთხანს კიათურის მარგანეცს ჰარიმანი ფლობდა. ამ კაცს არაფერი გაუფუჭებია იქ. პირიქით, ბევრი კარგი გააკეთა. უცხოეთშიც მიმართავენ ამგვარი გაყიდვის პრაქტიკას. აზიის ოთხი ეკონომიკური ვეფხვი — სამხრეთ კორეა, ტაივანი, სინგაპური, ჰონკონგი — ამ გზით გახდა მდიდარი და გადადილვამებული. კონტინენტური მილიარდიანი ჩინეთი შიმშილით რომ სულს ღაფავდა, მისი პაწია ნაწილი ტაივანი დოვლათში იხრჩობოდა. ტაივანელები მარტივად მოიქცნენ: რისი მოვლა-პატრონობაც არ შეეძლოთ, ის უცხოელებს მიჰყიდეს. უცხოელებმა (კერძოდ, იაპონელებმა) თავადაც ისარგებლეს და ტაივანელებსაც უშველეს. ამ გზას ადგას დღეს ტაილანდიც, მალაიზიაც, ინდონეზიაც. 1990 წელს ტაილანდში იაპონელები თურმე ყოველ ორდღენახევარში ერთ ფაბრიკას ხსნიდნენ („ზარუბეიკომ“, 1992 წ., №7). ამ ოპერაციას „შტორმი“ ეწოდებოდა. ამ საქმიანობით ტაილანდი დიდად მოგებული დარჩა. სადაც არის იმ ოთხ ეკონომიკურ ვეფხვს დაეწევა და გვერდით ამოუდგება. საქართველოსაც იმგვარი შტორმი სჭირდება.

. თუ ხალხმრავალ და დიდ ინდონეზიას არ ეთაკილება სხვისი დახმარება, ჩვენ რატომ უნდა გვერცხვინებოდეს? ნუ გავდებთ კულდს ყავარზე დავით კლდიაშვილის პერსონაჟებივით. ისიც ნუ დაგვა-ვიწყდება, რომ „როდესაც ქვეყანაში დამკვიდრებულია კერძო სა-კუთრების ინსტიტუტი, თანამედროვე გაგებით, და როდესაც უკვე საზოგადოება დინამიკური ცხოვრებით ცხოვრობს, მაშინ ყველა-ფერი მობილურია. მაშინ იმოქმედებს მხოლოდ და მხოლოდ ერთი

კანონი. ეს არის ეკონომიკური აქტიურობის კანონი. ჩვენმა წარსულმა გვიჩვენა XX საუკუნის 10-იან წლებში, როდესაც პართველი გლეხის სამეურნეო აქტიურობა გაღვიძებულ იქნა, მან შეაფიქროვა არა მარტო კავკასიელი თუ მეზობელი არაქართველი ეროვნების წარმომადგენელი, არამედ გერმანელებიც კი" (მიხ. ნანეიშვილი. გაზ. „ფაევორიტი“, 1992 წ., 2. IV). ამდენად, უცხო საშიში არ არის.

მაგრამ ეს მომავალში იქნება. დღეს კი გვიჭირს, კატასტროფულად გვიჭირს. ადამიანები თვეობით ვერ იღებენ ხელფასებს, პენსიებსაც კი. ელვის სისწრაფით იზრდება ყველაფრის ფასები. არაფერ უწყის, როდის შეჩერდება ეს ზრდა. ჯამაგირების მატება კი ტაბატით მიმდინარეობს. თუმცა ვერც ერთი ხელისუფლება ვერ მისცემს მოქალაქეს, დღევანდელ ეკონომიკურ ვითარებაში, იმ ხელფასს, რაც შეუჩერებელიც მზარდ ფასებს გაწევდება. ხშირად გაიფანტებოდა ჩივილს — რუსეთში ცხრაასი მანეთი გახდა საშუალო ხელფასი, ჩვენ კი ხუთას მანეთს გვეპირდებიანო. მართალია, ცხრაასი ხუთასს სჯობს, მაგრამ ახლანდელ ფასებთან შედარებით ისიც გროშია. ჩვენი უბედურება ისიც არის, რომ რუსეთს საკუთარი ზარაფხანა აქვს, ჩვენ კი — არა. ბექდავს და ბექდავს ქალაქის ფულს და ნაცარივით აყრის თვალში რუსეთის მოქალაქეებს. ჩვენ ეს ნაცარიც არ გავგაჩნია. ქართული ფული უცხოეთში უნდა დაიბეჭდოს და ამაშიც მამასისხლს ითხოვენ.

ყველაფერს ფული უნდა, ფულის დაბეჭდვასაც კი.

შეიძლება პროფესიით ეკონომისტს და ფინანსისტს ჩემი მსჯელობა სასაცილოდ მოეჩვენოს, მაგრამ ის ხომ ყველასათვის ცხადია, რომ სპეციალისტთა მკაფიო პასუხი სჭირდება კითხვას — რა გზით დავაღწიოთ თავი მძიმე ეკონომიკურ კრიზისს, რა ვადაა ამისათვის საჭირო, რამდენი ფული და როგორ ვიშოვოთ იგი?

ეკონომიკური რეფორმის გამარჯვებაზე და მოკიდებული საქართველოს ბედი. თუ ეკონომიკური რეფორმა დამარცხდა, საქართველო განწირულია. ეს ყოველმა მოქალაქემ ღრმად უნდა გააცნობიეროს, თორემ ქართველმა, შიმშილის შიშით, შეიძლება ეროვნული თავისუფლების იდეაც კი შეიძულოს. ეს კი სრული კრაზი იქნება.

როცა ამ ორი-სამი წლის წინათ ვიხევევბოდი — პოლიტიკური ციებ-ცხელება ცოტათი დავიცხროთ, ეკონომიკის პრობლემებზე ვიფიქროთ, მასზე ვიზრუნოთ, მას მივხედოთ, რომ დამოუკიდებლობას, ეკონომიკური თვალსაზრისით, მოუმზადებელი არ შევხედეთ-მეთქი, კარგად მახსოვს ირონიული სახეები და პათეტიკური შეძახილები — ოღონდ დამოუკიდებლობა მოვიპოვოთ და ბალახს შევკვამთ.

დღეს კი არავის სურს ბალახის კამა.

ხუთთავიანი ურჩხული

ქართული ეროვნული მოძრაობა დამარცხდა. ეს სიტყვები შეიძლება ზოგიერთს გაუკვირდეს: — როგორ? საქართველოს დამოუკიდებლობა ბევრმა სახელმწიფომ სცნო. ჩვენი ქვეყანა გაეროს წევრი გახდა. რა დამარცხებაზეა ლაპარაკი? ყველაფერი ეს მართალია, მაგრამ მოვლენები, რომელთა მხილველი და მოწმე მთელი საქართველოა, მაძლევს უფლებას ვთქვა ეს მწარე სიტყვები.

ეროვნულმა მოძრაობამ ხუთთავიანი ურჩხული გააღვიძა. მისი მოკვლა ან დაშოშმინება კი ჯერჯერობით ვერ შეძლო. არც ის ვიცით, როდის მოახერხებს ამას. ურჩხულის ხუთივე თავი კი ცეცხლს აფრქვევს და შთანთქმით გვემუქრება — შინააშლილობა, ჩრდილოკავკასიელთა ინტერვენცია, სომალიზაცია, ეკონომიკური ქაოსი, დაბნეულობა. იმის მაგიერ, რომ თავები მოგვეკვეთა, როცა ურჩხული თვლემდა, გამოფხიზლება ვაცალეთ და უმძიმეს ბრძოლაში ჩავებით. არადა, თანდათანობით რომ მივეყოლოდით ეროვნული თავისუფლების გზას, ხუთივე თავს ისე წავეცლიდით, ურჩხული გაღვიძებასაც ვერ მოასწრებდა. მაგრამ სხვა გეზი ავირჩიეთ და ახლა ვიპყით მის ნაყოფს.

შინააშლილობა: ქართველებს დღეს ხელში იარაღი გვიჭირავს. ერთმანეთს ვესვრით. ერთმანეთი გვძულს და სასიკვდილოდ გვემეტება.

მოულოდნელი იყო ეს შინააშლილობა თუ კანონზომიერად მოხდა იგი? ვიჭნებოდით ან მეტისმეტად მიამიტებო, ან მეტისმეტად თვალთმაქციანი, თუ ვიტყოდით არ მოველოდით იმ ეროვნულ უბედურობას, რაც სამოქალაქო ომით გამოიხატა. იგი ბუნებრივი შედეგია ეროვნული მოძრაობის გათიშვისა და ურთიერთდაპირისპირების. საქართველო ვერ გაექცეოდა იმ მარტივ წესს, რაც ყველა ქვეყანაში, ყველა ხალხში და ყველა დროში მოქმედებს: თუ გაითიშება ამა თუ იმ მოძრაობის ხელმძღვანელობა, გაიძლიჩება მთელი საზოგადოებაც, მთელი ერიც. რა დღესაც ეროვნული ფორუმი გაიყო, იმ დღიდანვე უდავო იყო და უეჭველი, რომ ქართველი ხალხი ურთიერთდაპირისპირებას და ხოცვა-ჟლეტას კელარ გადაურჩებოდა.

ეროვნული ფორუმის დაშლის შედეგად საქართველოში სამი პოლიტიკური ძალა გაჩნდა: კომპარტია და ეროვნული მოძრაობის

გაყოფილი და დაპირისპირებული ორი ბანაკი. კომპარტია გაიტ-
რუნა. აღარ აქტიურობდა. პოლიტიკური ბრძოლის ცენტრში ორ
ბანაკად გათიშული ეროვნული მოძრაობა აღმოჩნდა. წამოვიდა
პრესაში მტრობის, სიძულვილის, ცილისწამების, ლანძღვა-განების
ღვართქაფი. გუშინდელი თანამებრძოლნი ერთმანეთს აღარ ინდობ-
დნენ. მიწასთან ასწორებდნენ.

კიდევ უფრო გართულდა მდგომარეობა 1990 წლის 28 ოქტომ-
ბრის არჩევნების შემდეგ. 28 ოქტომბრის ხელისუფლებამ თავის
ტყუპის ცალთან საერთო ენა ვერ გამოძებნა. მორიგება-შეთანხმე-
ბის გზები ვერ გამოხანა. თავისთავს კი მომაკვდინებელი განაჩენი
მაშინ გამოუტანა, როცა ორივე შეიარაღებული ძალა მოიმდურა.
ჯერ „მხედრიონი“ და მერე ეროვნული გვარდია.

არ არსებობს ხელისუფლება, რომელსაც მტერი არ ჰყავს. არც
არასოდეს იარსებებს. ხელისუფლების ნიჭიერებაც და ძალაც მაშინ
ვლინდება, როცა იგი ახერხებს ღუშმანთან საუბარს და, ვითარების
გათვალისწინებით, მეგობრობასაც კი. ძნელი წარმოსადგენია უფ-
რო დაუძინებელი მტრები, ვიდრე სტალინი და ჩერჩილი იყვნენ,
მაგრამ გერმანიის წინააღმდეგ მაინც გამოძებნეს ერთიანი სამო-
კაუშირეო პოლიტიკის საფუძველი. ისინი მაშინაც მტრებად დარ-
ჩნენ, როცა ანტიგერმანულ კოალიციაში ერთმანეთის გვერდიგვერდ
ისხდნენ, მაგრამ, რაკი ორივე ღმერთს პოლიტიკოსის ნიჭით და-
ეჯილდოებინა, ისიც იცოდნენ — მთელ მსოფლიოს მეგობრებად
როგორ ჩვენებოდნენ. ეს პოლიტიკური ისტორიის ბრძნული გაკ-
ვეთილია, მაგრამ მის ათვისებას ჰკუა სჭირდება. სამწუხაროდ,
ჰკუის შეძენა შეუძლებელია. იმ პატარა კოლოფში, თავის ქალას
რომ ეძახიან, ღმერთმა რაც ჩადო, ჩადო. ვერც ვერაფერს მიუმატებ
და ვერც ვერაფერს მოაკლებ.

ჩრდილოკავკასიელთა ინტერვენცია: მაშინაც საბედისწერო შეც-
დომა დავეშვიტ, როცა აფხაზთა და ოსთა ანტიქართული ამბო-
ხებანი ეთნოკონფლიქტებად მოვნათლეთ. იმთავითვე უნდა მიეზბ-
ვდარიყავით, რომ ეს იყო ჩრდილოკავკასიელთა ინტერვენციის
სიგნალი, რაც მერე ფართო მასშტაბს მიიღებდა.

რატომ ვამბობ ამას?

ჯერ ერთი იმიტომ, რომ ჩრდილოკავკასიელთა ინტერვენცია
ჩვეულებრივი ამბავია საქართველოს გრძელ ისტორიაში.

გაიხსენეთ ვახტანგ გორგასალის ბრძოლა ოსთა წინააღმდეგ,
როცა ისინი დარიალის ხეობით მოძვრებოდნენ და საქართველოს
მთიანეთს აწიოკებდნენ.

გიორგი ბრწყინვალემ მონღოლები უფრო იოლად განდევნა
საქართველოდან, ვიდრე ოსები შიდა ქართლიდან. თავგანწირული
ბრძოლა დასჭირდა ამას.

1918-21 წლებშიც გვიმუხბლეს ოსებმაც და აფხაზებმაც. მათ

აქანყებანი მოაწყვეს და ბოლშევიკურ რუსეთს ეპატიებოდნენ საქართველოში.

ამასწინათ, ერთმა მაღალი თანამდებობის ოსმა გაიხსენა: ქართველებსა და ოსებს დინასტიური მოყვრობაც გვაკავშირებსო. მართალია ეს, მაგრამ ყოფილი დინასტიური მოყვრობა მეგობრობის გარანტია არ არის. არ არსებობს უფრო დიდი დინასტიური მოყვრობა გერმანელებსა და რუსებს რომ აკავშირებთ, მაგრამ არც არავის უყუყავთ ერთმანეთი ისე დაუზოგავად, როგორც რუსებსა და გერმანელებს.

ლექიანობაც მოვიგონოთ. სპარსეთისა და თურქეთის მუდმივ შემოსევებს არ გაუპარტახებია და დაუქცევია ისე საქართველო, როგორც ეს ლექიანობამ გააკეთა.

სტამბოლის, ალექსოს თუ დამასკოს მონათა ბაზრებზე გაყიდულ ქართველთა ნახევარზე მეტი ჩრდილოკავკასიელთა მოპარულ-მოტაცებული ადამიანები იყვნენ.

ისტორიამ ჩრდილოკავკასიელის ცნობიერებაში საქართველო დამკვიდრა საალათო და საქურდალ ადგილად. ისიც საძარცვავად მოეშურება ჩვენსკენ, როგორც კი ამის საშუალება მიეცემათ. ამას არა მარტო ძველი ისტორიის გვიდასტურებს, არამედ ახალიც. 1918 წელს მთიკოპში აფხაზი ბოლშევიკი რუსებსა და ჩრდილოკავკასიელებს ეხვეწებოდა: აფხაზეთში უამრავი ხილია, სურსათ-სანოვავე. ამას ყველაფერს თქვენ მოგცემთ, ოღონდ დაგვენმარეთ და ქართველები გაგვაყრევიეთო (ქ.გამახარია — „ქართულ-აფხაზურ ურთიერთობათა ისტორიიდან“, 1991 წ., გვ. 59-60). დღესაც ხომ ქართველთა სახლებსა და კარმიდამოს ჰპირდებიან ჩრდილოკავკასიიდან გამოგზავნილ ავაზაკებს?

მეორეც იმიტომ, რომ არსებობს ისტორიული სამშობლოს ნოსტალგია, ისტორიული სამშობლოს ანდამატი, რომელიც გიზიდავს. ჩვენში ხიზნადმოსულ აფხაზსაც და ოსსაც ქვეცნობიერად ეძახის ჩრდილოკავკასიური ისტორიული სამშობლო. ისინიც ბუნებრივად მიილტვიან მისკენ. მაგრამ არც ის მიწა-წყალი ეთმობათ, რომელიც მათ უკანონოდ და უსაფუძვლოდ მიითვისეს. ალაფით, ანუ ქართული ტერიტორიით, უნდათ შინ დაბრუნება. ეს ყოველი მარბიელი ტომის თვისებაა.

მესამეც იმიტომ, რომ დამარცხებულის ბოღმა და სიძულვილი მოერეკება საქართველოსაკენ ჩრდილოკავკასიელებს.

ოდესლაც დღევანდელი სამხრეთ რუსეთის თვალუწვდენელ ტერიტორიაზე სხვადასხვა მრავალრიცხოვანი ხალხები ცხოვრობდნენ: ალანები, პაქანელები, სკვითები, ყივჩალები, ხაზარები. ჩრდილოკავკასიელები მათი შთამომავალნი არიან. რუსთა გაძლიერების შემდეგ, ის ძველი ხალხები თანდათან გაქრნენ ისტორიის ასპარეზიდან. მათი მემკვიდრეები კი ჩრდილოკავკასიონის კალთებზე

აღმოჩნდნენ მიკულეტილი, მათ სრულიად ბუნებრივად გაუჩნდათ დამარცხებულის ბოღმა და სიძულვილი. ეს ბოღმა და სიძულვილი უნდა ამოიფრქვეას, თორემ გაგუდავს, დაახრჩობს მის მატარებელს. სულ ერთია ეს მატარებელი ცალკეული პიროვნება იქნება თუ მთელი ერი. რუსთა წინააღმდეგ ვერ ამოიფრქვევა ვერც ბოღმა და ვერც სიძულვილი. რუსეთი ძლიერია და თუ რაიმე გაუბედა, გამძვინვარებული ერთხელ და სამუდამოდ მოსპობს ჩრდილოკავკასიელებს. ამიტომ უფრო გონივრულია რუსეთს ელაქუცო, ხოლო ბოღმა და სიძულვილი ქართველებს გადაანთხიო. საქართველო სუსტი და უძლურია დღეს. მის წინააღმდეგ ბრძოლა მაინცდამაინც სახიფათო არ არის. შეიძლება კიდევ მოიგო რალაც. ბუნებაშიც ასეა: როცა ღვარცოფი მოედინება, ჭებირს იქ არღვევს, სადაც იგი სუსტია.

სამხედრო ან პოლიტიკური კუთხით შედარებით იოლად შეიძლება აფხაზთა, ოსთა და ჩრდილოკავკასიელთა დამარცხება, მაგრამ რა მოერევა მათ გულში აბობოქრებულ სიძულვილსა და ბოღმას? ვაჟა-ფშაველასაც ეშინოდა ამ ბოღმა-სიძულვილის. სტუმარ-მასპინძლობის წესით ეიმედებოდა მისი დათრგუნვა.

კავკასიისას ამბობენ,
ერთ-ერთის დანდობისასა,
სტუმარ-მასპინძლის წესზედა
ცნობის და და-შობისასა.

საუბედუროდ, ბოღმა-სიძულვილის მორევა არც სტუმარ-მასპინძლობის წესით შეიძლება და არც კავკასიური ქოხით თუ ფაცხით.

რა დიდი ლილარიც უნდა გვექონდეს, კავკასიური ფაცხის შექმნა შეუძლებელია. თავისი ნებით, საკუთარი სურვილით სომეხი და აზერბაიჯანელი ერთ სახლში არასოდეს იცხოვრებს. იმდენად მძლავრია ერთმანეთისადმი სიძულვილი, რომ მის დაძლევას ვერც ერთი მოახერხებს და ვერც შეორე. დავანებოთ თავი ამიერკავკასიას. ჩრდილოკავკასიელებს კი შეუძლიათ ერთ სახელმწიფოდ ცხოვრება? ოფიციალური ისტორიის მონაცემებით ჩრდილოკავკასიაში სამი მოდგმის ხალხი ცხოვრობს: კავკასიური (ჩერქეზები, ანუ ადიღე-ყაბარდოელები, ჩეჩენ-ინგუშები), ჯურქული (ყარაჩაელები-შალყარელები) და ირანული (ოსები). დაღესტნელებს ქართველები ვარწმუნებთ კავკასიელები ხართო, თორემ თავად თავიანთ თავს ხაზარების შთამომავლად თვლიან. თუ ასეა, ისინც თურქული მოდგმისანი ყოყილან, რაკი ხაზარები თურქული ჯიშის ხალხი იყვნენ.

ჩრდილოკავკასიელ ხალხთა ენებიც სხვადასხვა ენობრივ ოჯახებს ეკუთვნიან.

არც აღმინისტრაციულ-სახელმწიფოებრივი თვალსაზრისით

ცხოვრობენ ისინი ერთად. ერთი ხალხი — ადიღეელები, ყაბარდოელები, ჩერქეზები — სამად არის გაყოფილი და სამ ადმინისტრაციულ ერთეულში ცხოვრობენ. ადიღეელები ცალკე, თავისიანებს მოწყვეტილი და რუსებით გარშემორტყმული. მათ საერთო საზღვარი არც ყარაჩაი-ჩერქეზებთან აქვთ და არც ყაბარდო-ბალყარებთან. ჩერქეზები ყარაჩაელებთან ერთად ცხოვრობენ ერთ ადმინისტრაციულ ერთეულში. მათ ერთმანეთი სძულთ და იმ დღეზე ოცნებობენ, როდესაც გაიყრებიან. ასეთსავე დღეში არიან ყაბარდოელები და ბალყარელები. ისინიც ერთ ადმინისტრაციულ ერთეულში ცხოვრობენ და მათაც ერთმანეთი სძულთ. ბალყარელებს ყარაჩაელებთან შეერთება უნდათ, ხოლო ყაბარდოელებს — ადიღე-ჩერქეზებთან. ეს შეერთება უსისხლოდ არ მოხდება.

ოსებიც და ჩეჩენ-ინგუშებიც ძალიან ილესავენ კბილებს ერთმანეთზე. არც მათი ურთიერთობა დამთავრდება მშვიდობიანად.

ერთადერთი, რაც ჩრდილოკავკასიელებს საერთო აქვთ, რელიგიაა — ისლამი. მაგრამ ერთიანი სახელმწიფოს შესაქმნელად, თუნდაც კონფედერაციული ტიპისა, მარტო რელიგია არ კმარა. ერთიანობას ერთი ენაც სჭირდება და ისტორიულ-კულტურული ტრადიციაც. ჩრდილოკავკასიელების ურთიერთმკავშირებელი ენა ამჟამად რუსულია. ჯერჯერობით სხვა ენას რუსულის შეცვლა არ შეუძლია. წარმოიდგინეთ რა სუმბური იქნება ჩრდილოკავკასიელის თავში, როცა იგი სკოლაში რუსულად ისწავლის (თუ სახელმწიფოს ენა რუსული იქნება, განათლების ენადაც რუსული დარჩება) და მეჩეთში არაბულად ილოცებს (მუსლიმანობის ოფიციალური ენა არაბულია).

ასე რომ, ჩრდილოკავკასიური ერთიანი სახელმწიფო ან კავკასიური ქოხი შეიძლება ტკბილი ოცნებაა, მაგრამ ყოველად უნიადგო.

ისიც გასათვალისწინებელი გახლავთ, რომ სამყაროში ყოველ არსებას არსებობის სჯუთარი ფორმა აქვს სხვისი ფორმით ვერ იარსებებს. იხვი ისე ვერ იცხოვრებს, როგორც ქათამი ცხოვრობს. ვერც თხა იცხოვრებს ისე, როგორც ირემი ცხოვრობს. მგელიც ვერ მოახერხებს ისე ცხოვრებას, როგორც ძალღი ცხოვრობს. ხალხებიც ასეა. ყველას არსებობის თავის ფორმა აქვს. რამდენი ძალა და ღონე დახარჯეს ბოლშევიკებმა, რომ ბოშებს ერთ ადგილას ეცხოვრათ და ხეტიალისათვის თავი დაენებებინათ. არაფერი გამოვიდა, მოხეტიალე ცხოვრებაა ბოშების არსებობის ფორმა. ისინი ამას არ დათმობენ.

— ჩრდილოკავკასიელებსაც არსებობის თავის ფორმა აქვთ. მათ არასოდეს უცხოვრიათ ერთ სახელმწიფოდ და ვერც მომავალში იცხოვრებენ. ეს ეწინააღმდეგება მათი არსებობის წესს.

ქართველები, ცხადია, უნდა ვეცადოთ, რომ ჩრდილოკავკასი-

ვლებთან ნორმალური მეზობლური ურთიერთობა გვექონდეს. მაგრამ თავი ცრუ იმედით არ უნდა მოვიტყუოთ. ისინი ჩვენ არ შეგვიყვარებენ. ძმურად არ მოგვექცევიან. პოლიტიკაში ერთი ურყევი კანონი არსებობს: უყვართ ის, ვისიც ეშინიათ. თუ ჩრდილოკავკასიელებს, აფხაზებს, ოსებს ქართული სახელმწიფოს შიში არ ექნათ, მაშინ ისინი ჩვენს რბევა-აწიოკებას არ შეწყვეტენ. მათი ქართველთადმი სიძულვილი ქართველთადმი შიშმა უნდა დათრგუნოს. მოგვწონს თუ არ მოგვწონს ეს, ასეა. ამ კანონზომიერებას ვერსად გავექცევით.

მეოთხეც იმიტომ, რომ ომი, რომელიც ქართველთა და ჩრდილოკავკასიელთა შორის დაიწყო, არ არის მხოლოდ ადგილობრივი მნიშვნელობის, იგი ნაწილია მომავალი დიდი საერთაშორისო კონფლიქტის, რომელიც მზადდება ქრისტიანობასა და მაჰმადიანობას შორის.

დააკვირდით: იუგოსლავიაში ქრისტიანი და მუსლიმანი მოსახლეობა ეომება ერთმანეთს; სომხეთ-აზერბაიჯანში ქრისტიანები და მუსლიმანები ებრძვიან ერთმანეთს; ტაჯიკეთში მაჰმადიანი ფუნდამენტალისტები იბრძვიან ძალაუფლების ხელში ჩასაგდებად; ქართველებს, როგორც ქრისტიანებს, ჩრდილოკავკასიელი მუსლიმანები ეომებიან.

თუ დამარცხდება საქართველო და სომხეთი, მაშინ მოხდება ყოფილი სსრკ-ის მუსლიმანური ნაწილისა (ჩრდილოკავკასია, აზერბაიჯანი, ვოლგისპირეთი, შუა აზია-ყაზახეთი) და დანარჩენი მაჰმადიანური სამყაროს (თურქეთი, ირანი, ავღანისტანი, არაბული სახელმწიფოები, პაკისტანი) გაერთიანება. ქრისტიანული ევროპა და რუსეთი აღმოჩნდება უზარმაზარი მუსლიმანური ოკეანის პირისპირ. რა შედეგი მოჰყვება ამ ორი ბანაკის ომს, ყოველი კჳუ-ათმყოფელი კაცისათვის იოლი წარმოსადგენია.

არ უნდა მოვტყუვდეთ, უნდა მივხედეთ: აფხაზეთში ქართველები და აფხაზები არ ებრძვიან ერთმანეთს. აფხაზეთში ქრისტიანები და მაჰმადიანები ებრძვიან ერთმანეთს (შემთხვევით არ გამაგრებულან ისინი გულდაუთის რაიონში, სადაც მაჰმადიანი აფხაზობა ცხოვრობს. შემთხვევით არ არიან ჩრდილოკავკასიელი მოთარეშეები შვეანე კინკებით თავწაქრულნი. შემთხვევით არ დამწიან ჩრდილოკავკასიელი და აფხაზი ემისრები თურქეთში). ეს მცირე რეპეტიცია, ისე როგორც იუგოსლავიაში და სომხეთ-აზერბაიჯანში მიმდინარე ომი, მომავალი დიდი მსოფლიო საგრობისა. ამიტომ, ვისაც სურს გზა გადაუღობოს არჩახულ და არგაგონილ მსოფლიო ხოცვა-ჟლეტას, გულისყურით უნდა მოეკიდოს აფხაზეთის მოვლენებს და მისი არსი ამოიცნოს. როგორც ყოველთვის, ამ ომითაც საქართველო ქრისტიანულ სამყაროს იცავს.

სრულწიგნაში: აღმოსავლეთ აფრიკაში, ინდოეთის ოკეანის

ნაპირად, ეთიოპიისა და კენიის მეზობლად მდებარეობს ქვეყანა, რომელსაც რუსეთში ეძახიან სომალი-ს, ხოლო ევროპა-ამერიკაში — სომალია-ს.

ამ რამდენიმე ხნის წინათ დიდი უბედურება დატრიალდა სომალიაში. ხალხმა საკუთარი ქვეყნის ძარცვა-გლეჯას მოჰკიდა ხელი. იპარავდნენ ყველაფერს, რაც ხელთ მოხვდებოდათ. ისარგებლეს ხელისუფლების სისუსტით და პირწმინდად გაქურდეს რკინიგზები, ავტოვაგზლები, ფოსტა-ტელეგრაფები, ფაბრიკები, ქარხნები, სკოლები, საავადმყოფოები, საწარმო-დაწესაბუღებები. არც კერძო პირი დაინდეს და არც სახელმწიფო. ყველაფერს ეზიდებოდნენ შინ და მერე კონტრაბანდულად მეზობელ ქვეყნებში გაჰქონდათ.

ყველაფერი მოიშალა სომალიაში. ველარ მგზავრობდნენ სოფლიდან სოფლად, ქალაქიდან — ქალაქად. აღარ იყო გზა. აღარ იყო ტრანსპორტი. სნეულს აღარ შეეძლო სასწრაფო დახმარების გამოძახება. აღარ მუშაობდნენ ტელეფონები. აფთიაქებში აღარ იშოვებოდა წამლები. მაღაზიებში აღარ იყიდებოდა საქონელი. ველარ მუშაობდნენ ფაბრიკა-ქარხნები. ველარ უყურებდნენ ტელეგადაცემებს, კინოფილმებს. ელექტროენერჯიის უქონლობის გამო შეუძლებელი გახდა ტელევიზიისა და კინოთეატრების საქმიანობა. კულტურულ ცხოვრებას ვინღა ჩივის. აღარ ცხვებოდა პური. აღარ მზადდებოდა სურსათ-სანოვაგე. დაინგრა სოფლის მეურნეობა, მრეწველობა.

სომალიაში ტოტალური შიმშილობა დაიწყო. სოფლებში, დაბებსა და ქალაქებში მოედნებსა და ქუჩებში ეყარა შიმშილით დახოცილი ადამიანები. ქირისუფალნიც კი არსად ჩანდნენ, რომ მიწისათვის მიებარებინათ გვამები. თაქარა მზის ქვეშ იხრწნებოდნენ ისინი. მთელ სომალიას ეპიდემიები მოედო. ვინც შიმშილს გადაურჩა, იმას სნეულება უღებდა ბოლოს.

კაცობრიობა შეადრწუნა სომალიის უბედურებამ. სხვადასხვა მხრიდან უწყვეტ ნაკადად დაიძრა სომალიისაკენ ჰუმანური დახმარება. ველარაფერმა უშველა. სომალიის ტრაგედია გრძელდება: ქაოსი, შიმშილი, ეპიდემია მუსრავს სომალიელებს. არავინ უწყის, მოხერხდება თუ არა ამ პროცესის შეჩერება.

საქართველოს ლიბანიზაცია უკვე მოხდა. ახლა სომალიზაცია ემუქრება მას. საქართველოს მოსახლეობაც ძარცვავს თავისთავს. განუკითხავად იპარავენ ყველაფერს — ნემსით დაწყებულნი ადამიანით დამთავრებული. გაზეთი „პორიზონტი“ (1992 წ., 18 სექტემბერი) გაოცებული სვამს კითხვას — „როდემდე უნდა ვძარცვოთ საკუთარი თავი დოლარისათვის?“ ამ კითხვას ერთი პასუხი აქვს მანამ, სანამ სომალიის დღეში არ ჩავევარდებით. ასეთია ამ ავადმყოფობის თვისება და იმიტომ. მისი შეჩერება მხოლოდ ძლიერ ხელისუფლებას შეუძლია. მან უნდა აღკვეთოს იგი. თუ ხელისუფ-

ლება ვერ შეაჩერებს სომალიზაციას, მაშინ საქართველოს მომავალი შავ ბურუსში იქნება გახვეული. ვერც ერთი ქვეყანა დედამიწის ზურგზე ვერ გაუძლებს ერთდროულად ლიბანიზაციასა და სომალიზაციას.

ექონომიკური ძაღსი:

არჩევნები დაბთავრდა, ყოველ გონიერ ადამიანს მაშინვე ეცა თვალში ერთი რამ: კომუნისტებმა უბრაოდველად დათმეს ხელისუფლება. რატომ? ნაირ-ნაირი ვარაუდი გამოითქვა. ერთი მათგანი გაზეთ „სარანგშიც“ (1992 წ., №9) დაიბეჭდა:

„როცა არჩევნები (ლაპარაკია 1990 წლის 28 ოქტომბრის არჩევნებზე — ა.ბ.) შეჯამდა და „მრგვალმა მაგიდამ“ ასეთ წარმატებას მიაღწია, სულ ვეფიქრობდი, რომ ეს იყო მაშინდელი ხელისუფლების წინასწარგანზრახული სვლა. მან დაუშვა პრინციპი: „გიჟი მიუშვი ნებასა...“ რატომ? „მრგვალი მაგიდის“ სივრცეში უმრავლესობა გაუნათლებელი და არაპროფესიონალი გადიოდა. როგორც ყველა სტიქიური მოძრაობაში. აქაც ბევრი იყო მიტმანსილი. ეს ძალიან ნალე გაირკვა და დამტკიცდა“.

სეიძლება ეს დაკვირვება მართალიც იყოს, მაგრამ არსებითი და მნიშვნელოვანი მაინც სხვა მგონია. კერძოდ, ეკონომიკური ზითარება. 1990 წლისათვის საქართველოს ეკონომიკა უკვე მთლიანად განადგურებული იყო. მისი აღდგენა და ფეხზე დაყენება კომუნისტურ ხელისუფლებას აღარ შეეძლო. სულ ცოტაც და კომუნისტური რეჟიმში სოციალისტური ეკონომიკის ნანგრევებში აღმოჩნდებოდა გასრეისილი და გაცამტვერებული. ასე რომ არ მომხდარიყო, კომუნისტებს ძალაუფლება უნდა დაეთმოთ. ქართული ეკონომიკის ძირფესვიანად დამპალი შენობა სხვისთვის გადაელოცათ. მარტივად იანგარიშეს: როცა ეკონომიკური კატასტროფის შედეგი ყველასათვის ცხადი გახდებოდა, ხალხის ლიანგი, გულუბრყვილობის გამო, ნამდვილ დამნაშავეს კი არ დასდებდა ბრალს, არამედ უდანაშაულოს, მაგრამ ძალაუფლების მპყრობელს. ასეც მოხდა: ის ეკონომიკური სიღუბე, რაც დღეს საქართველოში მძვინვარებს, კომუნისტურ რეჟიმს კი არ ბრალდება, არამედ ეროვნულ მოძრაობას:

გაზეთი „თბილისი“ (1992 წ., 4 სექტემბერი) ოხუნჯობდა:

„ — ამბერკია, კომუნისტებმა რა დაგიშავეს, ასე რომ ლანძლავე?!

— ამაზე მეტი რა უნდა დაეშავებინათ, თურმე კომუნიზმში ვიყავით და მაგენი გვიმალავენენ“.

ნათქვამია: საჯავახოური ხუმრობა ნახევარი მართალიაო.

სოციალისტური ეკონომიკა ბუნებრივი სიკვდილით მოკვდა. არც 28 ოქტომბრის და არც 6 იანვრის ხელისუფლებას მისი უცბათ შეცვლა ახალი ეკონომიკური სისტემით არ შეეძლო. ეს შეცვლა დიდ დროსაც ითხოვს, მოთმინებასაც და გამოცდილება-ცოდნასაც.

რაც მთავარია, თანდათანობითობას და ნაბიჯ-ნაბიჯ სიარულს წინ. მაგრამ ეს არ ხერხდება. მას ხელს უშლის და ყოველგვარად აბრკოლებს კომუნისტური რეჟიმის დროს ჩამოყალიბებული კლექტოკრატია. კომუნისტურმა კლექტოკრატამ ოსტატურად მოახერხა შეპარულიყო და მოკალათებულიყო როგორც 28 ოქტომბრის, ისე 6 იანვრის ხელისუფლებაში. რაკი ეკონომიკური საქმიანობის სადავეები ისევ ხელთ იგდო, ცხადია, თავისუფალი ეკონომიკური ბაზრის ჩამოყალიბებას ყველა საშუალებითა და ხერხით წინ ეღობება. ჭველი, სოციალისტური ეკონომიკა აღარ არსებობს. ახალი, კაპიტალისტური კი ვერ ყალიბდება. საქართველოს ეკონომიკა ერთ ადგილას აბუქსავდა და მისი სრული რღვევა მიმდინარეობს. თუ დაუჭერებთ გაზეთ „ზიუდლოჩე ცაიტუნგს“ (1992 წ., 6 ივლისი), 1991 წლის მანძილზე, ყოფილი სსრკ-ის მოკავშირე რესპუბლიკებიდან, ყველაზე მეტად საქართველოში დაცემულა ეკონომიკა — 25 პროცენტით. ამავე პერიოდში, თურქმენეთში ეკონომიკა დაქვეითებულა მხოლოდ 0,6 პროცენტით. უმძიმეს და ურთულეს ვითარებაში მყოფ სომხეთში კი — 11,8 პროცენტით. ჩვენი დღევანდელი მდგომარეობა ხომ მრავალჯნის უარესია.

როცა ვერც 28 ოქტომბრისა და ვერც 6 იანვრის ხელისუფლებამ საქართველოში ეკონომიკური ქაოსის დამშვიდება ვერ მოახერხა, საქართველოს ყოფილი კომპარტია, ახალი სახელით — საქართველოს მშრომელთა სოციალისტური პარტია — აქტიურად გამოვიდა სამოღვაწეო ასპარეზზე. კომპარტია ეშმაკურად მოიქცა. ჯერ მან ქვეყნის პატრონის მძიმე ტვირთი მოიცილა. ეკონომიკურად გაცამტვერებული საქართველო მოხერხებულად შეაჩეჩა ხელში 28 ოქტომბრის ხელისუფლებას. მერე კი იმ წუთს დაუცადა, როცა თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკის მოლოდინით დაღლილი ხალხი აბუზღუნდებოდა. როგორც კი ხალხში მღელვარება და დრტვინვა დაიწყო, საქართველოს მშრომელთა სოციალისტურმა პარტიამ მოქმედებით სტრატეგიული კურსი გამოაქვეყნა (გაზ. „სოციალისტი“, 1992 წ., 8 სექტემბერი), სადაც ნათქვამია:

„კერძო საკუთრება, პრივატიზაცია და თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკა ერთად აღებული მშრომელი საზოგადოებისათვის ბოროტების თაიგულია. ესაა უმუშევრობა, ინფლაცია, სიღატაკე, ექსპლუატაცია, მონობა, ყაჩაღობა, ძარცვა-გლეჯა, მკვლელობა და მრავალი სხვა უსამართლობა და უკუღმართობა. თუ კი მშრომელი საზოგადოება მობილიზირებული არ იქნა თავისი სისხლხორცეული ინტერესების დასაცავად, იგი უსათუოდ ახალ (მონურ) სისტემაში ჩავარდება“.

სსრკ-ში სოციალისტურ-კომუნისტური ეკონომიკური და პოლიტიკური სისტემა არავის დაუმარცხებია. მან თავად მოულო თავისთავს ბოლო. იგი შიგნიდან გამოიხრა და ფუტურო ხის დარად

თავად წაიქცა. სოციალისტურ-კომუნისტური ეკონომიკური და პოლიტიკური სისტემა დაიღუპა იმიტომ, რომ არ აღმოჩნდა სოცოცხლისუნარიანი. ვერ აჯობა თავისუფალ საბაზრო ეკონომიკას. მასთან ბრძოლა პირწმინდად წააგო და შერცხვენილი გაეცალა ისტორიის ასპარეზს.

დღეს ყველამ იცის, რა მოხიბლავს ხალხს. იცის საქართველოს მშრომელთა სოციალისტურ პარტიამაც. მის სტრატეგიულ კურსში ისე პარმონიულად არის ჩართული ვაჟას ციტატები, რომ ლამის წამოიძახო: მარქს-ენგელს-ლენინ-სტალინ-ვაჟა-ფშაველა! არადა, ის პარტია, რომლის მემკვიდრეც საქართველოს მშრომელთა სოციალისტური პარტიაა, ვაჟა-ფშაველას მაინცდამაინც არ სწყალობდა. ჩამორჩენილ კაცად და თემის პრიმიტიული ყოფის მომღერლად მიაჩნდა იგი. ასე დაახასიათა ვაჟა საქართველოს კომპარტიის პირველმა მდივანმა 1951 წლის 10 იანვარს. ეს არ ყოფილა მისი პირადი აზრი. ამას იგი ვერ გაბედავდა, მოკარნახე კრემლში რომ არ პყოლოდა. მაგრამ იცვლება დრო და იცვლებიან პარტიული შეხედულებანი.

დავიბენით. ჩიხში მოვექცეთ. ჯერ იყო და ყურები გამოვეუქვდეთ ხალხს სოციალიზმის ქება-დიდებით. მერე, როცა სოციალიზმი დამარცხდა, სოციალური საბაზრო ეკონომიკის ხოტბას მიეყავით ხელი: თუ გვიშველის, ეს გვიშველისო. ახლა ისევ სოციალიზმი-საკენ გვინდა მიბრუნება? მეტად სახიფათოა ეს, უმთავრესად, ორი მიზეზით.

პირველი: ისედაც ორად გახლეჩილ ერს ისევ გათიშავს, ამჯერად კლასობრივ ნიადაგზე.

მეორე: ეკონომიკურ ქაოსს, მოწესრიგების ნაცვლად, კიდევ უფრო გააღრმავებს და გაამძაფრებს.

სსრკ-ში დიდხანს (თითქმის 60-იანი წლების ჩათვლით) გავრცელებული იყო ერთი ჩვეულება: თავის გამოჩენის მიზნით, რაიკომის მდივანს ან სტადიონი უნდა აეგო ან თეატრის შენობა.

დაინიშნებოდა ერთი რაიკომის მდივანი და იგი იწყებდა, ვთქვათ, სტადიონის მშენებლობას. მალე მოხსნიდნენ. მეორეს განაწესებდნენ. ეს მეორე აჩერებდა სტადიონის მშენებლობას და შეუდგებოდა თეატრისას. ამას რომ გააძევებდნენ, მესამე მოდიოდა. იგი წყვეტდა თეატრის მშენებლობას და აგრძელებდა სტადიონისას. მესამეს მეოთხე ცვლიდა. რა თქმა უნდა, ეს მეოთხე ამჟობინებდა თეატრის აგებას და უარს ამბობდა სტადიონზე. ასე დაუსრულებლად: რაიკომის მდივნები ერთმანეთს ენაცვლებოდნენ. არც თეატრი შენდებოდა და არც სტადიონი.

რალაც ამდაგვარი დაემართება საქართველოს, თუ არ მოხდა სჯკუთრების ძირეული ფორმის არჩევა, რომელსაც დაეფუძნება ჩვენი ეკონომიკა: თორემ შეიძლება ერთ არჩევნებში იმ პარტიამ

გაიმარჯვოს, რომელიც კერძო საკუთრების მომხრეა. იგი დაიწყებს პრივატიზაციას. მაგრამ სანამ მას დაამთავრებს, მეორე არჩევნების დროც მოვა. ამ არჩევნებში, მოსალოდნელია, იმ პარტიამ გაიმარჯვოს, რომელიც სახელმწიფო საკუთრებას ამჯობინებს. იგი შეწყვეტს პრივატიზაციას და შეუდგება კოლექტივიზაციას. და ასე, საკუთრების ფორმის გარშემო გაიმართება პინგ-პონგის თამაში, რაც საქართველოს ბოლოს მოუღებს.

ყველა ნორმალურ ქვეყანაში, ერთხელ და სამუდამოდ არჩეულია საკუთრების ფორმა. მას უფრთხილდება, პარტიეს სცემს და იცავს ერიც, პარტიებიც და ხელისუფლებაც. წამდაუწუმ საკუთრების ფორმის ცვლა იწვევს ეკონომიკური სისტემის მუდმივ ცვალებადობასაც. ეს ძირფესვიანად შლის ეკონომიკას და ლუპავს ქვეყანას. ეკონომიკური სისტემის ხასიათსა და ბუნებას განსაზღვრავს საკუთრების ფორმა. თუ გვინდა თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკა, ანუ კაპიტალისტური ეკონომიკური სისტემა, მაშინ კერძო საკუთრება უნდა დავამკვიდროთ. თუ ისევ სოციალისტური ეკონომიკური სისტემა გვირჩევენია, მაშინ კოლექტიური საკუთრება უნდა განვამტკიცოთ. არჩევანი ხალხმა უნდა გააკეთოს და არა ამა თუ იმ პარტიამ. მაგრამ ჩვენ თვითმხილველნი და მოწმენი ვართ სოციალიზმის საბოლოო. დამარცხებისა კაპიტალიზმთან ბრძოლაში. ეს ისტორიის მკაცრი გაკვეთილია. მეორედ აღარ უნდა მოვტყუვდეთ.

დბნმშლ(ბბ): საქართველოში რომ დიდი დბნეულობაა, ამას უტყუარად მოწმობს 47 პარტიის მონაწილეობა 11 ოქტომბრის არჩევნებში. გიგანტურ აშშ-ში ორი პარტია იბრძვის ხელისუფლებისათვის. ერთ ციკქნა საქართველოში — 47. დიდ ბრიტანეთშიც არსებითად ორი პარტიაა — კონსერვატორული და ლეიბორისტული, — რომელიც ერთმანეთს ეცილება ხელისუფლებას და ქვეყნის პატრონის პრეტენზია აქვს. პაწაწინა საქართველოში კი — 47. ყველაფერი ეს კომედიის საგანი იქნებოდა, მის უკან ქართველთა დაფანტულობის დიდი საფრთხე რომ არ იმალებოდეს.

ყოველი პარტიის არსებობა რაღაც გამოარჩეული, ორიგინალური პოლიტიკური კონცეფციის არსებობას გულისხმობს. თუ საკუთარი კონცეფცია არა აქვს, ესა თუ ის პარტია დამოუკიდებლად რატომ უნდა არსებობდეს? მაგრამ 47 პოლიტიკური კონცეფცია კაცობრიობის გაჩენის დღიდან დღემდე არ დაითვლება და საქართველოში რიგორღა ჩამოყალიბდებოდა? არა. პარტიათა სიმრავლე პოლიტიკური აზრის მრავალფეროვნებას სრულენითაც არ მეტყველებს. იგი ერთ ცულ რასმეს გვეუბნება: მიზნისათვის ერთად შეკრება და ერთად ბრძოლა უჭირს ქართველს. იმ კრიზისულ ვითარებაში, როცა ერი ერთ მუშტად უნდა იყოს შეკრული, ფეტვის მარცვლებივით მიმოფანტული პარტიები აბნევს ხალხს.

ორაენტაციას უკარგავს. მით უფრო, რომ სხედასხვა პარტიათა ტელეგამოსვლებმა თუ პრესაში დაბეჭდილმა პროგრამებმა ცხადად გამოავლინეს — რაოდენ უმწეოა ჩვენში პოლიტიკური აზრი. სამწუხაროდ, ჭერაჭერობით, ვერც ერთმა პარტიამ ვერ მოახერხა კონკრეტული პრობლემების გადაწყვეტის კონკრეტული გეგმა წარმოედგინა. ყველა გამოსვლა თუ განცხადება ზოგადი დეკლარაციის ხასიათს ატარებს.

ყოველმა ადამიანმა იცის, რომ ომს მშვიდობა სჯობს, მაგრამ როგორ დაეამყაროს იგი, რა გზით, რა საშუალებით?

ყოველმა ადამიანმა იცის, რომ ცარიელ მალაზიებს სურსათ-სანოვაგით გაძეხილი დუქნები სჯობს, მაგრამ როგორ გაეავსოს ისინი პროდუქტებით, რა გზით, რა საშუალებით?

კონკრეტულ ვითარებაში კონკრეტული ქმედების გეგმის მოფიქრებაა ძნელი, თორემ ზოგადი დებულებანი მზამზარეულად აწყვიდა.

დაბნეულობის შედეგია ის, რომ ბარე ორი წელიწადია, რაც საქართველოში კომუნისტური რეჟიმი დაეცა, და ჭერ არ დაგვიდგენია — მმართველობის როგორი სისტემა უნდა არსებობდეს საქართველოში.

უძველესი დროიდან მოყოლებული დღემდე (მომავალშიც ასე იქნება) ყველა ქვეყანაში არჩეულ პოლიტიკური მმართველობის სისტემას ყველა პარტია აღიარებს და პატივს სცემს. ახალი არჩევნების დროს არ ითხოვს მის შეცვლას და ახლის დამკვიდრებას. ამაში ორივე პარტია, რესპუბლიკურიც და დემოკრატიულიც, აღიარებს და იცავს არსებულ პოლიტიკური მმართველობის სისტემას. ოღონდ ზრუნავს მისი გაუმჯობესებისა და გაუკეთებისათვის. ასე იქცევა ყველა, თუ, რა თქმა უნდა, რომელსამე პარტიას, რევოლუციური გზით, არსებულ ხელისუფლების დამხობა არა აქვს უზურში. რამდენადაც ვიცი, 47 პარტიიდან არც ერთი არ არის რევოლუციებისა და სისხლისღვრის მომხრე. ყველა პოლიტიკური ბრძოლის პარლამენტურ წესს ამჯობინებს.

ასევე დაბნეულობის შედეგია ისიც, რომ ჭერ ვერ დავადგინეთ კონსტიტუციურად — საკუთრების რომელ ფორმას ვემხრობიო და როგორი ეკონომიკური სისტემის შემოღებას ვაპირებთ. თუმცა ამაზე უკვე ვისაუბრეთ ზემოთ და სიტყვის გაგარძელება აღარ ღირს. ის კი აუცილებლად უნდა ითქვას, რომ დღეს ქართველს არც ერთი წუთის დაკარგვის უფლება არა აქვს. ყოველი წუთი ჩვენთვის წელიწადის ტოლფასია. დრო მაქსიმალურად უნდა იქნეს გამოყენებული, თორემ იგი საქართველოს წინააღმდეგ ამოქმედდება.

ყველა ჩამოთვლილი საკითხისა და სხვა კიდევ ბევრის გადაჭრა-მოგვარება მომავალ პარლამენტს მოუწევს.

თუ ადრე ყველას სოციალიზმ-კომუნისში ეკერა პირზე, ახლა დემოკრატია აკერია. დემოკრატია თავისთავად პანაცეა არ არის. იგი კარგიც შეიძლება იყოს და ცუდიც, ლონიერიც და უძლურიც, ქვეყნის პატრონიც და ქვეყნის დამაქცევარიც. ყველაფერი იმაზეა დამოკიდებული — რა გეგმით მოქმედებს დემოკრატია და როგორი ადამიანები ახორციელებენ მას. პოლიტიკაშიც ისეა, როგორც ხელოვნებაში. საქმეს აკეთებს არა მხოლოდ რა და როგორ, არამედ — ვინ. ვინ გვეყოლება პარლამენტში, ვინ შექმნის ძლიერ, ლონიერ, მტკიცე, საქმიან ხელისუფლებას. აი, პრობლემა.

როგორც უდაბნოში მწყურვალს წყალი, ისე სჭირდება ახლა საქართველოს ძლიერი, გონიერი, შორსმჭვრეტელი ხელისუფლება. მხოლოდ ასეთ ხელისუფლებას შეუძლია დაამარცხოს ხუთთავიანი ურჩხული, რომელიც დღეს ებრძვის საქართველოს. ან საქართველო დაამარცხებს ხუთთავიან ურჩხულს, ან ხუთთავიანი ურჩხული მოსპობს საქართველოს.

სხვა არჩევანი არ არის.

1992 წ., სექტემბერი

დაუყოვნებლივ

პრესაში თუ კულუარებში დიდი დავაა გამოწვეული სამანეთო ზონისადმი დამოკიდებულებით. ერთნი აუცილებლად მიიჩნევენ სამანეთო ზონაში დარჩენას და საქართველოს ეკონომიკური ხსნის სხვა გზას ვერ ხედავენ. მეორენი თელიან, რომ სამანეთო ზონაში დარჩენის უკან გაუგონარი მზაკვრობა იმალება, მიმართული საქართველოს წინააღმდეგ. ამ შეხლა-შემოხლაში უმთავრესი კი გვაეციწყდება: თუ დაუყოვნებლივ არ ჩატარდა ძირეული ეკონომიკური რეფორმა, ვერც სამანეთო ზონაში დარჩენა გვიშველის და ვერც ამ ზონიდან გამოსვლა, სრული ეკონომიკური კატასტროფა გარდაუვალი გახდება.

აღბათ, არავის ეეკვება, რომ დღევანდელ საქართველოს, მისი ეკონომიკით, არც ამერიკული დოლარის ზონაში მიიღებს ვინმე, არც გერმანული მარკის, არც ფრანგული ფრანკის და, თქვენ წარმოიდგინეთ, არც თურქული ლირისა. როცა რუსეთი ეკონომიკურ რეფორმას განახორციელებს, სამანეთო ზონიდანაც გამოვვამევებენ.

ეკონომიკური გადაჩენა თუ გვინდა, სოციალური საბაზრო მეურნეობა უნდა დავამკვიდროთ. სხვა გზა არ არის. სოციალისტურმა ეკონომიკამ რა დღეში ჩაგვყარა, ყველა ნათლად ხედავს. მხოლოდ იმ ადამიანს, ვინც სრულ კეუაზე ვერ არის, შეუძლია იფიქროს სოციალისტური ეკონომიკის განახლებაზე და მის იმედად იცხოვროს.

სოციალურ საბაზრო მეურნეობაზე კარგა ხანია ვლაპარაკობთ (საუბედუროდ, მხოლოდ ვლაპარაკობთ), მაგრამ რეალური შედეგი არ ჩანს.

წინ მიდევს ჩემისთანა დილეტანტებისათვის დაწერილი წიგნი — „სოციალური საბაზრო მეურნეობა დიაგრამებში“ („Soziale Marktwirtschaft im Schaubild“). ამ წიგნში სხარტად და მკაფიოდ განმარტებულია — რა არის საკირო სოციალური საბაზრო მეურნეობის ჩამოსაყალიბებლად:

კერძო საკუთრება, საემისიო ბანკის ავტონომია, სტაბილური ვული, მოწესრიგებული (საბაზრო მეურნეობის შესაფერისი) საკონკურენციო პოლიტიკა, თავისუფალი ფასწარმოება, თავისუფალი ხელფასი, თავისუფალი გეშეფტის (ბიზნესის) უფლება, თავი-

სუფალი სამუშაო პირობები, სახელმწიფო სამეურნეო პოლიტიკის განსაზღვრა.

რა თქმა უნდა, იმ ეკონომიკურ ქაოსს, განუკითხაობას, თავაშეებულებას, რომელიც საქართველოში (საერთოდ მთელ ყოფილ სსრკ-ში) სუფევს, არაფერი აქვს საერთო სოციალურ საბაზრო მეურნეობასთან. ზემორემოხსენიებულ წიგნში წამდაუწუმ იხმარება ცნება *Ordnung* — წესრიგი. მართლაც, სოციალური საბაზრო მეურნეობა მკაცრად და ზუსტად, საათივით აწყობილი მეურნეობაა, სადაც დაუშვებელია იოტისოდენა უწესრიგობაც კი.

კონსტიტუციის მიხედვით (მუხლი მე-20), გერმანია, გარდა იმისა, რომ არის დემოკრატიული სახელმწიფო, არის აგრეთვე სოციალური სახელმწიფო (საქართველოს მომავალ კონსტიტუციაში ჩვენი ქვეყანა მკაფიოდ უნდა განისაზღვროს როგორც დემოკრატიული და სოციალური სახელმწიფო. (არ შეგეშალოთ: სოციალისტური სხვაა და სოციალური სულ სხვა!). რაკი გერმანია სოციალური სახელმწიფოა, ბუნებრივია, ხელისუფლება კისრულობს მოსახლეობის სოციალურ დაცვას. ამ მიზნით კონსტიტუციურად, სახელმწიფოს ევალება მოსახლეობის სოციალური დაზღვევა და საბაზრო მეურნეობაში საზოგადოების ყველა ფენის სოციალური წილობრივი მონაწილეობის უზრუნველყოფა.

სამწუხაროდ, სოციალური საბაზრო მეურნეობის კომპონენტების დასამკვიდრებლად, ჭერჭერობით, წინ ნაბიჯი არ გადაგვიდგამს, მიუხდავად იმისა, რომ უკვე მესამე წელიწადი დაიწყო, რაც საქართველოში კომუნისტური რეჟიმი დაემხო. ჩვენ ზოზინისა და მოლოდინის უფლება არ გვაქვს. ეკონომიკურმა სიდუხჭირემ საქართველოს უკვე წაუქპირა თოკი ყელში. ამიტომ ძირეული ეკონომიკური რეფორმა სასწრაფოდ უნდა ჩატარდეს, გადაუდებლად და დაუყოვნებლივ.

მართალია, ძალიან მძიმე იქნება ძირეული ეკონომიკური რეფორმის ჩატარება, მაგრამ, გადარჩენა თუ გვინდა, ყველაფერს უნდა გავუძლოთ. რეფორმას ბევრი რამ შეუშლის ხელს, განსაკუთრებით კი ორი ფაქტორი — კომუნისტური რეჟიმის მიერ დატოვებული კლექტოკრატია და ის ვითარება, რომ საქართველოს ხელისუფლების ძალაუფლება დღეს ჩვენი ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე არ ვრცელდება. და მაინც, ამ მძიმე სიტუაციის მიუხედავად, ძირეული ეკონომიკური რეფორმა უნდა დაიწყოთ.

თუ ძირეული ეკონომიკური რეფორმა ვერ ჩავატარებთ, არა მარტო ვერ შევცვლით საერთო ეკონომიკურ ვითარებას საქართველოში, არამედ ვერ მოვაგვარებთ სრულიად კონკრეტულ პრობლემებსაც.

მაგალითად,

ვერ მოვიგებთ ომს, არა მარტო იმას, რომელიც დღეს მიმდ-

ნარეობს აფხაზეთსა და ცხინვალის ოლქში; არამედ იმასაც, რომელიც ახლო მომავალში გვემუქრება. ვერ აღვადგენთ ომით დაქცეულსა და განადგურებულს. ვერ დავაპურებთ, ვერ ჩავაცმევთ და დავახურავთ, ვერ დავასახლებთ უამრავ უსახლკაროს, რომელიც შინა აშლილობისა და ომის შედეგად დაგვრჩა.

ვერ შევაჩერებთ ემიგრაციას. საქართველოს ეკონომიკური სიტუაციის შედეგად ჩვენი ქვეყნიდან გაიქცევიან არა მარტო არაქართველები, არამედ ქართველებიც. საქართველოს დატოვებენ ნიკიერი და სახელმწიფოეკილი მეცნიერები, ხელოვნების წარმომადგენლები, სპორტსმენები. მათ ყველა ქვეყანა გაუღებს კარს და ისინიც იმ ადგილს მიაშურებენ, სადაც უკეთესი საცხოვრებელი პირობები ექნებათ. გაზეთი „რეზონანსი“ (1992 წ., 1 დეკემბერი) უკვე წერდა: „არც ერთ ბიზნესმენს არ სურს სამშობლოში დარჩენა“. ნურავის გავამტყუნებთ. მე-20 საუკუნე მთავრდება. 21-ე იწყება. მსოფლიოში თითქმის აღარ დარჩა ღარიბ-ღატაკი ქვეყანა, თითო-ოროლა გამონაკლისის გარდა. დოვლათი დულს და გადადულს დაწინაურებულ ქვეყნებში. ამ პირობებში ძალიან ძნელია გაუძლოს ცდუნებას ადამიანი. საქართველოს ბევრი გასაპირი გადაუტანია, მაგრამ მაშინ სხვა დრო იყო. მოსახლეობის უმრავლესობას წარმოდგენა არ ჰქონდა, როგორ ცხოვრობდა ადამიანი ახლობელ თუ შორეულ ქვეყნებში. რაკი უკეთესი არ ენახა და არ გაეგონა, გასაპირსაც მოთმინებით იტანდა. დღეს კი, პრესის, რადიო-ტელევიზიის წყალობით (არც მისვლა-მოსვლა ჭირს), ყველამ იცის — ვინ სად როგორ ცხოვრობს. სხვისი გადადილობამებული ცხოვრების შემყურეს გაუჭირდება, მეტად გაუჭირდება საკუთარი სიღუბეჭირის გაძლება. ასე რომ იქნება, ამას უტყუარად ადასტურებს ქართველთა საქციელი თურქეთში.

სულხან-საბას ერთი იგავი უნდა გავახსენოთ, რომელიც ეკონომიკური მოშლილობის ვითარებაში მეტად დამაფიქრებლად ელერს.

„ერთს მთაში ერთი მომცრო, წვიმის მღვარი გუბე დარჩომილიყო. მივიდა ერთი იხვი, ჩაჭდა და იყოფებოდა.

ერთი მყვარი დაემობილა იხვსა და ერთად იყვნენ და, რაც გაეწყობოდა, შეექცეოდნენ. რა მზე გაცხარდა და ზაფხულმან სიცხე მოუმატა, წყალმან კლება შექმნა.

იხემა უთხრა მყვარს: — მოდი, ადგილი ვიცვალათ!

მყვარმან უთხრა: — შენ აქა-იქ თრევას ჩვეულხარ, მე სამკვიდროს ვერ დავუტოვებო! იხვი გაფრინდა, სადაც დიდი წყალი იყო, იქ მივიდა.

მყვარმა სამკვიდრო არ გაუშვა.

ცოტა ხანს უკან იხემან თქვა: — წავალ, ჩემს ძმობილს ენახავ, რასა იქმნისო?

მოვიდა, ნახა, გულზე გამხმარიყო, მყვარი მომკვდარიყო. უთხრა: -- ძმობილო, მაგისტანა სამკვიდროს სიყვარულს ჩემეულად სიარული სჯობნებიაო.

თუ საქართველოდან კკუა და ნიკიერება წავიდა, ადვილი წარმოსადგენია, რა დღეშიც ჩავარდება ჩვენი ქვეყანა.

არც ქართველი ვასათხოვარი ქალები დადგებიან შინ. ისინიც უცხოელებს გაჰყვებიან ცოლად და უცხოეთში გაიკრიფებიან. ასეთი რამ ერთხელ უკვე მოხდა საქართველოში, როცა მე-19 საუკუნის დასაწყისში ქართველი არისტოკრატი ქალები ლიანგურად თხოვდებოდნენ რუსებზე. მაშინ თითქმის არ ყოფილა ქართული არისტოკრატიული ოჯახი, რომელსაც რუსი სიძე არ ჰყავდა, მაგრამ არისტოკრატია ვრის უმცირესი ნაწილია და ქართველი ხალხის დემოგრაფიულ ბედ-იღბალზე ამ საქციელს საბედისწერო კვალი არ დაუტოვებია. დღეს ამას ყველა გააკეთებს, სულ ერთია გლეხის ქალი იქნება, მუშისა თუ ინტელიგენტის. ახლა ყველას მდიდრული ცხოვრება უნდა. სილატაკეს არავეს ყაბულდება. ეს დღევანდელი ბუნებრივი მოთხოვნილებაა.

თუ ეს მოხდა, დემოგრაფიულ კატასტროფას აი, მაშინ, ნამდვილად ვერ გადავურჩებით.

ერთი სიტყვით, რა უბედურებით არ იმუქრება ეკონომიკის მოშლა.

რამდენიც უნდა ვიზოზინოთ, რამდენიც უნდა ვიყოყმანოთ, რამდენიც უნდა ვიტრილოთ ერთ წრეში პალოზე დამბმული ცხენებით, ძირეული ეკონომიკური რეფორმის ჩატარება მაინც მოგვიწევს. ოღონდ დავაგვიანებთ და კიდევ უფრო მძიმე განსაცდელში ჩავიგდებთ თავს.

ამჯერად მაინც ნუ ჩავიდნთ საბედისწერო შეცდომას და ძირეულ ეკონომიკურ რეფორმას ნუ დაეაყოვნებთ.

1993 წ., იანვარი

ნიჰილიზმის კვანძი

არცერთი ყოფილი მოკავშირე რესპუბლიკა ისე მწარედ არ დამარცხებულა, როგორც საქართველო. მართალია, ომია მოღდა-ვეთშიც, ტაჯიკეთშიც, ჩვენი მეზობლები სომხეთიცა და აზერბაიჯანიც დიდი ხანია სისხლს ღვრიან, მაგრამ საქართველო მაინც განსაკუთრებულ ვითარებაში აღმოჩნდა, ჩვენში შუღლმა და მტრობამ სამი მიმართულება მიიღო. დაპირისპირებულია ქართველი და ქართველი, ქართველი და აფხაზი, ქართველი და ოსი. ამის უკან რუსეთი დგას და ეშმაკურად წარმართავს პროცესს. უახლოეს ხანებში კიდევ ვის ჩარევენ კონფლიქტში ძნელი მისახვედრი არ არის. ამას დაემატა ეკონომიკური ქაოსი, უსაშველოდ რთული კრიმინოგენური სიტუაცია და ზნეობრივი გახრწნა.

შექმნილმა გარემოებამ ქართველთა რწმენა და ნებისყოფა გაბ-ზარა. ისევ წამოაყო თავი ნიჰილიზმმა. ისევ გაჩნდა ეპეი — შესძლებს კი საქართველო დამოუკიდებელ არსებობას?

მოულოდნელი არ გახლავთ ეს უიმედობა და სკეპტიციზმი. საქართველოს ისტორიაც უწყობს ამას ხელს. არგონავტების ლაშ-ქრობიდან მოყოლებული დღემდე ტანჯვა-წვალებით, ვაი-ვაგლა-ხით, კაპანწყვეტით გამოვიარეთ სისხლითა და ვარამით საესე გზა. რა არ მომხდარა და რისი მოწმე არ ყოფილა ჩვენი ხალხი: დაპყრობა, რბევა-აწიოკება, აყრა-გადასახლება, ადამიანით ვაქრო-ბა, გაყიდვა-ლაღატი, ერთი სიტყვით, ყველა ბოროტმოქმედება, რაც კი ადამიანს ხელეწიფება. ვინ არ გარეულა ჩვენს უბედურე-ბაში, მტერი თუ მოყვარე, გარეშე თუ შინაური, მომხდური თუ დამხდური, გადამთიელი თუ კარის მეზობელი.

ამ მწარე ისტორიამ წელში გატეხა უნებისყოფო და სუსტი ფსიქიკის ადამიანები. წარმოშვა ლუარსაბ თათქარიძეები, თეიმურაზ ხევისთავეები, კვაკი კვაკანტირაძეები, ყვარყვარე თუთაბერე-ბი... ნებით თუ უნებლიეთ, შეგნებით თუ შეუგნებლად ისინი უნდობლობას თესავენ ჩვენი ეროვნული ენერჯის მიმართ, სკეპ-ტიციზმს, ნიჰილიზმს ავრცელებენ, სიხარულს სპობენ.

დღეს გულგატეხილი ადამიანებისაგან ხშირად გაიგონებთ კით-ხვას — თუ ასეთები ვიყავით, როგორ გადავრჩით, როგორ მო-ვალწიეთ დღემდე? კი, მაგრამ, რა ხდება საქართველოში ისეთი, რაც სხვა ქვეყანაში არ მომხდარა? რა თვისება გამოავლინა ქარ-

თველმა კაცმა ისეთი, რაც სხვა ერის ადამიანს არ გამოუვლენია? მართალია, დიდი უბედურება დაგვატყდა თავს, წონასწორობა დაკარგეთ, ერთმანეთს მივესიეთ და ხოცვა-ჟლეტა ავტებეთ, მაგრამ მიეროხანში სად არ მომხდარა ეს? ოცდაათიან წლებში ესპანეთის სამოქალაქო ომი გაიხსენეთ. რა დაუნდობლად ეუუეს მაშინ ესპანელებმა ერთმანეთი! სამკვდრო-სასიცოცხლოდ წაკიდებული ორი ძალა — კომუნისტები და ფალანგისტები — ერთნაირად ებრძოდნენ მოაზროვნე ესპანეთს. ფალანგისტებიც ისევე გაჰყვიროდნენ — *Abajo la inteligencia!* (ძირს ინტელიგენცია!), როგორც კომუნისტები. ბუნებრივი იყო ეს. ლიანგს აზროვნება არ შეუძლია და ისე არაფრის ეშინია, როგორც აზროვნების, როგორც მოაზროვნე პიროვნების. ეს შიში და სიძულვილი ლიანგის საერთო, ინტერნაციონალური სენია და არაფერ შუაშია. არც ეროვნება, არც პარტიულობა, არც კლასობრიობა. ასე იყო ყოველთვის. მოიგონეთ 1918-22 წლებში სამოქალაქო ომი რუსეთში, ანდა 1789-94 წლების სამოქალაქო ომი საფრანგეთში, ინგლისში; 1642-49 წლებში, იგივე სამოქალაქო ომი. ამ ომებშიც არავის გაურჩევია მტყუანი და მართალი, დიდი და პატარა, ქალი და ვაჟი, აზნაური და უაზნო. ყველას თანაბრად მუსრავედა უგუნურების მახვილი.

მართალია, ზნეობრივად დავეციტო, მოყვასის სიყვარული დავივიწყეთ, პრესის საშუალებით ერთმანეთის ლანძღვა-გინება გავაჩაღეთ, სიძულვილი დავეთესეთ, მაგრამ, საუბედუროდ ყველგან ასე ხდებოდა, კულტურისა და ცივილიზაციის კლასიკურ ქვეყნებშიც კი. ვინც კი ოდნავ მაინც იცნობს 1789-94 წლების ფრანგულ პრესას, დამეთანხმებო: ის, რაც დღეს ქართულ პრესაში იბეჭდება, ჩვილი ბავშვის ტიკტიკს ჰგავს იმასთან შედარებით, რაც მაშინ ფრანგულ პრესაში ისტამბებოდა. აი, 'ურცხვობის, ცილისწამებისა და სიძულვილის ნიმუშები! შეიძლება ვინმემ თქვას: მას მერე დიდი დრო გავიდა და დღევანდელობას აღარ შეეფერება ის, რაც ჩვენს პრესაში ქვეყნდებაო. დამეთანხმებით უნდა დავეთანხმო იმას, ვინც ამას იტყვის, მაგრამ დრო არაფერს ცვლის ადამიანის ზნეობრივ სამყაროში. ამის საბუთია ის, რასაც იტალიური პრესა ბეჭდავდა ფაშიზმის ბატონობის დროს. მიუხედავად იმისა, რომ იტალიელებს ნიკოლო მაკიაველისაგან ანდერძად ჰქონდათ დატოვებული — „რასაც გაუფრბივარ, ეს საგინებელ-სალანძღავი სიტყვებია, რადგან ნაამბობის ღირსება და ჭეშმარიტება მათგან არაფერს იგებს“, — მაგრამ მის გასახსენებლად თავი არ შეუწუხებიათ. მიეროხანი იღვა და იმიტომ.

ვერის პარკში წიგნები დახიესო, ერთი ვაი-ვიში ავტებეთ. განა გოეთეს, ჰეგელის, ბეთჰოვენის სამშობლოში წიგნები არ დაწვეს ნაციზმის პარპაშის დროს? დაწვეს და მერე როგორ? წვევდნენ და მერე ვის — გერმანელი ხალხის სახელსა და დიდებას. რას იზამთ

— ყველა ხალხის ისტორიაშია ლიანგური გონდაბნელების ეპოქები. განა მარტო წარსულსა და აწმყოშია ასე. ეს მომავალშიც ბევრჯერ მოხდება, რამეთუ ბოროტება ადამიანის თვისებაა. მე-20 საუკუნის დიდი ესპანელი მოაზროვნე ხოსე ორტეგა-ი-გასეტი ამუნათებდა ფრანგებს — ჩვენ ყველას გვინდა, რომ ადამიანი იყოს კარგი, თქვენ რუსო კი თვლიდა, რომ ადამიანი თავისთავად, ბუნებრივად კეთილია. ამან დაგვიმახინჯა ევროპის ისტორია მთელი საუკუნე-ნახევრის მანძილზე. ეს ისტორია შეიძლება ყოფილიყო დიდებული, უსასრულო ტანჯვა, უზარმაზარი კატასტროფები (არა მარტო ის, რაც უკვე მოხდა, არამედ ისიც, რაც მომავალში მოხდება) დასჭირდა იმ მარტივი ქეშმარიტების ისევე აღმოჩენას, რაც კარგად ცნობილი იყო წინამორბედი საუკუნეებისათვის: ადამიანი სხვა არაფერია, თუ არა ავი ცხოველი („თარგმანის სილატაკე და ბრწყინვალეობა“). როცა ამ ავი ცხოველს აუშვებ, იგი ანგრევს და ანადგურებს ყველაფერს. ამიტომ არის აუცილებელი განუწყვეტელი და მუდმივი ზრუნვა ადამიანში კეთილის აღსაზრდელად და ბოროტების დასათრგუნად. გულით მინდოდა (ამის დამადასტურებელ სტატიებს ამ წიგნშიაც ნახავს მკითხველი) ქართული ეროვნული მოძრაობა არ გამხდარიყო ლიანგის შურისძიების მსხვერპლი, მაგრამ ჩემი სურვილი მიამიტური გამოდგა. პოლიტიკური ბრძოლის კანონზომიერებამ მაინც თავისი გაიტანა. ურთიერთელეტა ვერ ავიცილნეთ.

მართალია, ძარცვა-გლეჯას, ქურდობა-აევაზაკობასაც მიეყავით ხელი, მაგრამ გამონაკლისი არც ამ საქმეში ვართ. ძარცვა-გლეჯა, ქურდობა-აევაზაკობა ის იკითხეთ, რაც რუსეთში, უკრაინასა და შუა აზიის ქვეყნებში ხდება. ასეა ყოველთვის. ეს კანონზომიერებაა, როცა ერთი პოლიტიკური, სოციალური, ეკონომიკური სისტემა დაინგრევა და მეორე (ახალი) ჭერ კიდევ არ არის აშენებული.

მოკლედ, ქართველ კაცს არაფერი გაუკეთებია ისეთი, რაც სხვა ერის ადამიანს არ ჩაუდენია. საქართველოში არაფერი მომხდარა ისეთი, რაც სხვა ქვეყანაში (ყველაზე უფრო ცივილიზებულიშიც კი) არ მომხდარა. შალვა ნუცუბიძემ თქვა ერთხელ ლექსიაზე: ევროპას არა აქვს უფლება დაიკეხნოს თავის კულტუროსნობით დანარჩენი კაცობრიობის წინაშე, სანამ მის პასპორტში ბართლომეს ღამე სწერიაო. ქართველიც ადამიანია და, ნებით თუ უნებლიეთ, სჩადის ბოროტებას. თუ ჩვენ ეს გვაშინებს, გულს გვიტეხს და სასოწარკვეთილებაში გვაგდებს, ეს იმიტომ, რომ ჩვენი წარმოდგენა ქართველ კაცზე, საერთოდ, ქართველ ხალხზე, ტყუილზე, სიცრუეზე, გამოგონილ განსაკუთრებულობაზე აეაშენეთ. როცა ჩვენ მივხვდებით, დავიჭერებთ, რომ ქართველიც ისეთივე ჩვეულებრავი ადამიანია, როგორც ყველა სხვა ქვეყნის შვილი, რომ ქართველისთვისაც არაფერი ადამიანური, არც კარგი და არც

ავი, უცხო არ არის, მაშინ საქართველოში მომხდარ ყველა მოვლენას ფეხზელი გონებით, გამჭირახი თვლით და გაგებით შევხვდებით. არც უსაფუძვლო სასოწარკვეთილება და გვეუფლება და არც უსაფუძვლო ალტაცებას მივეცემით. ტყუილსა და სიკრულებს ერისა და ქვეყნის მომავალი ვერ აშენდება. იგი სიმართლესა და ობიექტურობას უნდა დაეფუძნოს. სიმართლე და ობიექტურობა კი ის გახლავთ, რომ ჩვენ ლუარსაბ თათქარიძის გარდა, ამირანიც გვყავს. თეიმურაზ ხევისთავის გარდა — ავთანდილიც, კვაკი კვაქანტირაძისა და ყვარყვარე თუთაბერის გარდა — მინდიაც. ქართველის სულში ამ ორი საწყისის ბრძოლაა. ჩვენ დღემდე იმიტომ მოვედით და მომავალშიც იმიტომ ვიქნებით, რომ ამ ბრძოლაში ყოველთვის ამირანის, ავთანდილის, მინდიას საწყისი იმარჯვებდა.

ამირანის, ავთანდილის, მინდიას სამყაროში ეროვნულიც არის და ზოგადკაცობრიულიც. ისინი უერთმანეთოდ არ არსებობენ. ყველაფერი, რაც ქართულ შემოქმედებით ნიქს შეუქმნია ადამიანური საქმიანობის ყოველ დარგში, ერთდროულად ეკუთვნის საქართველოსაც და დანარჩენ მსოფლიოსაც. ისევე, როგორც სხვა ხალხების ნაღაწი და ნამუშავევი გვეკუთვნის ჩვენც. მსოფლიო, კაცობრიობა ერთიანია და ქართველობაც მისი განუყოფელი ნაწილია. ოღონდ ჩვენ ჩვენი სახე გვაქვს, ჩვენი სულიერი სამყარო და ჩვენი ჯიში. ამით ვართ საინტერესო. ამის დაკარგვა არ გვინდა. დაკარგვა მარტო ჩვენს გადაშენებას კი არ გამოიწვევს, არამედ კაცობრიობის გაღარიბებასაც. მის მოზაიკურ მშვენიერებას ერთი ფერი მოაკლდება. ტყის მშვენიერებას დიდი მუხაც სჭირდება და პაწია იაც. თუ რომელიმე გაქრა. მშვენიერების ჰარმონია დაირღვევა. როცა ნიჰილისტურად ვუყურებთ ეროვნულს, გვინდა თუ არ გვინდა, ნიჰილისტური დამოკიდებულება გვიჩნდება კაცობრიულისადმისაც. ეს კი ადამიანის სულს არღვევს და შლის მას.

თქმა არ უნდა, ეროვნულისადმი ნიჰილისტური დამოკიდებულება საშიშია. მან შეიძლება კვანტის როლი შეასრულოს. ფინიშისაკენ მიმქროლავ სპრინტერს ავისმოსურნემ რომ კვანტი დაუდოს, მას არა მარტო სპორტსმენის წაქცევა შეუძლია, არამედ საერთოდ მისი დაღუპვაც. თავისუფლება-დამოუკიდებლობისაკენ მიმავალ საქართველოს კვანტი არ უნდა დაუდოს ჩვენმა სულმოკლეობამ, უნებისყოფობამ, ფსიქიკურმა სისუსტემ.

ეროვნულისადმი ნიჰილისტური დამოკიდებულება, როგორც უკვე ვთქვი, შედეგია სწორედ სულმოკლეობის, უნებისყოფობისა და ფსიქიკის სისუსტის. ამ თვისებებს უნდა მოვეერიოთ, ისინი უნდა დავძლიოთ. მაშინ ჩვენს სულში დასადგურებული ნიჰილიზმიც გაქრება და საქართველოს მომავალსაც ნათლად დავინახავთ. ნურც იმას ვიფიქრებთ, რომ დამოუკიდებელი საქართველოს

შშეხებლობის პროცესი იქნება ადვილი. არა, ეს იქნება შიძვენი, ძნელი, მსხვერპლიანი და ტკივილიანი გზა. ჩვენში არსებობს სურამის ციხის ლეგენდა. თავისუფალი და დამოუკიდებელი სახელმწიფოს ძლიერების კედელი არ აშენდება, თუ დულაბში სისხლი არ ურევია.

1993 წ.

მხილველ ბაზარჯვება

არც აქამდე იყო რაიმე საეჭვო, მაგრამ დღეის ამას იქით, ყველაზე ურწუნო თომამაც უნდა დაიჯეროს, რომ ცხინვალის ოლქსა და აფხაზეთში მიმდინარე ომი მოწყობილია რუსეთის მიერ. ამის გაცნობიერებამ ქართველებში უიში, სასოწარკვეთილება და ისტერია არ უნდა გამოიწვიოს. თუ ხალხი ერთ მუშტად არის შეკრული, ყველაზე მცირერიცხოვანი ერიც კი მოახერხებს უბლიერესი მტრის დამარცხებას. ამის მაგალითი კაცობრიობის ისტორიაში რამდენიც გნებავთ იმდენია.

ახლა ჩვენში ხშირად გაიგონებთ — ყველა ომი, ბოლოს და ბოლოს, სამშვიდობო მოლაპარაკებით მთავრდებაო. ამდენად, სამშვიდობო მოლაპარაკებაზე უნდა ვიზრუნოთო. მართალია, მაგრამ ომი სამშვიდობო მოლაპარაკებით მთავრდება იმის მერე, როცა ერთ-ერთი მხარე დამარცხდება. მეორე მსოფლიო ომიც სამშვიდობო მოლაპარაკებით დამთავრდა, მაგრამ იმის შემდგომ, რაც გერმანია და იაპონია დამარცხდნენ. საქართველო-რუსეთის ომიც სამშვიდობო მოლაპარაკებით დამთავრდება, მაგრამ იმის მერე, როცა ერთ-ერთი მხარე ომს წააგებს.

ამ ომში ქართველმა ხალხმა საქართველოს დამარცხება არამც და არამც არ უნდა დაუშვას. ეს არ იქნება ჩვენი უბრალო დაჯანა. ეს იქნება საქართველოს, როგორც სახელმწიფოს მოსპობა და ქართველი ხალხის, როგორც ერის გადაშენების დასაწყისი. უნდა ვიცოდეთ, რომ რუსეთი დღეს არ აპირებს საქართველოს დაპყრობას ისე, როგორც ეს გააკეთა მან 1801 და 1921 წლებში. მას უფრო მზაკვრული და ვერაგული მიზანი აქვს: დაშალოს, დააქუცმაცოს, დაანაწილოს საქართველო. ჩააგდოს იმ დღეში, როგორშიაც იყო მე-18 საუკუნეში, ანუ მანამდე, სანამ რუსეთის მმართველობა დამკვიდრდებოდა ჩვენში. ამას რუსეთი შურისძიების მიზნით აკეთებს.

რუსეთი გაბოროტებულია, ვერ ერთი, იმით, რომ დაეშალა უზარმაზარი იმპერია, რომელსაც იგი ვერასოდეს აღადგენს. ზესახელმწიფოდან გადაიქცა ჩვეულებრივ რიგით ქვეყნად.

მეორეც იმიტომ, რამდენიც უნდა ეცადოს რუსეთი გადარჩენას, მისი სახელმწიფოს რღვევა მაინც გაგრძელდება. რუსეთის ფედერაციაც ისევე დაიშლება, როგორც დაიშალა სსრკ.

მესამეც იმიტომ, რომ მოსკოვმა ზედმიწევნით იცის: თუ საქართველო იქნება ეკონომიკურად და პოლიტიკურად აღორძინებული, სამხედრო თვალსაზრისით ძლიერი, რუსეთი ვერასგზით ვერ შეინარჩუნებს კავკასიას, ვერც ამიერს და ვერც იმიერს.

მეოთხეც იმიტომ, რომ რუსეთს — ბატონს — არ სურს ყმას — საქართველოს — აპატიოს თავისუფლებისმოყვარეობა, დამოუკიდებლობის სურვილი. მოგეხსენებათ, ყოველი ბატონი თმა-წვეს იგლეჯს, ყმა თუ გაექცა.

ამიტომ საქართველო უნდა დაისაჯოს. იგი უნდა დაიშალოს, გაღატაკდეს, დაუძღურდეს. ეს რომ მოხდეს, რუსეთმა ყველა საშუალებას უნდა მიმართოს — ომს, ეკონომიკურ დივერსიას, ნარკოტიკების შეღობივას, ქურდ-ბაცაცების, ყაჩაღების, ავაზაკების თოფ-იარაღით. მიმართავს, ერთმანეთს წაკიდებული პოლიტიკური ორგანიზაციების მალულად დაფინანსებას, დესტაბილიზაციას, საბოტაჟს, ცილისწამებას, ჭორების გავრცელებას, ერთი სიტყვით, ყოველგვარ ხინდაცემულობას და სისხაძაგლეს.

ეს ახალი არ გახლავთ. ამ გზებს, მეთოდებს, საშუალებებს რუსეთი უკვე მე-18 საუკუნიდან ამუშავებს, მარტო ის რად ღირს, რომ ალა-მაჰმად-ხანის შემოსევა 1795 წელს რუსეთის მიერ იყო დაფინანსებული. თუმცა ახლა ისეთი შორეული ისტორიული ექსკურსის დრო და ადგილი არ არის. არც 1921 წლის შემდეგ დაიწყებია რუსეთს ძველი მრავალნაწილი ხერხი და ილეთი. რამდენჯერ თქმულა და ისევ გავიმეორებ: 20-იან წლებში აფხაზეთის აწმ და სამხრეთ ოსეთის აწმ იმიტომ შეიქმნა, რომ მაშინვე აფეთქებულიყო, როგორც კი საქართველო დამოუკიდებლობას მოიწადინებდა და აკი აფეთქდა კიდევ.

ვინც ფიქრობს, რომ სამხრეთ ოსეთის აწმ რომ არ გაუქმებინათ, შიდა ქართლში ომი არ დაიწყებოდა, იგი, უფრო მწარედ რ.მ არ ვთქვა, მიაპიტია და პოლიტიკის ინჩინჩი არ ეყურება.

ვისაც ჰგონია, რომ აფხაზეთში ომი არ დაიწყებოდა, ქართული ჯარის გადაადგილება რომ არ მომხდარიყო, ისიც გულუბრყვილოა და პოლიტიკის უმეცარი.

ომი, როგორც უკვე ითქვა, ჯერ კიდევ 1921 წელს იყო დაგეგმილი და ყველა ვითარებაში დაიწყებოდა, რაკი საქართველო რუსეთს ჩამოსცილდა და დამოუკიდებელი გახდა.

გაუპატიურებული ქალის მოთმინებითა რომ შეხვედროდა საქართველო შეურაცხყოფას, დამცირებას და დაჩაგვრას, როგორც შიდა ქართლის, ისე აფხაზეთის ომი მინც დაიწყებოდა, რადგან ეს რუსეთისათვის აუცილებელი იყო საქართველოს' ასაწიოკებლად.

ეს ყველაფერი კარგად და ნათლად უნდა გავიცნობიეროთ, ავწონდავწონოთ და ისე მოვიქცეთ, როგორც დრო-ჟამს შეეფერება. ვითარება კი ქართველებისაგან ომის მოგებას მოითხოვს. მაგრამ ომს მარტო ჯარისკაცები არ იგებენ. ომს მთელი ერი იგებს, ერთი მიზნით, ერთი ნებით შეერთებული და შეკავშირებული.

ვინც დღეს იპარავს, შარავნაზე ყაჩაღობს, მოსახლეობას ძარცვავს, მარტო სისხლის სამართლის დამნაშავე არ არის. იგი ქვეყნის ძლიერებას ძირს უთარის და ისე უნდა დაისაჯოს, როგორც ამას ომის კანონი

მოითხოვს.

ვინც დღეს პარტიულ-პოლიტიკურ კინკლაობისაკენ მოუწოდებს, განხეთქილებას და შუღლს თესავს, უბრალო ბრიყვი არ არის. იგი, ნებით თუ უნებლიეთ, ქვეყნის ძლიერებას ძირს უთხრის და ისე უნდა დაისაჯოს, როგორც ამას ომის კანონი მოითხოვს.

ვინც დღეს არ შრომობს, მოვალეობას პირნათლად არ ასრულებს, საბოტაჟს ეწევა, მოოდარობს,* ჯიბეს ისკელებს, მაქინატორობს, თაღლითობს და ყაღსაბანდობს, მარტო არაშხადა და სინდის-ნამუსგარეცხილი არ არის. იგი ქვეყნის ძლიერებას ძირს უთხრის და ისე უნდა დაისაჯოს, როგორც ამას ომის კანონი მოითხოვს.

ახლა საქართველოს ერთიანობა, დისციპლინა, წესრიგი და თავდადება სჭირდება. ამას მარტო ხელისუფლება ვერ მოახერხებს. ეს მთელი ქართველი ერის სულის მოთხოვნადაა და შეგნებად უნდა იქცეს. თუ ამას მივადწიეთ, რუსეთი კი არა, ვერარა ძალა ვერ დაგვამარცხებს. თუ ჩვენ გავაგრძელებთ ჩვეული ლახლანდარობა, ჩიტირეკიაობა, შარახვეტიაობა, სუფრულ-თამაღური ბლოყინსიტყვაობა, მაშინ უმძიმესი მომავალი გველის.

მხოლოდ გამარჯვება!

1993 წ., ივლისი

---

* მოდარი — სპეკულანტი

სამი შეცდომა

სულ ორი წელიწადი და რვა თვე გავიდა, რაც საქართველოში კომუნისტური რეჟიმი დაეცა და ძალაუფლება ეროვნული მოძრაობის ხელში გადავიდა. მართალია, დრო ძალიან მცირეა, მაგრამ ამ პერიოდში მომხდარი მოვლენებია მეტად დამაფიქრებელი. იმ შეცდომების შედეგად, რაც ეროვნულმა მოძრაობამ დაუშვა, საქართველო საგაღალღო მდგომარეობაში აღმოჩნდა. გავუსწოროთ თვალი სინამდვილეს და ვაღიაროთ.

ჩვენი ქვეყანა ეკონომიკურად დაიქცა, დაქცევის პროცესის შეჩერება არ ხერხდება. პირიქით: ეკონომიკური მდგომარეობა დღითიდღე უარესდება. როდის შეწყდება ეს პროცესი და როდის დაიწყება ვითარების გაუმჯობესება, — ამას ვერავინ იტყვის. საქართველო, როგორც ერთიანი ქვეყანა და ერთიანი ეროვნული სხეული, დაიშალა. შინააშლილობა გრძელდება, თბილისის ხელისუფლების იურისდიქცია საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე არ ვრცელდება. ჩვენი მიწა-წყლის მნიშვნელოვანი ნაწილი (ცხინვალის ოლქი, გაგრის ზონა) ოკუპირებულია. ვაი, რომ ოკუპირებული ტერიტორიის დასაბრუნებლად დიდი სისხლისღვრა მოგვიწევს.

მთელ ქვეყანაში უსაშინლესი კრიმინოგენური ვითარებაა. ნაირნაირი ჯურის ავანაკები უმოწყალოდ ძარცვავენ საქართველოს. ხალხი ზნეობრივად დაკნინდა, ეკონომიკურად გაღატაკდა. კულტურული ცხოვრება ჩაკედა.

მეტს აღარ გავაგრძელებ, რაც ვთქვი, ისიც საკმარისია, მაგრამ კითხვა კი უნდა დაისვას: რამ გამოიწვია ეროვნული მოძრაობის მარცხი? მართალია, ბევრს სწყინს, ბრაზობს კიდევ, როცა ვამბობ — ეროვნული მოძრაობა დამარცხდა-მეთქი, — მაგრამ იმას, რა მდგომარეობაშიც დღეს საქართველოა, თუ დამარცხება არ კქვია, მაშინ დამარცხება რაღაა? თუ საქმე-ისეა, როგორც ჩვენი გამოჩენილი მსახიობი პიერ კობახიძე სუბრობდა: მარჯანიშვილის თეატრში ჩავარდნას არაფერს ეძახიან, თუ სცენის იატაკი არ ჩატყდა და მსახიობები სარდაფში არ ჩაცვივდნენო.

დაგვიანებული თითზე კბენანი, მართალია, წარსულს ვერ უშველის, მაგრამ მომავლისათვის იქნებ მაინც გეასწავლოს ჭკუა.

უპირველესი, რამაც ეროვნული მოძრაობის დამარცხება გამოიწვია, იყო ის, რომ იგი გაითიშა და გაიყო. დაიწყო არა საქართველოს ხსენისათვის ბრძოლა, არამედ ხელისუფლებისათვის. ეს რომ დიდი ხიფათით იმუქრებოდა, ამის მიხვედრას არც ინჭიერება სჭირდებოდა და არც წინასწარმეტყველების უნარი. ამას ისტორიის მარტივი გამოცდილება გეასწავლიდა. თავდაპირველად ყველა რევოლუცია უსისხლოდ ხდება. სამოქალაქო ომი და ხოცვა-ჟლეტა მერე იწყება, როცა ძველი თანამებრძოლები ხელისუფლებას, როგორც ნადავლს, ვერ იყოფენ და ერთმანეთს მიესევიან. ისტორიის ეს კანონზომიერება უთუოდ და უთუმცაოდ მოითხოვდა ეროვნული მოძრაობის ძალების ერთიანობას. სხვაგვარად საქართველოშიც განმეორდებოდა ის უბედურება, რასაც შინააშლილობა ჰქვია. განმეორდა კიდევ.

ეროვნული მოძრაობის ერთიანობა-მთლიანობის აუცილებლობას მაშინ როგორ გავიგებდით, როცა დღესაც, მწარე გაკვეთილის შემდეგ, არ გვესმის ეს. ისევ დაფანტულ-დაქსაქსული ვართ. ისევ გრძელდება პარტიული კინკლაობა, ხელისუფლებისათვის ბრძოლა. ისევ იარაღით ვუპირისპირდებით ერთმანეთს. ისევ ვერ გავაცნობიერებთ იმ დიდ კატასტროფას, რაც საქართველოს ელის, თუ ვერ მოვძებნეთ საერთო ენა.

როგორც უნდა გვძულდეს ერთმანეთი, როგორც უნდა ვბყთ მტრობითა და ბოლმით გაგუდული ერთმანეთის მიმართ, ჩვენ მაინც უნდა გავერთიანდეთ. სხვა გზა ხსენისა არ არის და იმიტომ.

მეორე, რამაც ეროვნული მოძრაობის დამარცხება გამოიწვია, გახლავთ ის, რომ იმთავითვე სათანადო ყურადღება არ მიექცა ეკონომიკას. მწარე შეცდომა იყო აღიარება პრინციპისა — ჯერ პოლიტიკა, მერე ეკონომიკა. სამწუხაროდ, ეროვნული მოძრაობა ხელისუფლებას იმდენად დახარბებული აღმოჩნდა, რომ ვერც კი მიხვდა: ეკონომიკის უგულვებელყოფით საკუთარ ძალაუფლებას რომ გამოუთხარა ძირი.

მართალია, დროდადრო კომუნისტური რეჟიმის დამხობამდე, ეროვნული მოძრაობის ესა თუ ის წარმომადგენელი ან ჯგუფი აქვეყნებდა ეკონომიკურ პროგრამებს, მაგრამ ისინი უტყუარად მხოლოდ ერთ რამეს მოწმობდნენ და ადასტურებდნენ — ქართული ეკონომიკური აზრის მოუშზადებლობას რეფორმისათვის. აგრეთვე, იმას, რომ საქართველოს არ ჰყავდა ეკონომისტთა რაზმი, რომელსაც შეეძლო ურთულესი ვითარებისათვის თავის გართმევა და ქვეყნის ეკონომიკური პატრონობა.

რაც ვიქვი, ნურავის ეწინება. ეს დასკვნა უდავო გახდა საქართველოს დღევანდელმა ეკონომიკურმა მდგომარეობამ. თუ ქართული პოლიტიკური და ეკონომიკური აზრის უსუსურობას, აბა, სხვას რას დავაბრალთ ის, რომ 1990 წლის 28 ოქტომბრის არჩევნიდან დღემდე, საქართველოს ეკონომიკა ისევ იმ კლექტორატის ხელშია, ვის ხელშიც იყო კომუნისტური რეჟიმის დროს. თუ ვერ მოხერხდა კლექტორატის გაძევება ეკონომიკის ასაზრეხიდან, ნურავის ექნება იმედი იმისა, რომ საქართველო თავს დააღწევს ეკონომიკურ ქაოსს.

ვარ ერთი, კლექტორატია ვერ შექმნის სოციალურ საბაზრო ეკონომიკას და მეორეც, ქაოსი და ამღვრეული წყალი კლექტორატისათვის ხელსაყრელია. მოგახსენებთ, ამღვრეულ წყალში თევზს ადვილად იჭერენ.

საქართველოში, საერთოდ ყველა იმ ქვეყანაში, რომელიც სსრკ-ში შედიოდა, ეკონომიკური რეფორმის ჩატარება უძნელესი და ურთულესი საქმეა. დღეს ხშირად გაიგონებთ, საქართველოს ლუდვიგ ერჰარდი სჭირდებაო. უბედურება ის არის, რომ გერმანული ეკონომიკური სასწავლის შემოქმედსაც გაუჭირდებოდა დღევანდელ საქართველოში. ლუდვიგ ერჰარდის გერმანიაში არც საკუთრების ფორმა იყო შესაცვლელი, არც ახალი ეკონომიკური სისტემა იყო შესაქმნელი და არც გერმანიის ბურჟუაზია იყო განადგურებული. საქართველოში კი საკუთრების ფორმაც შესაცვლელია (სახელმწიფო საკუთრების მაგიერ კერძო უნდა შემოვიღოთ), ახალი ეკონომიკური სისტემაც შესაქმნელია (სოციალისტური ეკონომიკის ნაცვლად სოციალური საბაზრო ეკონომიკა უნდა დავამკვიდროთ) და ქართული ბურჟუაზიაც ჩამოსაყალიბებელია.

დედამიწის ზურგზე არსად მომხდარა ის, რაც ყოფილი სსრკ-ის ტერიტორიაზე მოხდა. ერთი საუკუნის მანძილზე ორჯერ პირწმინდად დაიშალა ეკონომიკური სისტემა. პირველად 1917 წლის შემდეგ, როცა კაპიტალისტური სისტემა დაანგრევს და ახლის, სოციალისტური ეკონომიკური სისტემის აშენება დაიწყო. მეორედ 90-იანი წლების დასაწყისში, როცა სოციალისტური ეკონომიკური სისტემა დაინგრა და ისევ კაპიტალისტური, ანუ სოციალური საბაზრო ეკონომიკური სისტემის აშენებას ცდილობენ.

ორჯერ, ერთ საუკუნეში, ასეთ ეკონომიკურ კატასტროფას ვერცერთი ქვეყანა ვერ გაუძლებს.

გერმანიაში არც ეკონომიკური ცნობიერების შეცვლა იყო საჭირო. საქართველოში კი აუცილებელია მისი შეცვლა. ნაცვლად სოციალისტური ეკონომიკური ცნობიერებისა უნდა ჩამოყალიბდეს სოციალური საბაზრო ეკონომიკის ცნობიერება.

ყოველი ჰკუთმყოფელი ადამიანისათვის ნათელი და გასაგებია, რა დიდ შრომას, რა მტკიცე წესრიგს, რა რკინის ნებისყოფას, რა ქვის მოთმინებას და რა ხანგრძლივ დროს მოითხოვს იმისი გაკეთება, რაც ჩამოვთვალე. ამას ისიც ემატება, რომ ხალხის ფაროო ლიანგს არ ესმის — რა ხდება საქართველოში. ვერ იყო და ათეული წლების მანძილზე ჩაყარინებდით ხალხს, ვარწმუნებდით: რაც ამქვეყნად უბედურებაა, ყველაფერი კერძო საკუთრების ბრალია. ბურჟუაზიისა და კაპიტალისტების გაუმაძღრობის შედეგია ის, რომ მშრომელი ადამიანი დაჩაგრულია, ღარიბ-ღატაკია, უქონელი და უპოვარია. სოციალიზმსა კაცობრიობის ერთადერთი ხსნა. იგი დაამკვიდრებს სამართლიანობას ამქვეყნად. იგი გადააქცევს ყოველი ადამიანის ცხოვრებას სამოსხედ. სოციალიზმის დროს მუშა-კაცს პირის დაღების მეტი არაფერი დასჭირდება, ერობიანი ხინკლები თავისით ჩაუკვივავო შიგ.

ახლა მოვდექით და ვკადაგებთ: სოციალიზმმა არ გაამართლა, მოტყუებულ-გაცუცურაკებული დაერჩია. თავის გადარჩენა თუ გვინდა, ისევ უკან კაპიტალიზმში უნდა დავბრუნდეთ. სოციალური საბაზრო ეკონომიკა უნდა ავაშენოთ, თუ გვინდა შიმშილით არ გავწყდეთო. მშრომელი ადამიანი გაოგნებული დგას და ვერ გარკვეულა: რა საჭირო იყო რევოლუციები, სისხლის წარღვნა, ნგრევა-აწიოკება, საკუთრების ჩამორთმევა, განკულაკება, კოლექტივიზაცია და ვინ მოთვლის კიდევ რამდენი უბედურება, რაც სსრკ-ში ადამიანმა გადაიტანა, თუ, ბოლოს და ბოლოს, ყველაფერი უარსაყოფი აღმოჩნდებოდა? დღეს დიდი საგანმანათლებლო მუშაობაა ჩასატარებელი იმისათვის, რომ ხალხს ახსნა-განმარტება მიეცეთ — რა პროცესი მიმდინარეობს საქართველოში ამჟამად. გავაგებინოთ, რომ ქართველი ხალხიც, ყველა იმ ხალხთან ერთად, ვინც სსრკ-ში ცხოვრობდა, გახდა მსხვერპლი კაცობრიობის ისტორიაში გაუგონარი უტრაპიური ექსპერიმენტისა. ამ ახსნა-განმარტებამ ხალხი გაოგნებისაგან უნდა გამოიყვანოს. მაშინ იგი, გამოფხიზლებული, ნელ-ნელა დაიწყებს შემოქმედებით საქმიანობას.

ხალხს ისიც აბნევს, რომ პრეფექტი იქნება, გამგებელი, თუ სხვა რამ სახელის მატარებელი ადმინისტრატორი, ისეთივე მყელეფელი და მძარცველია როგორც რაიკომის მდივანი იყო. რაიკომის მდივანს დანაშაულისათვის ხანდახან მაინც სჯიდნენ, ან პარტიიდან გარიცხავდნენ, ან მოხსნიდნენ, ზოგჯერ დაიჭერდნენ კიდევ. ახლა არავის სჯიან. სრული განუკითხაობაა. დანაშაულისათვის დასჯილი პრეფექტი, გამგებელი ან სხვა ხელისუფალი ისეთივე ძნელი საპოვნელია, როგორც თეთრი ყვავი.

მეცნიერი, ხელოვანი, მწერალი, ჟურნალისტი, ვინც გუშინ კომუნის

მეხოტბე და მქადაგებელი იყო, დღეს საბაზრო ეკონომიკას ადიდებს, კაპიტალიზმს გუნდრუკს უკმევს და დიდსა და პატარას არწმუნებს — ჩემი დღე და მოსწრება საბჭოთა ხელისუფლებას ვებრძვილი. დაბნეული ხალხი ვერ გარკვეულა — როდის ამობდნენ ისინი მართალს, მაშინ თუ ახლა.

ეს ქაოსი იმპერიამაც დაეუფლა ყველაფერს, რომ ეროვნულმა მოძრაობამ თანდათანობითობის გზა უარყო. ერთბაშად და უცხად მოინდომა ყველაურის გაკეთება. ეს ეროვნული მოძრაობის მესამე მწარე შეცდომა იყო.

უცხად და ერთბაშად მარტო დანგრევა შეიძლება. აშენება არა. ეს დღეს უკვე ყველასათვის ცხადია. ორი წლისა და რვა თვის მანძილზე ვერც ეკონომიკური რეფორმა ჩავატარეთ, ვერც ადმინისტრაციული, ვერც სასამართლო და ვერც საგანმანათლებლო. ვერც მძლავრი არმია შევქმენით და ახალი ტიპის პოლიცია ჩამოვაყალიბეთ. ეს ბუნებრივიც არის, რადგან ასეთ საქმიანობას ათეული წლები სჭირდება. არსად, არც ერთ ქვეყანაში, არასოდეს არ მომხდარა ეს უცხად და ერთბაშად. ამასაც უნდა ახსნა-განმარტება. საზოგადოებისათვის გასაგები ენით მიწოდება.

სულწასულობისა და აჩქარებულობის გამო კიდევ უფრო მეტად დავიგვიანეთ, კიდევ უფრო მეტად ჩამოვრჩით. ამან უნდა გამოგვაფხიზლოს და ახლა მაინც მკაფიოდ განსახლვროთ — რას ვაკეთებთ და როგორ. არ შეიძლება ყველას საქმის ერთდროულად კეობა. სახელმწიფოსც ისე შენდება, როგორც სახლი, როგორც უნდა უჭირდეს კაცს უბინაობა, იგი სახლის მშენებლობის კანონზომიერებას ვერ დაარღვევს. თუ დაარღვევს, თავად დარჩება უსახლკაროდ.

რაკი ჩვენ სრულიად ახალი სახელმწიფოს აშენება გვინდა, რაკი სრულიად ახალი წესწყობილების დამკვიდრება გვსურს, თანდათანობით მშენებლობის ზუსტი გეგმაც უნდა შევიფუშაოთ.

ამ გეგმის სქემა ამგვარად წარმოიდგენია:

ჯერ უნდა დაიწეროს კონსტიტუცია. და, რამდენადაც შესაძლებელია, მალე. საქართველოს მოსახლეობამ უნდა იცოდეს, რა ტიპის და როგორ სახელმწიფოს ვაშენებთ.

შემდეგ, კონსტიტუციის საფუძველზე, ჩატარდეს ძირეული ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული რეფორმა მკაფიოდ განსახლვრულ დროში.

ტერიტორიულ-ადმინისტრაციულ რეფორმას უნდა მოჰყვეს სასამართლო და ადმინისტრაციული ორგანოების რეფორმა. როგორც სასამართლოს, ისე ადმინისტრაციულ ორგანოებს ძირფესვიანი შეცვლა სჭირდება. მილიციისათვის მარტო პოლიციის დარქმევა არ კმარა. შესაცვლელია დღევანდელი

პოლიციის მიერ სტრუქტურა და, რაც მთავარია, იქ მოსამსახურე პერსონალის — გენერალიტეტის, ოფიცრებისა და რიგითების — ფსიქიკა. ეს დიდი და მძიმე საშუაოა, მაგრამ აუცილებელი.

როცა საქართველოში იარსებებს მყარი ადმინისტრაციულ-ქვერიწორიული ერთეულები, თავისი მტკიცე ხელმძღვანელობით, თავისი უფლება-მოვალეობებით, იქნება სასამართლო და ადმინისტრაციული ორგანოები, აღჭურვილი თანამედროვე კანონებით, შესაძლებელი გახდება რეალური ეკონომიკური რეფორმების ჩატარება. ის, რაც დღეს ხდება საქართველოში, ეკონომიკური რეფორმა არ არის. ეს არის უნიადაგო მცდელობა ჰიბრიდის შექმნისა — არც სოციალისტური ეკონომიკა და არც სოციალური საბაზრო ეკონომიკა. რაღაც საშუალო, რომელშიც ერთის ელემენტიც იქნება და მეორისაც. სხვაგვარად დღეს ვერც იქნება რადგან ძალიან მძლავრია კლექტოკრატია. იგი ხელისუფლებას სრული ეკონომიკური რეფორმის ჩატარების საშუალებას არ მისცემს.

ეკონომიკური რეფორმის ჩატარებას დაცვა ესაჭიროება. ამ დაცვისათვის არის აუცილებელი სასამართლოს, პოლიციის, ადგილობრივი ადმინისტრაციის რეფორმა წინ უსწრებდეს ეკონომიკურ რეფორმას.

ახალ ეკონომიკას ახალი დაცვა უნდა. ძველი ახალს ვერ დაიცავს.

თუ ერთმანეთს ხელს არ შეეუშლით, რაც ზემოთ ვთქვი, იმისი გაკეთება სამ წელიწადში შეუძლებელია. მუშაობა უნდა იყოს შეთანხმებული და ერთიანი.

მართალია, საქართველოში უმძიმესი ვითარებაა. ცალკერძ ომია და ცალკერძ ქვეყანა სავსეა ქურდ-ბაცაცებით, ავაზაკებით, ყაჩაღებითა და მტაცებლებით. მაგრამ ხალხს ვერაფერი დაამარცხებს, თუ ამ ხალხმა იცის, რას აკეთებს. თუ სჯერა, რომ ხელისუფლება პატიოსნად ემსახურება ქვეყნის კეთილდღეობას. გამარჯვებისათვის კიდევ ერთი რამ არის აუცილებელი — სიძულვილის შეცვლა სიყვარულით.

ყოველი რევოლუციის მამოძრავებელი ძალა სიძულვილია!

ინგლისის რევოლუციას ამოძრავებდა ის სიძულვილი, რომელიც ინგლისელ ხალხსა და ბურჟუაზიას ჰქონდა მონარქიისა და არისტოკრატის მიმართ.

საფრანგეთის რევოლუციას ამოძრავებდა ფრანგი ხალხისა და ბურჟუაზიის სიძულვილი მონარქიისა და არისტოკრატის მიმართ.

რუსეთის რევოლუციასაც ამოძრავებდა რუსი ხალხის სიძულვილი ცარიტული რეჟიმისა და მემპულურ-თავადაზნაურული სისტემის მიმართ.

ქართულ ეროვნულ მოძრაობას ამოძრავებდა ქართველი ხალხის სიძულვილი კომუნისტური რეჟიმისა და რუსეთის იმპერიის მიმართ.

მაგრამ საძულვილი მხოლოდ ანგრევს და არ აშენებს.

ყოველ რევოლუციას ხალხი დიდი იმედით შეჰყურებს. ჰგონია, რომ რაკი რევოლუცია მოხდება, ჯოჯობნეთა სამოთხეთა შეიწყლება. მაგრამ ასე არ ხდება. ანაქოლ ფრანსის სარკასიკულ ნათქვამს თუ გამოვიყენებთ, რევოლუცია მხოლოდ შეშებს ამიკრევს და მეშუშებს აიღიდრებს. ყოველი რევოლუციის შემდეგ, ხალხი მოწყუებული და გარეგნურაკებული იმეება. როცა ხალხი ამას გააცნობიერებს, იგი სასოწარკვეთილებაში ვარდება, გული უტყდება და პასიური ხდება. ასე რომ არ მოხდეს, აუცლიებელია საძულვილის შეცვლა სიყვარულით. სიყვარული ისევე უბრუნებს ხალხს იმედს და შემოქმედებითი შრომის უნარს.

ქართველი ხალხიც იმედის თვალთ უყურებდა ეროვნულ მოძრაობას. მას უკავშირებდა არა მარტო ეროვნულ-სახელმწიფობრივ განახლებას, არამედ ეკონომიკურ-სოციალურ კეთილდღეობასაც. მაგრამ, ეროვნული მოძრაობის შეცდომების გამო, იმედი გამტყუნდა. იმედს განაახლებს, ხალხს აქტიურს გახდის, შემოქმედებითი შრომას ააღორძინებს სიყვარულის დაბრუნება, სიძულვილის უარყოფა.

თუ ეროვნული მოძრაობა დაივიწყებს ურთიერთმიჭრობასა და შუღლის, გაერთიანდება, სიყვარულით შეკავშირდება, იგი დაშვებულ შეცდომებსაც გამოასწორებს, ხალხს იმედით აღავსებს და საქართველოც თავს დააღწევს უთვალავ ჭარ-ვარამს.

1993.წ. ივლისი

ს.

ხვალ გვინან იძნება

საქართველოს ისტორიაში მეორედ ხდება ჩვენი ქვეყნის კაცობრივად დაპყრობა. პირველად მაშინ, როცა ის ტერიტორია დაკარგა, რომელიც ამჟამად „ოურქეთის საქართველოდ“ იწოდება და მეორედ ახლა, როცა რუსეთმა აფხაზეთი მოგლიჯა საქართველოს. პირველ დამარცხებას, ავად თუ კარგად, საქართველომ გაუძლო. გაუძლებს კი მეორეს? ეს კითხვა ყველა გონიერ ადამიანს აწამებს დღეს საქართველოში. ამ კითხვას მეტნაკლებად დამაჯერებელი პასუხი რომ გავცეთ, ჩვენი დამარცხების მიზეზები უნდა გავარკვიოთ.

პირველი: საქართველო ორ დაპირისპირებულ მტრულ ბანაკად არის გახლეჩილი. ომში გამარჯვებისა-სთვის ყოველ ქვეყანას ერთიანობა სჭირდება. გაყოფილი ქვეყანა გამარჯვებას ვერ მოახერხებს. იგი ერთმანეთთან ქიშპსა და მტრობას გაცილებით მეტ დროს უთმობს, ვიდრე საერთო მტრის წინააღმდეგ ბრძოლას. როგორ გაიმარჯვებს ქვეყანა, როცა მისი ერთი ნაწილი სისხლს ღვრის და მეორე ნაწილს დუშმანის ყველა წარმატება გულს უხარებს. მტერი სოფელსა თუ ქალაქს რომ წაგარიმევს, სიხარულის ყიყინას დასცემს და ქუდს ჭერში ისვრის. ასეთ ვითარებაში საქართველოსთან ერთი ბეწო ქვეყანა კი არა, მილიარდიანი ჩინეთი ვერ გაიმარჯვებს.

თუ საქართველოს გამთლიანება არ მოხერხდა, თუ ერთმანეთს მორიგების ხელი არ გავუწოდეთ, საქართველოს რღვევა გაგრძელდება. ეს კი ქვეყანას სრულ დაქცევამდე მიიყვანს. ამ უმწარესმა დამარცხებამ ჭკუა უნდა გვასწავლოს. თუ ახლაც ვერ მივხვდით, რაოდენ სახიფათოა ქვეყნის გახლეჩა, მაშინ ჩვენი საშველი აღარ ყოფილა და ეგ არის.

მეორე: თ ა ვ ი ს თ ა ვ ი ს მ ო ტ ყ უ ბ ა . ჩვენ ზედმიწევნით ზუსტად ვიკოდით რომ რუსეთი გვეომებოდა. ეს ომი დიდი ხანია დაიწყო, 1801 წელს. მას მერე ომი სხვადასხვა სახით, სხვადასხვა ფორმით ვლინდება, მაგრამ შინაარსი ყოველთვის ერთი აქვს: საქართველოს დაჩოქება. მისი წულში გატეხვა და დამორჩილება. ამისათვის მოსკოვმა დიდი მუშაობა გასწია,

დიდხელი ფული დახარჯა. აფხაზთა ერთი ნაწილი გადაიბირა. საქართველოს დაუპირისპირა, მერე ეს დაპირისპირება ოსტატურად გამოიყენა. დაპირისპირების გამოვლენა, დროდადრო, უკვე 1921 წლიდან ხდებოდა, საბჭოთა ხელისუფლების არსებობის მოკლე მანძილზე, აფხაზთა ერთი ნაწილის ჭირვეულობა რუსეთის სიგნალები იყო: გაბედავს საქართველო დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლას, მოისურვებს რუსეთის ჩქვეობიდან გაქცევას, მაშინვე წავარაძევი აფხაზეთს. თუ საქართველოს აფხაზეთის თურქად (ფორმალური შენარჩუნება უნდა, იყოს ნუმად, გატარებული და კრძალი არ დასრას. საქართველო არ შეეპუა რუსეთს და თავისუფლება-დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლა დაიწყო. როგორც კი რუსეთმა ეს დაინახა, მაშინვე ჩართო წინასწარმოშხადებული ბერკეტები — ჯერ ოსები, მერე აფხაზები. დაიწყო რუსეთ-საქართველოს ომი აფხაზეთში, მაგრამ არ ითქვა — ეს რუსეთ-საქართველოს ომია. ოფიციალური დოკუმენტები, პრესა, ტელე-რადიო შეხმატებილებულად აფხაზთა სეპარატიზმის წინააღმდეგ აღაპარაკდა. რუსეთს თუ ახსენებდნენ, მორიდებით. თითქოს რაღაც რეაქციული ნაწილი ეხმარებოდა აფხაზებს, თორემ კეთილი რუსეთი ამ ომის რაც შეიძლება მალე დამთავრებით არის დაინტერესებული. თითქოს ორი რუსეთი არსებობს — ერთი კეთილი და მეორე ბოროტი. აფხაზებს ბოროტი რუსეთი ეხმარება, თორემ კეთილ რუსეთს საქართველოს სიყვარული ბურთით აქვს ყელში გაჩრილი. მთელი წელიწადი, 1992 წლის 14 აგვისტოდან დღემდე, ამას ვამტკიცებთ. ახლა კი, როცა დავმარცხდით და სამარცხვინო შეთანხმებაზე ხელი მოვაწერეთ (შეთანხმების ხელმოწერილი ტექსტი დაბეჭდილია 1993 წლის 29 ივლისის „საქართველოს რესპუბლიკაში“ და „სვობოდანია გრუზიაში“), ყველა ერთხმად აღაპარაკდა, ხელისუფლებაც კი: რუსეთს ომს როგორ მოუვებთ? შეთანხმება აუცილებელია, რომ საქართველო სისხლით არ დაიკალოს.

როგორ? ვინ არ იცოდა 1992 წლის 14 აგვისტოს, როცა ომი დაიწყო, რომ რუსეთი გვეომებოდა? ყველამ იცოდა. ვინც იცნეს, არ ვიცოდით, არ გვეგონა რუსეთი თუ გვეომებოდა, იგი არა მარტო ცრუპეტნელაა, არამედ უნამუსოც. რა, 14 აგვისტოს არ ვიცოდით, რომ საქართველო რუსეთს ვერ დამარცხებს ომში? ვიცოდით. ჩინებულად ვიცოდით. მაშინ რატომ გაეწველეთ მთელი წელიწადი ომი? რატომ გავიღეთ უზარმაზარი მსხვერპლი? როგორც კი სოხუმში პირველი ტყვია გავარდა, გვეთქვა მაშინვე — რუსეთმა ომი დაგვიწყო, ამ ომში ჩვენ ვერ გავიმარჯვებთ, უზარმაზარ მსხვერპლს სამარცხვინო ზავი სჯობს, სხვა გამოსავალი უღონო და უძლიერ საქართველოს არა აქვსო.

თუ ომი ქართველთა სამარცხვინო დამარცხებით დამთავრდებოდა, განა

არ ელობდა ეს მაშინვე გეყოქვა და მსხვერპლი არ გაგვეყო. რაჭომ არ ვთქვით? იმიტომ, რომ ყველაფერს ზურუნდღე ვუჩურებთ, ყველაფერს გარათობა და თაძისში გვგონია.

ერთი გვერდებოდა: ახალ წელს გაგრაში შეეხვედებიანო. მკერი შეხვდა ახალ წელს ისე, როგორც წევნ გაგრაში შეხვდითო.

მეორე უღრქმაძიქის აკენებდა. იკენებდა: საქართველო-რუსეთის სახელ-ვრამდე სულ მარშით გაველითო. მკერს გადავთვალავთ და სულ ნაკარტუნად ვაქცივითო. ამის მთავერ კაპიტულაციას მოვაწერეთა ხელთ.

მესამე ბაკებუქობდა: სოხუმში მკერი ცხვირს ვერ შემოიყოფს. მისი დაცვა გარანტირებულია და ქალაქს არავითარა საფრთხე არ ემუქრებათ. ახლა ვამტკიცებთ: შეთანხმება რომ არ დავდეთ, სოხუმს ვერ დავიცავთ, ეკვია-წამალი არ გვაქვს, ჯარისკაცები არ გვყავს. მკერი ქალაქს აიღებს და გაუგონარ უბედურებას დააჩრიალებსო.

ახლაც ვიტყუებთ თავს. საქართველოსათვის სასარგებლო შეთანხმება დავდეთო.

როგორ შეიძლება საქართველოს სასარგებლო იყოს შეთანხმება, რომელშიც არც ერთი სიტყვა არ არის ნათქვამი, რომ აფხაზეთი საქართველოს მიწა-წყალია, რომ საქართველოს ტერიტორია ხელუხლებელია და მისი მთლიანობა დაცული უნდა იყოს?

როგორ შეიძლება საქართველოსათვის სასარგებლო იყოს შეთანხმება, რომელიც უფლებას ანიჭებს გუდაუსის ხროვას დაბრუნდეს სოხუმში, როგორც კანონიერი ხელისუფლება? როგორც უნდა გახლდეს გუდაუსის ხროვა, უპრინციპობას ვერ დააბრალებ. იგი თავის პრინციპს მტკიცედ იცავს: საქართველო სხვაა და აფხაზეთი — სხვა. ეს ორი სხვადასხვა სახელმწიფოა და მათ შორის დამოკიდებულება უნდა იყოს ისეთი, როგორც არის ორ სხვადასხვა სახელმწიფოს შორის. ამ პრინციპის დამცველი „კანონიერი ხელისუფლება“ სოხუმში დაბრუნდება და ეს საქართველოსათვის სასარგებლოა?

როგორ შეიძლება საქართველოსათვის სასარგებლო იყოს შეთანხმება, რომელიც აფხაზეთს საქართველოს თანაბარ იურიდიულ სუბიექტად მიიჩნევს და არა საქართველოს ნაწილად? ეს ხომ არსებითად აფხაზეთის საქართველოდან გამოყოფას ნიშნავს? სრულიად სამართლიანად ამბობს აპოლონ სილაგაძე („საქართველოს რესპუბლიკა“, 1993 წ., 27 ივლისი): ამ ომის მანძილზე აფხაზეთმა მიადღწიეს იმას, რომ მთელ მსოფლიოს გააგებინეს — „აფხაზეთი, ეს არის ტერიტორია, რომელიც აფხაზებს ეკუთვნით, რომელიც შედის საქართველოს შემადგენლობაში, რომ აფხაზებს თავიანთი ტერიტორია“

რითი წასვლა უნდათ, მაგრამ საქართველო არ თმობს“. ე.ი. საქართველო დამსჯილობელია და აფხაზებს თავისუფლების მოპოვების საშუალებას არ აძლევს. ვისაც ისჯირობული დოკუმენტის კითხვა შეუძლია, იგი დაგვიანხმება, რომ სოჭში ხელმოწერილი შეთანხმება ამ ანტიქართულ აზრს ადასტურებს. ეს არის საქართველოსათვის სასარგებლო?

რატომ ვეწვეით თვითმოწყობებს? ამით ხომ მტერი რჩება გამარჯვებულს და არა ჩვენ? ნუთუ ქართველი იბდენად უგუნურია, რომ ვერ ხედება — სადისთავის მოწყობა მტრის წისკვილზე წყლის დასხმა?

მესამე: პ რ ო პ ა გ ა ნ დ ა მ ტ რ ი ს ხ ა ს ა რ გ ე ბ ლ ო დ . რაც მსოფლიოში ომები ჩაქარებულა, უძველესი დროიდან დღემდე, იმისა მსგავსი მაგალითი არ არსებობს, რაც საქართველოში ხდებოდა. ვებრძოდით რუსეთს და ქართული პრესა, ტელე-რადიო, ხელისუფლება(კი, გულმზურვალედ ეწეოდა რუსეთის უძლეველობის პროპაგანდას. რა არ იწერებოდა ქართულ პრესაში, რას არ ამბობდნენ ტელე-რადიოში, რას არ ქადაგებდნენ ჩვენი მინისტრები და პარლამენტარები.

რუსეთის აქვს ლაბორატიორიები (მათ შორის, აფხაზეთშიც), რომელთაც შეუძლიათ ხელოვნურად გამოიწვიოს მიწისძვრები, ქარიშხლები, წყალდიდობები, ვულკანის ამოფრქვევა და რაგინდა რა სტიქიური უბედურებები. ურუსეთოდ საქართველოს ეკონომიკა ვერ გამოცოცხლდება, თუ რუსეთთან ეკონომიკური კავშირები არ აღევაღინეს, შიმშილით სიკვდილი გველის. თუ რუსეთთან ხელშეკრულება არ დავდეთ, საქართველოს ვერაფერი გადაარჩენს.

ასე იქმნებოდა მტრის უძლეველობის ხატი.

ამის სანაცვლოდ ქართული მას-მედია აძაგებდა ქართულ არმიას. ვინ არ იყვნენ ქართველი ჯარისკაცები — ქურდები, ყაჩაღები, მძარცველები, ჯაღათები, ლოთები, უდისციპლინოები, მატყუარები და ვინ მოსვლის კიდევ რა. მართალია, დამარცხების სუნი რომ გვეცა, იცოცხლეთ, მერე კი დავიწყეთ ჩვენი შეომრების ქება, მაგრამ რაღა დროს იყო. მტერი უკვე კისერზე გვაჯადა მომყვადარი და როგორც უნდოდა ისე დაგვაჭენებდა.

კაცობრიობის ისტორიამ არ იცის ქვეყანა, რომელსაც მტრის ქება-დიდებათ, საკუთარი არმიის ლანძღვა-გინებით და უბღურების ქადაგებით დამარცხებინოს დუშმანი.

მეთოხე. ს ა ქ ა რ თ ვ ე ლ ო შ ი ვ ე რ შ ე ი ქ მ ნ ა ო მ ი ს ფ ს ი ქ ო - ლ ო გ ი უ რ ი გ ა ნ წ ყ ო ბ ი ლ ე ბ ა . მთელ საქართველოში ისეთი ატმოსფერო სუფევდა, თითქოს აფხაზეთი აფრიკაში იყო და არა ჩვენში. მართალია, ვეკიროდით — სამაბულო ომი გვაქვსო, მაგრამ ეს ლიტონ მოწოდებად რჩებოდა. არავინ ყურადღებას არ აქცევდა. როცა მცირერიცხოვანი

თავგამიჯნებული და თავგანწირული ადამიანები საქართველოს მთლიანობასა და ღირსებას იცავდნენ, დანარჩენ საქართველოს გულამოსკენილი მოუწოდებდა რეკლამები ნაირნაირ ქვეყნებში, ნაირნაირ ქალაქებში წაბრძანდიოთ დასასვენებლად, დროის სატარებლად, სასაქულაცოდ, საქართველოს ქონების უცხოეთში გასანიავებლად...

პრესაში არ გამოქვეყნებულა არც ერთი მაგალითი იმისა, რომ ვინმე დასჯილია ღიარობისა და დეზერტირობისათვის, საბოტაჟისათვის.

არც ერთი ქარხანა არ ამუშავებულა ომის ვითარების შესაბამისად. არც ერთი დირექტორი და მინისტრი არ მოხსნილა იმისათვის, რომ იგი ვერ მუშაობდა და ფრონტს მხარს ვერ უბამდა.

არც ერთ სასოფლო-სამეურნეო ობიექტს არ უმუშავია საგანგებოდ ფრონტისათვის, რომ ჯარისკაცებს სასმელ-საჭმელი არ მოკლებოდა.

იყო ვიშვიში იმის გამო, რომ ხალხის მიერ შეგროვებული და ფრონტზე გაგზავნილი ამანათები გზაში იძარცვებოდა და ქურდ-ბაცაცები ითვისებდნენ.

მწერლობა, ხელოვნება, მეცნიერება არ უნერგავდა მხნეობას მეომრებს. არ გამობდა ღიარობას, სიმხდალეს, ქალაჩუნობას, დეზერტირობას.

ახლაც, დამარცხების მერეც, გრძელდება ღიარობისა და ქალაჩუნობის აპოლოგია, ვაჟაკობისა და გმირობის გმობა. რუსთაველის აფორიზმიც აღარ მოსწონთ — „სჯობს სიცოცხლესა ნაზრახსა სიკვდილი სახელოვანი!“ იმის მაგიერ რომ ხალხი გაამხნევონ, სიმტკიცე, მომავალი გამარჯვების იმედი ჩაუნერგონ, მიმდინარეობს დამარცხების ფსიქოლოგიის პროპაგანდა. თურმე ომს მშვიდობა სჯობს. აი, რა ბრძნული აღმოჩენა გააკეთა საქართველოს ხელისუფლებამ. იყო ერთი ბელადი, რომელსაც ხალხის გაპაპულება უყვარდა და ზოგჯერ ასეთ სენტენციებს წამოისროდა — იქნება მოსავალი, იქნება პური. ხალხი ხელებს იხეთქავდა ტაშის ცემით, ეს რა გაუგონარი სიბრძნე გავიგონეთო. რით არის უკეთესი „აფორიზმი“ — ომს მშვიდობა სჯობს — „აფორიზმზე“ — იქნება მოსავალი, იქნება პური?

საქართველოში არ დადის ჭკუათმყოფელი კაცი, რომელსაც მშვიდობა არ ერჩიოს ომს. არ სძულდეს ხოცვა-ჟლეტა, სისხლისღვრა და ყველა უბედურება, რაც ომს ახლავს. მაგრამ კითხვა ისმის — როგორ, რის ხარჯზე მოვიპოვეთ მშვიდობა? ან მოვიპოვეთ კი მშვიდობა? ვინ არის იმის გარანტი, რომ გამარჯვებით თავბრუდახვეული გუდაუთის ხროვა ქართულ მოსახლეობას არ ამოწყვეტს, ლტოლვილად და უსახლკაროდ არ აქცევს? რუსეთი და გაერო ამის გარანტი ნამდვილად არ არის. ამაში ეჭვი ნურავის შეეპარება. საქართველოს მშვიდობიანი ცხოვრების გარანტი ქართველი ხალხი უნდა იყოს, ქართული არმია უნდა იყოს. ნუ შეეჭმნით იმ მდგომარეობას, რასაც

დავით გურამიშვილი ხაჭავდა: „დადღეღლებულნი შიშისაგან აღორ ვარგოდინენ მამლადა“.

დღევანდელ საქართველოში არ არის (შეიძლება არც; მოსავალ საქართველოში იყო) ვაჟა-ფშაველასზე უფრო დიდი პუმიანისკი, კაცობიუკარე და შშვიდობის მეტროფე. უნივერსალური სიყვარულის იდეასა და მანდიას ავტორმა დიდებულად იცოდა -- რა უბედურება; არის იმი. მაგრამ არსებობს ომსე უფრო დიდი უბედურება -- ღირსების დაკარგვა. ამიტომ წერდა „ფშაველი ჯარისკაცის წერილში“:

მწუფობო! დასრულე საყვარსა,
კლავ მესახან ბრძოლასე:
სამუებრად სისხლის საღვრელად,
თოყის სარბასნის სროლასე.
მხნედ მუჯღ ვერენ დაგტრებს
ღანარის შვილის ყოლასე.

ეს ლექსი პირველი მსოფლიო ომის დროს არის დაწერილი. მაშინ ქართველი სხვისი მიწა-წყლის დასაცავად იბრძოდა. ახლა საკუთარს იცავს.

მეხუთე: **ზ უ რ გ შ ი ვ ე რ ა ღ ი კ ვ ე თ ა დ ა ნ ა შ ა უ ლ ე ბ ა ნ ი**
— მკვლელობა, ძარცვა-გლეჯა, ქურდობა, სპეკულაცია, სახელმწიფო ქონების მითვისება და სხვანი. თუ რომელიმე უწყებას აღრიცხული აქვს ის მკვლელობანი, რაც 1992 წლის 14 აგვისტოდან დღემდე მოხდა, შეიძლება აღმოჩნდეს, რომ ავაზაკთა და მკვლელთა ხელით ზურგში მეტი ადამიანი დაიღუპა, ვიდრე ფრონტზე.

მექვსე: **გ უ დ ა უ თ ი ს ხ რ ო ვ ა მ გ ა მ ო ძ ე ბ ნ ა მ ო კ ა ვ შ ი - რ ე ნ ი , ნ ვ ე ნ — . ვ ე რ ა .** მოუხდავად იმისა, რომ აფხაზეუს დამხმარე არ სჭირდებოდა, რაკი რუსეთი ომობდა აფხაზეუს ნიღბით. მათ მანც მოძებნეს (უფრო სწორად: რუსეთმა დაუქირავა) მოკავშირეები ჩრდილოეთ-კავკასიელთა, სომეხთა, კახაკთა თუ სხვათა სახით. ეს საჭირო იყო მსოფლიოს სვალში ქართველთა მიერ დამაგრული აფხაზეუსის სახის, ანუ, როგორც დღეს ამბობენ, იმიჯის შესაქმნელად.

შეეძლო თუ არა საქართველოს მოკავშირის პოვნა? ვფიქრობ, რომ შეეძლო.

ჩვენც უნდა შეგვექმნა „როქის სპა“ (დაქირავებული არმია), როგორც ეს დავით აღმაშენებელმა გააკეთა თავის დროს. დაქირავებული არმიის შესანახად ფული სად გვექონდაო, — იკითხავს მკითხველი. როცა იმ ფულის რაოდენობა გამოქვეყნდება, რაც საქართველოს ბანკებიდან გაიჭანეს სხვადასხვა ფირმებმა თუ პირებმა და ჩვენი ქვეყნის სასარგებლოდ ფინანსა პურიც არ შემოუტანიათ, მაშინ ყველა ცხადად დაინახავს, როგორი დაქირავებული არმიის შექმნა შეგვეძლო ჩვენ. ამ არმიაში დიდა

სიამოვნებით იმსახურებდნენ უკრაინელები(კ), თავად რუსები(კ და სხვები(კ როცა რუსეთს პირისპირ დაუდგებოდნენ პროფესიონალი რუსი, უკრაინელი თუ სხვა მეომრები, იმასაც ვნახავდით, როგორი გუნება-განწყობილება შეიქმნებოდა მოსკოვში. როგორ დაიწყებდნენ მაშინ თბილისში ლაპარაკს რუსეთის ემისრები.

სავალალოდ, საქართველოს საბედისწერო განსაცდელის ჟამს, ჩვენში ქვეყანაში უხვად აღმოჩნდნენ ადამიანები, რომელთაც საკუთარი ჯიბის გასქელება ამჯობინეს სამშობლოს ბედ-იღბალს.

თუ გვინდა საქართველოს რღვევა-დაშლა შევანეროთ, დაუყოვნებლივ უნდა დავიწყოთ იმ მიზეზთა ლიკვიდაცია, რაც ზემოთ ჩამოვთვალე. გახლენილი ერი უნდა გამოლიანდეს. ხალხი ერთი მიზნით — საქართველოს გადარჩენის მიზნით — დაირაზმოს. წესრიგი და დისციპლინა აღვადგინოთ. არ ავყვეთ პანიკასა და ისტერიას. სასოწარკვეთილებაში არ ჩავვარდეთ. სიმტკიცე, მხნეობა, ვაჟაკობა, ქედუდრეკელობა აღვზარდოთ ერის სულში. შევწყვიტოთ ლაჩრობისა და ქლავუნობის აპოლოგია. საქმეს მოგვადოს ხელი. თავაუღებელი, მკლავებდაკაპიწებული შრომით გამოვაცოცხლოთ ჩვენი ჩანაგდული ეკონომიკა. მთელ მსოფლიოს დავანახოთ, რომ ჩვენ მშრომელი და გმირი ერი ვართ და არა ქურდების, ავზაკების, მძარცველების, სპეკულანტებისა და ლაჩრებისა.

ქართველ ხალხს შეუძლია ამის გაკეთება და, ცისქვეშეთში არსებობა თუ სურს, უნდა გააკეთოს კიდევ.

1993 წ., ივლისი

1995 წლის 8 მარტს მინაწერი: სრულიად მართალია ალექსანდრე ონიანი, როცა ამბობს, რომ ეთანონიმ აფსუას ქართულად შეესატყვისება აფსარი და არა აფხაზი („საქართველოს რესპუბლიკა“, 1994 წ., 19 მაისი). აფხაზი ქართული ტომის სახელია. აფსუა // აფსარი კი — ჩრდილოეთ კავკასიიდან არის მოსული და საქართველოში შემოიხიზნულია. აფხაზი რომ ძირეული ქართული ტომის სახელია, ამას, გარდა მატნიანისა, უჩუარად ადასტურებს ქართველ მეფეთა ტიტულიც — „მეფე აფხაზთა და ქართველთა...“ დედამიწის ზურგზე ჯერ არ არსებულა მონარქი, რომელიც თავის ტიტულს უცხო ტომის სახელით იწყებდეს. ამის მაგალითს ვერაინ მოიტანს, აფსუა-ისტორიკოსებიც კი.

მაგრამ დავაგვიანეთ, ძალიან დავაგვიანეთ ჭეშმარიტების დადგენა. კაცობრიობას მტკიცედ ჩავუჭედეთ ტვინში, რომ აფსუას აფხაზი ჰქვია. ამას უკვე ვერარა ძალა ამოგდებს მათი ცნობიერებიდან და აფსუას შესატყვისად დაამკვიდრებს აფსარს. ამდენად, ისევ ძველებურად ვწერ აფხაზს. არ მინდა ისედაც. თავგზადაკარგული მკითხველი სულ მოლად დაიბნეს.

ბაბაიას დიალოგაბია

მე-20 საუკუნის დასასრული საქართველოსათვის აღმოჩნდა უაღრესად ტრაგიკული. რუსეთმა თავისი ბოროტი ზრახვა განახორციელა: საქართველოს წაგლიჯა აფხაზეთი და შიდა ქართლის ნაწილი (ყოფილი „სამხრეთ ოსეთის“ აო).

ყოველ გონიერ ადამიანს, ყოველ გონიერ ერს დამარცხება დიდ გაკვეთილს აძლევს. ჩვენც მივიღეთ ეს გაკვეთილი. ახლა ყველაფერი იმაზეა დამოკიდებული რამდენად ღრმად, გონიერულად, აზრიანად ავითვისებთ ამ გაკვეთილს, რომ მომავალში ნაკლებად შევცდეთ.

სამი დასკვნა ახლავე შეიძლება გავაკეთოთ:

1. პოლიტიკაში არ არსებობს კეთილი და ბოროტი რუსეთი. რუსეთი ერთია და იგი, პოლიტიკური თვალსაზრისით, არასოდეს იქნება საქართველოს მეგობარი. იგი იყო, არის და დარჩება საქართველოს მტერი. ბავშვურ ილუზიებს ერთხელ და სამუდამოდ უნდა გამოვეთხოვოთ. პოლიტიკურ მოვლენებს რეალურად და ფიზიკური თვალთშეუხებლად. სულერთია, ვინ მართავს რუსეთს რუსი ივანე შრისხანე თუ თათარი ბორის გოლდუნოვი, გერმანელი ეკატერინე მეორე თუ ქართველი სტალინი. ისინი რუსეთის სახელმწიფო ინტერესებს ემსახურებიან. იმისდა მიხედვით იქცევიან, რას კარნახობს მათ რუსეთის სახელმწიფოებრივი მისწრაფება. ამიტომ მიაძიტი იმედი, რომ „კეთილი“ ელცინი საქართველოს მეგობრობს, ხოლო „ბოროტი“ ხაზბულატოვი მტრობს, ჩვენ უბედურების მეტს არაფერს მოგვიტანს. ელცინი და ხაზბულატოვი ერთმანეთს ხელისუფლებისათვის ებრძვიან, თორემ საქართველოს მიმართ მათი დამოკიდებულება ერთნაირია — მტრული. რიცა ამას, აფხაზეთის დაკარგვით გამოფხიზლებულნი, გავაცნობიერებთ, ალბათ, პოლიტიკაში უფრო სწორ გზას ავირჩევთ.

2. არა. მართო დღევანდელმა ვითარებამ, არამედ წარსულმაც უტყუარად

დაგვიარწმუნა, რომ საქართველოს რეალურ დახმარებას უცხოეთში, იქნება იგი ევროპა-ამერიკა თუ აზია არ გაუწევს. არც გაგვიწიეს არც მე-18 საუკუნის ბოლოს, არც 20-იანი წლების დასაწყისში და არც დღეს. მათი დახმარება კაცმოყვარულ ხასიათს არ გასცილებია. ეს მოულოდნელი არ უნდა გვეჩვენოს. საქართველოს გულისათვის რუსეთს არავინ აწყენინებს. რუსეთი დიდია, ძლიერია, მდიდარია. დანარჩენი მსოფლიო იძულებულია მას, მის ინტერესებს მორიდებით მოეპყრას. ეს გაკვეთილიც უნდა დავიმახსოვროთ, რომ მომავალში არაფერი შეგვეშალს.

არის კიდევ ერთი პრობლემა, რომელსაც ევროპული დიპლომატია დიდ ყურადღებას აქცევს, ხოლო ქართული მას საერთოდ არ ითვალისწინებს. ეს გახლავთ ის, რომ ევროპა რუსეთს უყურებს როგორც დამცავ კედელს აღმოსავლეთიდან მომავალი საფრთხის წინააღმდეგ. უკვე დიდი ხანია, რაც ევროპულ პოლიტიკას აწუხებს ჩინური ექსპანსიის საშიშროება. ჩინეთის მოსახლეობა ისე იზრდება, რომ, ერთ ბედნიერ თუ უბედურ დღეს, იგი ვერ დაეტევა იმ გეოგრაფიულ სივრცეში, რომელშიც ცხოვრობს და გადმოიღვრება. როგორც ერთ ჭიქაში ვერ მოთავსდება ერთი სათლი წყალი და გადმოიღინდება, ასევე მოუვა ჩინეთის მოსახლეობასაც. რა მშვიდობიანი განწყობილებაც უნდა პქონდეს ჩინელს, ობიექტური ვითარება მაინც იძულებულს გახდის ეძებოს ახალი საცხოვრისი, ახალი სივრცე არსებობისათვის. კონფუციუსს აქვს ნათქვამი — „ოდესამე, ომებისა და იარაღის თვინიერ, მთელი მსოფლიო იქნება ჩინური“. კონფუციუსი კი ძველი წელთაღრიცხვით 551-479 წლებში ცხოვრობდა. ხედავთ, როდის და მოდის ჩინური საფრთხე? ევროპისათვის ერთადერთი კედელი, რომელიც შეიძლება ამ ტაღლას გადაეღობოს, რუსეთია. მხოლოდ ციმბირის თვალუწვედნელ, ცარიელ ტერიტორიას შეუძლია აითვისოს და დააწყნაროს ხალხის ეს ზღვა. ამიტომ ევროპისათვის დაუშვებელია სუსტი, უძლური და ბეჩავი რუსეთის არსებობა. ევროპას, ცხადია, არ უნდა რუსეთის ძლიერება მას ემუქრებოდეს, მაგრამ ძალიან სურს რუსეთის ძლიერება მას იცავდეს აზიიდან წამოსული დიდი საფრთხისაგან. ამ ვითარებაში ევროპის დამოკიდებულება რუსეთთან გაორებულია. ეს გაორება ქართულმა დიპლომატიამ კარგად უნდა გაითვალისწინოს. საქართველომ ზუსტად უნდა იცოდეს — როდის დაეხმარება მას ევროპა-ამერიკა და როდის — არა.

3. საქართველომ თავისთავს, ქართველმა ხალხმა თავისთავს საკუთარი ძალით უნდა უპატრონოს. ეს პოტენცია საქართველოს აქვს. ამას ჩვენი ისტორია თვალნათლივ ადასტურებს. აღარც რომის იმპერია არსებობს და

აღარც ბიზანტიის, აღარც არაბთა ხალიფატი და აღარც ოსმალთა სულქანატი, აღარც მონღოლთა ულუსი და აღარც სპარსელთა შაჰინშაჰი. საქართველო კი არსებობს, იბრძვის, ქმნის. იგი გაუძლებს რუსეთის იმპერიის უკანასკნელ დღეებსაც.

გაუძლებს იმ შემთხვევაში თუ არ დაადგება ბაბაიას დიპლომატიის გ'სას. ანდაზაა ქართული: დათვი რომ მოგერიოს, ბაბაია დაუძახეო. არ უნდა იყოს ეს ანდაზა ძველი. ყოველ შემთხვევაში იმდროინდელი, როცა ჩვენში ლაჩრობა არ ყოფილა პატივცემული. ანდაზა, ალბათ, მაშინ განიდა, როცა საქართველოში ლაჩრობა კეთილგონიერებად მოინათლა. როცა საქართველო დაგლახდა და ბაბაიას ძებნა დაიწყო. („ბაბა“ თურქულად „მამას“ ნიშნავს. ამ მნიშვნელობით იხმარება იგი დღესაც საქართველოს ზოგიერთ კუთხეში). რამდენიც უნდა ვეძახოთ ჩვენს მტერს ბაბა, არ გახდება იგი მოყვარე და არ გვიპატრონებს მამასავით.

გიორგი ბრწყინვალის საქართველო რომ დაეცა, იმის მერე ვის არ ვეძახეთ ბაბაია — სპარსეთს, თურქეთს, რუსეთს, არ გამოვიდა არაფერი. მტერი მტრად დარჩა.

ჩვენ საცოდავ მეფეებს ეგონათ, რუსეთს ბაბაიას თუ დაუძახებდნენ, ეშველებოდათ მათაც და საქართველოსაც. მოტყუებდნენ. ბაბაიამ საქართველოც შეჰკამა და მათი დინასტიაც. ბაგრატიონთა გვარი სამად დაჰყო — გრუზინსკად, მუხრანსკად და იმერეტინსკად — და საერთოდ გააქრო ისტორიის ასპარეზიდან.

ქართველ სოციალ-დემოკრატებსაც (სულერთია, მენშევიკი იყო იგი, თუ ბოლშევიკი) ეგონათ, სოციალ-დემოკრატიულ, ანუ კომუნისტურ რუსეთს ბაბაიას თუ დაეუძახებთ, გვეშველებათ, მაგრამ ისინიც მოტყუებდნენ. ზოგს უცხოეთში ამოხდა სული, ზოგს — ციმბირში და ზოგიც საკუთარ კარიერას ემსხვერპლა. საქართველო კი მონის უღელდადგმული დარჩა.

არც დღეს გვიშველის ბაბაიას დიპლომატია. არ მოუჭანს იგი საქართველოს კეთილს. დათვი დათვია და ბაბაიას ძახილით თვისებას არ გამოიცვლის.

უნდა გითხრათ ისიც, რომ ჩვენდა სავალალოდ, საქართველოს უბედურება არ თავდება რუსეთის მიერ აფხაზეთის წაგლეჯით. საქართველო სამოქალაქო ომის პირისპირ დგას. გაცილებით უფრო დიდი და მასშტაბური სამოქალაქო ომის პირისპირ, ვიდრე იყო ის, რაც 1991 წლის დეკემბრის ბოლოს მოხდა თბილისში. ქართველმა პოლიტიკურმა აზრმა არ უნდა დაუშვას ეს საბედისწერო შეცდომა. არ უნდა მისცეს რუსეთს საშუალება ჩვენი

შინააშლილობა თავის სასარგებლოდ გამოიყენოს, უნდა გამოინახოს გზები და საშუალებანი მშვიდობიანად მოგვარდეს კონფლიქტი. იმედი მაქვს დაპირისპირებულ ორივე მხარეს ეყოფა სიბრძნე და გონიერება არ დაუშვას საქართველოში ახალი სისხლისღვრა, რაც მთავარია რუსეთს არ გაუხსნას ხელ-ფეხი მოქმედებისათვის. თორემ რუსეთი ოსტატურად გამოიყენებს შინააშლილობას საქართველოში. მისი მიღავერი პროპაგანდისტული აპარატი მთელი მსოფლიოს თვალში შექმნის სურათს: საქართველოში ურუსეთოდ მშვიდობა არ დამყარდება. ერომანეთს მტრულად გადაკიდებული ქართველები თავს არ დანებებენ სისხლისღვრას, ხოცვა-ჟლეტას, ნგრევა-აწიოკებას. თავად ქართველებიც უნდა დავიცვათ მოსაპობისაგან და მათი მეზობლებიც. ამის გაკეთება მხოლოდ რუსეთს შეუძლია, რამეთუ კარგად იცნობს კავკასიას, დიდხანს არსებობდა იქ რუსული მმართველობა.

გაეროსაგან რუსეთი გამოითხოვს საქართველოში წესრიგის დამამყარებელის მანდატს და მიიღებს კიდევ, რუსეთი მესამედ მოაწყობს საქართველოს ოკუპაციას, ოღონდ ამჟამად გაეროს ეგვიდით. მე ეს უკვე ვთქვი ერთხელ და ახლაც ვიმეორებ: თუ მორიგება ვერ მოვახერხებთ, თუ საერთო ენა ვერ გამოვიძებნეთ, სამოქალაქო ომი საქართველოში, შინააშლილობა ჩვენში დამთავრდება საქართველოს ახალი ოკუპაციით რუსეთის მიერ. თუ დაიჯერებთ ხომ კარგი და თუ არა, რას ვიზამ — თავს ზევით ძალა არ არის.

— მართალია, დღეს საქართველოში გაუსაძლისი ვითარებაა, მაგრამ ეს სრულებით არ ნიშნავს იმას, რომ მდგომარეობიდან ხსნის გზა დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობაში შესვლაა. ამგვარი ფიქრი, ამგვარი მსჯელობა მწარე შეცდომაა.

საქართველოს დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობაში შესვლა სულ მცირე სამი მიზეზით დაუშვებელია.

1. თუ ვინმე იმედოვნებს, რომ დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობაში შესვლით, რუსეთი საქართველოს დაუბრუნებს აფხაზეთს და შიდა ქართლს (ყოფილ „სამხრეთ ოსეთის“ აო-ს), ან თავს იტყუებს ან სხვის მოტყუებას ცდილობს. მას მერე, რაც მე-19 საუკუნის 60-იან წლებში რუსეთმა გააუქმა აფხაზეთის სამთავრო, მოახდინა მისი ოკუპაცია, იგი (რუსეთი) თანამიმდევრულად ერეკებოდა ამ ტერიტორიიდან აფხაზეთსაც (მოპაჯირობა) და ქართველებსაც. დაცარიელებულ ტერიტორიაზე გეგმაზომიერად ასახლებდა რუსებს (ძირითადად კაზაკებს), სომხებს, ნაწილობრივ ჩრდილოკავკასიელებს და სხვა ხალხებს. რუსულმა საიდუმლო პროპაგანდამ 1921 წლიდან საგანგებოდ დაიწყო აფხაზეთში ქართველთა მიმართ ფანატიკური სიძულვილის

დანერგვა და მიაღწია კიდევც ამას. ეს მკაფიოდ გამოძველდა ამ ომშია, როცა გუდაუთის ხროვა დაუნდობლად გაუსწორდა ქართულ მშვიდობიან მოსახლეობას. ამოწვევითა იგი და ოკუპირებულ აფხაზეთში მოახდინა დექარსველიზაცია. ამით რუსეთმა აფხაზეთის მითვისების მრავალწლიანი ოცნება აისრულა. იგი აფხაზეთს ნებაყოფლობით არასოდეს დააბრუნებს. არც გადარჩენილი აფხაზები დათანხმდებიან ამას. ისინი სისხლის უკანასკნელ წვეთამდე იბრძოდებიან იმისათვის, რომ ქართველი აღარ დაბრუნდეს საკუთარ მიწა-წყალზე. ჩვენ აფხაზეთისა და შიდა ქართლის დაბრუნება მხოლოდ ომით შეგვიძლია. ამიტომ დღეს საქართველომ ყველა ძალა უნდა იხმაროს მძლავრი არმიის (ისეთი როგორც ჰყავს ისრაელს) შესაქმნელად.

დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობაში საქართველოს შესვლით საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის შენარჩუნების ვარაუდი ზღაპარია. მოწიფულ ადამიანებს ზღაპრების დაჯერება არ შეეფერებათ.

2. ფუჭია იმის ფიქრიც, რომ დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობაში შესვლით საქართველოში ეკონომიკური ვითარება გამოსწორდება. თავად რუსეთში აბრევიატურა СНГ იშიფრება Содружество нищих и голодных. თავად მათხოვრები და მშივრები ჩვენ როგორღა დაგვეხმარებიან? ეს ხუმრობით. უფრო სერიოზულად, სოციალისტური ეკონომიკური სისტემა რუსეთშიც და სხვა ყოფილ მოკავშირე რესპუბლიკებშიც ისევე დაინგრა, როგორც საქართველოში. ახალი — სოციალური საბაზრო-ეკონომიკური სისტემა — რუსეთშიაც და სხვა ყოფილ მოკავშირე რესპუბლიკებშიც ისევე არ ჩამოყალიბებულა, როგორც საქართველოში. მაშასადამე, — ეკონომიკა რუსეთშიაც და სხვა ყოფილ მოკავშირე რესპუბლიკებშიც ისევე მოშლილია, როგორც საქართველოში. ერთი ძირფესვიანად მოშლილი ეკონომიკა მეორე ძირფესვიანად მოშლილ ეკონომიკას როგორღა დაეხმარება? ისე გამოვიდა როგორც ანდაზაშია ნათქვამი. — მკედარი მკედარს აეკიდა, სამარის კარს მიმიყვანეო.

სსრკ ერთიანი სახელმწიფო იყო, ერთიანი ეკონომიკური სისტემით. სახელმწიფოს ხელში თავმოყრილი ქვეყნის მთელი დოვლათი გარკვეული წესით ნაწილდებოდა. ცოტა იყო თუ ბევრი, რაც გერგებოდა, იმას აუცილებლად მიიღებდი. ეს ეკონომიკა დღევანდელი გაჭირვების ფონზე ჩანს აწყობილი, თორემ სადუხჭირე და ხელმოკლეობა მაშინაც ძალიან გვაწუხებდა. ალბათ, ბევრს ემახსოვრება 70-იან წლებში გავრცელებული ანგელოტი.

ცენტრალური ტელევიზიის დიქტორი აცხადებს: მრავალრიცხოვან მაყურებელთა თხოვნით, იმის გასაგებად თუ რა არის ყველი, დღეს ტელევიზიით.

ნაწვენები იქნება მისი ერთი ნაჭერი.

იმჟამად პრესას, რადიო-ტელევიზიას პირში ბურთი ჰქონდა ჩანრილი და საზოგადოებრივ აზრსა და სიმაართელს ანეკლოტი ამბობდა.

იმავე სამოცდაათიან წლებში, ძალიან რომ გაგვიჭირდა, ხელისუფლება საზრდელს დაწესებულებებში არიგებდა ნორმირებული წესით. ამის გამო ფუნაგორიაც დაიწერა (სხვათა შორის, მაშინ საქართველოს კპ (კპ-ის პირველი მდივანი ედ. შევარდნაძე იყო):

ქართველებს ტ...ში შიმშილით
რომ არ გაუჩნდეს ობიო.
მთაურობამ ჩამოგვირიგა
ორ-ორი კილო ჭლით.

და რაც მთავარია და არსებითი: სსრკ ეკონომიკური კატასტროფის პირისპირ რომ იდგა, ამას კომუნისტური პარტიაც ხედავდა. იგი ციებ-ცხელებით შეპყრობილის-ენერგიით ეძებდა გადარჩენის გზებს. ამ გზის ძიებას ორი ყრილობა მიეძღვნა — 25-ე (1976 წ.) და 26-ე (1981 წ.). სასურსათო პროგრამაც შემუშავდა, რომელსაც თითქოს 1990 წლისათვის ვითარება უნდა შეეცვალა და გაძვალტყავებული სსრკ გადაერჩინა. არაფერი გამოვიდა. სსრკ ეკონომიკურად იმდენად იყო გამოფიტულ-გამოხრული, რომ 1990 წლისათვის, გადარჩენის მაგიერ, დაიქცა. იგი ნაწილ-ნაწილ დაიშალა და სკკპ-მაც ჭირი მოგჭამათ.

დღევანდელი ეკონომიკური სიდუხჭირე როგორც საქართველოში, ისე ყოფილი სსრკ-ის ტერიტორიაზე ამ ისტორიული პროცესის პირდაპირი და უშუალო შედეგია. მაშინ რომელი ეკონომიკური კავშირის აღდგენაზე ლაპარაკობს 11 ოქტომბრის ხელისუფლება? იმ ეკონომიკური კავშირის აღდგენაზე, რომელმაც სსრკ დააქცია?

თუ იმასაც გავეცნობით, რაც საქართველოს კპ-ის 27-ე ყრილობაზე ითქვა, იმჟამინდელი ეკონომიკური ვითარების სურათი მეტნაკლებად სრული გახდება (ეს მასალა დაბეჭდილია 1986 წლის 28, 29, 30, 31 იანვრის გაზეთ „კომუნისტში“).

გილაშვილი (უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარე): „ბევრი იმათგანი, ვინც მოწოდებულია აღკვეთდეს უწესრიგობას, თვითონ არის დასაჭერი“.

გაბუნია (თბილისის საქალაქო კომიტეტის მდივანი): „დღედაქალაქში არსებითად არ არის მოსახლეობის სამედიცინო მომსახურეობის არც ერთი სანიმუშო, ყოველმხრივ აღჭურვილი დაწესებულება, იქნება ეს საავადმყოფო თუ პოლიკლინიკა“.

მოსაშვილი (საქართველოს პროფსაბჭოს თავმჯდომარე): „არ იყო გამოყენებული საერთოდ და სხვა მიზნებს მოხმარდა (ანუ მოიხარეს -- ა.ბ.) თითქმის 70 მილიონი მანეთი სოციალურ-კულტურული ღონისძიებებისა და საბინაო მშენებლობისათვის გათვალისწინებული ფონდებიდან“.

ასათიანი (კულტურის მინისტრი): „1500-ზე მეტი კულტურის დაწესებულება დაქირავებულ შენობებსა და სრულიად შეუფერებელ პირობებშია“.

კუნჭულია (ოზურგეთის რაიკომის მდივანი): „აიუული წლების მანძილზე ჩაის ბუჩქები საზოგადოებრივ მეურნეობათა პლანტაციების სამას პექტარზე არ განახლებულა და საჭიროებს ამოიხრკას. 700 პექტარზე კი გვაძლევს მხოლოდ 2-3 ტონა საშუალო პექტობრივ მოსავალს. რამდენიმე წლის შემდეგ უვარგისი გახდება კიდევ ასობით პექტარი პლანტაცია“.

ბედინეიშვილი („კომუნისტის“ რედაქტორი): „საქართველოში ოცდაათიათას კურდღელზე ოთხმოცი ათასი მონადირე მოდის, ანუ უფრო მეტი ვიდრე უნგრეთში, ავსტრიასა და ჩეხოსლოვაკიაში ერთად აღებული“.

ლორთქიფანიძე (კომკავშირის ცკ-ის მდივანი): „რესპუბლიკაში შეიდი ათასი ტრაქტორი საერთოდ ვერ მუშაობს, ანდა მუშაობს მინიმალური დატვირთვით“.

თბილისის სილიკატური მასალების ქარხნის საამქროებში არ არის განათება, არ მუშაობს ვენტილაცია, საშხაპები. აგერ უკვე მრავალი წელია ქარხანაში არ არის კლუბი, სპორტული მოედნები. ანდა ვის მოეწონება დანჯღრეული ავეჯი, ჩამსხვრეული მინები, ჭუჭყიანი კედლები კავშირგაბმულობის, საავტომობილო ტრანსპორტის, მსუბუქი და ადგილობრივი მრეწველობის სამინისტროების საერთო საცხოვრებლებში. ასეთივე მდგომარეობაშია ვაკის სტუდენტთა ქაშვიც“.

ანდრიაძე (ამიერკავკასიის რკინიგზის სამტრედიის კვანძის პარტკომი): „სამგზავრო ვაგონების 70 პროცენტი მორალურად მოძველდა, მათ ველარც კაპიტალური შეკეთება შეეღის“.

უკანასკნელი 12 წლის განმავლობაში ჩვენს რკინიგზას არც ერთი ელექტრომატარებელი არ მიუღია. რკინიგზიდან გარბიან მუშებიც“.

საჯაია (საქართველოს სსრ სახალხო კონტროლის კომიტეტის თავმჯდომარე): „ჩვენი, როგორც ერის, გადარჩენის ერთ-ერთი ძირითადი ფაქტორი, ფიქრობისიც იყო, რომ მიუხედავად იმდენი ძალადობისა, განუკითხველობისა და ლალატისა, რაც ბედმა და უბედობამ გვარგუნა, თავისი მიწა-წყლიდან არავინ გაკეცულა. დღეს კი ფულისათვის, საშოვრისათვის ისე იოლად ტოვებენ ოჯახს, რომ ბევრი არც კი ბრუნდება უკან“.

ციტირების გაგრძელება აღარც ღირს. ისედაც ჭკუათმყოფელისათვის ყველაფერი ცხადია.

თუ დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობა სსრკ-ის აღდგენის ცდაა, მაშინ საქართველოს არც პოლიტიკური თავისუფლება ექნება, არც ეკონომიკური და არც ეროვნული. ქონებრივი კეთილდღეობის თვალსაზრისით კი ისევ გამვალტყავებული დარჩება.

თუ დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობა სურვილია ყოფილ სსრკ-ში შემაველ ქვეყნებს პქონდეთ ასეთი ურთიერთდამოკიდებულება, როგორც ევროპულ თანამეგობრობას აქვს, მაშინ ამას ეკონომიკური განვითარების იმ დონეზე ყოფნა სჭირდება, როგორც, ვთქვათ, გერმანიაშია ანდა დანიაში. მაგრამ გერმანიას ან დანიას ამ დონისათვის უცბათ და ერთბაშად არ მიუღწევიათ. იგი არის მათი ხანგრძლივი ისტორიული განვითარების ბუნებრივი შედეგი. ეს შედეგი რომ მიიღოს, საქართველოსაც და რუსეთსაც საუკუნე მინც სჭირდება. ასე, რომ თავის მოტყუება იქნებოდა თუ ვიფიქრებდით, რომ რუსეთში ვინმე ცდილობს ევროპული ეკონომიკური თანამეგობრობის მსგავსი რამ შექმნას. უდავოა, რომ დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობა არის სსრკ-ის, ანუ რუსეთის იმპერიის აღდგენის უღელური ცდა.

3. უკანასკნელი ხუთი წლის მანძილზე ქართველმა ხალხმა თავგამტეხული იბრძოლა რუსეთისაგან თავდასახსნელად. 1991 წლის 31 მარტის რეფერენდუმში საქართველოს მოსახლეობამ ერთსულოვნად ხმა მისცა ჩვენი ქვეყნის სრულ დამოუკიდებლობას. წელიწადზე მეტია რუსეთი გამოუცხადებელ ომს აწარმოებს საქართველოს წინააღმდეგ. წაგლიჯა აფხაზეთი და შიდა ქართლი. გაუგონარი მხეცობით გაანადგურა ქართული მოსახლეობა აფხაზეთის ოკუპირებულ ნაწილში. ყოველივე ამის შემდეგ რა იურიდიული, რა ზნობრივი უფლებით მოითხოვს საქართველოს მინისტრთა კაბინეტი დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობაში შესვლას? თან ყოველად უსუსურ არგუმენტებს იშველიებენ. თურმე ამა თუ იმ დარგის ხელმძღვანელმა საქმეს თავი ვერ გაართვა. ეს კი იმის ბრალი ყოფილა, რომ რუსეთთან გაწყვეტილია ეკონომიკური კავშირი. ის, ვინც ასე მიამიტურად მსჯელობს, ცხადია, დღევანდელ ვითარებაში მინისტრად ვერ გამოდგება.

საერთოდ კი უნდა ითქვას, რომ ისინი, ვისაც დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობაში შესვლა ეოცნება და სხვა გზა ვერ მოუპებნია საქართველოს ეკონომიკის გასაჯანსაღებლად, არც მთავრობაში უნდა იყვნენ და არც პარლამენტში. თავის მართლება იმით, რომ ყველას

აქვს უფლება საკუთარი განსხვავებული აზრი აქონდეს, ამ შეწყობვაში არ გამოდგება. ეს არ არის განსხვავებული აზრი. ეს არის მდგელობა საქართველოს პოლიტიკური მიზნისა და კურსის შეცვლისა. საქართველო დღეს მიდის დამოუკიდებლობის გზით. დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობაში შესვლა კი არის ისევ რუსეთის უღელქვეშ დაბრუნება. ასეთი ცვლილების მოთხოვნას განსხვავებული აზრი კი არ აქვია, არამედ სრულიად სხვა სახელი.

1993 წ., სექტემბერი

კრიზისული ადამიანი

საქართველოში უკვე მკაფიოდ ჩამოყალიბდა კრიზისული ადამიანის ტიპი. ეს არც მოულოდნელია და არც გასაკვირი. რუსთა ქვეყანაში ქაოსია, შინააშლილობა, ეკონომიკა ძირფესვიანად მოშლილია, ნაირნაირი ჯუროს ავაზაკები დაუსჯელად დაპარპაშებენ, არ არსებობს მტკიცე ხელისუფლება და ყველაფერს თავაშვებულობა დაუფლებია, კრიზისული ადამიანის ტიპი ძალიან ადვილად ყალიბდება.

ამ ვითარებას იმასაც თუ დავუმატებთ, რომ საქართველო სასტიკად დამარცხდა (რუსეთმა წაგლიჯა შიდა ქართლი და აფხაზეთი), მაშინ კრიზისული ადამიანის ტიპის ჩამოყალიბება მოვლენათა განვითარების ბუნებრივ შედეგად უნდა ჩავთვალოთ, ოღონდ უადრესად სახიფათო და საშიშ მოვლენად.

დღეს საქართველოს მომავალს ისეთი დიდი განსაცდელით არაფერი ემუქრება, როგორც კრიზისული ადამიანი. მისი მართვა იოლად შეიძლება, საითაც გინდა, იქით უბიძგებ, რასაც გინდა, იმას ჩაადენინებ. იგი რიხას ჰგავს. როგორც თიხისაგან გამოძერწავე იმას, რასაც მოისურვებ, ასევე კრიზისულ ადამიანს რაზეც გინდა, იმაზე დაითანხმებ. მას ნებისყოფა წართმეული აქვს. არსებობის შიშით შეპყრობილი თანახმაა ყველაფრისა, ოღონდ გადაარჩეს.

დღევანდელ საქართველოში კრიზისულ ადამიანს საზოგადოების ყველა ფენაში, ყველა ჯგუფში შეხვდებით. განსხვავება არ არის მხოლოდ იგი თუ გლეხი, მეცნიერი თუ ხელოვანი, სახელმწიფო მოხელე თუ საქმის კაცი. ყველა ჩვენთაგანში კრიზისული ადამიანის ცნობიერებამ გაიდგა ფესვი. იმის მაგიერ, რომ კრიზისული ადამიანის ტიპს, მის ცნობიერებას ებრძოდეს ჩვენი მეცნიერება, ჩვენი ხელოვნება-ლიტერატურა, ჩვენი პროპაგანდა, პირიქით, ყველა საშუალებით ამკვიდრებს მას. ვის, თუ არა ჩვენს მეცნიერებს,

შეუძლიათ აუხსნას ქართველ ხალხს, რომ საქართველოს არ სჭირს არაფერი ისეთი, რომ ეკონომიკურად თავისთავი ვერ შეინახოს და სხვას სამადლოდ იცხოვროს. საქართველოს 69 ათას ხუთასოდე კვ. კმ. ტერიტორია უჭირავს (რა თქმა უნდა, დღეს წარმოებული შიდა ქართლისა და აფხაზეთის ჩათვლით) და 5 მილიონზე მეტი კაცი ცხოვრობს. პოლანდია კი 31 ათას ცხრაას კვ. კმ. ტერიტორიას ფლობს და 15 მილიონს მოსახლეობა აქავს. საქართველოს და პოლანდიის კლიმატური პირობების შედარება ხომ შეუძლებელია და შეუძლებელი. საქართველოში ხომ ბევრად უკეთესი კლიმატური ვითარებაა! პოლანდია მსოფლიოს ერთი უძიდრესი ქვეყანაა და ეკონომიკური კეთილდღეობით — სანიშნო, საქართველო კი — ღატაკი და საცოდავი. თუკი საქართველოზე თითქმის ორჯერ ნაკლები ტერიტორიის მქონე პოლანდიას შეუძლია გამოკვების და გადადიდლვაძებული აცხოვროს საქართველოზე სამჯერ მეტი მოსახლეობა, ჩვენ ქვეყანას რა ისეთი ჭირი შეეყარა, რომ ეს ვერ მოახერხოს? კრიზისული ადამიანის ცნობიერება უშლის ამას ხელს და იგი უნდა დაიძლიოს.

მართალია, დაბალია ჩვენში შრომის კულტურა და იგი პოლანდიელისას ვერ შეედრება, მაგრამ ამის აღზრდა შეიძლება. ამის სწავლა შეიძლება. მაგრამ, ის კი არ უნდა უჩინო, რომ თუ რუსეთმა გაძიხარი პურის ყუა არ გამოგიგზავნა, შიმშილით მოკვდებით, არამედ იმაში უნდა დაარწმუნო, რომ ჩვენი მაწა-წყლის პატრონს თავისთავის შენახვაც შეუძლია და სხვა დამწეული ქვეყნების დახმარებაც. ჩვენი მეცნიერების ამოცანა ის კი არ არის, რომ საქართველოს დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობაში შესვლას დაუჭიროს მხარი და ტაშისცემით ხელისგულები დაიხეთქოს არამედ ჩვენს ხალხს ასწავლოს როგორ მოაწყოს და ააწყოს სოფლის მოზრუნობა და მრეწველობა.

ბევრი იმას იმიზეზებს, რომ საქართველოში, ერთი მხრივ, შინაშლილობაა, და, მეორე მხრივ, რუსეთი თავს და გვეხსნა და ჩვენი ღვიძლი მაწა-წყალი წაგვართვა, ქართული მოსახლეობა აკყარა და საკუთარ სამშობლოში დროულად აღკვეთა. ამ უსახლკაროდ დარჩენილ ადამიანებს მოვლა-პატრონობა უნდა და ყველა გასაჭირს ერთად ვერ გაუფიქლით. მართალია ყველაფერი ეს, მაგრამ იმას თუ გავისხენებთ, რა ვითარებაში ჩათვალდება ისრაელმა თავისი სახელმწიფო, შეიძლება მხნეობა დაგვიბრუნდეს. 1948 წლის მაისში გამოცხადდა ისრაელის დამოუკიდებლობა. მას მერე ებრაების ისრაელი გარს შემორტყმულ არაბულ ზღვას. იმასაც ნუ დაივიწყებთ, რომ უზარმაზარ არაბულ სამყაროს სსრკ ეხმარებოდა (ახლა რუსეთი აგრძელებს ამას). ამარაგებდა იარაღით, უგზავნიდა სამხედრო ინსტრუქტორებს, ხელს

უშლიდა სხვა სახელმწიფოებს დახმარებოდნენ ისრაელს. ასე, რომ ისრაელი არა მარტო არაბულ ქვეყნებს ებრძოდა, არამედ სსრკ-საც. მოუხედავად ამისა, უძლიერესი არმიაც შექმნა, სამხედრო მრეწველობაც (სიერმოხიბროთული იარაღის დაშხადებაც კი შეუძლია) და ქვეყანაც ააყვავა ეკონომიკურად. არც შინ ყოფილა ისრაელი მოსვენებული. თუ საქართველოში შინააშლილობაა, ისრაელში პალესტინელი არაბები არ ასვენებდნენ ქვეყანას. ტერიორიზმი, დივერსიები, მშვიდობიან მოქალაქეთა რბევა-აწიოკება, არაფერი დაკლებია ისრაელს აგერ ორმოცდახუთი წლის მანძილზე. მაგრამ ვერაფერმა გაჩეხა ებრაელი ხალხის სული. დაცემის ნაცვლად იგი ძლიერდება და ძლიერდება. იქედნად ძლიერი გახდა, რომ შეუპოვარი პალესტინელი არაბების მასთან მორიგებას დაყაბულდნენ. თავს იმით ნუ ვიმართლებთ, რომ ისრაელის მიერ მსოფლიოში გაფანტული მდიდარი ებრაელები ეხმარებოდნენ. დახმარება კარგია, მაგრამ ვერავითარი დახმარება ვერ უშველიდა ისრაელს, თავად მის მოსახლეობას რომ არ გამოეჩინა შეუდრეკელი ვაჟკაცობა და შრომისმოყვარეობა. უცხოეთში მოსახლე ებრაელებს კი არ უჭირავთ იარაღი ხელში, არამედ ისრაელელ ჭაბუკებს და ქალიშვილებს. უცხოეთში მოსახლე ებრაელი კი არ ებრძვის უდაბნოს, არამედ ისრაელელი მშრომელი კაცი. მცკაველ-მცკაველ ართმევს იგი ხორშაკ და ხრიოკ უდაბნოს მიწის ნატვრს; რომ ბაღნარად აქციოს. უცხოეთში მოსახლე ებრაელები კი არ მუშაობენ ფაბრიკა-ქარხნებში, არამედ ისრაელის მოქალაქეები. ისინი ქმნიან პროდუქციას, რომელსაც მოაქვს ხვაი და ბარაქა ქვეყანაში.

ისრაელის ტერიტორია სულ 20 ათას 700 კვ.მ. (ე.ი. საქართველოს ტერიტორიაზე სამჯერ ნაკლები). მოსახლეობა კი სამ მილიონს ოდნავ აღემატება და ამ პაწია ქვეყანამ თვალუწვდენელი არაბული სამყაროს შეტევასაც გაუძლო და სსრკ-ის (რუსეთის) მზაკვრობას, ვერავობას და ხრიკებსაც. ეს მოახერხა ისრაელმა იმიტომ, რომ ებრაელ ხალხს საკუთარი თავის იმედი პქონდა, საკუთარი ეროვნული ენერგიის რწმენა ამოქმედებდა.

საქართველობაც საკუთარი თავის იმედით და რწმენით უნდა იცხოვროს, იშრომოს და იბრძოლოს. ჩვენმა მწერლობა-ხელოვნებამ ეს იმედი და რწმენა უნდა აღზარდოს ქართველი ხალხის სულში. მან ერისსულოვნად კვერი არ უნდა დაუკრას საქართველოს დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობაში შესვლას, თუ ქართული მწერლობა-ხელოვნება დაეთანხმება საქართველოს დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობაში შესვლას, მაშინ იგი კიდევ უფრო მეტად დაამკვიდრებს ჩვენში კრიზისული ადამიანის ტიპსა და ცნობიერებას. ეს კი ხელს შეუწყობს საქართველოს დაღუპვას. ჩვენს მწერლობა-ხელოვნებაში დღეს ის ვაჟკაციური, შეუპოვარი, მედგარი სული.

უნდა ტრიალებდეს, რაც თურდაც 1941-45 წლებში ტრიალებდა. დასაშვებია გაჭირვებულ და ხელმოკლე საქართველოს ფილმების გადაღება ან წარმოადგენის დადგმა არ შეეკლოს დღეს, მაგრამ ლექსის დაწერას და სიმღერის შეიხზვას კი რა თავი უჭკივა? ამას ქალღმერთის საგლეჯი, ფანქრის ნატეხი და გაუტეხელი სული უნდა. მაგრამ ხელოვნება-მწერლობაში კრიზისული ადამიანის გამარჯვებამ წაგვაროვა „არაგველი ლაშქარელისა“ და „მუშლი ძუხასას“ შემქმნელია გულადობა, მათი მსწობა, ჭირის გაძლება და მტრის დამარცხების უნარი.

დღეს საკითხი უბრალოდ არ დგას — შევა თუ არა საქართველო დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობაში. დღეს დგას პრობლემა — იარსებებს საქართველო, როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფო თუ არა. იარსებებს ქართველი ხალხი, როგორც თავისუფალი ერი თუ არა. იქნება ქართველი ხალხი ერი თუ დარჩება ეთნოგრაფიულ მასალად, როგორც ზურაბ ავალიშვილი ამბობდა, და მისგან დრო და ეამის შესაფერისად ჩამოყალიბდება ხან სპარსელი, ხან თურქი და ხან რუსი.

კრიზისული ცნობიერების ადამიანები საქართველოს ვერ გადაარჩენენ. დღეს საქართველოს ყველა საქმეში — სახელმწიფო მმართველობაში, მრეწველობაში, სოფლის მეურნეობაში, მეცნიერებაში, ხელოვნებაში, მწერლობაში, სკოლაში თუ უმაღლეს სასწავლებლებში -- ის ადამიანები სჭირდება, ვისაც დაბლეთლი აქვს კრიზისული ცნობიერება ან შეუძლია დაძლიოს იგი.

ფრიდრიხ ნიჭშეს ზარატუსტრა ქადაგებდა: ჩემი მოძღვრება ის არის, რომ, ვისაც ფრენის სწავლა სურს, პირველად მან დგომა, ცოცვა, სიარული, სირბილი, ცკვა უნდა ისწავლოს. არ შეიძლება უცბათ ფრენის სწავლა... თუ თქვენ გინდათ მაღლა ახვიდეთ, ისარგებლეთ საკუთარი ფეხებით. ნუ მისცემთ უფლებას გატარონ. ნუ დასხდებით სხვების მხრებსა და თავებზე.

1993 წ. ოქტომბერი

ამილახვრინაში გადასწვდება*

იმხანად, როცა ეროვნული აღტკინება მთელ საქართველოს მოედო, წამდაუწუმ გაისმოდა და ყველას პირზე ეკერა — ენა, მამული, სარწმუნოება. მაგრამ პოსტკომუნისტური პერიოდის გავლილმა სამმა წელიწადმა ნათლად აჩვენა, რომ ვერც ენას მოგუარეთ და ვუპატრონეთ და ვერც მამულსა და სარწმუნოებას. ნუ დავაბრალებთ ამას მხოლოდ ჩვენი მტრების მზაკვრობას. თავად ჩვენც ვერ გამოვიჩინეთ ის ნიჭიერება, გამტრიახობა, შორსმჭვრეტელობა, პოლიტიკური აღდგომა, ენერჯია, რაც დამოუკიდებელი და თავისუფალი ქვეყნის აშენებას სჭირდება. რაც მსავარია ვერ მოვერიეთ და ვერ გავეუძლავდით ჩვენს სულიერ სამყაროში დასაღვრებულ ხარვეზებს, ანუ სხვანაირად რომ ვთქვათ, ვერ დავძლიეთ ჩვენი ეროვნული ენერჯისადმი რწმენის უქონლობა, ვერ მოვიცილეთ ფუქსავატური და ქარავშუტული დამოკიდებულება მოვლენებისადმი, ვერა და ვერ მოვახერხეთ გაერთიანება. სულწასულობა, მოუთმენლობა, ზერელობა უფრო მეტად და ხშირად გამოვავლინეთ, ვიდრე მოთმინება, სიმტკიცე, თავდაჭერილობა, ძალა, ენერჯია, მიზნისაკენ უდრეკი სწრაფვა. ამან განაპირობა ჩვენი დამარცხება.

ქართველი ხალხის დღევანდელი მდგომარეობა საცოდაობის გრძობით ავსებს აღაძიანს. არა მარტო იმიტომ. რომ დამარცხებულია, არამედ უფრო იმიტომ, რომ სრულიად მოუშნადებელი აღმოსნდა დამოუკიდებელი და თავისუფალი ცხოვრებისათვის. ახლა დაბნეული და დირეცინებულნი იქით-აკეთილი ბიბე-კორუს აწყდება. ეს არ იყო მოულოდნელი. ქართველი ხალხი დამოუკიდებელი, თავისუფალი ცხოვრებისათვის არავის მოუშნადებია. ჩვენ დამოუკიდებლობა (ორი საუკუნის წინათ კი არ დავკარგეთ, როგორც ამას ახლა წამდაუწუმ გავყვირივართ; არამედ ბევრად უფრო ადრე. თქმურლენგის

* გამოაქვს — „ამილახვრინაში გადასწვდება“ — თედო სახოკია ასე განმარტავს: წინადადებად, დაუშვრებლად იქცევი, წააგებ. ისარალებ, სოფრთხილუ გამართებს.

შემოსევებმა საბოლოოდ დაანგრია ქართული სახელმწიფო, ხოლო 1555 წლის ირან-ოსმალეთის ხელშეკრულებამ აღმოსავლეთ საქართველო ირანის პროვინციად აქცია, დასავლეთ საქართველო კი — ოსმალეთისა.

საქართველო კოლონიურ მდგომარეობაში სულ ცოტა 1555 წლიდან მაინც იმყოფება. ერი, რომელიც ოთხ საუკუნეზე მეტია, რაც დაპყრობილია ხან ირანის, ხან თურქეთის, ხან რუსეთის მიერ, უკბათ როგორ მოახერხებს დამოუკიდებელი, 'საევისუფალი ქვეყნის აშენებას?' ამას ხანგრძლივი და სისტემატური მომზადება სჭირდება. რაც მთავარია, აუცილებელია ერის სულიერ სამყაროში საკუთარი თავისადმი რწმენის აღზრდა. თუ ქართველ ხალხში ეს რწმენა არ აღიზარდა, ვერც ერთი ხელისუფლება ვერ შეძლებს დამოუკიდებლობის შენარჩუნებას. დამოუკიდებლობას ერი იცავს, ერი ინარჩუნებს, ერი პატრონობს. მაგრამ ის ერი, რომელსაც სწამს და სჯერა საკუთარი სახელმწიფოებრივი ენერჯისა. ამ რწმენას ვერც სუფრახე წარმოთქმული სადღეგრძელოებით აღზრდი, ვერც ქუჩაში აკრეფილი ზღაპრებით და ვერც შეშლილთა ოცობედა „თეორიებით“. მის აღზრდას ხანგრძლივი, ღრმად გააზრებული, უტყუარად არგუმენტირებული საგანმანათლებლო მუშაობა სჭირდება.

არ არსებობს დედამიწის ზურგზე ხალხი, რარიც მცირერიცხოვანიც უნდა იყოს იგი, რომელსაც დამოუკიდებელი არსებობა არ შეეძლოს, თუ ეს მას მართლა სურს. მაშინაც კი, როცა მისი მეზობელი რუსეთია. მაგრამ ქარაქუცულად არ უნდა იქცეოდეს. ერთ დღეს რომ დამოუკიდებლობის მომხრეა, მეორე დღეს არ უნდა ამტკიცებდეს, რუსეთს თუ კალთაში არ ჩაქუცორდით, არაფერია გვეშველებათ. ძალიან გულუბრყვალო უნდა იყოს ყველა, ვინც ფიქრობდა, რომ რუსეთი საქართველოს დამოუკიდებლობას ხელს არ შეუშლიდა, არ შეეცდებოდა ჩვენი ქვეყნის ისევ დამონებას. არა მარტო საქართველოს, არამედ ყველა ყოფილი მოკავშირე რესპუბლიკის ისევ დაქვემდებარებას. ამისათვის საკმარისი იყო ორი ხერხის გამოყენება: 1. სსრკ თავად მოსკოვს დაეშალა და 2. დაენგრია ყველა მოკავშირე რესპუბლიკის ეკონომიკა.

რუსეთს უკვე პქონდა გამოცდილება იმპერიის გადარჩენისა. როცა 1917 წლის თებერვალსა და ოქტომბრის რევოლუციების შედეგად რეალური გახდა რუსეთის იმპერიის დანგრევა, მაშინ რუსულმა პოლიტიკურმა აზრმა მონარქია გასწირა. ეროვნული თვითგამორკვევის (ზოგიერთი ამჯობინებს ტერმინს — თვითდადგინება) სახელით რუსეთმა გარკვეული დათმობანიც დაუშვა. პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული თვალსაზრისით, რუსეთის იმპერია ეროვნულ ნიადაგზე მოიწყო. აღმოცენდნენ მოკავშირე რესპუბლიკები, ავტონომიური

რესპუბლიკები, ავტონომიური ოლქები და ა.შ. ამით რუსეთის იმპერიის კოლონიურ ხალხებს კოჭი გაუგორეს. დროებით მაინც მიაყუეს ეროვნული თავისუფლებისაკენ მათი მისწრაფება. რუსეთის იმპერიამ სახელიც გამოიცვალა (ნაწილობრივ შინაარსიც) და სსრკ დაირქვა. რუსეთის იმპერია არა მარტო გადარჩა, არამედ კიდევ უფრო მეტად გაძლიერდა და შესახელმწიფოდ შეიქმნა. თითქოს რუსეთის იმპერიას ხიფათი აღარ ემუქრებოდა, მაგრამ სოციალისტურმა ეკონომიკამ უღალაქა. სოციალიზმმა ვერ გაუძლო კაპიტალიზმის კონსერვაციას ეკონომიკაში. სოციალიზმის ეკონომიკურმა კრახმა ისევ წარმოშვა სსრკ-ის, ანუ რუსეთის კომუნისტური იმპერიის დაშლის აუცილებლობა. ეს საფრთხე 80-იანი წლების მეორე ნახევარში ნათლად დაინახა გორბაჩოვმა და K⁰. ისინი ავზნიანი სენით შეპყრობილი ადამიანების ენერგიით შეუდგნენ სსრკ-ის გადარჩენაზე ზრუნვას, მაგრამ უშედეგოდ. დამანგრეველ ეკონომიკურ გრიგალს ახალი ქარიშხალი მიემატა — ეროვნული მოძრაობა. ეროვნულმა მოძრაობამ ბალტიისპირეთში, ამიერკავკასიაში, მოლდავეთში, ჩეჩნეთში, თათრეთში სსრკ-ის ბასტიონი შეაზანხარა. უკვე ცხადი გახდა, რომ სსრკ-ის გადარჩენა აღარ შეიძლებოდა.

რუსეთის პოლიტიკურმა აზრმა რუსეთის დიდი სახელმწიფოს ხსნის გზის გაცხოველებული ძებნა დაიწყო. თუ 1917 წლის მონარქიისა და მეფის ოჯახის განწირვამ რუსეთის იმპერია გადაარჩინა, ხომ არ გადაარჩენს მას ისევ კომპარტიისა და საბჭოთა ხელისუფლების განწირვა? ვითარების ანალიზმა დადებითი პასუხი მისცა. მაშინ გათამაშდა 1991 წლის აგვისტოს ჯვანყი.

ყველაფერი, რაც 1991 წლის აგვისტოში მოხდა, სექტაკლი იყო, წინასწარ მოფიქრებული და დადგმული. როლებიც განაწილებული. ერთნი დროებით ციხეში უნდა წასულიყვნენ (დააკვირდით: ჯვანყის ერთ-ერთი მეთაური ანატოლი ლუკიანოვი დღეს სახელმწიფო სათათბიროს დეპუტატია), ხოლო მეორენი გამარჯვებულის პოზით გაჯგამულიყვნენ. ეს ნუ გაგვიკვირდებათ, დედამიწაზე არ არის მეთრე ხალხი, რომელიც თავის იმპერიული სახელმწიფოს მთლიანობაზე ისე ერთსულოვნად ზრუნავდეს, როგორც რუსი ხალხი. ამ საქმეში ერთიანია იმპერატორი და შეეზოვე, არისტოკრატა და პროლეტარა, სწავლული და მოხანდე, მონაზონი და კახპა, დემოკრატა და მონარქისტა, ასაკიანი და უასაკო, დედაკაცი და მამაკაცი. გაიხსენეთ თავწაკლული მონარქისტა, საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ გააფთრე-

* უსწავლული, წერაკითხვის უკოდინარი (შალვა დადიანი).

ბული მებრძოლი ვასკალ შულგინი. როცა სსრკ-ში მან რუსეთის ზეიმპერია დაინახა, სტალინისა და ბოლშევიკების ქება დაიწყო. ისიც თქვა: მე რუსეთის იმპერიის გადარჩენა მინდოდა. ვირწმუნე, რომ ახვ გადარჩენილია. ისას კი მნიშვნელობა არა აქვს, რა ფერის იქნება ეს იმპერია. თეატრი თუ წიგელი.

ავციტლოს ჯანეს კომპარტიის გაუქმება და სსრკ-ის დაშლის გამოცხადება მოჰყვა, უცბათ, თვალისდახამხამებაში სავლელ ელცინი პავლელ ელცინი გახდა. სავლელ კრავჩუკი — პავლელ კრავჩუკი, სავლელ შუშკევიჩი — პავლელ შუშკევიჩი, სავლელ ნახარბაევი — პავლელ ნახარბაევი, სავლელ ქარიშოვი — პავლელ ქარიშოვი, სავლელ ნიახოვი — პავლელ ნიახოვი და ასე შემდეგ. კაგომბრობის ისტორიამ არ იცის ამდენი სავლელს ერთობაშად პავლელს გახდომა. მაგრამ ეს აუცვლელბელი იყო პრინციპის განსახორციელბლად — ჯერ დავიშალოთ და მერე ისევ გავერთიანდეთ. იმის ქადაგბეაც დაიწყო: ეკონომიკურად ცალ-ცალკე ვერც ერთი რესპუბლიკა ვერ გადარჩებოთ. თუ გადავრჩებოთ მხოლოდ ერთად. საკითხავია: თუკი ინგლისისა და საურანგეიის კოლონიები გადარჩენენ ცალ-ცალკე, ვითომ რუსეთის კოლონიები რატომ ვერ გადარჩებოდნენ ცალ-ცალკე? პირიქით, თუ გადარჩენა გვიწდა საკუთარი მქარი ეკონომიკა უნდა შევქმნათ. ყოველ დამოუკიდებელ სახელმწიფოს თავისა ეკონომიკა აქვს. სხვაგვარად ეკონომიკური კოლონია გაგხდებით ამა თუ იმ მდიდარი სახელმწიფოსი..

ბოლშევიკ-კომუნისტებმა, მაროალია, სსრკ ადმინისტრაციულად ერთენული ნიშნით დაჰქვეს, მაგრამ ეკონომიკურად სიამის ტყუილთ მიაწბენს ერთმანეთს. არ არსებობდა არც ერთი მოკავშირე რესპუბლიკის ეკონომიკა დამოუკიდებლიად. არსებობდა მხოლოდ სსრკ-ის ერთიანი ეკონომიკა. ვერც ერთი საწარმო ვერც ერთ რესპუბლიკაში დამოუკიდებლიად ვერ იარსებებდა. ეს საგანგებოდ გააკეთეს კომუნისტებმა. თუ ვინცობაა რომელიმე რესპუბლიკა დამოუკიდებლობას მოიწადინებდა, მას მაშინვე დაახრობდნენ ეკონომიკურად. დღევანდელობამ მკაფიოდ დავანახა, რომ ასეც მოხდა. ყველა ყოფილ მოკავშირე რესპუბლიკაში, სსრკ-ის დაშლის შემდეგ, ეკონომიკა პირწმინდად დაინგრა, რუსეთშიაც კი.

რისთვის მჭირდება ეს გრძელი საუბარი და რისთვის შეგაწყინეთ თავი? თუ ჩვენ ზუსტად არ ავხსენით და არ გავიზრეთ — რა მოხდა სსრკ-ში და რატომ ჩავარდა საქართველო ასეთ უკიდურეს გასაჭირში, არა მარტო მდგომარეობას ვერ გამოვასწორებთ, არამედ მილად დავაქცევთ ჩვენს ქვეყანას. ამაზე მეტი რაღა უნდა დავაქციოთ, — იკითხავს გაოცბული მკითხველი. ჯერ კიდევ დარჩა დასაქცევი და იმასაც ბოლოს მოვუღებთ.

ის ეკონომიკური უმძიმესი ვითარება, რაც დღეს საქართველოშია (და

საერთოდ ყველა ყოფილ მოკავშირე რესპუბლიკაში), არ არის ეროვნული მოძრაობის ბრალი. ეს გახლავთ ბუნებრივი შედეგი სოციალისტური ეკონომიკისა. ძველი კომუნისტური ხელისუფლება (რომ დარწმუნდიყო საქართველოში და 28 ოქტომბრის არჩევნებში ეროვნულ მოძრაობას არ გაემარჯვა, ეკონომიკური თვალსაზრისით, დღეს საქართველოში მანც ასეთი ეკონომიკური ვითარება იქნებოდა; ეახახეოშიაც სახემეცვლილი ძველი კომუნისტური ხელისუფლებაა, უკრაინაშიაც, უზბეკეთშიაც, მაგრამ ისეთივე ეკონომიკური სიღრუხბირება, როგორც საქართველოში. ეკონომიკური დაქცევის აღსანიშნავად ახალი ცნებაც კი განდა — უკრაინისაცია.

როგორც გულგამომძალ, ფულური ხეს გარეგნულად ვერ შეამჩნევს კაცი, რომ იგი მალე წაიქცევა, ასევე ვერ ხედავდა ობიექტელის გონება 80-იანი წლების ბოლოს საქართველოს ეკონომიკურ მდგომარეობას. სამწუხაროდ, ბევრს დღესაც ვერ გაუგია ეს. კომუნისტებმა კი ჩინებულად იცოდნენ, რაც მოხდებოდა. ამიტომ შეაჩინეს ხელში ეკონომიკურად დაქცეული საქართველო 28 ოქტომბრის არჩევნებში გამარჯვებულ ეროვნულ მოძრაობას. ამიტომ დაომეს ხელისუფლება მშვიდად და უბრძოლველად. ეროვნული მოძრაობის საბედისწერიო შეჯდომა კი ის გახლავთ, რომ სულწასულობისა და სიხარბის გამო, მაშინვე სტაცა ხელი ქუთაში უპატრონოდ დაგდებულ ხელისუფლებას. არ მიაქცია ყურადღება იმას, რომ დაქცეულ ეკონომიკას ვერ უშველიდა და ყველაფერი ეროვნულ მოძრაობას დაბრალებოდა. ასეც მოხდა. ეროვნული მოძრაობა სოციალისტური ეკონომიკის ნანგრევების ქვეშ მოჰყვა. ობიექტელიც აწუწუნდა: ეროვნულ-გამანადგურებელი მოძრაობა ყოფილა და არა ეროვნულ-გამანათავისუფლებელი... დაანბრიეს ქვეყანა... თურმე კომუნისტების ხელში რა კარგად ვცხოვრობდით... ეს ეიშვიში გასაკვირი არ არის. ობიექტელური ჭკუა მხოლოდ შედეგს ხედავს. მიზეზის ამოცნობა არ შეუძლია.

ხალხს ნათლად უნდა აეუხსნათ, რომ საქართველოს ეკონომიკური კატასტროფა სოციალისმის შედეგია და არა ეროვნული მოძრაობისა. ამას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს არა მარტო იმისათვის, რომ გავიგოთ წარსულში რა მოხდა, არამედ უფრო მეტად იმისათვის, რომ მომავალში არ დაუწევიათ ახალი საბედისწერიო შეჯდომა.

შექმნილი ეკონომიკური სიღრუხბირით დღეს ბევრი სარგებლობს როგორც ხელისუფლებაში, ისე ხელისუფლების გარეთ. ზოგი შეგნებულად, ზოგიც შეუგნებლად. ისინი ჩაგვიჩინებენ — საქართველოს ეკონომიკას არაფერი ეშველება რუსეთის დაუხმარებლად. თუ არ აღდგა ძველი ეკონომიკური კავშირები, ვერ შეუძლებთ ვერც მრეწველობისა და ვერც სოფლის მეურნეობის აღორძინებას. ეს ქადაგება ორ მხრივ არის მიუღებელი. პირველი

ის, რომ იგი ქართველს არასრულყოფილების განცდას უღვივებს და მეორე ის, რომ ტყუილია. ისე, როგორც დანიას, ნორვეგიას, ფინეთს, პოლანდიას საქართველოსაც შეუძლია ურუსეთოდ მძლავრი ეკონომიკის შექმნა. მაგრამ, როცა კომპარტიამ ეროვნულ მოძრაობას სოციალისტური ეკონომიკით ძირგამოთხრილი საქართველო გადააბარა, თავში მხაკერული ასრი უცრია-ლებდა: ეკონომიკურად დაქვეულ საქართველოს ეროვნული მოძრაობა უჭაბო ფეხზე ვერ წამოაყენებს. შიმშილით, სიცივით, უსახლკარობით, ჩაუჭმელ-და-უხურავობით გაწამებულ ადამიანებს ეროვნული თავისუფლების იდეა შესძულდებათ. მაშინ ისევ შევაპარებთ კომუნისმის რესტავრაციის იდეას. ნაწილობრივ უკვე მოახერხა ეს დღეს კომპარტიამ.

დავსვათ კითხვა: რომელ ეკონომიკურ კავშირებზეა ლაპარაკი? საქართველოს რუსეთთან ეკონომიკური კუთხით ის კავშირი ქიხნდა, რაც სოციალისტური ეკონომიკური სისტემით იყო გათვალისწინებული. რა, ისევ სოციალისტური ეკონომიკის აღდგენა გვინდა? აქი სოციალური საბაზრო ეკონომიკა უნდა ავაშენოთ! თუ სოციალურ საბაზრო ეკონომიკას ვაშენებთ, მაშინ საქართველოს რუსეთთან კავშირი არ სჭირდება, რადგან სოციალური საბაზრო ეკონომიკა არც რუსეთში არსებობს. არც ის იცის, როგორ ააშენოს. ამისი არც გამოცდილება აქვს და არც სპეციალისტები ჰყავს. ამას ნათლად ადასტურებს ის უამრავი ეკონომიკური პროგრამა, რომელსაც რუსი ეკონომისტები ადგენენ, მაგრამ არც ერთმა არ იყარგა. ვერავითარი ნაყოფი ვერ გამოიღო. სოციალური საბაზრო ეკონომიკის უმეცარიმა რუსეთმა რა მოკავშირეობა უნდა გაუწიოს საქართველოს? ჩვენ მოკავშირედ ისეთი ქვეყანა გვინდა, სადაც სოციალური საბაზრო ეკონომიკა კლასიკური ფორმით არის ჩამოყალიბებული. მხოლოდ მას შეუძლია გვასწავლოს კიდევ და დაგვეხმაროს კიდევ.

ეროვნულ მოძრაობას როგორც საქართველოში, ისე სხვაგან შემუშავებული რომ ქიხნოდა სოციალისტური ეკონომიკიდან კაპიტალისტურ ეკონომიკაზე თანდათანობითი გადასვლის მრავალწლიანი პროგრამა-გეგმა, მაშინ, რა თქმა უნდა, სხვა-გზით ვივლიდიო და ხიფათსაც შედარებით ნაკლებად გადავეყრებოდით. სამწუხაროდ, ამგვარი პროგრამა-გეგმა არც ჩვენ და არც სხვებს არ აღმოგვანნდა. ეს შეცდომა-ყოფი და მისი აღიარება იმდენად თუ გამოგვადგება, რომ იგი აღარ გავიმეოროთ.

ახლა სოციალისტური ეკონომიკა ყველგან მთელ ყოფილ სსრკ-ში დანგრეულია. რაც მოკვდა, მოკვდა. მას ვერავენ გააცოცხლებს. ამ ვითარებაში რა სჯობს საქართველოსათვის ის, რომ სოციალისტური ეკონომიკის ნანგრევების შეკოწიწება დაიწყოს თუ სოციალისტური ეკონომიკის

ნაგვისაგან საამშენებლო მოედანი გაწმინდოს და გაასუფთაოს და ცარიელ ადგილას სრულიად ახალი ეკონომიკის მშენებლობა დაიწყოს? თუ ვინმე დამოჯერებს, უმჯობესი ის გახლავთ, რომ ნაგვისაგან საამშენებლო მოედანი გაიწმინდოს და სრულიად ახალი ეკონომიკის მშენებლობა დაიწყოს. მართალია, ეს ძნელი საქმეა. დიდი დრო, მოიხსნება, შრომისმოყვარეობა, ხელმძღვანელებული მუშაობა სჭირდება. მაგრამ აუცილებელია და უნდა გავაკეთოთ. იმისათვის ვიშრომოთ, რის სრულიად ახალი ეკონომიკა ჩამოვაყალიბოთ, დროისა და ეპოქის შესაფერისი, ჩვენი ქვეყნის ბუნებიდან გამომდინარე. გულახდილად რომ გითხრათ, ამას დღევანდელი ხელისუფლება ვერ შესძლებს. მას სხვა შეხედულებისა და რწმენის ხალხი სჭირდება. შესაცვლელია ხელისუფლების ხასიათიც. დღეს საქართველოში არ არსებობს არავითარი პირობები დემოკრატიული წესწყობილების დასამყარებლად. დემოკრატიული წესწყობილება რომ დამყარდეს, სულ ცოტა სამი აუცილებელი პირობა მანაც უნდა არსებობდეს: აწყობილი ეკონომიკა, კანონები და ხალხის მხრივ კანონის პატივისცემა. ახლა საქართველოში არც ერთია, არც მეორე და არც მესამე. ჩვენს ვითარებაში დემოკრატიაზე ლაპარაკი თავის მოწყობებაა. საქართველოს მტკიცე ხელისუფლება სჭირდება. ეს სრულებით არ ნიშნავს იმას, რომ ვინმე ველურ დიქტატურას მოითხოვს. არავითარი დიქტატორი არ ყოფილა გენერალი პინოჩეტი. დიქტატორი ძალაუფლებას არჩევნების გზით არ უშობს სამოქალაქო ხელისუფლებას. მან უბრალოდ მტკიცე ხელისუფლება შექმნა და ჩილე დაუშვას გადაარჩინა. ამგვარ სიმტკიცეზეა ლაპარაკი. თორემ დღეს საქართველოში ყოველგვარი ჯურის ავაზაკი აგან ხელისუფლება აბუხად არის აგდებული. აბუხად აგდებულმა ხელისუფლებამ ქვეყანას როგორ უნდა უპატრონოს?

ეკონომიკის გარდა, იმპერიის აღსადგენად—რუსეთს სხვა პოლიტიკური ხრიკებაც პქონდა მომზადებული ეთანაკონფლიქტების სახელწოდებით, მილდავეთში შინააშლილობა უნდა გამოეწვია დნესტრისპირეთის ჭარბ რუსულ მოსახლეობას. სომხეთი და აზერბაიჯანი ყარაბაღის გამო უნდა დასჯახებოდნენ ერთმანეთს. უკრაინისათვის ყირიმსა და დონეცკის ოლქს უნდა ჩხურტყა დანა ზურგში, საქართველოსათვის აფხაზებს და ოსებს.

რუსეთს უკვე პქონდა გამოცდილება აფხაზებისა და ოსების გამოყენებისა. 1918-21 წლებშიც დემოკრატიული საქართველოს წინააღმდეგ ისინი ააჯანყეს. მაშინ ამან რუსეთისათვის დადებითი შედეგი გამოიღო. წითელ არმიას გაუადვილა საქართველოს დაპყრობა. რაკი წარსულის გაკვთილებმა ჭკუა ვერ გვაწავლა, კომუნისტური რუსეთის მიგავსად, „დემოკრატიულმა“ რუსეთმაც აფხაზები და ოსები აუშხედრა დღევანდელ საქართველოს. ჩვენც

ამ პროვოკაციის ასკესს დაუფიქრებლად მაშინვე წაისყვირეთ და უკარესი დამარცხება ვიწვნიეთ.

რა თქმა უნდა, ყოველად უკანონო და უსამართლო ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ აგრესიული ოლქი უნდა გაუქმებულიყო. მაგრამ გაუქმების გადაწყვეტილება მაშინ უნდა მიეღო ხელისუფლებას, როცა ქართული ჯარი მზად იქნებოდა მისი გადაწყვეტილების დასაცავად და განსახორციელებლად. ჩვენ კი გადაწყვეტილება მაშინ მივიღეთ, როცა ჯარი არ გვეყოდა. ცუდად შეიარაღებული, უდისკიპლინო, დაცლადიკებული რაზმების ამბრა ვიყავით. ცხინვალში აჯანყებული ოსების წინააღმდეგ, ტაშის გრილით, რუსი გენერალი გავაცადეთ, საქართველოს მიწა-წყალს დაიცავსო, თუძკა კარგად ვიცოდით, ოსთა აჯანყებას რუსეთი რომ აწყობდა.

ერთხელ ხომ შევეცდით, მეორედაც დაუშვით იგი 1992 წლის აგვისტოში, როცა აფხაზეთში ქართული ჯარის გადაადგილება დაიწყო. აფხაზებმა მაშინვე ისარგებლეს ამით. ომი გააჩაღეს ქართველთა წინააღმდეგ. არც ამ ომისათვის აღმოცნდით მრშხადებული. მოზადებული კი არა და კომედიის თამაში დავიწყეთ. ჯერ იყო და ქართველთა სისხლით გაუმაძღარ მტერს ძობას ვეფიცებოდით. ისინი არ ინდობდნენ ჩვენს ბავშვებს, ქალებს, მოხუცებს. უწვავდნენ სახლ-კარს, აუპატიურებდნენ, აწამებდნენ და ჯღერდნენ. ჩვენ კი ისევ კომუნისტურად თვალთვამაქვობდით. ორი ხალხის მრავალსაუკუნოვან ძობასა და მეგობრობაზე ვლყობდით. მეორე იყო და თბილისელი ბერიკაცები დაირაზმნენ და აფხაზეთს გაეშხაფრნენ — ომში ჩვენი შეილები არ უნდა დაიხიციონ, მათი სიცოცხლე უნდა გადავარჩინოთ და ჩვენ ვიბრძობდით. ომი გართობა არ არის. ომი უმაძღარი სისხლიანი საქმიანობაა. მოსაგებად მას ახალგაზრდული ენერგია და ძალა სჭირდება. ყველა ქვეყანაში უყვართ მამებს შეილები. ჯერ არ გაჩენილა ამქვეყნად მამა, რომელსაც შვილის სიკვდილი უნდოდეს. მაგრამ ომში მამაც ახალგაზრდები მიდიან. იმათ აქვთ ომის მომგები ძალა და ენერგია და იმიტომ. ომის ტრაგიკული აუცილებლობაა ეს და, საუბედუროდ, ვერსად გაექცევი. ჩავიდნენ ჩვენი ბერიკაცები სოხუმში, მაგრამ ვერაფერი გააწვეეს. რამდენიმე კაცი მაშინვე დაიღუპა. სხვები კი უკან გამოიქცნენ. მეორე ამას „ქალთა ლაშქრობა“ მივაყოლეთ. ერთი დეპუტატი მანდილოსანი პათეთიკურად გვარწმუნებდა — „ჩვენ ჩავდგებით შუაში, ერთმანეთს ტყვია რომ არ ესროლიონ“ („ოქროს არწივი“, 1993 წ., 23 სექტემბერი). შუაში ჩადგომა კი არა და, ფრონტის ხაზამდე არც მიუღწევიათ, ისე გამოიპარნენ შინ. ომი ასეთი „არტიტობით“ არ მოიგება. „არტიტობით“ თავს ვიპასხარავებთ, მსოფლიოს თვალში სასაცილო ეხდებით. თან ტრაგიკული შედეგი ახლავს მას — საქართველოს

მიწა-წყლის დეკარგვა, ქართველთა რბევა-აწიოკება, სისხლი და სიკვდილი. არაფერს ვამბობ იმაზე, რა სამარცხვინოდ ვიქცეოდით ომის დროს. როცა ქართველთა ერთი ნაწილი (მცირე) სასიკვდილოდ სწირავდა თავს მამულის გადასარჩენად, მეორე ნაწილი (უმრავლესობა) სხვადასხვა ქვეყანაში დაწოწილობდა სასპეკულანტოდ. ნაირნაირი ავაზაკების ბანდებმა, რომელთაც ფეხებზე გვიდა სამშობლოს ბედი და იღბალი, ხომ მთელი საქართველო წალკაა.

რატომღაც ძალიან გვიყვარს თავის სასაცილო მდგომარეობაში ჩადგება. ერთი კაციც არ არის დღეს ჩვენში, რომელმაც არ იცოდეს, რომ რუსეთის ხელისუფლებამ წააქეზა, იარაღითა და ყუღით აღჭურვა აფხაზების, სომეხთა და ჩრდილოკავკასიელთა ბრბოები და საქართველოს მიუსია (როცა გაუჭირდებოდათ, უშუალოდაც მონაწილეობდა ომში რუსეთის არმია), მეტი რაღა გინდათ. სახელმწიფო უშიშროების მინისტრმაც კი აღიარა: აფხაზებს ჰყავდათო მოკავშირე რუსეთის სახით («ქართველი ერი», 1994 წ., №2). აფხაზებმა, სომეხებმა და ჩრდილოკავკასიელებმა ზუსტად შეასრულეს რუსეთის დავალება. ააწიოკეს, დაარბიეს, გადაწვეს აფხაზეთი. ქართული მოსახლეობა ამოწყვიტეს. ვინც გადარჩა შობლიური მიწა-წყლიდან გამოაძევეს. ასეთი ველურობა და მხეცობა მეოცე საუკუნეში მეორედ ხდება. მეტი მაგალითი ისტორიამ არ იცის, თუმცა მეოცე საუკუნეს. არც ომები აკლდა და არც რევოლუციები. პირველად ასეთი გაუგონარი დანაშაული მაშინ მოხდა, როცა მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, აღმოსავლეთ პრუსიაში, სილეზიაში, სუდეტში გერმანელი მოსახლეობა (თერთმეტი მილიონი კაცი) აჰყარეს მამა-პაპეული მიწა-წყლიდან და ნაწილი გაასახლეს და ნაწილი გაწყვიტეს. გერმანელთა ადგილას კი რუსები, ჩეხები და პოლონელები დაასახლეს. მეორედ ახლა ხდება, როცა აფხაზეთში ქართული მოსახლეობა გაანადგურეს და იქ, ჩვენს მიწა-წყალზე, რუსებს, სომეხებსა და ჩრდილოკავკასიელებს ახახლეს. ორივე ბოროტების ჩამდენი რუსეთი იყო. ამის მერე ისევ რუსეთს შეგვიცინებთ თვალბეში: თუ გვიშველის, ისევ ის გვიშველისო. რატომ ვიბითურებთ ასე თავს? რისი იმედით დავდივართ ჟენევაში? როდის და სად მომხდარა გამარჯვებულს დამარცხებულის სასარგებლოდ ნაბიჯი გადაედგას? რაიმე დაეთმოს? ნუ ვიტყუებთ თავს, ნუ ვატყუებთ ხალხს, ნუ ვნაყავთ ჟენევაში წყალს. მთელი ენერგია, დრო, ფინანსურ-ქონებრივი შესაძლებლობა მოვახმართო არმიის შექმნა-ჩამოყალიბებას. არმიისა და იარაღის საშუალებით უნდა დავამარცხოთ მტერი, განვდევენოთ იგი ჩვენი მამულიდან და დავიბრუნოთ აფხაზეთი და ცხინვალის ოლქი. სხვა გზა არ არსებობს.

ჟენევაში წყლისნაყვა არ გვეყო, მეორე ქვიჯაშიც ჩავასხით წყალი და

ფილსაქვა დაეცხეთ. გავმართეთ მოღაპარაქება აფხაზეთის სტაქუსზე. ნუთუ მოღად დაეკარგეთ ლოგიკური აზროვნების უნარი?

თუ ჩვენ დავმარცხდით და საბოლოოდ დაეკარგეთ აფხაზეთი, მაშინ გამარჯვებული აფხაზები რატომ დათანხმდებიან დამარცხებული ქართველების შეთავაზებულ სტაქუსს? აფხაზები ხომ თავიანთ გამარჯვებას ისე გამოიყენებენ, როგორც მათ სურთ.

თუ ჩვენ გავიმარჯვებთ და აფხაზეთს დავიბრუნებთ, რატომ უნდა მივანიჭოთ დამარცხებულ მტერს რაიმე სტაქუსი? მტერს აქვს ერთი სტაქუსი — მტერი. აფხაზებიც სხვა სტაქუსს არ იმსახურებენ. „ვისაც ჩვენ არ ვებრალდებით ჩვენ შევებრალდით რისადა? სხვდელი თვითონ უფალსა გაუჩენია მტრისადა“ (გაქა-ფშაველა). დავანებთ თავი ქალაქნურ კაცოყვარობას. დამარცხებულისა და პანდურამოკრულის ჰუმანიზმი ისეთივე თვალშიაქცობაა, როგორც ცვედანის აღშფოთება დონ-ჟუანის საქციელით.

საერთოდ, თუ დამოუკიდებელი ქვეყნის აშენება გვირდა, კომუნისტური რეჟიმის დანატოვარი ავტონომიები უნდა გაუქმდეს. მადლობა ღმერთს, კარგად გამოჩნდა რა უბედურებაც დაგვატება თავს ამ ავტონომიებმა.

თუ საქართველო მართლა იქნება დამოუკიდებელი და თავისუფალი, მაშინ ჩვენი ქვეყნის ყოველ მოქალაქეს, განურჩევლად რასისა, ეროვნებისა, რელიგიური რწმენისა, ექნება თანაბარი უფლება ყველა საქმეში. რაღა საჭიროა ავტონომია? ერთადერთი ფორმა ავტონომიისა, რომელიც დასაშვებად შეიძლება მივიხილოთ, ეს არის კულტურული ავტონომია. სხვა ყოველგვარი ავტონომია საქართველოსათვის მიუღებელია. სხვათა შორის, სერგეი შახრაისაც, დღეს რუსეთში საკმაოდ პოპულარულ პოლიტიკოსს, ასევე მაინია: რუსეთშიც კულტურული ავტონომიებია დასაშვები და სხვაგვარი ავტონომიები უნდა მოიშალოს. ისიც — თვლის, რომ პოლიტიკურმა ავტონომიებმა რუსეთს ცხოვრება გაუთრულეს („მოსკოვსკიე ნოვოსტაი“ 1994 წ., №5). თუკი დიდი რუსეთი — თცნებობს, — ცდილობს პოლიტიკური ავტონომიების გაუქმებაზე, პატარა საქართველომ რატომ არ უნდა გააკეთოს ეს? ყველაფერში ჭკუას რუსეთს ვეკითხებით და რატომ მაინცდამაინც ავტონომიების საკითხში გვინდა რუსეთს არ წავებაძოთ?

თუ რუსეთს მტკიცე, ერთიანი სახელმწიფოს და მძლავრი არმიის შექმნაში წავებაძათ, აქ მართლაც შეუძლია მას — მაგალითის მოძვემის როლის შესრულება. დახმარებას კი მისგან ნუ ველით. სხვა ჩვენ არ დაგვეხმარება. ჩვენ თავის ჩვენვე უნდა ეუშველოთ. მშველელი კი არმაია. მთელმა საქართველომ უნდა ირწმუნოს მარტოვი ჭეშმარიტება — საქართველო გადარჩება, თუ ქართული არმია შეიქმნება. თუ ქართული არმია ვერ (ან

არ) შეიქმნება, საქართველო დაღუპულია. დაღუპვაში მარტო იმას არ ვგულისხმობ, რომ ვერ დავიბრუნებთ მტრის მიერ ოკუპირებულ ტერიტორიას — აფხაზეთსა და ცხინვალის ოლქს. ცნებას „დაღუპვას“ გაცილებით ფართო მნიშვნელობით ვიყენებ იმდენად, რამდენადაც არმიის შექმნა-ნამოყალიბება მარტო შეიარაღებული ჯარისკაცის ყოლას არ გულისხმობს.

არმიის შექმნა ნიშნავს ინდუსტრიის აღორძინებას, არ არსებობს არმია რომელსაც არა აქვს საკუთარი მძლავრი სამხედრო მრეწველობა. ნახესხები და ნაყოფი იარაღით ომს ვერ მოიგებ. აუცილებელია სამხედრო ინდუსტრიის შექმნა. ეს კი თავისთავად გულისხმობს მრეწველობის საერთო განახლებას.

არმიის შექმნა ნიშნავს სოფლის მეურნეობის აღორძინებას. არმიას კვება სჭირდება. იგი უზრუნველყოფილი უნდა იყოს საზრდელით, ჩაცმა-დახურვით, ბინით.

არმიის შექმნა ნიშნავს დისციპლინის დამყარებას. თუ ქვეყანაში არ არის დისციპლინა, წესრიგი, ვერც არმიაში იქნება იგი, თუ არმიაში დამყარდება წესრიგი და დისციპლინა, იგი დამყარდება მოელ ქვეყანაშიც. ვერც ერთი სახელმწიფო ვერ იარსებებს უწესრიგოდ და უდისციპლინოდ. წესრიგისა და დისციპლინის გარანტიოა უნდა იყოს არმია და პოლიცია. მაგრამ ის არმია და ის პოლიცია, რომელიც თავად არის წესრიგის, დისციპლინის, უანგარობის, თავდადების, ერთგულების, ქვეყნის სიყვარულის ეტალონი.

ასეთი ამოცანა გვიდგას წინ და ამ დროს ხელისუფლება თავდაცვის სამინისტროს ხარჯებს უმცირებს. რა შეიძლება ვუწოდოთ ამას? ალბათ, უგუნურება.

ვის წინააღმდეგ და სად არ უბრძოლია ქართველ ჯარისკაცს. იგი მდგარა პირისპირ რომაელისა თუ ბიზანტიელის, არაბისა თუ მონღოლის, თურქისა თუ სპარსის და თავი არასოდეს შეურცხვენია. პირველ და მეორე მსოფლიო ომების დროს ქართველი ჯარისკაცები და ოფიცრები როგორც თანაბარი თანაბარს, ისე ებრძოდნენ მთელს ქვეყნიერებაზე სახელგანთქმულ გერმანულ არმიას. ნუთუ ჩვენი საქმე ისე წახდა, ისე დაეწინადაკადით, რომ ოსებისა და აფხაზების ბრბოებმა დაგვაპარცხეს? ეს იმის ბრალია, რომ დაბნეული, დაფანტული, დაცალცაკებული ვიყავით. ხელისუფლებამ ვერ მოახერხა ქართველი ხალხის ერთი მუშტად შეკვრა.

დღეს საქართველოს სჭირდება ხელისუფლება, რომელიც ჩვენს ხალხს ჩაუნერგავს მხნეობას, სიმტკიცეს, გამარჯვების ურყევ რწმენას. წაიყვანს კიდევ ამ გზით.

მოუშხადებლობას, ბედოვლათობას გათიშულობაც დაემატა. გათიშულობა იმთავითვე დაებედა ეროვნულ მოძრაობას. იღია ჭავჭავაძის საზოგადოება

მკაცრად ჩამოყალიბებული არც იყო, რომ გათავისა, თქვანდნ მიყოლებულა. გათავისა-გაყოფა მეტად მისხდა, ვიდრე გაერთიანება-შეკავშირება. დღესაც გრძელდება ეს, მიუხედავად იმისა, რომ 1988 წლის ნოემბრიდან აქამომდე დამარჯვება ბევრად მეტად ვიწვინეთ, ვიდრე გამარჯვება. გაცემის „პრინციპი“ (1994 წ., №2) საქართველოში არსებული პოლიტიკური პარტიების, ორგანიზაციებისა და კავშირების სია გამოაქვეყნა. მათი თაღვლინობა რა ყოფილა, თავისთავად ეს რაც ჩვეულებრივ ანკლოტიკურ მდგომარეობაში გვაქვით ამ პარტიების დიდ უმრავლესობას არც ძალა აქვს, არც ავტორიტეტი, არ გავლენა და მათი მეთაურებსაც არაფერს აქვთ. საქმის გაცემა მათ არ შეუძლიათ. ხელისშემშლელი კი უმარჯვებელი, ამანე უარესი ის გახლავთ, რომ მათი არსებობა ჩვენი დაფინანსება-დაშლილობას ადასტურებს. იმაში გვირწმუნებს, რომ გაერთიანება არ შეგვიძლია. მისხისათვის ერთად ბრძოლა და შრომა არ გვეხერხება. ამ მდგომარეობით მეტად ოსტატიკურად სარგებლობს. 64 პარტიის, ორგანიზაციისა თუ კავშირის არსებობა არც დემოკრატიას მეტადელებს. იგი მხოლოდ ქაოსის არსებობს მოწმობს. ამ პოლიტიკური ქაოსის საქართველო ვერახოდეს დადაწვეს თავს, თუ პოლიტიკური პარტიების რაოდენობა კანონით მკვირად არ შეზღუდვა. სამ პარტიასე მეტი საქართველოს არამცხადარამც არ სჭირდება. ეს კონსტიტუციურად უნდა დადგინდეს. ისეთი შესაზღუდვები უნდა დაუწესდეს, რომ პარტიები სოკობით არ მრავლდებოდეს. არც ორას და სამასკაცხანი პარლამენტო სჭირდება საქართველოს. 50-60 დემუტარტი სრულიად საკმარისია. (ყოტა პარტია და (ყოტა დემუტარტი (ყოტა ლაებობაა. ბევრი პარტია და ბევრი დემუტარტი ბევრი ლაებობაა. ქვეყნის გადარჩენას კი საქმე და შრომა სჭირდება. ამიტომ პარტიების რაოდენობა პრინციპული საკითხია. არსებითად დამოუკიდებლობის ყოფნა-არყოფნის საკითხია.

დაფინანსული და დაშლილი ხალხი დამოუკიდებელ, თავისთავად სახელმწიფოს ვერ ააშენებს. ერთიანობა-მთლიანობა საქართველოსათვის ყოველთვის უმთავრესი პრობლემა იყო. დღესაც ასეა. ქართული ცნობიერება, ქართული შეგნება ერთიანობა-მთლიანობის იდეით თუ არ განიმსახვალა და გააფლანია მამულს ვერ მოუვლიათ, ვერ ვუპარონებთ. ამ მამარიულებითაც დიდი აღმზრდელობითი სამუშაოა გასაკეთებელი.

ჩვენ არა მარტო ეკონომიკის აღორძინება, დამნაშავეობის მოსპობა, არამის შექმნა და კიდევ უამრავი პრობლემის მოგვარება გეჭირდება. არამედ იმ მანკიერებათა ამოძარკვაც, რომელიც ჩვენს სულსა და მეტადელოტიკურში ოსტორიულმა უაღბლობამ და სიდუხჭირემ ჩაითხლა. ყოველივე მანკიერებას ფხიხელი თვალით უნდა ვუყურებდეთ და ცეცხლითა და მახვილით უნდა

այս կերպ
դրամագրության որոշումն իրական
պրոֆեսիոնալ ինտելեկտուալ աշխատանք
հանրապետության քաղաքացիների
աջակցությամբ և ցուցաբերելով
ստեղծագործական կարողություն

ստեղծել

თა ელის საქართველო
 ეს იწებოდა საბათილადი გადასვლა
 კვიცი ტარსე
 ანუ ამბობს მადრი
 რეალია
 აქა ამბავს მურადისათვის იტყვიანობა
 საყუთადღებო
 წაქსიკოთ... წაქსიკოთ
 უმჯობესა თუ არაყოფიერა
 აქნათა საკითხი
 გადაწყვეტელი მ...
 მათს ბორბტა თუავეთი
 დაოქალიერება
 ასობიერების სტანდარტისათა
 ბუქიანა
 ყურადღება მივაქვით
 თან გამორბთ?
 კარგად დაფიქსირით
 ფიცი მწამს, ბოლო საკითხის ✓
 ღია წერილის მასიად
 1989 წელი
 თისკუთანტობის შეფთავ არ უნდა გაერთოს
 ჩვეუ არ წავალით სხვაკოქს
 ერთიანი გეგმით
 ცნობიერების ღრანსაჯა
 მსკიანი პოლიტიკოსები ერთთა ვსენში ახდენათ
 ინტორიამ განმეოქება აკო
 წამკიდებელი წაქადე, ირივეს თავი წასწყვიდე
 საბაღმლო გამგდაქსეულია
 ხაჯანა
 ადღროის და ხეაღყო
 ერთიანი თანხისითი თაიილიაქ
 მთავრება
 სიმღალიანი ანეკლოთ
 ყველაფერს უნდა უნდა
 ხუთთავიანი ურჩხული
 დაულოქებელი
 მთავრობის კვანთ
 მსოფლივ განბრკევა
 სამი შეცდომა
 ხეალ გუან იქნბ
 ბაბიას დიპლომათა
 კრიხისული ადამიანი
 ამილახერიანში გადასვლიდა

2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100

რედაქტორი ლეილა ნანიტაშვილი
მხატვარი თამაზ შარიფაშვილი
ტექნიკური რედაქტორი მერი ანუაშვილი
კორექტორი ქეთევან კოჩიაძე

წიგნი აიწყო და დაკაბადონდა
ფორმა „ვესტა“-ში
შოი ჩიტაძის ქ. N6
დაიბეჭდა და აიკინდა შ.პ.ს. „ქერა“ — XXI“-ის სტამბაში

ტირაჟი 3 000 ეგზ.

ფასი სახელშეკრულებო